ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN
HELLENIC REVIEW OF EUROPEAN LAW

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

26ης Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη

ΕΚΔΟΤΕΣ: Ομ. Καθηγ. ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια ΚΔΕΟΔ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΙΝΟΚΑΛΙΩΤΗΣ, Πρόεδρος ΔΣΘ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ομ. Καθηγ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΚΟΥΡΗΣ, Πρόεδρος Δ.Σ. ΚΔΕΟΔ, πρώην Πρόεδρος του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2003-2015)

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗΣ: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογγίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη)

REVUE JURIDIQUE TRIMESTRIELLE

PROPRIÉTAIRES: CENTRE DE DROIT ÉCONOMIQUE INTERNATIONAL ET EUROPÉEN

rue Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique

LE BARREAU DE THESSALONIKI

rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique

ÉDITEURS: Emer. Prof. CHRISTINA DELIYANNI - DIMITRAKOU, Directrice du CIEEL

DIMITRIOS FINOKALIOTIS, Président du Barreau de Thessalonique

DIRECTEUR: Emer. Prof. VASSILIOS SKOURIS, Président du conseil d'administration du CIEEL, ancien Président de la CJUE (2003-2015)

IMPRIMÉRIE: G.S. ILIADIS (Mesologiou 21, 553 37 Triandria - Thessalonique)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN
HELLENIC REVIEW OF EUROPEAN LAW

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Β. ΤΖΩΡΤΖΗ

Κείμενα για δημοσίευση και βιβλία για παρουσίαση ή βιβλιοκρισίες αποστέλλονται στην υπεύθυνη σύνταξης κα ΒΙΡΓΙΝΙΑ ΤΖΩΡΤΖΗ, Επίκ. Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΔΠΘ, Γραμματέα ΚΔΕΟΔ, Δικηγόρο (hreltzortzi@gmail.com) - τηλ.: 2310 486 937

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΔΙΚΑΙΟΥ

Σελιδοποίηση: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογγίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη, Τηλ. 2310 925768)
© 2024 Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN
HELLENIC REVIEW OF EUROPEAN LAW

SECRÉTARIAT: V. TZORTZI

Les textes à publier ainsi que les livres pour présentation ou compte-rendu doivent être envoyés à Mme V. TZORTZI, Professeure Assistante de la Faculté de Droit de l'Université Démocrite de Thrace, Secrétaire du CIEEL, Avocat, responsable pour la rédaction (hreltzortzi@gmail.com) – tel.: 2310 486 937

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΔΙΚΑΙΟΥ

Acheré d'imprimer sur les presses de G.S. ILIADIS (Mesologiou 21, 553 37 Triandria - Thessalonique, Tél. 2310 925768)
© 2024, Centre de Droit Économique International et Européen

Η Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ) είναι νομικό περιοδικό ανοιχτής πρόσβασης, που εκδίδεται τριμηνιαίως, σε αποκλειστικά πλέον ηλεκτρονική μορφή (https://eeeurd.gr/), από το Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου (ΚΔΕΟΔ) και τον Δικηγορικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης.

Η ΕΕΕυρΔ πρωτοεκδόθηκε το 1981 από τον αείμνηστο Καθηγητή Δημήτριο Ευρυγένη, ο οποίος διετέλεσε Διευθυντής της για την περίοδο 1981-1985. Διευθυντής του περιοδικού διετέλεσε επίσης, από το 1986 μέχρι το 1999, και ο αείμνηστος Καθηγητής Κρατερός Ιωάννου.

Το Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ απαρτίζεται από τους:
Ομ. Καθηγητή Β. ΣΚΟΥΡΗ, Πρόεδρο Δ.Σ.
Ομ. Καθηγήτρια Χρ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια του ΚΔΕΟΔ
Δ. ΦΙΝΟΚΑΛΙΩΤΗ, εκπρόσωπο του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης
Κ. ΜΩΡΑΪΤΙΔΗ, εκπρόσωπο του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης
Ρ. ΣΕΜΕΡΤΖΙΑΝ, εκπρόσωπο του ΥΠΟΙΑΝ

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν:

Αναστασόπουλος Γεώργιος, LLM International and European Energy Law, LLM European Law, Δικηγόρος

Βουβονίκος Ευάγγελος-Ορέστης, Δρ. Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο (2021 – 2023), Δικηγόρος

Γκέκα Βασιλική-Ελένη, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Εκμεκτσόγλου Ευάγγελος, ΜΔΕ, Ασκ. Δικηγόρος, Υπότροφος «Ε. Βασιλακάκη», ΚΔΕΟΔ

Ζήση Άννα, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΠΑΔΙΣ

Ζησιού Αγγελική, Δ.Ν., Δικηγόρος

Θεοδωρίδης Π. Κωνσταντίνος, LLM, Δικηγόρος

Κωνσταντάκου Ευτυχία, Δ.Ν., Πάρεδρος Ελεγκτικού Συνεδρίου

Λόραμ Κ. Έρρικα, LLM, Δικηγόρος

Παπαγιαννοπούλου Λυδία, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Παπαδοπούλου Κυριακή, Ασκ. Δικηγόρος, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια της Νομικής Σχολής ΑΠΘ

Πασχαλίδης Πασχάλης, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜοΚΕ

Σαπαρδάνη Μαρία, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ

Στάθη Βασιλική, Δικηγόρος-Οικονομολόγος

Σώμη Σοφία, Βιβλιοθηκονόμος ΚΔΕΟΔ

Τζώρτζη Βιργινία, Επίκ. Καθηγήτρια της Νομικής Σχολής ΔΠΘ, Γραμματέας ΚΔΕΟΔ, Δικηγόρος

Τσιτσιπά Έλλη, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις Γραφείου Προγραμμάτων, ΚΔΕΟΔ

Χαλυβοπούλου Μαρία, Γραφείο Προγραμμάτων, ΚΔΕΟΔ

Περιεχόμενα 4/2024

EDITORIAL

Β. Τζώρτζη 449

ΑΡΘΡΑ

Ε. Κωνσταντάκου

Εκφάνσεις ιδιωτικής εφαρμογής του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων: η αγωγή αποζημίωσης του δικαιούχου παράνομης και ασυμβίβαστης με την εσωτερική αγορά ενίσχυσης κατά του κράτους μέλους που τη χορήγησε 451

Ε.-Ο. Βουβονίκος

Η συμφωνία στο Συμβούλιο των Υπουργών Οικονομικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 20ής Δεκεμβρίου 2023 σχετικά με τη μεταρρύθμιση του πλαισίου της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Διακυβέρνησης και της δημοσιονομικής πειθαρχίας 467

Γ. Αναστασόπουλος

Η Οδηγία 2024/1203/ΕΕ σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου και την αντικατάσταση των Οδηγιών 2008/99/ΕΚ και 2009/123/ΕΚ: Μία κριτική προσέγγιση 501

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ 505

II. e–πίκαιρα νομικής πληροφορικής 511

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

I. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Σεπτέμβριος – Νοέμβριος 2024) 517

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ

ΔΕΕ C-406/22, Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor azylové a migrační politiky, 04.10.2024 (*Έλεγχος των κριτηρίων για τον χαρακτηρισμό μιας τρίτης χώρας ως ασφαλούς χώρας καταγωγής από τα εθνικά δικαστήρια*) – Παρατηρήσεις Α. Ζήση 577

ΔΕΕ C-633/22, Real Madrid Club de Fútbol, 04.10.2024 (*Μη εκτέλεση αλλοδαπής δικαστικής απόφασης λόγω προσβολής της ελευθερίας του Τύπου*) – Παρατηρήσεις Λ. Παπαγιαννοπούλου / Π. Πασχαλίδης 581

ΔΕΕ C-808/21, Επιτροπή/Τσεχική Δημοκρατία () και qualité de membre d'un parti politique), 19.11.2024 (*Εκλογικά δικαιώματα των «μετακινούμενων» πολιτών της Ένωσης*) – Παρατηρήσεις Β.-Ε. Γκέκα 585

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ (Αύγουστος – Οκτώβριος 2024) 593

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

ΕΔΔΑ, Προσφυγή No 31970/20, Validity Foundation εκ μέρους της T.J. κατά Ουγγαρίας, 10.10.2024 (*Ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης ΑμεΑ σε κρατικό ίδρυμα κοινωνικής φροντίδας και η ελλιπής έρευνα αναφορικά με τον θάνατό του: η έννοια των συστημικών παραλείψεων και η (επαρκής;) χρήση της από το ΕΔΔΑ*) – Παρατηρήσεις Ε. Εκμεκτσόγλου 613

ΕΔΔΑ, Προσφυγή No 27985/19, Nsingi κατά Ελλάδας, 15.10.2024 (*Η συστημική τυπολατρία στις ποινικές αποφάσεις - Παράβαση δικαιώματος αποζημίωσης παρανόμως κρατηθέντος προσώπου*) – Παρατηρήσεις Κ. Παπαδοπούλου 617

ΠΑΙΔΕΙΑ – ΕΡΕΥΝΑ

Πρόγραμμα διδυμοποίησης με την Ιορδανία "Support digital transition in Jordan through Personal Data Protection and Artificial Intelligence" (JO 22 NDICI TE 01 24) – Κατακύρωση Προγράμματος 623

2η συνάντηση της σειράς «Επιστημονικές συναντήσεις» με προσκεκλημένους ομιλητές τον Επίκ. Καθηγητή της Νομικής Σχολής ΑΠΘ, κ. Βασίλειο Περγαντή, και τον υπ. Διδάκτορα της Νομικής Σχολής ΑΠΘ, κ. Ευάγγελο Εκμεκτσόγλου – 14 Οκτωβρίου 2024 623

Πρόγραμμα διδυμοποίησης με το Ισραήλ "Support Israel Alignment with Union Acquis Regulations on issues related to Food Safety" (IL 18 ENI HE 02 22) – Τέταρτη συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής 623

Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Σερβία "Support to improving working conditions and preparing the Republic of Serbia to participate in EURES" (SR 22 IPA SO 01 24) – Κατακύρωση Προγράμματος 623

Δ΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ευρωπαϊκού Δικαίου – Θεσσαλονίκη, 18 και 19 Δεκεμβρίου 2024 623

Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Βόρεια Μακεδονία "Further strengthening the capacities for effective implementation of the acquis in the field of industrial pollution" (MK 20 IPA EN 02 22) – Έβδομη συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής 624

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Ι. Το δίκαιο ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά: Β' Εξάμηνο 2024 625

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ ΕΕΕυρΔ 2024 639

Table of contents 4/2024

EDITORIAL

V. Tzortzi 449

ARTICLES

E. Konstantakou

Private application of State aid law: the action for damages brought by the beneficiary of aid which was unlawful and incompatible with the internal market against the Member State which granted it 451

E.-O. Vouvonikos

The agreement at the Council of Finance Ministers of the European Union of 20 December 2023 on the reform of the European framework for economic governance and budgetary discipline 467

G. Anastasopoulos

Directive 2024/1203/EU on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC: a critical approach 501

DEVELOPMENTS IN THE EU

I. EU News 505

II. Information Technology e-news 511

CASE - LAW

I. COURT OF JUSTICE AND GENERAL COURT OF THE EU

A. Review of Jurisprudence CJEU – GCEU (September – November 2024) 517

B. Annotations CJEU - GCEU

CJEU C-406/22, Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor azylové a migrační politiky, 04.10.2024 (*Review of the criteria for designating a third country as a safe country of origin by national courts*) – Annotation A. Zisi 577

CJEU C-633/22, Real Madrid Club de Fútbol, 04.10.2024 (*Non-execution of a foreign court decision due to infringement of the freedom of the press*) – Annotation L. Papagiannopoulou / P. Paschalidis 581

CJEU C-808/21, Commission/Czech Republic () and qualité de membre d'un parti politique), 19.11.2024 (*Electoral rights of "mobile" Union citizens*) – Annotation V.-E. Gkeka 585

II. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

A. Review of Jurisprudence (August – October 2024) 593

B. Annotations

ECHR, Application No 31970/20, Validity Foundation on behalf of T.J. v. Hungary, 10.10.2024 (*Inappropriate living conditions of a disabled person in a state social care institution and the incomplete investigation of her death: the concept of systemic failures and its (sufficient?) use by the ECtHR*) – Annotation E. Ekmektsoglou 613

ECHR, Application No 27985/19, Nsingi v. Greece, 15.10.2024 (*The systemic formalism in criminal decisions - Breach of the right to compensation of an unlawfully detained person*) – Annotation K. Papadopoulou 617

CONFERENCES – RESEARCH

Twinning Programme with Jordan "Support digital transition in Jordan through Personal Data Protection and Artificial Intelligence" (JO 22 NDICI TE 01 24) – Project validation 623

2nd meeting of the series "Academic Meetings" with guest speakers Assistant Professor of the Law School of the Aristotle University of Thessaloniki, Mr. Pergantis Vassilis and PhD Candidate of the Law School of the Aristotle University of Thessaloniki, Mr. Ekmektsoglou Evangelos – 14 October 2024 623

Twinning Programme with Israel "Support Israel Alignment with Union Acquis Regulations on issues related to Food Safety" (IL 18 ENI HE 02 22) – Fourth meeting of the Steering Committee 623

Twinning Programme with Serbia "Support to improving working conditions and preparing the Republic of Serbia to participate in EURES" (SR 22 IPA SO 01 24) – Project validation 623

4th Panhellenic Conference on European Law – Thessaloniki, 18 and 19 December 2024 623

Twinning Programme with North Macedonia "Further strengthening the capacities for effective implementation of the acquis in the field of industrial pollution" – (MK 20 IPA EN 02 22) – Seventh meeting of the Steering Committee 624

BIBLIOGRAPHY

I. The EU Law in Hellenic Legal Reviews: 2nd Semester 2024 625

HELLENIC REVIEW OF EUROPEAN LAW: ANNUAL TABLES 2024 639

Table des matières 4/2024

EDITORIAL

V. Tzortzi 449

DOCTRINE

E. Konstantakou

Application privée du droit des aides d'État : l'action en dommages intentée par le bénéficiaire d'une aide illégale et incompatible avec le marché intérieur contre l'État membre qui l'a accordée 451

E.-O. Vouvonikos

L'accord du Conseil des ministres des finances de l'Union européenne du 20 décembre 2023 sur la réforme du cadre européen de la gouvernance économique et de la discipline budgétaire 467

G. Anastasopoulos

Directive 2024/1203/UE relative à la protection de l'environnement par le droit pénal et remplaçant les Directives 2008/99/CE et 2009/123/CE : une approche critique 501

DÉVELOPPEMENTS DANS L'UE

I. Nouvelles européennes 505

II. @-ctualités d'informatique juridique 511

JURISPRUDENCE

I. COUR DE JUSTICE ET TRIBUNAL DE L'UNION EUROPÉENNE

A. Revue de Jurisprudence CJUE – TUE (septembre – novembre 2024) 517

B. Notes CJUE – TUE

CJUE C-406/22, Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor azylové a migrační politiky, 04.10.2024 (*Révision des critères de désignation d'un pays tiers comme pays d'origine sûr par les juridictions nationales*) – Notes A. Zisi 577

CJUE C-633/22, Real Madrid Club de Fútbol, 04.10.2024 (*Non-exécution d'une décision d'une juridiction étrangère pour cause d'atteinte à la liberté de la presse*) – Notes L. Papagiannopoulou / P. Paschalidis 581

CJUE C-808/21, Commission/République tchèque (*Éligibilité et qualité de membre d'un parti politique), 19.11.2024 (Droits électoraux des citoyens « mobiles » de l'Union*) – Notes V.-E. Gkeka 585

II. COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

A. Revue de Jurisprudence (août – octobre 2024) 593

B. Notes

CEDH, Requête No 31970/20, Validity Foundation on behalf of T.J. c. Hongrie, 10.10.2024 (*Conditions de vie inappropriées d'une personne handicapée dans un établissement public de soins sociaux et enquête incomplète sur son décès : le concept de défaillances systémiques et son utilisation (suffisante ?) par la Cour européenne des droits de l'homme*) – Notes E. Ekmektsoglou 613

CEDH, Requête No 27985/19, Nsingi c. Grèce, 15.10.2024 (*Le formalisme systémique dans les décisions pénales - Violation du droit à réparation d'une personne détenue illégalement*) – Notes K. Papadopoulou 617

ÉDUCATION – RECHERCHE

Projet de jumelage avec la Jordanie "Soutien à la transition numérique en Jordanie par la protection des données personnelles et l'intelligence artificielle" (JO 22 NDICI TE 01 24) – Validation du projet 623

2ème réunion de la série « Réunions académiques » avec des conférenciers invités Professeur adjoint de la Faculté de Droit de l'Université Aristote de Thessalonique, M. Pergantis Vassilis, et Candidat au doctorat de la Faculté de Droit de l'Université Aristote de Thessalonique, M. Ekmektsoglou Evangelos – 14 octobre 2024 623

Projet de jumelage avec Israël "Soutien à l'Alignement d'Israël sur les Règlements de l'Acquis Communautaire en matière de Sécurité Alimentaire" (IL 18 ENI HE 02 22) – Quatrième réunion du Comité de Pilotage 623

Projet de jumelage avec la Serbie "Soutien à l'amélioration des conditions de travail et à la préparation de la République de Serbie à la participation à EURES" (SR 22 IPA SO 01 24) – Validation du projet 623

4ème Conférence panhellénique sur le droit européen – Thessalonique, 18 et 19 décembre 2024 623

Projet de jumelage avec la Macédoine du Nord "Renforcement des capacités pour une mise en œuvre efficace de l'acquis dans le domaine de la pollution industrielle" (MK 20 IPA EN 02 22) – Septième réunion du Comité de Pilotage 624

DOCUMENTATION BIBLIOGRAPHIQUE

I. Le droit européen dans les revues juridiques helléniques: 2ème semestre 2024 625

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN: TABLES ANNUELLES 2024 639

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚΕ	: Αφρική, Καραϊβική, Ειρηνικός
Αρμ	: Αρμενόπουλος
ΑρχΝ	: Αρχείο Νομολογίας
ΓεΔΕΕ	: Γενικό Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΠΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΓΣΔΕ	: Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT)
Δ	: Δίκη
ΔΕΕ	: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΔΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΔΕΕτ.	: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών
ΔΕΚ	: Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΝ	: Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας
ΔηΣΚΕ & αγορά	: Δημόσιες Συμβάσεις - Κρατικές Ενισχύσεις & αγορά
ΔιΜΕΕ	: Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας
ΔιΔικ	: Διοικητική Δίκη
ΔτΑ	: Δικαιώματα του Ανθρώπου (RHDH)
ΔΦΝ	: Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας
ΕΔΔΔΔ	: Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου
Ε.Δ.Κ.Α.	: Επιθεώρησις Δικαίου Κοινωνικής Ασφαλίσεως
ΕΕ	: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΕ	: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	: Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (RHellDE)
ΕΖΕΣ	: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
ΕΕμπΔ	: Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου
ΕΕΝ	: Εφημερίς Ελλήνων Νομικών
ΕΕργΔ	: Επιθεώρησις Εργατικού Δικαίου
ΕΕυρΚ	: Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΚ	: Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕλλΔνη	: Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΛΜ	: Ευρωπαϊκή Λογιστική Μονάδα
ΕΝΔ	: Επιθεώρηση Ναυτιλιακού Δικαίου
ΕΟΧ	: Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
Επι.Δ.Ε.	: Επιθεώρηση Δημοσίων Έργων
ΕπισκΕΔ	: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΤρΑξΧρΔ	: Επιθεώρηση Τραπεζικού Αξιογραφικού και Χρηματιστηριακού Δικαίου
ΕυΒ	: Ευρωπαϊκό Βήμα
ΕυρΔΔΑ ή ΕΔΔΑ	: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΕΔΑ ή ΕΕΔΑ	: Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΚ	: Ευρωπαϊκές Κοινότητες
ΕυρΚοινβ	: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΕυρΠολ	: Ευρωπαίων Πολιτεία
ΕυρΣΔΑ ή ΕΣΔΑ	: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑΔ	: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφημΔΔ	: Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου
ΘΠΔΔ	: Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου
ΚΕΠΑΑ	: Κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Άμυνα και την Ασφάλεια
ΚΕΠΠΑ	: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
ΚριτΕπιθ	: Κριτική Επιθεώρηση Νομικής Θεωρίας και Πράξης
ΝοΒ	: Νομικό Βήμα
ΠΕΚ	: Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΠερΔικ	: Περιβάλλον και Δίκαιο
ΠΛογ	: Ποινικός Λόγος
ΠΝ	: Πειραϊκή Νομολογία
ΠοινΔικ	: Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρ	: Ποινικά Χρονικά
ΠρΠροσχ	: Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως και προσαρμογής των συνθηκών

ΣΛΕΕ : Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣΕΕ : Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
Συλλ. : Συλλογή Νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΣυλλΥπ : Συλλογή Υπαλληλικών Υποθέσεων
ΣυνθΕΕ : Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣυνθΕΚ : Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
ΣυνθΕΚΑΕ : Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας
ΣυνθΕΚΑΧ : Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα
ΣυνθΕΟΚ : Συνθήκη Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας
ΤεΣ : Τεύχος εκτός σειράς
ΤοΣ : Σύνταγμα (Το)
Υπερ : Υπεράσπιση
ΦΠΑ : Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
ΧρηΔικ : Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο
ΧρΙΔ : Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου
AcP : Archiv für civilische Praxis
AFDI : Annuaire Français de Droit International
AJCL : American Journal of Comparative Law (The)
AJDA : Actualité Juridique du Droit Administratif
AJIL : American Journal of International Law
AöR : Archiv des öffentlichen Rechts
ASL : Air and Space Law
BB : Der Betriebs - Berater
CDE : Cahiers de Droit Européen
CJEU : Court of Justice of the European Union
CJUE : Cour de Justice de l'Union Européenne
Clunet : Journal du Droit International (J.D.I.)
C.M.L.R. : Common Market Law Reports
CML Rev. : Common Market Law Review
CommLP : Commercial Law Practitioner
CONSUM.L.J. : Consumer Law Journal
DZWir : Deutsche Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
EA : Europa-Archiv
EBRL : European Business Law Review
ECHR : European Convention on Human Rights
E.C.L.R. : European Competition Law Review
EELR : European Environmental Law Review
E.H.R.L.R. : European Human Rights Law Review
E.H.R.R. : European Human Rights Reports
EIPR : European Intellectual Property Review
EJIL : European Journal of International Law
ELJ : European Law Journal
E.L.Rev. : European Law Review
Elrev./HR : European Law Review / Human Rights Survey
EPL : European Public Law
ERPL : European Review of Private Law-Revue Européenne de Droit Privé - Europäische Zeitschrift für Privatrecht
EStAL : European State Aid Law Quarterly
ETL : European Transport Law - Droit Européen des Transports - Europäisches Transportrecht
EuGRZ : Europäische Grundrechte - Zeitschrift
EuR : Europarecht
EuZW : Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
EWS : Europäische Wirtschafts - und Steuerrecht
GATT : General Agreement on Tariffs and Trade (ΓΣΔΕ)
GATS : General Agreement on Trade Services
GCEU : General Court of the European Union
GRUR Int. : Gewerblicher Rechtschutz und Urheberrecht - Internationaler Teil
HRLJ : Human Rights Law Journal

HRQ : Human Rights Quarterly
ICLQ : International and Comparative Law Quarterly (The)
IIC : International Review of Industrial Property and Copyright Law
I.L.M. : International Legal Materials
IPRax : Praxis des Internationalen Privat - und Verfahrensrechts
JCMS : Journal of Common Market Studies
J.D.I. : Journal du Droit International (Clunet)
JT : Journal des Tribunaux
JT-DE : Journal des Tribunaux - Droit Européen
JWT : Journal of World Trade
JZ : Juristen Zeitung
LIEI : Legal Issues of European Integration
MJ : Maastricht Journal of European und Comparative Law
MLR : Modern Law Review (The)
NJW : Neue Juristische Wochenschrift
NQHR : Netherlands Quarterly of Human Rights
NVWZ : Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht
PPLR : Public Procurement Law Review
RabelsZ : Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
R.A.E. : Revue des Affaires Européennes
RCADI : Recueil des Cours de l' Académie de Droit International de La Haye
RCC : Revue de la Concurrence et de la Consommation - Droit et Marchés
R.D.P. : Revue du droit public
RDUE : Revue du Droit de l'Union Européenne (ως το 1999 Revue du Marché Unique Européen - RMUE)
RECIEL : Revue of European Community and International Environmental Law - Access to Environmental Information
REDC : Revue Européenne de Droit de la Consommation
Rev.inst.eur. : Revista de instituciones europeas
Rev.trim.dr.h. : Revue trimestrielle des droits de l' homme
RFDA : Revue Française de Droit Administratif
RFDC : Revue Française de Droit Constitutionnel
RGDIP : Revue Générale de Droit International Public
RHDH : Revue Hellénique de Droits de l' Homme (ΔτΑ)
RHDI : Revue Hellénique de Droit International
RHellDE : Revue Hellénique de Droit Européen (ΕΕΕυρΔ)
RIDPC : Rivista Italiana di Diritto Pubblico Comunitario
Riv.dir.eur. : Rivista di diritto europeo
RIW : Recht der Internationalen Wirtschaft
RMC : Revue du Marché Commun (από το 1991 Revue du Marché Commun et de l' Union Européenne - RMCUE)
RMCUE : Revue du Marché Commun et de l' Union Européenne από το 1991 (ως το 1990 Revue du Marché Commun - RMC)
RMUE : Revue du Marché Unique Européen (από το 2000 Revue du Droit de l' Union Européenne- RDUE)
RTDeur. : Revue Trimestrielle de Droit Européen
RUDH : Revue Universelle des Droits de l' Homme
TRIPS : Trade Related Intellectual Property Rights
TUE : Tribunal de l'Union Européenne
WRP : Wettbewerb in Recht und Praxis
WuW : Wirtschaft und Wettbewerb
YBEL : Yearbook of European Law
ZEuP : Zeitschrift für Europäisches Privatrecht
ZEuS : Zeitschrift für Europarechtliche Studien
ZfRV : Zeitschrift für Rechtsvergleichung - Internationales Privatrecht und Europarecht
ZHR : Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht
ZSE : Zeitschrift für Staats - und Europawissenschaften
ZVgIRWiss : Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft

Υπόδειγμα παραπομπής στην Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου: ΕΕΕυρΔ, 1981, σ. 259, HREL, 1981, p. 259, RHellDE, 1981, p. 259

EDITORIAL

Καλώς ήρθατε στο τέταρτο τεύχος του 2024. Το τεύχος ανοίγει με το άρθρο της Δρ. Ευτυχίας Κωνσταντάκου, Παρέδρου του Ελεγκτικού Συνεδρίου, που εξετάζει το ζήτημα του κατά πόσον το κράτος μέλος ευθύνεται έναντι επιχειρήσεων που ζημιώνονται από τη χορήγηση παράνομης κρατικής ενίσχυσης κατά παράβαση του άρθρου 108 παρ. 3 ΣΛΕΕ. Η συγγραφέας υποστηρίζει ότι, παρά την ωφέλεια που αποκόμισε ο αποδέκτης, μπορεί να γεννηθεί αξίωση αποζημίωσης, εφόσον υφίσταται αιτιώδης σύνδεσμος και δεν αποκλείεται η ευθύνη του κράτους λόγω συνυπαιτιότητας. Καταλήγει ότι η αναγνώριση ευθύνης ενισχύει την αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου και αποκαθιστά την αδικία εις βάρος επιχειρήσεων που εμπιστεύθηκαν πράξεις των αρχών, τονίζοντας την ανάγκη ενωσιακής εναρμόνισης.

Στο δεύτερο άρθρο του τεύχους, ο Δρ. Ευάγγελος-Ορέστης Βουβονίκος αναλύει τη νέα πολιτική συμφωνία του ECOFIN για τη μεταρρύθμιση του πλαισίου της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Διακυβέρνησης και του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Ο συγγραφέας εξηγεί ότι το νέο πλαίσιο διατηρεί τα υφιστάμενα κριτήρια χρέους και ελλείμματος, εισάγει έννοιες όπως τα δημοσιονομικά αποθέματα ασφαλείας και τα μεσοπρόθεσμα σχέδια, και στοχεύει σε συνδυασμό δημοσιονομικής πειθαρχίας και επενδυτικής ευελιξίας. Το άρθρο καταλήγει ότι το νέο σύστημα επιδιώκει ισορροπία μεταξύ σταθερότητας και μεταρρυθμιστικών κινήτρων, με περιορισμένη ελευθερία κρατών στον σχεδιασμό πολιτικής.

Τέλος, ο κ. Γεώργιος Αναστασόπουλος αναλύει στο άρθρο του τη νέα Οδηγία 2024/1203/ΕΕ, η οποία επιδιώκει την αυστηροποίηση και επικαιροποίηση του ποινικού πλαισίου της ΕΕ για την προστασία του περιβάλλοντος. Ο συγγραφέας τονίζει τη σημασία της ενσωμάτωσης νέων περιβαλλοντικών αδικημάτων, την εισαγωγή του όρου «οικοκτονία» και την προσπάθεια εναρμόνισης με υπερεθνικά πρότυπα. Παρά τις παρεμβάσεις που εξασθένησαν ορισμένες ρυθμίσεις, υποστηρίζει ότι η Οδηγία εκτιμάται ως πρόοδος. Επισημαίνονται, επιπλέον, οι προκλήσεις ενσωμάτωσης στα εθνικά δίκαια και οι ανάγκες για θεσμική συνεργασία.

Το τεύχος συνεχίζει με την επικαιρότητα στην ΕΕ από τον κ. Ευάγγελο Εκμεκτσόγλου και την κα. Βασιλική Στάθη, καθώς και τα e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής από τον κ. Κωνσταντίνο Θεοδωρίδη.

Στη νομολογία του ΔΕΕ/ΓεΔΕΕ θα βρείτε την επισκόπηση των σημαντικότερων αποφάσεων για το τρίμηνο Σεπτεμβρίου - Νοεμβρίου 2024 και θα διαβάσετε τα σχόλια της κας Άννας Ζήση στην απόφαση του ΔΕΕ C-406/22, *Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor azylové a migrační politiky*, για τον έλεγχο των κριτηρίων για τον χαρακτηρισμό μιας τρίτης χώρας ως ασφαλούς χώρας καταγωγής από τα εθνικά δικαστήρια, της κας Λυδίας Παπαγιαννοπούλου από κοινού με τον κ. Πασχάλη Πασχαλίδη στην απόφαση του ΔΕΕ C-633/22, *Real Madrid Club de Fútbol*, για την μη εκτέλεση αλλοδαπής δικαστικής απόφασης λόγω προσβολής της ελευθερίας του Τύπου, και της κας Βασιλικής Γκέκα στην απόφαση του ΔΕΕ C-808/21, *Επιτροπή/Τσεχική Δημοκρατία () και qualité de membre d'un parti politique*, για τα εκλογικά δικαιώματα των «μετακινούμενων» πολιτών της Ένωσης.

Ακολουθεί η νομολογία του ΕΔΔΑ με επισκόπηση των κυριοτέρων αποφάσεων για το τρίμηνο Αυγούστου - Οκτωβρίου 2024 και τα σχόλια του κου Ευάγγελου Εκμεκτσόγλου στην απόφαση του ΕΔΔΑ επί της προσφυγής υπ' αριθμ. 31970/20 (*Validity Foundation εκ μέρους της T.J. κατά Ουγγαρίας*), σχετικά με τις ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης ΑμεΑ σε κρατικό ίδρυμα κοινωνικής φροντίδας και την ελλιπή έρευνα αναφορικά με τον θάνατό του, και της κας Κυριακής Παπαδοπούλου στην απόφαση του ΕΔΔΑ επί της προσφυγής υπ' αριθμ. 27985/19 (*Nsingi κατά Ελλάδας*), που θίγει το ζήτημα της συστημικής τυπολατρίας στις ποινικές αποφάσεις και, συγκεκριμένα, αφορά την παράβαση δικαιώματος αποζημίωσης παρανόμως κρατηθέντος προσώπου.

Ακολουθούν, όπως πάντα, τα νέα του ΚΔΕΟΔ στον τομέα της Παιδείας και της Έρευνας ως προς τις επιστημονικές εκδηλώσεις, τα συνέδρια και τα ευρωπαϊκά προγράμματα. Το τεύχος κλείνει με τη βιβλιογραφική τεκμηρίωση.

Καλή ανάγνωση!

Εκ μέρους του ΚΔΕΟΔ

Βιργινία Τζώρτζη

Εκφάνσεις ιδιωτικής εφαρμογής του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων: η αγωγή αποζημίωσης του δικαιούχου παράνομης και ασυμβίβαστης με την εσωτερική αγορά ενίσχυσης κατά του κράτους μέλους που τη χορήγησε

*Ευτυχία Κωνσταντάκου**

Οι επιχειρήσεις που ωφελούνται από ένα καθεστώς παράνομων κρατικών ενισχύσεων συχνά στρέφονται κατά του κράτους μέλους αξιώνοντας αποζημίωση λόγω παράβασης της σχετικής ενωσιακής διάταξης του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ. Σε μια τέτοια περίπτωση τίθενται σημαντικά και εν μέρει άλυτα, από την ενωσιακή και εθνική νομολογία, ζητήματα σχετικά με τη στοιχειοθέτηση της ευθύνης του κράτους μέλους, την επίδραση της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του ενάγοντος στο βάσιμο της σχετικής αξίωσης και την ανάγκη διασφάλισης της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου.

κρατικές ενισχύσεις – υποχρέωση αναστολής (standstill obligation) – δικαιολογημένη εμπιστοσύνη – αγωγή αποζημίωσης – αποδέκτης – ανάκτηση – συντρέχον πταίσμα

I. Η ιδιωτική εφαρμογή του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων και ο ρόλος του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ

Οι ενωσιακές διατάξεις για τις κρατικές ενισχύσεις (άρθρα 107 – 109 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εφεξής: «ΣΛΕΕ») απευθύνονται στα κράτη μέλη και τους απαγορεύουν να δαπανούν κρατικούς πόρους για τη χορήγηση διακριτικών πλεονεκτημάτων σε επιχειρήσεις ή σε κλάδους παραγωγής.

Η εφαρμογή αυτών των διατάξεων έχει διττό χαρακτήρα: δημόσιο και ιδιωτικό. Σύμφωνα με τη θεωρία[1], ως «δημόσια» εφαρμογή του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων νοείται η διοικητική διαδικασία που διεξάγεται μεταξύ του κράτους μέλους και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (εφεξής: η Επιτροπή), εξετάζει εάν ένα ενισχυτικό μέτρο αποτελεί κρατική ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107 παρ. 1 της ΣΛΕΕ και, σε καταφατική περίπτωση, αποφαίνεται περί της συμβατότητάς του με την εσωτερική αγορά, με βάση τις παρ. 2 και 3 του ίδιου άρθρου. Επισημαίνεται ότι η διαπίστωση περί συμβατότητας με βάση της προαναφερθείσες διατάξεις εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής. Η σχετική απόφαση της Επιτροπής προσβάλλεται με προσφυγή ακύρωσης ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου και απόφαση του τελευταίου, με αίτηση αναίρεσης στο Δικαστήριο.

Ως «ιδιωτική» εφαρμογή[2] του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων νοείται η εφαρμογή των διατάξεων της Συνθήκης από τα εθνικά δικαστήρια συνολικά τα οποία επιλαμβάνονται κατά κανόνα σε δύο διαφορετικές περιπτώσεις που αντίστοιχα συγκροτούν δύο διαφορετικές κατηγορίες υποθέσεων: στην πρώτη κατηγορία, ένα ενισχυτικό μέτρο εφαρμόζεται στην εθνική έννομη τάξη προτού η Επιτροπή αποφανθεί για τη συμβατότητά του και ο εθνικός δικαστής καλείται, δυνάμει του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ, να διασφαλίσει εντός αυτής τα δικαιώματα των ιδιωτών – συνήθως ανταγωνιστών της ωφελούμενης επιχείρησης – που θίγονται από την εφαρμογή του. Σε αυτή την κατηγορία, εντάσσονται και οι αγωγικές αξιώσεις της ωφελούμενης επιχείρησης κατά του κράτους μέλους με τις οποίες επιδιώκεται η αποκατάσταση της ζημίας από τη χορήγηση παράνομης ενίσχυσης, ζήτημα που αποτελεί και το αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Στη δεύτερη κατηγορία υποθέσεων, η Επιτροπή εκδίδει απόφαση ανάκτησης η οποία υλοποιείται από το κράτος μέλος. Ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, η ωφελούμενη επιχείρηση προσβάλλει τις εθνικές πράξεις υλοποίησης της απόφασης ανάκτησης της Επιτροπής. Σε αυτή την

---

* *Δ.Ν., Πάρεδρος Ελεγκτικού Συνεδρίου*

1. Βλ. B. BRANDTNER / T. BERANGER / C. LESSENICH, Private State Aid Enforcement, EStAL, 2010, σ. 23 (27), πρβλ. R.A. ACHLEITNER, The Interplay between the European Commission, National Authorities and National Courts in State Aid Law: An Attempt to Cut the Gordian Knot, EStAL, 2021, σ. 173 (176).

2. Η μελέτη της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις από τα εθνικά δικαστήρια προβαίνει σε μία διαφορετική συστηματική διάκριση που έχει ως σημείο αναφοράς τις αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων συνολικά, χαρακτηρίζοντας ως «δημόσια εφαρμογή» των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις, τις υποθέσεις που αφορούν την υλοποίηση των αποφάσεων ανάκτησης της Επιτροπής και ως «ιδιωτική εφαρμογή», τις υποθέσεις που αφορούν την εφαρμογή του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ. Βλ. G. MONTI … [et al.], Study on the enforcement of state aid rules and decisions by national courts – Final study σε: European Commission: Directorate-General for Competition, Publications Office, 2019, σ. 14 έπ., προσβάσιμη στον σύνδεσμο https://data.europa.eu/doi/10.2763/793599. Παρόμοια συστηματική κατάταξη με αυτήν της μελέτης, ακολουθούν και οι ανακοινώσεις της Επιτροπής καθώς η μεν Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την ανάκτηση παράνομων και ασυμβίβαστων κρατικών ενισχύσεων, ΕΕ 2019 C 247/1, αναφέρεται στον ρόλο των εθνικών δικαστηρίων κατά την εφαρμογή των αποφάσεων ανάκτησης της Επιτροπής η δε Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις από τα εθνικά δικαστήρια, ΕΕ 2021 C 305/1, αναφέρεται στον ρόλο των εθνικών δικαστηρίων κατά τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των διοικούμενων έναντι της παράβασης του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ.

κατηγορία εντάσσονται και τα ένδικα βοηθήματα του κράτους μέλους κατά της ωφελούμενης επιχείρησης που δυστροπεί και δεν επιστρέφει το ποσό της ενίσχυσης.

Για την πληρέστερη κατανόηση των περιπτώσεων ιδιωτικής εφαρμογής του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων καθώς και της προβληματικής που συνδέεται με τις αγωγικές αξιώσεις της ωφελούμενης επιχείρησης κατά του κράτους μέλους που τη χορήγησε, θα πρέπει να γίνουν οι ακόλουθες παρατηρήσεις: Η διάταξη του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ[3] αποσκοπώντας στην εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας του ελέγχου της Επιτροπής επιβάλλει στα κράτη μέλη δύο σαφείς υποχρεώσεις: την υποχρέωση κοινοποίησης των σχεδιαζόμενων μέτρων στην Επιτροπή και την υποχρέωση αναστολής της εφαρμογής τους μέχρι την τελική απόφαση της Επιτροπής (standstill obligation)[4]. Με την τήρηση αυτών των υποχρεώσεων διασφαλίζεται ότι τα αποτελέσματα μιας ενίσχυσης δεν θα επέλθουν πριν η Επιτροπή ελέγξει εξατομικευμένα και εντός εύλογης προθεσμίας, το σχεδιαζόμενο μέτρο και, συνακόλουθα, ότι μια ενίσχυση που τελικώς κριθεί ασύμβατη με την εσωτερική αγορά δεν θα εφαρμοστεί ποτέ[5]. Η παράβαση αυτών των υποχρεώσεων εκ μέρους του κράτους μέλους καθιστά την κρατική ενίσχυση «παράνομη»[6].

Παράλληλα, το άρθρο 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ συνιστά διάταξη αμέσου εφαρμογής και παρέχει στους πολίτες που θίγονται από την παραβίασή της (π.χ. τους ανταγωνιστές του δικαιούχου της ενίσχυσης), δικαιώματα που τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να διασφαλίσουν[7]. Δηλαδή, τα εθνικά δικαστήρια αναλαμβάνουν να προστατεύσουν τα μέρη που θίγονται από τη χορήγηση μίας παράνομης ενίσχυσης πολύ πριν η Επιτροπή αποφασίσει για τη συμβατότητά της, με τον ρόλο τους να αποκτά ιδιαίτερη σημασία αν ληφθούν υπόψη οι περιορισμένες δυνατότητες της Επιτροπής να παράσχει προστασία στους θιγόμενους από τη χορήγηση μίας παράνομης ενίσχυσης που ακόμη δεν έχει κριθεί ως συμβατή ή όχι με την εσωτερική αγορά[8]. Για αυτόν άλλωστε τον λόγο, η νομολογία του Δικαστηρίου της Ένωσης, έχει μεριμνήσει να εξοπλίσει τα εθνικά δικαστήρια με πολύ αποτελεσματικά μέσα έννομης προστασίας που οι θιγόμενοι ιδιώτες μπορούν να ασκήσουν ενώπιόν τους[9]. Η ολοένα και πιο ενεργός συμμετοχή των ιδιωτών και των εθνικών δικαστηρίων στην υλοποίηση των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις αναδεικνύει τη σημασία αυτών των κανόνων για τη διαφύλαξη του ανταγωνισμού σε εθνικό επίπεδο, προωθεί την αποκεντρωμένη εφαρμογή τους και συμβάλει στην εμπέδωση των ενωσιακών πολιτικών σε θέματα κρατικών ενισχύσεων.

Όπως προαναφέρθηκε, εάν το κράτος μέλος θέσει σε εφαρμογή την ενίσχυση κατά παράβαση των υποχρεώσεων κοινοποίησης και αναστολής, η κρατική ενίσχυση είναι παράνομη όχι όμως απαραίτητα ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά. Ο ασυμβίβαστος με την εσωτερική αγορά χαρακτήρας της ενίσχυσης και η υποχρέωση ανάκτησής της επιβάλλονται μόνον με απόφαση της Επιτροπής κατόπιν κίνησης της σχετικής διοικητικής διαδικασίας. Η διοικητική αυτή διαδικασία διεξάγεται μεταξύ του κράτους μέλους που παραβίασε τις προαναφερθείσες

3. Σύμφωνα με το άρθρο 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ: «*Η Επιτροπή ενημερώνεται εγκαίρως περί των σχεδίων που αποβλέπουν να θεσπίσουν ή να τροποποιήσουν τις ενισχύσεις, ώστε να δύναται να υποβάλει τις παρατηρήσεις της. Αν κρίνει ότι σχέδιο ενίσχυσης δεν συμβιβάζεται με την εσωτερική αγορά, κατά το άρθ. 107, κινεί αμελλητί τη διαδικασία που προβλέπεται από την προηγούμενη παράγραφο. Το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος δεν δύναται να εφαρμόσει τα σχεδιαζόμενα μέτρα πριν η Επιτροπή καταλήξει σε τελική απόφαση*».

4. Η απόφαση της Επιτροπής μπορεί να αποφαίνεται ότι το σχεδιαζόμενο μέτρο: α) δεν είναι κρατική ενίσχυση, κατά το άρθρο 107 παρ. 1 της ΣΛΕΕ ή β) είναι κρατική ενίσχυση που συμβιβάζεται με την εσωτερική αγορά επειδή εμπίπτει σε κάποια από τις περιπτώσεις των παρ. 2 και 3 του άρθρου 107 της ΣΛΕΕ ή γ) είναι κρατική ενίσχυση που δεν συμβιβάζεται με την εσωτερική αγορά και, συνακόλουθα, δεν μπορεί να εφαρμοστεί.

5. ΔΕΕ C-445/19, *Viasat Broadcasting UK*, 24.11.2020, ECLI:EU:C:2020: 952, σκ. 18.

6. Κατά κανόνα, το κράτος μέλος παραβιάζει ταυτόχρονα τις υποχρεώσεις κοινοποίησης και αναστολής εφαρμογής (standstill) του ενισχυτικού μέτρου. Ωστόσο, ο Γεν. Εισαγγελέας Tesauro, επισημαίνει ότι κρίσιμη για τη γένεση αξίωσης αποζημίωσης κατά του κράτους μέλους είναι η παράβαση της υποχρέωσης αναστολής και όχι μόνη η παράβαση της υποχρέωσης κοινοποίησης: «*είναι αβέβαιο αν η μη κοινοποίηση ενισχύσεως που αποφασίστηκε αλλά δεν χορηγήθηκε αποτελεί πάντοτε παράβαση του κοινοτικού δικαίου. Τούτο συμβαίνει ασφαλώς όταν η πράξη περί της ενισχύσεως προβλέπει ή απλώς επιτρέπει την καταβολή της. Αντίστροφα, μπορεί να θεωρηθεί ότι η ενίσχυση που θεσπίζεται, χωρίς να έχει κοινοποιηθεί, με πράξη, η οποία αναστέλλει συγχρόνως την εκτέλεση της μέχρις ότου περατωθεί ο κοινοτικός έλεγχος, δεν είναι καθαυτή παράνομη, αφού το κράτος απλώς επιφυλάσσεται να επιλέξει μεταξύ της μεταγενέστερης κοινοποιήσεως της ενισχύσεως (και να θέσει έτσι σε κίνηση τον μηχανισμό ελέγχου) ή της οριστικής ανακλήσεως της. Πρόκειται για σπάνια ίσως, αλλά όχι αδύνατη περίπτωση*». ΔΕΚ C-142/87, *Βέλγιο/Επιτροπή*, 09.09.1989, ECLI:EU:C:1989:335, Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα G. Tesauro, σημ. 6.

7. Το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 108 παρ. 3 αναγνωρίστηκε από το ΔΕΕ με την εμβληματική απόφαση ΔΕΚ C-6/64, *Costa/ENEL*, 15.07.1964, ECLI:EU:C:1964:66, σσ. 1200-1201 και μεταγενέστερα με την απόφαση ΔΕΚ C-120/73, *Lorenz GmbH/Bundesrepublik Deutschland κ.λπ.*, 11.12.1973, ECLI:EU:C:1973:152, σ. 822.

8. Για ανάλυση των δικαιοδοτικών αρμοδιοτήτων του εθνικού δικαστή στα πλαίσια του άρθρου 108 παρ. 3 ΣΛΕΕ, βλ. Α. ΜΕΤΑΞΑΣ, Ο Εθνικός Δικαστής ως Ενωσιακός Δικαστής: το Παράδειγμα του Ενωσιακού Δικαίου Κρατικών Ενισχύσεων, ΔιΔικ, 2019, σ. 221 (224).

9. Βλ. Α. ΧΑΡΟΥΛΗ, Η Εφαρμογή των κανόνων περί Κρατικών Ενισχύσεων από τα Εθνικά Δικαστήρια, σε: Δίκαιο Κρατικών Ενισχύσεων, Β. Χριστιανός / Μ. Ροδόπουλος (επιμ.), Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 426 επ.

υποχρεώσεις και της Επιτροπής, με περιορισμένη συμμετοχή των τρίτων ενδιαφερόμενων μερών[10] που έχουν έννομο συμφέρον να εμπλακούν, όπως οι ανταγωνιστές της ωφελούμενης επιχείρησης που επιδιώκουν την αφαίρεση του φερόμενου πλεονεκτήματος από τον αποδέκτη της μέσω μίας απόφασης ανάκτησης και η ωφελούμενη επιχείρηση που επιδιώκει είτε να μην χαρακτηριστεί το μέτρο ως ενίσχυση είτε αυτή να κηρυχθεί συμβατή ή συμβιβάσιμη με την εσωτερική αγορά.

Στην περίπτωση που η Επιτροπή κηρύξει την παράνομη ενίσχυση, ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά, το κράτος μέλος υποχρεούται να την ανακτήσει από τον αποδέκτη της και μάλιστα εντόκως. Με άλλα λόγια, η παραβίαση της υποχρέωσης αναστολής και κοινοποίησης του ενισχυτικού μέτρου, παρότι συντελείται από το κράτος μέλος, τελικώς βαραίνει την ωφελούμενη επιχείρηση. Η θέση μάλιστα της ωφελούμενης επιδεινώνεται έτι περαιτέρω εάν ληφθεί υπόψη ότι η υλοποίηση της απόφασης ανάκτησης της Επιτροπής, ως αρμοδιότητα των εθνικών αρχών, ενδέχεται να καθυστερήσει αρκετά χρόνια με αποτέλεσμα η επιχείρηση να έρχεται αντιμέτωπη με την υποχρέωση έντοκης επιστροφής χρημάτων που της καταβλήθηκαν πριν από μεγάλο χρονικό διάστημα. Επειδή δε αυτά τα χρήματα συνήθως καταβάλλονται στο πλαίσιο καθεστώτων ενίσχυσης[11] που περιβάλλονται τη μορφή νομοθετικών διατάξεων (π.χ. διατάξεις ενός επενδυτικού νόμου), παρατηρείται το παράδοξο, οι ωφελούμενοι να καλούνται να επιστρέψουν χρήματα που το ίδιο το κράτος τους χορήγησε με βάση εθνικές νομοθετικές διατάξεις και, κατά παράβαση από αυτό, των ενωσιακών υποχρεώσεων κοινοποίησης και αναστολής.

Αντίθετα, το κράτος μέλος που παρανόμησε δεν έρχεται αντιμέτωπο με τις συνέπειες αυτής της παραβίασης. Όπως εύστοχα επισημαίνεται[12], ενδέχεται μεν να υποστεί έναντι ενδιαφερόμενων ξένων επενδυτών την αρνητική δημοσιότητα που συνεπάγεται η χορήγηση ενισχύσεων κατά παράβαση της ενωσιακής νομοθεσίας. Ωστόσο από οικονομικής πλευράς, το κράτος δεν βγαίνει χαμένο καθώς το ποσό που χορηγήθηκε παράνομα επιστρέφει στον προϋπολογισμό του μέσω του μηχανισμού ανάκτησης ενώ παράλληλα αντλούνται οφέλη από την ανάπτυξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας στην επικράτειά του μέσω της δημιουργίας θέσεων εργασίας και της είσπραξης φόρων.

Επομένως, είναι προφανές ότι ο ωφελούμενος της παράνομης και ασυμβίβαστης με την εσωτερική αγορά ενίσχυσης αφενός και το κράτος μέλος που τη χορήγησε αφετέρου δεν βρίσκονται στην ίδια θέση τόσο από διαδικαστικής όσο και από ουσιαστικής άποψης. Το κράτος μέλος μετέχει ενεργά στη διοικητική διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής ενώ ο ωφελούμενος έχει περιορισμένες δυνατότητες παρέμβασης και εμπλοκής. Επιπλέον, το κράτος μέλος δεν υφίσταται τις συνέπειες της παραβίασης του 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ διότι η απόφαση ανάκτησης υλοποιείται αποκλειστικά σε βάρος της ωφελούμενες επιχείρησης και μοναδικό σκοπό έχει να επαναφέρει την αγορά στην κατάσταση στην οποία βρισκόταν πριν τη χορήγηση του πλεονεκτήματος. Δηλαδή έχει σκοπό αμιγώς αποκαταστατικό και ουδόλως κυρωτικό και αποτρεπτικό για την πλημμελή συμπεριφορά του κράτους μέλους, γεγονός που γενικώς διαφοροποιεί τους ενωσιακούς κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις από αυτούς των διατάξεων των άρθρων 101 και 102 της ΣΛΕΕ.

Υπό τα ανωτέρω δεδομένα, γεννάται το ερώτημα εάν η ιδιωτική εφαρμογή του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων θα μπορούσε να αποτελέσει ενός είδους κύρωση για την πλημμελή συμπεριφορά του κράτους μέλους κυρίως μέσω της αγωγής αποζημίωσης που θα ασκήσει ο ωφελούμενος επιδιώκοντας την αποκατάσταση της ζημίας που του προκάλεσε η παράβαση του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ εκ μέρους του κράτους μέλους.

II. Γενικά περί της εξωσυμβατικής ευθύνης του κράτους μέλους για ζημίες που προκαλούνται σε ιδιώτες από παραβάσεις του ενωσιακού δικαίου

Η αρχή της ευθύνης του κράτους για ζημίες που προκαλούνται στους ιδιώτες από παραβάσεις του ενωσιακού δικαίου οι οποίες του καταλογίζονται είναι σύμφυτη

10. Γενικά για την έννοια του τρίτου ενδιαφερόμενου μέρους, βλ. H. HOFMANN / C. MICHEAU (eds), State Aid Law of the European Union, Oxford University Press, 2016, σσ. 339, 341, 355-357, 365, 421, M.J.S. CATALAN / M. CLAYTON / A. NOWAK, Third party rights and the state aid procedures revisited by the European courts: an ever-sounder state aid control, Journal of European competition law & practice, 4/2019, σ. 212 προσβάσιμο στον σύνδεσμο: https://academic.oup.com/jeclap/article/10/4/212/5540385?login=true και A. METAXAS, EU State Aid Control in a Dynamic Global Environment: Time to Rethink the Interested Party Concept?, EStAL, 2022, σ. 43.

11. Σύμφωνα με το άρθρο 1 του Διαδικαστικού Κανονισμού 1589/2015 (ΕΕ L 248 της 24.9.2015, σ. 9): «*Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού, νοούνται ως: (…) δ) "καθεστώς ενισχύσεων" κάθε πράξη βάσει της οποίας, χωρίς να απαιτούνται περαιτέρω μέτρα εκτέλεσης, μπορούν να χορηγούνται ατομικές ενισχύσεις σε επιχειρήσεις οι οποίες ορίζονται στην εν λόγω πράξη κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο και κάθε πράξη βάσει της οποίας μπορεί να χορηγείται ενίσχυση μη συνδεόμενη με συγκεκριμένο σχέδιο σε μία ή περισσότερες επιχειρήσεις για αόριστο χρονικό διάστημα ή/και για απροσδιόριστο ποσό (…) ε) "μεμονωμένη ενίσχυση": ενίσχυση η οποία δεν χορηγείται με βάση καθεστώς ενισχύσεων ή η οποία χορηγείται με βάση καθεστώς ενισχύσεων αλλά πρέπει να κοινοποιηθεί (…)*».

12. J. LEROY, When State Aid Goes Wrong: Member State's Liability towards the Aid Beneficiary – A Belgian Case Study, EStAL, 2022, σ. 384 (385).

προς το σύστημα της Συνθήκης[13]. Συναφώς, το ενωσιακό δίκαιο αναγνωρίζει δικαίωμα αποζημίωσης, εφόσον συντρέχουν τρεις προϋποθέσεις[14]: Πρώτον, ο παραβιαζόμενος κανόνας δικαίου αποσκοπεί στην απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες. Δεύτερον, η παράβαση είναι κατάφωρη: μια παράβαση είναι κατάφωρη όταν το κράτος μέλος υπερβαίνει κατά τρόπο πρόδηλο και σοβαρό τα όρια που επιβάλλονται στην άσκηση των εξουσιών του, μεταξύ δε των στοιχείων που πρέπει να συνεκτιμηθούν είναι ο βαθμός σαφήνειας και ακρίβειας του παραβιαζόμενου κανόνα[15]. Τρίτον, υφίσταται άμεση αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παράβασης της υποχρέωσης του κράτους και της βλάβης που υπέστησαν οι ζημιωθέντες. Οι προϋποθέσεις αυτές, αφενός, ανταποκρίνονται στις επιταγές της πλήρους αποτελεσματικότητας των ενωσιακών κανόνων και της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία αυτοί αναγνωρίζουν, αφετέρου, είναι κατ' ουσίαν οι ίδιες με εκείνες που έχει διαμορφώσει το Δικαστήριο με τη νομολογία του για την ευθύνη της Ένωσης για την αποκατάσταση των ζημιών που υφίστανται ιδιώτες από παράνομες πράξεις των οργάνων της, δυνάμει του άρθρου 340 της ΣΛΕΕ[16].

Οι ανωτέρω προϋποθέσεις μπορούν να τύχουν εφαρμογής στην περίπτωση παραβίασης του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ. Πρώτον, όπως προαναφέρθηκε, το άρθρο 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ είναι διάταξη αμέσου εφαρμογής την οποία οι θιγόμενοι ιδιώτες μπορούν να επικαλεστούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και να αντλήσουν δικαιώματα από την παραβίασή της[17]. Δεύτερον, η παραβίαση είναι κατάφωρη καθώς η διάταξη του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ περί υποχρέωσης κοινοποίησης και αναστολής των σχεδιαζόμενων ενισχυτικών μέτρων είναι αρκούντως σαφής ενώ δεν υπάρχει περιθώριο διακριτικής ευχέρειας αναφορικά με την εφαρμογή της. Όσον αφορά την τρίτη προϋπόθεση περί αιτιώδους συνδέσμου, είναι εκείνη που εγείρει τους περισσότερους προβληματισμούς και αμφιβολίες περί του εάν μία αξίωση αποζημίωσης έχει πράγματι νόμιμη βάση και, σε καταφατική περίπτωση ποια είναι η έκταση της ευθύνης του κράτους που πρέπει να αναγνωριστεί.

III. Η θέση του Δικαστηρίου της Ένωσης και η θέση της Επιτροπής

Όταν το Δικαστήριο της Ένωσης απαριθμεί στις αποφάσεις του, τις δυνατότητες ένδικης προστασίας των ιδιωτών έναντι της χορήγησης μίας παράνομης ενίσχυσης, αφηγηματικά αναφέρεται και στη δυνατότητα άσκησης αγωγής αποζημίωσης με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από τη χορήγηση παράνομης κρατικής ενίσχυσης[18]. Παρότι σε αυτή την κατηγορία προφανώς περιλαμβάνεται και η υπό συζήτηση δυνατότητα άσκησης αγωγή αποζημίωσης του αποδέκτη της παράνομης ενίσχυσης κατά του κράτους μέλους που τη χορήγησε, το Δικαστήριο δεν έχει κληθεί μέχρι στιγμής να αναφερθεί ρητά σε αυτή τη δυνατότητα προσδιορίζοντας τα πρόσωπα του ενάγοντος και του εναγομένου και κυρίως τις προϋποθέσεις για την ευδοκίμηση ενός τέτοιου ενδίκου βοηθήματος. Αντίθετα, ορισμένοι Γεν. Εισαγγελείς έχουν προ πολλού αναφερθεί σε Προτάσεις τους, σε αυτή τη δυνατότητα διαφωτίζοντας εν μέρει και τον εθνικό δικαστή ως προς τον χειρισμό τέτοιων αξιώσεων.

Η αρχή έγινε με τον Γεν. Εισαγγελέα Tesauro, με αφορμή ισχυρισμό της Επιτροπής σύμφωνα με τον οποίο, μόνη η διαπίστωση του παράνομου χαρακτήρα της ενίσχυσης κατά το άρθρο 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ, θα έπρεπε να την απαλλάξει από τη διαπίστωση του συμβιβάσιμου χαρακτήρα της σύμφωνα με τα άρθρα 107 παρ. 2 και 3. Παρότι το διαδικαστικό αυτό ζήτημα, είναι πλέον λυμένο και ο ισχυρισμός της Επιτροπής απορριπτέος, έχει ενδιαφέρον η συλλογιστική του Γεν. Εισαγγελέα ο οποίος, θέλοντας να αναδείξει τη διαφορά ανάμεσα στη διαπίστωση του παράνομου αφενός και του συμβιβάσιμου ή μη χαρακτήρα της ενίσχυσης αφετέρου, αναφέρεται στα αποτελέσματα που συνεπάγεται η διαπίστωση του παράνομου χαρακτήρα της, ιδίως σε εσωτερικό/εθνικό επίπεδο. Ειδικότερα, ο προληπτικός έλεγχος της Επιτροπής επί των σχεδίων ενίσχυσης και η έκδοση σχετικής θετικής απόφασης αποτελεί ουσιώδες συστατικό στοιχείο, άνευ του οποίου δεν μπορεί να θεωρηθεί περατωθείσα η εθνική νομοθετική ή διοικητική διαδικασία θέσπισης της ενίσχυσης ούτε νομοτύπως θεσπισθέν και ισχυρό εντός της εθνικής έννομης τάξης το ίδιο το ενισχυτικό μέτρο[19].

13. ΔΕΚ C-6/90 και C-9/90 (συνεκδ.), *Francovich κ.λπ.*, 19.11.1991, ECLI:EU:C:1991:428, σκ. 35, και ΔΕΚ C-46/93 και C-48/93 (συνεκδ.), *Brasserie du pêcheur και Factortame*, 05.03.1996, ECLI:EU:C:1996:79, σκ. 31.

14. ΔΕΚ C-46/93, ό.π., σκ. 51.

15. ΔΕΚ C-424/97, *Salomone Haim*, 04.07.2000, ECLI:EU:C:2000:357, σκ. 38 και ΔΕΚ C-452/06, *Synthon*, 16.10.2008, ECLI:EU:C:2008:565, σκ. 38 και εκεί αναφερόμενη νομολογία.

16. ΓεΔΕΕ T-415/21, *Banca Popolare di Bari/Επιτροπή*, 20.12.2023, ECLI:EU:T:2023:833, σκ. 70 επ.

17. Ό.π., υποσημ. 7.

18. ΔΕΚ C-199/06, *Centre d'exportation du livre français (CELF)*, 12.02.2008, ECLI:EU:C:2008:79, σκ. 53, σύμφωνα με την οποία: «*το εθνικό δικαστήριο δύναται (…) να δεχτεί αγωγές αποζημιώσεως λόγω του παράνομου χαρακτήρα της ενισχύσεως*» και ΔΕΚ C-368/04, *Transalpine Ölleitung in Österreich*, 05.10.2006, ECLI:EU:C:2006:644, σκ. 56, σύμφωνα με την οποία: «*είναι δυνατό ένα εθνικό δικαστήριο να πρέπει να αποφανθεί επί αιτήματος αποκαταστάσεως ζημίας προκληθείσας λόγω του παράνομου χαρακτήρα του μέτρου ενισχύσεως*».

19. Συναφώς, το ιταλικό συνταγματικό δικαστήριο (Corte costituzionale) κήρυξε αντισυνταγματικούς νόμους με τους οποίους

Συνεπώς, οποιοσδήποτε έχει έννομο συμφέρον μπορεί να προβάλει ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων την αντίθεση προς το ενωσιακό δίκαιο, της εθνικής πράξης θέσπισης της ενίσχυσης και των σχετικών εκτελεστικών πράξεων. Εξάλλου, η παράβαση της standstill obligation μπορεί να δώσει λαβή για αγωγή αποζημίωσης κατά του δημοσίου από τον λαβόντα την ενίσχυση, η χορήγηση της οποίας ανεστάλη ή ακυρώθηκε λόγω της παραβίασης αυτού του διαδικαστικού κανόνα[20]. Ωστόσο, ο Γεν. Εισαγγελέας δεν παραλείπει να αναφέρει ορισμένους παράγοντες που δυσχεραίνουν την ιδιωτική εφαρμογή του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων από τα εθνικά δικαστήρια. Ειδικότερα, επικαλείται[21] τις διαφορές μεταξύ των εθνικών εννόμων τάξεων σχετικά με τους όρους και την έκταση της παρεχόμενης έννομης προστασίας καθώς και με την εφαρμοζόμενη αποδεικτική διαδικασία, ιδίως στο δυσχερές ζήτημα του αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της παράνομης ενίσχυσης και της ζημίας που ανακύπτει επί αγωγών αποζημίωσης είτε ανταγωνιστών είτε δικαιούχων της ενίσχυσης. Επίσης, επισημαίνει τη στάση των εθνικών δικαστηρίων που, είτε λόγω διστακτικότητας είτε λόγω ελλιπούς πληροφόρησης, δεν εφαρμόζουν με συνέπεια το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ, αποθαρρύνοντας με αυτόν τον τρόπο τους νομιμοποιούμενους ιδιώτες να διεκδικήσουν δικαστικά τα δικαιώματα που απορρέουν από την παραβίαση αυτής της διάταξης. Τέλος, αναφέρεται στην έλλειψη διαφάνειας όσον αφορά τα κρατικά ενισχυτικά μέτρα και τις αποφάσεις της Επιτροπής κατά τη διάρκεια του διοικητικού της ελέγχου καθώς δεν υφίσταται κανένα σχετικό σύστημα δημοσιότητας που να προσφέρει πρόσβαση σε αυτά τα δεδομένα, γεγονός που στερεί τους ενδιαφερόμενους από τη δυνατότητα να λαμβάνουν γνώση των στοιχείων που είναι απαραίτητα για την εμπρόθεσμη άσκηση δικαστικής προσφυγής[22].

Στηριζόμενος στις προαναφερθείσες Προτάσεις, ο Γεν. Εισαγγελέας Leger[23] επαναβεβαίωσε τη δυνατότητα άσκησης αγωγής αποζημίωσης από τους λαβόντες μία παράνομη ενίσχυση, με αφορμή ξανά ένα διαδικαστικό ζήτημα. Στην υπό κρίση υπόθεση, το βελγικό κράτος είχε θεσπίσει σειρά χρηματοδοτικών διευκολύνσεων υπέρ επιχειρήσεων άνθρακα και χάλυβα, που είχαν λάβει, μεταξύ άλλων, τη μορφή κρατικών εγγυήσεων για το σύνολο των δανειακών υποχρεώσεων των ωφελούμενων επιχειρήσεων. Οι ενισχύσεις αυτές κρίθηκαν με απόφαση της Επιτροπής παράνομες και ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά και διατάχθηκε η ανάκτησή τους. Το Πρωτοδικείο απέρριψε την προσφυγή ακύρωσης που ασκήθηκε κατά της απόφασης της Επιτροπής και η βελγική κυβέρνηση άσκησε αίτηση αναίρεσης με την οποία αμφισβήτησε, μεταξύ άλλων, την αιτιολογία της απορριπτικής δικαστικής απόφασης. Ειδικότερα, ισχυρίστηκε ότι παρότι αμφισβήτησε ενώπιον του Πρωτοδικείου τον παράνομο χαρακτήρα αυτών των ενισχύσεων προβάλλοντας ότι αυτές είχαν πράγματι κοινοποιηθεί, το Πρωτοδικείο παρέλειψε να της απαντήσει παραβαίνοντας την υποχρέωση αιτιολόγησης που υπέχει[24]. Ο Γεν. Εισαγγελέας, για να τεκμηριώσει ότι ο λόγος ακύρωσης που αφορούσε τον παράνομο χαρακτήρα των ενισχύσεων προβλήθηκε με «πρόδηλο συμφέρον» από το Βασίλειο του Βελγίου, απαριθμεί τις συνέπειες που απορρέουν για το ίδιο το κράτος μέλος, εάν παραβιάσει την απαγόρευση εφαρμογής (standstill obligation): η παράβαση αυτή μπορεί να

χορηγούνταν κρατικές ενισχύσεις επειδή τέθηκαν σε εφαρμογή πριν τη λήξη της διαδικασίας ελέγχου από την Επιτροπή, ενώ το Εφετείο του Λονδίνου (Court of Appeal της 24ης Φεβρουαρίου 1986, *Regina κατά Attorney-General ex parte Imperial Chemical Industries*) έκανε δεκτό ότι η αρμόδια διοικητική αρχή είναι υποχρεωμένη να μη χορηγήσει την ενίσχυση ή μην εφαρμόσει το σχέδιο χορήγησής της, εκτός εάν και μόνον όταν η Επιτροπή παράσχει την έγκρισή της, βλ. ΔΕΕ Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα Tesauro G., C-142/87, ό.π., υποσημ. 6, σημ. 9, πρβλ. και ΔΕΕ C-702/20 και C-17/21 (συνεκδ.), *DOBELES HES*, 12.01.2023, ECLI:EU:C:2023:1, σκ. 123, που έκανε δεκτό ότι ο εθνικός δικαστής μπορεί να δεχθεί αγωγικό αίτημα με το οποίο ζητείται η καταβολή ποσού που αντιστοιχεί σε νέα ενίσχυση μη κοινοποιηθείσα στην Επιτροπή, υπό την επιφύλαξη της προηγούμενης κοινοποίησης της ενίσχυσης στο θεσμικό όργανο και της συγκατάθεσης ή της λογιζόμενης συγκατάθεσής του ως προς αυτήν. Για εκτενή και κριτική ανάλυση της απόφασης, βλ. Μ. ΠΕΡΑΚΗΣ, Μπορεί η επιδίκαση αποζημίωσης από εθνικό δικαστήριο να συνιστά κρατική ενίσχυση κατά το ενωσιακό δίκαιο; Παρουσίαση και ανάλυση της καθοριστικής απόφασης του ΔΕΕ επί των υποθέσεων Dobeles Hes SIA και GM SIA (C-702/20 και C-17/21), σε: Αναμνηστικό Τόμο, Συνομιλώντας με τον Καθηγητή Γεώργιο Μιχαλόπουλο για το Δίκαιο της Επιχείρησης, Λ. Αθανασίου / Α. Μικρουλέα / Ε. Περάκης / Ν. Ρόκας / Η. Σουφλερός / Γ. Σωτηρόπουλος / Δ. Τζουγανάτος (επιμ.), Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σ. 847.

20. ΔΕΕ Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα G. Tesauro, ό.π., σημ. 7.

21. Ibid, σημ. 8.

22. Τα προβλήματα της ελλιπούς πληροφόρησης και της έλλειψης διαφάνειας έχουν εν πολλοίς εκλείψει. Η λειτουργία ανοιχτών βάσεων δεδομένων, τα πολυάριθμα κείμενα ηπίου δικαίου της Επιτροπής που παρέχουν κατευθύνσεις στα κράτη μέλη σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις και ένα σύστημα παροχής γνωμοδότησης ή αυτεπάγγελτης παρέμβασης (*amicus curiae*) της Επιτροπής σε δικαστικές υποθέσεις που άπτονται του εν λόγω τομέα, ως συμπλήρωμα του παραδοσιακού εργαλείου του προδικαστικού ερωτήματος, έχουν ενισχύσει την πρόσβαση των ενδιαφερόμενων φορέων στην αναγκαία πληροφόρηση και έχουν άρει τους δισταγμούς των εθνικών δικαστών να απευθυνθούν στα ενωσιακά όργανα για την άρση τυχόν αμφιβολιών. Βλ. ιστότοπο της Επιτροπής για την πολιτική της στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων https://competition-policy.ec.europa.eu/state-aid_en.

23. ΔΕΚ Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα P. Léger, C-197/99 P, *Βέλγιο/Επιτροπή*, 06.12.2001, ECLI:EU:C:2001:658, σημ. 74-75.

24. Ο λόγος αναίρεσης έγινε δεκτός και η απόφαση του Πρωτοδικείου αναιρέθηκε.

θεωρηθεί «κατάφωρη» κατά την έννοια της απόφασης *Brasserie du pêcheur*[25] και να στοιχειοθετηθεί ευθύνη του κράτους στο πλαίσιο της οποίας μπορούν να ασκηθούν αγωγές αποζημίωσης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων από τον λήπτη της ενίσχυσης για την αποκατάσταση της ζημίας που του προκλήθηκε από την άμεση καταβολή της ενίσχυσης[26].

Τέλος, ο Γεν. Εισαγγελέας Colomer, αφουγκραζόμενος τη δυσκολία του θέματος, παρέχει με τις Προτάσεις του στην υπόθεση *Giuseppe Atzeni κ.λπ.*[27], χρήσιμα στοιχεία στον εθνικό δικαστή για την αντιμετώπιση των αγωγών αποζημίωσης κατά του κράτους που παραβίασε την standstill obligation, μολονότι το ζήτημα αυτό δεν τέθηκε με τα προδικαστικά ερωτήματα που ετέθησαν από το ιταλικό δικαστήριο. Καταρχάς αναδεικνύει την ενωσιακή διάσταση του θέματος – εφόσον πρόκειται για αγωγή αποζημίωσης που ερείδεται στην παράβαση της, ενωσιακού χαρακτήρα, standstill obligation – ώστε να ενθαρρύνει τους εθνικούς δικαστές να απευθύνουν προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ εάν διατηρούν επιφυλάξεις για τον τρόπο επίλυσης των σχετικών ζητημάτων. Στη συνέχεια, επισημαίνει ότι, εφόσον ο εθνικός δικαστής κάνει δεκτή την αγωγή αποζημίωσης του λήπτη της ενίσχυσης, η ζημία που θα αναγνωρίσει δεν πρέπει να ισούται με το ποσό που καλείται να επιστρέψει ο ωφελούμενος στο πλαίσιο υλοποίησης της απόφασης ανάκτησης της Επιτροπής διότι κάτι τέτοιο θα συνιστούσε καταστρατήγηση της υποχρέωσης ανάκτησης και έμμεση επαναχορήγηση της ενίσχυσης που κρίθηκε παράνομη και ασυμβίβαστη[28].

Το δικαίωμα των αποδεκτών της παράνομης ενίσχυσης να απαιτήσουν αποζημίωση από το κράτος επειδή αυτό παραβίασε την υποχρέωση κοινοποίησης και αναστολής και εκείνοι διατάχθηκαν να επιστρέψουν το ποσό της ενίσχυσης που εν συνεχεία κρίθηκε παράνομη και ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά, αναγνωρίζεται και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην προσφάτως αναθεωρημένη ανακοίνωσή της για την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις από τα εθνικά δικαστήρια[29]. Ωστόσο, η Επιτροπή παίρνει σαφή θέση υπέρ της απόρριψης ενός τέτοιου ενδίκου βοηθήματος επιστρατεύοντας την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης: εφόσον ο λήπτης της ενίσχυσης οφείλει πάντα να βεβαιώνεται για την ορθή τήρηση της διαδικασίας χορήγησης της ενίσχυσης και, συνακόλουθα, για την τήρηση των ανωτέρω υποχρεώσεων κοινοποίησης και αναστολής, δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι δικαιολογημένα εμπιστεύτηκε τις εθνικές αρχές που του χορήγησαν αυτό το παράνομο πλεονέκτημα και επομένως δεν μπορεί να αξιώσει αποζημίωση για τη ζημία που υπέστη εφόσον και αυτός μετείχε στη διάπραξη της παρανομίας. Η ανακοίνωση της Επιτροπής πράγματι αναδεικνύει το κεντρικό ζήτημα σε αυτές τις υποθέσεις, δηλαδή το μέτρο της ευθύνης του λαβόντος την παράνομη ενίσχυση και το εάν η ευθύνη αυτή εν τέλει «απορροφά» – όπως ισχυρίζεται η Επιτροπή – την ευθύνη του κράτους μέλους και αποκλείει εξ ολοκλήρου την καταβολή οιασδήποτε αποζημίωσης. Επειδή δε, όπως θα καταδειχθεί και παρακάτω, η ευθύνη του λήπτη της ενίσχυσης σχετίζεται άμεσα με την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, είναι χρήσιμο να παρουσιαστεί το περιεχόμενο αυτής της αρχής και η ειδικότερη λειτουργία της στο πλαίσιο του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων.

IV. Η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης: το πρόσκομμα στην αναγνώριση της ευθύνης του κράτους μέλους;

Η προστασία της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης είναι αντιτάξιμη μόνον εάν ο ενδιαφερόμενος μπορεί να αποδείξει ότι βρίσκεται σε ιδιαίτερη κατάσταση η οποία σε ένα κράτος δικαίου πρέπει να χαρακτηριστεί ως άξια προστασίας. Η ύπαρξη κατάστασης άξιας προστασίας προϋποθέτει ότι συντρέχουν σωρευτικώς τρεις προϋποθέσεις: Πρώτον, υφίσταται αντικειμενική συμπεριφορά των διοικητικών αρχών η οποία μπορεί να λάβει μεταξύ άλλων τη μορφή «διαβεβαίωσης» της κρατικής αρχής ότι οι ενέργειες του ενδιαφερόμενου είναι νόμιμες. Δεύτερον, ο ενδιαφερόμενος είναι καλόπιστος δηλαδή έχει διαμορφώσει πεποίθηση ως προς τη νομιμότητα της πράξης στην οποία στήριξε τα δικαιώματά του. Τρίτον, η συμπεριφορά της διοίκησης στην οποία στηρίχθηκε η πεποίθηση του ενδιαφερομένου είναι σύμφωνη με τους εφαρμοστέους κανόνες ή τουλάχιστον δεν βρίσκεται σε προφανή αντίθεση με αυτούς[30]. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η νομολογία, στον ενδιαφερόμενο πρέπει να

25. Ό.π., υποσημ. 13.

26. Αγωγή αποζημίωσης μπορεί να ασκηθεί και από τους ανταγωνιστές του δικαιούχου της ενίσχυσης αν μόνη η ανάκτηση της ενίσχυσης δεν μπορεί να τους επαναφέρει σε κατάσταση πανομοιότυπη προς αυτήν που υφίστατο πριν από τη χορήγησή της, για παράδειγμα επειδή έχασαν οφέλη ή μερίδια αγοράς. Βλ. ΔΕΚ Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα F.G. Jacobs, C-39/94, *SFEI*, 14.12.1995, ECLI:EU:C:1995:445, σημ. 77.

27. ΔΕΚ Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα M. D. Ruiz-Jarabo Colomer, C-346/03 και C-529/03 (συνεκδ.), *Atzeni κλπ.*, 28.04.2005, ECLI:EU:C:2005:256, σημ. 195-198.

28. Το συμπέρασμα αυτό εμμέσως υιοθετείται και από την νομολογία του Δικαστηρίου της Ένωσης, βλ. ΓεΔΕΕ T-15/14, *Simet/Επιτροπή*, 03.03.2016, ECLI:EU:T:2016:124, σκ. 95 επ.

29. Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις από τα εθνικά δικαστήρια, ό.π., υποσημ. 2, παρ. 98.

30. ΔΕΕ Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα P. Mengozzi, C-120/17, *Administratīvā rajona tiesa*, 30.05.2018, ECLI:EU:C:2018:351, σημ. 56.

έχουν δοθεί «συγκεκριμένες, ανεπιφύλακτες και συγκλίνουσες διαβεβαιώσεις, προερχόμενες από αρμόδιες και αξιόπιστες πηγές»[31]. Συνεπώς, η εμπιστοσύνη που σχετίζεται με συγκεκριμένη κατάσταση η οποία χρήζει προστασίας βάσει του δικαίου της Ένωσης, πρέπει να δημιουργήθηκε και, στη συνέχεια, να διαψεύστηκε από θεσμικό όργανο της Ένωσης ή από άλλο όργανο που ενεργεί ως «εκπρόσωπός» της (π.χ., από τις εθνικές αρχές που είναι επιφορτισμένες με τη μεταφορά ή την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης)[32].

Η τρίτη προϋπόθεση είναι μάλλον η πλέον δύσκολη στην πλήρωσή της καθώς οι διοικούμενοι επικαλούνται μεν «λάθη» των αρμόδιων – συνήθως εθνικών – αρχών η διάπραξη των οποίων τους δημιούργησε πεποίθηση περί νομιμότητας της πράξης από την οποία άντλησαν οφέλη και δικαιώματα ωστόσο αυτά τα «λάθη» συνήθως συνιστούν παραβιάσεις των ενωσιακών διατάξεων και δεν μπορούν να καταστήσουν αυτή την εμπιστοσύνη δικαιολογημένη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται: «*η (…) αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης συμπεριφορά εθνικής αρχής επιφορτισμένης με την εφαρμογή του δικαίου αυτού δεν μπορεί να θεμελιώσει την ύπαρξη δικαιολογημένης εμπιστοσύνης εκ μέρους του διοικουμένου ότι θα τύχει μεταχείρισης αντίθετης προς το δίκαιο της Ένωσης*»[33]. Ωστόσο, από τη νομολογία αυτή δεν πρέπει άνευ ετέρου να συναχθεί «*ότι εμπιστοσύνη άξια προστασίας δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να απορρέει από εθνική πρακτική μη συνάδουσα προς το δίκαιο της Ένωσης*», αλλά μάλλον πρέπει να της αποδοθεί η έννοια ότι «*η προστασία της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης δεν μπορεί να στηρίζεται σε εθνική πρακτική η οποία αντιβαίνει σε "σαφή" διάταξη του δικαίου της Ένωσης*»[34]. Εάν δηλαδή ο ενωσιακός κανόνας δεν είναι «σαφής», δηλαδή τα πρόσωπα που απολαύουν των κατοχυρωμένων σε αυτόν δικαιωμάτων δεν κατανοούν πέραν πάσης αμφιβολίας το ακριβές του περιεχόμενο και η αρμόδια αρχή – ενωσιακή ή εθνική – υιοθέτησε μία από τις περισσότερες υποστηρίξιμες ερμηνευτικές εκδοχές αυτού του κανόνα, τότε αυτή η εμπιστοσύνη μπορεί πράγματι να κριθεί άξια προστασίας.

Ειδικά στο πεδίο των κρατικών ενισχύσεων, ο λόγος αυτός προβάλλεται από επιχειρήσεις που άντλησαν οφέλη δυνάμει εθνικών νομοθετικών διατάξεων οι οποίες, κατόπιν ελέγχου από την Επιτροπή, κρίθηκε ότι συνιστούσαν παράνομα και ασυμβίβαστα με την εσωτερική αγορά καθεστώτα ενισχύσεων. Με την επίκληση αυτής της αρχής, οι επιχειρήσεις προσπαθούν να πλήξουν τις πράξεις ανάκτησης[35] αυτών των ενισχύσεων που χορηγήθηκαν κατά παράβαση της υποχρέωσης αναστολής υποστηρίζοντας ότι η συμπεριφορά της εθνικής αρχής – η οποία τους χορήγησε τα ποσά μέσω νομοθετικής διάταξης, διοικητικής πράξης ή δικαστικής απόφασης – τούς δημιούργησε την πεποίθηση ότι η είσπραξή τους ήταν νόμιμη και επομένως παρανόμως ζητείται η επιστροφή τους. Ωστόσο, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, καταρχήν δεν στοιχειοθετείται δικαιολογημένη εμπιστοσύνη όταν η ενίσχυση χορηγήθηκε κατά παράβαση των υποχρεώσεων κοινοποίησης και αναστολής του σχεδιαζόμενου μέτρου προτού η Επιτροπή αποφανθεί επ' αυτού (standstill obligation)[36]. Συνεπώς, όταν οι ανωτέρω υποχρεώσεις έχουν παραβιαστεί, το γεγονός και μόνον ότι οι εθνικές αρχές εξέδωσαν νομοθετικές διατάξεις ή διοικητικές πράξεις που προβλέπουν τη θέσπιση ενός καθεστώτος ενισχύσεων ή ότι υπάρχει απόφαση ανωτάτου εθνικού δικαστηρίου που αποφαίνεται ότι δεν υφίσταται ενίσχυση, δεν είναι ικανό να θεμελιώσει δικαιολογημένη εμπιστοσύνη του επιχειρηματία[37]. Τούτο διότι, η παράβαση

31. ΔΕΕ C-630/11 P έως C-633/11 P (συνεκδ.), *HGA κ.λπ./Επιτροπή*, 13.06.2013, ECLI:EU:C:2013:387, σκ. 132 και ΔΕΕ C-537/08 P, *Kahla Thüringen Porzellan/Επιτροπή*, 16.12.2010, ECLI:EU:C:2010:769, σκ. 63.

32. Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, Σχέση προδικαστικής παραπομπής και ελέγχου συνταγματικότητας εθνικών διατάξεων (ΔΕΕ C-322/16, *Global Starnet*, 20.12.2017, παρ. 9), προσβάσιμο στον σύνδεσμο: https://www.prevedourou.gr/%cf%83%cf%87%ce%ad%cf%83%ce%b7-%cf%80%cf%81%ce%bf%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%82-%cf%80%ce%b1%cf%81%ce%b1%cf%80%ce%bf%ce%bc%cf%80%ce%ae%cf%82-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%b5/. Βλ. και ΔΕΚ C-299/94, *Anglo Irish Beef Processors International*, 28.03.1996, ECLI:EU:C:1996:148, σκ. 34-35, που απέρριψε την εφαρμογή της αρχής επειδή η κρίσιμη συμπεριφορά δεν ήταν καταλογιστέα σε ενωσιακά όργανα.

33. ΔΕΕ C-120/17, *Administratīvā rajona tiesa*, 07.08.2018, ECLI:EU:C:2018:638, σκ. 52.

34. ΔΕΕ Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα P. Mengozzi, C-120/17, ό.π., υποσημ. 30, σημ. 60 και 65.

35. Ειδικότερα, είτε πλήττουν ενώπιον του Δικαστηρίου της Ένωσης, την πράξη ανάκτησης της Επιτροπής είτε ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, τις πράξεις των εθνικών αρχών με τις οποίες υλοποιείται, εντός της έννομης τάξης του κράτους μέλους, η ενωσιακή απόφαση ανάκτησης. Βλ. σχετ. Ε. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΥ, Η ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων: μεταξύ δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών και αποτελεσματικότητας του ευρωπαϊκού δικαίου, ΔΔ, 2019, σσ. 230-240.

36. ΔΕΕ C-349/17, *Eesti Pagar*, 05.03.2019, ECLI:EU:C:2019:172, σκ. 98, ΔΕΚ C-346/03, *Giuseppe Atzeni κ.λπ.*, 23.02.2006, ECLI:EU:C:2006:130, σκ. 64-65 καθώς και ΔΕφΘεσσ. 1221/2018, σκ. 4.

37. ΓεΔΕΕ T-309/12, *Zweckverband/Επιτροπή*, 16.07.2014, ECLI:EU:T:2014:676, σκ. 238-241. Στην υπό κρίση υπόθεση, ενώ είχε ξεκινήσει η επίσημη διαδικασία έρευνας ενώπιον της Επιτροπής, ανώτατο εθνικό δικαστήριο έκρινε ότι το επίμαχο μέτρο δεν συνιστά κρατική ενίσχυση. Με βάση αυτή την απόφαση του εθνικού δικαστηρίου, το μέτρο τέθηκε σε εφαρμογή. Όταν εξεδόθη η απόφαση της Επιτροπής που έκρινε αντίθετα προς την απόφαση του εθνικού δικαστηρίου, η δικαιούχος επιχείρηση προσέφυγε στο ΔΕΕ προβάλλοντας ως λόγο ακύρωσης της απόφασης της Επιτροπής, ότι της δημιουργήθηκε δικαιολογημένη εμπιστοσύνη από την απόφαση του ανωτάτου εθνικού δικαστηρίου, ο οποίος

αυτών των υποχρεώσεων εκ μέρους της αρμόδιας κρατικής αρχής συνιστά συμπεριφορά αντίθετη με αρκούντως σαφείς εφαρμοστέους κανόνες του ενωσιακού δικαίου, σύμφωνα με την προαναφερθείσα τρίτη προϋπόθεση. Εξάλλου, στα πλαίσια της δεύτερης προϋπόθεσης, ένας μέσος συνετός και επιμελής επιχειρηματίας οφείλει, στο πλαίσιο ελέγχου της νομιμότητας των ποσών που εισέρχονται στον προϋπολογισμό της επιχείρησής του, να διαπιστώνει την ορθή τήρηση των υποχρεώσεων κοινοποίησης και αναστολής, άλλως δεν μπορεί να επικαλεστεί την καλοπιστία του. Εφόσον μάλιστα η Επιτροπή έχει εκδώσει απόφαση που επιτρέπει τη χορήγηση της ενίσχυσης, ο δικαιούχος θα πρέπει να αναμένει να παρέλθει η προθεσμία άσκησης προσφυγής ακύρωσης κατά της απόφασης αυτής ή να εξαντληθούν τα ένδικα βοηθήματα που τυχόν ασκηθούν, διαφορετικά δεν μπορεί να είναι βέβαιος ως προς τη νομιμότητα της ενίσχυσης[38]. Τέλος, ο βαθμός της απαιτούμενης επιμέλειας ως προς την τήρηση της διαδικασίας του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ, δεν μεταβάλλεται σε περιπτώσεις μικρών επιχειρήσεων όπου η πρόσβαση στις απαιτούμενες πληροφορίες και η παροχή εξειδικευμένης νομικής υποστήριξης είναι εκ των πραγμάτων δυσχερείς[39].

Ο ισχυρισμός περί δικαιολογημένης εμπιστοσύνης είναι πιο πιθανόν να κριθεί βάσιμος, όταν η συμπεριφορά της Επιτροπής και όχι του κράτους μέλους, δημιούργησε στον επιχειρηματία την εντύπωση νομιμότητας της ενίσχυσης. Σε αυτήν την περίπτωση, ο εφαρμοστέος κανόνας με βάση τον οποίο αξιολογείται η συμπεριφορά της διοίκησης – εν προκειμένω της Ευρωπαϊκής Επιτροπής – στο πλαίσιο της τρίτης προϋπόθεσης, δεν είναι ο σαφής κανόνας του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ αλλά οι διατάξεις των παρ. 1 έως 3 του άρθρου 107 της ΣΛΕΕ οι οποίες αφενός επιδέχονται περισσότερες ερμηνείες αφετέρου υπόκεινται σε νομολογιακές μεταβολές. Με αυτά τα δεδομένα, μπορεί να αναγνωριστεί δικαιολογημένη εμπιστοσύνη όταν η Επιτροπή μετέβαλε την πολιτική της επί το αυστηρότερον υπό την έννοια ότι, ενώ στο παρελθόν είχε κρίνει ότι ορισμένο μέτρο δεν συνιστά ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107 παρ. 1 της ΣΛΕΕ, πλέον όμοιο μέτρο αξιολογείται ως ενίσχυση, χωρίς την πρόβλεψη εύλογης μεταβατικής περιόδου ώστε οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις να προσαρμοστούν στη νέα κατάσταση[40]. Περαιτέρω, η καθυστέρηση έκδοσης απόφασης εκ μέρους της Επιτροπής δεν είναι καταρχήν ικανή να δημιουργήσει πεποίθηση περί νομιμότητας καθώς σύμφωνα με την πρώτη προϋπόθεση της αρχής, η έννοια της «διαβεβαίωσης» πρέπει κατά κανόνα να απορρέει από θετική ενέργεια της Επιτροπής και όχι από τη σιωπή του θεσμικού οργάνου[41]. Ωστόσο το Δικαστήριο στην απόφαση *RSV*[42] – που εκδόθηκε σε χρόνο που δεν ίσχυε ο Διαδικαστικός Κανονισμός και οι προθεσμίες που αυτός θέτει σε σχέση με τις ενέργειες της Επιτροπής – έκρινε ότι η υπέρβαση της εύλογης διάρκειας στη λήψη απόφασης εκ μέρους της Επιτροπής (περίπου 26 μήνες από τη στιγμή της κοινοποίησης του μέτρου) μπορούσε να δημιουργήσει δικαιολογημένη εμπιστοσύνη περί νομιμότητας, διότι το επίμαχο μέτρο αποσκοπούσε στην αντιμετώπιση κάποιων πρόσθετων δαπανών επί του αρχικού και, ήδη εγκριθέντος από την Επιτροπή, σχεδίου ενίσχυσης. Εφόσον, κατά το Δικαστήριο, το νομικό καθεστώς για τη συγκεκριμένη ενίσχυση ήταν ήδη γνωστό στην Επιτροπή και δεν χρειαζόταν εις βάθος ανάλυση για να κρίνει τη νομιμότητα των πρόσθετων αυτών δαπανών, δεν ήταν δικαιολογημένη η τόσο μεγάλη καθυστέρηση στη λήψη απόφασης με αποτέλεσμα η επιχείρηση εύλογα να πιστέψει ότι η ενίσχυση ήταν νόμιμη.

V. Αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων

Σε αρκετές έννομες τάξεις έχει τεθεί το ζήτημα της αποζημίωσης του λήπτη της ενίσχυσης με τις σχετικές υποθέσεις να παρουσιάζουν εν πολλοίς κοινά χαρακτηριστικά αλλά να μην τυγχάνουν της ίδιας αντιμετώπισης από τον εθνικό δικαστή[43], αφενός, λόγω των διαφορετικών δικο-

και απορρίφθηκε.

38. ΔΕΚ απόφαση C-199/06, ό.π., υποσημ. 18, σκ. 66-69.

39. ΓεΔΕΕ T-298/97, T-312/97, T-313/97, T-315/97, T-600/97 έως T-607/97, T-1/98, T-3/98 έως T-6/98 και T-23/98 (συνεκδ.), *Alzetta κ.λπ./Επιτροπή*, 15.06.2000, ECLI:EU:C:1998:270, σκ. 172 και ΔΕΚ C-298/00 P, *Ιταλία/Επιτροπή*, 29.04.2004, ECLI:EU:C:2004:240, σκ. 88.

40. ΔΕΕ C-182/03 και C-217/03 (συνεκδ.), *Βέλγιο/Επιτροπή*, 22.06.2006, ECLI:EU:C:2006:416, σκ. 159-166 και αποφάσεις της Επιτροπής της 16ης Οκτωβρίου 2002, 2003/438/ΕΚ, ΕΕ L 153 της 20.6.2003, σ. 40, παρ. 34-36 και 61-64 και της 21ης Νοεμβρίου 2001, 2002/347/ΕΚΑΧ, ΕΕ L 126 της 13.5.2002, σ. 27, παρ. 32-33.

41. ΓεΔΕΕ T-427/04 και T-17/05 (συνεκδ.), *Γαλλία/Επιτροπή*, 30.11.2009, ECLI:EU:T:2009:474, σκ. 261 καθώς και Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την ανάκτηση παράνομων και ασυμβίβαστων κρατικών ενισχύσεων, ΕΕ 2019 C 247/1, παρ. 42 για παράθεση ενωσιακής νομολογίας σχετικά με τη μη συνδρομή δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.

42. ΔΕΚ C-223/85, *RSV/Επιτροπή*, 28.01.1987, ECLI:EU:C:1987:502, σκ. 14-17. Πάντως, σε μεταγενέστερες υποθέσεις όπου γινόταν επίκληση αυτής της νομολογίας, το ΔΕΕ επεσήμανε τις εξαιρετικές περιστάσεις στις οποίες στηρίχθηκε η συγκεκριμένη απόφαση, βλ. ΔΕΚ C-334/99, *Γερμανία/Επιτροπή*, 28.01.2003, ECLI:EU:C:2003:55, σκ. 44 και ΔΕΚ C-372/97, *Ιταλία/Επιτροπή*, 29.04.2004, ECLI:EU:C:2004:234, σκ. 117 καθώς και Γ. ΚΩΤΣΗΡΑ, Η ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων κατά το ενωσιακό δίκαιο και την ελληνική έννομη τάξη, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σσ. 163-164.

43. Για παρουσίαση αποφάσεων εθνικών δικαστηρίων που προσεγγίζουν το ζήτημα αυτό, βλ. Study on the enforcement of state aid rules and decisions by national courts, ό.π., υποσημ. 2, σσ. 42, 43, 52, 73, 74 και D. JOUVE, Le juge national et le droit des aides d'Etat : Etude de droit comparé franco-espagnol, Δ.Δ., Universi-

νομικών κανόνων, αφετέρου, λόγω της έλλειψης ενωσιακής νομολογίας που, κυρίως μέσω της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής, θα μπορούσε να παράσχει χρήσιμες κατευθύνσεις για την αντιμετώπιση των ζητημάτων που αναφύονται. Ειδικότερα, οι υποθέσεις που παρουσιάζονται παρακάτω αφορούν περιπτώσεις καθεστώτων ενίσχυσης – και όχι μεμονωμένες ενισχύσεις – στο πλαίσιο των οποίων το κράτος μέλος, μέσω νομοθετικής διάταξης ή κανονιστικής πράξης, απονέμει ενίσχυση σε κατηγορίες επιχειρήσεων που προσδιορίζονται κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο. Κατά τη θέση σε εφαρμογή αυτών των καθεστώτων, το κράτος μέλος παραβιάζει την υποχρέωση αναστολής και όταν η Επιτροπή, συνήθως κατόπιν καταγγελίας ανταγωνιστών, επιλαμβάνεται της υπόθεσης και αποφαίνεται περί της έλλειψης συμβατότητας της ενίσχυσης με την εσωτερική αγορά, διατάζει το κράτος μέλος να την ανακτήσει από τους επιμέρους δικαιούχους. Συνεπώς, οι δικαιούχοι οι οποίοι εισέπραξαν τις ενισχύσεις συμμορφούμενοι με τις εθνικές διατάξεις που προέβλεπαν τους όρους χορήγησής τους έρχονται, αιφνιδίως και μετά από μακρό χρονικό διάστημα, αντιμέτωποι με πράξεις επιστροφής αυτών των ωφελημάτων. Προκειμένου δε να μετριάσουν τις οικονομικές συνέπειες αυτής της κατάστασης ασκούν, μεταξύ άλλων, αγωγή αποζημίωσης κατά του κράτους μέλους με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που τους προκάλεσε η παράβαση των υποχρεώσεων κοινοποίησης και αναστολής εκ μέρους του κράτους μέλους και, εντεύθεν η θέση σε εφαρμογή ενός παράνομου καθεστώτος ενίσχυσης.

Α. Το γαλλικό παράδειγμα

Η πρώτη δέσμη υποθέσεων προέρχεται από τη γαλλική έννομη τάξη και αφορά σχέδιο μείωσης των εργοδοτικών ασφαλιστικών εισφορών υπέρ των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στους τομείς της κλωστοϋφαντουργίας και των ειδών ένδυσης, γνωστό και ως σχέδιο Borotra. Βασικός στόχος των μέτρων ελάφρυνσης ήταν η αύξηση των θέσεων απασχόλησης με έμφαση στην πρόσληψη νέων ηλικιακά εργαζομένων. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, οι ωφελούμενες επιχειρήσεις ανέλαβαν και εκείνες ορισμένες δεσμεύσεις οι οποίες συνίσταντο στη μείωση του χρόνου εργασίας, την ενθάρρυνση της μερικής απασχόλησης και τη μείωση του ρυθμού των απολύσεων, τις οποίες υλοποίησαν μέσω της υπογραφής συλλογικής συμβάσεων εργασίας με τους εκπροσώπους των εργαζομένων στους επίμαχους κλάδους. Η Γαλλία προχώρησε στην κοινοποίηση του μέτρου στην Επιτροπή και προκειμένου να αποκρούσει τον χαρακτηρισμό του ως κρατική ενίσχυση, ισχυρίστηκε ότι η ελάφρυνση των επιχειρήσεων από τις ασφαλιστικές επιβαρύνσεις κατ' ουσίαν αντιστάθμιζε τις πρόσθετες δαπάνες που αυτές είχαν αναλάβει σε σχέση με την αναδιοργάνωση των εργασιακών σχέσεων και τη μείωση του χρόνου εργασίας στο πλαίσιο των ανωτέρω συλλογικών συμβάσεων. Η Επιτροπή[44] απέρριψε τον ισχυρισμό, θεωρώντας ότι οι εργοδοτικές ασφαλιστικές εισφορές κανονικά βαρύνουν τον προϋπολογισμό της επιχείρησης, η δε απαλλαγή από αυτές με κρατική παρέμβαση, εξεταζόμενη αυτοτελώς και λόγω της φύσης της, συνιστά κρατική ενίσχυση. Το γεγονός ότι μέσω του ενισχυτικού μέτρου χρηματοδοτούνται πρόσθετες δαπάνες που αναλαμβάνονται οικειοθελώς από την επιχείρηση δεν ασκεί επιρροή διότι η παρέμβαση αυτή εξ ορισμού θέτει τις γαλλικές επιχειρήσεις των ωφελούμενων τομέων σε πλεονεκτικότερη θέση σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους σε άλλα κράτη μέλη που επιθυμούν να εφαρμόσουν μέτρα αναδιοργάνωσης του χρόνου απασχόλησης και στήριξης των νέων εργαζομένων, χωρίς προσφυγή στην κρατική στήριξη. Συνεπώς, κρίθηκε ότι το επίμαχο μέτρο συνιστά κρατική ενίσχυση ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά καθώς δεν μπορεί να υπαχθεί σε καμία από τις διατάξεις περί συμβατότητας της Συνθήκης αλλά ούτε και να δικαιολογηθεί με βάση τις διατάξεις των ισχυουσών, κατά τον κρίσιμο χρόνο, κατευθυντήριων γραμμών για τη χορήγηση ενισχύσεων προς διατήρηση της απασχόλησης.

Σε διαδικαστικό επίπεδο, η Γαλλική Δημοκρατία προχώρησε στην κοινοποίηση του σχεδίου του ενισχυτικού μέτρου ενώπιον της Επιτροπής η οποία, στο πλαίσιο της επίσημης διαδικασίας έρευνας που ξεκίνησε, αφενός υπενθύμισε στη Γαλλία την υποχρέωση αναστολής του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ αφετέρου την προέτρεψε να ενημερώσει το συντομότερο δυνατόν τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις σχετικά με την κίνηση της διαδικασίας έρευνας και για το ενδεχόμενο, εάν η υποχρέωση αναστολής παραβιασθεί, να τους ζητηθεί η επιστροφή οποιασδήποτε ενίσχυσης τούς έχει χορηγηθεί παράνομα. Ωστόσο, η Γαλλία έθεσε σε εφαρμογή τα μέτρα προτού η Επιτροπή ολοκληρώσει την έρευνά της με αποτέλεσμα, για το τμήμα που δεν καλύπτεται από τον Κανονισμό de minimis, η Γαλλία να κληθεί να τις ανακτήσει από τις ωφελούμενες επιχειρήσεις.

Οι επιχειρήσεις-αποδέκτριες της ενίσχυσης που, στο πλαίσιο υλοποίησης της απόφασης ανάκτησης της Επιτροπής, κλήθηκαν να επιστρέψουν τα σχετικά ποσά, άσκησαν αγωγές αποζημίωσης ενώπιον των γαλλικών δικαστηρίων για την αποκατάσταση της ζημίας που τους προκάλεσε η παραβίαση του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ εκ μέρους της Γαλλικής Δημοκρατίας. Σε μία εκ των υποθέσεων που ήχθη ενώπιον του Διοικητικού Πρωτο-

té de Grenoble, 2013, προσβάσιμο στον σύνδεσμο: https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-01200764, παρ. 672 επ.

44. Απόφαση 97/811 της Επιτροπής της 9ης Απριλίου 1997 σχετικά με ενισχύσεις που χορήγησε η Γαλλία στους τομείς της κλωστοϋφαντουργίας, των ειδών ένδυσης, των δερμάτινων ειδών και των υποδημάτων, ΕΕ 1997 L 05.12.1997/25, ιδίως Κεφ. VII.

δικείου του Clermont-Ferrand[45], οι ενάγουσες ισχυρίστηκαν ότι η υποχρέωση επιστροφής των ποσών που αντιστοιχούσαν στις εργοδοτικές εισφορές από τις οποίες αρχικώς απηλλάγησαν, καθυστέρησε τον επανακαθορισμό της παραγωγικής τους δραστηριότητας ο οποίος θα χρηματοδοτούνταν από το ενισχυτικό μέτρο και μείωσε το μεικτό περιθώριο κέρδους τους. Οι εθνικοί δικαστές πράγματι αναγνώρισαν την ευθύνη του κράτους μέλους στην παραβίαση του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ και δέχθηκαν την ανάγκη αποζημίωσης της ωφελούμενης επιχείρησης, η οποία ωστόσο περιορίστηκε στα ¾ του αιτούμενου ποσού λόγω συνυπαιτιότητας της ενάγουσας στο επελθόν ζημιογόνο αποτέλεσμα. Η συνυπαιτιότητα θεμελιώθηκε στην παράλειψη της ενάγουσας επιχείρησης να ελέγξει, ως όφειλε, εάν πριν την καταβολή της ενίσχυσης εκ μέρους των εθνικών αρχών είχε τηρηθεί η υποχρέωση αναστολής (standstill obligation). Με αυτόν τον τρόπο, η συλλογιστική στην οποία εδράζεται η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης υιοθετείται και κατά την αξιολόγηση των αγωγικών αιτημάτων μέσω του εργαλείου της συνυπαιτιότητας: ο ενάγων έχει υποχρέωση να ελέγχει την τήρηση των υποχρεώσεων κοινοποίησης και αναστολής και δεν μπορεί να επαναπαυθεί στις «διαβεβαιώσεις των εθνικών αρχών», έστω και εάν αυτές περιβάλλονται τη μορφή νομοθετικής διάταξης, εφόσον αυτές οι διαβεβαιώσεις προφανώς αντιτίθενται στο ενωσιακό δίκαιο λόγω μη τήρησης της υποχρέωσης αναστολής του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ. Στην προκειμένη περίπτωση, η μη τήρηση της standstill obligation αποτελούσε προφανή παράβαση του ενωσιακού δικαίου που όφειλε και μπορούσε εύκολα να διαπιστώσει ο διοικούμενος με μία απλή ερώτηση προς τις εθνικές αρχές τη στιγμή της λήψης του πλεονεκτήματος και, κατά τούτο, είναι συνυπαίτιος στην επέλευση της επελθούσας ζημίας.

Ίδια προσέγγιση υιοθέτησε το Εφετείο του Παρισίου[46] σε αγωγή άλλης ωφελούμενης επιχείρησης με αίτημα την καταβολή αποζημίωσης για τις δαπάνες στις οποίες υποβλήθηκε προκειμένου να ανταποκριθεί στην υποχρέωση επιστροφής της ενίσχυσης και οι οποίες συνίσταντο στη λήψη δανείου και τα συναφή διοικητικά κόστη. Το Δικαστήριο έκρινε πως η ενάγουσα πρέπει να αποζημιωθεί για τα ¾ των επιλέξιμων προς αποζημίωση δαπανών, καταλογίζοντάς της αμελή συμπεριφορά απορρέουσα εκ του ότι, όχι μόνον έλαβε το πλεονέκτημα χωρίς προηγούμενο έλεγχο της τήρησης του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ αλλά και διότι, τη στιγμή της λήψης του πλεονεκτήματος, είχε πληροφορηθεί περί της έναρξης της επίσημης διαδικασίας έρευνας εκ μέρους της Επιτροπής, γεγονός που αποτελούσε ισχυρή ένδειξη ότι το μέτρο συνιστά κρατική ενίσχυση. Τέλος, σε άλλη υπόθεση σχετική με παράνομο καθεστώς ενισχύσεων υπό τη μορφή φοροαπαλλαγών σε προβληματικές επιχειρήσεις, το Conseil d' Etat[47] έκρινε ότι η αποζημίωση δεν πρέπει να ταυτίζεται με το κεφάλαιο της ενίσχυσης που πρέπει να επιστραφεί από την ωφελούμενη επιχείρηση διότι κάτι τέτοιο θα αποτελούσε εκ πλαγίου χορήγηση του αθέμιτου πλεονεκτήματος κατά καταστρατήγηση της υποχρέωσης ανάκτησής του. Επιλέξιμοι προς αποζημίωση δεν είναι ούτε οι τόκοι που υποχρεωτικά συνοδεύουν το κεφάλαιο της ενίσχυσης και καταβάλλονται από την ημερομηνία κατά την οποία η ενίσχυση ετέθη στη διάθεση του δικαιούχου μέχρι την ημερομηνία ανάκτησής της[48]. Η καταβολή αυτών των τόκων έχει σκοπό να διασφαλίσει την πρακτική αποτελεσματικότητα των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις, αποκαθιστώντας το οικονομικό και ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στο σύνολο του χρονικού διαστήματος ανάμεσα στην χορήγηση και την επιστροφή του και καλύπτοντας τυχόν ηθελημένη ολιγωρία των εθνικών αρχών κατά την ανάκτησή του. Όσον αφορά το αίτημα αποκατάστασης της συμπληρωματικής ζημίας της ενάγουσας συνδεόμενη με την απώλεια των δυνατοτήτων αυτοχρηματοδότησης εξαιτίας της υποχρέωσης επιστροφής των προς ανάκτηση ποσών, αυτό απορρίφθηκε ως αναπόδεικτο.

Β. Το βελγικό παράδειγμα

Και στην περίπτωση του βελγικού παραδείγματος[49], το καθεστώς ενίσχυσης που κρίθηκε παράνομο και μη συμβατό με την εσωτερική αγορά, αφορούσε σύστημα μειωμένων ασφαλιστικών εισφορών σε συγκεκριμένους τομείς της οικονομίας. Οι βελγικές αρχές επέδειξαν μεγάλη καθυστέρηση στην υλοποίηση της απόφασης ανάκτησης της Επιτροπής με αποτέλεσμα μία εκ των ωφελούμενων επιχειρήσεων που κλήθηκε να επιστρέψει το ποσό της ενίσχυσης, να ασκήσει ενώπιον των βελγικών δικαστηρίων αγωγή αποζημίωσης κατά του κράτους μέλους που δεν προέβη αμελλητί στην ανάκτηση του ποσού με αποτέλεσμα να μην εντάξει αυτή την υποχρέωση στην διαμόρφωση του οικονομικού της πλάνου και να υποεκτιμήσει το ποσό των διοικητικών εξόδων που κανονικά χρέωνε στους πελάτες της. Παρότι το πρωτοδικείο και το εφετείο απέρριψαν την αγωγή με την αιτιολογία ότι κάτι τέτοιο θα έθετε σε κίνδυνο την υπεροχή και την πρακτική αποτελεσματικότητα του ευρωπαϊκού δικαίου, το ανώτατο δικαστήριο αναίρεσε την απόφαση του Εφετείου με το σκεπτικό ότι η ενάγουσα επιχείρηση δεν ζητούσε επιστροφή του ποσού της ενίσχυσης που έπρεπε να ανα-

45. Βλ. D. JOUVE, ό.π., υποσημ. 43, παρ. 679-682 και J. LEROY, ό.π., υποσημ. 12, σσ. 388-389.

46. Ibid.

47. Conseil d'Etat απόφαση 07.06.2017, ECLI:FR:CECHR:2017:386627.20170607, σκ. 4, προσβάσιμη στον σύνδεσμο: https://www.legifrance.gouv.fr/ceta/id/CETATEXT000034879192?isSuggest=true.

48. Βλ. άρθρο 16 παρ. 2 του Διαδικαστικού Κανονισμού 2015/1589.

49. Βλ. J. LEROY, ό.π., υποσημ. 12, σσ. 389-396.

κτηθεί αλλά την αποκατάσταση άλλης φύσεως ζημίας συνδεόμενη με την αμελή συμπεριφορά του βελγικού δημοσίου να καθυστερήσει για πολλά χρόνια τη διαδικασία ανάκτησης.

Γ. Το ιταλικό παράδειγμα

Στην περίπτωση της Ιταλίας, το ενισχυτικό μέτρο αφορούσε καθεστώς ενίσχυσης ξενοδοχειακών επιχειρήσεων στην Περιφέρεια της Σαρδηνίας για την αναβάθμιση των εγκαταστάσεών τους υπό τη μορφή άμεσων επιδοτήσεων και προνομιακού δανεισμού[50]. Η Περιφέρεια της Σαρδηνίας κοινοποίησε το μέτρο στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή με την τελευταία να αποφαίνεται περί της συμβατότητάς του υπό τον όρο ότι η ενίσχυση έχει τη μορφή «κινήτρου»[51], το οποίο προϋποθέτει ότι δεν έχει γίνει έναρξη εργασιών του επιδοτούμενου έργου τη στιγμή υποβολής της αίτησης για ενίσχυση. Ο όρος αυτός αναφερόταν στο πλήρες κείμενο της απόφασης της Επιτροπής όχι όμως και στην περίληψή της που δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από τα πραγματικά περιστατικά προκύπτει ότι οι ωφελούμενοι έλαβαν γνώση, μέσω των ιταλικών αρχών, μόνον της περίληψης της απόφασης της Επιτροπής που δεν ανέφερε τον όρο περί κινήτρου. Όμως και η ίδια η Περιφέρεια της Σαρδηνίας, που προφανώς είχε γνώση του πλήρους κειμένου της απόφασης, την εφάρμοσε πλημμελώς καθώς ενίσχυσε και επενδυτικά σχέδια των οποίων η υλοποίηση είχε ήδη ξεκινήσει τη στιγμή υποβολής της αίτησης. Ειδικότερα, το 1998 οι αρμόδιες ιταλικές αρχές εξέδωσαν πράξη με την οποία διευρύνθηκε ο κύκλος των ενισχυόμενων επιχειρήσεων ώστε να περιλάβει και εκείνες που τη στιγμή της αίτησης για ενίσχυση είχαν ήδη ξεκινήσει την επένδυση. Το 2000, οι ιταλικές αρχές ανακάλεσαν την απόφαση του 1998 αλλά αμέσως μετά υιοθέτησαν νέα απόφαση με το ίδιο περιεχόμενο με εκείνη του 1998, προκειμένου να ικανοποιήσουν τους διοικούμενους που αποκλείονταν από τη χρηματοδότηση και να αποφύγουν εθνικές δικαστικές διενέξεις. Κατόπιν καταγγελίας, η Επιτροπή κίνησε την επίσημη διαδικασία έρευνας που κατέληξε στην έκδοση απόφασης ανάκτησης των ενισχύσεων που δόθηκαν κατά παράβαση του όρου περί κινήτρου. Προσφυγές του ιταλικού κράτους και ορισμένων εκ των ωφελούμενων επιχειρήσεων ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου και αιτήσεις αναίρεσης ενώπιον του Δικαστηρίου της Ένωσης απορρίφθηκαν. Ειδικά ως προς το γεγονός ότι οι ωφελούμενοι δεν είχαν γνώση του πλήρους κειμένου της απόφασης της Επιτροπής, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι κάθε ενδιαφερόμενος μπορεί να λάβει, κατόπιν αιτήσεώς του, πλήρες αντίγραφο κάθε απόφασης που λαμβάνει η Επιτροπή[52].

Οι ωφελούμενες επιχειρήσεις από τις οποίες ζητήθηκε η επιστροφή των ενισχύσεων προσέφυγαν στα ιταλικά δικαστήρια αξιώνοντας, μεταξύ άλλων, την αποκατάσταση της ζημίας που τους προκάλεσε η πλημμελής συμπεριφορά του ιταλικού δημοσίου το οποίο παραβίασε τους όρους συμβατότητας της απόφασης της Επιτροπής και κατ' ουσίαν έθεσε σε εφαρμογή ένα ενισχυτικό καθεστώς εν μέρει παράνομο διότι ως προς τις εκείνες τις ενισχύσεις που παραβίαζαν τους όρους συμβατότητας, δεν είχε τηρήσει τις υποχρεώσεις κοινοποίησης και αναστολής[53]. Το Εφετείο του Calgiari εξαφάνισε την απόφαση του Πρωτοδικείου που είχε απορρίψει τη σχετική αγωγή και επιδίκασε αποζημίωση στις ενάγουσες επιχειρήσεις, διακρίνοντας μεταξύ της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης που γεννήθηκε στις ενάγουσες από τις ενωσιακές αρχές αφενός και τις εθνικές αρχές αφετέρου. Στην προκειμένη περίπτωση, η συμπεριφορά των εθνικών αρχών δημιούργησε στις ενάγουσες την δικαιολογημένη πεποίθηση ότι η ενίσχυση ήταν συμβατή με την εσωτερική αγορά διότι: α) δεν έθεσαν στη διάθεση των εναγουσών το πλήρες κείμενο της απόφασης, β) αν και αρχικά απέσυραν την εθνική απόφαση του 1998 με την οποία χορηγήθηκε ασύμβατη ενίσχυση, στη συνέχεια εξέδωσαν νέα που επαναχορηγούσε την ενίσχυση προκειμένου να ικανοποιήσουν τους διοικούμενους και να αποφύγουν εθνικές δικαστικές διενέξεις και γ) κατά τη διάρκεια της επίσημης διαδικασίας έρευνας της Επιτροπής παρακίνησαν, μέσω δημοσίων δηλώσεων, τις ενάγουσες να προβούν στη λήψη της ενίσχυσης. Επιπλέον, κρίθηκε ότι οι ενάγουσες είχαν επιδείξει τον απαιτούμενο βαθμό επιμέλειας διότι

50. Βλ. F.M. SALERNO / F. MACCHI, Italian Court Awards Damages to Beneficiaries for Unlawful Implementation of Aid, EStAL, 2018, σσ. 311-315.

51. Για την έννοια του «κινήτρου», βλ. ΔΕΕ C-349/17, *Eesti Pagar*, 05.03.2019, ECLI:EU:C:2019:172, σκ. 55-82.

52. ΓεΔΕΕ T-394/08, T-408/08, T-453/08 και T-454/08 (συνεκδ.), *Regione autonoma della Sardegna*, 20.09.2011, ECLI:EU:T:2011:493, σκ. 258 επ. και, κατ' αναίρεση, ΔΕΕ C-630/11 P έως C-633/11 P (συνεκδ.), *HGA κ.λπ./Επιτροπή*, 13.06.2013, ECLI:EU:C:2013:387, σκ. 135.

53. Ειδικότερα, οι προσφεύγουσες/ενάγουσες άσκησαν προσφυγή-αγωγή. Με την προσφυγή ζητούσαν την ακύρωση της απόφασης ανάκτησης και με την αγωγή την αποκατάσταση της ζημίας που τους προκάλεσε η παράνομη συμπεριφορά του ιταλικού δημοσίου το οποίο παραβίασε τους όρους συμβατότητας της απόφασης της Επιτροπής. Η προσφυγή έγινε δεκτή εν μέρει καθώς επικυρώθηκε η νομιμότητα της απόφασης ανάκτησης ως προς το κεφάλαιο, αλλά δεν επιδικάστηκε το σύνολο των τόκων διότι το δικαστήριο, βασιζόμενο σε σχετική διάταξη της ιταλικής νομοθεσίας που ρυθμίζει την περίπτωση ανάκτησης ποσών που έχουν ληφθεί καλόπιστα από τον αποδέκτη τους, δεν επιδίκασε τόκους από τη στιγμή της λήψης του πλεονεκτήματος αλλά από τη στιγμή που το ποσό ζητήθηκε από τον αποδέκτη της ενίσχυσης, δηλαδή από τη στιγμή που οι εθνικές αρχές, μέσω της έκδοσης διοικητικών πράξεων, υλοποίησαν την ενωσιακή απόφαση ανάκτησης. Η αγωγή έγινε επίσης δεκτή και τα σχετικά ποσά συμψηφίστηκαν.

η παραλαβή από τις ίδιες τις ιταλικές αρχές του κειμένου της απόφασης υπό μορφή περίληψης σε συνδυασμό με δημόσιες δηλώσεις αξιωματούχων περί της νομιμότητας του καθεστώτος, τους δημιούργησαν την εύλογη πεποίθηση ότι το κείμενο που τους προσκομίστηκε ήταν το σωστό και κανείς δεν μπορούσε να αναμείνει από αυτές να αναζητήσουν το κείμενο και από την ίδια την Επιτροπή. Όσον αφορά την επιδικασθείσα αποζημίωση παρότι ήταν ισόποση με το προς ανάκτηση ποσό της παράνομης ενίσχυσης, κρίθηκε ότι δεν έχει την ίδια προέλευση διότι αφορά αφενός τα διοικητικά κόστη που ανέλαβαν οι επιχειρήσεις ώστε να υπαχθούν στο καθεστώς της ενίσχυσης και να υλοποιήσουν τις σχετικές δεσμεύσεις αφετέρου τις απολεσθείσες επενδυτικές ευκαιρίες καθώς κατηύθυναν την επενδυτική τους δραστηριότητα στο συγκεκριμένο καθεστώς που κρίθηκε παράνομο και όχι σε κάποιο άλλο.

Παρά τις ενδιαφέρουσες κρίσεις του Εφετείου, το ανώτατο ιταλικό δικαστήριο[54] επανήλθε στην αυστηρή γραμμή, όπως αυτή αποτυπώθηκε και στη σχετική ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις από τα εθνικά δικαστήρια[55]. Επί της ουσίας, το εθνικό δικαστήριο επικαλείται την παγιωμένη νομολογιακή παραδοχή ότι οι αποδέκτες της ενίσχυσης δεν μπορούν να έχουν νόμιμη προσδοκία περί της νομιμότητάς της παρά μόνον αν αυτή χορηγήθηκε κατόπιν τήρησης της διαδικασίας του άρθρου 108 της ΣΛΕΕ[56] – δυνάμει της οποίας συνήθως απορρίπτονται ισχυρισμοί περί δικαιολογημένης εμπιστοσύνης των ωφελούμενων επιχειρήσεων όταν αυτοί πλήττουν την απόφαση επιστροφής της ενίσχυσης – προκειμένου να απορρίψει άνευ ετέρου τυχόν αξιώσεις των ωφελούμενων επιχειρήσεων κατά του κράτους μέλους που παραβίασε τις υποχρεώσεις κοινοποίησης και αναστολής.

Δ. Το ελληνικό παράδειγμα

Και ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων έχουν ασκηθεί αγωγές αποζημίωσης των δικαιούχων παράνομων ενισχύσεων κυρίως με αφορμή την υπόθεση των αφορολόγητων αποθεματικών η οποία απασχόλησε για μεγάλο χρονικό διάστημα τις ελληνικές και ενωσιακές αρχές.

Με το άρθρο 2 του ν. 3220/2004 (Α΄ 15), ορίστηκε ότι συγκεκριμένες κατηγορίες επιχειρήσεων δικαιούνται να σχηματίζουν από τα κέρδη των χρήσεων 2004 έως και 2008 (οικονομικά έτη 2005 έως και 2009) ειδικό αποθεματικό[57] επενδύσεων το οποίο απαλλάσσεται από τη φορολόγηση. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με απόφασή της[58] χαρακτήρισε το επίμαχο ευνοϊκό φορολογικό καθεστώς παράνομη και ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά κρατική ενίσχυση και διέταξε την Ελληνική Δημοκρατία να την ανακτήσει από τις ωφελούμενες επιχειρήσεις. Σε συμμόρφωση με την ανωτέρω απόφαση, εκδόθηκε ο ν. 3614/2007 (Α΄ 267) σύμφωνα με τον οποίο, το ειδικό αφορολόγητο αποθεματικό επενδύσεων που σχηματίστηκε δυνάμει των διατάξεων του ν. 3220/2004, συνιστά κρατική ενίσχυση. Το ύψος της ενίσχυσης ανέρχεται στο ισόποσο του φόρου εισοδήματος από τον οποίο απαλλάχθηκε η επιχείρηση που προέβη στον σχηματισμό του ειδικού αφορολόγητου αποθεματικού. Η ενίσχυση θα πρέπει να ανακτηθεί εντόκως από το Ελληνικό Δημόσιο με την έκδοση από τις αρμόδιες Δ.Ο.Υ. σχετικών φύλλων ελέγχου με τα οποία καταλογίζονται στις οικείες επιχειρήσεις το ποσό της ενίσχυσης και το ποσό των τόκων.

Ορισμένες επιχειρήσεις, πέραν της άσκησης προσφυγής κατά των φύλλων ελέγχου με τα οποία ζητήθηκε από τις αρμόδιες Δ.Ο.Υ. η επιστροφή του φόρου εισοδήματος από τον οποίο απηλλάγησαν δυνάμει του παράνομου καθεστώτος ενίσχυσης[59], άσκησαν και αγωγές αποζημίωσης κατά του ελληνικού κράτους δυνάμει του άρθρου 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα (Εισ.Ν.Α.Κ.) αξιώνοντας την αποκατάσταση της ζημίας που τους προκάλεσαν παράνομες πράξεις και παραλείψεις των οργάνων του, συνιστάμενες στη μη κοινοποίηση του καθεστώτος ενίσχυσης στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και στη νομοθέτη-

54. L. ARMATI / F. MACCHI, The Commission Adopts the New Notice on the Enforcement of State Aid Rules before National Courts: An Overview of the State of Play of Private Enforcement of State Aid Law, EStAL, 2022, σ. 3 (17).

55. Ανακοίνωση της Επιτροπής για τα εθνικά δικαστήρια, ό.π., υποσημ. 2, παρ. 98.

56. ΔΕΕ C-349/17, ό.π., υποσημ. 51, σκ. 96-106.

57. Σύμφωνα με το άρθρο 2 του ν. 3220/2004, το αποθεματικό που απαλλάσσεται της φορολόγησης, ανέρχεται σε ποσοστό μέχρι τριάντα πέντε τοις εκατό (35%) των συνολικών αδιανέμητων κερδών των επιχειρήσεων που δηλώνονται με την εμπρόθεσμη δήλωση φορολογίας εισοδήματος του οικείου οικονομικού έτους.

58. Απόφαση 2008/723/ΕΚ της Επιτροπής της 18ης Ιουλίου 2007 για την κρατική ενίσχυση C 37/05 της Ελλάδας – Αφορολόγητο αποθεματικό, ΕΕ 2008 L 244/11.

59. Οι προσφυγές αυτές έγιναν δεκτές μόνον ως προς το ζήτημα της παραγραφής, καθώς κρίθηκε ότι το δικαίωμα του Ελληνικού Δημοσίου να επιβάλει φόρο με σκοπό την ανάκτηση κρατικής ενίσχυσης που χορηγήθηκε μέσω φοροαπαλλαγής υπόκειται σε γενική πενταετή παραγραφή, βλ. ΣτΕ ΣτΕ 2656/2018 σκ. 5 και 281/2022, σκ. 10. Για σχολιασμό των αποφάσεων του ΣτΕ, βλ. Γ. ΚΑΡΥΔΗ, Η Επίδραση της νομολογίας του ΔΕΕ κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των ενωσιακών κανόνων του ανταγωνισμού από τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια, ΕυΔικ, 2/2023, σ. 67 έπ. Πρβλ. ΔΕΕ C-627/18, *Nelson Antunes da Cunha*, 30.04.2020, ECLI:EU:C:2020:321, που έκρινε ότι η υποχρέωση του κράτους μέλους να υλοποιήσει την απόφαση ανάκτησης δεν υπόκειται στις εθνικές διατάξεις περί παραγραφής. Για σχολιασμό της απόφασης του ΔΕΕ, βλ. R. VUITTON, Délai de prescription : La Cour de justice de l'Union européenne encadre l'application des délais de prescription nationaux dans le cadre de la récupération des intérêts afférents à une aide d'État illégale (Nelson Antunes da Cunha), Revue des droits de la concurrence, 3/2020, σσ. 135-137.

ση διατάξεων που αντίκεινται στο ενωσιακό δίκαιο[60]. Τα κονδύλια της αιτούμενης αποζημίωσης αντιστοιχούσαν: α) στους φόρους που κλήθηκαν να επιστρέψουν στις αρμόδιες φορολογικές αρχές κατ' εφαρμογή της απόφασης ανάκτησης και τους τόκους επ' αυτών και β) στο αποθεματικό που σχημάτισαν και το οποίο εν τέλει υποβλήθηκε σε φορολόγηση. Επίσης, ζήτησαν την αποκατάσταση της ηθικής βλάβης που υπέστησαν από τις παράνομες πράξεις και παραλείψεις των οργάνων του ελληνικού δημοσίου. Όσον αφορά το πρώτο κονδύλι η αγωγή απορρίφθηκε, σε πρώτο και σε δεύτερο βαθμό[61], ως απαράδεκτη με την αιτιολογία ότι αφορά αμφισβήτηση ατομικής φορολογικής υποχρέωσης των εναγόντων για την οποία μπορεί να ασκηθεί μόνον το ένδικο βοήθημα της προσφυγής και όχι της αγωγής, όπως ορίζει το άρθρο 71 παρ. 4 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας (ΚΔΔ)[62]. Με την ίδια αιτιολογία απορρίφθηκε και το αίτημα χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης διότι και αυτή συνδέεται με την αποκατάσταση ζημίας που προήλθε από τον προβαλλόμενο ως παράνομο φορολογικό καταλογισμό, η δε εξέτασή της θα προϋπέθετε τη διαμόρφωση ανεπίτρεπτης παρεμπίπτουσας κρίσης ως προς τη νομιμότητα του εν λόγω καταλογισμού[63]. Δηλαδή τα διοικητικά δικαστήρια, εκκινώντας από τη συλλογιστική ότι για την επίλυση των δικονομικής φύσεως ζητημάτων υπερτερεί ο τρόπος με τον οποίο χορηγήθηκε το αθέμιτο πλεονέκτημα και όχι αυτή καθεαυτή η χορήγηση του πλεονεκτήματος, έκριναν ότι το απαράδεκτο της αγωγής αφορά και φορολογικούς καταλογισμούς μέσω των οποίων ανακτώνται φοροαπαλλαγές που συνιστούν παράνομη και ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά κρατική ενίσχυση. Όσον αφορά το κονδύλι που αντιστοιχεί στα σχηματισθέντα αποθεματικά, οι ενάγουσες ισχυρίζονται ότι προέβησαν στον σχηματισμό τους λόγω της αντίθετης προς το ενωσιακό δίκαιο νομοθέτησης (ν. 3220/2004) των ελληνικών αρχών, η οποία άλλωστε τους δημιούργησε την εύλογη πεποίθηση ότι δεν θα υποβληθεί σε φόρο. Το δικαστήριο χωρίς να κάνει ευθεία κρίση περί της ευθύνης των ελληνικών αρχών την οποία μάλλον υπονοεί, απορρίπτει εν τέλει την αγωγή και ως προς αυτό το κονδύλι λόγω έλλειψης αιτιώδους συνδέσμου[64] μεταξύ της επικαλούμενης θετικής ζημίας και της συμπεριφοράς του δημοσίου, καθώς «*δεν προβάλλεται ότι η (…) [ενάγουσα] δεν θα είχε προβεί στις πραγματοποιηθείσες επενδύσεις, εάν δεν είχε μεσολαβήσει, η θέσπιση των ως άνω ασυμβίβαστων με το ενωσιακό δίκαιο διατάξεων*»[65].

VI. Επίλογος

Η αξιολόγηση της ευθύνης των κρατών μελών για ζημίες που προκαλούν σε ιδιώτες λόγω παραβίασης του δικαίου της Ένωσης γίνεται με βάση τις εθνικές δικονομικές διατάξεις διότι το σχετικό ζήτημα δεν έχει τύχει ενωσιακής εναρμόνισης. Όπως παγίως αναφέρει η νομολογία: «*εναπόκειται στα κράτη μέλη, ελλείψει σχετικών διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, να ρυθμίζουν τις δικονομικές προϋποθέσεις για τις ένδικες προσφυγές που αποσκοπούν στη διασφάλιση των δικαιωμάτων που αντλούν οι πολίτες από το δίκαιο της Ένωσης, εφόσον οι εν λόγω δικονομικές προϋποθέσεις τηρούν τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας*»[66]. Συνεπώς, εφόσον ιδιώτης ασκήσει προσφυγή απαιτώντας την αποκατάσταση της ζημίας που του προκάλεσε το κράτος μέλος λόγω παράβασης της υποχρέωσης αναστολής του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ κατά τη θέση σε εφαρμογή κρατικής ενίσχυσης, θα πρέπει να απευθυνθεί στα εθνικά δικαστήρια. Αυτά με τη σειρά τους, θα εφαρμόσουν τις εθνι-

60. Για τις γενικές προϋποθέσεις της αποζημιωτικής ευθύνης του Δημοσίου σε περίπτωση θέσπισης παράνομου καθεστώτος ενισχύσεων, βλ. Γ. ΚΑΡΥΔΗ, Παράνομες κρατικές ενισχύσεις και έννομη προστασία ενδιαφερόμενων τρίτων, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σ. 231 επ., με έμφαση στην περίπτωση όπου οι ιδιώτες οι οποίοι χρηματοδότησαν καθεστώς παράνομων ενισχύσεων στρέφονται κατά του κράτους αξιώνοντας την επιστροφή των ποσών με τα οποία παρανόμως επιβαρύνθηκαν, ΣτΕ 336/2012 σκ. 13, 430/2012, 432/2012 σκ. 13: «*(…) Συνεπώς, οσάκις ένα μέτρο ενίσχυσης, ο τρόπος χρηματοδότησης του οποίου αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του, εφαρμόστηκε κατά παράβαση της υποχρέωσης κοινοποίησης, τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται κατ' αρχήν να διατάξουν την επιστροφή των φόρων ή εισφορών που εισπράχθηκαν ειδικά για τη χρηματοδότηση της ενίσχυσης αυτής (…)*».

61. ΔΠρΑθ 9282/2019, σκ. 4, 7, 10 και κατ' έφεση ΔΕφΑθ 2933/2021, σκ. 10, 13 καθώς και ΔΠρΑθ 3622/2018, σκ. 3, 6, 9.

62. Το άρθρο 71 παρ. 4 του ΚΔΔ (ν. 2717/1999, Α΄ 97) ορίζει ότι: «*Η (…) αγωγή είναι απαράδεκτη αν πρόκειται για αξίωση φορολογικού εν γένει περιεχομένου*».

63. Το άρθρο 80 παρ. 2 του ΚΔΔ ορίζει ότι: «*Με την επιφύλαξη των οριζομένων στην παρ. 4 του άρθρου 71 (…) αν η αξίωση θεμελιώνεται στο παράνομο εκτελεστής διοικητικής πράξης ή παράλειψης, το δικαστήριο, εφόσον δεν υπάρχει δεδικασμένο, κρίνει παρεμπιπτόντως τη νομιμότητα της πράξης ή της παράλειψης αυτής*», βλ. ΔΕφΑθ 2933/2021, σκ. 15.

64. Σύμφωνα με πάγια νομολογία (ΣτΕ 4741/2014 Ολομ., πρβλ. ΣτΕ 4100/2012, 3124/2011), για τη θεμελίωση της ευθύνης προς αποζημίωση των άρθρων 105-106 ΕισΝΑΚ απαιτείται, μεταξύ άλλων, να υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της παράνομης πράξης ή παράλειψης ή υλικής ενέργειας ή παράλειψης υλικής ενέργειας και της επελθούσας ζημίας. Ο σύνδεσμος αυτός υφίσταται όταν, σύμφωνα με τα διδάγματα της κοινής πείρας, η φερόμενη ως ζημιογόνος πράξη ή παράλειψη ή υλική ενέργεια, κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων και ενόψει των ειδικών συνθηκών της συγκεκριμένης περίπτωσης ήταν εξ αντικειμένου ικανή και πρόσφορη να επιφέρει το ζημιογόνο γεγονός.

65. ΔΕφΑθ 2933/2021, σκ. 14.

66. ΔΕΕ C-429/09, *Günter Fuß contre Stadt Halle*, 25.11.2010, ECLI:EU:C:2010:717, σκ. 72, ΔΕΚ C-312/93, *Peterbroeck*, 14.12.1995, ECLI:EU:C:1995:437, σκ. 12 και ΔΕΚ C-63/08, *Pontin*, 29.10.2009, ECLI:EU:C:2009:666, σκ. 43.

κές διατάξεις που ρυθμίζουν την ευθύνη του κράτους από παράνομες πράξεις ή παραλείψεις προκειμένου να κρίνουν εάν συντρέχουν οι ουσιαστικές προϋποθέσεις της *Brasserie du Pêcheur* και να επιδικάσουν τη σχετική αποζημίωση, υπό τον όρο ότι οι εθνικοί κανόνες δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που διέπουν παρόμοιες καταστάσεις υποκείμενες στο εσωτερικό δίκαιο (αρχή της ισοδυναμίας) και δεν καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπέρμετρα δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει το δίκαιο της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας).

Στην ελληνική έννομη τάξη, η αξιολόγηση της ευθύνης του κράτους μέλους από παραβίαση του ενωσιακού δικαίου γίνεται με βάση τις διατάξεις των άρθρων 105 και 106 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα. Για το επίμαχο ζήτημα της παράβασης της υποχρέωσης αναστολής ενώ, όπως προαναφέρθηκε, πληρούνται όλες οι ουσιαστικές προϋποθέσεις που θέτει η ενωσιακή νομολογία[67], το βασικό ερώτημα που τίθεται αφορά την επίπτωση της συμπεριφοράς του ενάγοντος ιδιώτη στο βάσιμο της σχετικής αξίωσης, κατά πόσον δηλαδή η παράλειψή του να ελέγξει την τήρηση της διαδικασίας του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ είναι ικανή να του στερήσει το δικαίωμα αποζημίωσης. Η ανάγκη αξιολόγησης της συμπεριφοράς του ζημιωθέντος έχει αποτυπωθεί τόσο στην ενωσιακή νομολογία ως γενική αρχή που είναι κοινή στα συστήματα των κρατών μελών όσο και στην ελληνική έννομη τάξη μέσω του μηχανισμού του συντρέχοντος πταίσματος του άρθρου 300 ΑΚ, το οποίο έχει εφαρμογή σε αποζημίωση από οποιαδήποτε αιτία, άρα και στην περίπτωση αποζημίωσης κατά το άρθρο 105 του ΕισΝΑΚ[68]. Ειδικότερα, σύμφωνα με το Δικαστήριο της Ένωσης, «*ο εθνικός δικαστής μπορεί να ερευνήσει αν ο ζημιωθείς επέδειξε τη δέουσα επιμέλεια, ώστε να αποφύγει τη ζημία ή να περιορίσει την έκτασή της*»[69]. Επιπλέον, σύμφωνα με πάγια νομολογία των εθνικών δικαστηρίων[70], εάν συντρέχει πταίσμα του ζημιωθέντος, η ύπαρξη του οποίου αποτελεί νομική έννοια που ελέγχεται κατ' αναίρεση, απόκειται στην εξουσία του δικαστηρίου, αφού εκτιμήσει ελεύθερα τις περιστάσεις, μεταξύ των οποίων είναι και ο βαθμός του πταίσματος του ζημιωθέντος, να επιδικάσει ολόκληρη ή μειωμένη την αποζημίωση ή να μην επιδικάσει καθόλου. Η δε ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της παράνομης πράξης και της επελθούσας ζημίας δεν αποκλείεται εκ του ότι στο επελθόν αποτέλεσμα συνετέλεσε και συνυπαιτιότητα του βλαβέντος, εφόσον η συμπεριφορά αυτή δεν διακόπτει τον αιτιώδη σύνδεσμο[71].

Εξάλλου, εφόσον κριθεί ότι ο ενάγων πράγματι δικαιούται αποζημίωση, για τον τελικό προσδιορισμό του ποσού της θα πρέπει να συνεκτιμηθεί και τυχόν ωφέλεια που αυτός αποκόμισε υπό τον όρο ότι μεταξύ ζημιογόνου γεγονότος και ωφέλειας υφίσταται πράγματι αιτιώδης σύνδεσμος και όχι όταν το καθένα στηρίζεται σε διαφορετική αιτία[72]. Στην περίπτωση χορήγησης παράνομης κρατικής ενίσχυσης, ενδέχεται, για παράδειγμα, ο λαβών να επένδυσε μέρος της επιδότησης σε μία επιτυχημένη διαφημιστική καμπάνια και να αύξησε το μερίδιο αγοράς του[73]. Στην περίπτωση αυτή, η ωφέλεια που αποκόμισε θα πρέπει να συμψηφιστεί με τη ζημία που αποδείχθηκε ώστε να προκύψει η «πραγματική» ζημία για την οποία δικαιούται αποζημίωση. Αντίθετα, η ανωτέρω οικονομική ωφέλεια που τυχόν αποκόμισε ο αποδέκτης από την εκμετάλλευση του αθέμιτου πλεονεκτήματος δεν συνεκτιμάται κατά την εκτίμηση της συμβατότητας της ενίσχυσης ή κατά τον προσδιορισμό του ποσού που καλείται να επιστρέψει ο δικαιούχος της[74].

Με αυτά τα δεδομένα και υπό τον όρο ότι με την αγωγή δεν επιδιώκεται η επαναχορήγηση του ποσού της ενίσχυσης που ανακτήθηκε από τον δικαιούχο/ενάγοντα, αξιώσεις που αφορούν την αποκατάσταση ζημίας[75] λόγω απωλεσθεισών επενδυτικών ευκαιριών της επιχείρησης (π.χ. μη υποβολή αίτησης σε άλλο πρόγραμμα επιχορήγησης για το οποίο η επιχείρηση πληρούσε τις προϋποθέσεις), λόγω ανάληψης διοικητικών και δικαστικών εξόδων για την υπαγωγή της σε ένα καθεστώς που εν τέλει κρίθηκε παράνομο, λόγω ανάγκης επανακαθορισμού της παραγωγικής της δραστηριότητας η οποία αναμενόταν να χρηματοδοτηθεί από το ενισχυτικό μέτρο ή λόγω ανάγκης σύναψης δανείου υπό μη ευνοϊκούς όρους ώστε η επιχείρηση να ανταποκριθεί στην υποχρέωση ανάκτησης, θα μπορούσαν να ευδοκι-

67. Βλ. παραπάνω, Κεφ. ΙΙ.

68. ΣτΕ 291/2020, 596/2017, 1055/2016.

69. ΔΕΕ C-429/09, *Günter Fuß contre Stadt Halle*, ό.π., υποσημ. 66, σκ. 75-76.

70. ΣτΕ 291/2020, 596/2017, 1055/2016, 4097/2015, 877/2013, 1437/2011, 1974/2009, ΑΠ 1483/1990.

71. ΣτΕ 1704/2019, 2838/2017.

72. ΣτΕ 694/2024, σκ. 2.

73. J. LEROY, ό.π., υποσημ. 12, σ. 395.

74. ΓεΔΕΕ Τ-378/20, *Ryanair/Επιτροπή (SAS, Danemark ; Covid-19)*, 14.04.2021, ECLI:EU:T:2021:194, σκ. 51, πρβλ. ΔΕΕ C-164/15 P και C-165/15 P (συνεκδ.), *Επιτροπή/Aer Lingus*, 21.12.2016, ECLI:EU:C:2016:990, σκ. 92.

75. Σύμφωνα με την εθνική νομολογία: «*(…) στην ως άνω αποζημίωση περιλαμβάνεται τόσο η αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη η υπάρχουσα, πριν από την ζημιογόνο πράξη ή παράλειψη, περιουσία του ζημιωθέντος, όσο και η αποκατάσταση της ζημίας που αυτός υπέστη από την στέρηση, εξαιτίας της παράνομης πράξης ή παράλειψης, παροχών τις οποίες πιθανώς, κατά την συνήθη πορεία των πραγμάτων, θα αποκόμιζε εάν δεν είχε μεσολαβήσει η πράξη ή η παράλειψη αυτή (…)*», ΣτΕ 694/2024, σκ. 2.

μήσουν, όπως κρίθηκε στις προαναφερθείσες περιπτώσεις του γαλλικού και του βελγικού παραδείγματος.

Εξάλλου, το γεγονός ότι ο ενάγων παρέλειψε να ελέγξει την τήρηση της διαδικασίας του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ δεν θα πρέπει άνευ ετέρου να οδηγήσει σε μη επιδίκαση αποζημίωσης. Η μεταφορά της συλλογιστικής που διέπει την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης στο πεδίο της αξιολόγησης της ευθύνης του κράτους δεν φαίνεται να είναι δογματικά ορθή διότι οι ρυθμιζόμενες νομικές καταστάσεις είναι διαφορετικές: η επίκληση της ανωτέρω αρχής γίνεται για να αξιολογηθεί η νομιμότητα μίας ενωσιακής πράξης με την οποία ζητούνται ποσά που καταβλήθηκαν αχρεώστητα και όχι για να εκτιμηθεί το εύρος της ευθύνης του κράτους όταν παραβιάζει ενωσιακές του υποχρεώσεις[76]. Αντίστοιχα, η παράλειψη ελέγχου τήρησης της διαδικασίας του άρθρου 108 παρ. 3 της ΣΛΕΕ δεν πρέπει να μεταφερθεί ως νομολογιακός κανόνας που άνευ ετέρου εκμηδενίζει το δικαίωμα αποζημίωσης του ενάγοντος – όπως συμβαίνει στην περίπτωση της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης όπου η εν λόγω παράλειψη αποκλείει την συνδρομή αυτής της αρχής – αλλά πρέπει να ελεγχθεί το πραγματικό πλαίσιο εντός του οποίου συντελέστηκε αυτή η παράλειψη ώστε να εκτιμηθεί αντίστοιχα και ο βαθμός συντρέχοντος πταίσματος του ζημιωθέντος. Συνεπώς, ο ενάγων πράγματι οφείλει να επιδείξει τη δέουσα επιμέλεια και να ελέγξει την τήρηση της σχετικής διαδικασίας ώστε να αποφύγει τη ζημία ή να περιορίσει την έκτασή της και εάν δεν το πράξει είναι συνυπαίτιος. Ωστόσο, για το εάν θα λάβει ολόκληρη, μειωμένη ή καθόλου αποζημίωση, θα πρέπει να αξιολογηθεί, με βάση τα πραγματικά περιστατικά της εκάστοτε περίπτωσης, ο βαθμός πταίσματός του και εάν το πταίσμα αυτό ήταν ικανό να διακόψει τον αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ της παράνομης πράξης και της επελθούσας ζημίας.

Για παράδειγμα, δεν έχουν τον ίδιο βαθμό συνυπαιτιότητας, η επιχείρηση που λαμβάνει την ενίσχυση με τη μορφή νομοθετικού καθεστώτος φοροαπαλλαγής που πιστώνεται αυτόματα σε πλήθος δικαιούχων, η επιχείρηση που υποβάλει αίτηση υπαγωγής σε νομοθετικό καθεστώς επιχορήγησης επιχειρήσεων ορισμένου κλάδου και η επιχείρηση η οποία, κατόπιν μακροχρόνιων διαπραγματεύσεων με τις εθνικές αρχές, συνάπτει σύμβαση παραχώρησης περιουσιακού αγαθού, στο πλαίσιο δε αυτών των διαπραγματεύσεων έχει εξεταστεί το ενδεχόμενο η υπογραφή της σύμβασης να υποκρύπτει κρατική ενίσχυση.

Με αυτά τα δεδομένα, η καταρχήν κατάφαση της ευθύνης του κράτους μέλους για παράβαση της standstill obligation επιτελεί έναν διπλό στόχο: αφενός, διαφυλάσσει την αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου καθώς η ενίσχυση επιστρέφεται και η στρέβλωση του ανταγωνισμού αποκαθίσταται, αφετέρου, αποκαθιστά την αδικία έναντι των επιχειρηματιών που βάσισαν την επιχειρηματική τους στρατηγική σε πράξεις των εθνικών αρχών αντιβαίνουσες στο ενωσιακό δίκαιο. Ταυτόχρονα αναδεικνύει τις αδυναμίες του υφιστάμενου πλαισίου ιδιωτικής εφαρμογής των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις, εν πολλοίς οφειλόμενες στην έλλειψη εναρμόνισης σε αυτό το πεδίο αλλά και στην απουσία κυρωτικού χαρακτήρα των σχετικών κανόνων που ενδεχομένως παρακινούσε τα κράτη μέλη να είναι περισσότερο επιμελή στην τήρηση της υποχρέωσης αναστολής[77]. Δεδομένου ότι το επίμαχο ζήτημα της εύρους της ευθύνης του κράτους μέλους έναντι του αποδέκτη της ενίσχυσης δεν έχει επιλυθεί ευθέως από το Δικαστήριο της Ένωσης, η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος από εθνικό δικαστήριο ενώπιον του οποίου εκκρεμεί μία τέτοια αγωγή, θα μπορούσε να προσφέρει ένα minimum εναρμόνισης, να άρει τις υπάρχουσες αβεβαιότητες και να ενισχύσει την ασφάλεια δικαίου σε ένα πεδίο με αυξανόμενο ενδιαφέρον για τα εμπλεκόμενα μέρη.

76. Η απόφαση *OTP Bank* αποκλείει τους δικαιούχους παράνομης κρατικής ενίσχυσης από τη δυνατότητα ένδικης προστασίας κατά το δίκαιο της Ένωσης, μόνον στο μέτρο που αυτοί επιδιώκουν την ακύρωση της πράξης ανάκτησης της ενίσχυσης κατ' επίκληση της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, βλ. ΔΕΕ C-672/13, *OTP Bank*, 19.03.2015, ECLI:EU:C:2015:185, σκ. 77-78. Αντίστοιχα και η ΔΕΚ C-106/87, *Asteris κ.λπ./Ελλάδα και ΕΟΚ*, 27.09.1988, ECLI:EU:C:1988:457, σκ. 24, που αναφέρει ότι: «*οι κρατικές ενισχύσεις, που αποτελούν μέτρα της δημόσιας αρχής ευνοούντα ορισμένες επιχειρήσεις ή ορισμένα προϊόντα, διαφέρουν θεμελιωδώς κατά τη νομική φύση από τις αποζημιώσεις τις οποίες υποχρεώνονται, ενδεχομένως, να καταβάλουν σε ιδιώτες ή εθνικές αρχές προς αποκατάσταση ζημίας που τους προξένησαν*».

77. Για την αντιμετώπιση αυτών των δυσλειτουργιών έχουν υποβληθεί κατά καιρούς διάφορες προτάσεις όπως η δυνατότητα επιβολής προστίμου σε βάρος του κράτους μέλους που παραβιάζει την υποχρέωση αναστολής, η επιστροφή στον ενωσιακό και όχι στον εθνικό προϋπολογισμό, των ποσών που ανακτώνται από τις ωφελούμενες επιχειρήσεις καθώς και η εναρμόνιση των εθνικών κανόνων με τους οποίους υλοποιείται η ενωσιακή απόφαση ανάκτησης. Βλ. J. LEROY, ό.π., υποσημ. 12, σ. 396 και εκεί αναφερόμενη βιβλιογραφία.

Η συμφωνία στο Συμβούλιο των Υπουργών Οικονομικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 20ής Δεκεμβρίου 2023 σχετικά με τη μεταρρύθμιση του πλαισίου της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Διακυβέρνησης και της δημοσιονομικής πειθαρχίας

*Ευάγγελος-Ορέστης Βουβονίκος**

Η μελέτη επικεντρώνεται στο περιεχόμενο της συμφωνίας που επιτεύχθηκε στη συνεδρίαση του Συμβουλίου των Υπουργών Οικονομικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις 20 Δεκεμβρίου 2023. Η εν λόγω πολιτική συμφωνία είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς στα αποτελέσματα αυτής πρόκειται να δομηθεί το νέο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Διακυβέρνησης και του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, το οποίο αναμένεται να αρχίζει να εφαρμόζεται εντός του 2024. Για τη διαμόρφωση του νέου πλαισίου πρόκειται να εκδοθούν νέοι Κανονισμοί με σκοπό τη μεταρρύθμιση τόσο του προληπτικού όσο και του διορθωτικού σκέλους του ΣΣΑ (σε αντικατάσταση των Κανονισμών (ΕΕ) 1466/1997 και 1467/1997, αντίστοιχα), καθώς και νέα Οδηγία για την τροποποίηση της Οδηγίας 2011/85/ΕΕ. Το νέο νομικό πλαίσιο θα διέπεται από την ισχύ αυστηρών οριζόντιων δημοσιονομικών κανόνων και από τη διασφάλιση της υλοποίησης διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων στους τομείς προτεραιότητας της ΕΕ. Στη μελέτη εξετάζεται ακόμη η εξέλιξη των διαπραγματεύσεων των κρατών μελών με τα θεσμικά όργανα της ΕΕ, μέχρι και την έκδοση της συναφούς προκαταρκτικής συμφωνίας της 10ης Φεβρουαρίου 2024.

Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση – Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης – δημοσιονομική πειθαρχία

Ι. Εισαγωγή: οι σκοποί του υπό μεταρρύθμιση πλαισίου

Στη συνεδρίαση του Συμβουλίου των Υπουργών Οικονομικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ECOFIN) της 20ής Δεκεμβρίου 2023 επήλθε – για πρώτη φορά ύστερα από πολύμηνης διάρκειας διαπραγματεύσεις – πολιτική συμφωνία των μελών του όσον αφορά την υποβολή ολοκληρωμένης πρότασης αυτού με σκοπό τη μεταρρύθμιση βασικών πτυχών από τα πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Διακυβέρνησης (ΕΟΔ), του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ), καθώς και των συναρτώμενων με τα προηγούμενα κυριότερων δημοσιονομικών κανόνων της ενωσιακής έννομης τάξης. Απόρροια της εν λόγω συμφωνίας αποτελεί η έγκριση τριών νομοθετικών προτάσεων του ECOFIN[1]. Η πρώτη από αυτές σχετίζεται με την πρόταση του ECOFIN για την αντικατάσταση του Κανονισμού (ΕΚ) 1466/1997[2] του Συμβουλίου, της 7ης Ιουλίου 1997, για την ενίσχυση της εποπτείας της δημοσιονομικής κατάστασης και την εποπτεία και το συντονισμό των οικονομικών πολιτικών (που συγκροτεί το προληπτικό σκέλος του ΣΣΑ), προκρίνοντας συναφή εντολή για έναρξη διαπραγματεύσεων με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, με χρονική αφετηρία ακόμη και εντός του Ιανουαρίου 2024[3]. Η δεύτερη νομοθετική πρόταση αφορά την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΚ) 1467/1997[4] του Συμβουλίου της 7ης Ιουλίου 1997 για την επιτάχυνση και τη διασαφήνιση της εφαρμογής της διαδικασίας

* *Δρ. Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο (2021 – 2023), Δικηγόρος*

1. COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/21/economic-governance-review-council-agreeson-reform-of-fiscal-rules/, 21.12.2023, Οι αποφάσεις του ECOFIN για χρέος, έλλειμμα και αμυντικές δαπάνες, kathimerini.gr, https://www.kathimerini.gr/economy/562794007/ecofin-oi-amyntikes-dapanes-exairoyntai-apo-ton-kanona-gia-to-elleima/, 20.12.2023, Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, «Λευκός καπνός» στο ECOFIN: Επετεύχθη η πρώτη πολιτική συμφωνία για νέους δημοσιονομικούς κανόνες, https://www.insider.gr/oikonomia/303130/leykos-kapnos-sto-ecofin-epeteyhthi-i-proti-politiki-symfonia-gia-neoys, 20.12.2023, Μ. ΨΥΛΟΣ, Η συμφωνία που επιτεύχθηκε στη συνεδρίαση του Ecofin είναι ένας συμβιβασμός που στην πραγματικότητα δεν ικανοποιεί κανέναν: Στον αυτόματο πιλότο παρά την καταιγίδα …, https://hellasjournal.com/2023/12/i-simfonia-pou-epitefchthike-sti-sinedriasi-tou-ecofin-ine-enas-simvivasmos-pou-stin-pragmatikotita-den-ikanopii-kanenan-ston-aftomato-piloto-para-tin-kategida/, 22.12.2023, Γ. ΜΑΖΙΑΣ, Ecofin: «Οι Γερμανοί στέλνουν …σε δίαιτα Ελλάδα και Ισπανία», https://www.ot.gr/2023/12/21/oikonomia/ecofin-oi-germanoi-stelnoun-se-diaita-ellada-kai-ispania/, 21.12.2023.
2. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1466/1997 του Συμβουλίου της 7ης Ιουλίου 1997 για την ενίσχυση της εποπτείας της δημοσιονομικής κατάστασης και την εποπτεία και το συντονισμό των οικονομικών πολιτικών, OJ 1997 L 209.
3. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97 – Mandate for negotiations with the European Parliament, Brussels, 20 December 2023, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15874-2023-REV-4/en/pdf, σ. 1 επ.
4. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1467/1997 του Συμβουλίου της 7ης Ιουλίου 1997 για την επιτάχυνση και τη διασαφήνιση της εφαρμογής της διαδικασίας υπερβολικού ελλείμματος, OJ 1997 L 209.

υπερβολικού ελλείμματος (που αποτελεί το διορθωτικό σκέλος του ΣΣΑ)[5]. Και η τρίτη νομοθετική πρόταση περιλαμβάνει την τροποποίηση της Οδηγίας 2011/85/ΕΕ του Συμβουλίου, της 8ης Νοεμβρίου 2011[6], σχετικά με τις απαιτήσεις για τα δημοσιονομικά πλαίσια των κρατών μελών[7]. Αναφορικά με τις προτάσεις τροποποίησης του Κανονισμού (ΕΚ) 1467/1997 και της Οδηγίας 2011/85/ΕΕ, στο ECOFIN επιτεύχθηκε κατ' αρχήν συμφωνία με σκοπό την παροχή σχετικής γνώμης από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σε επόμενο στάδιο[8]. Ως αρχικός χρονικός ορίζοντας των διαπραγματεύσεων τέθηκε το χρονικό διάστημα που προηγείται της διεξαγωγής των εκλογών για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τον Ιούνιο 2024.

Συναφώς, οι παραπάνω νομοθετικές προτάσεις επιδιώκεται να αντικαταστήσουν το περιεχόμενο των προαναφερόμενων εν ισχύι νομικών πράξεων της ΕΕ (Κανονισμός (ΕΚ) 1466/1997, Κανονισμός (ΕΚ) 1467/1997 και Οδηγία 2011/85/ΕΕ) από τις οποίες συνδιαμορφώνεται το κυρίως υπόβαθρο της ΕΟΔ και του ΣΣΑ. Κύριο στόχο του υπό επικαιροποίηση νομικού πλαισίου της ΕΟΔ συνιστά, όπως επισημαίνεται, εκτός των άλλων, η υπαγωγή – μέσω των προτεινόμενων ρυθμίσεων – της διακυβερνητικού χαρακτήρα Συνθήκης για τη Σταθερότητα, το Συντονισμό και τη Διακυβέρνηση (ΣΣΣΔ) στην ενωσιακή έννομη τάξη, ούτως ώστε να καταστεί από υποχρέωση του διεθνούς δικαίου σε αντίστοιχη του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (και, κατά προέκταση, αυστηρότερη) για τα κράτη μέλη αυτής[9]. Κρίσιμης σημασίας μέρος της ΣΣΣΔ είναι το Δημοσιονομικό Σύμφωνο. Δομικά στοιχεία της ΣΣΣΔ αποτελούν η προσπάθεια προσήλωσης στον σκοπό της δημοσιονομικής πειθαρχίας, η «αυτοματοποίηση» στην επιβολή των κυρώσεων, ο μεσοπρόθεσμος σχεδιασμός ανά κράτος μέλος, καθώς και η επικέντρωση των δημόσιων επενδύσεων στις κοινές προτεραιότητες της ΕΕ[10].

Το υπό αναθεώρηση πλαίσιο της ΕΟΔ πρόκειται να διακρίνεται επίσης και από τη διατήρηση των δύο γνωστών κριτηρίων του ισχύοντος πλαισίου για την υλοποίηση της αρχής τήρησης της δημοσιονομικής πειθαρχίας των κρατών μελών με σκοπό την ύπαρξη υγιών δημόσιων οικονομικών (ως υποχρέωσης του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου, κατ' άρθρο 126 παρ. 1 ΣΛΕΕ): αφενός το κριτήριο του ελλείμματος (δηλαδή, της μη υπέρβασης

5. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure – Agreement in principle with a view to consulting the European Parliament, Brussels, 20 December 2023, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15876-2023-REV-4/en/pdf, σ. 1 επ.

6. Οδηγία 2011/85/ΕΕ του Συμβουλίου, της 8ης Νοεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για τα δημοσιονομικά πλαίσια των κρατών μελών, OJ 2011 L 306.

7. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE amending Directive 2011/85/EU on requirements for budgetary frameworks of the Member States – Agreement in principle with a view to consulting the European Parliament, Brussels, 20 December 2023, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15396-2023-REV-4/en/pdf, σ. 1 επ.

8. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ibid., σ. 1, COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE amending Directive 2011/85/EU on requirements for budgetary frameworks of the Member States, ό.π., σ. 1.

9. Ενδεικτικά, στην πρόταση του ECOFIN για τη μεταρρύθμιση του Κανονισμού (ΕΚ) 1466/1997 εμπεριέχεται πρόταση ρύθμισης σύμφωνα με την οποία, το Συμβούλιο αναμένεται να αποδέχεται κατ' αρχήν τις συστάσεις ή προτάσεις που υποβάλλονται από την Επιτροπή, διαφορετικά θα πρέπει να εξηγεί δημόσια τη διαφοροποιημένη θέση του – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 42. Η παραπάνω προτεινόμενη ρύθμιση φαίνεται να παραπέμπει σε ανάλογη πρόβλεψη του άρθρου 7 του Δημοσιονομικού Συμφώνου κατά την οποία, τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης, ως κράτη μέρη της ΣΣΣΔ, θα πρέπει να υποστηρίζουν τις προτάσεις ή συστάσεις που υποβάλλονται από την Επιτροπή αναφορικά με τη λήψη μέτρων για κράτος μέλος το οποίο υπόκειται σε Διαδικασία Υπερβολικού Ελλείμματος – Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση – Οικοδόμηση, Εμβάθυνση, Ζητήματα Δημοκρατίας και Κράτους Δικαίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 92, υποσημ. 223.

10. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 105 επ. Όπως εξηγείται, μεταξύ άλλων, στην 32η αιτιολογική σκ. στην πρόταση του ECOFIN για την αντικατάσταση του Κανονισμού (ΕΚ) 1466/1997: «*This Regulation is part of a package together with Council Directive [XXX amending 2011/85/EU] and Council Regulation [XXX amending Council Regulation (EC) No 1467/97]. Together, they establish a reformed Union economic governance framework that incorporates into Union law the substance of Title III 'Fiscal Compact' of the Treaty on Stability, Coordination and Governance (TSCG) in the Economic and Monetary Union, in accordance with Article 16 thereof. By building on the experience with the implementation of the TSCG by the Member States, the proposed legislative package retains the Fiscal Compact's medium-term orientation as a tool to achieve budgetary discipline and growth promotion. The package includes a strengthened country-specific dimension aimed at enhancing national ownership, including by maintaining the role of independent fiscal institutions* …» – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 15. Πανομοιότυπη διατύπωση εμπεριέχεται στις σχετικές αιτιολογικές σκέψεις και των άλλων δύο εξεταζόμενων νομοθετικών προτάσεων – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 9, COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE amending Directive 2011/85/EU on requirements for budgetary frameworks of the Member States, ό.π., σ. 5.

του λόγου του αναμενόμενου ή υφιστάμενου δημοσιονομικού ελλείμματος προς το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕγχΠ), με τιμή αναφοράς 3%), βάσει του Πρωτοκόλλου υπ' αριθμ. 12, που έχει προσαρτηθεί στις Συνθήκες. Και αφετέρου, του κριτήριο του χρέους (δηλαδή, της μη υπέρβασης του λόγου του αναμενόμενου ή υφιστάμενου δημόσιου χρέους προς το ΑΕγχΠ, με τιμή αναφοράς 60%), σύμφωνα εκ νέου με το παραπάνω, προσαρτηθέν Πρωτόκολλο[11]. Συνολικά, με το προτεινόμενο νέο πλαίσιο της ΕΟΔ και του ΣΣΑ αποσκοπείται η διατήρηση της βιωσιμότητας των δημόσιων χρεών των κρατών μελών, της δημοσιονομικής σταθερότητας, όπως και η ενδυνάμωση των αρμοδιοτήτων του Συμβουλίου της ΕΕ και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά την άσκηση της δημοσιονομικής εποπτείας στα κράτη μέλη[12].

Συγχρόνως, το υπό μεταρρύθμιση νομικό πλαίσιο επιδιώκεται να ικανοποιήσει την κατεύθυνση της ΕΕ προς περαιτέρω ενδυνάμωση των επενδύσεων που συνέχονται με τις κοινές της προτεραιότητες, σε συνδυασμό με την προώθηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Με την έμφαση να αποδίδεται ιδίως στους τομείς της πράσινης και ψηφιακής μετάβασης, καθώς και στην ενίσχυση της ενεργειακής και αμυντικής αυτονομίας της ΕΕ. Κατ' επέκταση, μεταξύ των σκοπών του νέου πλαισίου συγκαταλέγεται και η επίτευξη ευέλικτων δημοσιονομικών κανόνων (κυρίως ως προς το σκέλος των δημόσιων χρεών των κρατών μελών), ούτως ώστε να προκληθούν πρόσφορα δημοσιονομικά περιθώρια για την πραγματοποίηση επενδύσεων[13].

Όπως ήδη εκτέθηκε, στο υπό διαπραγμάτευση προτεινόμενο νομικό πλαίσιο της ΕΟΔ και του ΣΣΑ εμπεριέχονται πολύ βασικά δεδομένα από το ήδη ισχύον πλαίσιο. Συναφώς, εκτός των άλλων, και το νέο πλαίσιο πρόκειται να συμβαδίζει με το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο για τη ρύθμιση της διαδικασίας των υπερβολικών μακροοικονομικών ανισορροπιών (το οποίο έχει τεθεί πρωτίστως με βάση τους Κανονισμούς (ΕΕ) 1174/2011[14] και 1176/2011[15], ενώ συνδέεται άρρηκτα με την υλοποίηση προγραμμάτων δημοσιονομικής και διαρθρωτικής προσαρμογής[16]). Επιπρόσθετα, στο επικαιροποιούμενο νομικό πλαίσιο οι διαδικασίες της πολυμερούς εποπτείας επί της υλοποίησης του προληπτικού και του διορθωτικού σκέλους του ΣΣΑ (στα οποία περιλαμβάνεται, μεταξύ άλλων, η αρμοδιότητα της άσκησης ελέγχου από την Επιτροπή και το Συμβούλιο στα υποβαλλόμενα από τα κρά-

11. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, Το πλαίσιο δημοσιονομικών πολιτικών της ΕΕ, https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/89/the-eu-framework-for-fiscal-policies (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), σ. 4, Γ.-Ε. ΚΑΛΑΒΡΟΣ / Θ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Ουσιαστικό Δίκαιο, τ. ΙΙ, 4η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 176, Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό & Ουσιαστικό Δίκαιο, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 780 επ., D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, European Union Law – Text and Materials, 4th ed., Cambridge University Press, 2022, σ. 660 επ., A. HINAJEROS, Economic and Monetary Union, σε: C. Barnard / S. Peers, European Union Law, third edition, Oxford University Press, 2020, σ. 586 επ., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, Η διάβρωση της κοινωνικής συνοχής της Ε.Ε. και η αναθεώρηση του Δημοσιονομικού Συμφώνου και της οικονομικής διακυβέρνησης: κριτική και εναλλακτικές, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, https://poulantzas.gr/wp-content/uploads/2023/11/Karamessini_teliko.pdf (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), σ. 33 επ., Οι αποφάσεις του ECOFIN για χρέος, έλλειμμα και αμυντικές δαπάνες, ό.π.

12. Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 33 επ., S. THEODOROPOULOU, The European Commission's legislative proposals on reforming the EU economic governance framework: a first assessment, ETUI Policy Brief, Brussels, May 2023, https://www.etui.org/sites/default/files/2023-05/04.2023.PolicyBrief-V01.pdf, σ. 2 επ.

13. J. BORRELL, Γιατί είναι σημαντική η ευρωπαϊκή στρατηγική αυτονομία, https://www.eeas.europa.eu/eeas/%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%AF-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B7-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1-%E2%80%93-%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CE%B6%CE%AD%CF%80-%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%81%CE%AD%CE%BB_el, 03.12.2020, EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Communication on orientations for a reform of the EU economic governance framework, Brussels, 09.11.2022, COM(2022) 583 final, https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2022-11/com_2022_583_1_en.pdf, σ. 14 επ., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 33 επ., S. THEODOROPOULOU, ό.π., σ. 2 επ., EUROPEAN COMMISSION, New Economic Governance rules fit for the future, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_2393, 26.04.2023, ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα, Κατευθυντήριες γραμμές δημοσιονομικής πολιτικής για το 2024: Προώθηση της βιωσιμότητας του χρέους και της ανάπτυξης, https://greece.representation.ec.europa.eu/news/kateythynseis-grammes-dimosionomikis-politikis-gia-2024-proothisi-tis-biosimotitas-toy-hreoys-kai-2023-03-08_el, 08.03.2023, Οι αποφάσεις του ECOFIN για χρέος, έλλειμμα και αμυντικές δαπάνες, ό.π., Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π.

14. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1174/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Νοεμβρίου 2011, σχετικά με κατασταλτικά μέτρα για τη διόρθωση των υπερβολικών μακροοικονομικών ανισορροπιών στην ευρωζώνη, OJ 2011 L 306.

15. Ibid.

16. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 43 επ., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35, Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 84 επ., Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, ό.π., σ. 789 επ.

τη μέλη μεσοπρόθεσμα σχέδια) εντάσσονται στη διαδικασία συντονισμού του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, η οποία διατηρείται, ως κεντρική, σε πλήρη ισχύ[17].

Σύμφωνα με το σχετικό προγραμματισμό, εντός του 2024 αναμένεται η μερική εφαρμογή του νέου πλαισίου της ΕΟΔ, και από το 2025 η πλήρης υλοποίησή του. Έως ότου τεθούν σε εφαρμογή οι υπό αναθεώρηση κανόνες, από τις αρχές του 2024, αποφασίστηκε η επαναφορά σε ισχύ του έως σήμερα εφαρμοζόμενου νομικού πλαισίου του ΣΣΑ[18].

Υπενθυμίζεται ότι, από το Μάρτιο του 2020, με απόφαση του Συμβουλίου (ύστερα από πρόταση της Επιτροπής), είχε ενεργοποιηθεί η γενική ρήτρα διαφυγής, η οποία προβλέπεται στο ισχύον πλαίσιο του ΣΣΑ, υπό την προϋπόθεση, ωστόσο, της προσωρινότητας των δημοσιονομικών αποκλίσεων και της διατήρησης μακροπρόθεσμα της βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους των κρατών μελών. Η απόφαση ενεργοποίησης της υπό κρίση ρήτρας συντελέστηκε ενόψει των εκτεταμένων προβλημάτων που δημιουργήθηκαν στις οικονομίες των κρατών μελών λόγω της πανδημικής κρίσης από τον ιό COVID-19. Όπως είναι γνωστό, η λήψη ιδίως έκτακτων μέτρων από τις κυβερνήσεις των κρατών μελών προξένησε, εκείνη τη χρονική περίοδο, δημοσιονομικές συνθήκες υψηλών δημόσιων χρεών, αυξημένων πληθωριστικών πιέσεων όπως και επιτοκίων δανεισμού, σε περιβάλλον εμφάνισης οικονομικής ύφεσης[19].

II. Οι εξελίξεις μετά τη διεθνή οικονομική του 2008 και το ενισχυμένο πλαίσιο της ΕΟΔ

α) Το περιβάλλον των διαβουλεύσεων μετά την αναθεώρηση του πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ το 2013

Η τελευταία εκτεταμένη μεταρρύθμιση του πλαισίου της ΕΟΔ και των ενωσιακών δημοσιονομικών κανόνων ολοκληρώθηκε το 2013, με την υιοθέτηση των Κανονισμών (ΕΕ) 472/2013[20] και 473/2013[21], έχοντας ως πεδίο εφαρμογής τα κράτη μέλη της ευρωζώνης[22]. Μεταξύ άλλων, με βάση τους προαναφερόμενους Κανονισμούς ρυθμίσεις των διακυβερνητικού χαρακτήρα συμφωνιών της ΣΣΣΔ και της Συνθήκης για τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ΕΜΣ) εντάχθηκαν στην ενωσιακή έννομη τάξη, ως προβλέψεις των Κανονισμών αυτών. Στο πλαίσιο αυτό, ειδικά από την Επιτροπή τονιζόταν με επίταση η επιλογή της τροποποίησης του πλαισίου της ΕΟΔ, στην κατεύθυνση της πλήρους ενσωμάτωσης στο δίκαιο της ΕΕ των ρυθμίσεων των διακυβερνητικών μηχανισμών που είχαν αξιοποιηθεί από τα κράτη μέλη εν μέσω της λήψης μέτρων για την αντιμετώπιση της διεθνούς οικονομικής κρίσης[23].

Οι συζητήσεις όσον αφορά την μεταρρύθμιση του πλαισίου της ΕΟΔ, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί πλέον στη βάση της αντιμετώπισης των επιπτώσεων της διεθνούς οικονομικής κρίσης του 2008, εκκίνησαν ήδη από το 2015. Τον Ιανουάριο του έτους αυτού προτάθηκε από την Επιτροπή η εισαγωγή στο συναφές νομικό πλαίσιο κανόνων που θα ήταν πιο πρόσφοροι για την επίτευξη ορισμένης δημοσιονομικής ευελιξίας, προκρίνοντας, μεταξύ άλλων μέτρων, τη μεταβολή του ποσοστού της απαιτούμενης ετήσιας δημοσιονομικής προσαρμογής (από το

17. Ibid, σσ. 20 επ. και 42, EUROPEAN COMMISSION, New Economic Governance rules fit for the future, ό.π., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35.

18. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα, ό.π., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 33, Γ. ΜΑΖΙΑΣ, ό.π.

19. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, Το πλαίσιο δημοσιονομικών πολιτικών της ΕΕ, ό.π., σ. 5, ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα, ό.π., COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, ό.π., R. SWEENEY / R. CANELLI, EU fiscal rules: Time for a rebot, Foundation for European Progressive Studies (FEPS) Policy Study, March 2023, https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2023/02/PS_Fiscal-Rules.pdf, σ. 9.

20. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 472/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 2013, για την ενίσχυση της οικονομικής και δημοσιονομικής εποπτείας των κρατών μελών στη ζώνη του ευρώ τα οποία αντιμετωπίζουν ή απειλούνται με σοβαρές δυσκολίες αναφορικά με τη χρηματοοικονομική τους σταθερότητα, OJ 2013 L 140.

21. Ibid.

22. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση – Οικοδόμηση, Εμβάθυνση, Ζητήματα Δημοκρατίας και Κράτους Δικαίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 208 επ., Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό & Ουσιαστικό Δίκαιο, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 791 επ., R. SWEENEY / R. CANELLI, EU fiscal rules: Time for a rebot, Foundation for European Progressive Studies (FEPS) Policy Study, March 2023, https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2023/02/PS_Fiscal-Rules.pdf, σ. 16, A. HINAJEROS, Economic and Monetary Union, στο: C. Barnard / S. Peers, European Union Law, 3rd ed., Oxford University Press, 2020, σ. 598 επ., D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, European Union Law – Text and Materials, 4th ed., Gambridge University Press, 2022, σ. 666.

23. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σσ. 105 επ. και 208 επ. Αναφορικά με τη ΣΣΣΔ, ήδη στο corpus αυτής της διακυβερνητικής συμφωνίας καθοριζόταν η ενσωμάτωσή της στην ενωσιακή έννομη τάξη εντός πέντε ετών από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της – Α. HINAJEROS, ό.π., σ. 601. Ανάλογα, το 2017, από την Επιτροπή δημοσιεύθηκαν δέσμες προτάσεων που περιλάμβαναν, μεταξύ άλλων, την πρόκριση της σύστασης αυτόνομου Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ταμείου, καθώς την επέκταση των πεδίων λειτουργίας του ΕΜΣ, εφόσον είχε υπαχθεί στην ενωσιακή έννομη τάξη – Α. HINAJEROS, ό.π., σ. 604 επ., Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 81 επ.

0,5% που ίσχυε σε κυμαινόμενο ποσοστό, ανάμεσα σε 0% και 1%), λαμβάνοντας στο εξής υπόψη και τις ιδιαίτερες συνθήκες (κυρίως σε σχέση με το ύψος του δημόσιου χρέους) που επικρατούσαν σε κάθε κράτος μέλος. Ο στόχος της βελτίωσης του βαθμού ευελιξίας των δημοσιονομικών κανόνων στην ΕΕ συναρτήθηκε στην ίδια πρόταση πρωτίστως με την ανάγκη επιτάχυνσης ειδικά όσων επενδύσεων συγχρηματοδοτούνταν από την ΕΕ και συνέχονταν με τομείς προτεραιότητας για την ΕΕ, όπως και με τους στόχους της ενδυνάμωσης της σύνδεσης μεταξύ εφαρμογής διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων και της παροχής στήριξης στο πρόσφατα ιδρυθέν Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων[24].

Το Φεβρουάριο 2020, σύμφωνα και με σχετικές προβλέψεις του πλαισίου της ΕΟΔ, εκδόθηκε ανακοίνωση από την Επιτροπή προκειμένου να εκκινήσουν διαβουλεύσεις για την «επανεξέταση της οικονομικής διακυβέρνησης» στην ΕΕ, έχοντας ως πυρήνα των προτάσεών της την επαύξηση της βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους και της δημοσιονομικής εποπτείας επί των κρατών μελών, σε συνδυασμό με την εξασφάλιση καλύτερων όρων για αναπτυξιακές πολιτικές[25].

Ωστόσο, το 2020 απαιτήθηκε η καταβολή μεγάλων χρηματικών ποσών από την ΕΕ προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι επιπτώσεις από την πανδημική κρίση του COVID-19, ενώ, εκτός άλλων μέτρων, αποφασίστηκε, όπως προεκτέθηκε, και η ενεργοποίηση της γενικής ρήτρας διαφυγής από το ΣΣΑ[26]. Με σκοπό την κάλυψη των ιδιαίτερα αυξημένων χρηματοδοτικών αναγκών των κρατών μελών και τη διατήρηση της δημοσιονομικής σταθερότητας αυτών, βάσει του Κανονισμού (ΕΕ) 2021/241[27], συστάθηκε ο Μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας της ΕΕ[28]. Σύμφωνα με το άρθρο 3 του παραπάνω Κανονισμού για το πεδίο εφαρμογής του, η πράσινη μετάβαση και ο ψηφιακός μετασχηματισμός είναι οι δύο πρώτοι καθοριζόμενοι πυλώνες του Μηχανισμού[29]. Επιπλέον, από το 2021 άρχισε η εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, στοιχείο που φαίνεται να ενίσχυε την ανάγκη εύρεσης διευρυμένων δημοσιονομικών περιθωρίων για την πραγματοποίηση δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων στο σχετικό τομέα[30].

Δεδομένων και των πρόσθετων χρηματοδοτικών και δανειοδοτικών απαιτήσεων που απέρρεαν ιδιαίτερα από τη σύσταση του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας και του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάκαμψης, το 2021, από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) δημοσιεύθηκε συνολική θέση υπέρ της μείωσης του οριζόντιου χαρακτήρα των προβλέψεων του ΣΣΑ, με κατευθύνσεις τη δημιουργία μεγαλύτερου δημοσιονομικού χώρου για την υλοποίηση επενδύσεων κυρίως στους τομείς της πράσινης και της ψηφιακής μετάβασης στην ΕΕ, τη διόρθωση των μακροοικονομικών ανισορροπιών, καθώς και στη μεταβολή όσων κανόνων δημοσιονομικής πειθαρχίας του παράγωγου ενωσιακού δικαίου προξενούσαν σοβαρές δυσχέρειες σε κράτη μέλη ιδίως με χρόνια δημοσιονομικά προβλήματα[31].

---

24. R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 16, Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/glossary/stability-and-growth-pact.html (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024).

25. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, Το πλαίσιο δημοσιονομικών πολιτικών της ΕΕ, https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/89/the-eu-framework-for-fiscal-policies (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), σ. 7.

26. Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, Η διάβρωση της κοινωνικής συνοχής της Ε.Ε. και η αναθεώρηση του Δημοσιονομικού Συμφώνου και της οικονομικής διακυβέρνησης: κριτική και εναλλακτικές, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, https://poulantzas.gr/wp-content/uploads/2023/11/Karamessini_teliko.pdf (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), σ. 33, S. THEODOROPOULOU, The European Commission's legislative proposals on reforming the EU economic governance framework: a first assessment, ETUI Policy Brief, Brussels, May 2023, https://www.etui.org/sites/default/files/2023-05/04.2023.PolicyBrief-V01.pdf, σ. 2 επ.

27. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 2021/241 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Φεβρουαρίου 2021, για τη θέσπιση του μηχανισμού ανάκαμψης και ανθεκτικότητας, OJ 2021 L 57.

28. Σημειώνεται ότι, ο Μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας συνιστά την κυριότερη έκφανση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάκαμψης, στη βάση των αποφάσεων της Συνόδου Κορυφής του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (21.07.2020), καθώς το μεγαλύτερο μέρος των 750 δισ. ευρώ τα οποία διαθέτει το Ταμείο εντάχθηκαν στο Μηχανισμό. Οι πόροι με τους οποίους συγκροτείται ο Μηχανισμός προέρχονται από δανεισμό της ΕΕ και όχι των επιμέρους κρατών μελών – ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility_el (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Δελτίο Τύπου 11 Φεβρουαρίου 2021, Δέσμη μέτρων ανάκαμψης της ΕΕ: Το Συμβούλιο θεσπίζει τον Μηχανισμό Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2021/02/11/eu-recovery-package-council-adopts-recovery-and-resilience-facility/, European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Communication on orientations for a reform of the EU economic governance framework, Brussels, 09.11.2022, COM(2022) 583 final, https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2022-11/com_2022_583_1_en.pdf, σ. 3 επ., Α. ΚΑΛΥΒΑ, Αποτίμηση του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, https://www.kathimerini.gr/economy/562362541/apotimisi-toy-michanismoy-anakampsis-kai-anthektikotitas/, 08.04.2023.

29. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 2021/241, ό.π., σ. 31.

30. Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 33.

31. Ε. ΤΡΙΗΡΗ, Πιο ευέλικτο Σύμφωνο Σταθερότητας θέλει η ΕΚΤ: Τα 6 βήματα, https://www.naftemporiki.gr/finance/1256406/pio-eve-

Τον Οκτώβριο 2021 η Επιτροπή ανακοίνωση την έναρξη δημόσιου διαλόγου με τα άλλα αρμόδια όργανα της ΕΕ για την επίτευξη αναθεώρησης του πλαισίου της ΕΟΔ[32].

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι προαναφερόμενες εξελίξεις είχαν συμβάλει στην τάση, ώστε να θεωρηθεί πιθανή η επαναφορά στην εκ νέου ενεργοποίηση κυρίως των κανόνων του ΣΣΑ, είτε εντός του 2023 (όπως είχε αρχικά εξεταστεί) είτε εντός του 2024, αλλά όχι με πανομοιότυπο περιεχόμενο, όπως αυτοί βρίσκονταν σε ισχύ προ του χρόνου της πρόσφατης πανδημικής κρίσης που μεσολάβησε[33].

β) Οι προτάσεις της Επιτροπής για τη μεταρρύθμιση του πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ

Συναφώς, σε περιβάλλον επέκτασης του δημόσιου χρέους πολλών κρατών μελών, έντονων πληθωριστικών πιέσεων και της συνακόλουθης αύξησης των επιτοκίων δανεισμού από την ΕΚΤ, η Επιτροπή εξέδωσε ανακοίνωση, στις 9 Νοεμβρίου 2022, με σκοπό να προσδιορίσει τις επιδιωκόμενες κατευθύνσεις αναφορικά με την αναθεώρηση του πλαισίου της ΕΟΔ και των ισχυόντων δημοσιονομικών κανόνων. Από το περιεχόμενο της ανακοίνωσης συνάγεται η μεταγενέστερη προτίμηση των ενωσιακών οργάνων ως προς την ανάγκη μεταβολών στο προληπτικό και το διορθωτικό σκέλος του ΣΣΑ (δηλαδή, στους Κανονισμούς (ΕΚ) 1466/1997 και 1467/1999, αντίστοιχα), καθώς και στην Οδηγία 2011/85/ΕΕ[34].

Σημαντικότερες εκφάνσεις της προκείμενης ανακοίνωσης αποτελούν ειδικότερα η πρόκριση εξακολούθησης της ισχύος του βασικού, διττού δείκτη τήρησης της αρχής της δημοσιονομικής πειθαρχίας (ως κανόνα μη υπέρβασης των τιμών αναφοράς 60% και 3% σε σχέση με το ΑΕγχΠ για το δημόσιο χρέος και το έλλειμμα, αντίστοιχα), όπως και η διατήρηση της υπαγωγής της ασκούμενης δημοσιονομικής εποπτείας επί των κρατών μελών στη διαδικασία του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, μέσω της προτεινόμενης ενδυνάμωσης των εποπτικών αρμοδιοτήτων του Συμβουλίου και της Επιτροπής[35]. Με την πλήρη εφαρμογή των προτεινόμενων νέων κανόνων του πλαισίου της ΕΟΔ, η εκκίνηση της διαδικασίας του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου θα εντοπίζεται στην υποβολή από την Επιτροπή έκθεσης βιωσιμότητας του χρέους ανά κράτος μέλος, η οποία θα έχει ιδιαίτερα αυξημένη σημασία και ως προς την αντίστοιχα προτεινόμενη από την Επιτροπή δημοσιονομική προσαρμογή, καθώς και τις συναφείς εξειδικευμένες ανά κράτος μέλος συστάσεις με δημοσιονομικό χαρακτήρα[36].

Περαιτέρω, διατηρείται, ως κρίσιμης σημασίας στοιχείο της ΕΟΔ, η διαδικασία αποφυγής των υπερβολικών μακροοικονομικών ανισορροπιών. Σύμφωνα με την ανακοίνωση της Επιτροπής, θα πρέπει να ενδυναμωθεί ο προληπτικός χαρακτήρας της προαναφερόμενης διαδικασίας, μεταξύ άλλων, και μέσω της ανάληψης ισχυρότερων δε-

likto-symfono-statherotitas-thelei-i-ekt-ta-6-vimata/, 04.12.2021.

32. EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Communication on orientations for a reform of the EU economic governance framework, Brussels, 09.11.2022, COM(2022) 583 final, https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2022-11/com_2022_583_1_en.pdf, σ. 1.

33. EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, ό.π., σ. 3 επ., Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα, Κατευθυντήριες γραμμές δημοσιονομικής πολιτικής για το 2024: Προώθηση της βιωσιμότητας του χρέους και της ανάπτυξης, https://greece.representation.ec.europa.eu/news/kateythynseis-grammes-dimosionomikis-politikis-gia-2024-proothisi-tis-biosimotitas-toy-hreoys-kai-2023-03-08_el, 08.03.2023, Μ. ΨΥΛΟΣ, Η συμφωνία που επιτεύχθηκε στη συνεδρίαση του Ecofin είναι ένας συμβιβασμός που στην πραγματικότητα δεν ικανοποιεί κανέναν: Στον αυτόματο πιλότο παρά την καταιγίδα …, https://hellasjournal.com/2023/12/i-simfonia-pou-epitefchthike-sti-sinedriasi-tou-ecofin-ine-enas-simvivasmos-pou-stin-pragmatikotita-den-ikanopii-kanenan-ston-aftomato-piloto-para-tin-kategida/, 22.12.2023.

34. EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Communication on orientations for a reform of the EU economic governance framework, Brussels, 09.11.2022, COM(2022) 583 final, https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2022-11/com_2022_583_1_en.pdf, σ. 1 επ.

35. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Δελτίου Τύπου 9 Νοεμβρίου 2022, Δημιουργία ενός πλαισίου οικονομικής διακυβέρνησης κατάλληλου για τις μελλοντικές προκλήσεις, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_6562, Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, Η διάβρωση της κοινωνικής συνοχής της Ε.Ε. και η αναθεώρηση του Δημοσιονομικού Συμφώνου και της οικονομικής διακυβέρνησης: κριτική και εναλλακτικές, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, https://poulantzas.gr/wp-content/uploads/2023/11/Karamessini_teliko.pdf (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), σ. 33 επ., S. THEODOROPOULOU, The European Commission's legislative proposals on reforming the EU economic governance framework: a first assessment, ETUI Policy Brief, Brussels, May 2023, https://www.etui.org/sites/default/files/2023-05/04.2023.Policy-Brief-V01.pdf, σ. 3, R. SWEENEY / R. CANELLI, EU fiscal rules: Time for a rebot, Foundation for European Progressive Studies (FEPS) Policy Study, March 2023, https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2023/02/PS_Fiscal-Rules.pdf, σ. 17 επ.

36. EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, ό.π., σ. 6 επ., ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Δελτίου Τύπου 9 Νοεμβρίου 2022, ό.π., R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 17 επ.

σμεύσεων από τα κράτη μέλη για υλοποίηση εμπροσθοβαρών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων[37].

Ωστόσο, στην ανακοίνωση επισημαίνονται και αρκετές διαφοροποιήσεις από το ισχύον πλαίσιο της ΕΟΔ. Μεταξύ άλλων, ως προς το προληπτικό σκέλος του ΣΣΑ, τα κράτη μέλη καλούνται να υποβάλουν, στο πλαίσιο των ρυθμίσεων του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, ένα ενιαίο μεσοπρόθεσμο δημοσιονομικό διαρθρωτικό σχέδιο. Σε αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνονται οι δεσμεύσεις τους σχετικά με τους δημοσιονομικούς, διαρθρωτικούς και επενδυτικούς στόχους οι οποίοι θα πρέπει να υλοποιούνται ετησίως, αλλά και σε μεσοπρόθεσμο επίπεδο[38]. Κρίνεται ότι ο διευρυμένος κατά περιεχόμενο μεσοπρόθεσμος σχεδιασμός θα συνέτεινε καλύτερα στην ανά κράτος μέλος δημοσιονομική προσαρμογή, στην πιθανότερη δημιουργία των απαιτούμενων δημοσιονομικών περιθωρίων για την πραγματοποίηση των σχεδιαζόμενων επενδύσεων, καθώς και στην ενίσχυση της αποκαλούμενης «εθνικής ιδιοκτησίας» των προγραμμάτων[39]. Το ενιαίο μεσοπρόθεσμο δημοσιονομικό διαρθρωτικό σχέδιο θα υποβάλλεται σε έγκριση από το Συμβούλιο, ύστερα από θετική αξιολόγηση της Επιτροπής, στο πλαίσιο της διαδικασίας του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου[40].

Επιπρόσθετα, η σε ετήσια βάση δημοσιονομική εποπτεία επί των δημοσιονομικών μεγεθών των κρατών μελών θα συντελείται στο εξής, κυρίως, με βάση το δείκτη των καθαρών πρωτογενών δημόσιων δαπανών των κρατών μελών, προκρίνοντας, με τον τρόπο αυτό, την αντικατάσταση του έως σήμερα ισχύοντος δείκτη του διαρθρωτικού ή και ονομαστικού ελλείμματος, λόγω και της παρατηρηθείσας αδυναμίας άμεσης καταγραφής του τελευταίου δείκτη από τις κυβερνήσεις των κρατών μελών[41]. Σύμφωνα με τον παραπάνω δείκτη, το Συμβούλιο θα προβαίνει στην έγκριση των κατευθύνσεών του για τις καθαρές πρωτογενείς δαπάνες ανά κράτος μέλος, οι οποίες και πρόκειται να αποτελούν την κρισιμότερη παράμετρο για την διαπίστωση ύπαρξης ή μη αποκλίσεων και, κατ' επέκταση, για την ανάγκη ενεργοποίησης της Διαδικασίας Υπερβολικού Ελλείμματος (ΔΥΕ). Στην έναρξη της διαδικασίας του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, ειδικά για τα κράτη μέλη στα οποία εμφανίζεται ήδη ή διαφαίνεται κίνδυνος υπέρβασης των ορίων του 3% για το έλλειμμα και του 60% για το δημόσιο χρέος, η Επιτροπή πρόκειται να προβαίνει στην έκδοση τεχνικών κατευθύνσεων όσον αφορά τον έλεγχο της εξέλιξης των καθαρών πρωτογενών δαπανών[42]. Στο σύνολό τους, οι κατευθύνσεις του Συμβουλίου για τις καθαρές πρωτογενείς δαπάνες, η έκθεση της Επιτροπής για την κατάσταση βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους, καθώς και οι τεχνικές κατευθύνσεις που θα εκδίδονται από την Επιτροπή θα συγκλίνουν στους βασικούς στόχους του ΣΣΑ, δηλαδή στη σταδιακή, αλλά σταθερή μείωση του ποσοστού του δημόσιου χρέους επί του ΑΕγχΠ, όπως και στην επαναφορά του ύψους του ελλείμματος κάτω της τιμής αναφοράς του 3% επί του ΑΕγχΠ, στη λήξη της περιόδου προσαρμογής[43].

Ακόμη, η διάρκεια της μεσοπρόθεσμης δημοσιονομικής προσαρμογής προτείνεται να καθοριστεί στα τέσσερα έτη, με πρόβλεψη για υπό προϋποθέσεις δυνατότητα χορήγησης παράτασης έως και επτά έτη. Τονίζεται ότι η έγκριση χορήγησης της χρονικής επέκτασης της δημοσιονομικής προσαρμογής κράτους μέλους πάνω από το περιθώριο των τεσσάρων ετών προτείνεται να συναρτάται ρητά με το βαθμό υλοποίησης των αναμενόμενων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων. Ενώ, θα είναι δυνατή, στο πλαίσιο της πολυμερούς εποπτείας, και η σύντμηση του χρόνου διάρκειας της παράτασης μίας περιόδου προσαρμογής, σε περίπτωση που κατα-

37. EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, ό.π., σ. 10 επ.

38. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Δελτίου Τύπου 9 Νοεμβρίου 2022, ό.π. Όπως αναφέρεται ενδεικτικά στην υπό κρίση ανακοίνωση της Επιτροπής: «*National medium – term fiscal – structural plans that bring together the fiscal, reform and investment commitments of each Member State, within a common EU framework, would be the cornerstone of the proposed revised framework*» – EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, ό.π., σ. 6 επ., S. THEODOROPOULOU, ό.π., σ. 3 επ., Ζ. ΣΕΡΓΕΝΤΑΝΗ, Η πρόταση Κομισιόν για την αναθεώρηση του Συμφώνου Σταθερότητας – Οι νέοι δημοσιονομικοί κανόνες, https://www.insider.gr/oikonomia/272797/i-protasi-komision-gia-tin-anatheorisi-toy-symfonoy-statherotitas-oi-neoi, 26.04.2023.

39. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Δελτίου Τύπου 9 Νοεμβρίου 2022, ό.π.

40. EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, ό.π., σ. 9, R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 17.

41. Αντίθετα, οι καθαρές πρωτογενείς δαπάνες βρίσκονται υπό τον άμεσο έλεγχο των κυβερνήσεων – EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, ό.π., σ. 8, ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Δελτίου Τύπου 9 Νοεμβρίου 2022, ό.π., R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 17.

42. EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, ό.π., σ. 6 επ., R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 17 επ., Ζ. ΣΕΡΓΕΝΤΑΝΗ, ό.π.

43. S. THEODOROPOULOU, ό.π., σ. 4.

γραφούν αποκλίσεις από τις συμφωνημένες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και επενδύσεις[44]. Πρόσθετα, οι επιλογές των κρατών μελών ως προς τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις διατυπώνονται με αόριστο τρόπο, με συνέπεια κρατικές πολιτικές να ενδέχεται να κριθούν με σχετική ευκολία, κατά τη συναφή διαδικασία, ως αντιβαίνουσες στην αναπτυξιακή διαδικασία[45]. Τα διαρθρωτικά και επενδυτικά προγράμματα των κρατών μελών θα συνδέονται πλέον δεσμευτικά με το νομικό πλαίσιο για τη διαδικασία αποφυγής των υπερβολικών μακροοικονομικών ανισορροπιών, δηλαδή, όπως προεκτέθηκε, ιδίως με τις ρυθμίσεις των Κανονισμών (ΕΕ) 1174/2011 και 1176/2011[46].

Αναφορικά επίσης με τη ρύθμιση του διορθωτικού σκέλους του ΣΣΑ (δηλαδή, της Διαδικασίας Υπερβολικού Ελλείμματος), στην παραπάνω ανακοίνωσή της η Επιτροπή συστήνει, εκτός των άλλων, η ετήσια δημοσιονομική προσαρμογή όσων κρατών μελών εμφανίζονται να αποκλίνουν από την τιμή αναφοράς 3% του ελλείμματος επί του ΑΕγχΠ να ανέρχεται σε 0,5%. Με σκοπό την ενίσχυση του διορθωτικού σκέλους του ΣΣΑ, στην ανακοίνωση προτείνεται η εισαγωγή ενός νέου μέσου άσκησης του δημοσιονομικού ελέγχου επί των κρατών μελών, δηλαδή ενός ειδικού λογαριασμού παρακολούθησης της εξέλιξης των καθαρών πρωτογενών κρατικών δαπανών. Ακόμη, οι αρχικές κατευθύνσεις ανά κράτος μέλος που εγκρίνονται από το Συμβούλιο θα μπορούν να αναπροσαρμόζονται, εφόσον κράτος μέλος έχει υπαχθεί σε ΔΥΕ[47]. Συγχρόνως, προτείνεται και η κατάργηση της δέσμευσης – απόρροια της δέσμης των έξι νομικών πράξεων της ΕΕ που τέθηκαν σε ισχύ το 2011 και, μετέπειτα, και της ΣΣΣΔ[48] – του κανόνα κατά τον οποίο, επιβάλλεται η ετήσια μέση μείωση του δημόσιου χρέους να ανέρχεται στο 1/20 κατά το μέρος εκείνο του χρέους που υπερβαίνει την τιμή αναφοράς 60% επί του ΑΕγχΠ[49].

Επιπλέον, η αυστηρότερη τήρηση των νέων κανόνων του πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ επιδιώκεται να εξασφαλισθεί, πέραν της ενίσχυσης των προβλεπόμενων μηχανισμών κυρώσεων[50], και από την πρόταση γενίκευσης του κριτηρίου της αιρεσιμότητας των ενωσιακών χρηματοδοτήσεων για την πραγματοποίηση επενδύσεων κ.ά. Με αποτέλεσμα, στο ενδεχόμενο που κριθεί ανεπαρκής η ανταπόκριση κράτους μέλους στο διαρθρωτικό και επενδυτικό σκέλος του μεσοπρόθεσμου σχεδίου που έχει υποβάλλει (ειδικά σε τομείς άμεσης προτεραιότητας, όπως είναι αυτοί της πράσινης και της ψηφιακής μετάβασης) να τίθεται ζήτημα αναστολής χορήγησης χρηματοδότησης από την ΕΕ[51].

Στην ανακοίνωση της Επιτροπής εμπεριέχεται και πρόταση ως προς τη διαδικασία της ενισχυμένης εποπτείας[52]. Κατά την πρόταση, τόσο ο βαθμός υλοποίησης των καθορισμένων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στο πλαίσιο της ενισχυμένης εποπτείας κράτους μέλους όσο και παρακολούθησης της υλοποίησής αυτής, θα εντείνονται κυρίως κατά τα πρώτα έτη εφαρμογής της διαδι-

44. EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, ό.π., σ. 2, R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 17.

45. Η επισήμανση αυτή αφορά ιδίως τις κρατικές δαπάνες που συνέχονται με προγράμματα κοινωνικής πολιτικής ή τα κοινωνικοασφαλιστικά συστήματα των κρατών μελών – R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 18.

46. Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 33 επ.

47. EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, ό.π., σ. 16 επ., EUROPEAN COMMISSION, New Economic Governance rules fit for the future, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_2393, 26.04.2023, S. THEODOROPOULOU, ό.π., σ. 4 επ., Ζ. ΣΕΡΓΕΝΤΑΝΗ, ό.π.

48. D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, European Union Law – Text and Materials, fourth edition, Cambridge University Press, 2022, σ. 667 επ.

49. Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 33 επ., R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 17. Σύμφωνα με την Επιτροπή, το αίτιο για την ανάγκη αντικατάστασης του εν λόγω κανόνα από ηπιότερο έγκειται στη διαφαινόμενη αντικειμενική αδυναμία αρκετών κρατών μελών να ανταποκριθούν στην εφαρμογή του, ενόψει και των συνθηκών μεγέθυνσης του δημόσιου χρέους λόγω της λήψης μέτρων για την υπέρβαση της πανδημικής κρίσης. Επιπλέον, στην εξεταζόμενη ανακοίνωση, από την Επιτροπή φαίνεται άρχισε να τίθεται και ο προβληματισμός για την εισαγωγή μίας ιδιότυπης «κατηγοριοποίησης» των κρατών μελών, ανάλογα προς το ύψος του δημόσιου χρέους αυτών (δηλαδή, σε κράτη μέλη με ύψος δημόσιου χρέους κάτω της τιμής αναφοράς του 60%, μεταξύ 60% και 90% και άνω του 90% επί του ΑΕγχΠ) – EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, ό.π., σ. 7.

50. Με απόδοση έμφασης και στο ζήτημα της δημοσίευσης των απειλούμενων ή και επιβαλλόμενων κυρώσεων στο πλαίσιο της πολυμερούς εποπτείας – ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Δελτίου Τύπου 9 Νοεμβρίου 2022, ό.π.

51. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Δελτίου Τύπου 9 Νοεμβρίου 2022, ό.π.

52. Όπως η διαδικασία αυτή έχει τυποποιηθεί στην ενωσιακή ένομη τάξη υπό το πλέγμα των ρυθμίσεων των Κανονισμών (ΕΕ) 1176/2011, 472/2013 και 473/2013 – Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση – Οικοδόμηση, Εμβάθυνση, Ζητήματα Δημοκρατίας και Κράτους Δικαίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 208 επ., Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό & Ουσιαστικό Δίκαιο, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 791 επ.

κασίας. Φαίνεται όμως να προτείνεται και ένα πιο γενικό κριτήριο: σύμφωνα με αυτό, η ένταση των προεκτεθέμενων παραμέτρων της διαδικασίας θα μεγεθύνεται όσο διευρύνονται οι κίνδυνοι εμφάνισης δημοσιονομικών δυσχερειών ή και δυσχερειών πρόσβασης του κράτους μέλους στο δανεισμό από τις αγορές, ανεξαρτήτως από το αρχικό προγραμματισμό της διαδικασίας[53].

Οι προαναφερόμενες προτάσεις της Επιτροπής έλαβαν την τελική τους μορφή – χωρίς να παρατηρούνται ουσιαστικές διαφοροποιήσεις σε σύγκριση με την ανακοίνωση της 9ης Νοεμβρίου 2022 – με την έκδοση των εξειδικευμένων κειμένων-προτάσεων αυτής, στις 26 Μαρτίου 2023, σχετικά με την τροποποίηση των Κανονισμών (ΕΚ) 1466/1997[54] και 1467/1997[55], καθώς και της Οδηγίας 2011/85/ΕΕ[56].

Της έκδοσης των παραπάνω ειδικότερων κειμένων της Επιτροπής είχαν προηγηθεί, αφενός η υιοθέτηση συναφών συμπερασμάτων από το ECOFIN στις 14 Μαρτίου 2023 και αφετέρου, η έγκριση των συμπερασμάτων αυτών από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 23ης και 24ης Μαρτίου 2023[57]. Οπότε και μπορεί να θεωρηθεί ότι υπήρξε το απαραίτητο πολιτικό consensus προκειμένου να συγκεκριμενοποιηθεί περαιτέρω η διαβούλευση εντός της ΕΕ με σκοπό τη μεταρρύθμιση του πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ.

III. Οι προτάσεις του ECOFIN της 20ής Δεκεμβρίου 2023 για τη μεταρρύθμιση του πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ

α) Εισαγωγικά

Μετά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Μαρτίου 2023 ακολούθησαν εντατικές διεργασίες διαπραγματεύσεων του Συμβουλίου τόσο με τις κυβερνήσεις των κρατών μελών όσο και με τα άλλα θεσμικά όργανα της ΕΕ. Στη συνεδρίαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 26ης και 27ης Οκτωβρίου 2023 οι επικεφαλής των κρατών και των κυβερνήσεων της ΕΕ ενέκριναν, σε μεγάλο βαθμό, το περίγραμμα των προτεινόμενων στη συνέχεια μεταβολών που υποβλήθηκαν από το ECOFIN της 20ής Δεκεμβρίου 2023[58]. Είχε προηγηθεί η δημοσίευση από το ECOFIN της 8ης Δεκεμβρίου 2023 τριών εκτεταμένων κειμένων-προτάσεων για την επίτευξη συμβιβαστικής λύσης. Οι τρεις προτάσεις αφορούσαν τη μεταρρύθμιση των Κανονισμών (ΕΚ) 1466/1997[59] και 1467/1997[60], όπως και της Οδηγίας 2011/85/ΕΕ[61], ενώ τα κείμενα, που περιλαμβάνονται στην απόφαση του ECOFIN της 20ής Δεκεμβρίου 2023, δεν αποκλίνουν ουσιαστικά από τα αντίστοιχα κείμενα-προτάσεις συμβιβασμού του ECOFIN στις 8 Δεκεμβρίου 2023.

Από άποψη περιεχομένου, ως γενική παρατήρηση μπορεί να υποστηριχθεί ότι, στη συμφωνία που επιτεύχθηκε στις 20 Δεκεμβρίου 2023, εμπεριέχονται σαφώς πιο εμπλουτισμένοι δημοσιονομικοί κανόνες με οριζόντιο περιεχόμενο για το υπό αναθεώρηση ΣΣΑ, σε σύγκριση με τις προτάσεις της Επιτροπής της 26ης Μαρτίου 2023[62].

53. EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, ό.π., σ. 19 επ.

54. EUROPEAN COMMISSION, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, Brussels, 26.04.2023, COM(2023) 240 final, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:d77d1046-e4e3-11ed-a05c-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF, σ. 1 επ.

55. Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, Brussels, 26.04.2023, COM(2023) 241 final, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023PC0241, σ. 1 επ.

56. Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE amending Directive 2011/85/EU on requirements for budgetary frameworks of the Member States, Brussels, 26.04.2023, COM(2023) 242 final, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023PC0242, σ. 1 επ.

57. EUROPEAN COMMISSION, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 7.

58. COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/21/economic-governance-review-council-agreeson-reform-of-fiscal-rules/, 21.12.2023.

59. COUNCIL OF THE EU, Presidency revised compromise text on Commission Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97 – General approach, Brussels, 8 December 2023, https://www.consilium.europa.eu/media/68693/st15874-re01-en23.pdf, σ. 1 επ.

60. COUNCIL OF THE EU, Presidency compromise text on Commission Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure – General approach, Brussels, 8 December 2023, https://www.consilium.europa.eu/media/68694/st15876-re01-en23.pdf, σ. 1 επ.

61. COUNCIL OF THE EU, Presidency compromise text on Commission Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE amending Directive 2011/85/EU on requirements for budgetary frameworks of the Member States – General approach, Brussels, 8 December 2023, https://www.consilium.europa.eu/media/68695/st15396-re01-en23.pdf, σ. 1 επ.

62. Δ. ΚΑΔΔΑ, Δημοσιονομικοί Κανόνες ΕΕ: Τι αναφέρει η συμβιβα-

Η μεταβολή αυτή προκλήθηκε ύστερα από την άσκηση πιέσεων κυρίως από τη γερμανική κυβέρνηση, με σκοπό την εισδοχή στις νέες ρυθμίσεις του ΣΣΑ πιο αυστηρών κανόνων συμμόρφωσης των κρατών μελών με τα κριτήρια της αρχής της δημοσιονομικής πειθαρχίας. Σε αντίθεση με την παραπάνω τάση, κυβερνήσεις άλλων κρατών μελών (ιδίως της Γαλλίας και της Ιταλίας) επιζητούσαν τη δυνατότητα επίτευξης ευρύτερων δημοσιονομικών περιθωρίων για να καθίσταται πιο εφικτή πραγματοποίηση επενδύσεων στους τομείς προτεραιότητας της ΕΕ[63].

Παρακάτω προσεγγίζονται εγγύτερα τα κυριότερα ζητήματα από τα τρία νομοθετικά κείμενα που θα πρέπει να αποτελέσουν το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ και του ΣΣΑ σύμφωνα με την απόφαση του ECOFIN στις 20 Δεκεμβρίου 2023.

β) Η πρόταση για την αναθεώρηση του Κανονισμού (ΕΚ) 1466/1997

Βασικά στοιχεία του υπό τροποποίηση νομικού πλαισίου για την κατ' άρθρο 121 ΣΛΕΕ πολυμερή εποπτεία και το προληπτικό σκέλος του ΣΣΑ προτείνεται να συνιστούν στο εξής, εκτός των άλλων, τα ενιαία εθνικά μεσοπρόθεσμα δημοσιονομικά διαρθρωτικά σχέδια που θα υποβάλλονται από τα κράτη μέλη, η αναγωγή των καθαρών πρωτογενών δαπανών σε κυριότερο δείκτη εντοπισμού του βαθμού συμμόρφωσης με τα σχέδια του Συμβουλίου και τις συστάσεις της Επιτροπής, οι πολυετείς κατευθύνσεις ως προς τις καθαρές πρωτογενείς δαπάνες που θα εκδίδονται από το Συμβούλιο, οι τεχνικές κατευθύνσεις της Επιτροπής, καθώς και η εξασφάλιση δημοσιονομικών περιθωρίων ασφάλειας. Ειδικότερα:

i. Η έννοια των εθνικών μεσοπρόθεσμων δημοσιονομικών διαρθρωτικών σχεδίων των κρατών μελών

Σύμφωνα με την πρόταση του ECOFIN για την αντικατάσταση του Κανονισμού (ΕΚ) 1466/1997, το προληπτικό σκέλος του ΣΣΑ θα πρέπει να διαρθρώνεται στο εξής από τα εθνικά μεσοπρόθεσμα δημοσιονομικά διαρθρωτικά σχέδια που θα υποβάλλονται από τα κράτη μέλη. Σε αυτή τη νέα μορφή άσκησης της πολυμερούς εποπτείας θα συγκεντρώνονται, σε ένα ενιαίο κείμενο ανά κράτος μέλος, οι συνολικές δεσμεύσεις που θα αναλαμβάνονται από τα κράτη μέλη για την πραγματοποίηση της δημοσιονομικής προσαρμογής, αλλά και των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων που προβλέπονται στα σχέδια. Η διάρκεια του κάθε μεσοπρόθεσμου σχεδίου θα ανέρχεται σε τέσσερα ή πέντε έτη, αναλόγως της διάρκειας της βουλευτικής περιόδου που καθορίζεται από το εσωτερικό δίκαιο των κρατών μελών. Βάσει των μεσοπρόθεσμων σχεδίων των κρατών μελών επιδιώκεται να συλλέγονται οι απαιτούμενες πληροφορίες τόσο για το προληπτικό σκέλος του ΣΣΑ όσο και για τη έναρξη ή άρση της ΔΥΕ και για τη διαδικασία αποφυγής υπερβολικών μακροοικονομικών ανισορροπιών[64].

Για το σκοπό του μεσοπρόθεσμου σχεδιασμού προτείνεται επίσης στο νέο πλαίσιο της ΕΟΔ και του ΣΣΑ να εισαχθεί η έννοια της περιόδου δημοσιονομικής προσαρμογής, η οποία θα πρέπει να διαρκεί κατ' αρχήν τέσσερα έτη, με πρόβλεψη για δυνατότητα χορήγησης παράτασης έως και τρία έτη κατ' ανώτατο όριο[65]. Η χορήγηση της παράτασης της περιόδου δημοσιονομικής προσαρμογής, ωστόσο, θα εξαρτάται από την τήρηση συγκεκριμένων όρων. Οι όροι αυτοί συνδέονται πρωτίστως με την κατά το δυνατόν εκπλήρωση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων για τη βελτίωση της δημοσιονομικής κατάστασης του αιτούντος κράτους μέλους. Αλλά και με την καταγραφή πραγματοποίησης εμπροσθοβαρώς των ανειλημμένων δεσμεύσεών του για επενδύσεις στους τομείς προτεραιότητας της ΕΕ, όπως, μεταξύ άλλων, στα πεδία της πράσινης και ψηφιακής μετάβασης, της επίτευξης ενεργειακής ασφάλειας και του βαθμού υλοποίησης των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που συνιστούν προαπαιτούμενους όρους του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας[66]. Επιπλέον, στο ενδεχόμενο κατά το οποίο κράτος μέλος έλαβε παράταση της περιόδου προσαρμογής, αλλά διαφαίνεται κίνδυνος αποτυχίας συμ-

στική πρόταση – Ειδική μεταχείριση στο ελληνικό χρέος για τις πληρωμές του 2033, https://www.insider.gr/oikonomia/301572/dimosionomikoi-kanones-ee-ti-anaferei-i-symbibastiki-protasi-eidiki-metaheirisi, 08.12.2023.

63. Μ. ΨΑΡΑ, Κοντά σε απόφαση το σημερινό ECOFIN για το νέο δημοσιονομικό σύμφωνο, https://www.efsyn.gr/oikonomia/diethnis-oikonomia/414472_konta-se-apofasi-simerino-ecofin-gia-neo-dimosionomiko-symfono, 08.12.2023.

64. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97 – Mandate for negotiations with the European Parliament, Brussels, 20 December 2023, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15874-2023-REV-4/en/pdf, σσ. 4 επ. και 17 επ., COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/21/economic-governance-review-council-agreeson-reform-of-fiscal-rules/, 21.12.2023, Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, Η διάβρωση της κοινωνικής συνοχής της Ε.Ε. και η αναθεώρηση του Δημοσιονομικού Συμφώνου και της οικονομικής διακυβέρνησης: κριτική και εναλλακτικές, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, https://poulantzas.gr/wp-content/uploads/2023/11/Karamessini_teliko.pdf (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), σ. 34.

65. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 19.

66. Ibid, σσ. 11 και 30 επ.

μόρφωσής του με τις αναληφθείσες δημοσιονομικές και διαρθρωτικές υποχρεώσεις του, το Συμβούλιο, ύστερα από πρόταση της Επιτροπής, δύναται να αποφασίσει την έκδοση αναθεωρημένων κατευθύνσεων καθαρών πρωτογενών δαπανών και, μέσω αυτών, τη σύντμηση της περιόδου προσαρμογής[67].

Στον υπό αναθεώρηση Κανονισμό πρόκειται να προβλέπονται λεπτομερείς ρυθμίσεις για το περιεχόμενο, καθώς και για τις διαδικασίες υποβολής, αξιολόγησης, έγκρισης και παρακολούθησης των μεσοπρόθεσμων σχεδίων, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου. Η τελευταία διαδικασία, όπως επισημάνθηκε προηγουμένως, αναμένεται να διατηρηθεί σε πλήρη ισχύ και υπό το νέο νομικό πλαίσιο[68].

Υπενθυμίζεται συνοπτικά ότι, ο μεσοπρόθεσμος χαρακτήρας στο σχεδιασμό των κρατών μελών προϋπήρχε των υπό αναθεώρηση ρυθμίσεων που εξετάζονται εδώ. Κατά κύριο λόγο, το στοιχείο αυτό διαφαίνεται στην έμφαση σε μεσοπρόθεσμους δημοσιονομικούς και αναπτυξιακούς στόχους που τίθενται στις προβλέψεις της ΣΣΣΔ, οι ρυθμίσεις της οποίας, όπως προεκτέθηκε, ασκούν ισχυρή επίδραση στις υπό εξέλιξη διαπραγματεύσεις για το νέο πλαίσιο[69]. Επιπλέον, ύστερα από την τροποποίηση του πλαισίου του ΣΣΑ με βάση τον Κανονισμό (ΕΕ) 1055/2005[70], στο συναφές νομικό πλαίσιο εντάχθηκε η έννοια του Μεσοπρόθεσμου Δημοσιονομικού Στόχου (ΜΔΣ), ο οποίος τίθεται ανά κράτος μέλος κατ' αρχήν για διάρκεια τριών ετών – και μέσω του οποίου καθορίστηκε ύψος επιτρεπτού διαρθρωτικού ελλείμματος 1% επί του ΑΕγχΠ κατ' ανώτατο όριο[71]. Προκειμένου να εκπληρώνεται η κατ' άρθρο 121 παρ. 3 ΣΛΕΕ πολυμερής εποπτεία, ο ΜΔΣ συνιστά μέσο που αξιοποιήθηκε στο πλαίσιο των υποβαλλόμενων από τα κράτη μέλη της ευρωζώνης ετήσιων προγραμμάτων σταθερότητας. Και, αντίστοιχα, των ετήσιων προγραμμάτων σύγκλισης τα οποία υποβάλλονταν από τα κράτη μέλη της ΕΕ που δε μετείχαν στην ευρωζώνη. Στη βάση της ανάληψης δέσμευσης από τα κράτη μέλη προς τα ενωσιακά όργανα για τήρηση του ΜΔΣ, τα προγράμματα σταθερότητας και σύγκλισης αποτελούνταν από προβλέψεις των κρατών μελών για την ετήσια εξέλιξη των δημοσιονομικών μεγεθών τους, εξεταζόμενα κατά στάδια από το Συμβούλιο και την Επιτροπή[72].

Τα παραπάνω υπήρξαν κομβική σημασίας στοιχεία του κατ' άρθρο 121 ΣΛΕΕ μηχανισμού εποπτείας και συντονισμού των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών για την εφαρμογή του προληπτικού σκέλους του ΣΣΑ, όταν, μετά τη θέση σε ισχύ των έξι νομοθετικών πράξεων της ΕΕ το 2011, ενισχύθηκαν με πρόσθετα μέσα. Εκτός των άλλων, τα κράτη μέλη, στο πλαίσιο της διαδικασίας του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου [Κανονισμός (ΕΕ) 1175/2011], κλήθηκαν να καταθέτουν και εθνικά προγράμματα μεταρρυθμίσεων, προκειμένου να είναι εφικτή η άσκηση ελέγχου συμμόρφωσης των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων των κρατών μελών με τις κοινές προτεραιότητες της ΕΕ για την ανάπτυξη και την απασχόληση[73].

Κατά συνέπεια, τα ενιαία μεσοπρόθεσμα δημοσιονομικά διαρθρωτικά σχέδια πρόκειται να αντικαταστήσουν την ετήσια υποβολή των προγραμμάτων σταθερότητας και σύγκλισης, καθώς και των εθνικών προγραμμάτων μεταρρυθμίσεων. Με τη νέα μορφή του μηχανισμού πολυ-

67. Ibid, σ. 36.

68. Ακολουθώντας την εν λόγω διαδικασία, τα κράτη μέλη, κατά το έτος εντός του οποίου θα λήγει η διάρκεια ισχύος του μεσοπρόθεσμού σχεδίου τους θα υποχρεούνται, έως τις 30 Απριλίου του έτους αυτού, να υποβάλουν νέο μεσοπρόθεσμο σχέδιο, κατά τα παραπάνω, στο Συμβούλιο και την Επιτροπή – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σσ. 4 επ., 17 επ. και 27 επ.

69. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 15.

70. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1055/2005 του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 2005, για την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1466/97 για την ενίσχυση της εποπτείας της δημοσιονομικής κατάστασης και την εποπτεία και το συντονισμό των οικονομικών πολιτικών, OJ 2008 L 352.

71. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, Το πλαίσιο δημοσιονομικών πολιτικών της ΕΕ, https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/89/the-eu-framework-for-fiscal-policies (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), σ. 3, D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, European Union Law – Text and Materials, 4th ed., Gambridge University Press, 2022, σ. 667 επ., R. SWEENEY / R. CANELLI, EU fiscal rules: Time for a rebot, Foundation for European Progressive Studies (FEPS) Policy Study, March 2023, https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2023/02/PS_Fiscal-Rules.pdf, σ. 12.

72. Γ.-Ε. ΚΑΛΑΒΡΟΣ / Θ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Ουσιαστικό Δίκαιο, τ. ΙΙ, 4η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 178 επ., ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, Το πλαίσιο δημοσιονομικών πολιτικών της ΕΕ, ό.π., σ. 3 επ., R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 12 επ.

73. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση – Οικοδόμηση, Εμβάθυνση, Ζητήματα Δημοκρατίας και Κράτους Δικαίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 76 επ., Ν. ΜΗΛΙΩΝΗΣ, Το «Ευρωπαϊκό Εξάμηνο» ως μέσο συντονισμού των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2016/05/Milionis_evropaiko-examino.pdf (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, ό.π., σ. 669 επ., Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό & Ουσιαστικό Δίκαιο, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 788 επ.

μερούς εποπτείας, οι δεσμεύσεις που αναλαμβάνουν να τηρούν τα κράτη μέλη τόσο όσον αφορά τη δημοσιονομική κατάσταση αυτών όσο και ως προς την υλοποίηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων θα κατατίθενται σε ένα ενιαίο κείμενο, με δεσμεύσεις οι οποίες θα φέρουν μεσοπρόθεσμο χαρακτήρα.

Συγκεκριμένα, στο δημοσιονομικό σκέλος αυτών, τα κράτη μέλη θα πρέπει να ενσωματώνουν τη δημοσιονομική τους κατεύθυνση, κυρίως μέσα από την καταγραφή του πολυετούς σχεδιασμού τους για τις προβλεπόμενες καθαρές πρωτογενείς δαπάνες των κυβερνήσεων. Στα μεσοπρόθεσμα σχέδια θα πρέπει επίσης να συμπεριλαμβάνονται και οι τεχνικές κατευθύνσεις ή τεχνικές πληροφορίες τις οποίες θα εκδίδει η Επιτροπή ανά κράτος μέλος. Σε περίπτωση που το ύψος των προβλεπόμενων καθαρών πρωτογενών δαπανών στο μεσοπρόθεσμο σχέδιο υπερβαίνει την αντίστοιχη πρόβλεψη των τεχνικών κατευθύνσεων της Επιτροπής, το κράτος μέλος θα υποχρεούται να παράσχει λεπτομερή αιτιολόγηση για την εξήγηση αυτής της απόκλισης[74]. Ενώ, στο σκέλος των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων θα ελέγχεται ο βαθμός συμμόρφωσης των δεσμεύσεων των κρατών μελών για πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων πρωτίστως στους τομείς άμεσου ενδιαφέροντος της ΕΕ, όπως, ιδίως, στους τομείς της πράσινης και ψηφιακής μετάβασης, σε συνύφανση και με τις προβλέψεις του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας[75]. Σύμφωνα με την πρόταση του ECOFIN, ο προκείμενος έλεγχος θα διασφαλίζεται μέσω της αναλυτικής περιγραφής των μεταρρυθμιστικών και επενδυτικών προγραμμάτων των κρατών μελών. Η λεπτομερής ανάλυση αυτών των προγραμμάτων αποκτά κρισιμότητα και σε περίπτωση που κράτος μέλος έχει αιτηθεί παράταση της περιόδου προσαρμογής, διά της υποβολής και νέου μεσοπρόθεσμου σχεδίου[76].

Τα κράτη μέλη θα δύνανται να υποβάλουν και αναθεωρημένα εθνικά μεσοπρόθεσμα δημοσιονομικά διαρθρωτικά σχέδια. Η εν λόγω δυνατότητα θα ισχύει στην περίπτωση κατά την οποία αντικειμενικοί λόγοι καθιστούν αδύνατη την εξακολούθηση της εφαρμογής του αρχικού σχεδίου. Σε αυτό το ενδεχόμενο – και υπό την προϋπόθεση της έγκρισής του – το αναθεωρημένο μεσοπρόθεσμο σχέδιο πρόκειται να ισχύσει για το υπολειπόμενο διάστημα, δηλαδή έως και το χρόνο κατά τον οποίο θα έληγε το αρχικό σχέδιο.

Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο πρόκειται να επιτραπεί η υποβολή αναθεωρημένου μεσοπρόθεσμού σχεδίου είναι η εκλογή νέας κυβέρνησης σε κράτος μέλος. Σε αυτήν την περίπτωση, όμως, το αναθεωρημένο μεσοπρόθεσμο σχέδιο θα μπορεί να ισχύει για το πλήρες διάστημα που προβλέπεται στην πρόταση του ECOFIN, δηλαδή για περίοδο τεσσάρων ή πέντε ετών, αναλόγως προς τη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου του αιτούντος την αναθεώρηση κράτους μέλους. Όταν υποβληθεί από κράτος μέλος αίτηση για υποβολή αναθεωρημένου μεσοπρόθεσμου σχεδίου, από την Επιτροπή θα πρέπει να υποβληθούν αντίστοιχα εκ νέου τεχνικές κατευθύνσεις που θα αφορούν το αναθεωρημένο σχέδιο. Κατ' αρχήν, κατά τα λοιπά (περιεχόμενο, διαδικασίες υποβολής, αξιολόγησης κ.λπ.), οι προτεινόμενες ρυθμίσεις δεν αποκλίνουν σε σύγκριση με αυτές που αναμένεται να ισχύσουν για τα αρχικά μεσοπρόθεσμα σχέδια[77].

Επιπρόσθετα, στο μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα θα πρέπει δεσμευτικά να έχουν συμπεριληφθεί, εκτός των άλλων, δεδομένα από τη δράση που έχουν αναλάβει τα κράτη μέλη προκειμένου να αποφύγουν ή να εξέλθουν από τη διαδικασία υπερβολικών μακροοικονομικών ανισορροπιών, καθώς και δεδομένα για κύριες μακροοικονομικές υποθέσεις και για πιθανές δανειακές υποχρεώσεις[78]. Συναφώς, όπως και στη σχετική πρόταση της Επιτροπής, και βάσει της κρινόμενης πρότασης του ECOFIN διατηρείται η ευθεία σύνδεση του προληπτικού σκέλους του ΣΣΑ με τη διαδικασία αποφυγής των υπερβολικών μακροοικονομικών ανισορροπιών και υπό το νέο πλαίσιο.

Ακολουθώντας τη διαδικασία του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, της υποβολής των εθνικών μεσοπρόθεσμων δημοσιονομικών διαρθρωτικών σχεδίων θα προηγείται η διεξαγωγή τεχνικού διαλόγου με των κρατών μελών με την Επιτροπή, προκειμένου να διασφαλιστεί καλύτερα η προσαρμογή των μεσοπρόθεσμων σχεδίων στις ρυθμίσεις του υπό αναθεώρηση Κανονισμού[79].

Όπως αναφέρθηκε, διατηρώντας και ως προς αυτό τοση-

74. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 28.

75. Άλλωστε, οι προαναφερόμενοι τομείς προτεραιότητας της ΕΕ προβλέπονται ρητά στο κείμενο που εμπεριέχει την πρόταση του ECOFIN για την αντικατάσταση του Κανονισμού (ΕΚ) 1466/1999, ενώ, και, για παράδειγμα, η υποβολή των εθνικών προγραμμάτων μεταρρυθμίσεων συνδεόταν κατά ρητό τρόπο με την ικανοποίηση των υποχρεώσεων που απέρρεαν για τα κράτη μέλη από τη «Στρατηγική Ευρώπη 2020» – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 5, COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, ό.π., Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 76 επ.

76. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 28 επ.

77. Ibid, σ. 31 επ.

78. Ibid, σ. 29.

79. Ibid, σσ. 6 και 27.

μείο την αντίστοιχη πρόταση της Επιτροπής, το ECOFIN προτείνει την εισαγωγή ως κύριου δείκτη παρακολούθησης και εύρεσης τυχόν αποκλίσεων των μεσοπρόθεσμων σχεδίων τις καθαρές πρωτογενείς δαπάνες των κυβερνήσεων των κρατών μελών. Λαμβάνοντας υπόψιν τον εν λόγω δείκτη, καθώς και τις σχετικές συστάσεις της Επιτροπής, το Συμβούλιο θα εκδίδει τις μεσοπρόθεσμες κατευθύνσεις πολυετών καθαρών πρωτογενών δαπανών ανά κράτος μέλος, στις οποίες θα πρέπει δεσμευτικά να στηρίζονται ο εσωτερικός δείκτης καθαρών πρωτογενών δαπανών, όπως και γενικά η ασκούμενη δημοσιονομική εποπτεία και η υλοποίηση των μεσοπρόθεσμων σχεδίων των κρατών μελών[80].

Σε ετήσια βάση, από το Συμβούλιο προτείνεται να εκδίδονται ειδικές ανά κράτος μέλος συστάσεις, οι οποίες θα σχετίζονται τόσο με την άσκηση δημοσιονομικής εποπτείας όσο και με την εξασφάλιση της υλοποίησης των σχεδιαζόμενων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων[81]. Η άσκηση της ετήσιας παρακολούθησης πρόκειται να βασισθεί και στο νέο μέσο των ετήσιων εκθέσεων προόδου την οποία θα υποβάλλουν υποχρεωτικά τα κράτη μέλη στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, με περιεχόμενο, μεταξύ άλλων, την πρόοδο κατά την υλοποίηση των κατευθύνσεων καθαρών πρωτογενών δαπανών ανά κράτος μέλος που εκδίδει το Συμβούλιο, αλλά και το βαθμό υλοποίησης των μεσοπρόθεσμων σχεδίων, τόσο στο δημοσιονομικό σκέλος αυτών όσο και από την άποψη των πραγματοποιούμενων μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων[82]. Φαίνεται, με τον τρόπο αυτό, να επιδιώκεται η ενοποίηση των διαδικασιών εποπτείας τόσο επί της δημοσιονομικής κατάστασης κράτους μέλους όσο και επί του βαθμού υλοποίησης των δεσμεύσεών του για υλοποίηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων. Εφόσον, βάσει όσων συναφών προτείνονται, στο εξής, ο ετήσιος έλεγχος στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου θα συντελείται με κοινά χρονικά ορόσημα υποβολής, αξιολόγησης και έγκρισης των ετήσιων εκθέσεων προόδου επί του ενιαίου μεσοπρόθεσμου σχεδίου, με αποτέλεσμα η παρακολούθηση των μεταρρυθμιστικών και επενδυτικών προσπαθειών των κρατών μελών να υπάγεται σε εξίσου λεπτομερή εποπτεία με την οποία διεξάγεται ήδη και η παρακολούθηση της δημοσιονομικής κατάστασης των κρατών μελών[83].

Στοιχεία από την ήδη εφαρμοζόμενη διαδικασία του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου προκρίνεται να διατηρηθούν και υπό το τροποποιημένο πλαίσιο. Μεταξύ άλλων, κατά την έναρξη του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, το περιεχόμενο των γενικών προσανατολισμών των οικονομικών πολιτικών, όπως και οι ειδικές ανά χώρα συστάσεις που εκδίδονται από το Συμβούλιο – ύστερα από πρόταση της Επιτροπής – λαμβάνονται δεσμευτικά υπόψιν από τα κράτη μέλη στο ετήσιο δημοσιονομικό και διαρθρωτικό σχεδιασμό που διεξάγουν. Η παρακολούθηση του βαθμού συμμόρφωσης εντάσσεται στις αρμοδιότητες της Επιτροπής. Ενώ, στο ενδεχόμενο αποκλίσεων από τα παραπάνω, τα κράτη μέλη δύναται να δεχθούν είτε περαιτέρω συστάσεις ή και προειδοποίηση από την Επιτροπή ή το Συμβούλιο ή ακόμη και να ενεργοποιηθεί σε βάρος τους ο μηχανισμός κυρώσεων του προληπτικού σκέλους του ΣΣΑ[84].

Κατά την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, η Επιτροπή θα πρέπει να αξιολογεί τα υποβληθέντα μακροπρόθεσμα σχέδια κατ' αρχήν εντός έξι εβδομάδων από το χρόνο υποβολής τους. Σε ανάλογο χρονικό διάστημα θα πρέπει, στη συνέχεια, και το Συμβούλιο, στη βάση πρότασης της Επιτροπής και των κατευθύνσεων των καθαρών πρωτογενών δαπανών που έχει εκδώσει το ίδιο, να εγκρίνει τα μεσοπρόθεσμα σχέδια[85].

Όμως, όταν, ύστερα και από πρόταση της Επιτροπής, το Συμβούλιο κρίνει ότι το μεσοπρόθεσμο σχέδιο κράτους μέλους δεν ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις που έχουν αναληφθεί από αυτό (είτε στο δημοσιονομικό σκέλος είτε στο μεταρρυθμιστικό - επενδυτικό σκέλος του σχεδίου), θα προβαίνει σε έκδοση σύστασης προς το κράτος μέλος για υποβολή αναθεωρημένου μεσοπρόθεσμου

80. Ibid, σ. 6, Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 34.

81. Στην έναρξη του ετήσιου κύκλου του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου προτείνεται από το ECOFIN να εξακολουθήσει να τίθεται η έκδοση από το Συμβούλιο, μεταξύ άλλων, των γενικών προσανατολισμών των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών και της ΕΕ – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σσ. 17 και 20.

82. Ibid, ό.π., σσ. 19 επ. και 36 επ.

83. Ibid, σ. 36 επ. Ωστόσο, η τάση διεύρυνσης των πεδίων επί των οποίων εφαρμόζεται η πολυμερής εποπτεία επί των κρατών μελών είχε διευρυνθεί σημαντικά ήδη από τη θέση σε ισχύ των έξι νομικών πράξεων της ΕΕ το 2011, και ιδίως μέσω του Κανονισμού (ΕΕ) 1176/2011, με τον οποίο είχε συσταθεί και συναφής Μηχανισμός Επαγρύπνησης για την παρακολούθηση και τον έγκαιρο εντοπισμό των νεοεμφανιζόμενων μακροοικονομικών ανισορροπιών – Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 84 επ. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΕ) 1175/2011 για την εισαγωγή της διαδικασίας του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, είχαν προβλεφθεί κοινά χρονικά σημεία για τη συζήτηση και την έγκριση των δημοσιονομικών και των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών – Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, ό.π., σ. 788 επ.

84. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 20 επ.

85. Ibid, σ. 33 επ.

σχεδίου[86]. Στην πρόταση του ECOFIN προτείνεται η θέσπιση και μεταγενέστερου σταδίου αξιολόγησης, όπου θα καθίσταται πιο αυστηρή για τα κράτη μέλη η διασύνδεση ανάμεσα στις τεχνικές κατευθύνσεις της Επιτροπής και τις κατευθύνσεις καθαρών πρωτογενών δαπανών που εκδίδει το Συμβούλιο. Στο στάδιο αυτό, τα κράτη μέλη, ύστερα από πρόταση της Επιτροπής, θα λαμβάνουν σύσταση από το Συμβούλιο, σε περίπτωση που είτε αποτυγχάνουν να υποβάλουν αναθεωρημένο μεσοπρόθεσμο σχέδιο εντός, κατ' αρχήν, περιόδου ενός μήνα από την προηγούμενη σύσταση του Συμβουλίου για υποβολή αναθεωρημένου σχεδίου. Είτε όταν το Συμβούλιο κρίνει ότι, το αναθεωρημένο μεσοπρόθεσμο σχέδιο δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του επικαιροποιημένου νομικού πλαισίου του προληπτικού σκέλους του ΣΣΑ. Είτε όταν κράτος μέλος αποτυγχάνει να υποβάλει αρχικό μεσοπρόθεσμο σχέδιο ή νέο μεσοπρόθεσμο σχέδιο κατά την προτεινόμενη διαδικασία και στο χρόνο εντός του οποίου αναμένεται να λήξει η εφαρμογή του αρχικού σχεδίου[87].

ii. Η έννοια των τεχνικών κατευθύνσεων της Επιτροπής

Κατά την πρόταση του ECOFIN, για τα κράτη μέλη των οποίων το ποσοστό του δημόσιου χρέους επί του ΑΕγχΠ υπερβαίνει την τιμή αναφοράς του 60% και/ή για τα κράτη μέλη των οποίων το ποσοστό του ελλείμματος επί του ΑΕγχΠ υπερβαίνει την τιμή αναφοράς του 3%, η Επιτροπή πρόκειται να εκδίδει τεχνικές κατευθύνσεις, στη βάση των εκτιμήσεων αυτής για το αναμενόμενο ύψος των πολυετών καθαρών πρωτογενών δαπανών ανά κράτος μέλος[88]. Οι υπό κρίση τεχνικές κατευθύνσεις θα πρέπει να έχουν χορηγηθεί στα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη εγκαίρως, σε χρόνο προγενέστερο της κατάρτισης από αυτά των εθνικών μεσοπρόθεσμων δημοσιονομικών διαρθρωτικών σχεδίων[89].

Βασική στόχευση των τεχνικών κατευθύνσεων της Επιτροπής θα αποτελεί η προσπάθεια διασφάλισης ότι, στο τέλος της κατ' αρχήν τετραετούς περιόδου δημοσιονομικής προσαρμογής, το ύψος του δημόσιου χρέους των κρατών μελών θα χαρακτηρίζεται από καθοδική εξέλιξη, είτε κάτω από είτε κοντά στην τιμή αναφοράς του 60%. Αντίστοιχα, το ύψος του ελλείμματος των κρατών μελών θα πρέπει, κατά τη λήψη της περιόδου προσαρμογής, να έχει υποχωρήσει και να αναμένεται να διατηρηθεί κάτω από την τιμή αναφοράς του 3%[90]. Νέες τεχνικές κατευθύνσεις θα πρέπει να εκδίδονται από την Επιτροπή σε περίπτωση που κράτος μέλος αιτηθεί και τύχει παράτασης της περιόδου προσαρμογής για διάστημα έως και τρία έτη κατ' ανώτατο όριο[91]. Επιπρόσθετα, κατά την ίδια πρόταση, η εκ νέου έκδοση τεχνικών κατευθύνσεων από την Επιτροπή καθίσταται δεσμευτική (ύστερα από επαναξιολόγηση) στο ενδεχόμενο κατά το οποίο, στο τέλος της περιόδου δημοσιονομικής προσαρμογής δεν έχει επιτευχθεί η, σύμφωνα με τα προηγούμενα, συμμόρφωση κράτους μέλους με τις παραπάνω τιμές αναφοράς[92].

Ακόμη, όπως προτείνεται και σε αναφορά με τα εθνικά μεσοπρόθεσμα δημοσιονομικά διαρθρωτικά σχέδια, και ως προς τη σύνταξη των τεχνικών κατευθύνσεων της

86. Προδήλως, η υπό κρίση πρόταση ρύθμισης διαφοροποιείται από την προαναφερόμενη προκρινόμενη διαδικασία υποβολής αναθεωρημένων μεσοπρόθεσμων σχεδίων από τα κράτη μέλη, καθόσον, εν προκειμένω, η σύσταση εκδίδεται από το Συμβούλιο και σχετίζεται με τυχόν ανεπάρκειες των μεσοπρόθεσμων σχεδίων των κρατών μελών – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 34.

87. Ibid, σ. 35

88. Ibid – Mandate for negotiations with the European Parliament, Brussels, 20 December 2023, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15874-2023-REV-4/en/pdf, σ. 18. Επισημαίνεται ότι, η έννοια των τεχνικών κατευθύνσεων που θα εκδίδονται από την Επιτροπή, είχε ενταχθεί ήδη στην πρόταση αναθεώρησης του πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ που είχε δημοσιευθεί από την Επιτροπή, τον Μάρτιο 2023, υπό ορισμένες διαφοροποιήσεις όσον αφορά τα χρονικά όρια επίδρασης των τεχνικών κατευθύνσεων – S. THEODOROPOULOU, The European Commission's legislative proposals on reforming the EU economic governance framework: a first assessment, ETUI Policy Brief, Brussels, May 2023, https://www.etui.org/sites/default/files/2023-05/04.2023.PolicyBrief-V01.pdf, σ. 3 επ.

89. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 7 επ. και 25, COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/21/economic-governance-review-council-agreeson-reform-of-fiscal-rules/, 21.12.2023. Η προηγούμενη υποβολή των τεχνικών κατευθύνσεων προτείνεται να αποτελεί ένα τμήμα της συναφούς προπαρασκευής την οποία καλείται να επιτελέσει η Επιτροπή σε αυτό το χρονικό στάδιο του πλαισίου της ΕΟΔ. Δηλαδή, εκτός από τις τεχνικές κατευθύνσεις, η Επιτροπή, ύστερα και από γνώμη της Οικονομικής και Δημοσιονομικής Επιτροπής του Συμβουλίου, θα διαβιβάζει προς τα κράτη μέλη και πριν τα τελευταία υποβάλλουν τα μεσοπρόθεσμα σχέδια ή τα αναθεωρημένα μεσοπρόθεσμα σχέδια – και άλλες εκτιμήσεις αυτής, όπως, για παράδειγμα, τις μακροοικονομικές προβλέψεις ή τις προβλέψεις για την εξέλιξη του διαρθρωτικού πρωτογενούς ισοζυγίου – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 25.

90. Ibid, σσ. 7 επ., 22 επ. και 33, COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, ό.π.

91. Ibid, σσ. 7 επ. και 22 επ.

92. Ibid, σσ. 9 και 22 επ.

Επιτροπής αναμένεται να έχουν ληφθεί υπόψιν τα ειδικά γνωρίσματα κάθε ενδιαφερόμενου κράτους μέλους, όπως, εκτός των άλλων, η οικεία έκθεση βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους. Ενώ, θα πρέπει επιπλέον να διασφαλίζεται και διά αυτού του νέου μέσου, ο εμπροσθοβαρής χαρακτήρας των μέτρων που καλούνται να υλοποιήσουν τα κράτη μέλη[93].

Κομβικά στοιχεία τα οποία θα διαλαμβάνονται υποχρεωτικά για το σχηματισμό των τεχνικών κατευθύνσεων θα συνιστούν αφενός τυχόν πρόσθετες κρατικές δαπάνες που ενδέχεται να προκύψουν μετά τη λήξη της περιόδου προσαρμογής (όπως οι δαπάνες που απορρέουν από τη λειτουργία του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος των κρατών μελών). Με συνέπεια, η δημοσιονομική προσαρμογή να καθίσταται αυστηρότερη, εφόσον θα πρέπει σε αυτήν να έχουν συνυπολογισθεί τέτοιου είδους δαπάνες, μέσω της ενσωμάτωσής τους στις τεχνικές κατευθύνσεις της Επιτροπής. Και αφετέρου, οι τεχνικές κατευθύνσεις θα πρέπει να βρίσκονται σε συνάφεια με τη ΔΥΕ υπό τον επικαιροποιημένο Κανονισμό (ΕΚ) 1467/1997, εφόσον έχει ενεργοποιηθεί για κράτος μέλος[94].

Με τους τρόπους αυτούς, μεσοπρόθεσμα σχέδια των κρατών μελών πρόκειται να τίθενται υπό την ετήσια θεσπιζόμενη αξιολόγηση της Επιτροπής. Καθόσον, η Επιτροπή θα διαθέτει την ευχέρεια διαρκούς σύγκρισης των ανά έτος δημοσιονομικών και μεταρρυθμιστικών αποτελεσμάτων από την εξελισσόμενη προσαρμογή των κρατών μελών, με γενικό κριτήριο το βαθμό συμφωνίας αυτών με τις προβλέψεις των τεχνικών κατευθύνσεων, διά της διαδικασίας του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου και των ετήσιων εκθέσεων προόδου που θα υποβάλλονται από τα κράτη μέλη[95].

Όσον αφορά τα κράτη μέλη των οποίων τόσο το δημόσιο χρέος όσο και το έλλειμμα βρίσκονται κάτω από τις τιμές αναφοράς του ΣΣΑ, πληρώντας τους κυριότερους δημοσιονομικούς δείκτες, ύστερα από αίτημα του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους, η Επιτροπή θα πρέπει να εκδίδει τεχνικές οδηγίες, με σκοπό τη διασφάλιση ότι η δημοσιονομική κατάσταση θα διατηρηθεί μεσοπρόθεσμα εντός των ορίων των δεσμεύσεων που απορρέουν από το ΣΣΑ[96].

Όπως προαναφέρθηκε, όταν κράτος μέλος καλείται ύστερα από σύσταση του Συμβουλίου να υποβάλει αναθεωρημένο μεσοπρόθεσμο σχέδιο, κατά βάση λόγω ανεπαρκειών του προηγούμενου, το Συμβούλιο πρόκειται να συστήνει ως κανόνα για το δείκτη των καθαρών πρωτογενών δαπανών τις αρχικές τεχνικές κατευθύνσεις της Επιτροπής[97].

iii. Η έννοια των δημοσιονομικών αποθεμάτων ασφαλείας

Τα δημοσιονομικά αποθέματα ασφαλείας πρόκειται να αποτελέσουν ένα από τα πλέον κομβικά και οριζόντια μέτρα του υπό αναθεώρηση πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ, ασκώντας ιδιαίτερη επίδραση στο βαθμό αυστηρότητας της ανά κράτος μέλος δημοσιονομικής προσαρμογής και, ευρύτερα, στις επιλεγόμενες από τα κράτη μέλη δημοσιονομικές κατευθύνσεις. Για το λόγο αυτό, η εισδοχή της υπό κρίση έννοιας στην πρόταση του ECOFIN για την αντικατάσταση του Κανονισμού (ΕΚ) 1466/1997 φαίνεται να υπήρξε ένα από τα πλέον αξιοπρόσεκτα σημεία εμφάνισης αντιθέσεων ανάμεσα στα κράτη μέλη κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων που προηγήθηκαν της υιοθέτησης της σχολιαζόμενης απόφασης του ECOFIN. Το νέο μέτρο δεν είχε συμπεριληφθεί στις αντίστοιχες νομοθετικές προτάσεις της Επιτροπής των αρχών του 2023[98].

Ειδικότερα, στη σχετική πρόταση του ECOFIN προβλέφθηκαν δημοσιονομικά αποθέματα τα οποία θα συνέχο-

93. Ibid, σ. 7 επ.

94. Ibid, σσ. 7 επ. και 23.

95. Ibid, σ. 10.

96. Ibid, σσ. 7 επ., 18 και 25, Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, Η διάβρωση της κοινωνικής συνοχής της Ε.Ε. και η αναθεώρηση του Δημοσιονομικού Συμφώνου και της οικονομικής διακυβέρνησης: κριτική και εναλλακτικές, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, https://poulantzas.gr/wp-content/uploads/2023/11/Karamessini_teliko.pdf (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), σ. 34.

97. Ibid, σσ. 9 και 35.

98. Όπως αναμενόταν, οι πιέσεις που ασκήθηκαν, κατά το στάδιο της προπαρασκευής των τελικών νομοθετικών κειμένων του ECOFIN, για την εισαγωγή του προκείμενου νέου μεγέθους στο υπό επικαιροποίηση πλαίσιο των ενωσιακών δημοσιονομικών κανόνων προήλθαν πρωτίστως από τη Γερμανική κυβέρνηση, σε αντίθεση με τις στοχεύσεις των κυβερνήσεων ιδίως της Γαλλίας και της Ιταλίας – Δ. ΚΑΔΔΑ, Δημοσιονομικοί Κανόνες ΕΕ: Τι αναφέρει η συμβιβαστική πρόταση – Ειδική μεταχείριση στο ελληνικό χρέος για τις πληρωμές του 2033, https://www.insider.gr/oikonomia/301572/dimosionomikoi-kanones-ee-ti-anaferei-i-symbibastiki-protasi-eidiki-metaheirisi, 08.12.2023, Μ. ΨΥΛΟΣ, Η συμφωνία που επιτεύχθηκε στη συνεδρίαση του Ecofin είναι ένας συμβιβασμός που στην πραγματικότητα δεν ικανοποιεί κανέναν: Στον αυτόματο πιλότο παρά την καταιγίδα …, https://hellasjournal.com/2023/12/i-simfonia-pou-epitefchthike-sti-sinedriasi-tou-ecofin-ine-enas-simvivasmos-pou-stin-pragmatikotita-den-ikanopii-kanenan-ston-aftomato-piloto-para-tin-kategida/, 22.12.2023, Γ. ΜΑΖΙΑΣ, Ecofin: «Οι Γερμανοί στέλουν … σε δίαιτα Ελλάδα και Ισπανία», https://www.ot.gr/2023/12/21/oikonomia/ecofin-oi-germanoi-stelnoun-se-diaita-ellada-kai-ispania/, 21.12.2023, Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, «Λευκός καπνός» στο ECOFIN: Επετεύχθη η πρώτη πολιτική συμφωνία για νέους δημοσιονομικούς κανόνες, https://www.insider.gr/oikonomia/303130/leykos-kapnos-sto-ecofin-epeteyhthi-i-proti-politiki-symfonia-gia-neoys, 20.12.2023, Οι αποφάσεις του ECOFIN για χρέος, έλλειμμα και αμυντικές δαπάνες, kathimerini.gr, https://www.kathimerini.gr/economy/562794007/ecofin-oi-amyntikes-dapanes-exairoyntai-apo-ton-kanona-gia-to-elleima/, 20.12.2023.

νται ταυτόχρονα τόσο με το κριτήριο του δημόσιου χρέους όσο και με το κριτήριο του ελλείμματος[99].

Συναφώς, το περιεχόμενο των τεχνικών κατευθύνσεων – οι οποίες, όπως προαναφέρθηκε, θα εκδίδονται από την Επιτροπή – θα πρέπει, κατ' αρχάς, να διασφαλίζει ότι, το ποσοστό του δημόσιου χρέους ανά κράτος μέλος θα έχει σαφείς πτωτικές τάσεις κατά τη διάρκεια της δημοσιονομικής προσαρμογής, τείνοντας ή υποχωρώντας κάτω από το προβλεπόμενο ανώτατο όριο των κανόνων του ΣΣΑ, δηλαδή του 60% επί του ΑΕγχΠ. Με βάση το κριτήριο του παραπάνω δημοσιονομικού αποθέματος θα πρέπει να καταρτίζονται επίσης τόσο τα εθνικά μεσοπρόθεσμα δημοσιονομικά διαρθρωτικά σχέδια των κρατών μελών όσο και οι κατευθύνσεις για τις καθαρές πρωτογενείς δαπάνες ανά κράτος μέλος που θα εκδίδει το Συμβούλιο[100].

Το ύψος του δημοσιονομικού αποθέματος που συνδέεται με το μέγεθος του δημόσιου χρέους καθορίστηκε υπό συγκεκριμένα όρια στην πρόταση του ECOFIN. Με τον τρόπο αυτό, στις τεχνικές κατευθύνσεις της Επιτροπής θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι, για τα κράτη μέλη των οποίων το ύψος του δημόσιου χρέους τους υπερβαίνει το 90% επί του ΑΕγχΠ η ετήσια μέση μείωση του δημόσιου χρέους τους θα πρέπει να ανέρχεται σε 1%. Για τα κράτη μέλη των οποίων το ύψος του δημόσιου χρέους τους υπερβαίνει το 60% (αλλά όχι το 90%) επί του ΑΕγχΠ η ετήσια μέση μείωση του δημόσιου χρέους τους θα πρέπει να ανέρχεται σε 0,5%[101]. Ως έτος έναρξης για τον υπολογισμό της απαιτούμενης μέσης ετήσιας μείωσης του δημόσιου χρέους θα θεωρείται το έτος που προηγείται της υιοθέτησης των σχετικών τεχνικών κατευθύνσεων της Επιτροπής ή το έτος κατά το οποίο κράτος μέλος αναμένεται να εξέλθει από τη ΔΥΕ, εφόσον είχε προηγουμένως υποβληθεί σε αυτήν[102].

Αντίστοιχα, δημοσιονομικό απόθεμα αναμένεται να ισχύει και ως προς την έτερη τιμή αναφοράς του ΣΣΑ, δηλαδή τη ρήτρα για 3% επί του ΑΕγχΠ ως ανώτατου ορίου ελλείμματος των κρατών μελών. Και για την περίπτωση αυτή στην υπό μελέτη πρόταση του ECOFIN προβλέπονται συγκεκριμένα αριθμητικά όρια. Σύμφωνα με αυτά, η δημοσιονομική προσαρμογή όσων κρατών μελών υπόκεινται στην έκδοση τεχνικών κατευθύνσεων από την Επιτροπή, σε συνδυασμό με τις προαναφερόμενες αυξημένες υποχρεώσεις αυτών αναφορικά με το ύψος του δημόσιου χρέους, θα καλούνται να διαμορφώνουν δεσμευτικά μεσοπρόθεσμο δημοσιονομικό απόθεμα ύψους 1,5% επί του ΑΕγχΠ[103] και, κατ' επέκταση, σαφώς πιο διευρυμένο σε σχέση με το απαιτούμενο απόθεμα που απορρέει από την εφαρμογή της ρήτρας του 3% επί του ΑΕγχΠ. Για την επίτευξη του εν λόγω αποθέματος, στην ίδια πρόταση προβλέπεται ότι, η ετήσια προσαρμογή του διαρθρωτικού ελλείμματος θα πρέπει να ανέρχεται κατ' ελάχιστον στο 0,4% επί του ΑΕγχΠ. Ενώ, εφόσον κράτος μέλος, υπό τις προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν, έχει τύχει έγκρισης παράτασης της περιόδου προσαρμογής, η ανάλογη ετήσια προσαρμογή του διαρθρωτικού ελλείμματος θα μπορεί να ανέρχεται κατ' ελάχιστον στο 0,25%[104].

Για την καλύτερη παρακολούθηση της τήρησης των προεκτιθέμενων δημοσιονομικών μεγεθών (όπως και συνολικά για την τήρηση του υπό αναθεώρηση ενωσιακού δημοσιονομικού πλαισίου), στην πρόταση του ECOFIN προβλέπεται η σύσταση ενός νέου μέσου το οποίο θα διαθέτει η Επιτροπή, στο πλαίσιο άσκησης των ελεγκτικών της αρμοδιοτήτων. Πρόκειται για τη δημιουργία ενός λογαριασμού ελέγχου ανά κράτος μέλος, με άξονα τον κύριο δείκτη παρακολούθησης των καθαρών πρωτογενών δαπανών. Βασική λειτουργία του λογαριασμού ελέγχου θα συνιστά η δυνατότητα διακρίβωσης από την Επιτροπή των τυχόν αποκλίσεων που θα εμφανίζουν οι καθαρές πρωτογενείς δαπάνες που πραγματοποίησε κράτος μέλος σε σύγκριση με τις κατευθύνσεις καθαρών πρωτογενών δαπανών που έχουν εκδοθεί από το Συμβούλιο[105].

Τα δημοσιονομικά αποθέματα ασφαλείας πρόκειται, και υπό την ισχύ των νέων κανόνων, να λειτουργήσουν στην πράξη προς την κατεύθυνση της σημαντικής αυστηροποίησης των δημοσιονομικών πολιτικών των κρατών μελών,

99. COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/21/economic-governance-review-council-agreeson-reform-of-fiscal-rules/, 21.12.2023.

100. Μεταξύ άλλων, στην 14η αιτιολογική σκ. στην πρόταση του ECOFIN για την αντικατάσταση του Κανονισμού (ΕΚ) 1466/1997 επισημαίνεται ότι: «*To improve the predictability in the outcome of the framework and reinforce equal treatment, the technical trajectory should comply with ex – ante with a debt sustainability safeguard. This safeguard should ensure in the design phase of the medium – term fiscal – structural plans that the projected government debt ratio decreases by a minimum annual average*» – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97 – Mandate for negotiations with the European Parliament, Brussels, 20 December 2023, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15874-2023-REV-4/en/pdf, σ. 7 επ., COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, ό.π.

101. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 24.

102. Ibid, σ. 24.

103. Ibid, Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π.

104. Ibid, σ. 24.

105. Ibid, σσ. 12, 19 και 37.

αποτελώντας στοιχείο που φαίνεται να έχει αντληθεί εκ νέου από τη συναφή ρύθμιση του θέματος από τη ΣΣΣΔ, όπως, προδήλως, και από την προϋπάρχουσα έννοια του ΜΔΣ[106]. Καθώς, αναμένεται να ισχύει και εν προκειμένω οριζόντια δέσμευση των κρατών μελών για επίτευξη ύψους ελλείμματος κάτω από το όριο της τιμής αναφοράς του 3% επί του ΑΕγχΠ. Στην αιτιολόγηση της προτεινόμενης εισδοχής του προκείμενου μέτρου στο επικαιροποιούμενο νομικό πλαίσιο επισημαίνεται η αναγκαιότητα ύπαρξης αποθεμάτων για την – αποτελεσματικότερη σε σύγκριση με το παρελθόν – αντιμετώπιση αντικειμενικών δυσχερειών ή και υφέσεων στο πλαίσιο της ΕΕ[107]. Επιπλέον, το προτεινόμενο μέτρο των δημοσιονομικών αποθεμάτων προκρίνεται να φέρει και υπό το νέο πλαίσιο γενικό χαρακτήρα, καθόσον η εφαρμογή του δεν προβλέπεται να περιορίζεται σε κράτη μέλη που βρίσκονται υπό την υλοποίηση ειδικών διαδικασιών, όπως είναι η διαδικασία της ενισχυμένης εποπτείας. Σημειώνεται ότι, για τα κράτη μέλη με ύψος δημόσιου χρέους που υπερβαίνει την τιμή αναφοράς του 60% επί του ΑΕγχΠ η ετήσια προσαρμογή του διαρθρωτικού ελλείμματος προβλέπεται να είναι σχετικά ηπιότερη σε σύγκριση με τη ρύθμιση που ίσχυε από την αναθεώρηση του ΣΣΑ το 2005[108].

iv. Η σύνδεση με τις ρυθμίσεις των Κανονισμών (ΕΕ) 1174/2011, 1176/2001 και 472/2013

Στην πρόταση του ECOFIN η μεταρρύθμιση του προληπτικού σκέλους του ΣΣΑ συνδέεται και με τη διαδικασία πρόληψης ή και καταστολής των υπερβολικών μακροοικονομικών ανισορροπιών, όπως θεσπίζεται από το πλέγμα των ρυθμίσεων των Κανονισμών (ΕΕ) 1174/2011 και 1176/2011[109].

Όπως αναφέρθηκε στο οικείο σημείο, τα κράτη μέλη θα πρέπει να συμπεριλάβουν υποχρεωτικά στα εθνικά μεσοπρόθεσμα δημοσιονομικά διαρθρωτικά τους σχέδια δράσεις που έχουν ή πρόκειται να αναλάβουν προκειμένου να προληφθεί η εμφάνιση μακροοικονομικών ανισορροπιών, καθώς και σε ποια έκταση έχουν συμμορφωθεί με τις αντίστοιχες συστάσεις του Συμβουλίου και της Επιτροπής[110]. Επιπρόσθετα, η παρακολούθηση της

106. R. SWEENEY / R. CANELLI, EU fiscal rules: Time for a rebot, Foundation for European Progressive Studies (FEPS) Policy Study, March 2023, https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2023/02/PS_Fiscal-Rules.pdf, σ. 12, ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, Το πλαίσιο δημοσιονομικών πολιτικών της ΕΕ, https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/89/the-eu-framework-for-fiscal-policies (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), σ. 3. Στο πλαίσιο του γενικού κανόνα ο οποίος είχε θεσπιστεί από τη ΣΣΣΔ (και ειδικότερα μέσω του Δημοσιονομικού Συμφώνου), με περιεχόμενο την ανάληψη από τα κράτη μέρη της δέσμευσης περί κατ' αρχήν ισοσκελισμένων προϋπολογισμών. Για το λόγο αυτό, τα κράτη μέρη της ΣΣΣΔ ανέλαβαν να υλοποιήσουν τη διεθνούς δικαίου υποχρέωση για επιτρεπόμενη ετήσια απόκλιση από τον κανόνα περί ισοσκελισμένων προϋπολογισμών της τάξης του 1% ή του 0,5% επί του ΑΕγχΠ κατ' ανώτατο όριο, αναλόγως προς το ύψος του δημόσιου χρέους ανά κράτος μέλος), υποχρέωση που αυστηροποιούσε τον ήδη τεθειμένο κανόνα του δικαίου της ΕΕ για τήρηση ετήσιας δημοσιονομικής προσαρμογής από τα κράτη μέλη με ορισμένο αριθμητικό ύψος – Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό & Ουσιαστικό Δίκαιο, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 808 επ., D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, European Union Law – Text and Materials, 4th ed., Gambridge University Press, 2022, σ. 667 επ., Α. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ, Το τέλος της δημοσιονομικής αθωότητας: δικαστικός έλεγχος και δημοσιονομική πολιτική εντός της νέας ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης, Το Σύνταγμα, 2019, σ. 48, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Το Σύνταγμα στη νέα ευρωπαϊκή οικονομική διακυβέρνηση – Τάσεις και αλλοιώσεις του εθνικού συνταγματισμού (Σειρά: Συγκριτικό Συνταγματικό Δίκαιο), Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 125 επ.

107. Όπως αναφέρεται σχετικά στη 14η αιτιολογική σκ. της πρότασης του ECOFIN για την αντικατάσταση του Κανονισμού (ΕΚ) 1466/1997: «*This common resilience safeguard should ensure the build – up of fiscal buffers for adverse circumstances and shocks, thereby facilitating the conduct of counter – cyclical policies in the Union fiscal framework*» – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 8.

108. Καθότι, από την υποχρέωση για επίτευξη ετήσιας δημοσιονομικής προσαρμογής ύψους 0,5% επί του ΑΕγχΠ, στο υπό διαμόρφωση πλαίσιο του ΣΣΑ το αντίστοιχο μέγεθος περιορίζεται στο 0,4%, αντίστοιχα. Όπως επίσης προεκτέθηκε, η ετήσια δημοσιονομική προσαρμογή για όσα κράτη μέλη τυγχάνουν της έγκρισης παράτασης προβλέπεται να είναι ακόμη ηπιότερη – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 24, R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 12 επ., ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, Το πλαίσιο δημοσιονομικών πολιτικών της ΕΕ, ό.π., σ. 3, D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, ό.π., σ. 667 επ.

109. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97 – Mandate for negotiations with the European Parliament, Brussels, 20 December 2023, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15874-2023-REV-4/en/pdf, σσ. 4, 21, 29 και 43 επ., Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση – Οικοδόμηση, Εμβάθυνση, Ζητήματα Δημοκρατίας και Κράτους Δικαίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σσ. 75 επ. και 84 επ.

110. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 29.

ετήσιας υλοποίησης των παραπάνω – ιδίως των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις ρυθμίσεις του Κανονισμού (ΕΕ) 1176/2011 – θα εξακολουθήσει να οργανώνεται δεσμευτικά μέσω της διαδικασίας του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου[111].

Συναφώς, σύμφωνα με τη βασική ρύθμιση της μελετώμενης πρότασης του ECOFIN, οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και επενδύσεις οι οποίες συνέχονται με το σκοπό πρόληψης των μακροοικονομικών ανισορροπιών και συνιστούν τμήμα των μεσοπρόθεσμων σχεδίων των κρατών μελών θα τίθενται υπό την αξιολόγηση της Επιτροπής, κατά τη διαδικασία που προβλέπεται στον Κανονισμό (ΕΕ) 1176/2011. Περαιτέρω, στο Συμβούλιο θα ανατίθεται η αρμοδιότητα, ύστερα από πρόταση της Επιτροπής, να κρίνει κατά πόσον κράτος μέλος θα υποχρεούται να λαμβάνει διορθωτικά μέτρα για την αποφυγή μακροοικονομικών ανισορροπιών. Στο ενδεχόμενο κατά το οποίο κράτος μέλος υπόκειται σε ενεργή διαδικασία αποφυγής μακροοικονομικών ανισορροπιών ως πρόσθετη δέσμευση προτείνεται από το ECOFIN η υποβολή από αυτό αναθεωρημένου μεσοπρόθεσμου σχεδίου. Το αναθεωρημένο μεσοπρόθεσμο σχέδιο θα πρέπει να περιλαμβάνει, εκτός των άλλων, συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα για την έξοδο του κράτους μέλους από την ενεργή διαδικασία μακροοικονομικών ανισορροπιών. Ενώ, θα τίθεται υπό την ανάγκη έγκρισης αυτού από το Συμβούλιο[112].

Όσον αφορά τα κράτη μέλη τα οποία υπόκεινται σε εφαρμογή προγράμματος μακροοικονομικής προσαρμογής, σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΕ) 472/2013, προβλέπεται να μην είναι υπόχρεα υποβολής εθνικού μεσοπρόθεσμου δημοσιονομικού διαρθρωτικού προγράμματος, όπως και των ετήσιων εκθέσεων προόδου[113]. Κατ' επέκταση, και ως προς το εν λόγω ζήτημα διαφαίνεται πως, και στο υπό διαμόρφωση νομικό πλαίσιο πρόκειται να ισχύσει η έως σήμερα πρόβλεψη του πλαισίου της ΕΟΔ, βάσει της οποίας, για όσα κράτη μέλη υπάγονται στη διαδικασία της ενισχυμένης εποπτείας [Κανονισμός (ΕΕ) 472/2013], τίθενται σε αναστολή πολλές από τις δεσμεύσεις που απορρέουν τόσο από το προληπτικό όσο και από το διορθωτικό σκέλος του ΣΣΑ. Αυτό διότι, οι υποχρεώσεις που προκύπτουν από την υλοποίηση των προγραμμάτων μακροοικονομικής προσαρμογής είναι ήδη αυστηρότερες από τις δεσμεύσεις που προβλέπονται στις κοινές ρυθμίσεις του ΣΣΑ[114].

111. Ibid, σ. 21.

112. Ibid, σ. 43 επ.

113. Ibid.

114. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 212 επ.

ν. Η γενική και η ειδική ρήτρα διαφυγής από τις δεσμεύσεις του ΣΣΑ

Στην εξεταζόμενη συμφωνία του ECOFIN αποφασίστηκαν και οι ειδικότερες προϋποθέσεις που προτείνεται να τεθούν σε ισχύ αναφορικά με τις ρήτρες διαφυγής από τις δεσμεύσεις του προληπτικού σκέλους του ΣΣΑ και κυρίως των κατευθύνσεων που πρόκειται να εκδίδει το Συμβούλιο για τις ανά κράτος μέλος καθαρές πρωτογενείς δαπάνες[115]. Ως γενική παρατήρηση θα μπορούσε να επισημανθεί ότι, σε σύγκριση με τους ισχύοντες έως σήμερα κανόνες, στο υπό αναθεώρηση πλαίσιο του προληπτικού σκέλους του ΣΣΑ φαίνεται να εμπλουτίζονται οι ρυθμίσεις για την ενεργοποίηση ρητρών διαφυγής από τα συμφωνηθέντα. Καθόσον σε αυτό το πλέγμα ρυθμίσεων καθίσταται πιο σαφής η πρόβλεψη ρυθμίσεων για την κίνηση της συναφούς διαδικασίας και ύστερα από πρωτοβουλία κράτους μέλους, μέσω του θεσμού της ειδικής ρήτρας διαφυγής[116].

Πιο συγκεκριμένα, στο υπό αναθεώρηση νομικό πλαίσιο προτείνεται η εισδοχή δύο ρητρών διαφυγής κατά τα παραπάνω, η γενική και η ειδική ρήτρα διαφυγής[117].

Συναφώς, η γενική ρήτρα διαφυγής από τις κατευθύνσεις του Συμβουλίου για τις ανά κράτος μέλος καθαρές πρωτογενείς δαπάνες πρόκειται να ενεργοποιείται στο

115. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97 – Mandate for negotiations with the European Parliament, Brussels, 20 December 2023, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15874-2023-REV-4/en/pdf, σσ. 14 και 40 επ., COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/21/economic-governance-review-council-agreeson-reform-of-fiscal-rules/, 21.12.2023.

116. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σσ. 14 και 40 επ., Οι αποφάσεις του ECOFIN για χρέος, έλλειμμα και αμυντικές δαπάνες, kathimerini.gr, https://www.kathimerini.gr/economy/562794007/ecofin-oi-amyntikes-dapanes-exairoyntai-apo-ton-kanona-gia-to-elleima/, 20.12.2023, Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, «Λευκός καπνός» στο ECOFIN: Επετεύχθη η πρώτη πολιτική συμφωνία για νέους δημοσιονομικούς κανόνες, https://www.insider.gr/oikonomia/303130/leykos-kapnos-sto-ecofin-epeteyhthi-i-proti-politiki-symfonia-gia-neoys, 20.12.2023.

117. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σσ. 14 και 40 επ.

ενδεχόμενο κατά το οποίο, είτε στην ευρωζώνη είτε στην ΕΕ συνολικά, επισυμβούν γεγονότα που παραπέμπουν σε κίνδυνο για συνθήκες σοβαρής οικονομικής ύφεσης. Όπως προβλέπεται και βάσει του ισχύοντος πλαισίου του ΣΣΑ, η ενεργοποίηση της γενικής ρήτρας διαφυγής θα συνεπάγεται τη δυνατότητα περισσότερων κρατών μελών να λάβουν μέτρα έκτακτου χαρακτήρα που θα προξενούν προσωρινή παρέκκλιση από τα συμφωνηθέντα, ωστόσο, τα μέτρα αυτά δε θα πρέπει να απολήγουν μεσοπρόθεσμα στη διακινδύνευση της εφαρμογής της δημοσιονομικής πειθαρχίας από τα κράτη μέλη. Κατά συνέπεια, και υπό το προτεινόμενο πλαίσιο, οι ρυθμίσεις του ΣΣΑ δεν θα τίθενται υπό αναστολή ισχύος, αλλά θα προβλέπεται η δυνατότητα του Συμβουλίου και της Επιτροπής να εγκρίνουν τη λήψη αποκλινόντων μέτρων με προσωρινή ισχύ[118].

Η απόφαση ενεργοποίησης της γενικής ρήτρας διαφυγής προτείνεται να λαμβάνεται από το Συμβούλιου, ύστερα από σχετική πρόταση της Επιτροπής. Το Συμβούλιο θα δεσμεύεται ώστε, η χρονική διάρκεια της ισχύος της ρήτρας να μην υπερβαίνει, κατ' αρχάς, το ένα έτος. Επιπλέον, το Συμβούλιο, εκ νέου ύστερα από πρόταση της Επιτροπής, θα δύναται να εγκρίνει παράταση της περιόδου ισχύος της ρήτρας και αποκλίσεων από τις συμφωνηθείσες κατευθύνσεις για τις ανά κράτος μέλος καθαρές πρωτογενείς δαπάνες, υπό την προϋπόθεση ότι διαπιστώνεται η εξακολούθηση των σοβαρών οικονομικών δυσχερειών εντός της ευρωζώνης ή και συνολικά της ΕΕ. Στο υπό αναθεώρηση πλαίσιο προβλέπεται ότι, και η χρονική διάρκεια της παράτασης εφαρμογής της ρήτρας δεν μπορεί να υπερβαίνει το ανώτατο όριο του ενός έτους, ωστόσο, δεν επιβάλλεται ρητά ανώτατο όριο στις παρατάσεις οι οποίες μπορεί να αποφασιστούν από το Συμβούλιο[119].

Σε σχέση με το προτεινόμενο καθεστώς για την ενεργοποίηση της ειδικής ρήτρας διαφυγής από τα συμφωνηθέντα, η τελευταία θα δύναται να ενεργοποιηθεί στην περίπτωση εκδήλωσης σε κράτος μέλος εξαιρετικών οικονομικών περιστάσεων, που βρίσκονται, κατά αντικειμενική κρίση, εκτός των δυνατοτήτων ελέγχου του κράτους μέλους. Τα εν λόγω γεγονότα θα πρέπει να κριθεί επιπρόσθετα ότι θα επιφέρουν σοβαρές συνέπειες στη δημοσιονομική κατάσταση του κράτους μέλους. Στο κείμενο της πρότασης του ECOFIN, υπό τη μορφή ενδεικτικού παραδείγματος, ρυθμίζονται τα απρόβλεπτα εξωγενή συμβάντα η αντιμετώπιση των οποίων προϋποθέτει τη λήψη αντικυκλικών δημοσιονομικών μέτρων, ως περίπτωση επιτρεπτής ενεργοποίησης της ειδικής ρήτρας διαφυγής[120].

Συγκριτικά με τους προβλεπόμενους όρους για την ενεργοποίηση της γενικής ρήτρας, στην περίπτωση της ειδικής ρήτρας διαφυγής το αίτημα ενεργοποίησης θα κατατίθεται από το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος. Η έγκριση της ενεργοποίησης θα συντελείται με απόφαση του Συμβουλίου, ύστερα από πρόταση της Επιτροπής. Στη σχετική απόφασή του, το Συμβούλιο αναμένεται να καθορίσει το ακριβές χρονικό διάστημα εντός του οποίου θα ισχύει η ειδική ρήτρα διαφυγής. Υπό την προϋπόθεση της εξακολούθησης των εξαιρετικών δυσμενών οικονομικών συνθηκών, ύστερα και εν προκειμένω από αίτημα του οικείου κράτους μέλους και πρόταση της Επιτροπής, το Συμβούλιο θα μπορεί να χορηγήσει παράταση της ισχύος της ρήτρας. Όπως και για τη γενική ρήτρα, το Συμβούλιο θα δύναται να αποφασίζει τη χορήγηση και πρόσθετων παρατάσεων εφαρμογής της ειδικής ρήτρας, σύμφωνα με την προεκτιθέμενη διαδικασία. Μέγιστη χρονική διάρκεια ισχύος κάθε παράτασης εφαρμογής της ειδικής ρήτρας θα προβλέπεται το ένα έτος κατ' ανώτατο όριο[121].

γ) Τα κυριότερα σημεία από την πρόταση για την αναθεώρηση του Κανονισμού (ΕΚ) 1467/1997

Σύμφωνα με τη μελετώμενη πρόταση του ECOFIN για τη μεταρρύθμιση του Κανονισμού (ΕΚ) 1467/1997, τα κράτη μέλη που θα αναμένεται να υπαχθούν ή έχουν ήδη υπαχθεί στη ΔΥΕ θα δεσμεύονται να εκπληρώνουν τις αυξημένες υποχρεώσεις οι οποίες θα απορρέουν πλέον από τις διορθωτικές κατευθύνσεις καθαρών πρωτογενών δαπανών που θα εκδίδει το Συμβούλιο ειδικά για το σκοπό αυτό, σε αντικατάσταση των αρχικών κατευθύνσεών του για τις καθαρές πρωτογενείς δαπάνες. Στόχο και των διορθωτικών κατευθύνσεων του Συμβουλίου θα αποτελεί η επαναφορά της δημοσιονομικής κατάστασης του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους σε σημείο ώστε, να πληρείται το διττό κριτήριο ύψους δημόσιου χρέους και ελλείμματος του ΣΣΑ. Συναφώς, το Συμβούλιο θα έχει την ευχέρεια να αποφασίσει είτε να τροποποιήσει τις αρχικές κατευθύνσεις του για τις καθαρές πρωτογενείς δαπάνες (τρέποντας αυτές σε διορθωτικές) είτε να εκδώσει νέο κείμενο που θα περιλαμβάνει τις διορθωτικές κατευθύνσεις[122].

118. Ibid, σσ. 14 και 40 επ., ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, Το πλαίσιο δημοσιονομικών πολιτικών της ΕΕ, https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/89/the-eu-framework-for-fiscal-policies (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), σ. 5.

119. Ibid, σσ. 14 και 40 επ.

120. Ibid.

121. Ibid.

122. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure – Agreement in principle with a view to consulting the European Parliament, Brussels, 20 December 2023, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15876-2023-REV-4/en/pdf, σ. 7, COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, https://www.

Προκειμένου να κριθεί κατά πόσον είναι πιθανή η έναρξη της ΔΥΕ για κράτος μέλος, θα απαιτείται έγκριση του Συμβουλίου, ύστερα από υποβολή συναφούς έκθεσης από την Επιτροπή. Στην εν λόγω έκθεση, θα γίνεται εκτίμηση από την Επιτροπή των ειδικότερων δημοσιονομικών συνθηκών που επικρατούν στο κράτος μέλος, ενώ τα κριτήρια εκτίμησης διατηρούνται, σε μεγάλο βαθμό, ως είχαν και στο έως τώρα ισχύον πλαίσιο του ΣΣΑ. Τα κριτήρια αυτά σχετίζονται κυρίως με το βαθμό αποκλίσεων από τις κατευθύνσεις του Συμβουλίου που εμφανίζονται σε κράτος μέλος, είτε όσον αφορά το όριο του 3% επί του ΑΕγχΠ για το ύψος του ελλείμματος είτε και όσον αφορά το όριο του 60% επί του ΑΕγχΠ για το ύψος του δημόσιου χρέους. Το Συμβούλιο και η Επιτροπή πρόκειται να εκτιμούν, συνεπώς, σε ποιες περιπτώσεις το ύψος του γενικού ελλείμματος κράτους μέλους δεν θα απολήξει σε πλεονασματικό ή, τουλάχιστον, σε ισορροπημένο δημοσιονομικά προϋπολογισμό. Για το σκοπό αυτό, στην κρινόμενη νομοθετική πρόταση του ECOFIN προτείνεται να θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιονομική κατάσταση κράτους μέλους που εμφανίζει απόκλιση στο ύψος του ελλείμματος κατά 0,5% επί του ΑΕγχΠ κατά ανώτατο όριο[123].

Παρατηρείται ότι, όπως και υπό το έως σήμερα ισχύον πλαίσιο του διορθωτικού σκέλους του ΣΣΑ, πρόκειται να διατηρηθεί ένας ορισμένος βαθμός ευελιξίας κατά τη διαμόρφωση της κρίσης του Συμβουλίου και της Επιτροπής για το κατά πόσον θα πρέπει να ενεργοποιηθεί η ΔΥΕ έναντι κράτους μέλους. Τα εν λόγω περιθώρια συνάγονται, μεταξύ άλλων, και από την πρόβλεψη, η Επιτροπή – κατά την προπαρασκευή της σχετικής έκθεσής της – να δύναται να συνεκτιμά πλήθος δημοσιονομικών και άλλων παραμέτρων, όπως τις ανά κράτος μέλος διακινδυνεύσεις που απορρέουν από το ύψος του δημόσιου χρέους, αλλά και από την κατάσταση του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος και του ιδιωτικού χρέους, το βαθμό εκπλήρωσης επενδύσεων στους τομείς προτεραιότητας της ΕΕ κ.λπ.[124]. Η προαναφερόμενη ευελιξία σχετίζεται πρωτίστως με τη συνειδητή επιλογή να εξακολουθήσει ο πολιτικός χαρακτήρας των αποφάσεων που λαμβάνονται από το Συμβούλιο[125].

Επιπρόσθετα, στο υπό αναθεώρηση διορθωτικό σκέλος, προτείνεται η εισαγωγή ειδικής αντιμετώπισης των δαπανών των προϋπολογισμών των κρατών μελών για τον τομέα της άμυνας. Πρόκειται, δηλαδή, για την μόνη κατηγορία κρατικών δαπανών για την οποία επιλέγεται η εξαιρετική ρύθμιση κατά την οποία, σε ενδεχόμενη διαπίστωση της υπέρβασης ή του κινδύνου υπέρβασης του διττού κριτηρίου του ΣΣΑ ως προς το δημόσιο χρέος και το έλλειμμα θα πρέπει τα αρμόδια όργανα της ΕΕ να συνυπολογίσουν σε ποια έκταση η παραπάνω δημοσιονομική επιβάρυνση οφείλεται στην πραγματοποίηση υψηλότερων δαπανών για τον τομέα της άμυνας, ώστε, κατ' επέκταση, να εκτιμηθεί ένα θα πρέπει ή όχι να εκκινήσει η ΔΥΕ[126]. Η σχεδιαζόμενη σαφώς πιο ευνοϊκή μεταχείριση των κρατικών δαπανών για τον τομέα της άμυνας συναρτάται άμεσα με τη διακηρυγμένη στρατηγική κατεύθυνση της ΕΕ για ενδυνάμωση της αυτονομίας της ΕΕ σε κρίσιμους τομείς, όπως στον αμυντικό τομέα[127].

Λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που έχουν προκληθεί από τη μεγάλη άνοδο του κόστους δανεισμού των κρατών μελών, το ECOFIN προτείνει η Επιτροπή να διαθέτει τη δυνατότητα να εξαιρεί, από τον υπολογισμό της ελάχιστης απαίτησης προσαρμογής εντός της ΔΥΕ κατά μισή μονάδα, τις δαπάνες στις οποίες θα προβούν τα κράτη μέλη για την καταβολή των επιτοκίων δανεισμού κατά τα έτη 2025, 2026 και 2027, συστήνοντας, με τον τρόπο αυτό, ειδική μεταβατική περίοδο για την πρώτη εφαρμογή εθνικών μεσοπρόθεσμων δημοσιονομικών διαρθρωτικών σχεδίων στα προαναφερόμενα έτη. Όμως, ως

consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/21/economic-governance-review-council-agreeson-reform-of-fiscal-rules/, 21.12.2023.

123. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 5 επ., COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, ό.π.

124. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 14 επ.

125. A. HINAJEROS, Economic and Monetary Union, στο: C. Barnard/S. Peers, European Union Law, third edition, Oxford University Press, 2020, σ. 586 επ.

126. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 15, Οι αποφάσεις του ECOFIN για χρέος, έλλειμμα και αμυντικές δαπάνες, kathimerini.gr, https://www.kathimerini.gr/economy/562794007/ecofin-oi-amyntikes-dapanes-exairoyntai-apo-ton-kanona-gia-to-elleima/, 20.12.2023, Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, «Λευκός καπνός» στο ECOFIN: Επετεύχθη η πρώτη πολιτική συμφωνία για νέους δημοσιονομικούς κανόνες, https://www.insider.gr/oikonomia/303130/leykos-kapnos-sto-ecofin-epeteyhthi-i-proti-politiki-symfonia-gia-neoys, 20.12.2023.

127. J. BORRELL, Γιατί είναι σημαντική η ευρωπαϊκή στρατηγική αυτονομία, https://www.eeas.europa.eu/eeas/%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%AF-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B7-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1-%E2%80%93-%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CE%B6%CE%AD%CF%80-%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%81%CE%AD%CE%BB_el, 03.12.2020.

απαραίτητη προϋπόθεση για την έγκριση της παραπάνω εξαίρεσης θα τεθεί η συμμόρφωση των κρατών μελών με το στόχο της πραγματοποίησης άμεσα επενδύσεων στους τομείς προτεραιότητας της ΕΕ, όπως είναι ιδίως η υλοποίηση των προβλέψεων του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας της ΕΕ και η πράσινη και ψηφιακή μετάβαση[128].

Εκτός από την έννοια των διορθωτικών κατευθύνσεων που θα εκδίδει το Συμβούλιο για τις καθαρές πρωτογενείς δαπάνες για όσα κράτη μέλη υπόκεινται στη ΔΥΕ, βασική διαφοροποίηση του υπό αναθεώρηση πλαισίου του διορθωτικού σκέλους του ΣΣΑ θα αποτελέσει και το προτεινόμενο ύψος επιτρεπόμενων δαπανών των κρατών μελών, ύψος, δηλαδή, έως το οποίο δε θα κρίνεται ότι μπορεί να συναχθεί απόκλιση ικανή για την ενεργοποίηση της ΔΥΕ έναντι κράτους μέλους[129]. Το ύψος αυτό αποφασίστηκε από το ECOFIN της 20ής Δεκεμβρίου 2023 να καθοριστεί στο 0,3% επί του ΑΕγχΠ σε ετήσια βάση. Αντίστοιχα, η σωρευτικά επιτρεπόμενη παρέκκλιση από το στόχο των καθαρών πρωτογενών δαπανών κατά τη διάρκεια της περιόδου δημοσιονομικής προσαρμογής θα ανέρχεται στο 0,6% επί του ΑΕγχΠ. Και ως προς τους προκείμενους υπολογισμούς προτείνεται να αξιοποιείται ο λογαριασμός ελέγχου ανά κράτος μέλος που, όπως προαναφέρθηκε, θα συσταθεί και θα λειτουργεί υπό την αρμοδιότητα της Επιτροπής[130].

Ωστόσο, αποκλίσεις από τις κατευθύνσεις του Συμβουλίου για τις ανά κράτος μέλος καθαρές πρωτογενείς δαπάνες που θα συντελούνται στο πλαίσιο ενεργοποιημένης κατά τα προηγούμενα ρήτρας διαφυγής δε θα συνυπολογίζονται για την κρίση εάν κράτος μέλος θα πρέπει να υπαχθεί ή όχι στη ΔΥΕ και δε θα εγγράφονται στους λογαριασμούς ελέγχου[131]. Στο πλαίσιο, προβλέπεται και η δυνατότητα του Συμβουλίου να υιοθετεί αναθεωρημένες συστάσεις, ύστερα από πρόταση της Επιτροπής, σε περίπτωση που έχει ενεργοποιηθεί είτε η γενική είτε η ειδική ρήτρα διαφυγής[132].

Στο νέο πλαίσιο του διορθωτικού σκέλους αναμένεται να ρυθμίζεται επίσης η τακτική παρακολούθηση από το Συμβούλιο και την Επιτροπή των μέτρων συμμόρφωσης με το σκοπό μείωσης των υπερβολικών ελλειμμάτων τα οποία θα πρέπει να λαμβάνουν τα κράτη μέλη. Για τα κράτη μέλη της ευρωζώνης θα προβλέπεται η διαδικασία έκδοσης ειδοποιήσεων, ενώ για τα υπόλοιπα κράτη μέλη η διαδικασία έκδοσης συστάσεων, σε συμφωνία με τις προβλέψεις του άρθρου 126 ΣΛΕΕ. Ταυτόχρονα, στο νέο πλαίσιο θα εμπεριέχεται και ρύθμιση για την αναστολή εφαρμογής της ΔΥΕ, εφόσον τα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη κριθεί ότι ανταποκρίνονται στις κατά τα προηγούμενα ειδοποιήσεις ή συστάσεις[133].

Ως προς το σκέλος των συνεπειών, για όσο διάστημα διατηρείται ενεργή η ΔΥΕ έναντι κράτους μέλους από το Συμβούλιο, η πρόσθετη διαρθρωτική δημοσιονομική προσαρμογή η οποία θα καθορίζεται στις διορθωτικές κατευθύνσεις δαπανών θα είναι, κατ' ελάχιστον, της τάξης του 0,5% επί του ΑΕγχΠ σε ετήσια βάση[134].

Σε περίπτωση που η ενεργοποίηση της ΔΥΕ οφείλεται σε ύπαρξη υπερβολικού ελλείμματος, αναγκαία προϋπόθεση για την άρση της υπαγωγής κράτους μέλους στη ΔΥΕ θα συνιστά η εξακρίβωση ότι το έλλειμμα πρόκειται να υποχωρήσει σαφώς κάτω από την τιμή αναφοράς του

128. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 10, COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, ό.π. Ωστόσο, η πλειοψηφία του ECOFIN διαφάνηκε πως δεν έκανε αποδεκτή τη θέση ορισμένων κρατών μελών κατά την οποία, θα έπρεπε να οι κρατικές δαπάνες για την εφαρμογή του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας να αποτελέσουν ειδική κατηγορία με αυτοτελή αντιμετώπιση, τόσο στο πλαίσιο του προληπτικού όσο και στο πλαίσιο του διορθωτικού σκέλους του ΣΣΑ – Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π., Μ. ΨΥΛΟΣ, Η συμφωνία που επιτεύχθηκε στη συνεδρίαση του Ecofin είναι ένας συμβιβασμός που στην πραγματικότητα δεν ικανοποιεί κανέναν: Στον αυτόματο πιλότο παρά την καταιγίδα …, https://hellasjournal.com/2023/12/i-simfonia-pou-epitefchthike-sti-sinedriasi-tou-ecofin-ine-enas-simvivasmos-pou-stin-pragmatikotita-den-ikanopii-kanenan-ston-aftomato-piloto-para-tin-kategida/, 22.12.2023.

129. Όπως έχει επισημανθεί, το ύψος των καθαρών πρωτογενών δαπανών των κρατών μελών προτείνεται να αναχθεί στον κυριότερο επιχειρησιακό δείκτη για το υπό αναθεώρηση πλαίσιο του ΣΣΑ.

130. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 13 επ., COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, ό.π.

131. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σσ. 6 επ. και 13.

132. Ωστόσο, εφόσον έχει ενεργοποιηθεί η ειδική ρήτρα διαφυγής, θα πρέπει να κριθεί από το Συμβούλιο ότι το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος έχει αναλάβει και κατάλληλες δράσεις με σκοπό τη συμμόρφωση αυτού στις προηγηθείσες συστάσεις του Συμβουλίου για μείωση του υπερβολικού ελλείμματος – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 21 επ.

133. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 24.

134. COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, ό.π.

3% επί του ΑΕΠ. Ανάλογα, όταν η ενεργοποίηση της ΔΥΕ οφείλεται στο μεγάλο ύψος του δημόσιου χρέους κράτους μέλους, θα πρέπει να διαπιστώνεται η συμφωνία του κράτους μέλους που υπόκειται στη ΔΥΕ με τις προβλέψεις των διορθωτικών κατευθύνσεων του Συμβουλίου ως προς το ύψος του δημόσιου χρέους[135].

Στην πρόταση του ECOFIN περιλαμβάνεται και επικαιροποιημένη ρύθμιση αναφορικά με το μηχανισμό των κυρώσεων μη συμμόρφωσης. Συναφώς, σε περίπτωση μη συμμόρφωσης κράτους μέλους με τους κανόνες του διορθωτικού σκέλους, το ύψος του προστίμου που θα μπορεί να επιβληθεί θα ανέρχεται έως και το 0,05% επί του ΑΕγχΠ του κράτους μέλους[136]. Η κατ' αρχήν διάρκεια επιβολής και πληρωμής του προστίμου προβλέπεται να είναι εξαμηνιαία. Η εξακολούθηση της επιβολής του για επιπλέον έξι μήνες θα εξαρτάται από την εκάστοτε αξιολόγηση του Συμβουλίου, με γενικό κριτήριο αυτής να συνιστά ο βαθμός συμμόρφωσης του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους προς τις κατ' άρθρο 126 παρ. 9 ΣΛΕΕ ειδοποιήσεις προς αυτό[137].

Ακόμη, σύμφωνα με την πρόταση, οι γνωμοδοτήσεις οι οποίες θα εκδίδονται από ανεξάρτητες δημοσιονομικές αρχές θα πρέπει να ασκούν ενισχυμένη – σε σύγκριση με το παρελθόν – επίδραση για την εξαγωγή συμπερασμάτων των θεσμικών οργάνων της ΕΕ ως προς την ακριβή δημοσιονομική κατάσταση των κρατών μελών[138].

δ) Σχετικά με τη νομοθετική πρόταση για την τροποποίηση της Οδηγίας 2011/85/ΕΕ

Όπως προεκτέθηκε, η τρίτη νομοθετική πρόταση που εγκρίθηκε από το ECOFIN της 20ής Δεκεμβρίου 2023 αφορά την έκδοση Οδηγίας με την οποία θα τροποποιούνται ρυθμίσεις της Οδηγίας 2011/85/ΕΕ[139].

Υπενθυμίζεται ότι, η Οδηγία 2011/85/ΕΕ αποτέλεσε τμήμα της δέσμης των έξι νομικών πράξεων της ΕΕ που εκδόθηκαν το 2011, με σκοπό την περαιτέρω εμβάθυνση του πλαισίου της ΕΟΔ και την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της διεθνούς οικονομικής κρίσης. Βασικό περιεχόμενο της Οδηγίας υπήρξε η ενίσχυση των ενωσιακών ρυθμίσεων που θα καθόριζαν τις προϋποθέσεις αυξημένης αξιοπιστίας των στοιχείων που εμπεριέχονται στους προϋπολογισμούς και τα μεσοπρόθεσμα δημοσιονομικά πλαίσια των κρατών μελών[140].

Η υπό αναφορά νομοθετική πρόταση του ECOFIN αποσκοπεί κυρίως στην εναρμόνιση των παραπάνω κανόνων στα θεσμικά μέσα και την ορολογία που θα εισαχθεί από το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ και του ΣΣΑ, το οποίο αναμένεται να τεθεί σε ισχύ το αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα[141]. Να σημειωθεί ότι, πέραν του λόγου αυτού, η Επιτροπή είχε επισημάνει σε σχετική της ανακοίνωση το 2020 την προβληματική διατήρηση εκτεταμένων ανόμοιων ρυθμίσεων ανάμεσα στα κράτη μέλη, αναφορικά, μεταξύ άλλων, με την εσωτερική κρατική ρύθμιση των όρων κατάθεσης και των περιεχομένων των προϋπολογισμών των κρατών μελών[142].

Επιπρόσθετα, κατά το αιτιολογικό σκέλος της εν λόγω νομοθετικής πρότασης του ECOFIN, η νέα Οδηγία θα πρέπει να ενδυναμώνει τις κατευθύνσεις της τροποποιούμενης Οδηγίας 2011/85/ΕΕ, ιδίως ως προς το βαθμό διαφάνειας και αξιοπιστίας στατιστικών δεδομένων, προβλέψεων κ.λπ. που θα ενσωματώνονται στα εθνικά μεσοπρόθεσμα δημοσιονομικά διαρθρωτικά σχέδια των κρατών μελών.

135. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 8.

136. Βάση υπολογισμού θα αποτελεί η πλέον πρόσφατη εκτίμηση σχετικά με το μέγεθος του ΑΕγχΠ του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους κατά το αμέσως προηγούμενο έτος του έτους εντός του οποίου επιβάλλεται το πρόστιμο – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 26.

137. Ενώ, εντός του ίδιου χρονικού διαστήματος, το Συμβούλιο – μέσω της εξαμηνιαίας αξιολόγησης – θα έχει τη δυνατότητα, εάν διαπιστώσει περαιτέρω μη συμμόρφωση του κράτους μέλους, να επιτείνει το εύρος των κυρώσεων, σύμφωνα με τα όσα ορίζονται στο άρθρο 126 παρ. 11 ΣΛΕΕ – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 26 επ.

138. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 8.

139. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE amending Directive 2011/85/EU on requirements for budgetary frameworks of the Member States – Agreement in principle with a view to consulting the European Parliament, Brussels, 20 December 2023, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15396-2023-REV-4/en/pdf, σ. 1 επ.

140. Ibid, σ. 2 επ., Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση – Οικοδόμηση, Εμβάθυνση, Ζητήματα Δημοκρατίας και Κράτους Δικαίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 73 επ., A. HINAJEROS, Economic and Monetary Union, στο: C. Barnard / S. Peers, European Union Law, 3rd ed., Oxford University Press, 2020, σ. 598 επ., Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό & Ουσιαστικό Δίκαιο, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 788, Α. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ, Το τέλος της δημοσιονομικής αθωότητας: δικαστικός έλεγχος και δημοσιονομική πολιτική εντός της νέας ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης, Το Σύνταγμα, 2019, σ. 50.

141. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE amending Directive 2011/85/EU on requirements for budgetary frameworks of the Member States, ό.π., σ. 2 επ.

142. Ibid, σ. 2.

Οι προτεινόμενες μεταβολές τίθενται υπό τις γενικές δεσμεύσεις του νέου πλαισίου της ΕΟΔ, ιδιαίτερα υπό την ανάγκη μεγαλύτερης ευθυγράμμισης των επενδυτικών πολιτικών των κρατών μελών με τις κοινές προτεραιότητες της ΕΕ, την ενσωμάτωση της ΣΣΣΔ στο δίκαιο της ΕΕ και την ισχυροποίηση της «εθνικής ιδιοκτησίας» των μεσοπρόθεσμων σχεδίων[143]. Περαιτέρω, λαμβάνοντας υπόψιν και το ενισχυμένο πλαίσιο διεξαγωγής της πολυμερούς εποπτείας μετά και την θέση σε εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, η Επιτροπή και οι αρμόδιες υπηρεσίες των κρατών μελών προτείνεται να δημοσιεύουν στοιχεία για το ύψος του ανά κράτος μέλος δημόσιου χρέους και του ελλείμματος ανά τρίμηνο, ώστε να ενδυναμωθεί ο προληπτικός χαρακτήρας των ενωσιακών δημοσιονομικών ρυθμίσεων[144].

Άξιο προσοχής είναι το ότι, για τους παραπάνω σκοπούς, με την μελετώμενη συμφωνία του ECOFIN επιδιώκεται να εμπλουτιστούν θεσμικά μέτρα τα οποία είχαν ληφθεί μέσω προηγούμενων αναθεωρήσεων των ενωσιακών δημοσιονομικών κανόνων.

Ειδικότερα, και υπό την νέα Οδηγία, θα επιβεβαιώνεται ως ενωσιακού δικαίου η υποχρέωση των κρατών μελών να συγκροτούν κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο σύστασης δημοσιονομικών φορέων με αυστηρή λειτουργική ανεξαρτησία και με αρμοδιότητα την αυτοδύναμη παραγωγή και έκδοση ιδίως των προβλέψεων για την ανά κράτος μέλος δημοσιονομική κατάσταση. Όπως επίσης και ως προς την ευχέρεια αυτών για άσκηση ελέγχου – ανεξάρτητου από επίσημους κρατικούς φορείς – στα αντίστοιχα δεδομένα που δημοσιεύονται από τις αρμόδιες κρατικές αρχές. Στις αρμοδιότητες των εν λόγω φορέων θα υπάγεται επιπρόσθετα η παρακολούθηση της εφαρμογής του προϋπολογισμού κράτους μέλους και η έκταση εκπλήρωσης των ετήσιων και μεσοπρόθεσμων υποχρεώσεων που απορρέουν από την ισχύ του ΣΣΑ[145].

Ακόμη, στην εξεταζόμενη νομοθετική πρόταση φαίνεται να ενθαρρύνεται η θέσπιση της δυνατότητας λειτουργίας περισσότερων του ενός ανάλογων ανεξάρτητων φορέων, με αποφυγή της επικάλυψης των μεταξύ τους αρμοδιοτήτων[146]. Η κρίση για το κατά πόσον πληρείται η καθιερούμενη ενωσιακή υποχρέωση για λειτουργία των παραπάνω ανεξάρτητων φορέων πρόκειται να συνδεθεί με ορισμένα κριτήρια βάσει της υπό έκδοση Οδηγίας, όπως είναι, μεταξύ άλλων, η παροχή ικανοποιητικών οικονομικών πόρων για τη λειτουργική εξασφάλιση του φορέα, η δυνατότητα πρόσβασης στις αναγκαίες πληροφορίες για τη δημοσιονομική κατάσταση κράτους μέλους, η υπαγωγή σε εξωτερική αξιολόγηση κ.λπ.[147].

Συναφώς, στην πρόταση του αυτή το ECOFIN προκρίνει την επέκταση του σχετικού νομικού πλαισίου το οποίο είχε εισαχθεί βάσει του Κανονισμού (ΕΕ) 473/2013 με πεδίο εφαρμογής τα κράτη μέλη της ευρωζώνης. Κατά το πλαίσιο αυτό, καθιερώθηκε η δέσμευση των εν λόγω κρατών μελών να διαθέτουν ανεξάρτητους δημοσιονομικούς φορείς, οι οποίοι λειτουργούν υπό καθεστώς θεσμικής ανεξαρτησίας και, εκτός των άλλων, έχουν την αρμοδιότητα αυτοδύναμης παραγωγής μακροοικονομικών εκτιμήσεων από τις οποίες συγκαθορίζεται η κρίση των θεσμικών οργάνων της ΕΕ ως προς την ευρύτερη δημοσιονομική κατάσταση των κρατών μελών[148].

Και υπό το προτεινόμενο αναθεωρημένο νομικό πλαίσιο, τα κράτη μέλη θα δεσμεύονται να διαμορφώνουν το δημοσιονομικό τους σχεδιασμό στη βάση τόσο των προβλέψεων της Επιτροπής όσο και των αξιολογήσεων ή και γνωμοδοτήσεων των ανεξάρτητων δημοσιονομικών φορέων. Οι παραπάνω εκτιμήσεις θα βασίζονται στις πλέον συνετές υποθέσεις εξέλιξης της ανά κράτος μέλος δημοσιονομικής κατάστασης[149].

Από την επισκόπηση της υπό κρίση νομοθετικής πρότασης του ECOFIN συνάγονται δύο ακόμη σημαντικές εκφάνσεις αυτής. Αφενός, η κατεύθυνση από το ECOFIN ώστε οι ανεξάρτητοι δημοσιονομικοί φορείς να δίνουν ιδιαίτερη έμφαση σε όσα δεδομένα συναρτώνται με τις πιθανολογούμενες δημοσιονομικές επιπτώσεις που

143. Ibid, σ. 3 επ.

144. Ibid, σ. 6.

145. Ibid, σσ. 7 επ. και 19.

146. Ibid, σσ. 7 επ. και 13 επ.

147. Ibid, σ. 18.

148. Ibid, σ. 7. Όπως επισημάνθηκε, η νέα Οδηγία πρόκειται να εμπλουτίσει τις αρμοδιότητες των ευρισκόμενων ήδη σε λειτουργία ανεξάρτητων δημοσιονομικών οργανισμών, είτε βάσει της υπό τροποποίηση Οδηγίας 2011/85/ΕΕ είτε βάσει του Κανονισμού (ΕΕ) 473/2013. Ενδεικτικά, στην περίπτωση της ελληνικής νομοθεσίας, η ενσωμάτωση της Οδηγίας 2011/85/ΕΕ στην εγχώρια έννομη τάξη (σύμφωνα με τον ν. 4270/2014), απέληξε στη σύσταση του Ελληνικού Δημοσιονομικού Συμβουλίου. Στη νομική του μορφή, το Ελληνικό Δημοσιονομικό Συμβούλιο συνιστά ανεξάρτητη διοικητική αρχή, λειτουργώντας υπό εγγυήσεις λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας. Μεταξύ άλλων αρμοδιοτήτων, το Συμβούλιο παρακολουθεί την εξέλιξη της εφαρμογής του κρατικού προϋπολογισμού και εκδίδει συναφείς αξιολογήσεις και γνωμοδοτήσεις – Α. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ, Το τέλος της δημοσιονομικής αθωότητας: δικαστικός έλεγχος και δημοσιονομική πολιτική εντός της νέας ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης, ΤοΣ, 2019, σ. 50, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Το Σύνταγμα στη νέα ευρωπαϊκή οικονομική διακυβέρνηση – Τάσεις και αλλοιώσεις του εθνικού συνταγματισμού (Σειρά: Συγκριτικό Συνταγματικό Δίκαιο), Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 126 επ.

149. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE amending Directive 2011/85/EU on requirements for budgetary frameworks of the Member States, ό.π., σ. 14.

επέρχονται από την ενωσιακή κατεύθυνση της πράσινης μετάβασης, αλλά και λόγω της κλιματικής αλλαγής και των συνακόλουθων περιβαλλοντικών καταστροφών. Στην κατεύθυνση αυτή, διαφαίνεται επίταση του ελέγχου επί των κρατών μελών για το βαθμό συμμόρφωσής τους με τις υποχρεώσεις τους που προκύπτουν από τη νομοθεσία της ΕΕ για την επίτευξη της πράσινης μετάβασης[150]. Και αφετέρου, στη βούληση του ECOFIN εντάσσεται και η περαιτέρω επέκταση του ασκούμενου ελέγχου των ανεξάρτητων δημοσιονομικών φορέων επί της εν γένει δημοσιονομικής κατάστασης του συνόλου των οργανισμών και οργανικών μονάδων που αποτελούν τμήμα της γενικής κυβέρνησης, καθώς και επιχειρήσεων υπό δημόσιο έλεγχο, εφόσον διαφαίνεται επίπτωση αυτής της κατάστασης στις ετήσιες ή και μεσοπρόθεσμες αποδόσεις της ευρύτερης δημοσιονομικής κατάστασης των κρατών μελών[151].

Καταληκτικά, σύμφωνα με το ECOFIN, οι τροποποιημένες ρυθμίσεις στο παραπάνω πεδίο θα πρέπει να είναι ακόμη πιο λεπτομερείς, με δεδομένο ότι, κατά την ίδια θέση, αναγκαία συνθήκη για την τήρηση της αρχής της δημοσιονομικής πειθαρχίας στην ΕΕ αποτελεί η αποφυγή μη ρεαλιστικών ή και παραποιημένων στοιχείων για τη δημοσιονομική κατάσταση των κρατών μελών[152].

IV. Η συμφωνία της 10ης Φεβρουαρίου 2024 με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Νεότερη εξέλιξη συνιστά η, σε εκπλήρωση του χρονοδιαγράμματος που είχε καθοριστεί στη συμφωνία του ECOFIN της 20ής Δεκεμβρίου 2023, επίτευξη στις 10 Φεβρουαρίου 2024 προσωρινής, προκαταρκτικής συμφωνίας ανάμεσα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και τους εκπροσώπους των κρατών μελών σχετικά με το περιεχόμενο της αναθεώρησης του πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ και, συγκεκριμένα, του Κανονισμού (ΕΚ) 1466/1997. Με την υπό κρίση προκαταρκτική συμφωνία επιβεβαιώνεται το σύνολο των μεταρρυθμιστικών προτάσεων που είχαν αποφασιστεί από το ECOFIN της 20ής Δεκεμβρίου 2023[153].

Συναφώς, εκτός των άλλων, στην παραπάνω προκαταρκτική συμφωνία εμπεριέχεται η συναίνεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στη διάρθρωση του νέου πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ από τα εθνικά μεσοπρόθεσμα δημοσιονομικά διαρθρωτικά σχέδια των κρατών μελών, στην επαναφορά σε ισχύ των ρητρών αναφοράς για το δημόσιο χρέος (έως 60% επί του ΑΕγχΠ) και για το έλλειμμα (έως 3% επί του ΑΕγχΠ) ανά κράτος μέλος, στην ανάγκη διαμόρφωσης δημοσιονομικών αποθεμάτων ασφαλείας από τα κράτη μέλη, στην αναγωγή των καθαρών πρωτογενών δαπανών σε κύριο δημοσιονομικό δείκτη του νέου πλαισίου, στην ενδυνάμωση των επενδύσεων στους τομείς προτεραιότητας της ΕΕ, στην υποβολή κατευθύνσεων από την Επιτροπή προς τα κράτη μέλη με τεχνικό περιεχόμενο κ.λπ.[154].

Βάσει αυτών αναμένεται, το αμέσως επόμενο διάστημα, η ψήφιση από το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η έκδοση νέου Κανονισμού (με τον οποίο θα αντικαθίσταται ο Κανονισμός (ΕΚ) 1466/1997), κείμενο το οποίο φαίνεται να αντανακλά με ακρίβεια το περιεχόμενο της συμφωνίας στο ECOFIN της 20ής Δεκεμβρίου 2024[155].

Επιπλέον, στην προκαταρκτική συμφωνία αποφασίστηκε η υποβολή από τα κράτη μέλη των πρώτων μεσοπρόθεσμων σχεδίων να έχει ολοκληρωθεί έως και τις 20 Σεπτεμβρίου 2024. Ως αποτέλεσμα, η πλήρης εφαρμογή των νέων κανόνων δημοσιονομικής πειθαρχίας αναμένεται από το 2025[156].

V. Παρατηρήσεις

1. Με τη συμφωνία του ECOFIN της 20ής Δεκεμβρίου 2023 επαναφέρονται σε πλήρη εφαρμογή οι κανόνες του πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ για την εφαρμογή της δημοσιονομικής πειθαρχίας στην ΕΕ, ύστερα από την ενεργοποίηση της γενικής ρήτρας διαφυγής του ΣΣΑ από το Μάρτιο 2020[157] μέχρι και την έκδοση των νέων κανονιστι-

150. Ibid, σ. 8 επ.

151. Για την εκτίμηση της προαναφερόμενης δημοσιονομικής κατάστασης θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν, εκτός από τα έσοδα και τις δαπάνες, και άλλα σχετικά δεδομένα, όπως είναι, μεταξύ άλλων, οι ενδεχόμενες υποχρεώσεις – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE amending Directive 2011/85/EU on requirements for budgetary frameworks of the Member States, ό.π., σσ. 9 επ. και 23 επ.

152. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE amending Directive 2011/85/EU on requirements for budgetary frameworks of the Member States, ό.π., σ. 6.

153. EUROPEAN PARLIAMENT, Deal on EU economic governance reform, Press Releases, https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240205IPR17419/deal-on-eu-economic-governance-reform, 10.02.2024, Α. ΒΟΥΔΟΥΡΗ, ΕΕ: Πολιτική συμφωνία για το νέο Σύμφωνο Σταθερότητας – Τα βασικά σημεία, https://www.kathimerini.gr/economy/562877620/e-e-politiki-symfonia-gia-to-neo-symfono-statherotitas-ta-vasika-simeia/, 10.02.2024.

154. EUROPEAN PARLIAMENT, Deal on EU economic governance reform, Press Releases, ό.π., Α. ΒΟΥΔΟΥΡΗ, ό.π.

155. EUROPEAN PARLIAMENT, Deal on EU economic governance reform, Press Releases, ό.π. Επιδιώκεται ακόμη να εκδοθεί ταυτόχρονα και ο νέος Κανονισμός σχετικά με τη μεταρρύθμιση του διορθωτικού σκέλους του ΣΣΑ – Α. ΒΟΥΔΟΥΡΗ, ό.π.

156. EUROPEAN PARLIAMENT, Deal on EU economic governance reform, Press Releases, ό.π., Α. ΒΟΥΔΟΥΡΗ, ό.π.

157. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, Το πλαίσιο δημοσιονομικών πολι-

κών ρυθμίσεων. Κατά κύριο λόγο, και υπό την ισχύ του υπό αναθεώρηση νομικού πλαισίου, τα κράτη μέλη θα υποχρεούνται να εμφανίζουν δημοσιονομική κατάσταση σύμφωνη προς τη μη υπέρβαση της τιμής αναφοράς του 60% επί του ΑΕγχΠ για το δημόσιο χρέος και τη μη υπέρβαση της τιμής αναφοράς του 3% επί του ΑΕγχΠ για το έλλειμμα, όπως προβλέπεται στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο[158].

Πρόσθετο στοιχείο της προτεινόμενης μεταρρύθμισης το οποίο πρόκειται να ενδυναμώσει περαιτέρω τη δέσμευση των κρατών μελών στην αρχή της δημοσιονομικής πειθαρχίας συνιστά και η συμφωνία για εισδοχή της έννοιας των δημοσιονομικών αποθεμάτων ασφαλείας, ύψους, κατ' αρχήν, 1,5% μεσοπρόθεσμα επί του ΑΕγχΠ (και σε συσχέτιση με το κριτήριο του ελλείμματος). Η συμφωνία για ανάληψη από τα κράτη μέλη (και όσα δεν είναι μέλη της ευρωζώνης) αυτής της υποχρέωσης πρόκειται να ενισχύσει και να γενικεύσει τον προληπτικό χαρακτήρα του ΣΣΑ και της αρχής της δημοσιονομικής πειθαρχίας, καθόσον οι μεσοπρόθεσμοι δημοσιονομικοί σχεδιασμοί των κρατών μελών θα συνδέονται δεσμευτικά με το παραπάνω όριο, πέραν της ήδη ισχύουσας υποχρέωσης για μη υπέρβαση του ορίου του 3% για το έλλειμμα.

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η προκρινόμενη εισαγωγή περιορισμένων περιθωρίων απόκλισης των κρατών μελών, με κριτήριο το ύψος των καθαρών πρωτογενών δαπανών που θα περιγράφεται στις κατευθύνσεις του Συμβουλίου, και με στόχο να μην ενεργοποιηθεί η σε βάρος τους ΔΥΕ[159].

Επιπλέον, και στο αναθεωρημένο νομικό πλαίσιο πρόκειται να διατηρηθούν οι αυξημένες αρμοδιότητες της Επιτροπής προς παρακολούθηση, άσκηση ελέγχου και υποβολή συστάσεων ή και προειδοποιήσεων στα κράτη μέλη, όπως η κατεύθυνση αυτή διαφάνηκε με επίταση από τη δεκαετία του 2000 και τις πρώτες αποφάσεις μεταρρύθμισης του ΣΣΑ[160]. Υπό τις εξεταζόμενες προτάσεις του ECOFIN θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι αρμοδιότητες της Επιτροπής διευρύνονται[161]. Συναφώς, εκτός των άλλων, η εκτίμηση των υπόλοιπων θεσμικών οργάνων για τη δημοσιονομική κατάσταση των κρατών μελών θα βασίζεται σε σημαντικό βαθμό στις εκθέσεις βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους οι οποίες θα εκδίδονται από την Επιτροπή κατά την εξέλιξη της υλοποίησης της δημοσιονομικής προσαρμογής[162]. Όπως επίσης αναφέρθηκε στο οικείο σημείο, ειδικά για τα κράτη μέλη που δεν πληρούν τα κριτήρια του ΣΣΑ για το δημόσιο χρέος και το έλλειμμα, η δημοσιονομική προσαρμογή αυτών, καθώς και η έγκριση από το Συμβούλιο είτε των αρχικών είτε των τυχόν αναθεωρημένων εθνικών μεσοπρόθεσμων δημοσιονομικών διαρθρωτικών σχεδίων τους θα εξαρτάται και από το περιεχόμενο των τεχνικών κατευθύνσεων και αναφορών που θα λαμβάνουν προκαταρκτικά από την Επιτροπή[163].

τικών της ΕΕ, https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/89/the-eu-framework-for-fiscal-policies (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), σ. 5.

158. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97 – Mandate for negotiations with the European Parliament, Brussels, 20 December 2023, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15874-2023-REV-4/en/pdf, σ. 1 επ., Γ.-Ε. ΚΑΛΑΒΡΟΣ / Θ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Ουσιαστικό Δίκαιο, τ. ΙΙ, 4η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 176, Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό & Ουσιαστικό Δίκαιο, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 780 επ., D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, European Union Law – Text and Materials, 4th ed., Gambridge University Press, 2022, σ. 660 επ., A. HINAJEROS, Economic and Monetary Union, σε: C. Barnard / S. Peers, European Union Law, third edition, Oxford University Press, 2020, σ. 586 επ., S. THEODOROPOULOU, The European Commission's legislative proposals on reforming the EU economic governance framework: a first assessment, ETUI Policy Brief, Brussels, May 2023, https://www.etui.org/sites/default/files/2023-05/04.2023.PolicyBrief-V01.pdf, σ. 3 επ., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, Η διάβρωση της κοινωνικής συνοχής της Ε.Ε. και η αναθεώρηση του Δημοσιονομικού Συμφώνου και της οικονομικής διακυβέρνησης: κριτική και εναλλακτικές, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, https://poulantzas.gr/wp-content/uploads/2023/11/Karamessini_teliko.pdf (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), σ. 33 επ.

159. Υπενθυμίζεται ότι, τα όρια των υπό κρίση αποκλίσεων από τις κατευθύνσεις του Συμβουλίου για τις καθαρές πρωτογενείς δαπάνες ανέρχονται σε 0,3% σε ετήσια βάση και σε 0,6% σωρευτικά, καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου δημοσιονομικής προσαρμογής – COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure – Agreement in principle with a view to consulting the European Parliament, Brussels, 20 December 2023, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15876-2023-REV-4/en/pdf, σ. 13 επ., COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/21/economic-governance-review-council-agree-son-reform-of-fiscal-rules/, 21.12.2023, Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35 επ.

160. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση – Οικοδόμηση, Εμβάθυνση, Ζητήματα Δημοκρατίας και Κράτους Δικαίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 89 επ.

161. Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35 επ.

162. Ibid.

163. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 18 – EUROPEAN PARLIAMENT, Deal on EU economic gov-

Περαιτέρω, υπό τον προεκτιθέμενο σκοπό της ενσωμάτωσης της ΣΣΣΔ και του Δημοσιονομικού Συμφώνου αυτής στην έννομη τάξη της ΕΕ, στην πρόταση του ECOFIN για την αντικατάσταση του Κανονισμού (ΕΚ) 1466/1999 περιλαμβάνεται ρύθμιση διευκόλυνσης της ευθυγράμμισης των αποφάσεων του Συμβουλίου με τις συστάσεις και τις προτάσεις της Επιτροπής[164].

Η παραπάνω πρόταση φαίνεται, ορθότερα, να συντελείται στο πλαίσιο της κατεύθυνσης της ενίσχυσης της «αυτοματοποίησης» κατά τη λήψη κυρίως κατασταλτικών μέτρων για όσα κράτη μέλη κριθεί ότι παραβιάζουν τις προβλέψεις του ΣΣΑ. Σύμφωνα με την εν λόγω κατεύθυνση – η οποία διευρύνθηκε αξιοσημείωτα μετά την αναθεώρηση του πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ το 2011 – όταν πρόκειται να εγκριθεί από το Συμβούλιο η λήψη κατασταλτικών μέτρων σε βάρος κράτος μέλους, ύστερα από σύσταση της Επιτροπής, εφαρμόζεται ο κανόνας της αντίστροφης ειδικής πλειοψηφίας. Κατά τον κανόνα αυτό, εάν εντός αποκλειστικής προθεσμίας δέκα ημερών από τη σύσταση που έχει υποβάλει η Επιτροπή, το Συμβούλιο δεν απορρίψει τη σύσταση με εφαρμογή του κανόνα της ειδικής πλειοψηφίας, τότε θεωρείται ότι η σύσταση της Επιτροπής έχει εγκριθεί από το Συμβούλιο[165].

Η κατεύθυνση της ενίσχυσης των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής είναι παραπλήσια με την προαναφερόμενη πρόταση για εισαγωγή στο νέο πλαίσιο πιο λεπτομερών προβλέψεων ενδυνάμωσης της θεσμικής παρέμβασης των ανεξάρτητων δημοσιονομικών φορέων, ιδίως μέσω της νομοθετικής πρότασης τροποποίησης της Οδηγίας 2011/85/ΕΕ[166]. Η τελική αποδοχή των σχολιαζόμενων μεταβολών θα συνεπάγεται, μεταξύ άλλων, μεγαλύτερη ενίσχυση των αρμοδιοτήτων οργάνων με κατά βάση τεχνοκρατικής υφής σύνθεση, πρόσφορη για συχνά ταχεία λήψη αποφάσεων, μη υποκείμενων (τουλάχιστον άμεσα) στην άσκηση *stricto sensu* πολιτικού ελέγχου[167].

2. Το υπό έγκριση νέο πλαίσιο της ΕΟΔ και του ΣΣΑ πρόκειται, όμως, να εμπεριέχει και ρυθμίσεις βάσει των οποίων θα παρέχονται ευχέρειες διαφύλαξης ή και επέκτασης επενδυτικών προγραμμάτων των κρατών μελών.

Πιο συγκεκριμένα, μία βασική διαφοροποίηση του νέου νομικού πλαισίου θα είναι η προκρινόμενη κατάργηση του κανόνα μείωσης του δημόσιου χρέους κατά 1/20, για το ποσό το οποίο υπερβαίνει την τιμή αναφοράς του 60% επί του ΑΕγχΠ, όπως ο εν λόγω κανόνας είχε εισαχθεί με την προηγούμενη εκτεταμένη αναθεώρηση του ΣΣΑ, το 2011, καθώς και με τη θέση σε ισχύ της ΣΣΣΔ[168]. Έχει υπολογιστεί ότι, ειδικά λόγω της μεγέθυνσης του δημόσιου χρέους πολλών κρατών μελών ως επίπτωση της διαχείρισης της πανδημικής κρίσης, η εξακολούθηση της εξυπηρέτησης αυτού για όσα κράτη μέλη έχουν ιδιαίτερα υψηλό δημόσιο χρέος (όπως η Ιταλία και η Ελλάδα) θα προϋπέθετε 4,5% έως 5%% επί του ΑΕγχΠ μείωση του χρέους σε ετήσια βάση, κατά μέσο όρο. Κατ' επέκταση, η άρση του υπό κρίση κανόνα αναμένεται να αυξήσει τα δημοσιονομικά περιθώρια για την υλοποίηση των συμφωνημένων επενδύσεων[169].

Πρόσθετο μέτρο σε αυτήν την κατεύθυνση θα αποτελεί και η πρόβλεψη κατά την οποία, η δημοσιονομική προσαρμογή θα πραγματοποιείται, κατ' αρχήν, με την προπεριγραφόμενη διαδικασία της υποβολής των ανά κράτος μέλος μεσοπρόθεσμων σχεδίων, διάρκειας τεσσάρων ετών. Σε συνδυασμό με την πρόβλεψη για δυνατότητα, υπό όρους, χορήγησης παράτασης της περιόδου προσαρμογής για έως και τρία επιπλέον έτη, χρονικό διάστημα κατά το οποίο η υποχρέωση της ετήσιας διαρθρωτικής προσαρμογής θα διαμορφώνεται ευνοϊκότερα[170]. Ο

ernance reform, Press Releases, https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240205IPR17419/deal-on-eu-economic-governance-reform, 10.02.2024, R. SWEENEY / R. CANELLI, EU fiscal rules: Time for a rebot, Foundation for European Progressive Studies (FEPS) Policy Study, March 2023, https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2023/02/PS_Fiscal-Rules.pdf, σ. 17 επ., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35 επ.

164. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 42, Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 92, υποσημ. 223.

165. Ενδεικτική είναι εν προκειμένω η πρόβλεψη του άρθρου 5 του Κανονισμού (ΕΕ) 1173/2011 – Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1173/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Νοεμβρίου 2011, για την αποτελεσματική επιβολή της δημοσιονομικής εποπτείας στη ζώνη του ευρώ, OJ 2011 L 306/4. – Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 89 επ., D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, ό.π., σ. 675.

166. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE amending Directive 2011/85/EU on requirements for budgetary frameworks of the Member States – Agreement in principle with a view to consulting the European Parliament, Brussels, 20 December 2023, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15396-2023-REV-4/en/pdf, σ. 1 επ.

167. R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 17 επ., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35 επ.

168. D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, ό.π., σ. 667 επ., S. THEODOROPOULOU, ό.π., σ. 6 επ., R. SWEENEY/R. CANELLI, ό.π., σ. 16 επ., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35.

169. R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 17, Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, «Λευκός καπνός» στο ECOFIN: Επετεύχθη η πρώτη πολιτική συμφωνία για νέους δημοσιονομικούς κανόνες, https://www.insider.gr/oikonomia/303130/leykos-kapnos-sto-ecofin-epeteychthi-i-proti-politiki-symfonia-gia-neoys, 20.12.2023.

170. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σσ. 4 επ., 17 επ. και 24, S. THEODOROPOULOU,

υπό αναφορά σχεδιασμός δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι θα συνέβαλε στη διατήρηση ή και επέκταση των κρινόμενων ως πλεονεκτημάτων ως απόρροια της προτεινόμενης κατάργησης του κανόνα μείωσης του χρέους κατά 1/20, ιδιαίτερα για τα κράτη μέλη τα οποία αντιμετωπίζουν υψηλό δημόσιο χρέος και έλλειμμα[171].

3. Δομικό στοιχείο και του νέου πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ θα αποτελέσει η, μέσω των προτεινόμενων ρυθμίσεων, κανονιστική κατοχύρωση ότι, οι διαρθρωτικές και επενδυτικές παρεμβάσεις των κρατών μελών πρόκειται να κατευθυνθούν σε συγκεκριμένους οικονομικούς κλάδους και τομείς, που αποτελούν κοινές προτεραιότητες για την ΕΕ. Οι τομείς αυτοί, όπως προβλέπονται σχετικά στις κρινόμενες νομοθετικές προτάσεις του ECOFIN, είναι, πρωτίστως, η επίτευξη των μεταρρυθμίσεων και των επενδύσεων που καθορίζονται στην Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία του 2021, οι αντίστοιχες απαιτήσεις για την ολοκλήρωση της ψηφιακής μετάβασης, η πραγματοποίηση της ενεργειακής και αμυντικής αυτονομίας της ΕΕ κ.λπ.[172].

Με σκοπό την καλύτερη θωράκιση της απόδοσης προτεραιότητας από τα κράτη μέλη στους προαναφερόμενους τομείς κοινών πολιτικών της ΕΕ, η τελευταία κανονιστική απαίτηση πρόκειται, όπως προεκτέθηκε, να συνδέεται με το βαθμό εφαρμογής των προβλέψεων του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας ανά κράτος μέλος.

Υπενθυμίζεται ότι, βάσει του Κανονισμού (ΕΕ) 2021/241 με τον οποίο συστάθηκε ο Μηχανισμός, ορίστηκαν ως τομείς κοινής προτεραιότητας της ΕΕ η πραγματοποίηση επενδύσεων, καθώς και σχετικών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, με επίκεντρο την υλοποίηση της πράσινης και της ψηφιακής μετάβασης στα κράτη μέλη της ΕΕ[173].

Λόγω αντιθέσεων, οι κρατικοί πόροι που θα κατευθύνονται προς την εκπλήρωση των προαπαιτούμενων πόρων του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας δεν έγινε αποδεκτό να συγκροτούν, στο υπό μεταρρύθμιση νομικό πλαίσιο, ένα είδος αυτόνομης κατηγορίας δαπανών από την οποία θα επιτρέπονται περισσότερες αποκλίσεις (όπως αποφασίστηκε αντίστοιχα με την κατηγορία των αμυντικών δαπανών). Να αποτελούν, δηλαδή, αυτοτελές κριτήριο διαπίστωσης της συμμόρφωσης ή όχι με την υποχρέωση των κρατών μελών για την αποφυγή των υπερβολικών ελλειμμάτων[174]. Όπως, όμως, σημειώθηκε στα οικεία μέρη, ο βαθμός υλοποίησης των υπό το Μηχανισμό διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων πρόκειται να συνιστά κριτήριο αφενός για την αξιολόγηση και έγκριση από την Επιτροπή και το Συμβούλιο των εθνικών μεσοπρόθεσμων δημοσιονομικών διαρθρωτικών σχεδίων των κρατών μελών[175]. Επιπλέον, η συμμόρφωση με τους εν λόγω στόχους θα αποτελεί πρόκριμα

ό.π., σ. 6 επ., R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 17 επ., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35.

171. Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35.

172. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 5, COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 4, J. BORRELL, Γιατί είναι σημαντική η ευρωπαϊκή στρατηγική αυτονομία, https://www.eeas.europa.eu/eeas/%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%AF-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B7-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1-%E2%80%93-%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CE%B6%CE%AD%CF%80-%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%81%CE%AD%CE%BB_el, 03.12.2020.

173. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility_el (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Δελτίο Τύπου 11 Φεβρουαρίου 2021, Δέσμη μέτρων ανάκαμψης της ΕΕ: Το Συμβούλιο θεσπίζει τον Μηχανισμό Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2021/02/11/eu-recovery-package-council-adopts-recovery-and-resilience-facility/, EUROPEAN COMMISSION, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Communication on orientations for a reform of the EU economic governance framework, Brussels, 9.11.2022, COM(2022) 583 final, https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2022-11/com_2022_583_1_en.pdf, σ. 3 επ., Α. ΚΑΛΥΒΑ, Αποτίμηση του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, https://www.kathimerini.gr/economy/562362541/apotimisi-toy-michanismoy-anakampsis-kai-anthektikotitas/, 08.04.2023, Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35.

174. Μ. ΨΥΛΟΣ, Η συμφωνία που επιτεύχθηκε στη συνεδρίαση του Ecofin είναι ένας συμβιβασμός που στην πραγματικότητα δεν ικανοποιεί κανέναν: Στον αυτόματο πιλότο παρά την καταιγίδα …, https://hellasjournal.com/2023/12/i-simfonia-pou-epitefchthike-sti-sinedriasi-tou-ecofin-ine-enas-simvivasmos-pou-stin-pragmatikotita-den-ikanopii-kanenan-ston-aftomato-piloto-para-tin-kategida/, 22.12.2023.

175. Όπως επίσης προεκτέθηκε, σύμφωνα και με τις συναφείς προτάσεις μεταρρύθμισης που υποβλήθηκαν από την Επιτροπή τον Μάρτιο 2023, μεταξύ των κριτηρίων αξιολόγησης και έγκρισης των μεσοπρόθεσμων σχεδίων των κρατών μελών θα πρέπει να υπάγονται και ο βαθμός εκπλήρωσης από τα κράτη μέλη των επενδύσεων στους τομείς κοινής προτεραιότητας της ΕΕ – Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35, υποσημ. 2.

και για την έγκριση ή όχι της χορήγησης παράτασης της περιόδους δημοσιονομικής προσαρμογής των κρατών μελών[176]. Και αφετέρου, η χορήγηση ειδικής μεταβατικής περιόδου ως προς την καταβολή των επιτοκίων δανεισμού κατά τα έτη 2025, 2026 και 2027 θα συνδεθεί με το βαθμό εκπλήρωσης των μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων στους τομείς προτεραιότητας της ΕΕ, σύμφωνα και με τους όρους του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας[177]. Επιπρόσθετα, τα παραπάνω αποτελούν, συγχρόνως, και κριτήρια για το κατά πόσον τα μεσοπρόθεσμα σχέδια είναι πρόσφορα για την αποτροπή ή τη διόρθωση ανισορροπιών, στο πλαίσιο της διαδικασίας αποφυγής των μακροοικονομικών ανισορροπιών[178].

Συμπληρωματικά προς τα προαναφερόμενα μέτρα, το βαθμό προσήλωσης των κρατών μελών στην ανακατεύθυνση των μεταρρυθμιστικών και επενδυτικών προγραμμάτων τους προς τους παραπάνω τομείς κοινής προτεραιότητας της ΕΕ φαίνεται να ενισχύει και η επιδιωκόμενη υπαγωγή σε ένα ενιαίο μεσοπρόθεσμο σχέδιο τόσο των δημοσιονομικών όσο και των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που δεσμεύονται να πραγματοποιούν τα κράτη μέλη. Με τον τρόπο αυτό, πρόκειται να ενοποιηθούν σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό τα στάδια υποβολής σε αξιολόγηση του δημοσιονομικού και του διαρθρωτικού σκέλους των σχεδίων των κρατών μελών, στο πλαίσιο της διαδικασίας του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου[179].

Να σημειωθεί εν προκειμένω ότι, όπως είναι γνωστό, ο μεσοπρόθεσμος χαρακτήρας αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της δόμησης του πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ βάσει παλαιότερων ρυθμίσεων. Στα σχετικά σημεία έγιναν αναφορές, μεταξύ άλλων, στην ισχύ του ΜΔΣ[180]. Ενώ, η προκρινόμενη υπό το νέο πλαίσιο υποβολή των εθνικών μεσοπρόθεσμων δημοσιονομικών διαρθρωτικών σχεδίων των κρατών μελών θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως μετεξέλιξη της μέχρι πρότινος ισχύουσας πολυμερούς εποπτείας στο πλαίσιο του προληπτικού σκέλους του ΣΣΑ και του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, η οποία συγκροτούνταν, κατά κύριο λόγο, από την υποχρέωση των κρατών μελών προς ετήσια υποβολή των προγραμμάτων σταθερότητας και σύγκλισης (ως προς το δημοσιονομικό σκέλος), καθώς και των εθνικών προγραμμάτων μεταρρυθμίσεων (ως προς το σκέλος των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων), υπό την ισχύ του ΜΔΣ[181].

4. Με βάση τα προηγούμενα δύναται να εξαχθεί η τάση της σταδιακής αναβάθμισης των δεσμεύσεων που απορρέουν από την ενωσιακή έννομη τάξη για τα κράτη μέλη όσον αφορά και την οικονομική πολιτική που ασκούν.

Η εν λόγω τάση είχε αποτυπωθεί με σαφήνεια και στη προηγούμενη εκτεταμένη μεταρρύθμιση του πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ, το 2011. Συγκεκριμένα, κρίσιμοι δείκτες της πολυμερούς εποπτείας και του διορθωτικού σκέλους του ΣΣΑ για τα κράτη μέλη αποτέλεσαν οι προβλέψεις και οι αποδόσεις των σχεδίων των τελευταίων σε αναφορά με τις διαρθρωτικές και επενδυτικές κατευθύνσεις που εμπεριέχονταν στη «Στρατηγική Ευρώπη 2020», δηλαδή, ενός ευρύτερου σχεδιασμού της ΕΕ με πυκνές κανονιστικές ρυθμίσεις για τον καθορισμό των κοινών οικονομικών προτεραιοτήτων[182]. Στο πλαίσιο αυτό, βάσει του Κανονισμού (ΕΕ) 1176/2011, ιδρύθηκε επιπλέον και ο Μηχανισμός επαγρύπνησης για την παρακολούθηση και τον έγκαιρο εντοπισμό των νεοεμφανιζόμενων μακροοικονομικών ανισορροπιών[183]. Ο παραπάνω Μηχανισμός λειτουργεί σύμφωνα με τηρούμενο Πίνακα Αποτελεσμάτων. Δηλαδή, η αξιολόγηση της απόδοσης των κρατών μελών ιδιαίτερα στους τομείς προτεραιότητας της ΕΕ διεξάγεται σύμφωνα με ορισμένα κατώτατα όρια οικονομικών δεικτών (όπως, εκτός των άλλων, οι δείκτες για το ύψος του ιδιωτικού χρέους ή του ποσοστού ανεργίας), οι οποίοι φέρονται ως πλέον κατάλληλοι για τη διασφάλιση του βαθμού ανταγωνιστικότητας των οικονομικών των κρατών μελών, καθώς και για την αποφυγή πρόκλησης υπερβολικών μακροοικονομικών ανισορροπιών[184]. Όπως και υπό τις αναθεωρούμενες ρυθμίσεις, η άσκηση εποπτείας τόσο επί της δημοσιονομικής όσο και επί της οικονομικής πολιτικής των κρατών μελών τέθηκε υπό στενό συντονισμό, μέσω της διαδικασίας του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου[185].

176. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σσ. 5, 11 και 30 επ., COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, ό.π.

177. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 10, COUNCIL OF THE EU, Economic governance review: Council agrees on reform of fiscal rules, ό.π.

178. Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35.

179. S. THEODOROPOULOU, ό.π., σ. 6 επ.

180. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, Το πλαίσιο δημοσιονομικών πολιτικών της ΕΕ, ό.π., σ. 3 επ., R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 12 επ.

181. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 76 επ., Ν. ΜΗΛΙΩΝΗΣ, Το «Ευρωπαϊκό Εξάμηνο» ως μέσο συντονισμού των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2016/05/Milionis_evropaiko-examino.pdf (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 28.01.2024), D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, ό.π., σ. 669 επ., Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, ό.π., σ. 788 επ.

182. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 76 επ.

183. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 84 επ.

184. Ibid.

185. Ibid, Ν. ΜΗΛΙΩΝΗΣ, ό.π., Ε.-Ο. ΒΟΥΒΟΝΙΚΟΣ, Δομικά στοιχεία

Η τάση αυτή πρόκειται να επιταθεί μετά τη θέση σε εφαρμογή των νέων ρυθμίσεων, ειδικά εάν ληφθεί υπόψιν η προαναφερόμενη συσχέτισή τους με το κανονιστικό πλαίσιο του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας και των υποχρεώσεων που απορρέουν από αυτό, καθώς και οι ρητές προβλέψεις στις νομοθετικές προτάσεις του ECOFIN ως προς τους τομείς στους οποίους θα πρέπει τα κράτη μέλη να κατευθύνουν διαρθρωτικά και επενδυτικά προγράμματα.

Κατ' επέκταση, ιδίως μετά το θεσμικό και νομικό πλαίσιο που τυποποιήθηκε ενόψει της διαχείρισης των επιπτώσεων της διεθνούς οικονομικής κρίσης του 2008, φαίνεται να υποδηλώνεται μία λανθάνουσα μεταβολή του χαρακτήρα της κοινής οικονομικής πολιτικής εντός της ΕΕ, όπως αυτή προβλέπεται ιδίως στα άρθρα 119 επ. ΣΛΕΕ[186]. Συναφώς, ενόσω, από την άποψη των ρυθμίσεων του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου, η κοινή οικονομική πολιτική προβλέπεται να αποτελείται από σύνθεση κατευθυντήριων αρχών[187], οι εξελίξεις που επήλθαν στο σχετικό πλαίσιο ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 2010 απέληξαν στη διαμόρφωση αρκετά στενών περιθωρίων κατά το σχεδιασμό από τα κράτη μέλη των οικονομικών τους πολιτικών[188]. Συνεπώς, όπως έχει επισημανθεί ορθά στην επιστήμη, τα κριτήρια της ενωσιακής έννομης τάξης περιλαμβάνουν, όχι μόνο την εποπτεία επί των κυριότερων δημοσιονομικών μεγεθών των κρατών μελών, αλλά και σημαντικές οικονομικές πολιτικές των κρατών μελών σε σχέση με το βαθμό ανταγωνιστικότητας αυτών και την επίτευξη κοινών μεταρρυθμιστικών και επενδυτικών στόχων[189].

5. Επομένως, η προεκτιθέμενη πρόνοια του προκρινόμενου νέου νομικού πλαισίου του ΣΣΑ για τις ευχέρειες που θα διαθέτουν τα κράτη μέλη για σχετικά πιο ευέλικτη δημοσιονομική προσαρμογή[190] θα πρέπει, πιο σωστά, να συσχετίζεται άμεσα με τις παραπάνω δεσμεύσεις που ίσχυαν και θα εξακολουθούν να ισχύουν στο πεδίο των ασκούμενων οικονομικών πολιτικών.

Πιο συγκεκριμένα, εν μέσω επαναφοράς σε πλήρη ισχύ των κανόνων τήρησης της αρχής της δημοσιονομικής πειθαρχίας από το 2025, τα κράτη μέλη καλούνται – και υπό το νέο πλαίσιο – να κατευθύνουν το όποιο πρόσθετο δημοσιονομικό περιθώριο ανακύπτει (από το σχετικά μεγαλύτερο βαθμό ευελιξίας κατά την περίοδο δημοσιονομικής προσαρμογής) σε συγκεκριμένους τομείς οικονομικής πολιτικής, όπως, μεταξύ άλλων, αυτούς της πράσινης και της ψηφιακής μετάβασης. Πρόκειται για τομείς στους οποίους διαφαίνεται η δυνατότητα υπό καλύτερες προϋποθέσεις να παροχετευθούν εκτεταμένα λιμνάζοντα κεφάλαια, ενώ κρίνεται ότι συμβάλλουν στην αναβάθμιση του βαθμού ανταγωνιστικότητας και αυτονομίας της ΕΕ[191]. Αντίθετα, φαίνεται να επιδιώκεται η αποτροπή πραγματοποίησης κρατικών δαπανών ή και επενδύσεων σε τομείς οι οποίοι ελέγχονται για την πρόκληση μελλοντικών κινδύνων απομείωσης του βαθμού ανταγωνιστικότητας των ενωσιακών οικονομιών, καθώς και της φερόμενης ως σοβαρής επιβάρυνσης του δημόσιου χρέους και του ελλείμματος. Ευρύτερα, σε περιβάλλον δεσμευτικής τήρησης οριζόντιων κανόνων δημοσιονομικής πειθαρχίας, οι πόροι των κρατικών προϋπολογισμών περιορίζονται[192].

Συγχρόνως, όπως προαναφέρθηκε, τα εναπομείναντα δημοσιονομικά περιθώρια και υπό την εφαρμογή του αναθεωρημένου ΣΣΑ πρόκειται να είναι μικρά[193]. Κατά ορθότερη εκτίμηση, τα υπό κρίση δεδομένα συνεπάγονται – και υπό τη ισχύ της σχολιαζόμενης μεταρρύθμισης – την εξακολούθηση της έντονης δημοσιονομικής συμπίεσης που ασκείται ιδίως σε δαπάνες των κρατών μελών που κατευθύνονται στη χρηματοδότηση κοινωνικών πολιτικών (όπως, μεταξύ άλλων, των δημόσιων κοινωνικοασφαλιστικών και συνταξιοδοτικών συστημάτων), σε συνδυασμό με την υποβολή αυτών των τομέων κρατικής πολιτικής σε διαρκείς διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις[194].

Άλλωστε, οι προπεριγραφόμενες κατευθύνσεις φαίνεται να διακρίνουν, εκτός από το καθεαυτό δημοσιονομικό δίκαιο της ΕΕ, και άλλους τομείς πολιτικής της ΕΕ, όπως ιδίως τη λειτουργία του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. Όπως ήδη επισημάνθηκε, ο Μηχανισμός λειτουργεί υπό σαφείς προαπαιτούμενους όρους, προκειμένου να εγκριθούν χρηματοδοτικές ροές προς τα κράτη μέλη. Τέτοιους όρους συνιστούν ο προγραμ-

---

του δημοσιονομικού δικαίου της ΕΕ. Η τάση εισαγωγής του «χρυσού δημοσιονομικού κανόνα» σε ευρωπαϊκά συντάγματα, Νομικό Βήμα, 2022, σ. 1434 επ.

186. Γ.-Ε. ΚΑΛΑΒΡΟΣ / Θ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Ουσιαστικό Δίκαιο, τ. ΙΙ, 4η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 173 επ.

187. Σε αντιδιαστολή αρχικά με το έντονο βαθμό συνοχής που προβλέπεται (άρθρα 127 επ. ΣΛΕΕ) για την ενιαία νομισματική και συναλλαγματική πολιτική της ΕΕ – Γ.-Ε. ΚΑΛΑΒΡΟΣ / Θ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π., σ. 173 επ.

188. Κυρίως όσων κρατών μελών τέθηκαν υπό τις ρυθμίσεις της ενισχυμένης εποπτείας ή, εν γένει, αντιμετώπισαν δημοσιονομική κατάσταση υπερβολικού ελλείμματος ή και χρέους – Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 88 επ.

189. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 84 επ.

190. Για παράδειγμα, μέσα από την κατάργηση του κανόνα μείωσης του χρέους κατά 1/20 σε ετήσια βάση – S. THEODOROPOULOU, ό.π., σ. 6 επ., R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 17 επ.

191. J. BORRELL, ό.π., R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 17 επ.

192. R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 17 επ.

193. Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35 επ.

194. R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 17 επ., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 35 επ.

ματισμός υλοποίησης επενδύσεων σε συγκεκριμένους οικονομικούς κλάδους, με παράλληλη τήρηση των ενωσιακών δημοσιονομικών κανόνων[195].

6. Και υπό το νέο πλαίσιο οι μηχανισμοί του προληπτικού και του διορθωτικού σκέλους του ΣΣΑ (με το αντίστοιχο κυρωτικό τους πλαίσιο), καθώς και οι υποχρεώσεις των κρατών μελών για την πραγματοποίηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων διαφαίνεται πως θα μπορούν να συμπληρώνονται από στοιχεία αιρεσιμότητας, που προσδίδουν αυξημένη κανονιστική βαρύτητα στις ενωσιακές προβλέψεις. Η τάση αυτή συνιστά απόρροια της κατεύθυνσης των κρινόμενων νομοθετικών προτάσεων του ECOFIN – αλλά και προηγουμένως της Επιτροπής – ως προς την ανάγκη ενδυνάμωσης της «ιδιοκτησίας» από τα κράτη μέλη των κατευθύνσεων για τις καθαρές πρωτογενείς δαπάνες που θα εκδίδει το Συμβούλιο, καθώς και των άλλων συστάσεων ή προτάσεων των θεσμικών οργάνων της ΕΕ[196].

Η αποκαλούμενη επίταση της «εθνικής ιδιοκτησίας» προγραμμάτων όπως τα μεσοπρόθεσμα σχέδια τα οποία πρόκειται να καταθέτουν τα κράτη μέλη από το 2024 αντιστοιχεί συνήθως σε ενσωμάτωση ενωσιακών υποχρεώσεων σε εσωτερικούς κανόνες δικαίου ανώτερης κανονιστικής δύναμης, με σκοπό να καθίστανται ταυτόχρονα και υποχρεώσεις απορρέουσες από το εσωτερικό δίκαιο. Οι εν λόγω υποχρεώσεις θα ενισχύονται από ρήτρες αιρεσιμότητας, ιδίως όσον αφορά τις διαφόρων μορφών χρηματοδοτήσεις που προέρχονται από κοινούς πόρους της ΕΕ. Ως αποτέλεσμα, η ομαλή εξακολούθηση των τελευταίων εξαρτάται από το βαθμό συμμόρφωσης των κρατών μελών ως προς την υλοποίηση της αρχή της δημοσιονομικής πειθαρχίας και των επενδύσεων στους τομείς προτεραιότητας της ΕΕ[197].

Παρεμφερείς προβλέψεις που σχετίζονται με το πλαίσιο της ΕΟΔ έχουν επίσης ισχύσει το διάστημα των τελευταίων ετών, ιδιαίτερα μετά τις μεταβολές του πλαισίου το 2011.

Συναφώς, η σύμφωνη με το δίκαιο της ΕΕ και ειδικότερα την κατ' άρθρο 125 ΣΛΕΕ «ρήτρα περί μη διάσωσης» σύσταση και λειτουργία του ΕΜΣ βασίστηκε ακριβώς στην ανάληψη ισχυρών δεσμεύσεων των οικονομικά υποστηριζόμενων κρατών μελών για υλοποίηση προγραμμάτων συμμόρφωσης με αυστηρούς κανόνες τήρησης δημοσιονομικής πειθαρχίας και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων[198]. Αντίστοιχα, προκειμένου να αποφευχθεί η αντίθεση με την κατ' άρθρο 123 ΣΛΕΕ απαγόρευση της νομισματικής χρηματοδότησης, οι αποφάσεις του διοικητικού συμβουλίου της ΕΚΤ μετά το 2010 που καθόριζαν τη δυνατότητα της ΕΚΤ προς αγορά κρατικών χρεογράφων από τη δευτερογενή αγορά ομολόγων (με σκοπό την οικονομική στήριξη όσων κρατών μελών αντιμετώπιζαν οξύ πρόβλημα δανειοδότησης), συμπληρώνονταν απαραίτητα από την εφαρμογή προγραμμάτων μακροοικονομικής προσαρμογής[199]. Παραπλήσια περίπτωση αποτελεί και η πρόβλεψη του άρθρου 3 της ΣΣΣΔ σύμφωνα με την οποία, τα κράτη μέρη δεσμεύονταν να ενσωματώσουν τον κανόνα περί πλεονασματικών ή ισοσκελισμένων προϋπολογισμών κατά προτίμηση μέσω συνταγματικών ρυθμίσεων ή, κατ' ελάχιστον, μέσω διατάξεων που θα διασφάλιζαν το μόνιμο χαρακτήρα του παραπάνω κανόνα[200].

7. Όπως αναφέρθηκε στο οικείο μέρος, στην πολιτική συμφωνία της 20ής Δεκεμβρίου 2023 διακρίνεται και η βούληση ενσωμάτωσης ρυθμίσεων της ΣΣΣΔ (και του Δημοσιονομικού Συμφώνου αυτής) στο δίκαιο της ΕΕ. Με συνέπεια την αναγωγή αυτών σε υποχρεώσεις της ενωσιακής έννομης τάξης, καθώς και την επέκταση του

195. Καθόσον, η σύσταση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάκαμψης συνέπεσε με τον προσδιορισμό από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ του Πολυετούς Δημοσιονομικού Πλαισίου, διαθέτοντας κοινή χρονική περίοδο εφαρμογής, δηλαδή το διάστημα 2021-2027 – Ε. ΤΡΙΗΡΗ, Πιο ευέλικτο Σύμφωνο Σταθερότητας θέλει η ΕΚΤ: Τα 6 βήματα, εφημ. Ναυτεμπορική, 04.12.2021. Ενδεικτικό είναι ακόμη το παράδειγμα που προκύπτει από τις επιλογές κατανομής των χρηματοδοτικών πόρων όπως καταγράφονται στο εγχώριο Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας («Ελλάδα 2.0 – Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας ("Next Generation EU")». Σύμφωνα με το παραπάνω Σχέδιο: «*Το Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας συμβάλλει στην πράσινη μετάβαση της Ελλάδας αφιερώνοντας το 38% του εκτιμώμενου προϋπολογισμού στην επίτευξη των κλιματικών στόχων.*», καθώς και: «*Το Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας συμβάλλει στον ψηφιακό μετασχηματισμό της Ελλάδας αντιστοιχίζοντας το 22% του εκτιμώμενου προϋπολογισμού σε ψηφιακούς στόχους*» – «Ελλάδα 2.0 – Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας ("Next Generation EU")», Αναλυτική Περιγραφή Δράσεων, https://primeminister.gr/wp-content/uploads/2021/03/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CC%81%CE%B4%CE%B1-2.0-%CE%91%CE%BD%CE%B1%CE%BB%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CC%81-%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B7%CC%81-%CE%94%CF%81%CE%B1%CC%81%CF%83%CE%B5%CF%89%CE%BD.pdf, 02.04.2021, σ. 13 επ.

196. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 8, S. THEODOROPOULOU, ό.π., σ. 2 επ.

197. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 82 επ., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 33 επ.

198. Όπως κρίθηκε από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υπόθεση *Pringle* κατά Κυβέρνησης της Ιρλανδίας, το 2012 – D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, ό.π., σ. 677 επ., A. HINAJEROS, ό.π., σ. 594 επ., Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, ό.π., σ. 779 επ.

199. Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, ό.π., σ. 776 επ., A. HINAJEROS, ό.π., σ. 593 επ.

200. A. HINAJEROS, ό.π., σ. 600 επ., D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, ό.π., σ. 665 επ., Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, ό.π., σ. 793, Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 104, Ε.-Ο. ΒΟΥΒΟΝΙΚΟΣ, ό.π., σ. 1441 επ.

πεδίου εφαρμογής τους στο σύνολο των κρατών μελών της ΕΕ[201].

Η εν λόγω απόφαση του ECOFIN συνιστά εμβάθυνση της τάσης σταδιακής ενσωμάτωσης στην έννομη τάξη της ΕΕ διακυβερνητικού χαρακτήρα συμφωνιών ή και μηχανισμών που είχαν θεσπιστεί με σκοπό την αντιμετώπιση των σοβαρών επιπτώσεων της διεθνούς οικονομικής κρίσης του 2008. Σημαντικότερο ανάλογο παράδειγμα αποτελεί η ενσωμάτωση στην ενωσιακή έννομη τάξη του ελεγκτικού νομικού πλαισίου που απέρρεε από τις διακυβερνητικού χαρακτήρα συμφωνίες διεθνούς δικαίου για τη λειτουργία των μηχανισμών χρηματοδοτικής συνδρομής προς τα κράτη μέλη, με προεξάρχουσα τη συμφωνία για τον ΕΜΣ. Συναφώς, κυρίως βάσει του Κανονισμού (ΕΕ) 472/2013 συγκροτήθηκε πυκνό πλέγμα ρυθμίσεων για τον καθορισμό της διαδικασίας και του περιεχομένου του καθεστώτος ενισχυμένης εποπτείας κρατών μελών, που είχε αποτελέσει σε προηγούμενο χρόνο τμήμα των προαναφερόμενων συμφωνιών. Ο διακυβερνητικός χαρακτήρας αυτών των συμφωνιών είχε επιλεγεί και λόγω των αντιθέσεων που υπήρχαν ανάμεσα σε κράτη μέλη που επιδίωκαν πιο ελαστικά χρονικά διαστήματα υλοποίησης της δημοσιονομικής προσαρμογής και σε όσα υποστήριζαν την αναγκαιότητα ενδυνάμωσης των δημοσιονομικής φύσης μέτρων με τους κυρωτικούς μηχανισμούς του ενωσιακού δικαίου[202].

8. Ευρύτερα, υπενθυμίζεται ότι, σύμφωνα με το άρθρο 119 παρ. 3 ΣΛΕΕ, πρωτεύοντες στόχοι της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ) συνιστούν, μεταξύ άλλων, η διασφάλιση της σταθερότητας των τιμών και των υγιών δημόσιων οικονομικών των κρατών μελών, σε περιβάλλον κατοχύρωσης της απελευθέρωσης της κίνησης κεφαλαίων, εμπορευμάτων, υπηρεσιών και προσώπων. Υπόβαθρο για την επίτευξη των παραπάνω αποτελούν η κανονιστική κατοχύρωση αντιπληθωριστικών πολιτικών, καθώς και πολιτικών συμβατών με την αρχή της δημοσιονομικής πειθαρχίας, υπό τη θέσπιση ενιαίας νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής της ΕΕ. Βαρύνουσα καθίσταται, επομένως, και η λειτουργία της ΕΚΤ, η οποία δεν υπόκειται κατ' αρχήν στην άσκηση πολιτικού ελέγχου[203].

Ακόμη, μέσω της κυκλοφορίας του κοινού νομίσματος επιδιώκεται η βελτίωση του βαθμού ανταγωνιστικών των μεγάλων επιχειρήσεων των κρατών μελών της ΕΕ έναντι των ισχυρών διεθνών ανταγωνιστών τους[204].

Για αυτούς τους λόγους οι υπό κρίση στόχοι συμφωνήθηκαν στο Μάαστριχτ το 1991 και ενσωματώθηκαν στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, εκφραζόμενοι κυρίως μέσω το διττού κριτηρίου της μη υπέρβασης από τα κράτη μέλη ποσοστού 60% επί του ΑΕγχΠ για το δημόσιο χρέος και ποσοστό 3% για το έλλειμμα, αντίστοιχα[205].

Ωστόσο, η προεκτιθέμενη δόμηση κυρίως της ΟΝΕ ενέτεινε την πρόκληση διαφοροποιήσεων ανάμεσα στην οικονομική ισχύ των κρατών μελών της, με περαιτέρω επίπτωση τη δημιουργία εμφανών αποκλίσεων και επί της δημοσιονομικής κατάστασης αυτών. Ως απόρροια, κράτη μέλη όπως η Γερμανία και άλλα κράτη της Βόρειας Ευρώπης διέθεταν, για μακρά χρονικά διαστήματα, την ευχέρεια συσσώρευσης πλεονασμάτων, καταγράφοντας υγιή δημόσια οικονομικά. Αντίθετα, λόγω και της προαναφερόμενης συσσώρευσης, άλλα κράτη μέλη (όπως αυτά της Νότιας Ευρώπης) άρχισαν να αντιμετωπίζουν σοβαρές αποκλίσεις από τους συμφωνηθέντες κοινούς δημοσιονομικούς στόχους της ΕΕ. Ενώ, οικονομικά ισχυρά κράτη μέλη (όπως η Γαλλία και η Ιταλία) επεδίωξαν την επίτευξη συναίνεσης των άλλων κρατών μελών στην κοινή απόδοση έμφασης στην πραγματοποίηση επενδύσεων, καθώς και στην εύρεση μέσων κοινής δανειοδοτικής ή και χρηματοοικονομικής στήριξης από τους κοινοτικούς και μετέπειτα ενωσιακούς πόρους[206].

Μετά την εκδήλωση της διεθνούς οικονομικής κρίσης του 2008 οι εν λόγω υπαρκτές αντιθέσεις οξύνθηκαν περαιτέρω. Συναφώς, υποβλήθηκαν προτάσεις προκειμένου να μεταβληθούν ρυθμίσεις του πρωτογενούς και του παράγωγου ενωσιακού δικαίου ώστε, να καταστεί δυνατή η έκδοση κοινών χρεογράφων, μέσω δανειακής επιβάρυνσης της ΕΕ. Οι προτάσεις αυτές προξένησαν την έντονη διαφωνία της Γερμανίας και όσον άλλων κρατών μελών έκριναν ότι τυχόν υλοποίηση προγραμμάτων ανάληψης κοινού ενωσιακού χρέους θα απέληγε να πλήξει την έως τότε ομαλή δημοσιονομική τους κατάσταση.

201. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σσ. 15 και 42, COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 9, COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE amending Directive 2011/85/EU on requirements for budgetary frameworks of the Member States, ό.π., σ. 5.

202. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 208 επ., Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, ό.π., σ. 791 επ., R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 16, A. HINAJEROS, ό.π., σ. 598 επ., D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, ό.π., σ. 666.

203. Σ. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, «Ουτοπία» τχ. 51/2002, Ελληνικά Γράμματα, σ. 37 επ., Γ.-Ε. ΚΑΛΑΒΡΟΣ / Θ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π., σ. 173 επ.

204. Σ. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, ό.π., σ. 37 επ.

205. R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 11 επ., Σ. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, ό.π., σ. 37 επ.

206. Σ. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, ό.π., σ. 37 επ., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 6 επ., R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 11 επ.

Με περαιτέρω επιπτώσεις στην πιστοληπτική ικανότητα τόσο κρατικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων όσο και μεγάλων πιστωτικών ή και άλλων ιδιωτικών επιχειρήσεων που εδρεύουν στο εσωτερικό τους, καθώς και στο βαθμό ανταγωνιστικότητας των τελευταίων[207].

Οι έντονες αντιθέσεις ανάμεσα στα κράτη μέλη εμφαίνονται πρόδηλα και στις κανονιστικές εξελίξεις με τις οποίες διαμορφώθηκε αρχικά το πλαίσιο του ΣΣΑ και στη συνέχεια της ΕΟΔ.

Από την άποψη της ειδικότερης ρύθμισης των οικονομικών και δημοσιονομικών πολιτικών της ΕΕ, η συμφωνία και η θέση σε του ΣΣΑ το 1997 αποτέλεσε σημαντικό μέσο για τον έλεγχο των κρατών μελών κατά το βαθμό εκπλήρωσης των προαναφερόμενων δημοσιονομικών κριτηρίων του Μάαστριχτ, επιφέροντας ως κύριες μεταβολές την εξειδίκευση του προληπτικού (μέσα από τη θέσπιση της πολυμερούς εποπτείας) και του διορθωτικού σκέλους επί των δημοσιονομικών πολιτικών των κρατών μελών, όπως και την εισδοχή αυστηρότερων κυρωτικών μηχανισμών[208]. Οι αποφάσεις για τη μεταρρύθμιση του ΣΣΑ που ελήφθησαν έκτοτε εντάσσονται στην κατεύθυνση της επιβολής πρόσθετων, αυστηρών μέτρων για τη διασφάλιση της εφαρμογής της αρχής της δημοσιονομικής πειθαρχίας από τα κράτη μέλη[209].

Μπορούν εδώ να διακριθούν όλως συνοπτικά, μεταξύ άλλων, η εισαγωγή στο ΣΣΑ της έννοιας του ΜΔΣ (υπό το περιεχόμενο που προαναφέρθηκε), με την αναθεώρηση του ΣΣΑ το 2005. Ιδιαίτερα, η εκτεταμένη μεταβολή που επήλθε στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης του ΣΣΑ και της εκ νέου συγκρότησης του πλαισίου της ΕΟΔ με την έκδοση της δέσμης των έξι νομικών πράξεων του 2011. Βασικές εκφάνσεις αυτής της μεταρρύθμισης εκτέθηκαν στα οικεία σημεία. Πρόκειται, μεταξύ άλλων, για την εκ νέου ενδυνάμωση των ρυθμίσεων τόσο του προληπτικού όσο και του διορθωτικού σκέλους του ΣΣΑ. Ιδίως μέσω της καθιέρωσης της ειδικής διαδικασίας ελέγχου επί των κρατών μελών ως προς την αποφυγή των μακροοικονομικών ανισορροπιών, με την ασκούμενη εποπτεία να επεκτείνεται δεσμευτικά και στην ουσία των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών, με ρύθμιση συγχρόνως δυνατότητας ενεργοποίησης ειδικού κυρωτικού μηχανισμού (Κανονισμοί (ΕΕ) 1174/2011 και 1176/2011). Για τον εμπλουτισμό του κυρωτικού μηχανισμού του προληπτικού σκέλους του ΣΣΑ, βάσει του Κανονισμού (ΕΕ) 1173/2011. Επίσης, για τον κανόνα μείωσης του ύψους του δημόσιου χρέους κατά 1/20 σε ετήσια βάση, όσον αφορά το μέρος που αυτό υπερβαίνει την τιμή αναφοράς του 60% επί του ΑΕγχΠ, αναθεωρώντας με τον τρόπο αυτό επί το αυστηρότερο τις προϋποθέσεις εφαρμογής της ΔΥΕ. Ο παραπάνω κανόνας συμπεριλήφθηκε και στο Δημοσιονομικό Σύμφωνο της ΣΣΣΔ. Επιπλέον, το 2011 τίθεται σε πλήρη υλοποίηση ο συντονισμός των οικονομικών και δημοσιονομικών πολιτικών των κρατών μελών μέσω της θέσπισης της διαδικασίας του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου (Κανονισμός (ΕΕ) 1175/2011). Ενώ, βάσει του Κανονισμού (ΕΕ) 473/2013 προβλέφθηκαν πιο αυστηρά κριτήρια ελέγχου επί των προϋπολογισμών των κρατών μελών από το Συμβούλιο και την Επιτροπή (μεταβάλλοντας το προληπτικό σκέλος του ΣΣΑ), καθώς και πρόσθετες δεσμεύσεις των κρατών μελών αναφορικά με την παροχή εγγυήσεων για τη μείωση των υπερβολικών ελλειμμάτων[210].

Σε συνδυασμό με τη νομοθέτηση επιπλέον οριζόντιων κανονιστικών ρυθμίσεων για τη συμμόρφωση των κρατών μελών με την αρχή της δημοσιονομικής πειθαρχίας, από τις κυβερνήσεις όσων κρατών μελών ευνοούνται από την αυστηρή διατήρηση υγιών δημόσιων οικονομικών επιδιώχθηκε η ενδυνάμωση των αρμοδιοτήτων τόσο της Επιτροπής και όσο και ανεξάρτητων δημοσιονομικών φορέων[211]. Ως πλεονέκτημα αυτής της επιλογής ως προς την κατανομή αρμοδιοτήτων ιδίως ανάμεσα στα θεσμικά όργανα της ΕΕ θα πρέπει να θεωρηθεί, εκτός των άλλων, το κατ' αρχήν ανεπηρέαστο οργάνων εκτελεστικού χαρακτήρα (όπως η Επιτροπή) από τους μεταβαλλόμενους πολιτικούς συσχετισμούς που επιδρούν κατά βάση στο Συμβούλιο. Η μειωμένη επίδραση του πολιτικού ελέγχου στα υπό κρίση όργανα φέρεται, επομένως, να εντείνει την ταχύτητα στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Αντίθετα, κυβερνήσεις κρατών μελών που επιδιώκουν είτε την άρση είτε την καθυστέρηση στην επιβολή αυστηρών δημοσιονομικών κανόνων ή των συναφών κυρώσεων φαίνεται να αξιοποιούν διαχρονικά τον πρωτεύοντα πολιτικό χαρακτήρα των διαδικασιών λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο του Συμβουλίου[212].

Αξιοσημείωτη είναι η αύξηση των αρμοδιοτήτων και των ευχερειών άσκησης παρεμβάσεων της Επιτροπής που αποφασιζόταν σχεδόν συγχρόνως με τη σταδιακή πύκνωση των οριζόντιας εφαρμογής δημοσιονομικών κανόνων του πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ.

Ήδη έγινε σχετική αναφορά στην πρόβλεψη για εισαγωγή του κανόνα της αντίστροφης ειδικής πλειοψηφίας, και στον τρόπο με τον οποίο ο εν λόγω κανόνας ενδυναμώ-

207. Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 6 επ., R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 11 επ.

208. R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 11 επ.

209. Ibid, σ. 11 επ.

210. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 75 επ., Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, ό.π., σ. 783 επ., R. SWEENEY / R. CANELLI, ό.π., σ. 16, A. HINAJEROS, ό.π., σ. 598 επ., D. CHALMERS / G. DAVIES / G. MONTI, ό.π., σ. 665 επ.

211. Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE amending Directive 2011/85/EU on requirements for budgetary frameworks of the Member States, ό.π., σ. 3 επ.

212. A. HINAJEROS, ό.π., σ. 584 επ.

νει την Επιτροπή κατά τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο του ΣΣΑ, επιτείνοντας τους μηχανισμούς των λεγόμενων αυτόματων κυρώσεων[213]. Το πεδίο της διακριτικής ευχέρειας της Επιτροπής διευρύνθηκε σημαντικά και μέσα από την προσθήκη αρμοδιοτήτων που συναρτώνται, μεταξύ άλλων, με την έκδοση συστάσεων ή και προειδοποιήσεων επί των σχεδίων προϋπολογισμών των κρατών μελών, τη σύνταξη κρίσιμης σημασίας εκθέσεων (όπως η έκθεση για τη βιωσιμότητα του χρέους), την ανάληψη διεξαγωγής των επιτόπιων αποστολών εποπτείας[214]. Θα πρέπει να επισημανθεί και ο αποφασιστικός χαρακτήρας των αποφάσεων που λαμβάνονται από την Επιτροπή για τη θέση κράτους μέλους της ΟΝΕ υπό καθεστώς ενισχυμένης εποπτείας, σύμφωνα κυρίως με διατάξεις του Κανονισμού (ΕΕ) 472/2013[215]. Ακόμη, βάσει προβλέψεων των νομοθετικών μεταρρυθμίσεων του 2013, αποδίδονται αυξημένες αρμοδιότητες στον Επίτροπο για τις Οικονομικές και Νομισματικές Υποθέσεις, προκειμένου να διασφαλίζεται η ταχύτητα κατά τη λήψη αποφάσεων σχετικών με τους μηχανισμούς χρηματοδοτικής στήριξης[216].

Και στην επικείμενη ολοκλήρωση της νέας μεταρρύθμισης του πλαισίου της ΕΟΔ και του ΣΣΑ αποτυπώθηκαν αναμφίβολα οι διαφοροποιήσεις και ο συσχετισμός δυνάμεων μεταξύ των αντιτιθέμενων τάσεων στο εσωτερικό της ΕΕ[217].

Ωστόσο, ο συμβιβασμός ο οποίος απέληξε στην επίτευξη συμφωνίας στο ECOFIN της 20ής Δεκεμβρίου 2023, εκδηλώθηκε σε περιβάλλον αφενός αντιμετώπισης των επιπτώσεων της πανδημικής και της ενεργειακής κρίσης οι οποίες προηγήθηκαν και αφετέρου, της απόφασης κρατών μελών και θεσμικών οργάνων της ΕΕ να υλοποιηθούν διαρθρωτικά και επενδυτικά προγράμματα στους προεκτιθέμενους κρίσιμους τομείς πολιτικής της ΕΕ. Οι παραπάνω προτεραιότητες, αλλά και οι προβληματισμοί σχετικά με τη δημοσιονομική κατάσταση των κρατών μελών λόγω των επιπτώσεων των πρόσφατων κρίσεων, τίθενται με ρητό τρόπο και στα επιμέρους νομοθετικά κείμενα του ECOFIN και λήφθηκαν υπόψιν κατά το σχεδιασμό του νέου πλαισίου που πρόκειται να τεθεί σε μερική εφαρμογή το 2024 και σε πλήρη ισχύ από το 2025[218].

Συναφώς, βασικό κριτήριο για τη διαμόρφωση του περιεχομένου της μεταρρύθμισης – όταν θα είχε λήξει η ισχύς της γενικής ρήτρας διαφυγής του ΣΣΑ λόγω της πανδημικής κρίσης – ήταν οι ιδιαίτερα υψηλές ανάγκες χρηματοδότησης για τους τομείς προτεραιότητας της ΕΕ (επίτευξη πράσινης και ψηφιακής μετάβασης, ενεργειακής και αμυντικής βιομηχανίας κ.λπ.)[219]. Όμως, εξαιτίας των προβλημάτων που προέκυψαν ως συνέπεια της πανδημικής κρίσης (σε αρχικό στάδιο κυρίως η αδυναμία τμημάτων του διεθνούς εμπορίου για την ικανοποίηση της αυξημένης ζήτησης), όπως και – ειδικά για τα κράτη μέλη της ΕΕ – η ανταπόκριση στα προαπαιτούμενα του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, προξένησαν σοβαρή αύξηση των γενικών κρατικών δαπανών και των ροών δανειοδοτήσεων, και ως επακόλουθο, των πληθωριστικών δεικτών και των επιτοκίων δανεισμού[220]. Προκλήθηκε με τον τρόπο αυτό γενικευμένη αύξηση του δημόσιου χρέους στην ΕΕ[221]. Με βάση τα παραπάνω δεδομένα η Επιτροπή κατέληξε στις κατευθύνσεις της για το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ το Νοέμβριο 2022 και στις ανάλογες νομοθετικές της προτάσεις το Μάρτιο 2023. Με το τελικό κείμενο της συμφωνίας στο ECOFIN της 20ής Δεκεμβρίου 2023 να περιλαμβάνει, όπως επισημάνθηκε, πιο συγκεκριμένους οριζόντιους δημοσιονομικούς κανόνες, συγκροτώντας ουσιαστικά και το περιεχόμενο των υπό έκδοση κανονιστικών κειμένων της ΕΕ.

213. Κατεύθυνση η οποία, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί δομικό στοιχείο και του Δημοσιονομικού Συμφώνου της ΣΣΣΔ – Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 89 επ.

214. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π., σ. 89 επ.

215. Ibid, σ. 209 επ.

216. Ibid, σ. 92.

217. Ενδεικτικά, όπως και κατά το παρελθόν σε ανάλογες περιστάσεις, πριν επιτευχθεί η συμφωνία της 20ής Δεκεμβρίου είχαν προηγηθεί διαβουλεύσεις ανάμεσα στις κυβερνήσεις της Γαλλίας και της Γερμανίας προκειμένου να έχει ολοκληρωθεί προηγουμένως η σχετική άτυπη διακυβερνητική συμφωνία – Μ. ΨΥΛΟΣ, ό.π.

218. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 3, COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 3 επ., European Parliament, Deal on EU economic governance reform, Press Releases, ό.π., Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 33 επ.

219. Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ, ό.π., σ. 33 επ., J. BORRELL, ό.π.

220. COUNCIL OF THE EU, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the effective coordination of economic policies and multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No 1466/97, ό.π., σ. 3, COUNCIL OF THE EU, Proposal for a COUNCIL REGULATION amending Regulation (EC) No 1467/97 on speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure, ό.π., σ. 3 επ.

221. Χαρακτηριστικά, σύμφωνα με τις σχετικές προβλέψεις της Επιτροπής που δημοσιεύθηκαν στα τέλη του 2022, δεκατρία από τα είκοσι επτά κράτη μέλη αναμενόταν να εμφανίσουν δημόσιο χρέος που θα υπερέβαινε την τιμή αναφοράς του 60% επί του ΑΕγχΠ, ενώ σε έξι το αντίστοιχο ύψος θα ήταν πάνω από 100% – S. THEODOROPOULOU, ό.π., σ. 2 επ.

VI. Αντί επιλόγου

Και υπό το νέο πλαίσιο της ΕΟΔ και του ΣΣΑ πρόκειται να διατηρηθεί σε ισχύ το διττό κριτήριο δημοσιονομικής συμμόρφωσης των κρατών μελών για το ύψος του δημόσιου χρέους και του ελλείμματος. Για τη διασφάλιση της τήρησης του διττού κριτηρίου στο νέο νομικό πλαίσιο εισάγεται η έννοια των δημοσιονομικών αποθεμάτων ασφαλείας, που θα πρέπει να επιτυγχάνονται από τα κράτη μέλη το έλλειμμα των οποίων υπερβαίνει το 3% επί του ΑΕγχΠ, προκειμένου να αποκτήσουν πρόσφορα δημοσιονομικά αποθέματα για την αντιμετώπιση ενδεχόμενων οικονομικών υφέσεων. Νέο στοιχείο του επικείμενου νομικού πλαισίου θα συνιστά και η κατάστρωση από τα κράτη μέλη εθνικών μεσοπρόθεσμων δημοσιονομικών διαρθρωτικών σχεδίων, τετραετούς κατ' αρχήν διάρκειας, στα οποία θα εμπεριέχονται τόσο οι δημοσιονομικές δεσμεύσεις όσο και οι δεσμεύσεις των κρατών μελών για την υλοποίηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων. Ο βαθμός συμβατότητας της δημοσιονομικής κατάστασης κράτους μέλους πρόκειται να κρίνεται στη βάση των κατευθύνσεων για τις καθαρές πρωτογενείς δαπάνες οι οποίες θα εκδίδονται από το Συμβούλιο[222].

Με το νέο πλαίσιο στοχεύεται και η διευκόλυνση των κρατών μελών ώστε να εμφανίζουν πρόσθετα δημοσιονομικά περιθώρια, σε σύγκριση με τα έως σήμερα ισχύοντα. Τα εν λόγω πρόσθετα περιθώρια θα είναι, ωστόσο, περιορισμένα, ενόψει της επαναφοράς σε ισχύ των οριζόντιων δημοσιονομικών κανόνων. Η επίτευξή τους θα στηρίζεται κυρίως στη δυνατότητα των κρατών μελών να αιτηθούν και να λάβουν χρονική παράταση της περιόδου δημοσιονομικής προσαρμογής, καθώς και στην κατάργηση του κανόνα για ετήσια μείωση του δημόσιου χρέους κατά 1/20, στο μέτρο που αυτό υπερβαίνει το 60% του ΑΕγχΠ. Πάντως, και υπό το νέο πλαίσιο διασφαλίζεται η ανακατεύθυνση κρατικών δαπανών, διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων προς τους τομείς που κρίνονται ως κοινή προτεραιότητα της ΕΕ (όπως οι τομείς της πράσινης και της ψηφιακής μετάβασης), κατά τα πρότυπα λειτουργίας του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, περιορίζοντας περαιτέρω την ευχέρεια σχεδιασμού των κρατών μελών στο πεδίο της οικονομικής πολιτικής[223].

222. EUROPEAN PARLIAMENT, Deal on EU economic governance reform, Press Releases, https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240205IPR17419/deal-on-eu-economic-governance-reform, 10.02.2024.

223. EUROPEAN PARLIAMENT, Deal on EU economic governance reform, Press Releases, ό.π.

Η Οδηγία 2024/1203/ΕΕ σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου και την αντικατάσταση των Οδηγιών 2008/99/ΕΚ και 2009/123/ΕΚ: Μία κριτική προσέγγιση

*Γεώργιος Αναστασόπουλος**

Το παρόν άρθρο αφορά τη νέα Οδηγία που εκδόθηκε για το περιβαλλοντικό έγκλημα. Η δευτερογενής αυτή νομοθεσία έχει ως στόχο να αυστηροποιήσει και να συγκεκριμενοποιήσει το πλαίσιο σχετικά με την εγκληματική συμπεριφορά η οποία είναι ζημιογόνα για το φυσικό περιβάλλον και τον άνθρωπο. Παράλληλα, εισάγει ένα νέο κυρωτικό πλαίσιο σχετικά με τις παραβιάσεις που συντελούνται από φυσικά ή νομικά πρόσωπα. Ο μηχανισμός της Οδηγίας αποσκοπεί και στην επικαιροποίηση και εναρμόνιση της Ένωσης με τα νέα δεδομένα και την τεχνολογική ανάπτυξη, καθώς η προηγούμενη Οδηγία δεν «ανταποκρίθηκε» στα ζητούμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών.

περιβαλλοντικό έγκλημα – δευτερογενής νομοθεσία – «οικοκτονία» – αφηρημένη διακινδύνευση – βιοποικιλότητα – Οδηγία – ποινική ευθύνη

Α. Εισαγωγή

Με την Οδηγία 2024/1203/ΕΕ, ο Ευρωπαίος νομοθέτης επιθυμεί την ενίσχυση της προστασίας του περιβάλλοντος μέσω των κυρώσεων που επιβάλλονται από έκαστην έννομη τάξη των κρατών μελών διά του εθνικού ποινικού-κυρωτικού συστήματος. Η εν λόγω πρωτοβουλία αποτέλεσε κίνηση της Επιτροπής το έτος 2021 στο πλαίσιο των πρακτικών ενισχυμένης προστασίας του περιβάλλοντος που έχει αναπτύξει η ΕΕ την τελευταία πενταετία[1]. Η νέα Οδηγία αναμένεται ότι θα βελτιώσει την αποτελεσματικότητα της επιβολής του ποινικού δικαίου και θα συμβάλει στην επίτευξη των στόχων της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας μέσω της καταπολέμησης των σοβαρότερων περιβαλλοντικών αδικημάτων που μπορούν να έχουν καταστροφικές επιπτώσεις τόσο στο περιβάλλον όσο και στην ανθρώπινη υγεία.

Αυτό το οποίο θα πρέπει να λάβει χώρα από τον εθνικό νομοθέτη των κρατών μελών έγκειται στον προσδιορισμό, στο εθνικό ποινικό δίκαιο, με ακρίβεια, του ορισμού των κατηγοριών περιβαλλοντικών αδικημάτων, καθώς και στην επιβολή αποτελεσματικών αποτρεπτικών κυρώσεων για τους παραβάτες. Το νέο νομικό πλαίσιο έχει ως στόχο να «διαδώσει» το μήνυμα ότι τα σοβαρά περιβαλλοντικά αδικήματα δεν παραμένουν ατιμώρητα. Στη νέα Οδηγία (άρθρο 3) περιλαμβάνεται δε ένας ολοκληρωμένος και ενημερωμένος κατάλογος περιβαλλοντικών αδικημάτων που αντιμετωπίζουν τις πιο σοβαρές παραβιάσεις των περιβαλλοντικών υποχρεώσεων. Παράλληλα, θεσπίζονται διακεκριμένες παραλλαγές του βασικού εγκλήματος. Πρέπει να επισημανθεί ότι, κατά τη γνώμη της Επιτροπής, οι παραβιάσεις περιβαλλοντικών υποχρεώσεων, όπως το παράνομο εμπόριο, ο χειρισμός χημικών ουσιών ή υδραργύρου και η παράνομη ανακύκλωση πλοίων, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ποινικά αδικήματα σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ. Τούτο δε ίσως προκαλέσει ζητήματα ενσωμάτωσης της Οδηγίας στις εθνικές έννομες τάξεις.

Νομιμοποιητική βάση θέσπισης της εν λόγω Οδηγίας αποτελεί το γεγονός ότι παρατηρείται αυξανόμενο χάσμα μεταξύ της ανταπόκρισης της ποινικής δικαιοσύνης στο περιβαλλοντικό έγκλημα. Σύμφωνα με στοιχεία της Europol, το περιβαλλοντικό έγκλημα αυξάνεται με ετήσιους ρυθμούς από 5% έως 7% παγκοσμίως, αποτελώντας ταυτόχρονα την 3η μεγαλύτερη εγκληματική δραστηριότητα στον κόσμο, προκαλώντας διαρκείς ζημίες για τους οικοτόπους, τα είδη, την υγεία των ανθρώπων και τα έσοδα των κυβερνήσεων και των επιχειρήσεων[2].

Β. Η Οδηγία 2024/1203/ΕΕ

Για την υιοθέτηση της Οδηγίας εφαρμόστηκε η συνήθης νομοθετική διαδικασία ήδη από την πρόταση που έγινε σχετικά το 2021 από την Επιτροπή[3]. Το Συμβούλιο κατέληξε σε γενική προσέγγιση σχετικά με την πρόταση της Επιτροπής στη σύνοδό του στις 9 Δεκεμβρίου 2022. Έπειτα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο καθόρισε τη θέση του τον Απρίλιο του 2023[4]. Οι διαπραγματεύσεις ξεκίνησαν

* *LLM International and European Energy Law, LLM European Law, Δικηγόρος*

1. Αιτιολογική σκ. 1: «…*με το άρθρο 3 παράγραφος 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) και το άρθρο 191 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), η Ένωση δεσμεύεται να διασφαλίζει υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος*».

2. https://www.consilium.europa.eu/el/infographics/eu-fight-environmental-crime-2018-2021/#0.

3. COD 2021/0422.

4. Report on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99/EC – Amendments by the European Parliament, A9-0087/2023, 28 March 2023, διαθέσιμο στο: https://www.europarl.europa.eu/doceo/docu-

τον Μάιο του 2023 και επετεύχθη συμφωνία για το κείμενο μετά την τέταρτη τριμερή συνάντηση στις 16 Νοεμβρίου 2023. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (σε σύνοδο σε πρώτη ανάγνωση) ενέκρινε νομοθετικό ψήφισμα στις 27 Φεβρουαρίου 2024 για τη συμφωνία επί του κειμένου της Οδηγίας (με 499 ψήφους υπέρ, 100 κατά και 23 αποχές)[5]. Το Συμβούλιο ενέκρινε τελικά την αναδιατυπωμένη Οδηγία τον Μάρτιο του 2024 (με ειδική πλειοψηφία, με 25 αντιπροσωπείες που ψήφισαν υπέρ, ενώ μία αντιπροσωπεία (Γερμανία) απείχε). Η Οδηγία δημοσιεύτηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της 30ής Απριλίου 2024.

Με την υπό σχολιασμό Οδηγία αντικαθίσταται η Οδηγία 2008/99/ΕΚ και εισάγονται νέες κατηγορίες περιβαλλοντικών εγκλημάτων, όπως η παράνομη ανακύκλωση πλοίων και εξόρυξη νερού, οι σοβαρές παραβιάσεις της νομοθεσίας της ΕΕ για τα χημικά προϊόντα και τον υδράργυρο και η διάθεση στην αγορά και εξαγωγή σχετικών εμπορευμάτων και προϊόντων κατά παράβαση του ενωσιακού Κανονισμού κατά της αποψίλωσης των δασών. Το σύνολο των παραβιάσεων που εισάγονται με τη νέα Οδηγία εντοπίζονται στην παρ. 2 του άρθρου 3 και αφορούν συγκεκριμένα αδικήματα.

Όπως αναφέρεται μάλιστα και στο προοίμιο της Οδηγίας σχετικά με τον προβληματισμό που επικρατεί στην ΕΕ για τα περιβαλλοντικά αδικήματα (αιτιολογική σκ. 3), «*Η αύξηση των περιβαλλοντικών ποινικών αδικημάτων και των συνεπειών τους, που υπονομεύουν την αποτελεσματικότητα του περιβαλλοντικού δικαίου της Ένωσης, αποτελεί ζήτημα που εξακολουθεί να ανησυχεί την Ένωση. Τα αδικήματα αυτά υπερβαίνουν ολοένα και συχνότερα τα σύνορα των κρατών στα οποία διαπράττονται. Τα εν λόγω αδικήματα απειλούν το περιβάλλον και, ως εκ τούτου, επιβάλλεται να αντιμετωπίζονται δεόντως και αποτελεσματικά, κάτι που συχνά απαιτεί αποτελεσματική διασυνοριακή συνεργασία*».

Για την προγενέστερη Οδηγία επισημαίνεται ότι οι προηγούμενοι θεσπισμένοι κανόνες δεν ήταν επαρκείς για την επίτευξη συμμόρφωσης προς το δίκαιο της Ένωσης σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, έχει υποστηριχθεί ότι η Οδηγία του 2008 στερείται λεπτομερών κανόνων για τις ποινικές κυρώσεις και τους μηχανισμούς διακρατικής συνεργασίας για την καταπολέμηση των διασυνοριακών περιβαλλοντικών εγκλημάτων[6].

Όπως έχει ήδη επισημάνει το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα περιβαλλοντικά εγκλήματα[7] και τη ρύπανση από πλοία[8], η προγενέστερη Οδηγία του 2008 δεν περιέχει συγκεκριμένους τύπους και επίπεδα ποινικών κυρώσεων. Περιλαμβάνει μόνο γενικές διατάξεις για τις κυρώσεις που ισχύουν για φυσικά πρόσωπα[9] και νομικά πρόσωπα[10], που απαιτούν οι κυρώσεις να είναι «*αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές*». Η νέα Οδηγία θεσπίζει ένα κλιμακωτό σύστημα ελάχιστης-μέγιστης ποινής φυλάκισης. Προβλέπονται δε και για νομικά πρόσωπα χρηματικές ποινές, οι οποίες επιβάλλονται ως διοικητικά πρόστιμα με δύο εναλλακτικές μεθόδους και βασίζονται σε σταθερά ποσά μεταξύ 24 και 40 εκατ. ευρώ και στον συνολικό ετήσιο παγκόσμιο κύκλο εργασιών του ενδιαφερόμενου νομικού προσώπου[11].

Η πλειονότητα αυτών των αδικημάτων που αποτυπώνονται στη νέα Οδηγία θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «εγκλήματα συγκεκριμένης διακινδύνευσης» (concrete endangerment offences) επειδή απαιτούν την καθορισμένη περιβαλλοντική βλάβη. Υπάρχουν επίσης «εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης» (abstract endangerment offences), τα οποία δεν εξαρτώνται από την περιβαλλοντική βλάβη[12]. Μολονότι υπήρξε σημαντική διεύρυνση του αριθμού των περιβαλλοντικών αδικημάτων, ο Ευρωπαίος νομοθέτης ποινικοποίησε και άλλες δραστηριότητες με σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον ή στην υγεία, όπως η παράνομη/λαθραία αλιεία (IUU), η απάτη στις αγορές άνθρακα της ΕΕ[13], το

ment/A-9-2023-0087_EN.html.

5. P9_TA(2024)0093. Βλ. Επίσης Press Release, Environmental Crimes: MEPs adopt extended list of offences and sanctions, 27 February 2024, available at: https://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/expert/2024/2/press_release/20240223IPR18075/20240223IPR18075_en.pdf.

6. R. PEREIRA, A Critical Evaluation of the New EU Environmental Crime Directive 2024/1203, EUCRIM 2/2024.

7. ΔΕΚ C-176/03, *Επιτροπή/Συμβούλιο*, 13.09.2005, ECLI:EU:C:2005:542.

8. ΔΕΚ C-440/05, *Επιτροπή/Συμβούλιο*, 23.10.2007, ECLI:EU:C:2007:625, σκ. 70.

9. Άρθρο 5 της Οδηγίας 2008/99/ΕΚ.

10. Ibid, άρθρο 7.

11. Αιτιολογική σκ. 12 του Προοιμίου της Οδηγίας: «…*ο όρος «νομικά πρόσωπα» θα πρέπει να θεωρείται ότι δεν συμπεριλαμβάνουν κράτη ή δημόσιους φορείς που ασκούν κρατική εξουσία ή δημόσιους διεθνείς οργανισμούς. Δεδομένου ότι η παρούσα οδηγία θεσπίζει ελάχιστους κανόνες, τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν αυστηρότερους κανόνες, συμπεριλαμβανομένων των κανόνων για την ποινική ευθύνη των δημοσίων φορέων*».

12. M. FAURE / S.J. LOPIK, Methods for Environmental Criminal Law Research, στο: R. Pereira / T. Fajardo (eds), A Research Agenda for Environmental Crime and Law, Edward Elgar (forthcoming in 2024/2025). Για μια λεπτομερή ανάλυση βλ. A. FARMER / M. FAURE / G.M. VAGLIASINDI (eds), Environmental Crime in Europe, 2018. Να επισημάνουμε δε ότι η μετάφραση των όρων έγινε με τρόπο ώστε να γίνουν κατανοητοί στον έκαστο αναγνώστη με βασικές γνώσεις του Ποινικού Δικαίου της ελληνικής έννομης τάξης.

13. Για μια γενική συζήτηση βλ. K. NIELD / R. PEREIRA, Financial Crimes in the European Carbon Markets, στο: S. Weishaar (ed.), Research Handbook on Emissions Trading, 2016, σσ. 195-231, και K. NIELD

παράνομο εμπόριο των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών (ΓΤΟ) και η απελευθέρωσή τους στο περιβάλλον, αλλά και η πρόκληση δασικών πυρκαγιών. Ο Ευρωπαίος νομοθέτης προσπάθησε να θεραπεύσει τυχόν ελλείψεις σε προηγούμενα νομοθετικά κείμενα με τις προσθήκες αυτές.

Γ. Το κυρωτικό σύστημα

Για τα φυσικά πρόσωπα προβλέπονται στο άρθρο 5 της Οδηγίας οι στερητικές της ελευθερίας ποινές οι οποίες πρέπει να επιβάλλονται με βάση την αρχή της αναλογικότητας. Προβλέπεται ότι τα κράτη μέλη πρέπει να επιβάλλουν ποινή στερητική της ελευθερίας τουλάχιστον δέκα (10) ετών, εάν τα περιγραφόμενα αδικήματα σε αυτή προκαλέσουν τον θάνατο ενός ανθρώπου. Το κυρωτικό αυτό πλαίσιο συνδέεται άρρηκτα με το ζήτημα του ελέγχου της ρύπανσης[14]. Προβλέπεται επίσης ποινή στερητική της ελευθερίας τουλάχιστον οκτώ (8) ετών για συγκεκριμένα αδικήματα που η Οδηγία τυποποιεί ως «οικοκτονία»[15] (ecocide). Μπορεί να υποστηριχθεί ότι το κυρωτικό σύστημα υιοθετεί μια ανθρωποκεντρική προσέγγιση, λόγω της διαβάθμισης της ποινικής κύρωσης η οποία εφαρμόζεται από την Οδηγία. Για αδικήματα τα οποία σχετίζονται με τη βιοποικιλότητα, το κυρωτικό σύστημα της Οδηγίας προβλέπει ως μέγιστη ποινή στερητική της ελευθερίας τριών (3) ετών. Η πρόβλεψη αυτή δεν βρίσκεται σε σύμπνοια με την τάση που επικρατεί σε παγκόσμιο επίπεδο για την προστασία της βιοποικιλότητας[16].

Για τα νομικά πρόσωπα, το κυρωτικό σύστημα της Οδηγίας εντοπίζεται στο άρθρο 7 παρ. 3 με τη συγκεκριμενοποίηση προστίμων τα οποία επιβάλλονται σε αυτά ανάλογα με τον κύκλο εργασιών τους ή, σε κάθε περίπτωση, με την επιβολή συγκεκριμένων χρηματικών ποσών για συγκεκριμένα αδικήματα που προβλέπονται. Η πρόταση της Επιτροπής το 2021 σχετικά με τα πρόστιμα δεν περιλάμβανε την επιλογή πληρωμής ενός κατ' αποκοπή ποσού προστίμων για νομικά πρόσωπα και η μόνη διαθέσιμη επιλογή στην πρόταση αυτή θα ήταν να υπολογιστούν τα πρόστιμα με βάση τον παγκόσμιο κύκλο εργασιών μιας εταιρείας.

Η ποινική ευθύνη των νομικών προσώπων και ο τρόπος επιβολής προστίμων ίσως προκαλέσει ένα ζήτημα εφαρμογής καθώς απευθύνεται σε διαφορετικά δίκαια. Στην ελληνική έννομη τάξη δεν προβλέπεται ποινική ευθύνη του νομικού προσώπου παρά μόνο των διοικούντων αυτό[17]. Σε πολλές ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, αναγνωρίζεται η διοικητική ευθύνη των νομικών προσώπων από αδικήματα που τελούνται προς όφελός τους. Ποινική ευθύνη νομικών προσώπων αναγνωρίζουν όλα τα αγγλοσαξονικά δίκαια (εκ των οποίων στην ΕΕ ανήκουν Ιρλανδία, Μάλτα και Κύπρος), κι ακόμα οι Ολλανδία, Γαλλία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Πορτογαλία, Ισπανία, Φινλανδία, Εσθονία, Λιθουανία, Ρουμανία, Τσεχία και Αυστρία. Ένα ενδιάμεσο μόρφωμα διοικητικής και ποινικής ευθύνης νομικών προσώπων εφαρμόζει η Ιταλία, με συνδυασμό στοιχείων των δύο τύπων δικαιοδοσίας. Πρόκειται ουσιαστικά για κυρώσεις που θεωρούνται ως διοικητικές, αλλά απαγγέλλονται από ποινικό δικαστήριο, μετά από ποινική δίκη. Μη ποινικής φύσεως θεωρούνται οι κυρώσεις που απαγγέλλονται από δικαστήριο κατά νομικών προσώπων σε Πολωνία, Λετονία, Βουλγαρία και Σουηδία. Τα συστήματα αυτά κατηγοριοποιούνται ως συστήματα οιονεί ποινικής ευθύνης νομικών προσώπων. Σε αυτά παρατηρείται η τήρηση των διαγνωστικών και διαδικαστικών εγγυήσεων της ποινικής δίκης, με ποινές σημαντικής βαρύτητας, αλλά νομοθετικό χαρακτηρισμό τους ως διοικητικών[18]. Επί της ουσίας, οι κυρώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 7(3) α) ισχύουν για τα περισσότερα αδικήματα που αναφέρονται στο άρθρο 3 παρ. 2 της Οδηγίας, στην περίπτωση πέντε παραβάσεων για τη βιοποικιλότητα και τους υδάτινους πόρους. Οι οικονομικές κυρώσεις για τα νομικά πρόσωπα πρέπει μόνο να είναι «*3 % του συνολικού παγκόσμιου κύκλου εργασιών του νομικού*

/ R. PEREIRA, Fraud on the European Emissions Trading Scheme: Effects, Vulnerabilities and Regulatory. Reform, European Energy & Environmental Law Review, 2011, σσ. 255-286.

14. Όπως αναφέρεται στο αγγλικό κείμενο, τα αδικήματα αυτά αφορούν: Art. 5(2) lit. a) pollution control [including the new mercury pollution offence – Art. 3(2) lit. a)-d)]; waste management [Art. 3(2) lit. f)]; dangerous installations [Art. 3(2) lit. j)]; offshore installation pollution [Art. 3(2) lit. k)]; pollution by radioactive substances [Art. 3(2) lit. l)]; and invasive species [Art. 3(2) lit. r)].

15. Αιτιολογική σκ. 21 της Οδηγίας. Σχετικά με τον ορισμό αυτόν πρέπει να επισημανθεί ότι παρουσιάζεται στη διεθνή κοινότητα μια τάση να υιοθετηθεί ο συγκεκριμένος όρος ως επίσημος όρος για να χαρακτηρίσει τα περιβαλλοντικά εγκλήματα. Στο Μεξικό, λόγω των πετρελαϊκών ατυχημάτων, ενσωματώθηκε σε νομοσχέδιο ο όρος «οικοκτονία» ως «*κάθε παράνομη ή αδικαιολόγητη πράξη που διαπράττεται με γνώση ότι υπάρχει σημαντική πιθανότητα σοβαρής, είτε εκτεταμένης, είτε μακροχρόνιας ζημίας στο περιβάλλον*».

16. Convention on Biological Diversity, Kumming-Montreal Global Biodiversity Framework (CBD/COP/15/L25), December 2022. Communications of the Commission of 11 December 2019 on "The European Green Deal" and of 20 May 2020 on "EU Biodiversity Strategy for 2030. Bringing nature back into our live". L. KRAMER, Biodiversity Crime, σε: R. Pereira / T. Fajardo (eds), A Research Agenda for Environmental Crime and Law, Edward Elgar (forthcoming in 2025).

17. Πρόσφατα με τον Ν. 5028/2023 και το άρθρο 34 αυτού προστέθηκε σχετικό άρθρο για την ευθύνη των νομικών προσώπων και ενώσεων προσώπων με την πρόβλεψη επιβολής διοικητικών κυρώσεων.

18. Δ. ΣΤΙΓΚΑΣ, Η ευθύνη νομικών προσώπων για αδικήματα δωροδοκίας ως μέσο καταπολέμησης της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα. Χαρακτηριστικά και στοχοθεσία, Παρουσίαση στην ΕΣΔΙ.

προσώπου» ή «*ένα ποσό που αντιστοιχεί σε € 24.000.000*» (άρθρο 7 παρ. 3 β) περ. i) και ii)). Θεωρητικά, τα πρόστιμα αυτά στην ελληνική έννομη τάξη θα επιβάλλονται από τη Διοίκηση.

Στη νέα Οδηγία προβλέπονται και εναλλακτικές ποινικές ή μη ποινικές κυρώσεις με στόχο την περιβαλλοντική αποκατάσταση και την παροχή αποζημίωσης για την προκληθείσα περιβαλλοντική ζημιά[19], αποκλεισμός από την πρόσβαση σε δημόσια χρηματοδότηση[20], ανάκληση αδειών[21] και άλλες κυρώσεις που ισχύουν ειδικότερα για νομικά πρόσωπα, όπως η θέση υπό δικαστική εποπτεία[22] και η δικαστική εκκαθάριση[23]. Οι εν λόγω εναλλακτικές κυρώσεις, οι οποίες πρέπει να θεωρούνται διοικητικού χαρακτήρα, εισήχθησαν με πρωτοβουλία του Συμβουλίου ως προαιρετικές, όπως αναφέρεται στη διατύπωση « *...μπορεί να περιλαμβάνουν …*».

19. Άρθρο. 5(3) περ. a).

20. Άρθρο 5(3) περ. c).

21. Άρθρο 5(3) περ. e).

22. Άρθρο 7(2) περ. f).

23. Άρθρο 7(2) περ. g).

Δ. Συμπεράσματα

Η νέα Οδηγία του 2024 υιοθετεί μια ολοκληρωμένη και κανονιστική προσέγγιση απόδοσης ποινικών ευθυνών για την προστασία του περιβάλλοντος. Χρησιμοποιεί τις διευρυμένες εξουσίες που αποδίδονται από την ΣΛΕΕ σύμφωνα με το άρθρο 83(2). Οι παρεμβάσεις του Συμβουλίου μπορεί να θεωρηθεί ότι οδήγησαν στην αποδυνάμωση του τελικού κειμένου που δημοσιεύθηκε (ιδίως όσον αφορά τα είδη και τα επίπεδα των κυρώσεων που επιβάλλονται σε φυσικά και νομικά πρόσωπα). Ωστόσο, επίτευγμα θεωρείται ο καθορισμός της έννοιας «οικοκτονία» που για πρώτη φορά εισάγεται σε νομοθετικό κείμενο της Ένωσης. Έγινε μια προσπάθεια ευθυγράμμισης με την τάση καθιέρωσης του όρου αυτού σε υπερεθνικό επίπεδο. Λόγω των έννομων τάξεων των κρατών μελών είναι αρκετά πιθανή η ύπαρξη προβλημάτων στην ενσωμάτωση στα εθνικά δίκαια. Ωστόσο, σίγουρα θεωρείται ότι συμβάλλει αισθητά στην καταπολέμηση του περιβαλλοντικού εγκλήματος στην ΕΕ. Για την εφαρμογή στην ελληνική έννομη τάξη θα χρειαστεί η σύμπραξη της νομοθετικής και της δικαστικής εξουσίας συνδυαστικά με τη Ρυθμιστική Αρχή Αποβλήτων, Ενέργειας και Υδάτων (ΡΑΑΕΥ).

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

Ι. Επικαιρότητα ΕΕ

Επιμ.: Ευάγγελος Εκμεκτσόγλου, Βασιλική Στάθη

Ι. ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

► **Brexit – Ενίσχυση της στρατηγικής συνεργασίας ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ηνωμένο Βασίλειο (02.10.2024)**

αποχώρηση – συνεργασία μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ηνωμένου Βασιλείου – κοινές προκλήσεις – εφαρμογή των συμφωνιών περί αποχώρησης

Κατόπιν σχετικής συνάντησης, η Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και ο Πρωθυπουργός του Ηνωμένου Βασιλείου συμφώνησαν στην ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ τους.

Ειδικότερα, αναφέρθηκαν στις κοινές, παγκόσμιας εμβέλειας, προκλήσεις που αντιμετωπίζουν, όπως, μεταξύ άλλων, οι ένοπλες συγκρούσεις στην Ουκρανία και στη Γάζα, η κλιματική αλλαγή και το μεταναστευτικό ζήτημα. Επανέλαβαν την ανάγκη συντονισμού των θέσεών τους ως προς τις κρίσεις αυτές, στη βάση των κοινών αρχών τους, ιδίως αναφορικά με την κατάσταση στη Μέση Ανατολή, όπου ανέφεραν ότι η κατάπαυση του πυρός είναι απαραίτητη προκειμένου να είναι δυνατή η εύρεση πρακτικής λύσης.

Όσον αφορά τη μεταξύ τους σχέση, τα δύο μέρη επιβεβαίωσαν εκ νέου την προσήλωσή τους στην πιστή και πλήρη εφαρμογή της Συμφωνίας Αποχώρησης, συμπεριλαμβανομένου του πλαισίου Ουίνσδορ και της Συμφωνίας Εμπορίου και Συνεργασίας. Παράλληλα, συμφώνησαν στην ενίσχυση της στρατηγικής τους συνεργασίας σε τομείς στους οποίους παρουσιάζουν κοινά συμφέροντα, όπως η οικονομία, η ενέργεια και ζητήματα ασφάλειας, ενώ, τέλος, τόνισαν πως η μακροχρόνια συνεργασία τους θα πρέπει να βασίζεται στη διεξαγωγή τακτικών συναντήσεων ανάμεσα στην ΕΕ και το Ηνωμένο Βασίλειο σε επίπεδο ηγετών, αρχής γενομένης από τις αρχές του 2025.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_24_5003
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_24_5004

► **Ολοκλήρωση των τεχνικών διαπραγματεύσεων για μια επικείμενη συμφωνία περί συνεργασίας σε ζητήματα ανταγωνισμού (29.10.2024)**

τεχνικές συζητήσεις ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου – Συμφωνία Εμπορίου και Συνεργασίας – μελλοντική συμφωνία περί ανταγωνισμού – συνεργασία αρχών σε επίπεδο ερευνών για παραβιάσεις του δικαίου ανταγωνισμού

Στις 29 Οκτωβρίου 2024, η ΕΕ και το Ηνωμένο Βασίλειο ολοκλήρωσαν τις μεταξύ τους συζητήσεις όσον αφορά την ανάπτυξη μιας συμφωνίας για ζητήματα ανταγωνισμού, η οποία θα είναι συμπληρωματική ως προς τη Συμφωνία Εμπορίου και Συνεργασίας, που ακριβώς προβλέπει τη δυνατότητα αυτή. Υπενθυμίζεται πως η Συμφωνία Εμπορίου και Συνεργασίας ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ των δύο μερών σε διάφορους τομείς, όπως το εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών, το ηλεκτρονικό εμπόριο και τη διανοητική ιδιοκτησία, μετά την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την ΕΕ. Δεν επιτυγχάνει μεν την οικονομική ολοκλήρωση που είχε όσο ήταν μέλος της Ένωσης, ωστόσο η συνεργασία που προβλέπει είναι πιο στιβαρή σε σχέση με τις παραδοσιακές συμφωνίες ελεύθερων συναλλαγών.

Εν προκειμένω, η μελλοντική συμφωνία περί ανταγωνισμού θα δίνει τη δυνατότητα στην Επιτροπή, στις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών της ΕΕ που εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο ανταγωνισμού και στην αντίστοιχη αρχή του Ηνωμένου Βασιλείου να συνεργάζονται στο πλαίσιο ερευνών ανταγωνισμού. Ειδικότερα, η συνεργασία αφορά την ενημέρωση των αρχών μεταξύ τους για σημαντικές έρευνες που σχετίζονται ιδίως με αθέμιτο ανταγωνισμό και συγχωνεύσεις εταιρειών. Επιπλέον, η συμφωνία θα επιτρέπει τον συντονισμό των ερευνών μεταξύ των εμπλεκόμενων δικαιοδοσιών όταν αυτό είναι απαραίτητο και θα καθορίζει σαφείς αρχές συνεργασίας με στόχο την αποφυγή συγκρούσεων μεταξύ αυτών. Τέλος, η ανταλλαγή εμπιστευτικών πληροφοριών ανάμεσα στις αρχές θα εξακολουθεί να απαιτεί τη συναίνεση των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων που τις παρέχουν.

Η θέση σε ισχύ της συμφωνίας αυτής απαιτεί την επικύρωσή της από την ΕΕ και το Ηνωμένο Βασίλειο. Ιδίως για την ΕΕ, το επόμενο βήμα περιλαμβάνει την υποβολή προτάσεων από την Επιτροπή προς το Συμβούλιο και την ολοκλήρωση του κειμένου της συμφωνίας, με παράλληλη συναίνεση από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_5468
https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/relations-united-kingdom/eu-uk-trade-and-cooperation-agreement_en

► **Προδικαστικό ερώτημα αναφορικά με την εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ μετά την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου (12.11.2024)**

προδικαστική παραπομπή – επιχειρήσεις με έδρα το Ηνωμένο Βασίλειο – Κανονισμός Βρυξέλλες Ι – άρθρο 25 του Κανονισμού – σχέση του δικαίου του Ηνωμένου Βασιλείου με το ενωσιακό δίκαιο μετά την αποχώρηση

Το εμπορικό δικαστήριο της Βιέννης εξέδωσε απόφαση προδικαστικής παραπομπής με την οποία ζητά από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να οριοθετήσει την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου μετά την ολοκλήρωση του Brexit.

Ειδικότερα, το βασικό ζήτημα της κρίσιμης υπόθεσης αφορά τη συμφωνία που σύναψαν τα συμβαλλόμενα μέρη/επιχειρήσεις με έδρα το Ηνωμένο Βασίλειο με αντικείμενο τον ορισμό των αυστριακών δικαστηρίων ως αρμόδιων για την επίλυση των διαφορών τους και το κατά πόσο η συμφωνία αυτή εξακολουθεί να ισχύει μετά την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την ΕΕ. Εν προκειμένω, ζητείται η ερμηνεία του άρθρου 25 του Κανονισμού Βρυξέλλες Ι, το οποίο ακριβώς επιτρέπει την παρέκταση της διεθνούς δικαιοδοσίας σε δικαστήρια κράτους μέλους της ΕΕ με συμφωνίες όπως αυτή της υπόθεσης, και αν αυτό εφαρμόζεται σε περιπτώσεις συμφωνιών που συνάφθηκαν πριν από το Brexit, ενώ η δικαστική διαμάχη προέκυψε κατόπιν αυτού. Παράλληλα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν η Σύμβαση των Βρυξελλών του 1968, καθώς και η Σύμβαση του 1961 ανάμεσα σε Μ. Βρετανία και Αυστρία περί αναγνώρισης δικαστικών αποφάσεων θα μπορούσαν να «αναβιώσουν», σε περίπτωση που δεν μπορεί να εφαρμοστεί το άρθρο 25 του Κανονισμού.

Επιπρόσθετα, σχετικό είναι το άρθρο 50 παρ. 3 ΣΕΕ το οποίο ρυθμίζει το χρονικό σημείο παύσης της εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ από τη στιγμή που τίθεται σε ισχύ η συμφωνία αποχώρησης με (πρώην πλέον) κράτος μέλος. Ζητούμενο, κατά το αιτούν δικαστήριο, είναι αν το άρθρο 50 παρ. 3 ΣΕΕ αποκλείει την εφαρμογή των προαναφερόμενων Συμβάσεων. Τέλος, το αυστριακό δικαστήριο ζητά από το ΔΕΕ να διευκρινίσει τη σχέση των αρχών δικαιοδοσίας της Ένωσης με ορισμένες διατάξεις του βρετανικού δικαίου.

Σε κάθε περίπτωση, υποστηρίζεται ότι η υπόθεση αυτή θα οδηγήσει στην επίλυση κρίσιμων δικαιοδοτικών αμφιβολιών που πηγάζουν από το Brexit, ιδίως αναφορικά με συμφωνίες βρετανικών επιχειρήσεων περί δικαιοδοσίας που εμπλέκουν κράτος μέλος της ΕΕ.

https://eulawlive.com/preliminary-ruling-request-concerning-whether-jurisdiction-agreements-between-uk-based-parties-who-designated-an-austria-as-their-forum-before-brexit-remain-enforceable-after-brexit/

► Παραπομπή της Επιτροπής κατά του Ηνωμένου Βασιλείου λόγω μη συμμόρφωσης με υποχρεώσεις της στο πλαίσιο της συμφωνίας αποχώρησης (16.12.2024)

παραπομπή της Επιτροπής κατά του Ηνωμένου Βασιλείου – εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου περί ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων – ΣΛΕΕ – διμερείς επενδυτικές συμφωνίες με κράτη μέλη – αδράνεια του Ηνωμένου Βασιλείου – εφαρμογή της συμφωνίας αποχώρησης

Η Επιτροπή αποφάσισε να παραπέμψει το Ηνωμένο Βασίλειο στο ΔΕΕ λόγω αθέτησης δύο γενικών υποχρεώσεών του.

Πρώτον, η Επιτροπή διαπίστωσε ορισμένες ελλείψεις ως προς την εφαρμογή της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων και, ειδικότερα, το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και μετακίνησης στην επικράτεια των κρατών μελών (άρθρο 21 ΣΛΕΕ), την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων (άρθρο 45 ΣΛΕΕ) και την ελευθερία εγκατάστασης (άρθρο 46 ΣΛΕΕ). Τα στοιχεία αυτά συνεχίζουν και εφαρμόζονται κανονικά στους πολίτες της Ένωσης εφόσον άσκησαν τα παραπάνω δικαιώματα εντός του Ηνωμένου Βασιλείου μέχρι το τέλος του 2020, σύμφωνα με τη συμφωνία αποχώρησης. Η Επιτροπή, πριν προσφύγει στο ΔΕΕ, είχε έρθει σε επικοινωνία με το Ηνωμένο Βασίλειο, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι κρίσιμες ελλείψεις, ωστόσο δεν υπήρξαν οι διορθώσεις στον βαθμό που επιθυμούσε.

Δεύτερον, σύμφωνα με την Επιτροπή, το Ηνωμένο Βασίλειο απέτυχε να καταγγείλει τις διμερείς επενδυτικές συμφωνίες που είχε συνάψει με 6 κράτη μέλη της ΕΕ. Οι επενδυτικές συμφωνίες αυτές μεταξύ κρατών μελών, κατά την Επιτροπή, παραβιάζουν το ενωσιακό δίκαιο, γεγονός που επιβεβαιώθηκε και από το ΔΕΕ, το οποίο τόνισε ότι αντίκεινται στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Συνακόλουθα, παρά τη δέσμευση των κρατών μελών να λήξουν τις εν λόγω συμφωνίες, το Ηνωμένο Βασίλειο, του οποίου οι επενδυτικές συμφωνίες επίσης καλύπτονται από τη δέσμευση αυτή, καθώς η σύναψή τους έγινε ενόσω ήταν κράτος μέλος της ΕΕ, δεν έχει προβεί στην καταγγελία τους, παρά την παράλληλη επικοινωνία με την Επιτροπή επί του θέματος.

Σύμφωνα με το άρθρο 87 της συμφωνίας αποχώρησης, δίνεται η δυνατότητα στην Επιτροπή να κινήσει τη διαδικασία παραπομπής στο ΔΕΕ εφόσον πρόκειται για υπόθεση παραβίασης που ξεκίνησε πριν το τέλος της μεταβατικής περιόδου σε σχέση με τη νομοθεσία του Ηνωμένου Βασιλείου όπως ίσχυε στο τέλος της μεταβατικής περιόδου και, συγκεκριμένα, μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 2024.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_6144
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_6278

II. ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συγκροτεί το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Γεωργίας και Τροφίμων (05.12.2024)

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Γεωργίας και Τροφίμων – γεωργία – τρόφιμα

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συγκροτεί επίσημα το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Γεωργίας και Τροφίμων (EBAF), υιοθετώντας με τον τρόπο αυτό μία από τις συστάσεις της τελικής έκθεσης του στρατηγικού διαλόγου για το μέλλον της γεωργίας.

Αυτό το συμβουλευτικό όργανο αναμένεται να παράσχει συμβουλές υψηλού επιπέδου στην Επιτροπή σχετικά με τη συνέχεια που δόθηκε στην έκθεση του στρατηγικού διαλόγου για το μέλλον της γεωργίας της ΕΕ και θα συμβάλει στις εργασίες σχετικά με το όραμα για τη γεωργία και τα τρόφιμα, οι οποίες θα υποβληθούν εντός των πρώτων 100 ημερών της εντολής.

Τα μέλη θα ενθαρρυνθούν να προωθήσουν την κατανόηση και την ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ τους και να δώσουν ιδιαίτερη προσοχή στη συνοχή και τη συνέργεια των πολιτικών της Ένωσης και τη συνοχή τους με τις πρωτοβουλίες του ιδιωτικού τομέα.

Το Διοικητικό Συμβούλιο έχει συσταθεί για πέντε έτη και αναμένεται να συνεδριάζει κατ' αρχήν μεταξύ δύο και έξι φορές τον χρόνο. Θα αποτελείται από 30 οργανώσεις μέλη κατ' ανώτατο όριο που θα εκπροσωπούν τρεις κατηγορίες ενδιαφερόμενων μερών: η γεωργική κοινότητα, άλλοι παράγοντες της αλυσίδας εφοδιασμού τροφίμων και η κοινωνία των πολιτών, μεταξύ άλλων σε τομείς όπως το περιβάλλον και το κλίμα, η καλή μεταχείριση των ζώων ή θέματα καταναλωτών.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_24_6205

III. ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

► **Η Επιτροπή εγκρίνει ελληνικό μέτρο κρατικής ενίσχυσης για τη στήριξη της κατασκευής εγκατάστασης αποθήκευσης άνθρακα στον Πρίνο (28.10.2024)**

κρατικές ενισχύσεις – αποθήκευση άνθρακα – Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε, με βάση τους κανόνες της ΕΕ για τις κρατικές ενισχύσεις, ελληνικό μέτρο ύψους 150 εκατ. ευρώ, με χρηματοδότηση από τον μηχανισμό ανάκαμψης και ανθεκτικότητας (στο εξής: ΜΑΑ), για τη στήριξη της κατασκευής εγκατάστασης αποθήκευσης άνθρακα στον Πρίνο. Το μέτρο αυτό συμβάλλει στην επίτευξη των κλιματικών στόχων της Ελλάδας και των στρατηγικών στόχων της ΕΕ στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας.

Ειδικότερα, το μέτρο που κοινοποίησε η Ελλάδα θα χρηματοδοτηθεί πλήρως από τον ΜΑΑ, μετά τη θετική αξιολόγηση του σχεδίου ανάκαμψης και ανθεκτικότητας της Ελλάδας από την Επιτροπή και την έγκρισή του από το Συμβούλιο.

Δικαιούχος του μέτρου είναι η EnEarth Ltd, ελληνική θυγατρική της Energean plc, εταιρείας έρευνας και παραγωγής που επικεντρώνεται στην ανάπτυξη πόρων στη Μεσόγειο και τη Βόρεια Θάλασσα.

Η ενίσχυση θα χρηματοδοτήσει εν μέρει το κόστος κατασκευής των χερσαίων και υπεράκτιων υποδομών για τη δημιουργία της εγκατάστασης αποθήκευσης άνθρακα. Ο μηχανισμός θα αναπτυχθεί σε δύο φάσεις, αλλά μόνο η πρώτη θα χρηματοδοτηθεί στο πλαίσιο του τρέχοντος μέτρου. Κατά την πρώτη φάση, η EnEarth θα αναπτύξει έναν αγωγό μεγάλης κλίμακας για τη μεταφορά, από τον χερσαίο χώρο συλλογής στον υπεράκτιο χώρο αποθήκευσης, έως 1 εκατ. τόνων CO2 ετησίως που εκπέμπονται από βιομηχανικούς παράγοντες. Αυτή η φάση ανάπτυξης θα προηγηθεί της μελλοντικής επέκτασης της εγκατάστασης σε 2,5 εκατ. τόνους CO2 ετησίως, η οποία προγραμματίζεται στο πλαίσιο της δεύτερης φάσης.

Η Επιτροπή αξιολόγησε το εν λόγω μέτρο με βάση τους κανόνες της ΕΕ για τις κρατικές ενισχύσεις, κυρίως του άρθρου 107 παρ. 3 στοιχείο γ) ΣΛΕΕ, το οποίο επιτρέπει στα κράτη μέλη να στηρίξουν την ανάπτυξη ορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων υπό ορισμένες προϋποθέσεις, και των κατευθυντήριων γραμμών του 2022 για τις κρατικές ενισχύσεις στους τομείς του κλίματος, της προστασίας του περιβάλλοντος και της ενέργειας.

Η Επιτροπή διαπίστωσε τα ακόλουθα:

• Το μέτρο διευκολύνει την ανάπτυξη οικονομικής δραστηριότητας και, ειδικότερα, της αποθήκευσης άνθρακα. Παράλληλα, στηρίζει τους στόχους βασικών πρωτοβουλιών πολιτικής της ΕΕ, όπως η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία και η ενωσιακή στρατηγική βιομηχανικής διαχείρισης του άνθρακα.

• Το μέτρο είναι αναγκαίο και κατάλληλο για την επίτευξη τόσο των ενωσιακών κλιματικών στόχων όσο και των εθνικών κλιματικών στόχων της Ελλάδας.

• Το μέτρο είναι αναλογικό, δεδομένου ότι η ενίσχυση περιορίζεται στο ελάχιστο αναγκαίο για την ενεργοποίηση της επένδυσης. Επιπλέον, υπάρχουν διασφαλίσεις, συμπεριλαμβανομένου του μηχανισμού αυτόματης επιστροφής, προκειμένου να διασφαλιστεί ο περιορισμός των αδικαιολόγητων στρεβλώσεων του ανταγωνισμού.

• Η ενίσχυση έχει χαρακτήρα κινήτρου, καθώς ο δικαιούχος δεν θα πραγματοποιούσε τις επενδύσεις χωρίς τη δημόσια στήριξη.

• Η ενίσχυση επιφέρει θετικά αποτελέσματα που αντισταθμίζουν κάθε πιθανή στρέβλωση του ανταγωνισμού και του εμπορίου στην ΕΕ.

Σε αυτό το πλαίσιο, η Επιτροπή ενέκρινε το ελληνικό μέτρο βάσει των κανόνων της ΕΕ για τις κρατικές ενισχύσεις.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_24_4905

► **Η Επιτροπή τροποποιεί τους κανόνες για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας στον γεωργικό τομέα (10.12.2024)**

ενισχύσεις ήσσονος σημασίας – γεωργία

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε τροποποίηση του Κανονισμού για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας για τον γεωργικό τομέα («Κανονισμός για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας στον γεωργικό τομέα»). Ο Κανονισμός απαλλάσσει τα μικρά ποσά στήριξης στον γεωργικό τομέα από τον έλεγχο των κρατικών ενισχύσεων καθώς θεωρείται ότι δεν επηρεάζουν τον ανταγωνισμό και τις συναλλαγές στην ενιαία αγορά. Ο αναθεωρημένος Κανονισμός θα τεθεί σε ισχύ τρεις ημέρες μετά τη δημοσίευσή του στην Επίσημη Εφημερίδα και θα εφαρμόζεται έως τις 31 Δεκεμβρίου 2032.

Σύμφωνα με τον ισχύοντα Κανονισμό για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας στον γεωργικό τομέα, τα κράτη μέλη μπορούν να χορηγούν στήριξη στον γεωργικό τομέα έως 20.000 ευρώ ανά δικαιούχο (25.000 ευρώ, εάν το κράτος μέλος διαθέτει κεντρικό μητρώο για την καταχώριση ενισχύσεων ήσσονος σημασίας) για περίοδο τριών οικονομικών ετών χωρίς προηγούμενη κοινοποίηση προς έγκριση από την Επιτροπή. Εκτός από αυτά τα ανώτατα όρια ανά δικαιούχο, κάθε κράτος μέλος της ΕΕ έχει ένα μέγιστο εθνικό ποσό για αυτή τη στήριξη (το λεγόμενο «εθνικό ανώτατο όριο»), προκειμένου να αποφευχθεί το ενδεχόμενο στρέβλωσης του ανταγωνισμού.

Η τροποποίηση που εγκρίθηκε περιλαμβάνει τις παρακάτω αλλαγές:

• την αύξηση του ανώτατου ορίου για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας ανά επιχείρηση σε διάστημα τριών ετών, από 25.000 ευρώ σε 50.000 ευρώ, ώστε να ληφθούν υπόψη διάφοροι παράγοντες, μεταξύ των οποίων η πείρα που έχει αποκτηθεί, η εξέλιξη της αγοράς και ο πρωτοφανής πληθωρισμός στον τομέα τα τελευταία χρόνια, καθώς και ο αναμενόμενος πληθωρισμός έως την ημερομηνία λήξης της ισχύος του Κανονισμού.

• την προσαρμογή των εθνικών ανώτατων ορίων, τα οποία υπολογίζονται με βάση την αξία της γεωργικής παραγωγής του κράτους μέλους. Τα εθνικά ανώτατα όρια αυξάνονται από 1,5 % σε 2% της εθνικής γεωργικής παραγωγής και η περίοδος αναφοράς παρατείνεται από το διάστημα 2012-2017 στο διάστημα 2012-2023. Έτσι, θα μπορεί ληφθεί υπόψη η αύξηση της αξίας της γεωργικής παραγωγής, κυρίως κατά τα τελευταία έτη, και κατ' επέκταση να αυξηθεί το εθνικό ανώτατο όριο για όλα τα κράτη μέλη.

• την κατάργηση του «τομεακού ανώτατου ορίου» που εμπόδιζε τα κράτη μέλη να χορηγούν ενισχύσεις ήσσονος σημασίας που υπερβαίνουν το 50% του εθνικού ανώτατου ορίου στον ίδιο τομέα προϊόντων.

• την καθιέρωση υποχρεωτικού κεντρικού μητρώου ενισχύσεων ήσσονος σημασίας σε εθνικό ή ευρωπαϊκό επίπεδο. Με τον τρόπο αυτόν θα αυξηθεί η διαφάνεια και θα μειωθεί ο διοικητικός φόρτος για τους γεωργούς -κυρίως τις πολύ μικρές επιχειρήσεις- που επί του παρόντος χρησιμοποιούν ένα σύστημα υπεύθυνης δήλωσης. Επίσης, δεν θα χρειάζεται πλέον να ελέγχουν οι ίδιοι τη συμμόρφωσή τους (επί του παρόντος, τα εν λόγω κεντρικά μητρώα είναι προαιρετικά για τα κράτη μέλη).

• την παράταση της ισχύος του αναθεωρημένου Κανονισμού για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας έως τις 31 Δεκεμβρίου 2032.

Με την τροποποίηση που εγκρίθηκε, τα κράτη μέλη μπορούν σε μεγαλύτερο βαθμό να στηρίζουν τους γεωργούς με απλό, γρήγορο, άμεσο και αποτελεσματικό τρόπο, καθώς η εν λόγω στήριξη ήσσονος σημασίας δεν χρειάζεται να κοινοποιηθεί στην Επιτροπή ούτε να εγκριθεί από αυτήν.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_24_6301

IV. ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

► **Επιβολή από την Επιτροπή οριστικών αντισταθμιστικών δασμών στις εισαγωγές από την Κίνα ηλεκτρικών οχημάτων με συσσωρευτή για πέντε έτη (29.10.2024)**

δασμοί – επιδοτήσεις – ηλεκτρικά οχήματα με συσσωρευτή – Κίνα

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ολοκλήρωσε την έρευνά της κατά των επιδοτήσεων επιβάλλοντας οριστικούς αντισταθμιστικούς δασμούς στις εισαγωγές ηλεκτρικών οχημάτων με συσσωρευτή (BEV) από την Κίνα για περίοδο πέντε ετών. Κατά την έρευνα διαπιστώθηκε ότι η αξιακή αλυσίδα των BEV λαμβάνει αθέμιτες επιδοτήσεις στην Κίνα, γεγονός που απειλεί με οικονομική ζημία τους παραγωγούς τέτοιων οχημάτων στην ΕΕ. Ως αποτέλεσμα, οι δασμοί θα αρχίσουν να ισχύουν την επομένη της δημοσίευσης του σχετικού Κανονισμού στην Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ.

Παράλληλα, η ΕΕ και η Κίνα εξακολουθούν να εργάζονται για την εξεύρεση εναλλακτικών λύσεων, συμβατών με τον ΠΟΕ, με σκοπό την αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων που εντοπίστηκαν από την έρευνα. Η Επιτροπή παραμένει, επίσης, ανοικτή στη διαπραγμάτευση αναλήψεων υποχρεώσεων ως προς τις τιμές με επιμέρους εξαγωγείς, όπως επιτρέπεται βάσει των κανόνων της ΕΕ και του ΠΟΕ.

Από την έναρξη ισχύος των μέτρων, οι Κινέζοι παραγωγοί-εξαγωγείς του δείγματος θα υπόκεινται στους παρακάτω αντισταθμιστικούς δασμούς:

• BYD: 17,0%

• Geely: 18,8%

• SAIC: 35,3%

Άλλες συνεργαζόμενες εταιρείες θα υπόκεινται σε δασμό 20,7%. Μετά από τεκμηριωμένη αίτηση για ατομική εξέταση, στην Tesla επιβάλλεται δασμός 7,8%. Όλες οι άλλες μη συνεργαζόμενες εταιρείες θα πληρώνουν δασμό 35,3%.

Οι οριστικοί δασμοί θα εισπραχθούν από την έναρξη ισχύος. Οι προσωρινοί δασμοί που επιβλήθηκαν στις εισαγωγές BEV από την Κίνα στις 4 Ιουλίου 2024 δεν θα εισπραχθούν.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_24_5589

V. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗΣ

► **Λήψη νέων μέτρων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για να βοηθήσει τα κράτη μέλη να ανακάμψουν από κλιματικές καταστροφές (21.10.2024)**

φυσικές καταστροφές – κλίμα – ανάκαμψη

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή λαμβάνει νέα μέτρα για τη στήριξη των κρατών μελών που πλήττονται από πρωτοφανείς καταστροφές που σχετίζονται με το κλίμα.

Η Επιτροπή προτείνει τροποποιήσεις σε τρεις Κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ώστε τα κονδύλια της ΕΕ να μπορούν να κινητοποιηθούν γρήγορα για τη στήριξη της ανάκαμψης από καταστροφές.

Οι τροποποιήσεις αφορούν τους Κανονισμούς που διέπουν το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), το Ταμείο Συνοχής και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+ (ΕΚΤ+) για την προγραμματική περίοδο 2021-2027, καθώς και τον Κανονισμό του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) εντός του πλαισίου 2014-2022.

Οι προτάσεις αυτές αποτελούν μια άμεση απάντηση στις πλημμύρες που έπληξαν χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, καθώς και στις πυρκαγιές που έπληξαν την Πορτογαλία τον Σεπτέμβριο του 2024. Από κοινού, οι προτάσεις αυτές δίνουν στα επτά πληγέντα κράτη μέλη (Πολωνία, Ρουμανία, Αυστρία, Τσεχία, Ουγγαρία, Πορτογαλία και Σλοβακία) τη δυνατότητα να αναπρογραμματίσουν περίπου 18 δισ. ευρώ (περίπου 17,7 δισ. ευρώ στο πλαίσιο των ταμείων της πολιτικής συνοχής και 588 εκατ. ευρώ στο πλαίσιο του ΕΓΤΑΑ) για παροχή βοήθειας κατόπιν καταστροφών που σχετίζονται με το κλίμα. Χάρη στα μέτρα αυτά, η ΕΕ θα μπορεί να στηρίζει με ευελιξία όλα τα κράτη μέλη που πλήττονται από πρόσφατες και πιθανές μελλοντικές καταστροφές που σχετίζονται με το κλίμα.

Τα ταμεία της πολιτικής συνοχής στηρίζουν ήδη τα κράτη μέλη για την πρόληψη καταστροφών που σχετίζονται με το κλίμα και για την ανάκαμψη. Ωστόσο, οι προτάσεις αυτές παρέχουν στα κράτη μέλη πρόσθετη ευελιξία, ώστε να χρησιμοποιούν μέρος των Ταμείων για την αποκατάσταση υποδομών και εξοπλισμού που έχουν υποστεί ζημιά, την παροχή τροφίμων, βασικής υλικής βοήθειας και κοινωνικής και υγειονομικής στήριξης, καθώς και για την προσωρινή στήριξη της χρηματοδότησης συστημάτων μειωμένου ωραρίου εργασίας.

Επιπλέον, θα θεσπιστούν δύο νέα μέτρα στο πλαίσιο του ΕΤΠΑ και του ΕΚΤ+. Πρώτον, μια πρόσθετη προχρηματοδότηση της τάξης του 30% θα προσφέρει άμεση εισφορά ρευστότητας, προκειμένου να μειωθεί η δημοσιονομική πίεση που δέχονται τα πληττόμενα κράτη μέλη. Δεύτερον, η ΕΕ θα μπορεί να χρηματοδοτήσει τα υποστηριζόμενα μέτρα σε ποσοστό έως και 100%, χωρίς να απαιτείται εθνική συγχρηματοδότηση για την έναρξη των εργασιών ανασυγκρότησης.

Μέγιστο ποσοστό 10% των υφιστάμενων κονδυλίων της πολιτικής συνοχής που προορίζονται για τα κράτη μέλη για την περίοδο προγραμματισμού 2021-2027 μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την επίτευξη αυτών των στόχων, καθιστώντας με τον τρόπο αυτό δυνατές τις μεταφορές μεταξύ των ταμείων της πολιτικής συνοχής.

Ακόμη, χάρη στις αλλαγές που προτείνονται στα ταμεία αγροτικής ανάπτυξης της ΕΕ (νομικό πλαίσιο ΕΓΤΑΑ 2014-2022), τα κράτη μέλη θα διαθέτουν μεγαλύτερη ευελιξία για τη στήριξη των γεωργών, των δασοκαλλιεργητών και των επιχειρήσεων που πλήττονται από φυσικές καταστροφές.

Η χρηματοδοτική στήριξη που παρέχει το ΕΓΤΑΑ θα καλύπτεται σε ποσοστό 100% από κονδύλια της ΕΕ. Η τροποποίηση θα επιτρέψει στα κράτη μέλη να παρέχουν άμεσα και γρήγορα έκτακτη βοήθεια σε γεωργούς, δασοκαλλιεργητές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις, με τη μορφή κατ' αποκοπή ποσών. Επιπλέον, τα κράτη μέλη θα έχουν μεγαλύτερη ευελιξία στη θέσπιση και την ενίσχυση μέτρων αποκατάστασης του παραγωγικού δυναμικού των πληττόμενων γεωργικών εκμεταλλεύσεων και δασών.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_24_5321

VI. ΕΡΕΥΝΑ

► **Δυνατότητες ενίσχυσης του Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας (22.10.2024)**

έρευνα – Ευρωπαϊκός Χώρος Έρευνας (ΕΧΕ) – Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Καινοτομίας (ΕΣΚ)

Η ΕΕ καταβάλλει προσπάθειες για την οικοδόμηση μιας πιο ολοκληρωμένης, αποτελεσματικής και ελκυστικής ενιαίας αγοράς για την έρευνα και την καινοτομία, απαιτούνται, όμως, περαιτέρω προσπάθειες προκειμένου να

αξιοποιηθούν πλήρως οι δυνατότητές της. Αυτά είναι τα συμπεράσματα της Ανακοίνωσης σχετικά με την υλοποίηση του Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας (ΕΧΕ) που εξέδωσε η Επιτροπή, επιβεβαιώνοντας τη δέσμευσή της να θέσει την έρευνα και την καινοτομία στο επίκεντρο της μελλοντικής ανάπτυξης της Ευρώπης.

Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Έρευνας, ο οποίος δημιουργήθηκε το 2000 για να αντιμετωπίσει τον κατακερματισμό της ευρωπαϊκής έρευνας και στον οποίο δόθηκε νέα ώθηση το 2020, αποσκοπεί στη δημιουργία ενός δυναμικού και ελκυστικού περιβάλλοντος για τους ερευνητές, τις ερευνήτριες και τους φορείς καινοτομίας σε όλη την Ευρώπη. Η νέα Ανακοίνωση κάνει απολογισμό της προόδου που έχει σημειωθεί στο πλαίσιο των τεσσάρων στρατηγικών στόχων που συμφωνήθηκαν με τα κράτη μέλη και επισημαίνει τους τομείς στους οποίους απαιτούνται περαιτέρω προσπάθειες:

• Απόδοση προτεραιότητας στις επενδύσεις και τις μεταρρυθμίσεις: Η Επιτροπή συνεργάζεται με τα κράτη μέλη για να ευθυγραμμίσει τις προσπάθειες έρευνας και καινοτομίας, στηρίζοντας μεταρρυθμίσεις και επενδύσεις μέσω των ταμείων της πολιτικής συνοχής, του μηχανισμού ανάκαμψης και ανθεκτικότητας και μέσω στήριξης από εμπειρογνώμονες στο πλαίσιο του μηχανισμού υποστήριξης πολιτικής του προγράμματος «Ορίζων Ευρώπη» και του Μέσου Τεχνικής Υποστήριξης. Ωστόσο, η Ευρώπη απέχει ακόμη πολύ από την επίτευξη του στόχου για επενδύσεις που ανέρχονται στο 3% του ΑΕΠ της ΕΕ στην έρευνα και την ανάπτυξη. Το βασικό ζήτημα παραμένει το χαμηλό επίπεδο των ιδιωτικών επενδύσεων, οι οποίες παρεμποδίζονται από κανονιστικούς, νομικούς και διοικητικούς φραγμούς που πρέπει να αντιμετωπιστούν για την προσέλκυση περισσότερων επενδυτών και φορέων καινοτομίας.

• Βελτίωση της πρόσβασης στην αριστεία: Η στήριξη που παρέχεται στο πλαίσιο του προγράμματος «Ορίζων Ευρώπη» για συνεργατικά έργα και προγράμματα κινητικότητας, όπως οι δράσεις Marie Skłodowska-Curie (MSCA), συνέβαλε στην ενίσχυση των δικτύων επιστημονικής συνεργασίας. Το μέρος του προγράμματος «Ορίζων Ευρώπη» που αφορά τη διεύρυνση έχει, επίσης, επενδύσει πάνω από 1 δισ. ευρώ μέχρι στιγμής για τη στήριξη της ανάπτυξης ισχυρότερων ικανοτήτων Ε & Κ σε κράτη μέλη με χαμηλότερες επιδόσεις. Ωστόσο, απαιτούνται περισσότερες προσπάθειες για τη μείωση της γραφειοκρατίας και την παροχή καλύτερης πληροφόρησης σχετικά με τις διαθέσιμες ευκαιρίες για τους ερευνητές και τις ερευνήτριες.

• Οικονομική αξιοποίηση των αποτελεσμάτων: Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Καινοτομίας (ΕΣΚ) έχει καταστεί ο μεγαλύτερος επενδυτής στον τομέα της υπερπροηγμένης τεχνολογίας στην Ευρώπη. Κάθε ευρώ που επενδύεται από το Ταμείο του ΕΣΚ προσελκύει τέσσερα ευρώ από ιδιώτες επενδυτές. Το πλαίσιο του ΕΧΕ έχει στηρίξει την ανάπτυξη στοχευμένης καθοδήγησης με τα κράτη μέλη για την οικονομική εκμετάλλευση των ερευνητικών αποτελεσμάτων και των τεχνολογικών χαρτών πορείας, αλλά η Ευρώπη εξακολουθεί να χρειάζεται περισσότερα επιχειρηματικά κεφάλαια για την ανάπτυξη ρηξικέλευθων καινοτομιών. Η πρόσφατη έναρξη λειτουργίας του δικτύου αξιόπιστων επενδυτών σηματοδοτεί ένα βήμα προόδου για την οργάνωση των ευρωπαίων επενδυτών.

• Εμβάθυνση του ΕΧΕ: Το πλαίσιο του ΕΧΕ έχει οδηγήσει σε σημαντική πρόοδο όσον αφορά τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και της εξέλιξης της σταδιοδρομίας των ερευνητών, μεταξύ άλλων μέσω της έκδοσης της σύστασης του Συμβουλίου σχετικά με τις ερευνητικές σταδιοδρομίες, αλλά μπορούν ακόμη να γίνουν περισσότερα. Σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές αξίες, το πρόγραμμα «Ορίζων Ευρώπη» άνοιξε, επίσης, τον δρόμο για την περαιτέρω ενίσχυση της ισότητας των φύλων και της ακεραιότητας της έρευνας, της ανοικτής επιστήμης και των προσπαθειών ανταλλαγής δεδομένων. Με την έκδοση σύστασης του Συμβουλίου σχετικά με την ασφάλεια της έρευνας, σημειώθηκε, επίσης, περαιτέρω πρόοδος για την κατοχύρωση της ασφάλειας της ευρωπαϊκής έρευνας. Ωστόσο, απαιτούνται περισσότερες προσπάθειες για να αντιμετωπιστούν οι ανισότητες που απομένουν όσον αφορά τις ευκαιρίες επαγγελματικής εξέλιξης σε ολόκληρη την Ένωση και να διασφαλιστεί η μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα και προσβασιμότητα των ευρωπαϊκών ερευνητικών και τεχνολογικών υποδομών.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_24_5361

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

II. *e*-πίκαιρα νομικής πληροφορικής

Επιμ.: Κωνσταντίνος Π. Θεοδωρίδης

► Απόκτηση ηλεκτρονικής υπογραφής εξ αποστάσεως

Από τα μέσα Οκτωβρίου 2024 είναι διαθέσιμη για τους πολίτες η υπηρεσία εξ αποστάσεως ταυτοποίησης από την Αρχή Πιστοποίησης Ελληνικού Δημοσίου (ΑΠΕΔ) με στόχο τη διευκόλυνση της διαδικασίας απόκτησης εγκεκριμένης ηλεκτρονικής υπογραφής.

Οι πολίτες μπορούν πλέον να κλείσουν ψηφιακό ραντεβού με βιντεοκλήση για την ταυτοποίησή τους προκειμένου να εκδώσουν το εγκεκριμένο πιστοποιητικό της ηλεκτρονικής υπογραφής τους. Έως τώρα, η ταυτοποίηση του πολίτη ήταν δυνατή αποκλειστικά με φυσική μετάβαση σε ΚΕΠ της επιλογής του. Η υπηρεσία της εξ αποστάσεως ταυτοποίησης δίνει σε όλους τους πολίτες, ιδιώτες και επαγγελματίες, τη δυνατότητα απόκτησης εγκεκριμένης ηλεκτρονικής υπογραφής ανεξαρτήτως τόπου διαμονής στην ελληνική επικράτεια ή στο εξωτερικό, ή ικανότητας μετάβασης με φυσική παρουσία σε ΚΕΠ.

Η διαδικασία απόκτησης εγκεκριμένης ηλεκτρονικής υπογραφής είναι η ακόλουθη:

• Ο ενδιαφερόμενος εκδίδει ειδική Υπεύθυνη Δήλωση - Αίτηση είτε απευθείας στο gov.gr στην ενότητα «Πολίτης και Καθημερινότητα» και την υποενότητα «Ηλεκτρονικές Υπογραφές», είτε μέσω της ιστοσελίδας της ΑΠΕΔ.

• Εισέρχεται στη σχετική εφαρμογή της ΑΠΕΔ με κωδικούς TaxisNet για να υποβάλει ηλεκτρονικά την αίτηση έκδοσης ψηφιακού πιστοποιητικού, συμπληρώνοντας τον κωδικάριθμο της Υπεύθυνης Δήλωσης - Αίτησης του gov.gr και επιλέγοντας τη μέθοδο της εξ αποστάσεως ταυτοποίησης.

• Επιλέγει την επιθυμητή ημέρα και ώρα για το ραντεβού βάσει διαθεσιμότητας για τις επόμενες 3 εργάσιμες ημέρες, καθώς και τον τρόπο επικοινωνίας που τον εξυπηρετεί (SMS/e-mail).

• Στη συνέχεια, λαμβάνει σε SMS ή e-mail τον σύνδεσμο για την πραγματοποίηση του ψηφιακού ραντεβού.

• Κατά την πραγματοποίηση του ραντεβού θα του ζητηθεί να επιδείξει το έγγραφο ταυτοποίησης που έχει δηλώσει στην υπεύθυνη δήλωση που υπέβαλε στο gov.gr, ενώ του δίνονται και σχετικές οδηγίες από τον υπάλληλο.

• Ο υπάλληλος ταυτοποιεί τον πολίτη και επιβεβαιώνει την ορθότητα των στοιχείων της αίτησης, ελέγχοντας και το έγγραφο ταυτοποίησης. Αν υπάρχει λάθος, ακυρώνει το αίτημα.

• Όταν ολοκληρωθεί η ταυτοποίηση, ο πολίτης λαμβάνει με SMS στο κινητό του έναν εξαψήφιο αριθμό, εν είδει αριθμού πρωτοκόλλου της αίτησης, και πληροφορείται αν η ταυτοποίηση πραγματοποιήθηκε επιτυχώς.

• Η αίτηση προωθείται στην Αρχή Εγγραφής της ΑΠΕΔ, η οποία, αφού εξετάσει τα στοιχεία που συνοδεύουν την αίτηση (video του ψηφιακού ραντεβού, φωτογραφία, εγκυρότητα ταυτοποιητικού εγγράφου κ.λπ.), εγκρίνει ή απορρίπτει την αίτηση.

• Η έγκριση ή η απόρριψη της αίτησης γνωστοποιείται στον ενδιαφερόμενο μέσω SMS στο κινητό του μαζί με έναν οκταψήφιο αριθμό, ο οποίος χρησιμοποιείται στη διαδικασία έκδοσης ή ανάκλησης του πιστοποιητικού.

Αναλυτικά οι οδηγίες για την εξ αποστάσεως ταυτοποίηση παρέχονται στην ιστοσελίδα της ΑΠΕΔ. Η υπηρεσία της εξ αποστάσεως ταυτοποίησης σχεδιάστηκε, υλοποιήθηκε και παρέχεται από την ΑΠΕΔ, τον μοναδικό Πάροχο Υπηρεσιών Εμπιστοσύνης (ΠΥΕ) του Δημόσιου Τομέα, η θεσμική και επιχειρησιακή λειτουργία της οποίας εντάσσεται στο πλαίσιο της Γενικής Γραμματείας Πληροφοριακών Συστημάτων και Ψηφιακής Διακυβέρνησης του Υπουργείου Ψηφιακής Διακυβέρνησης. Η ΑΠΕΔ παρέχει δωρεάν εγκεκριμένα πιστοποιητικά ηλεκτρονικής υπογραφής σε φυσικά πρόσωπα (Έλληνες ή αλλοδαπούς) που διαθέτουν κωδικούς TaxisNet.

Σχετικά links:
https://aped.gov.gr/procedures/pos-tha-apoktiso-psifiaki-ypografi/
https://services.aped.gov.gr/apedcitizen/

► Απόφαση του ΔΕΕ για τα προγράμματα Η/Υ

Στις 17 Οκτωβρίου 2024, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) εξέδωσε την απόφαση C-159/23, *Sony Computer Entertainment Europe*, με την οποία έκρινε ότι ο δικαιούχος της νομικής προστασίας προγραμμάτων Η/Υ δεν μπορεί να απαγορεύσει σε τρίτο την εμπορία λογισμικού, το οποίο απλώς τροποποιεί ορισμένες μεταβλητές εισαγόμενες προσωρινά στη μνήμη RAM κονσόλας βιντεοπαιχνιδιών.

Η Sony εμπορεύεται κονσόλες βιντεοπαιχνιδιών PlayStation και παιχνίδια για τις κονσόλες αυτές. Μέχρι το 2014 εμπορευόταν, μεταξύ άλλων, την κονσόλα PlayStationPortable, καθώς και το παιχνίδι «MotorStorm: Arctic Edge». Η Sony ενήγαγε ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων την επιχείρηση Datel, η οποία εμπορεύεται λογισμικό και μια συσκευή που είναι συμβατά με το συγκεκριμένο PlayStation και προσφέρουν στον χρήστη επιλογές παιχνιδιού μη προβλεπόμενες από τη Sony στο συγκεκριμένο στάδιο του παιχνιδιού.

Η Sony εκτιμά ότι τα προϊόντα της Datel επιφέρουν μετατροπές στο λογισμικό στο οποίο στηρίζεται το παιχνίδι της και, επομένως, προσβάλλουν το αποκλειστικό της δικαίωμα να παρέχει η ίδια την άδεια για τέτοιου είδους μετατροπές. Ως εκ τούτου, ζήτησε από τα γερμανικά δικαστήρια να απαγορεύσουν στην Datel την εμπορία των επίμαχων προϊόντων και να την υποχρεώσουν να αποκαταστήσει τη ζημία την οποία ισχυρίζεται ότι υπέστη.

Το γερμανικό Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο (BGH) ζήτησε από το ΔΕΕ να ερμηνεύσει την Οδηγία 2009/24 για τη νομική προστασία των προγραμμάτων Η/Υ.

Το ΔΕΕ παρατηρεί ότι το λογισμικό της Datel εγκαθίσταται από τον χρήστη στο PlayStation και εκτελείται ταυτόχρονα με το λογισμικό του παιχνιδιού. Το λογισμικό αυτό δεν τροποποιεί ή αναπαράγει ούτε τον αντικειμενικό κώδικα ούτε τον πηγαίο κώδικα ούτε την εσωτερική δομή και την οργάνωση του λογισμικού της Sony. Περιορίζεται στην τροποποίηση του περιεχομένου των μεταβλητών που εισάγονται προσωρινά από τα παιχνίδια της Sony στη μνήμη RAM της κονσόλας, οι οποίες χρησιμοποιούνται κατά την εξέλιξη της ροής του παιχνιδιού. Ως εκ τούτου, το παιχνίδι εξελίσσεται βάσει των τροποποιηθεισών αυτών μεταβλητών.

Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι στην προστασία που ειδικώς παρέχει η Οδηγία 2009/24 για τη νομική προστασία των προγραμμάτων Η/Υ δεν εμπίπτει το περιεχόμενο των μεταβλητών δεδομένων, τα οποία εισάγονται από πρόγραμμα Η/Υ στη μνήμη RAM ενός Η/Υ και χρησιμοποιούνται από το πρόγραμμα αυτό κατά την εκτέλεσή του, στον βαθμό που το συγκεκριμένο περιεχόμενο δεν παρέχει τη δυνατότητα αναπαραγωγής ή μεταγενέστερης δημιουργίας ενός τέτοιου προγράμματος.

Πράγματι, η Οδηγία προστατεύει μόνον την πνευματική δημιουργία όπως αποτυπώνεται στο κείμενο του πηγαίου κώδικα του προγράμματος Η/Υ. Αντιθέτως, η Οδηγία δεν προστατεύει τις λειτουργικές δυνατότητες του εν λόγω προγράμματος ούτε τα στοιχεία μέσω των οποίων οι χρήστες εκμεταλλεύονται τέτοιες λειτουργικές δυνατότητες, εφόσον αυτά δεν παρέχουν τη δυνατότητα αναπαραγωγής ή μεταγενέστερης δημιουργίας του συγκεκριμένου προγράμματος.

Σχετικά links:
Η σχετική απόφαση:
https://curia.europa.eu/juris/documents.jsf?num=C-159/23

► Εθνικό θεσμικό πλαίσιο για τα κρυπτονομίσματα

Στις αρχές Νοεμβρίου 2024, το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών ανακοίνωσε την ανάπτυξη αποτελεσματικού και δίκαιου θεσμικού πλαισίου για τη φορολόγηση των κρυπτονομισμάτων, παράλληλα με την ενσωμάτωση της διεθνούς νομοθεσίας για την προστασία των καταναλωτών. Το θεσμικό πλαίσιο που βρίσκεται υπό επεξεργασία, πέρα από τις πρωτοβουλίες της ΕΕ και του ΟΟΣΑ, θα διαμορφωθεί σε συνεργασία με την Τράπεζα της Ελλάδος και θα κινείται σε τρεις άξονες:

• Ανάπτυξη του κανονιστικού πλαισίου για τη λειτουργία και την παρακολούθηση των κρυπτονομισμάτων και των άλλων ψηφιακών περιουσιακών στοιχείων.

• Ανάπτυξη του πλαισίου για τη φορολογική μεταχείριση των κρυπτονομισμάτων, που είναι μια μορφή επένδυσης, λαμβάνοντας υπόψη βέλτιστες διεθνείς πρακτικές.

• Ανάπτυξη του πλαισίου ελέγχου των κρυπτονομισμάτων και της καταπολέμησης της χρήσης τους για παράνομες δραστηριότητες.

Παράλληλα, ενσωματώνεται στην εθνική νομοθεσία το πλαίσιο της ΕΕ και του ΟΟΣΑ για τα κρυπτονομίσματα. Ειδικότερα:

• Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το Μάιο του 2023 εγκρίθηκε ο Κανονισμός MiCA για τις Αγορές Κρυπτοστοιχείων, το πρώτο ρυθμιστικό πλαίσιο της ΕΕ για τα κρυπτονομίσματα που βάζει κανόνες στους συμμετέχοντες στην αγορά και προστατεύει τους καταναλωτές. Τα κράτη μέλη έχουν διορία έως τις 30 Δεκεμβρίου 2024 να ενσωματώσουν τις βασικές προβλέψεις του Κανονισμού στην εθνική νομοθεσία.

• Η Ελλάδα είναι μια από τις 59 χώρες που έχουν ανακοινώσει την πρόθεσή της να προσχωρήσει στο Πλαίσιο Αναφοράς για τα Κρυπτοστοιχεία ή Crypto-Asset Reporting Framework (CARF) του ΟΟΣΑ. Το πλαίσιο αυτό επεκτείνει την Αυτόματη Ανταλλαγή Πληροφοριών για φορολογικούς σκοπούς που ήδη γίνεται για τις τραπεζικές καταθέσεις, και στον τομέα των κρυπτογραφημένων περιουσιακών στοιχείων. Οι περισσότερες προβλέψεις αυτού του νέου πλαισίου έχουν ήδη ενσωματωθεί στους ενωσιακούς κανόνες για τη διοικητική συνεργασία των κρατών μελών στον τομέα της φορολογίας και θα εφαρμοστούν το 2027.

Το Υπουργείο εκτιμά ότι το πιθανότερο σενάριο για το μέλλον θα είναι η συνύπαρξη διαφορετικών μέσων πληρωμής (κάρτες, μετρητά και ψηφιακά νομίσματα), με ανοδική τάση των ψηφιακών μέσων πληρωμής. Σημείωσε δε ότι η εικόνα δεν είναι ίδια σε όλες τις χώρες της ΕΕ, αναφέροντας, για παράδειγμα, ότι στη Σουηδία τα μετρητά έχουν περιοριστεί στο 5-10% των συναλλαγών, αλλά στη Γερμανία παραμένουν στο 60% και στην Αυστρία υπάρχει κίνημα υπέρ των μετρητών. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του ΙΟΒΕ, η αξία των πληρωμών με κάρτες ξεπέρασε, έστω οριακά, για πρώτη φορά το 2022 το αντίστοιχο σύνολο των αναλήψεων μετρητών (50,5% έναντι 49,5%).

Σχετικά links:
https://minfin.gov.gr/k-chatzidakis-thesmiko-plaisio-gia-ta-kryptonomismata-parakolouthisi-forologiki-metacheirisi-katapolemisi-paranomon-drastiriotiton/

► Οι Αρχές προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων για την Τεχνητή Νοημοσύνη

Το Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, στο πλαίσιο του Κανονισμού για την Τεχνητή Νοημοσύνη (AI Act), δημοσίευσε τον κατάλογο των εθνικών αρχών και φορέων που επιβάλλουν ή εποπτεύουν την τήρηση των ενωσιακών υποχρεώσεων για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών, μεταξύ των οποίων και το δικαίωμα στη μεταχείριση χωρίς διακρίσεις, όταν χρησιμοποιούν συστήματα Τεχνητής Νοημοσύνης (ΤΝ) υψηλού κινδύνου.

Με την κατάρτιση και τη δημοσίευση του καταλόγου, η Ελλάδα εκπληρώνει την πρώτη εθνική υποχρέωση για την εφαρμογή του AI Act σε εθνικό επίπεδο. Η Ελλάδα, άλλωστε, υποστηρίζει πλήρως και εμπράκτως το όραμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την υιοθέτηση ανθρωποκεντρικής και αξιόπιστης ΤΝ, με ενίσχυση της καινοτομίας και εξασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας της υγείας, της ασφάλειας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Οι Αρχές που περιλαμβάνονται στον κατάλογο είναι οι εξής:

- Η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα
- Ο Συνήγορος του Πολίτη
- Η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών
- Η Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Οι προαναφερόμενες Αρχές θα αποκτήσουν επιπλέον εξουσίες, όπως η πρόσβαση σε κάθε τεκμηρίωση που δημιουργείται ή διατηρείται από έναν οργανισμό για τη συμμόρφωσή του με τον Κανονισμό για την ΤΝ, όταν αυτή είναι απαραίτητη για την αποτελεσματική εκπλήρωση της αποστολής των Αρχών αυτών και εντός των ορίων της δικαιοδοσίας τους. Οι επιπλέον εξουσίες θα ισχύουν από τις 2 Αυγούστου 2026. Ο κατάλογος κοινοποιήθηκε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και θα επικαιροποιείται με βάση τις μελλοντικές ανάγκες και συνθήκες.

Επισημαίνεται ότι το Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης συντονίζει με συστηματικό τρόπο τις προσπάθειες για την προσαρμογή της χώρας στις προβλέψεις του Κανονισμού για την ΤΝ, ο οποίος αποτελεί το πρώτο ολοκληρωμένο νομικό πλαίσιο για την ΤΝ σε διεθνές επίπεδο. Ο Κανονισμός τέθηκε σε ισχύ στις 2 Αυγούστου 2024, ενώ οι επιμέρους υποχρεώσεις που προβλέπει θα αρχίσουν να εφαρμόζονται σταδιακά, σε διάστημα 36 μηνών από τη θέση του σε ισχύ.

Σχετικά links:
https://mindigital.gr/archives/6901
https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai
https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX-%3A32024R1689

► Τεχνικά πρότυπα eID από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Στις 28 Νοεμβρίου 2024, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε κανόνες για τις βασικές λειτουργίες και την πιστοποίηση των ευρωπαϊκών πορτοφολιών ψηφιακής ταυτότητας (eID) στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού πλαισίου για την ψηφιακή ταυτότητα. Πρόκειται για ένα σημαντικό βήμα ώστε τα κράτη μέλη να δημιουργήσουν και να θέσουν σε κυκλοφορία τα δικά τους πορτοφόλια έως το τέλος του 2026.

Τέσσερις Εκτελεστικοί Κανονισμοί καθορίζουν ενιαία πρότυπα, προδιαγραφές και διαδικασίες για τις τεχνικές λειτουργίες των πορτοφολιών, όπως τους μορφότυπους δεδομένων που απαιτούνται για τη διασυνοριακή χρήση ψηφιακών εγγράφων και μέτρα που εγγυώνται την αξιοπιστία και την ασφάλεια των πορτοφολιών. Ο καθορισμός ενιαίων προτύπων και προδιαγραφών θα επιτρέψει στα κράτη μέλη να αναπτύξουν πορτοφόλια τα οποία θα είναι διαλειτουργικά και αποδεκτά σε ολόκληρη την ΕΕ, προστατεύοντας παράλληλα τα προσωπικά δεδομένα και την ιδιωτική ζωή. Τα δεδομένα αποθηκεύονται τοπικά στο πορτοφόλι και οι χρήστες έχουν τον έλεγχο των πληροφοριών που μοιράζονται, καθώς ο σχεδιασμός των πορτοφολιών δεν περιλαμβάνει κανένα στοιχείο παρακολούθησης ή κατάρτισης προφίλ. Επίσης, στα πορτοφόλια θα ενσωματωθεί ένας πίνακας ελέγχου απορρήτου, ο οποίος θα παρέχει πλήρη διαφάνεια σχετικά με το πώς και προς ποιους κοινοποιούνται οι πληροφορίες από το πορτοφόλι.

Ο πέμπτος Εκτελεστικός Κανονισμός θεσπίζει προδιαγραφές και διαδικασίες για τη δημιουργία ενός ισχυρού πλαισίου για την πιστοποίηση των πορτοφολιών ψηφιακής ταυτότητας, κατοχυρώνοντας την ασφάλεια και την προστασία της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων των χρηστών και των χρηστριών.

Τα ευρωπαϊκά πορτοφόλια ψηφιακής ταυτότητας θα προσφέρουν στα φυσικά πρόσωπα και τις επιχειρήσεις που τα χρησιμοποιούν έναν ενιαίο, αξιόπιστο και ασφαλή τρόπο ταυτοποίησης κατά την πρόσβαση σε δημόσιες και ιδιωτικές υπηρεσίες σε διασυνοριακό επίπεδο. Για παράδειγμα, τα ψηφιακά πορτοφόλια μπορεί να χρησιμοποιούνται για το άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού, την απόδειξη της ηλικίας ενός ατόμου, την ανανέωση ιατρι-

κών συνταγών, την ενοικίαση αυτοκινήτου ή την επίδειξη αεροπορικών εισιτηρίων.

Οι Εκτελεστικοί Κανονισμοί θα δημοσιευθούν στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε εύθετο χρόνο και θα τεθούν σε ισχύ 20 ημέρες από τη δημοσίευσή τους.

Σχετικά links:
https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/sites/display/EUDIGITALIDENTITYWALLET/EU+Digital+Identity+Wallet+Home
https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX-%3A02014R0910-20241018

► Νέα έκθεση του EUIPO για τις παραβιάσεις πνευματικής ιδιοκτησίας στο διαδίκτυο

Η πρώτη ανάλυση του EUIPO σχετικά με την εξέλιξη της παραβίασης πνευματικών δικαιωμάτων στο διαδίκτυο δημοσιεύθηκε το 2019 και επικεντρωνόταν ειδικά στις ταινίες, τη μουσική και το τηλεοπτικό περιεχόμενο. Έκτοτε, το πεδίο εφαρμογής έχει επεκταθεί ώστε να περιλαμβάνει δεδομένα σχετικά με την πρόσβαση σε πειρατικές ταινίες, τηλεοπτικά προγράμματα και μουσική από τον Ιανουάριο του 2017 έως τον Δεκέμβριο του 2023 στα 27 κράτη μέλη της ΕΕ, καθώς και δεδομένα σχετικά με την πειρατική πρόσβαση σε δημοσιεύσεις και λογισμικό από το 2021 έως το 2023.

Μια σημαντική καινοτομία στη νέα έκθεση που δημοσιεύθηκε στα τέλη του 2024 είναι ότι εξετάζει την πειρατεία που αφορά την τηλεόραση IPTV, δηλαδή τη μετάδοση τηλεόρασης μέσω πρωτοκόλλων διαδικτύου (IP), αποτυπώνοντας τον αυξανόμενο αντίκτυπό της στην αγορά. Λόγω της διαφορετικής φύσης της, η πειρατεία IPTV δεν μετράται όπως η πειρατεία δικτυακών τόπων. Τα αριθμητικά στοιχεία που παρουσιάζονται αντιπροσωπεύουν τον αριθμό των επισκέψεων σε ιστοτόπους που παρέχουν τη δυνατότητα εγγραφής σε υπηρεσίες πειρατικής IPTV. Η πειρατεία IPTV περιλαμβάνει την παράνομη μετάδοση συνεχούς ροής τηλεοπτικού περιεχομένου, ταινιών και ζωντανών αθλητικών διοργανώσεων μέσω δικτύων πρωτοκόλλου διαδικτύου, ενίοτε μιμούμενη τις νόμιμες υπηρεσίες IPTV, παρακάμπτοντας όμως τα επίσημα συνδρομητικά κανάλια. Αυτές οι πειρατικές υπηρεσίες απαιτούν συχνά συγκεκριμένο υλικό (κουτιά) ή λογισμικό (ειδικές εφαρμογές).

Η παρούσα μελέτη αποκαλύπτει ότι η ψηφιακή πειρατεία στην ΕΕ παραμένει υψηλή, αλλά δεν αυξήθηκε το 2023, παραμένοντας στα 10 περιστατικά ανά χρήστη διαδικτύου. Αυτή η τάση είναι εμφανής σε όλες τις κατηγορίες διαδικτυακού περιεχομένου, εκτός από τις εκδόσεις, όπου η πειρατεία μειώθηκε, και τη μουσική, όπου αυξήθηκε σε σύγκριση με την αρχή του 2023.

Κύρια ευρήματα:

• Η συνολική πειρατεία σταθεροποιείται περίπου στις 10 περιπτώσεις ανά χρήστη διαδικτύου τον μήνα κατά μέσο όρο. Ωστόσο, η πειρατεία λογισμικού καθώς και η πειρατεία ζωντανών αθλητικών γεγονότων έχουν αυξηθεί σε σχέση με την προηγούμενη έκδοση της έκθεσης.

• Για πρώτη φορά, διατίθενται δεδομένα για την πειρατεία IPTV, αν και η πραγματική κατανάλωση περιεχομένου μέσω αυτού του μέσου παραμένει άγνωστη. Ωστόσο, οι προσομοιώσεις που πραγματοποιήθηκαν υπό διαφορετικά σενάρια δείχνουν ότι αυτός ο τύπος πειρατείας αυξάνεται, όπως και το απόθεμα των δυνητικών χρηστών.

• Αν και οι παράγοντες που επηρεάζουν κάθε τύπο περιεχομένου ποικίλλουν, οι κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες παραμένουν σχετικοί σε αρκετές περιπτώσεις. Για παράδειγμα, ο πλούτος των χωρών (ΑΕΠ), ο βαθμός ισότητας (δείκτης Gini), η αντίληψη των πολιτών για την πνευματική ιδιοκτησία και ο όγκος της νόμιμης προσφοράς περιεχομένου μπορούν να εξηγήσουν την πειρατεία.

Σχετικά links:
Περίληψη της έκθεσης (ελληνική γλώσσα):
https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/reports/2024_online_copyright_infringement/2024_online_copyright_infringement_in_the_EU_ExSum_el.pdf
Πλήρης έκθεση (αγγλική γλώσσα):
https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/reports/2024_online_copyright_infringement/2024_online_copyright_infringement_in_the_EU_FullR_en.pdf

► Εργοστάσια τεχνητής νοημοσύνης στην ΕΕ

Η κοινή επιχείρηση για την ευρωπαϊκή υπολογιστική υψηλών επιδόσεων (EuroHPC) επέλεξε επτά προτάσεις για τη δημιουργία και τη λειτουργία των πρώτων εργοστασίων τεχνητής νοημοσύνης σε ολόκληρη την Ευρώπη. Αυτό αποτελεί σημαντικό ορόσημο για την Ευρώπη στην οικοδόμηση ενός ευημερούντος οικοσυστήματος για την κατάρτιση προηγμένων μοντέλων τεχνητής νοημοσύνης (ΤΝ) και την ανάπτυξη λύσεων τεχνητής νοημοσύνης. Τα εργοστάσια τεχνητής νοημοσύνης θα συγκεντρώσουν τα βασικά συστατικά που απαιτούνται για την επιτυχία στην ΤΝ: υπολογιστική ισχύς, δεδομένα και ταλέντο. Θα παρέχουν πρόσβαση στην τεράστια υπολογιστική ισχύ που χρειάζονται οι νεοσύστατες επιχειρήσεις, η βιομηχανία και οι ερευνητές για να αναπτύξουν τα μοντέλα και τα συστήματά τους τεχνητής νοημοσύνης. Για παράδειγμα, ευρωπαϊκά μεγάλα γλωσσικά μοντέλα ή εξειδικευμένα κάθετα μοντέλα ΤΝ που εστιάζουν σε συγκεκριμένους τομείς.

Τα εργοστάσια ΤΝ θα ενισχύσουν τις νέες βιομηχανικές χρήσεις της ΤΝ και θα δώσουν την ευκαιρία στις νεοφυείς επιχειρήσεις να αναπτυχθούν σε βασικούς στρατηγικούς

τομείς για την ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων της υγείας και των βιοεπιστημών, της μεταποίησης, του κλίματος και του περιβάλλοντος, της χρηματοδότησης, των συστημάτων αυτοκινητοβιομηχανίας και των αυτόνομων συστημάτων, της κυβερνοασφάλειας, της αγροτεχνολογίας και των γεωργικών ειδών διατροφής, της εκπαίδευσης, των τεχνών και του πολιτισμού, της πράσινης οικονομίας και του διαστήματος.

Τα οικοσυστήματα τεχνητής νοημοσύνης αναμένεται να αναπτυχθούν γύρω από τους υπερυπολογιστές της EuroHPC, συνδέοντας πανεπιστήμια, κέντρα υπερυπολογιστών, τη βιομηχανία και οικονομικούς παράγοντες. Αυτό θα συνδέσει την αριστεία και το ταλέντο με τις οικονομικές ευκαιρίες που απαιτούνται για την ανάπτυξη και την επέκταση των επιχειρήσεων.

Τα πρώτα εργοστάσια τεχνητής νοημοσύνης θα αντιπροσωπεύουν επένδυση ύψους 1,5 δισ. ευρώ, συνδυάζοντας εθνική και ενωσιακή χρηματοδότηση. Το ήμισυ του ποσού αυτού θα χρηματοδοτηθεί από την ΕΕ μέσω του προγράμματος «Ψηφιακή Ευρώπη» για τις υποδομές ΤΝ και του προγράμματος «Ορίζων Ευρώπη». Τα επιλεγμένα εργοστάσια τεχνητής νοημοσύνης θα φιλοξενηθούν σε κορυφαίους κόμβους έρευνας και τεχνολογίας σε ολόκληρη την Ευρώπη:

• Βαρκελώνη, Ισπανία: «BSC AIF» στο Κέντρο Υπερυπολογιστών της Βαρκελώνης

• Μπολόνια, Ιταλία: «IT4LIA» στο CINECA - Bologna Tecnopolo

• Kajaani, Φινλανδία: «LUMI AIF» στο CSC

• Bissen, Λουξεμβούργο: «Meluxina-AI» στο LuxProvide

• Linköping, Σουηδία: «Mimer» στο Πανεπιστήμιο του Linköping

• Στουτγάρδη, Γερμανία: HammerHAI στο Πανεπιστήμιο της Στουτγάρδης

• Αθήνα, Ελλάδα: «Pharos» στο GRNET

Στα επτά εργοστάσια ΤΝ συμμετέχουν δεκαπέντε κράτη μέλη και δύο συμμετέχοντα κράτη της EuroHPC. Η Πορτογαλία, η Ρουμανία και η Τουρκία συμμετέχουν στο BSC AIF. Η Αυστρία και η Σλοβενία στο IT4LIA και η Τσεχία, η Δανία, η Εσθονία, η Νορβηγία και η Πολωνία στο LUMI AIF.

Πέντε από τις επιλεγμένες τοποθεσίες φιλοξενίας θα αναπτύξουν ολοκαίνουργιους υπερυπολογιστές παγκόσμιας κλάσης, συγκεκριμένα στη Φινλανδία, τη Γερμανία, την Ιταλία, το Λουξεμβούργο και τη Σουηδία. Το εργοστάσιο τεχνητής νοημοσύνης στην Ισπανία θα προκύψει από την αναβάθμιση του υπάρχοντος συστήματος EuroHPC, MareNostrum 5. Στην Ελλάδα, θα δημιουργηθεί και θα λειτουργεί ένα εργοστάσιο τεχνητής νοημοσύνης, το οποίο θα συνδέεται με τον υπερυπολογιστή DAEDALUS, έναν υπερυπολογιστή της EuroHPC που βρίσκεται επί του παρόντος υπό ανάπτυξη στην Ελλάδα. Τα εργοστάσια τεχνητής νοημοσύνης στην Ισπανία και τη Φινλανδία θα διαθέτουν επίσης μια πειραματική πλατφόρμα, η οποία θα παρέχει μια υποδομή αιχμής για την ανάπτυξη και τη δοκιμή καινοτόμων μοντέλων και εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης, καθώς και την προώθηση της συνεργασίας σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Αυτά τα εργοστάσια τεχνητής νοημοσύνης θα υπερδιπλασιάσουν την υπολογιστική ικανότητα της EuroHPC, αντιμετωπίζοντας συγκεκριμένες ανάγκες και ενισχύοντας τις ευρωπαϊκές ικανότητες στον τομέα της ΤΝ. Θα αναπτυχθούν την περίοδο 2025-2026.

Σχετικά links:
https://eurohpc-ju.europa.eu/index_en

► Προστασία των παιδιών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Στις 17 Δεκεμβρίου 2024, η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής & Τεχνοηθικής (ΕΕΒΤ) δημοσίευσε δήλωση σε σχέση με την προστασία των παιδιών από δυσμενείς επιπτώσεις των αλγορίθμων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Η ΕΕΒΤ παρατηρεί με ανησυχία ένα αυξανόμενο κύμα δυσμενών συνεπειών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην ευημερία και την ασφάλεια των παιδιών. Το κύριο μήνυμα αυτής της δήλωσης είναι ότι το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού πρέπει να είναι πρωταρχικό μέλημα σε έναν κόσμο που κυριαρχείται όλο και περισσότερο από την Τεχνητή Νοημοσύνη.

Το αλγοριθμικά ενεργοποιημένο περιεχόμενο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης δεν πρέπει να θέτει σε κίνδυνο την ευημερία και την ασφάλεια των παιδιών. Το δικαίωμά τους να είναι απαλλαγμένα από τη χειραγώγηση και την παραπληροφόρηση πρέπει να διασφαλίζεται στο έπακρο. Είναι αποδεδειγμένο ότι οι τεχνολογίες αυτές, με την αξιοποίηση βασικών ευρημάτων της νευροεπιστήμης και της συμπεριφορικής επιστήμης, σχεδιάζονται σκόπιμα για να βελτιστοποιήσουν την προσοχή και τη συμμετοχή των χρηστών ως πρώτες ύλες που θα εμπορευματοποιηθούν και θα αποφέρουν έσοδα. Οι σχεδιαστικές αποφάσεις των πλατφορμών προκαλούν υπερβολική αλληλεπίδραση ανθρώπου-μηχανής, η οποία με τη σειρά της οδηγεί σε προβληματικές και εθιστικές συμπεριφορές, και κινητροδοτούν ή ενισχύουν επιβλαβείς εμπειρίες για τα παιδιά.

Η αντιμετώπιση των προαναφερθέντων κινδύνων πρέπει να συνάδει με τις θεμελιώδεις ηθικές αρχές, με ιδιαίτερη έμφαση στην αρχή της μη βλάβης, καθώς και στη νομική αρχή της αναλογικότητας, όπου χρειάζεται. Η τελευταία συμπεριλαμβάνει τη στάθμιση μεταξύ της εμπορικής

ελευθερίας και του δικαιώματος σε ασφαλές περιεχόμενο και έγκυρη πληροφόρηση.

Ωστόσο, όταν διακυβεύεται η προστασία ευάλωτων ομάδων, συμπεριλαμβανομένων των παιδιών, τα συμφέροντα και τα δικαιώματα των τελευταίων υπερισχύουν πάντα. Η απαίτηση για την προστασία των παιδιών από εθιστικό, παραπλανητικό, κακόβουλο, κακοποιητικό ή επιβλαβές περιεχόμενο είναι πάντα ύψιστης σημασίας και αδιαπραγμάτευτη.

Η αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος με πρακτικά μέτρα αποτελεί ηθικό καθήκον της σύγχρονης ψηφιακής κοινωνίας και απαιτείται να δοθεί απόλυτη προτεραιότητα.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, η ΕΕΒΤ θεωρεί ότι η ευημερία των παιδιών πρέπει να ενισχυθεί με:

• Ευαισθητοποίηση της οικογένειας και της κοινότητας μέσω προγραμμάτων γραμματισμού στα ψηφιακά μέσα και την πληροφορία, τα οποία προωθούν την κριτική σκέψη, υγιέστερες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και ασφαλέστερη χρήση των κοινωνικών μέσων, καθώς και μέσω πολυμερών πρωτοβουλιών για τη δημιουργία ενός αποθετηρίου ρεαλιστικών σεναρίων για τους κινδύνους των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για τα παιδιά, μαζί με καλές πρακτικές και προτάσεις.

• Προώθηση της πρόσβασης σε εμπιστευτικές, μη-επικριτικές και οικονομικά προσιτές υπηρεσίες ψυχικής υγείας, οι οποίες μπορούν να αντιμετωπίσουν ζητήματα που προκύπτουν από την προβληματική χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας από τα παιδιά.

• Εισαγωγή έξυπνων ρυθμίσεων στις πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης, με την ενσωμάτωση των προσεγγίσεων «Safety by Design» και «Child Rights by Design».

• Ενσωμάτωση των αρχών της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στον σχεδιασμό και την εφαρμογή των επιχειρηματικών μοντέλων της τεχνολογικής βιομηχανίας, έτσι ώστε κάθε παιδί να έχει την ευκαιρία να ευδοκιμήσει στο διαδικτυακό περιβάλλον.

• Υποστήριξη της πρωτοβουλίας Child Online Protection (COP) και της πρωτοβουλίας Kindly της UNICEF, καθώς και άλλων σχετικών εκστρατειών που αποσκοπούν στην προστασία των παιδιών στο διαδίκτυο, χωρίς να δαιμονοποιούν το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

• Διεξαγωγή διεπιστημονικών ερευνών σχετικά με τους κινδύνους που εγκυμονεί η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για την ψυχική υγεία των παιδιών, διασφαλίζοντας παράλληλα ότι οι εταιρείες τεχνολογίας μοιράζονται με ανεξάρτητους ερευνητές και το ευρύ κοινό δεδομένα σχετικά με τις επιπτώσεις των πλατφορμών στην ψυχική υγεία των παιδιών.

Σχετικά links:
https://bioethics.gr/announcements-26/nea-dhlwsh-gia-thn-prostasia-twn-paidiwn-apo-dysmeneis-epiptwseis-twn-algori8mwn-sta-mesa-koinwnikhs-diktywshs-17-dekembrioy-2024-3209

Για προτάσεις, κρίσεις και ερωτήσεις, η επικοινωνία μας συνεχίζεται διαδικτυακά από το blog της στήλης στη διεύθυνση http://e-pikaira.blogspot.com.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ι. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Σεπτέμβριος – Νοέμβριος 2024)

Ι. ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Επιμ.: Ευάγγελος Εκμεκτσόγλου, Όλγα Μιχαλοπούλου

► Πρόσβαση σε έγγραφα

Ανυπαρξία υπέρτερου δημόσιου συμφέροντος για την πρόσβαση σε έγγραφα της Επιτροπής σχετικά με έρευνα σε εξέλιξη για παραβίαση του ενωσιακού δικαίου

αναίρεση – πρόσβαση σε έγγραφα των οργάνων της ΕΕ – Κανονισμός (ΕΚ) 1049/2001 – άρθρο 4 παρ. 2 – ενωσιακό σύστημα ελέγχου για την αλιεία – Κανονισμός (ΕΚ) 1224/2009 – έγγραφα σχετικά με την κατάσταση του ελέγχου της αλιείας στη Γαλλία και τη Δανία – μερική άρνηση χορήγησης πρόσβασης – εξαίρεση σχετικά με την προστασία του σκοπού των επιθεωρήσεων, ερευνών και ελέγχων – γενικό τεκμήριο εμπιστευτικότητας – υπέρτατο δημόσιο συμφέρον

ΔΕΕ C-249/23 P, ClientEarth/Επιτροπή, 05.09.2024, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος: Κ. Λυκούργος, Εισηγητής: J.-C. Bonichot, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2024:691 – Αίτηση αναιρέσεως

Η αναιρεσείουσα ClientEarth, διεθνής μη κερδοσκοπική οργάνωση με σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος, είχε καταθέσει, τον Ιούλιο του 2020, αίτημα στην Επιτροπή για πρόσβαση σε έγγραφά της, τα οποία σχετίζονταν με την εφαρμογή, από τη Γαλλία και τη Δανία, της ενωσιακής πολιτικής για την αλιεία που προβλέπεται στον Κανονισμό 1224/2009. Δύο μήνες αργότερα, στις 11 Σεπτεμβρίου 2020, η Επιτροπή έκανε δεκτό το αίτημα αυτό εν μέρει. Η απόφαση αυτή δεν άλλαξε ούτε κατόπιν αιτήματος της ClientEarth προς την Επιτροπή για την αναθεώρησή της ως προς το απορριπτικό τμήμα της, με την αιτιολογία της προστασίας σχετικών ερευνών που διεξάγονταν τότε επί της υπόθεσης, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 2 του Κανονισμού 1049/2001 για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα των ενωσιακών οργάνων.

Συνακόλουθα, η αναιρεσείουσα εταιρεία προσέφυγε ενώπιον του ΓεΔΕΕ προκειμένου να ακυρώσει την προαναφερόμενη απόφαση της Επιτροπής. Ειδικότερα, υποστήριξε, αφενός, ότι η κατ' εξαίρεση άρνηση πρόσβασης σε έγγραφα που προβλέπεται από το άρθρο 4 παρ. 2 του Κανονισμού 1049/2001 δεν έπρεπε να εφαρμοστεί από την Επιτροπή και, αφετέρου, ότι λανθασμένα κρίθηκε πως δεν υπήρξε υπέρτερο δημόσιο συμφέρον εν προκειμένω κατά την πρόβλεψη του ίδιου άρθρου, κάτι που θα δικαιολογούσε την μη εφαρμογή της εξαίρεσης. Το ΓεΔΕΕ, την 1η Φεβρουαρίου 2023, απέρριψε την προσφυγή αυτή, τονίζοντας, μεταξύ άλλων, ότι η Σύμβαση του Άαρχους περί της πρόσβασης του κοινού στις πληροφορίες και τη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, καθώς και ο Κανονισμός 1367/2006 που εφαρμόζει τη Σύμβαση και που επικαλέστηκε η εταιρεία, δεν είναι ασυμβίβαστα με την εξαίρεση του άρθρου 4 παρ. 2 του Κανονισμού 1049/2001. Παράλληλα, έκρινε πως οι σκοποί υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος, που ισχυρίστηκε η προσφεύγουσα ότι θα καθιστούσαν ανεφάρμοστη την εν λόγω εξαίρεση, ήταν υπερβολικά γενικοί και η αποδοχή τους θα την καθιστούσε άνευ σημασίας.

Ενώπιον του ΔΕΕ, πλέον, η αναιρεσείουσα εταιρεία ζήτησε την αναίρεση της απόφασης του ΓεΔΕΕ και την ακύρωση της απόφασης της Επιτροπής, στηριζόμενη σε δύο επιχειρήματα. Με τον πρώτο ισχυρισμό, αναφέρθηκε στο αντιφατικό σκεπτικό του ΓεΔΕΕ και, ειδικότερα, στο γεγονός ότι, από τη μια πλευρά, δέχθηκε πως η πρόσβαση στα έγγραφα που αιτήθηκε ήταν απαραίτητη για τη συμμετοχή της εταιρείας στη διαδικασία αναθεώρησης του Κανονισμού 1224/2009, ενώ, από την άλλη πλευρά, έκρινε ότι το επιχείρημα αυτό ήταν πολύ γενικό. Επιπλέον, με το δεύτερο σκέλος αυτού του λόγου αναίρεσης, υποστήριξε ότι το ΓεΔΕΕ έκρινε εσφαλμένα ότι δεν υπήρξε υπέρτερο δημόσιο συμφέρον, παρά τα συγκεκριμένα και ξεκάθαρα επιχειρήματα που προέβαλε η ίδια ενώπιόν του, δεδομένου ότι ο Κανονισμός προβλέπει την ευρύτερη δυνατή πρόσβαση στα έγγραφα των ενωσιακών οργάνων και ότι, σε κάθε περίπτωση, τα κρίσιμα για την υπόθεση έγγραφα της Επιτροπής ήταν περισσότερο νομοθετικής και όχι διοικητικής φύσεως (τα έγγραφα διοικητικής φύσεως δεν απαιτούν το ίδιο επίπεδο πρόσβασης όπως τα νομοθετικά).

Ως προς τον ισχυρισμό αυτόν, το ΔΕΕ έκρινε πως δεν υπήρξε καμία αντίφαση στο σκεπτικό του ΓεΔΕΕ, καθώς, το γεγονός ότι η πρόσβαση στα κρίσιμα έγγραφα ήταν απαραίτητη για την αναιρεσείουσα προκειμένου να συμμετάσχει στη νομοθετική διαδικασία αναθεώρησης του Κανονισμού 1224/2009, δεν αναιρεί το ότι τα επιχειρήματα της εταιρείας ήταν ανεπαρκή για να αποδείξουν ένα υπέρτερο δημόσιο συμφέρον προς τον σκοπό αυτό. Παράλληλα, η υποτιθέμενη παραμόρφωση των αποδεικτικών στοιχείων που επικαλέστηκε η αναιρεσείουσα, δηλαδή η μετατροπή των συγκεκριμένων επιχειρημάτων της, επαρκών κατά την ίδια, για να της χορηγηθεί πρόσβαση στα έγγραφα της Επιτροπής, σε γενικούς και αφηρημένους ισχυρισμούς ενώπιον του ΓεΔΕΕ, δεν εξετάστηκε από το ΔΕΕ, καθώς κρίθηκε ότι αφορά την ουσία της υπόθεσης και όχι απλώς νομικά ζητήματα. Όσον αφορά το δεύτερο σκέλος του πρώτου λόγου αναίρεσης,

το ΔΕΕ επανέλαβε ότι λόγοι, όπως οι αρχές της διαφάνειας και της δημοκρατίας, αλλά και το δικαίωμα των πολιτών να ενημερωθούν για τη συμμόρφωση της εθνικής νομοθεσίας με το ενωσιακό περιβαλλοντικό δίκαιο, δεν μπορούν να θεμελιώσουν υπέρτερο δημόσιο συμφέρον. Επίσης, ιδιαίτερη έμφαση έδωσε στην εμπιστευτικότητα των εγγράφων που σχετίζονται με διαδικασία έρευνας της Επιτροπής, ιδίως όταν αυτή αφορά πιθανή παραβίαση του ενωσιακού δικαίου. Η παραχώρηση πρόσβασης στα έγγραφα αυτά, σύμφωνα με το ΔΕΕ, θα δυσχέραινε την εξέλιξη της εν λόγω έρευνας και τις διαπραγματεύσεις ανάμεσα στην Επιτροπή και το εμπλεκόμενο κράτος μέλος για την επίτευξη μιας εξωδικαστικής λύσης. Επομένως, αφού επιβεβαίωσε ότι τα σχετικά έγγραφα δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι έχουν νομοθετική φύση, το ΔΕΕ απέρριψε τον πρώτο λόγο αναίρεσης ως αβάσιμο.

Με τον δεύτερο ισχυρισμό, η αναιρεσείουσα υποστήριξε ότι, με την απόφασή του, το ΓεΔΕΕ δεν αιτιολόγησε επαρκώς την απουσία υπέρτερου δημόσιου συμφέροντος στην υπόθεση. Σύμφωνα με την εταιρεία, το ΓεΔΕΕ αναφέρθηκε κυρίως στη διοικητική φύση των κρίσιμων εγγράφων, χωρίς να εξηγήσει περαιτέρω τους λόγους για τους οποίους έκρινε ότι τα επιχειρήματα της πρώτης ήταν ανεπαρκή και αόριστα. Επιπλέον, ισχυρίστηκε ότι το ΓεΔΕΕ δεν θα έπρεπε να κρίνει πως η αναγνώριση ενός τέτοιου συμφέροντος στην παρούσα υπόθεση θα οδηγούσε σε ανάλογη αναγνώριση και σε άλλες καταστάσεις, αναιρώντας ουσιαστικά την εξαίρεση του άρθρου 4 παρ. 2, αλλά να εξετάσει την ύπαρξη του συμφέροντος αυτού αποκλειστικά *in concreto*.

Για τον ισχυρισμό αυτό, το ΔΕΕ έκρινε ότι, αν και πράγματι μια απόφαση του ΓεΔΕΕ πρέπει να περιέχει σαφώς τους λόγους που εξηγούν τον τρόπο σκέψης του, εν προκειμένω το τελευταίο αιτιολόγησε επαρκώς την ανυπαρξία του σχετικού υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος ως προς την πρόσβαση στα έγγραφα της Επιτροπής, αναφερόμενο στη διοικητική φύση αυτών και την αοριστία των σχετικών επιχειρημάτων.

Συνεπώς, το ΔΕΕ επικύρωσε την απόφαση του ΓεΔΕΕ και απέρριψε την αναίρεση ως αβάσιμη.

► Κράτος δικαίου

Επιβεβαίωση της κατανομής των αρμοδιοτήτων ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη μέλη αναφορικά με τον έλεγχο καταλόγου εκλεγμένων μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

> *αναίρεση – θεσμικό δίκαιο – μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου – επίσημη κοινοποίηση από τα κράτη μέλη των ονομάτων των εκλεγέντων βουλευτών – εξουσίες του Κοινοβουλίου – αίτημα προασπίσεως της ασυλίας – πράξεις μη δεκτικές προσφυγής ακυρώσεως*

ΔΕΕ C-600/22 P, Puigdemont i Casamajó και Comín i Oliveres/Κοινοβούλιο, 26.09.2024, Τμήμα τέταρτο (πενταμελές), Πρόεδρος: K. Λυκούργος, Εισηγητής: J.-C. Bonichot, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2024:803 – Αίτηση αναιρέσεως

Οι δύο αναιρεσείοντες (C.P.C. και A.C.O.), πρόεδρος και μέλος της αυτόνομης κυβέρνησης στην Καταλονία, αντίστοιχα, διώχθηκαν ποινικά το 2017, μεταξύ άλλων, για ανταρσία και κατάχρηση δημόσιων πόρων, κατόπιν της διεξαγωγής δημοψηφίσματος για την αυτοδιάθεση της Καταλονίας. Η λειτουργία των σχετικών διατάξεων που εφάρμοζαν το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος είχε παράλληλα ανασταλεί με απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ισπανίας (Tribunal Constitucional), ενώ με απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου της Ισπανίας (Tribunal Supremo) έπαυσε η ποινική δίωξη κατά των αναιρεσειόντων, δεδομένου ότι οι τελευταίοι είχαν διαφύγει από την Ισπανία.

Το 2019, στο πλαίσιο των ευρωεκλογών, οι δύο αναιρεσείοντες εξελέγησαν ως μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ωστόσο, κατόπιν σχετικής εντολής του Προέδρου του Κοινοβουλίου στις 29 Μαΐου, η υποδοχή όλων των νεοεκλεγέντων υποψηφίων από την Ισπανία (συμπεριλαμβανομένων και των δύο αναιρεσειόντων) αναβλήθηκε μέχρις ότου το εν λόγω κράτος μέλος επιβεβαιώσει επίσημα την εκλογή τους. Συνακόλουθα, στις 17 Ιουνίου 2019, η κεντρική εκλογική επιτροπή της Ισπανίας απέστειλε στο Κοινοβούλιο τον κατάλογο των εκλεγμένων μελών της, χωρίς να συμπεριλάβει τα ονόματα των αναιρεσειόντων, καθώς οι τελευταίοι δεν είχαν ορκιστεί ότι θα σεβαστούν το ισπανικό Σύνταγμα, όπως προβλεπόταν στον ισπανικό εκλογικό νόμο. Επομένως, οι έδρες τους έμειναν κενές και τα προνόμια που τις συνόδευαν ανεστάλησαν προσωρινά (γεγονός που επικυρώθηκε από τον Πρόεδρο του Κοινοβουλίου).

Στις 27 Ιουνίου 2019, κατόπιν αιτήματος αναγνώρισης των ασυλιών τους εκ μέρους των C.P.C. και A.C.O. προς τον Πρόεδρο του Κοινοβουλίου, ώστε να αμυνθούν απέναντι στα εθνικά εντάλματα σύλληψης που είχαν στο μεταξύ εκδοθεί σε βάρος τους, ο τελευταίος απάντησε με δική του επιστολή αρνητικά, διότι τα ονόματά τους δεν συμπεριλαμβάνονταν στον εκλογικό κατάλογο που είχε αποσταλεί από την Ισπανία και, συνεπώς, δεν μπορούσε να τους αντιμετωπίσει ως μέλη του Κοινοβουλίου.

Την επόμενη ημέρα, οι C.P.C. και A.C.O προσέφυγαν ενώπιον του ΓεΔΕΕ, διεκδικώντας την ακύρωση τόσο της εντολής της 29ης Μαΐου 2019, όσο και των αρνήσεων του Προέδρου του Κοινοβουλίου να αναγνωρίσει το καθεστώς τους ως μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, χωρίς δηλαδή να ασκήσει τη διακριτική του ευχέρεια προκειμένου να αντιμετωπίσει το ζήτημά τους ως επείγον. Παράλληλα, αιτήθηκαν ασφαλιστικά μέτρα προκειμένου να ανασταλεί η εκτέλεση των εν λόγω πράξεων.

Στο μεταξύ, κατά τη διάρκεια της ολομέλειας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στις 13 Ιανουαρίου 2020, ο Πρόεδρος δήλωσε ότι λαμβάνει υπόψιν την εκλογή των αναιρεσειόντων στο Κοινοβούλιο, ενόψει της αποφάσεως της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *Junqueras Vies* (C-502/19, ECLI:EU:C:2019:1115), στην οποία το ΔΕΕ έκρινε ότι πρόσωπο του οποίου η εκλογή στο Κοινοβούλιο έχει επισήμως ανακηρυχθεί, αλλά στο οποίο δεν επιτράπηκε να εκπληρώσει ορισμένες απαιτήσεις που προβλέπονται από το εσωτερικό δίκαιο κατόπιν της ως άνω ανακήρυξης καθώς και να μεταβεί στο Κοινοβούλιο προκειμένου να συμμετάσχει στην πρώτη σύνοδό του, πρέπει να θεωρείται ότι απολαύει ασυλίας δυνάμει του άρθρου 9, εδάφιο β', του πρωτοκόλλου περί των προνομίων και ασυλιών[1].

Ολοκληρώνοντας τη διαδικασία ενώπιον του ΓεΔΕΕ, στις 6 Ιουλίου 2022, το τελευταίο απέρριψε την προσφυγή των αναιρεσειόντων ως απαράδεκτη, καθώς έκρινε ότι οι πράξεις για τις οποίες επεδίωκαν ακύρωση δεν μπορούσαν να προσβληθούν στη βάση του άρθρου 263 ΣΛΕΕ.

Εντός του πλαισίου αυτού, οι C.P.C. και A.C.O κατέθεσαν αναίρεση ενώπιον του ΔΕΕ με την οποία ζητούσαν την αναίρεση της προαναφερθείσας απόφασης του ΓεΔΕΕ και την αναπομπή της υπόθεσης σε αυτό ή επικουρικά την ακύρωση των επίδικων πράξεων. Οι αναιρεσείοντες πρόβαλλαν συνολικά 4 λόγους αναίρεσης, τους οποίους το ΔΕΕ εξέτασε επί της ουσίας, αφού έκρινε ότι δεν υπήρξε κάποιο ζήτημα απαραδέκτου.

Με τον πρώτο λόγο αναίρεσης, οι αναιρεσείοντες ισχυρίστηκαν ότι το ΓεΔΕΕ υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο αναφορικά με την ερμηνεία του άρθρου 263 ΣΛΕΕ και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, με το να κρίνει ότι οι επίμαχες πράξεις του Προέδρου του Κοινοβουλίου δεν ήταν δεκτικές προσφυγής ακύρωσης καθώς δεν μετέβαλλαν τη νομική τους κατάσταση. Ειδικότερα, υποστήριξαν ότι η θέσπιση προϋποθέσεων για την ανάληψη καθηκόντων των ευρωβουλευτών υπάγεται στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Ένωσης (άρθρο 223 ΣΛΕΕ) και, επομένως, η θέσπιση επιπλέον απαιτήσεων από το ισπανικό δίκαιο αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης, και ότι, σε κάθε περίπτωση, η εθνική εκλογική διαδικασία περατώθηκε με την ανακήρυξη των αποτελεσμάτων έτσι όπως αυτά αποτυπώθηκαν στις 13 Ιουνίου 2019. Επιπλέον, τόσο το άρθρο 223 παρ. 2 όσο και το άρθρο 232 ΣΛΕΕ απαγορεύουν στα κράτη μέλη την αναστολή, έστω και προσωρινή, της εκλογής ευρωβουλευτή.

Επί του λόγου αυτού, το ΔΕΕ υπενθύμισε καταρχάς ότι η διαδικασία εκλογής των μελών του Κοινοβουλίου διέπεται από τις σχετικές εθνικές διατάξεις των κρατών μελών, υπό την επιφύλαξη της εκλογικής πράξης (OJ 1976 L 278, άρθρο 12). Συνακόλουθα, το Κοινοβούλιο είναι αρμόδιο να αποφαίνεται επί των ενστάσεων που προβάλλονται αποκλειστικά βάσει της εκλογικής πράξης, χωρίς να έχει καμία αρμοδιότητα αναφορικά με τον έλεγχο της συμφωνίας της εθνικής εκλογικής διαδικασίας με το δίκαιο της Ένωσης. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, αν δηλαδή το Κοινοβούλιο μπορούσε να ελέγχει τον κατάλογο των εκλεγμένων βουλευτών που κοινοποιούν προς την Ένωση τα κράτη μέλη, ακόμη και αν πράγματι υπάρχουν αντιφάσεις με τα επίσημα εκλογικά αποτελέσματα του εν λόγω κράτους μέλους, αυτό θα συνιστούσε παραβίαση της κατανομής των αρμοδιοτήτων μεταξύ της ΕΕ και των κρατών μελών που προβλέπει η εκλογική πράξη. Η επίλυση των σχετικών ζητημάτων πρέπει να γίνεται από τα εθνικά δικαστήρια, με την ενεργοποίηση του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής.

Ενόψει των γενικών αυτών παραδοχών, το ΔΕΕ έκρινε ότι το ΓεΔΕΕ δεν είχε υποπέσει σε πλάνη περί το δίκαιο, καθώς πράγματι ο Πρόεδρος του Κοινοβουλίου δεν εδύνατο να αγνοήσει τον εκλογικό κατάλογο που είχε κοινοποιηθεί από την Ισπανία, ακριβώς για να μην παραβιάσει την κατανομή των αρμοδιοτήτων που προαναφέρθηκε. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται και από την απόφαση *Junqueras Vies*, η οποία, παρά την επίκλησή της από τους αναιρεσείοντες, επιβεβαιώνει το γεγονός της αναρμοδιότητας του Προέδρου ως προς τον έλεγχο της επίσημης ανακοίνωσης των εκλογικών αποτελεσμάτων στη σκ. 69[2]. Συνεπώς, το ΓεΔΕΕ έκρινε ορθά, κατά το ΔΕΕ, ότι τόσο η εντολή της 29ης Μαΐου 2019 δεν μετέβαλλε τη νομική κατάσταση των αναιρεσειόντων, καθώς είχε περισσότερο εσωτερικό και προσωρινό χαρακτήρα, όσο και το έγγραφο της 27ης Ιουνίου της ίδιας χρονιάς που απέρριψε το αίτημα των C.P.C. και A.C.O για την αναγνώριση των ασυλιών τους, δεδομένου ότι, με το έγγραφο αυτό, ο Πρόεδρος απλώς λάμβανε υπόψιν τον εκλογικό κατάλογο που του είχε κοινοποιηθεί, όπως όφειλε, σύμφωνα με τις αρμοδιότητές του. Ενόψει αυτών, ο πρώτος λόγος αναίρεσης απορρίφθηκε ως αβάσιμος.

Με τον δεύτερο λόγο αναίρεσης, οι αναιρεσείοντες υποστήριξαν ότι το ΓεΔΕΕ ερμήνευσε εσφαλμένα την κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ του Κοινοβουλίου και των εθνικών αρχών, θεωρώντας ότι θα έπρεπε το πρώτο

1. Μετά την έκδοση της απόφασης αυτής, ο Αντιπρόεδρος του ΔΕΕ ακύρωσε τη διάταξη του Προέδρου του ΓεΔΕΕ της 1ης Ιουλίου 2019 με την οποία απέρριψε την αίτηση ασφαλιστικών μέτρων των αναιρεσειόντων και την παρέπεμψε πίσω στο ΓεΔΕΕ. Εν τέλει, ο Πρόεδρος του ΓεΔΕΕ, στις 19 Μαρτίου 2020, κατόπιν της παραπομπής, έκρινε ότι, ενόψει της απόφασης του Κοινοβουλίου της 13ης Ιανουαρίου 2020, δεν συντρέχει πλέον λόγος να αποφανθεί επί της αιτήσεως ασφαλιστικών μέτρων και επιφυλάχθηκε για τα δικαστικά έξοδα.

2. Στην *Junqueras Vies*, κατά το ΔΕΕ, το βασικό ζήτημα ήταν η χρονική αφετηρία της ασυλίας ενός εκλεγμένου μέλους του Κοινοβουλίου και όχι οι τυχόν συνέπειες που πηγάζουν από την κοινοποίηση του σχετικού εκλογικού καταλόγου.

να είναι αρμόδιο να εξετάσει κάθε περίπτωση εκλογικής ένστασης, βάσει της αρχής της αποτελεσματικότητας, ενώ επικουρικά ισχυρίστηκαν ότι το άρθρο 12 της εκλογικής πράξης αντιβαίνει στα άρθρα 10 και 14 ΣΕΕ και 39 παρ. 2 του Χάρτη.

Ως προς το πρώτο σκέλος του ισχυρισμού αυτού, το ΔΕΕ παρέπεμψε στην παραπάνω ανάλυση που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του πρώτου λόγου αναιρέσεως, ενώ το δεύτερο σκέλος απορρίφθηκε ως απαράδεκτο, διότι η ένσταση έλλειψης νομιμότητας που πρόβαλλαν στην ουσία οι αναιρεσείοντες δεν είχε αντιμετωπιστεί πρωτίστως από το ΓεΔΕΕ, αφού το ΔΕΕ δεν μπορεί να εξετάσει νέο εξ ολοκλήρου ισχυρισμό κατά την αναιρετική διαδικασία.

Τέλος, ο τρίτος και ο τέταρτος λόγος αναίρεσης εξετάστηκαν από κοινού από το ΔΕΕ. Με τους εν λόγω ισχυρισμούς, οι αναιρεσείοντες υποστήριξαν, αφενός, ότι η άρνηση του Προέδρου να αναλάβει επείγουσα πρωτοβουλία για την υπόθεσή τους ήταν δεκτική προσφυγής βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, σε αντίθεση με την κρίση του ΓεΔΕΕ, και, αφετέρου, ότι η άρνηση κοινοποίησης του αιτήματός τους για την προάσπιση των ασυλιών και προνομίων τους επίσης παρήγαγε έννομα αποτελέσματα.

Το ΔΕΕ έκρινε πως το άρθρο 8 του εσωτερικού κανονισμού του Κοινοβουλίου προβλέπει ευρεία διακριτική ευχέρεια του Προέδρου ως προς την ανάληψη πρωτοβουλίας σε περίπτωση παραβίασης της ασυλίας ευρωβουλευτή και, άρα, δεν γίνεται να υποχρεωθεί σε λήψη συγκεκριμένης θέσης. Επομένως, εν προκειμένω, το ΓεΔΕΕ έκρινε σωστά, κατά το ΔΕΕ, ότι η μη άσκηση της ευχέρειας αυτής δεν υπόκειτο σε προσφυγή στη βάση του άρθρου 263 ΣΛΕΕ. Επίσης, δεν προσβάλλεται ούτε η άρνηση κοινοποίησης του προαναφερόμενου αιτήματος στην αρμόδια επιτροπή του Κοινοβουλίου από τον Πρόεδρο, καθώς η επιτροπή αυτή εξετάζει τα σχετικά αιτήματα εφόσον έχουν υποβληθεί βάσει συγκεκριμένης διαδικασίας, αυτοτελούς σε σχέση με αυτή του άρθρου 8, και που προβλέπεται στα άρθρα 7 και 9 του εσωτερικού κανονισμού, η οποία δεν είχε ακολουθηθεί από τους αναιρεσείοντες. Συνεπώς, η αναίρεση απορρίφθηκε στο σύνολό της.

Απαράδεκτη αίτηση προδικαστικής παραπομπής λόγω μη πλήρωσης των προϋποθέσεων της έννοιας του «δικαστηρίου» κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ

> *προδικαστική παραπομπή – άρθρο 267 ΣΛΕΕ – έννοια του όρου «δικαστήριο» – δικαστής του τμήματος αστικών υποθέσεων Sąd Najwyższy (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Πολωνία) – δικαστής που έχει διοριστεί από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας της Πολωνίας βάσει πορίσματος του Krajowa Rada Sądownictwa (Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου, Πολωνία) υπό τη νέα του σύνθεση – προδικαστική παραπομπή από δικαστικό σχηματισμό που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο το οποίο έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως – απαράδεκτο*

ΔΕΕ C-326/23, Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, 07.11.2024, Τμήμα πέμπτο (πενταμελές), Πρόεδρος (Εισηγητής): I. Jarukaitis, Γεν. Εισαγγελέας: N. Αιμιλίου, ECLI:EU:C:2024:940 – Προδικαστική παραπομπή

Το ζήτημα που απασχόλησε το ΔΕΕ προέκυψε μετά από δικαστική διαμάχη στην Πολωνία ανάμεσα σε ορισμένες επιχειρήσεις και τον πρόεδρο της αρχής προστασίας του ανταγωνισμού και των καταναλωτών, ο οποίος επέβαλε στις πρώτες πρόστιμα για παραβίαση του εθνικού και ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού. Τα εν λόγω πρόστιμα μειώθηκαν σε δεύτερο βαθμό με απόφαση του Εφετείου της Βαρσοβίας, το οποίο, στη συνέχεια, απεφάνθη και δεύτερη φορά επί της υπόθεσης, στις 21 Μαΐου 2021, μετά από την αναπομπή που έγινε σε αυτό από το Ανώτατο Δικαστήριο κατόπιν αναίρεσης που άσκησαν οι εταιρείες.

Μία από τις εμπλεκόμενες εταιρείες, η εταιρεία C, άσκησε εκ νέου αναίρεση κατά της τελευταίας χρονικά εφετειακής απόφασης, θέτοντας υπό αμφισβήτηση, μεταξύ άλλων, τη νομιμότητα των δικαστικών σχηματισμών του Εφετείου και του Ανώτατου Δικαστηρίου. Στη συνέχεια, άσκησε αίτηση εξαίρεσης ενός από τους δικαστές που θα συμμετείχαν στη σύνθεση του τμήματος που θα εξέταζε την αναίρεσή της, λόγω υπονοιών έλλειψης ανεξαρτησίας και αμεροληψίας τις οποίες συγκέντρωνε στο πρόσωπό του και προέκυπταν από τη διαδικασία διορισμού του.

Στο πλαίσιο αυτό, ο δικαστής T.S., μέλος του πενταμελούς δικαστικού σχηματισμού του Ανώτατου Δικαστηρίου στον οποίο είχε ανατεθεί ο έλεγχος της αίτησης περί ανεξαρτησίας και αμεροληψίας, που είχε καταθέσει η εταιρεία C, υπέβαλλε ως μονομελής δικαστικός σχηματισμός αίτηση προδικαστικής απόφασης προς το ΔΕΕ. Με την εν λόγω αίτηση, ο T.S. ζήτησε από το ΔΕΕ να διευκρινίσει αν το άρθρο 19 παρ. 1, εδάφιο β', ΣΕΕ σε συνδυασμό με το άρθρο 47, εδάφιο α', του ΧΘΔ επιτρέπει την εξέταση, από το αρμόδιο δικαστικό όργανο, αίτησης που βάλλει κατά της αμεροληψίας δικαστή με μοναδικό λόγο τη νομιμότητα της διαδικασίας διορισμού του και ελλείψει οποιασδήποτε άλλης βάσης, καθώς και αν τα άρθρα αυτά απαιτούν την ύπαρξη αποτελεσματικού εθνικού μηχανισμού για τον έλεγχο των κριτηρίων που απαιτούνται από το ενωσιακό δίκαιο για την έννοια του δικαστηρίου.

Στην κύρια διαδικασία ενώπιον του ΔΕΕ, η εταιρεία C αμφισβήτησε το κατά πόσο μπορεί να χαρακτηριστεί ο δικαστής που υπέβαλε την αίτηση προδικαστικής απόφασης ως ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο με νόμιμη σύσταση, δεδομένου ότι επρόκειτο για έναν από τους δικαστές για τους οποίους είχε εκδώσει το ΕΔΔΑ την

απόφαση *Advance Pharma κατά Πολωνίας*[3]. Την ίδια θέση συμμεριζόταν και η Επιτροπή, βάσει προγενέστερης νομολογίας του ΔΕΕ που αφορούσε περιπτώσεις υποβολής αίτησης προδικαστικής απόφασης από έναν δικαστή.

Στο διά ταύτα, το ΔΕΕ, αφού επανέλαβε τα στοιχεία που συντελούν ένα «δικαστήριο» κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, όπως η ίδρυση του οργάνου με νόμο, η κατ' αντιμωλίαν διαδικασία ενώπιόν του και η ανεξαρτησία του, τόνισε πως, καταρχάς, το Ανώτατο Δικαστήριο πληροί τις προϋποθέσεις αυτές (όπως είχε κρίνει το ίδιο παλαιότερα) και, άρα, τεκμαίρεται η νομιμότητά του, ανεξαρτήτως σύνθεσης. Ωστόσο, το τεκμήριο αυτό μπορεί να ανατραπεί όταν υφίσταται απόφαση εθνικού ή διεθνούς δικαστηρίου η οποία αμφισβητεί την ανεξαρτησία και αμεροληψία του οργάνου αυτού. Συνακόλουθα, αφού ανέτρεξε τόσο στη νομολογία του ΕΔΔΑ επί του θέματος, όσο και στη δική του, διαπίστωσε ότι το τεκμήριο εν προκειμένω είχε πράγματι ανατραπεί όσον αφορά το τμήμα εκτάκτου ελέγχου και δημοσίων υποθέσεων του Ανώτατου Δικαστηρίου, λόγω στοιχείων που υποδείκνυαν την έλλειψη ανεξαρτησίας και αμεροληψίας του. Επομένως, το ζήτημα, κατά το ΔΕΕ, σχετιζόταν με το κατά πόσο το συμπέρασμα των αποφάσεων αυτών μπορούσε να εφαρμοστεί αναλογικά και στην προκειμένη περίπτωση, παρόλο που ο δικαστής που υπέβαλε την αίτηση προδικαστικής απόφασης ανήκε σε διαφορετικό τμήμα, αυτό των αστικών υποθέσεων.

Το ΔΕΕ, βασιζόμενο στην προαναφερόμενη απόφαση *Advance Pharma*, στη νομολογία του και, ιδίως, στην απόφαση *Krajowa Rada Sądownictwa*[4], αλλά και στις αποφάσεις του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου της Πολωνίας με τις οποίες ακυρώθηκαν τα πορίσματα διορισμού των δικαστών που αφορούσαν οι σχετικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ, έκρινε ότι οι διαδικασίες διορισμού των δικαστών των δύο τμημάτων, άρα συμπεριλαμβανομένης και αυτής που αφορά τον T.S., εμφάνιζαν μεγάλες ομοιότητες μεταξύ τους ως προς τα ελαττώματά τους και, συνεπώς, δημιουργούνται εύλογες αμφιβολίες περί της ανεξαρτησίας και αμεροληψίας του τελευταίου. Η διαφορά των χαρακτηριστικών ανάμεσα στα δύο τμήματα, κατά το Δικαστήριο, δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία καθώς υπερίσχυαν οι συστημικές πλημμέλειες/αμφιβολίες που διατρέχουν τόσο την ατομική κατάσταση των δικαστών που υποβάλλουν την αίτηση, όσο και τη διαδικασία διορισμού τους.

Βάσει των σκέψεων αυτών, το ΔΕΕ ανέτρεψε το προαναφερόμενο τεκμήριο και έκρινε ότι ο μονομελής δικαστικός σχηματισμός που υπέβαλε την αίτηση προδικαστικής απόφασης δεν αποτελούσε «δικαστήριο» κατά την έννοια του 267 ΣΛΕΕ, και απέρριψε την αίτηση ως απαράδεκτη.

► Οικονομικές διαφορές ανάμεσα στο Ελεγκτικό Συνέδριο και πρώην μέλος του σχετικά με παρατυπίες και κατάχρηση πόρων κατά τη διάρκεια της θητείας του μέλους

Επικύρωση, σε μεγάλο βαθμό, της απόφασης του Ελεγκτικού Συνεδρίου εκ μέρους του ΓεΔΕΕ, αναφορικά με την επιστροφή αδικαιολόγητων δαπανών και εξόδων που πραγματοποιήθηκαν από τον προσφεύγοντα

> *θεσμικό δίκαιο – μέλη του Ελεγκτικού Συνεδρίου – δραστηριότητα ασυμβίβαστη με τα καθήκοντα μέλους του Ελεγκτικού Συνεδρίου – δαπάνες που θεωρούνται αδικαιολόγητες – απόφαση ανάκτησης – απόφαση του Δικαστηρίου για την παράβαση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ιδιότητα του μέλους του Ελεγκτικού Συνεδρίου – νομιμότητα της έρευνας και της τελικής έκθεσης της OLAF – υποχρέωση αιτιολογίας – χρόνος παραγραφής – άρθρο 98 παρ. 2 του Κανονισμού (ΕΕ, Ευρατόμ) 2018/1046 – δικαιολογημένη προσδοκία – λάθος εκτίμησης – εξωσυμβατική ευθύνη – ηθική ζημία*

ΓεΔΕΕ T-386/19, CQ/Ελεγκτικό Συνέδριο, 11.09.2024, Τμήμα τέταρτο (πενταμελές), Πρόεδρος: R. da Silva Passos, Εισηγήτρια: I. Reine, ECLI:EU:T:2024:613 – Προσφυγή ακυρώσεως

Ο προσφεύγων (CQ) ήταν μέλος του Ελεγκτικού Συνεδρίου από το 2006 μέχρι το 2018 και, συγκεκριμένα, του τμήματος που ήταν υπεύθυνο για τον έλεγχο των δαπανών της ΕΕ σε σχέση με τις εξωτερικές σχέσεις, τη διεύρυνση και την ανθρωπιστική βοήθεια. Κατά τη διάρκεια της θητείας του, ο προσφεύγων είχε λάβει ένα σημαντικό ποσό που κάλυπτε έξοδα αποστολής, ημερήσια έξοδα σε σχέση με τις αποστολές αυτές, έξοδα εκπροσώπησης και υπηρεσίες σοφέρ.

Το 2016, το Ελεγκτικό Συνέδριο παρατήρησε ορισμένες οικονομικές ατασθαλίες εκ μέρους του προσφεύγοντος και ζήτησε από την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Καταπολέμησης της Απάτης (στο εξής: OLAF) τη διενέργεια έρευνας για το θέμα, όπερ και εγένετο στις 15 Νοεμβρίου 2016. Δύο χρόνια αργότερα, η OLAF εξέδωσε τελική αναφορά με την οποία εντόπισε, μεταξύ άλλων, κατάχρηση των πόρων του Ελεγκτικού Συνεδρίου σε σχέση με δραστη-

3. Στην οποία το ΕΔΔΑ είχε εντοπίσει παραβίαση του άρθρου 6 ΕΣΔΑ καθώς η νομοθετική και εκτελεστική εξουσία συμμετείχαν έντονα στη διαδικασία διορισμού των δικαστών του τμήματος αστικών υποθέσεων του Ανώτατου Δικαστηρίου, γεγονός που επηρέαζε συνακόλουθα την ανεξαρτησία και αμεροληψία του οργάνου. Βλ. ΕΔΔΑ *Advance Pharma sp. z o.o κατά Πολωνίας* (Προσφυγή No 1469/20), απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 2022 του Πρώτου Τμήματος.

4. ΔΕΕ C-718/21, *Krajowa Rada Sądownictwa*, 21.12.2023, ECLI:EU:C:2023:1015.

ριότητες που δεν σχετίζονταν με τα καθήκοντά του, κατάχρηση καρτών καυσαερίων, αδικαιολόγητες απουσίες, καθώς και μετάδοση εμπιστευτικών πληροφοριών. Ταυτόχρονα, η OLAF κοινοποίησε τις πληροφορίες που είχε στη διάθεσή της προς τις δικαστικές αρχές του Λουξεμβούργου, με αποτέλεσμα να κινηθεί ποινική διαδικασία σε βάρος του προσφεύγοντος, κατόπιν της άρσης της ασυλίας του από το Ελεγκτικό Συνέδριο.

Το τελευταίο, με τη σειρά του, αφού έλαβε την αναφορά την OLAF και έδωσε στον προσφεύγοντα το δικαίωμα να υποβάλει προφορικώς τις παρατηρήσεις του, αποφάσισε να παραπέμψει την υπόθεση στο ΔΕΕ, βάσει του άρθρου 286 παρ. 6 ΣΛΕΕ. Το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο CQ είχε παραβεί τις υποχρεώσεις του ως μέλος του Ελεγκτικού Συνεδρίου και τον κήρυξε έκπτωτο από τα 2/3 του συνταξιοδοτικού του δικαιώματος από την ημέρα της απόφασης[5]. Παράλληλα, το Ελεγκτικό Συνέδριο, από την πλευρά του, αποφάσισε, μετά από επικοινωνία με τον προσφεύγοντα, την καταβολή από τον τελευταίο του ποσού των 153.407,58 ευρώ, το οποίο υπολογίστηκε ότι όφειλε βάσει ενός αναλυτικού πίνακα εξόδων. Το ποσό εν τέλει καταβλήθηκε από τον CQ, γεγονός που επιβεβαιώθηκε από το Ελεγκτικό Συνέδριο στις 7 Ιουνίου 2019.

Στο πλαίσιο αυτό, ο CQ προσέφυγε στο ΓεΔΕΕ, ζητώντας την ακύρωση της σχετικής απόφασης, την επιστροφή των καταβληθέντων και αποζημίωση για ηθική βλάβη. Προς τον σκοπό αυτό, προέβαλε έξι ισχυρισμούς.

Με τον πρώτο ισχυρισμό, ο προσφεύγων υποστήριξε πως η έρευνα που πραγματοποίησε η OLAF ήταν παράνομη για τρεις λόγους. Πρώτον, το πεδίο της έρευνάς της επεκτάθηκε παράνομα, δεύτερον, παραβιάστηκε το δικαίωμά του στην ιδιωτική ζωή και, τρίτον, η OLAF δεν τήρησε τα δικαιώματα υπεράσπισής του. Ως προς τα επιχειρήματα αυτά, το ΓεΔΕΕ επανέλαβε σε μεγάλο βαθμό τις διατυπώσεις του ΔΕΕ στην προαναφερόμενη απόφαση C-130/19. Ειδικότερα, ανέφερε πως το πεδίο της έρευνας διευρύνθηκε λόγω της εμφάνισης νέων στοιχείων σχετικά με τη συμπεριφορά του προσφεύγοντος, ενώ αναφορικά με την παραβίαση της ιδιωτικής του ζωής, το ΓεΔΕΕ απλώς παρέπεμψε στις σχετικές σκέψεις του ΔΕΕ που απέρριπταν επί της ουσίας τα επιχειρήματά του επ' αυτού. Τέλος, τονίζεται πως ο προσφεύγων είχε ασκήσει κανονικά το δικαίωμα ακρόασής του ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου αλλά και της OLAF, χωρίς να παραθέτει νέα στοιχεία που θα θεμελίωναν τυχόν παραβίαση. Επομένως, ο πρώτος λόγος απορρίφθηκε ως αβάσιμος.

Με τον δεύτερο ισχυρισμό, ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι το Ελεγκτικό Συνέδριο στην ουσία επανέλαβε στη δική του απόφαση την αναφορά της OLAF, χωρίς δηλαδή να αιτιολογεί πιο συγκεκριμένα γιατί οι σχετικές δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν από τον ίδιο ήταν παράτυπες, όπως απαιτούν τα άρθρα 98, 100 και 101 του Κανονισμού 2018/1046 για τους δημοσιονομικούς κανόνες που εφαρμόζονται στον γενικό προϋπολογισμό της Ένωσης. Το ΓεΔΕΕ, καταρχάς, υπενθύμισε ότι η διαδικαστικού περιεχομένου υποχρέωση των θεσμικών οργάνων της Ένωσης να αιτιολογούν τις αποφάσεις τους προκύπτει από το άρθρο 41 του Χάρτη για το δικαίωμα στη χρηστή διοίκηση, έχοντας παρόμοια λογική με το άρθρο 296 ΣΛΕΕ περί αιτιολογίας των νομικών πράξεων της Ένωσης. Συνακόλουθα, το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι το Ελεγκτικό Συνέδριο είχε προσδιορίσει επακριβώς στην απόφασή του τα ποσά που έπρεπε να καταβάλει ο προσφεύγων, βάσει των σχετικών διατάξεων, αφού φυσικά ανέλυσε την αναφορά της OLAF. Συνεπώς, θεώρησε πως η εν λόγω αιτιολογία ικανοποιούσε τις απαιτήσεις του άρθρου 41 του Χάρτη, καθώς επέτρεπε στον CQ να εντοπίσει το πού βασίζεται η απόφαση αυτή, και απέρριψε τον ισχυρισμό αυτό.

Στο πλαίσιο του τρίτου ισχυρισμού, ο προσφεύγων επέρριψε στο Ελεγκτικό Συνέδριο ότι παραβίασε το καθήκον του να ενεργήσει μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα, δεδομένου ότι η βεβαίωση των σχετικών οφειλών του συμπεριλάμβανε γεγονότα τα οποία υπερέβαιναν το διάστημα των 5 χρόνων (διάστημα που, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ αποτελεί το ανώτατο, εύλογο διάστημα εντός του οποίου πρέπει να κοινοποιηθεί η οφειλή στο σχετικό πρόσωπο, με αφετηρία την ημερομηνία που θα μπορούσε να απαιτήσει την εξόφληση της οφειλής το αρμόδιο όργανο) από την έκδοση της προκαταρτικής του αναφοράς στις 5 Οκτωβρίου 2018 και, συνεπώς, θα έπρεπε να έχουν παραγραφεί. Από την πλευρά του, το Ελεγκτικό Συνέδριο ανέφερε ότι οι κρίσιμες οφειλές έγιναν βέβαιες μόλις κατά την ημερομηνία έκδοσης της αναφοράς της OLAF και, επομένως, το διάστημα των 5 χρόνων δεν είχε εξαντληθεί όταν εκδόθηκε η δική του απόφαση την οποία κοινοποίησε στον προσφεύγοντα.

Αρχικά, το ΓεΔΕΕ ερμήνευσε το άρθρο 98 παρ. 2 του Κανονισμού 2018/1046[6], το οποίο επικαλέστηκε ο προσφεύγων, ισχυριζόμενος ότι εφαρμόζεται χωρίς καμία εξαίρεση ως προς τον κανόνα της 5ετούς παραγραφής. Το Δικαστήριο δεν συμφώνησε με την ερμηνεία αυτή και έκρινε ότι η ημερομηνία από την οποία ένα θεσμικό

5. ΔΕΕ C-130/19, *Ελεγκτικό Συνέδριο/Pinxten*, 30.09.2021, ECLI:EU:C:2021:782.

6. Η δεύτερη υποπαράγραφος του άρθρου αυτού αναφέρει: «*Ο διατάκτης αποστέλλει το χρεωστικό σημείωμα αμέσως μετά τη βεβαίωση της απαίτησης και το αργότερο εντός διαστήματος πέντε ετών από τη χρονική στιγμή κατά την οποία το θεσμικό όργανο της Ένωσης ήταν, υπό κανονικές συνθήκες, σε θέση να απαιτήσει την εξόφληση της οφειλής. Το εν λόγω διάστημα δεν ισχύει για τις περιπτώσεις στις οποίες ο αρμόδιος διατάκτης βεβαιώνει ότι, παρά τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν από το θεσμικό όργανο της Ένωσης, η καθυστέρηση στην ανάληψη ενεργειών προκλήθηκε από πράξεις του οφειλέτη*».

όργανο μπορεί να διεκδικήσει τα χρέη του οφειλέτη δεν είναι πάντα η ίδια, δηλαδή η ημερομηνία καταβολής του ποσού προς τον οφειλέτη σε πρώτη φάση, αλλά εξαρτάται και από άλλες περιστάσεις, όπως, εν προκειμένω, από την έκδοση αναφοράς από την OLAF. Μια αυστηρή ερμηνεία του χρόνου παραγραφής θα αποτελούσε σημαντικό εμπόδιο για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. Επομένως, το Δικαστήριο εξέτασε ανά περίπτωση τις οφειλές του προσφεύγοντος και τα χρονικά σημεία από τα οποία πράγματι το Ελεγκτικό Συνέδριο θα μπορούσε να διεκδικήσει την ικανοποίησή τους.

Από την εξέταση αυτή προέκυψε ότι πολλά από τα έξοδα στα οποία είχε προβεί ο προσφεύγων πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια συναντήσεών του με διάφορα πολιτικά πρόσωπα. Η ιδιωτική, όπως προέκυψε εν τέλει, φύση των συναντήσεων αυτών, καθώς και η ιδιωτική χρήση των υπηρεσιών που του είχαν παρασχεθεί δεν θα μπορούσαν να είχαν επιβεβαιωθεί από το Ελεγκτικό Συνέδριο εκ των προτέρων, παρά μόνο μέσα από την έρευνα και την τελική αναφορά που εξέδωσε η OLAF στις 2 Ιουλίου 2018. Επομένως, οι σχετικές απαιτήσεις του Ελεγκτικού Συνεδρίου δεν είχαν παραγραφεί.

Από την άλλη πλευρά, το ΓεΔΕΕ εντόπισε ότι ορισμένες απαιτήσεις του Ελεγκτικού Συνεδρίου έναντι του προσφεύγοντος, συνολικού ύψους περίπου 3.200 ευρώ, είχαν πράγματι παραγραφεί διότι η καθυστέρηση του πρώτου να τις διεκδικήσει δεν οφειλόταν στην κακόπιστη συμπεριφορά του προσφεύγοντος, ενώ οι σχετικές οφειλές ήταν ήδη γνωστές από την ημερομηνία που ο CQ αιτήθηκε τους σχετικούς πόρους.

Στη συνέχεια, με τον τέταρτο ισχυρισμό του, ο προσφεύγων υποστήριξε ότι παραβιάστηκαν οι αρχές της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, αλλά και ότι υπήρξαν προφανή σφάλματα στην απόφαση του Ελεγκτικού Συνεδρίου, δεδομένου ότι οι πόροι που χρησιμοποίησε αφορούσαν τα ουσιαστικά του καθήκοντα[7].

Αφού έκρινε ότι ο ισχυρισμός αυτός είναι παραδεκτός, το ΓεΔΕΕ προέβη σε μια αρκετά εκτενή ανάλυση της ουσίας του. Ειδικότερα, αναφέρθηκε στο περιεχόμενο της αρχής περί προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, όπως αυτή ερμηνεύθηκε στην προαναφερόμενη απόφαση *Court of Auditors v Pinxten*, και στη συνέχεια εξέτασε τις τρεις, διακριτές, κατά το Ελεγκτικό Συνέδριο, κατηγορίες δαπανών τις οποίες πραγματοποίησε ο προσφεύγων και συγκεκριμένα: τα έξοδα των αποστολών του CQ και τα ημερήσια έξοδά του στο πλαίσιο αυτών, τα έξοδα αντιπροσώπευσης και έξοδα που σχετίζονται με τη χρήση υπηρεσιακού αυτοκινήτου και οδηγού. Μέσα από την αναλυτική εξέταση των δαπανών αυτών, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι, πολλές από τις (επαναλαμβανόμενες) συναντήσεις του με πολιτικά πρόσωπα, όπως και διάφορες άλλες αποστολές, ήταν εκτός του πλαισίου των αρμοδιοτήτων του, λαμβάνοντας υπόψιν και το γεγονός ότι ο προσφεύγων δεν μπόρεσε να αποδείξει το αντίθετο, ακολουθώντας σε μεγάλο βαθμό τις διατυπώσεις της *Court of Auditors v Pinxten* του ΔΕΕ. Ωστόσο, το ΓεΔΕΕ, σε ορισμένα σημεία, αναγνώρισε παράλληλα την ύπαρξη αρκετών αποστολών και εξόδων αντιπροσώπευσης τα οποία δεν μπορούσαν να θεωρηθούν προδήλως παράτυπα, καθώς το Ελεγκτικό Συνέδριο δεν προσκόμισε αρκετές αποδείξεις προς το αντίθετο (στις περιπτώσεις που είχε το βάρος απόδειξης), ή θεώρησε ότι η κρίση του εμπεριείχε σφάλματα, με αποτέλεσμα να ακυρώσει κατά ένα μέρος την απόφαση του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Το ίδιο συνέβη και με τα έξοδα που σχετίζονταν με τη χρήση υπηρεσιακού αυτοκινήτου και οδηγού, ορισμένα από τα οποία, κατά το ΓεΔΕΕ, συνδέονταν με τις αρμοδιότητες του προσφεύγοντος, σε αντίθεση με την εσφαλμένη αξιολόγηση του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

Επομένως, το ΓεΔΕΕ ακύρωσε την προσβαλλόμενη απόφαση εν μέρει και διέταξε την επιστροφή στον προσφεύγοντα ενός ποσού περίπου 19.000 ευρώ (συμπεριλαμβανομένων των οφειλών που είχαν παραγραφεί).

Με τον πέμπτο ισχυρισμό, ο CQ επεσήμανε ότι το Ελεγκτικό Συνέδριο δεν έπρεπε να εκδώσει απόφαση επί της υπόθεσής του, δεδομένου ότι εκκρεμούσε ποινική διαδικασία σε βάρος του από τις αρχές του Λουξεμβούργου, και, άρα, το Ελεγκτικό Συνέδριο δεν σεβάστηκε την αρχή σύμφωνα με την οποία η διοικητική διαδικασία οφείλει να αναμένει το αποτέλεσμα της ποινικής. Το ΓεΔΕΕ απέρριψε τον ισχυρισμό αυτό, αναφέροντας πως, τόσο το άρθρο 286 παρ. 6, όσο και το άρθρο 263 ΣΛΕΕ, δεν προβλέπουν κάποιον συσχετισμό με τυχόν εκκρεμή ποινική διαδικασία, καθώς πρόκειται επί της ουσίας για διακριτά ένδικα μέσα/διαδικασίες που δεν περιορίζονται από μία ποινική απόφαση.

Εξίσου απορρίφθηκε ο έκτος και τελευταίος ισχυρισμός του προσφεύγοντος, ο οποίος αφορούσε την παράλειψη του Ελεγκτικού Συνεδρίου να ασχοληθεί στην απόφασή του αιτιολογημένα με το επιχείρημά του περί παραβίασης του δικαιώματος ακρόασης. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο εν λόγω ισχυρισμός ήταν αόριστος, διότι δεν επέτρεπε ούτε στον εναγόμενο να προετοιμαστεί κατάλληλα, ούτε στο ίδιο το Δικαστήριο να δικάσει επ' αυτού. Παράλληλα, ανεφάρμοστα εν προκειμένω κρίθηκαν τα άρθρα 73 του Κανονισμού 966/2012 και 92 του Κανονισμού 2018/1046 αναφορικά με την ευθύνη των διατακτών.

Τέλος, ο προσφεύγων αιτήθηκε χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, καθώς η διαδικασία ενώπιον του

7. Ο ισχυρισμός αυτός διαφέρει από τον προηγούμενο, ο οποίος αφορούσε την διαδικαστικού περιεχομένου προϋπόθεση της παραγραφής σε αντίθεση με την ουσία των δαπανών του προσφεύγοντος εδώ.

Ελεγκτικού Συνεδρίου και η αναφορά της OLAF επηρέασαν αρνητικά την επαγγελματική του φήμη, ιδίως μετά τη διαρροή των γεγονότων αυτών στον Τύπο, και, άρα, κατά παράβαση, μεταξύ άλλων, των αρχών του τεκμηρίου αθωότητας, του απορρήτου και του καθήκοντος επιμέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Το ΓεΔΕΕ, βασιζόμενο στη νομολογία που ορίζει τις προϋποθέσεις εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης, απέρριψε το αίτημα του προσφεύγοντος, διότι έκρινε πως ο CQ δεν θεμελίωσε σαφώς τον αιτιώδη σύνδεσμο ανάμεσα στη ζημία που υπέστη και στις πράξεις (ή παραλείψεις) του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

► Κατ' εξαίρεση εφαρμογή διατάξεων αμέσου εφαρμογής σε περίπτωση εξωσυμβατικής ενοχής που απορρέει από αδικοπραξία

Η επιδίωξη ατομικών συμφερόντων δύναται να χαρακτηριστεί ως υπερισχύον αναγκαστικό δίκαιο στο πλαίσιο του Κανονισμού Ρώμη ΙΙ, εφόσον πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις

> *προδικαστική παραπομπή – δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις – εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές – Κανονισμός (ΕΚ) 864/2007 – άρθρο 16 – διατάξεις αμέσου εφαρμογής – τροχαίο ατύχημα – δικαιώματα χρηματικής ικανοποίησης που αναγνωρίζονται στους συγγενείς του θανόντος – αρχή της δίκαιης κρίσης όσον αφορά τη χρηματική ικανοποίηση για την προκληθείσα μη υλική ζημία – κριτήρια εκτιμήσεως*

ΔΕΕ C-86/23, HUK-COBURG-Allgemeine Versicherung II, 05.09.2024, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος: Κ. Λυκούργος, Εισηγήτρια: O. Spineanu-Matei, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2024:689 – Προδικαστική παραπομπή

Στις 27 Ιουλίου 2014 σημειώθηκε στη Γερμανία τροχαίο ατύχημα, όπου απεβίωσε η θυγατέρα των Ε.Ν.Ι. και της Υ.Κ.Ι., αναιρεσειόντων της κύριας δίκης. Ο υπαίτιος του ατυχήματος ήταν ασφαλισμένος βάσει της υποχρεωτικής ασφάλισης αστικής ευθύνης στην ασφαλιστική εταιρεία HHUK-COBURG, η οποία είναι εγκατεστημένη επίσης στη Γερμανία.

Οι Ε.Ν.Ι. και Υ.Κ.Ι. άσκησαν αγωγή ενώπιον του πρωτοδικείο Σόφιας (Βουλγαρία) με αίτημα την καταβολή ποσού ύψους περίπου 125.000 ευρώ σε έκαστο εξ αυτών ως χρηματικής ικανοποίησης για τη μη υλική ζημία που είχαν υποστεί εξαιτίας του θανάτου της θυγατέρας τους, η οποία και έγινε δεκτή εν μέρει, για το ποσό ύψους περίπου 50.000 ευρώ, από το οποίο αφαιρέθηκε επίσης το ποσό των 2.5000 περίπου ευρώ που είχε ήδη καταβληθεί στο μεταξύ στους προσφεύγοντες ως χρηματική ικανοποίηση από την ασφαλιστική εταιρεία.

Ωστόσο, σε δεύτερο βαθμό, η ανωτέρω απόφαση εξαφανίστηκε. Το εφετείο Σόφιας έκρινε ότι οι προσφεύγοντες δεν είχαν αποδείξει ότι η ψυχική οδύνη την οποία είχαν υποστεί είχε προκαλέσει παθολογική βλάβη, όπως απαιτείται για την αποκατάσταση μη υλικής ζημίας από το γερμανικό δίκαιο, το οποίο κρίθηκε εφαρμοστέο βάσει του άρθρου 4 παρ. 1 του Κανονισμού Ρώμη ΙΙ, παρά την επιχειρηματολογία των προσφευγόντων περί εφαρμογής του δικαίου του δικάζοντος δικαστή (*lex fori*), ήτοι του βουλγαρικού, δυνάμει του άρθρου 16 του ιδίου Κανονισμού. Εν συνεχεία, οι προσφεύγοντες άσκησαν αναίρεση κατά της ως άνω αποφάσεως.

Το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της Βουλγαρίας παρατηρεί ότι το βουλγαρικό δίκαιο προβλέπει ότι η χρηματική ικανοποίηση για τη μη υλική ζημία καθορίζεται από το δικαστήριο κατά δίκαιη κρίση και μπορεί να καταβληθεί σε κάθε περίπτωση ψυχικής οδύνης των γονέων λόγω του θανάτου του τέκνου τους εξαιτίας τροχαίου ατυχήματος το οποίο προκλήθηκε από αδικοπραξία, χωρίς να είναι αναγκαίο η ζημία να έχει προκαλέσει στους γονείς παθολογική βλάβη. Για τον λόγο αυτό, απέστειλε προδικαστικό ερώτημα ενώπιον του ΔΕΕ ζητώντας κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 16 του Κανονισμού Ρώμη ΙΙ έχει την έννοια ότι εθνική διάταξη, η οποία προβλέπει ότι η χρηματική ικανοποίηση για τη μη υλική ζημία την οποία υπέστησαν οι στενοί συγγενείς προσώπου το οποίο απεβίωσε σε τροχαίο ατύχημα καθορίζεται από το δικαστήριο κατά δίκαιη κρίση, μπορεί να θεωρηθεί ως «διάταξη αμέσου εφαρμογής», κατά την έννοια του άρθρου αυτού.

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, κατά το άρθρο 4 παρ. 1 του Κανονισμού, κατά κανόνα το εφαρμοστέο δίκαιο επί εξωσυμβατικής ενοχής η οποία απορρέει από αδικοπραξία είναι το δίκαιο της χώρας στην οποία επέρχεται η ζημία. Το άρθρο 16, ωστόσο, προβλέπει παρέκκλιση από τον προαναφερόμενο κανόνα και επιτρέπει την εφαρμογή διατάξεων αναγκαστικού δικαίου της χώρας του δικάζοντος δικαστή, οι οποίες εφαρμόζονται ανεξαρτήτως του δικαίου που διέπει κατά τα άλλα την εξωσυμβατική ενοχή. Ως παρέκκλιση, το άρθρο αυτό πρέπει να ερμηνεύεται στενά.

Κατ' αρχήν είναι απαραίτητο η έννομη κατάσταση που υποβάλλεται στον έλεγχο του εθνικού δικαστηρίου να έχει αρκούντως στενούς δεσμούς με το κράτος μέλος του δικάζοντος δικαστή, γεγονός που εναπόκειται στο δικαστήριο του δικάζοντος δικαστή να εξακριβώσει. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι αναιρεσείοντες της κύριας δίκης είναι Βούλγαροι υπήκοοι, κάτοικοι Βουλγαρίας, το ατύχημα που επέφερε τον θάνατο της θυγατέρας τους σημειώθηκε στη Γερμανία, ο υπαίτιος του ατυχήματος ήταν ασφαλισμένος σε ασφαλιστική εταιρεία εγκατεστημένη στη Γερμανία, ενώ τόσο αυτός όσο και το θύμα ήταν Βούλγαροι υπήκοοι, εγκατεστημένοι στη Γερμανία.

Επίσης, το Δικαστήριο υπενθυμίζει τον ορισμό των υπερισχυουσών διατάξεων αναγκαστικού δικαίου, ως κανόνες η τήρηση των οποίων κρίνεται πρωταρχικής σημασίας από μια χώρα για τη διασφάλιση των δημοσίων συμφερόντων της, όπως π.χ. της πολιτικής, κοινωνικής ή οικονομικής οργάνωσής της, σε τέτοιον βαθμό ώστε να επιβάλλεται η εφαρμογή τους σε κάθε περίπτωση που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής τους, ανεξάρτητα από το δίκαιο που κατά τα άλλα είναι εφαρμοστέο δυνάμει του Κανονισμού. Η εφαρμογή τέτοιας διάταξης προϋποθέτει ότι το εθνικό δικαστήριο εντοπίζει ιδιαιτέρως σημαντικούς λόγους που να δικαιολογούν την εφαρμογή της εν λόγω διάταξης. Κανόνες που προστατεύουν ατομικά συμφέροντα μπορούν κατά περίπτωση να θεωρηθούν ως διατάξεις αμέσου εφαρμογής, μόνο όταν προκύπτει σαφώς ότι η προστασία των ατομικών συμφερόντων μιας κατηγορίας προσώπων, την οποία επιδιώκουν οι εν λόγω εθνικές διατάξεις, αντιστοιχεί σε ουσιώδες δημόσιο συμφέρον το οποίο διασφαλίζουν οι διατάξεις αυτές.

Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο επεσήμανε ότι η αρχή της δίκαιης κρίσης συνιστά θεμελιώδη αρχή του βουλγαρικού δικαίου και αποτελεί τμήμα της βουλγαρικής δημόσιας τάξης. Ωστόσο, η εν λόγω αρχή φαίνεται να πληρούται και από το γερμανικό δίκαιο. Το γεγονός ότι η εφαρμογή του δικαίου της χώρας του δικάζοντος δικαστή οδηγεί σε διαφορετικό ύψος χρηματικής αποζημίωσης από εκείνο που θα είχε προκύψει από την εφαρμογή του δικαίου που καθορίζεται ως εφαρμοστέο από τον κανόνα σύγκρουσης δεν σημαίνει ότι η εφαρμογή του δεύτερου αυτού κανόνα δικαίου δεν είναι ικανή να πετύχει τον σκοπό της προστασίας του ουσιώδους δημοσίου συμφέροντος στη διασφάλιση του οποίου ενδεχομένως αποβλέπει η εν λόγω διάταξη του κράτους μέλους του δικάζοντος δικαστή.

Το Δικαστήριο, λοιπόν, έκρινε ότι το άρθρο 16 του Κανονισμού Ρώμη ΙΙ έχει την έννοια ότι διάταξη, η οποία προβλέπει ότι η χρηματική ικανοποίηση για τη μη υλική ζημία την οποία υπέστησαν οι στενοί συγγενείς προσώπου το οποίο απεβίωσε σε τροχαίο ατύχημα καθορίζεται από το δικαστήριο κατά δίκαιη κρίση, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως «διάταξη αμέσου εφαρμογής», κατά την έννοια του άρθρου αυτού, εκτός εάν, εφόσον η επίμαχη έννομη κατάσταση έχει αρκούντως στενούς δεσμούς με το κράτος μέλος του δικάζοντος δικαστή, το επιληφθέν δικαστήριο διαπιστώνει, βάσει λεπτομερούς ανάλυσης του γράμματος, της όλης οικονομίας, των σκοπών καθώς και του πλαισίου θέσπισης της εν λόγω εθνικής διάταξης, ότι η τήρησή της κρίνεται ως πρωταρχικής σημασίας εντός της έννομης τάξης του εν λόγω κράτους μέλους, για τον λόγο ότι επιδιώκει σκοπό προστασίας ουσιώδους δημοσίου συμφέροντος, ο οποίος δεν μπορεί να επιτευχθεί με την εφαρμογή του δικαίου που καθορίζεται ως εφαρμοστέο δυνάμει του άρθρου 4 του ιδίου Κανονισμού.

II. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Επιμ.: Μαρία Σαπαρδάνη

► Συμπράξεις

Το ΓεΔΕΕ επιβεβαιώνει την απόφαση C(2021) 2871 final της Επιτροπής με την οποία διαπιστώθηκε ότι οι τράπεζες Crédit agricole και Credit Suisse συμμετείχαν σε σύμπραξη στον τομέα των υπερκρατικών ομολόγων, των κρατικών ομολόγων και των ομολόγων δημοσίων οργανισμών που εκδίδονται σε δολάρια ΗΠΑ

ανταγωνισμός – συμπράξεις – τομέας των υπερκρατικών, κρατικών και υπηρεσιακών ομολόγων που εκδίδονται σε δολάρια Ηνωμένων Πολιτειών – απόφαση με την οποία διαπιστώνεται παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και του άρθρου 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ – συντονισμός των τιμών και των δραστηριοτήτων διαπραγμάτευσης ομολόγων – ανταλλαγή ευαίσθητων εμπορικών πληροφοριών – ενιαία και διαρκής παράβαση – περιορισμός του ανταγωνισμού ως εκ του αντικειμένου – υπολογισμός του ποσού του προστίμου – βασικό ποσό του προστίμου – αξία αντικατάστασης για την αξία των πωλήσεων των μερών – προσφυγή ακυρώσεως – πλήρης δικαιοδοσία

ΓεΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις T-386/21 και T-406/21, Crédit agricole και Crédit agricole Corporate & Investment Bank/Επιτροπή () και d'agences), 06.11.2024, Τμήμα πέμπτο (πενταμελές), Πρόεδρος (Εισηγητής): J. Svenningsen, ECLI:EU:T:2024:776 – Προσφυγή ακυρώσεως

Με μια μακροσκελή απόφαση, το ΓεΔΕΕ επιβεβαίωσε την απόφαση της Επιτροπής[8] με την οποία διαπιστώθηκε ότι οι τράπεζες Crédit agricole SA και Crédit agricole Corporate and Investment Bank (στο εξής: Crédit agricole) καθώς και Credit Suisse Group AG και Credit Suisse Securities (Europe) Ltd (στο εξής: Credit Suisse) συμμετείχαν σε σύμπραξη στον τομέα των υπερκρατικών ομολόγων (supra-sovereign bonds), των κρατικών ομολόγων (sovereign bonds) και των ομολόγων δημοσίων οργανισμών [agency (sub-sovereign) bonds], που εκδίδονται σε δολάρια ΗΠΑ (στο εξής: OSSA), και διατήρησε τα πρόστιμα που επιβλήθηκαν στις εν λόγω τράπεζες για παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και του άρθρου 53 της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο (ΕΟΧ).

Οι προσαπτόμενες με την απόφαση της Επιτροπής συμπεριφορές αφορούσαν συναλλαγές που πραγματοποι-

8. Απόφαση C(2021) 2871 final της Επιτροπής, της 28ης Απριλίου 2021, σχετικά με διαδικασία βάσει του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και του άρθρου 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ (υπόθεση AT.40346 – Ομόλογα SSA).

ήθηκαν στη δευτερογενή αγορά. Ειδικότερα, το 2015, η Deutsche Bank υπέβαλε στην Επιτροπή αίτηση επιεικούς μεταχείρισης[9] ενημερώνοντάς την για την ύπαρξη σύμπραξης στη δευτερογενή αγορά των OSSA. Τα OSSA αποτελούν χρεόγραφα που επιτρέπουν στον εκδότη τους να αντλήσει κεφάλαια για τη χρηματοδότηση δαπανών ή επενδύσεων. Ο εκδότης μπορεί να εκδώσει ομόλογο προκειμένου να δανειστεί χρήματα από έναν επενδυτή για καθορισμένη διάρκεια και με προκαθορισμένο επιτόκιο. Ο κάτοχος του ομολόγου εισπράττει τους τόκους από τον εκδότη σε τακτά χρονικά διαστήματα καθώς και την αποπληρωμή του ονομαστικού ποσού στη συμφωνηθείσα ημερομηνία λήξης. Τα OSSA προσφέρονται προς πώληση για πρώτη φορά από τον εκδότη τους ή για λογαριασμό του στην πρωτογενή αγορά. Στη συνέχεια, αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης «εξωχρηματιστηριακά» μεταξύ επενδυτών στη δευτερογενή αγορά, χωρίς κεντρικό χρηματιστήριο.

Στη δευτερογενή αγορά, οι τράπεζες προσπαθούν να αποκομίσουν έσοδα παρακρατώντας τη διαφορά μεταξύ της τιμής αγοράς και της τιμής πώλησης των ομολόγων. Η διαφορά μεταξύ των δύο αυτών τιμών αποτελεί ουσιαστικά το εισόδημα της τράπεζας όταν μια πράξη αγοράς και μεταπώλησης εξετάζεται στο σύνολό της. Από έρευνες της Επιτροπής προέκυψε ότι οι διαπραγματευτές πολλών τραπεζών, συμπεριλαμβανομένων των Crédit agricole και Credit Suisse, είχαν έλθει σε συνεννόηση κατά την περίοδο μεταξύ της 19ης Ιανουαρίου 2010 και της 24ης Μαρτίου 2015 (μέσω φόρουμ συζητήσεων στο διαδίκτυο και μέσω διμερών συζητήσεων με ηλεκτρονικά μέσα ή τηλεφωνικώς) και είχαν ανταλλάξει ευαίσθητες εμπορικές πληροφορίες της αγοράς σχετικά με τις δραστηριότητες διαπραγμάτευσης, τις τιμές και τις στρατηγικές διαπραγμάτευσης και τιμολόγησης στον τομέα των OSSA. Σκοπός αυτής της συνεργασίας, σύμφωνα με την Επιτροπή, ήταν να αποκτήσουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στη δευτερογενή αγορά των OSSA έναντι των πελατών και των ανταγωνιστών τους, συντονίζοντας τις τιμές τους και τις δραστηριότητες διαπραγμάτευσης. Όσον αφορά τον νομικό χαρακτηρισμό των επίμαχων συμπεριφορών, η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για συμφωνίες ή/και εναρμονισμένες πρακτικές που ήταν αντίθετες προς το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ, διότι είχαν ως αντικείμενο τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού στον τομέα των OSSA στον ΕΟΧ. Μάλιστα, καθόσον οι εν λόγω συμπεριφορές αποτελούσαν μέρος ενός συνολικού σχεδίου με το οποίο επιδιωκόταν αντίθετος προς τον ανταγωνισμό σκοπός, συνιστούσαν ενιαία και διαρκή παράβαση. Συνεπώς, στην Crédit agricole και στην Credit Suisse επιβλήθηκε πρόστιμο ύψους 3.993.000 ευρώ και 11.859.000 ευρώ, αντίστοιχα.

Με προσφυγή που άσκησαν βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, η Crédit agricole (T-386/21) και η UBS Group AG, ως διάδοχος της Credit Suisse (T-406/21), ζήτησαν την ακύρωση της απόφασης της Επιτροπής κατά το μέρος που τις αφορά. Η Crédit agricole ζήτησε επιπλέον τη μείωση του προστίμου που τής επιβλήθηκε με την εν λόγω απόφαση. Οι δύο προσφυγές ακύρωσης συνεκδικάστηκαν.

Το ΓεΔΕΕ παρατήρησε ότι οι λόγοι ακύρωσης των προσφευγουσών σε μεγάλο βαθμό αλληλεπικαλύπτονται. Κατ' ουσίαν, οι λόγοι αυτοί διαρθρώνονται γύρω από τρεις κατηγορίες επικρίσεων με τις οποίες προβάλλονται α) σφάλματα ως προς τον χαρακτηρισμό των επίμαχων συμπεριφορών ως «ενιαίας και διαρκούς παράβασης» καθώς και ως προς την έκταση της συμμετοχής τους στην παράβαση αυτή, β) σφάλματα ως προς τον χαρακτηρισμό της εν λόγω ενιαίας και διαρκούς παράβασης ως «περιορισμού ως εκ του αντικειμένου» και γ) σφάλματα ως προς τον καθορισμό του ποσού του αντίστοιχου προστίμου που επιβλήθηκε. Η Crédit agricole πρόβαλε, επίσης, παραβίαση της αρχής του τεκμηρίου αθωότητας που εφαρμόζεται στις διαδικασίες εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ για τον λόγο ότι, όπως υποστήριξε, η Επιτροπή εσφαλμένα θεώρησε ότι οι διαπραγματευτές των εμπλεκόμενων τραπεζών γνώριζαν τις πληροφορίες που ανταλλάσσονταν στα φόρουμ συζητήσεων απλώς και μόνον επειδή ήταν συνδεδεμένοι σε αυτά.

Προκαταρκτικώς, το ΓεΔΕΕ εξέτασε τον ισχυρισμό της Crédit agricole ότι η Επιτροπή διαπίστωσε την ύπαρξη πέντε «αυτοτελών» παραβάσεων που αντιστοιχούν σε πέντε κατηγορίες συμπεριφορών, όπως περιγράφονται αναλυτικά στην προσβαλλόμενη απόφαση, και χαρακτηρίζονται ως «περιορισμός ως εκ του αντικειμένου». Συναφώς, το ΓεΔΕΕ επισήμανε ότι, με την προσβαλλόμενη απόφαση, η Επιτροπή διαπίστωσε την ύπαρξη μίας μόνον ενιαίας και διαρκούς παράβασης που διαπράχθηκε από την Crédit agricole. Συνεπώς, απέρριψε τον σχετικό ισχυρισμό ο οποίος βασιζόταν σε εσφαλμένη ερμηνεία της απόφασης αυτής.

Στη συνέχεια, το ΓεΔΕΕ εξέτασε τον λόγο ακύρωσης της ίδιας τράπεζας με τον οποίο προβάλλεται παραβίαση της αρχής του τεκμηρίου αθωότητας. Στο πλαίσιο αυτό, διαπίστωσε ότι οι συζητήσεις των διαπραγματευτών πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο ενός μόνιμου φόρουμ συζητήσεων στο οποίο τα μηνύματα των συμμετεχόντων παραδίδονται σε πραγματικό χρόνο σε όλα τα πρόσωπα που είναι συνδεδεμένα σε αυτά και τα οποία λαμβάνουν ή, τουλάχιστον, μπορούν να λάβουν άμεση γνώση αυτών. Επομένως, η Επιτροπή ορθώς είχε θεωρήσει ότι η Crédit agricole είχε λάβει γνώση των συζητήσεων των φόρουμ, στα οποία ήταν συνδεδεμένος ο διαπραγματευτής της, ακόμη και αν αυτός δεν είχε συμμετάσχει ενεργά στις

9. Κατ' εφαρμογήν του σημ. 8 στοιχ. (α) της ανακοίνωσης της Επιτροπής σχετικά με τη μη επιβολή και τη μείωση των προστίμων σε υποθέσεις συμπράξεων (καρτέλ) (ΕΕ 2006, C 298, σ. 17).

συζητήσεις αυτές ή ακόμη και αν είχε στη διάθεσή του πολλές άλλες ταυτόχρονες πηγές πληροφοριών. Τούτο δε, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι η Crédit agricole δεν προσκόμισε κανένα βέβαιο αποδεικτικό στοιχείο με ακριβή χρονοσφραγίδα από το οποίο να προκύπτει ότι ο διαπραγματευτής της δεν είχε λάβει πράγματι γνώση των επίμαχων μηνυμάτων. Αντίθετα, διαπιστώθηκε ότι η Επιτροπή παραβίασε την αρχή του τεκμηρίου αθωότητας ορίζοντας ως χρονικό σημείο έναρξης της συμμετοχής της Crédit agricole στην επίδικη παράβαση τη συζήτηση της 10ης Ιανουαρίου 2013, η οποία αποτελούσε την πρώτη συζήτηση στο πλαίσιο φόρουμ στην οποία συνδέθηκε ο διαπραγματευτής της χρησιμοποιώντας τα αναγνωριστικά στοιχεία της εν λόγω τράπεζας. Ωστόσο, προκειμένου να θεωρήσει τη 10η Ιανουαρίου 2013 ως ημερομηνία έναρξης της συμμετοχής της Crédit agricole στην επίδικη παράβαση, η Επιτροπή όφειλε να αποδείξει ότι στις 10 Ιανουαρίου 2013 η εν λόγω τράπεζα είχε συμμετάσχει ενεργά ή, τουλάχιστον, παθητικά σε συζήτηση αντίθετη προς τον ανταγωνισμό, με αποτέλεσμα να είναι σε θέση να διαβιβάσει ή να λάβει ευαίσθητες εμπορικές πληροφορίες δυνάμενες είτε να επηρεάσουν τη συμπεριφορά υπάρχοντος ή δυνητικού ανταγωνιστή στην αγορά είτε να αποκαλύψουν σε έναν τέτοιο ανταγωνιστή τη συμπεριφορά την οποία η Crédit agricole είχε αποφασίσει να ακολουθήσει ή σκεπτόταν να ακολουθήσει στην αγορά. Εν προκειμένω, όμως, ούτε από την προσβαλλόμενη απόφαση ούτε από τη δικογραφία που είχε στη διάθεσή του το ΓεΔΕΕ προέκυπτε ότι ανταλλάχθηκαν μηνύματα αντίθετα προς τον ανταγωνισμό στο επίμαχο φόρουμ συζητήσεων στις 10 Ιανουαρίου 2013.

Όσον αφορά τους λόγους ακύρωσης με τους οποίους προβάλλονται σφάλματα ως προς τον χαρακτηρισμό των επίμαχων συμπεριφορών ως ενιαίας και διαρκούς παράβασης, το ΓεΔΕΕ επισήμανε αρχικά ότι μόνον οι συμπεριφορές που εντάσσονται σε ένα «συνολικό σχέδιο», λόγω του ότι επιδιώκουν τον ίδιο σκοπό, ήτοι τη νόθευση του ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά, μπορούν να χαρακτηριστούν ως ενιαία και διαρκής παράβαση. Όσον αφορά τον ενιαίο χαρακτήρα της παράβασης, διαπιστώθηκε ότι ορθώς η Επιτροπή έκρινε ότι ο αντίθετος προς τον ανταγωνισμό ενιαίος σκοπός τον οποίο επιδίωκαν οι εμπλεκόμενες τράπεζες ήταν να μεγιστοποιήσουν τα έσοδά τους περιορίζοντας παράλληλα τις ζημίες που μπορούσαν να προκύψουν λόγω της αβεβαιότητας σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο θα ενεργούσαν οι λοιποί διαπραγματευτές. Το γεγονός ότι οι αντίθετες προς τον ανταγωνισμό συμπεριφορές των συμμετεχόντων ήταν από τη φύση τους αλληλοσυνδεμένες και συμπληρωματικές και ότι, όλες μαζί, συνέβαλλαν στο συνολικό σχέδιο που επιδίωκε τον αντίθετο προς τον ανταγωνισμό σκοπό επιβεβαιώνεται, άλλωστε, από διάφορα αντικειμενικά στοιχεία. Για παράδειγμα, όλες οι συμπεριφορές που διαπίστωσε η Επιτροπή: 1) αφορούσαν OSSA, η διαπραγμάτευση των οποίων διεξαγόταν με τον ίδιο τρόπο και από τους ίδιους διαπραγματευτές στα ίδια γραφεία διαπραγμάτευσης των εμπλεκόμενων τραπεζών, 2) ακολουθούσαν τον ίδιο μηχανισμό, ήτοι, από τις αρχές του 2010, τακτικές συζητήσεις στο πλαίσιο μονίμων πολυμερών φόρουμ συζητήσεων, 3) αφορούσαν μία σταθερή ομάδα επιχειρήσεων, 4) ακολουθούσαν το ίδιο σχήμα υπό τη μορφή ανταλλαγής πληροφοριών ή ειλικρινών συζητήσεων σχετικά με πρόσφατες, τρέχουσες ή μελλοντικές συμπεριφορές. Επομένως, η Επιτροπή απέδειξε επαρκώς κατά νόμον ότι οι συμπεριφορές των διαπραγματευτών των εμπλεκόμενων τραπεζών μεταξύ του Ιανουαρίου του 2010 και του Φεβρουαρίου του 2013 εντάσσονταν σε συνολικό σχέδιο με το οποίο επιδιωκόταν ενιαίος, αντίθετος προς τον ανταγωνισμό, σκοπός. Η διαπίστωση αυτή, κατά το ΓεΔΕΕ, δεν αναιρείται από το γεγονός ότι, στα τέλη Φεβρουαρίου του 2013, η Deutsche Bank απαγόρευσε στους διαπραγματευτές της να χρησιμοποιούν μόνιμα πολυμερή φόρουμ συζητήσεων. Όπως προκύπτει, κατόπιν της απαγόρευσης αυτής, οι διαπραγματευτές μετέφεραν τις συζητήσεις τους σε μη μόνιμα διμερή φόρουμ συζητήσεων προκειμένου να συνεχιστεί, μετά τον Φεβρουάριο του 2013, ο αντίθετος προς τον ανταγωνισμό σκοπός που επιδιωκόταν από τον Ιανουάριο του 2010.

Όσον αφορά τον διαρκή χαρακτήρα της παράβασης, το ΓεΔΕΕ διαπίστωσε ότι, καθ' όλη τη διάρκεια της παράβασης αυτής, οι συμπεριφορές των συμμετεχόντων εντάσσονταν στο πλαίσιο συνολικού σχεδίου με το οποίο επιδιωκόταν ενιαίος σκοπός αντίθετος προς τον ανταγωνισμό. Το πλαίσιο της λειτουργίας της διαπιστωθείσας σύμπραξης, μεταξύ της 19ης Ιανουαρίου 2010 και της 24ης Μαρτίου 2015, επιτρέπει να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η ενιαία παράβαση ήταν διαρκής παρά τα διαστήματα διακοπής που επικαλέστηκε η Credit Suisse και παρά το γεγονός ότι, μετά τον Φεβρουάριο του 2013, οι ανταλλαγές μεταξύ των διαπραγματευτών των εμπλεκόμενων τραπεζών έγιναν πράγματι λιγότερο συχνές.

Όσον αφορά τον καταλογισμό της ενιαίας και διαρκούς παράβασης στις προσφεύγουσες, το ΓεΔΕΕ υπενθύμισε ότι ο καταλογισμός σε μία επιχείρηση της ευθύνης για την ενιαία και διαρκή παράβαση στο σύνολό της πρέπει να εκτιμάται υπό το πρίσμα δύο στοιχείων: πρώτον, της εκ προθέσεως συμβολής της εν λόγω επιχείρησης στους κοινούς σκοπούς τους οποίους επιδίωκε το σύνολο των συμμετεχόντων και, δεύτερον, της γνώσης των παραβατικών συμπεριφορών τις οποίες σχεδίαζαν ή ανέπτυσσαν άλλες επιχειρήσεις επιδιώκοντας τους ίδιους σκοπούς ή του γεγονότος ότι μπορούσε ευλόγως να τις προβλέψει και αποδεχόταν τον σχετικό κίνδυνο. Συναφώς, οι ισχυρισμοί των προσφευγουσών, ότι οι ίδιες δεν συνέβαλαν εκ προθέσεως σε συνολικό σχέδιο και ότι αγνοούσαν τις συμπεριφορές που ανέπτυσσαν ή σχεδίαζαν οι λοιπές

εμπλεκόμενες τράπεζες ή ότι δεν μπορούσαν ευλόγως να τις προβλέψουν, απορρίφθηκαν στο σύνολό τους.

Κατόπιν όλων των παραπάνω, το ΓεΔΕΕ απέρριψε στο σύνολό του τον λόγο ακύρωσης της Credit Suisse με τον οποίο προβάλλονται σφάλματα ως προς τον χαρακτηρισμό των επίμαχων συμπεριφορών ως «ενιαίας και διαρκούς παράβασης» και ως προς τον καταλογισμό της παράβασης αυτής στην εν λόγω τράπεζα. Το ΓεΔΕΕ απέρριψε ομοίως τον ίδιο λόγο ακύρωσης της Crédit agricole, με τη διαφορά ότι, εν προκειμένω, διαπίστωσε ότι η Επιτροπή είχε υποπέσει σε πλάνη κρίνοντας ότι η τράπεζα αυτή είχε συμμετάσχει σε ενιαία και διαρκή παράβαση από τις 10 Ιανουαρίου 2013 και όχι από τις 11 Ιανουαρίου 2013. Ως εκ τούτου, ο λόγος ακύρωσης της Crédit agricole έγινε δεκτός μόνον κατά το μέτρο αυτό.

Όσον αφορά τους λόγους ακύρωσης με τους οποίους προβάλλονται σφάλματα ως προς τον χαρακτηρισμό της εν λόγω ενιαίας και διαρκούς παράβασης ως «περιορισμού ως εκ του αντικειμένου», το ΓεΔΕΕ αρχικά υπενθύμισε ότι η έννοια του «περιορισμού ως εκ του αντικειμένου» πρέπει να ερμηνεύεται στενά. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να εφαρμόζεται μόνον σε ορισμένες συμπαιγνιακές πρακτικές μεταξύ επιχειρήσεων οι οποίες είναι, αφ' εαυτών και λαμβανομένων υπόψη του περιεχομένου τους, των σκοπών τους καθώς και του οικονομικού και νομικού πλαισίου εντός του οποίου εντάσσονται, αρκούντως επιβλαβείς για τον ανταγωνισμό ώστε να μπορεί να θεωρηθεί ότι παρέλκει η εξέταση των αποτελεσμάτων τους. Σε ό,τι αφορά τον βαθμό του επιβλαβούς για τον ανταγωνισμό χαρακτήρα που απαιτείται για τον χαρακτηρισμό μιας συμπεριφοράς ως «περιορισμού ως εκ του αντικειμένου», το ΓεΔΕΕ επισήμανε ότι εναπόκειτο στην Επιτροπή να αποδείξει, όχι ότι οι συμπεριφορές των εμπλεκόμενων τραπεζών ήταν επιβλαβείς για τον ανταγωνισμό καθόσον υπερέβαιναν ένα «εξαιρετικά υψηλό όριο», όπως υποστηρίζει η Crédit agricole, αλλά ότι ήταν απλώς αρκούντως επιζήμιες για τον ανταγωνισμό. Κατόπιν της διευκρίνισης αυτής, εξετάστηκαν λεπτομερώς οι αιτιάσεις των προσφευγουσών με τις οποίες προβάλλεται πλάνη της Επιτροπής, πρώτον, κατά την εκτίμηση του οικονομικού πλαισίου των επίμαχων συμπεριφορών, δεύτερον, κατά την εκτίμηση του επιζήμιου για τον ανταγωνισμό χαρακτήρα τους, καθώς και, τρίτον, κατά την εκτίμηση του δικαιολογημένου χαρακτήρα τους λόγω των θετικών για τον ανταγωνισμό αποτελεσμάτων τους. Εξετάστηκαν επίσης οι επικρίσεις των προσφευγουσών οι οποίες αφορούσαν τον «αναγκαίο» χαρακτήρα των επίμαχων συμπεριφορών και, ως εκ τούτου, την εξαίρεση για τους παρεπόμενους περιορισμούς σε μία κύρια πράξη, καθώς και οι επικρίσεις για τον «θεμιτό», «θετικό» ή «εγγενή και ουσιώδη για την εύρυθμη λειτουργία της αγοράς και την ευρύτερη εξυπηρέτηση των πελατών» χαρακτήρα αυτών των συμπεριφορών. Μετά από ενδελεχή ανάλυση των προβαλλόμενων επιχειρημάτων, το ΓεΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ορθώς η Επιτροπή διαπίστωσε ότι οι συμφωνίες και/ή εναρμονισμένες πρακτικές των εμπλεκόμενων τραπεζών έπρεπε να χαρακτηριστούν ως «περιορισμός ως εκ του αντικειμένου» και ότι, επομένως, δεν εναπόκειτο στην Επιτροπή να αποδείξει τα αντίθετα προς τον ανταγωνισμό αποτελέσματα, ιδίως εκείνα που αφορούν τον βαθμό αβεβαιότητας που υφίσταται στην αγορά των OSSA και τα οποία απορρέουν από τις επίμαχες ανταλλαγές ευαίσθητων εμπορικών πληροφοριών. Οι σχετικοί λόγοι ακύρωσης των προσφευγουσών απορρίφθηκαν επομένως ως εν μέρει απαράδεκτοι και εν μέρει αβάσιμοι.

Όσον αφορά τους λόγους ακύρωσης με τους οποίους προβάλλονται σφάλματα ως προς τον καθορισμό του ποσού του προστίμου που επιβλήθηκε, αντίστοιχα, στην Crédit agricole και στην Credit Suisse, το ΓεΔΕΕ απέρριψε το σύνολο των επικρίσεων σε σχέση τόσο με το βασικό ποσό των προστίμων όσο και με τις προσαρμογές του ποσού αυτού. Αρχικά, η Credit Suisse προσήψε στην Επιτροπή έλλειψη αιτιολογίας ως προς τον υπολογισμό του προστίμου για τον λόγο ότι, όπως ισχυρίζεται, η προσβαλλόμενη απόφαση δεν περιείχε επαρκείς πληροφορίες για τον υπολογισμό του συντελεστή προσαρμογής. Ο ισχυρισμός αυτός απορρίφθηκε ως αβάσιμος, καθώς διαπιστώθηκε ότι τα στοιχεία που παρέσχε η Επιτροπή έδιναν τη δυνατότητα στην Credit Suisse να προσδιορίσει, με επαρκή ακρίβεια, τα αντιπροσωπευτικά OSSA που ελήφθησαν υπόψη για τον υπολογισμό του συντελεστή προσαρμογής, έστω και αν το εν λόγω θεσμικό όργανο δεν έκανε μνεία, στην προσβαλλόμενη απόφαση, των επικαιροποιημένων αριθμών αναγνώρισης ISIN των επίμαχων OSSA. Στη συνέχεια, εξετάστηκαν οι επικρίσεις των δύο προσφευγουσών με τις οποίες πρόβαλαν παραβάσεις των κατευθυντήριων γραμμών του 2006[10] κατά τον προσδιορισμό της αξίας αντικατάστασης. Ειδικότερα, οι επικρίσεις αυτές αφορούσαν το γεγονός ότι η Επιτροπή: 1) στηρίχθηκε σε ένα σύνολο αντιπροσωπευτικών OSSA και, επομένως, δεν χρησιμοποίησε μία μεθοδολογία υπολογισμού της διαφοράς τιμών αγοράς-πώλησης βάσει των στοιχείων των συναλλαγών των δύο προσφευγουσών, 2) υπολόγισε την τελική διαφορά τιμών αγοράς-πώλησης χρησιμοποιώντας σταθερές σταθμίσεις των OSSA για το σύνολο της διάρκειας της παράβασης και για το σύνολο των εμπλεκόμενων τραπεζών, και όχι μόνο για την κρίσιμη περίοδο που ισχύει για καθεμιά από τις εν λόγω τράπεζες και βάσει των διακυμάνσεων του αντίστοιχου μοντέλου συναλλαγής, 3) χρησιμοποίησε δημόσια δεδομένα προερχόμενα από την πλατφόρμα Bloomberg, τα οποία, σύμφωνα με τις προσφεύγουσες,

10. Κατευθυντήριες γραμμές για τη μέθοδο υπολογισμού των προστίμων που επιβάλλονται κατ' εφαρμογή του άρθρου 23 παρ. 2, σημείο α', του Κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 (ΕΕ 2006, C 210, σ. 2).

ήταν ακατάλληλα για τον υπολογισμό της αξίας αντικατάστασης καθώς διόγκωναν τον συντελεστή προσαρμογής, 4) υπερεκτίμησε την αξία αντικατάστασης της αξίας των πωλήσεων συμπεριλαμβάνοντας στα ονομαστικά ποσά που ελήφθησαν υπόψη ως προς την Credit Suisse τις πράξεις σχετικά με την αγορά ρευστότητας. Κατόπιν λεπτομερούς αξιολόγησης των προβαλλόμενων επιχειρημάτων και περίπλοκης ανάλυσης υπολογισμών, το ΓεΔΕΕ απέρριψε τις παραπάνω επικρίσεις στο σύνολό τους και, συνεπώς, επικύρωσε τις αξίες αντικατάστασης που καθορίστηκαν ως προς τις προσφεύγουσες. Ομοίως, το ΓεΔΕΕ απέρριψε τις επικρίσεις της Crédit agricole σχετικά με την επιλογή της Επιτροπής να μην λάβει υπόψη το έτος 2014 ως περίοδο αναφοράς για τον υπολογισμό της τιμής αντικατάστασης, και τις επικρίσεις και των δύο προσφευγουσών σχετικά με τον συντελεστή προσαύξησης λόγω σοβαρότητας.

Με βάση όλα τα παραπάνω, το ΓεΔΕΕ απέρριψε την προσφυγή της Crédit Suisse στο σύνολό της. Αντιθέτως, ως προς την Crédit agricole, ακύρωσε την προσβαλλόμενη απόφαση κατά το μέρος που με αυτή διαπιστώνεται ότι η εν λόγω τράπεζα συμμετείχε στην ενιαία και διαρκή παράβαση από τις 10 Ιανουαρίου 2013, και όχι από τις 11 Ιανουαρίου 2013, και, συνεπώς, κατά το μέρος που με αυτή καθορίζεται το ποσό του επιβληθέντος στην Crédit agricole προστίμου στα 3.993.000 ευρώ. Εντούτοις, κατά την άσκηση της πλήρους δικαιοδοσίας του, το ΓεΔΕΕ διατήρησε το συγκεκριμένο ποσό του προστίμου.

Το ΓεΔΕΕ επιβεβαιώνει την τροποποιητική απόφαση C(2021) 4600 final της Επιτροπής, της 28ης Ιουνίου 2021, κατά της HSBC και επικυρώνει το αναθεωρημένο πρόστιμο των 31.739.000 ευρώ

> *ανταγωνισμός – συμπράξεις – τομέας παραγώγων επιτοκίου σε ευρώ – απόφαση με την οποία διαπιστώνεται παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και του άρθρου 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ – παράβαση της υποχρέωσης αιτιολόγησης – εν μέρει ακύρωση της ως άνω απόφασης με απόφαση του ΓεΔΕΕ – τροποποιητική απόφαση – πρόστιμα – παραγραφή – βασικό ποσό – αξία των πωλήσεων – άρθρο 23 παρ. 2 και 3 του Κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 – ίση μεταχείριση – αναλογικότητα – πλήρης δικαιοδοσία*

ΓεΔΕΕ Τ-561/21, HSBC Holdings κ.λπ./Επιτροπή, 27.11.2024, Τμήμα έβδομο, Πρόεδρος: K. Kowalik-Bańczyk, Εισηγητής: E. Buttigieg, ECLI:EU:T:2024:869 – Προσφυγή ακυρώσεως

Με την απόφαση C(2016) 8530 final, της 7ης Δεκεμβρίου 2016, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι οι οντότητες HSBC Holdings plc, HSBC Bank plc και HSBC Continental Europe (στο εξής, από κοινού: HSBC) είχαν συμμετάσχει σε ενιαία και διαρκή παράβαση με αντικείμενο τη στρέβλωση της κανονικής πορείας καθορισμού των τιμών στην αγορά των παραγώγων επιτοκίου σε ευρώ[11]. Για τη διαπιστωθείσα παράβαση, η Επιτροπή επέβαλε αλληλεγγύως και εις ολόκληρον στις τρεις προαναφερθείσες οντότητες πρόστιμο ύψους 33.606.000 ευρώ.

Με την απόφασή του, της 24ης Σεπτεμβρίου 2019, το ΓεΔΕΕ επικύρωσε κατά βάση το συμπέρασμα της Επιτροπής, ότι η HSBC είχε μετάσχει σε παράβαση της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού, πλην όμως εντόπισε ορισμένα σφάλματα στα οποία είχε υποπέσει η Επιτροπή αναφορικά με την έκταση της προσαπτόμενης στην HSBC παράβασης[12]. Εκτιμώντας, στο πλαίσιο αυτό, ότι η επίμαχη απόφαση έπασχε λόγω εσφαλμένης αιτιολογίας, την ακύρωσε κατά το μέρος που επέβαλε στην HSBC πρόστιμο 33.606.000 ευρώ. Η Επιτροπή (C-806/19 P) και η HSBC (C-883/19 P) άσκησαν ενώπιον του ΔΕΕ αναίρεση.

Στο μεταξύ, τον Ιούνιο του 2021, η Επιτροπή εξέδωσε τροποποιητική απόφαση, μειώνοντας το πρόστιμο που είχε επιβληθεί στην HSBC με την απόφαση του 2016 σε 31.739.000 ευρώ και συμπληρώνοντας την αιτιολογία της εν λόγω απόφασης. Τον Ιούλιο του 2021, η Επιτροπή απέσυρε την αίτηση αναίρεσης που είχε ασκήσει κατά της απόφασης του ΓεΔΕΕ της 24ης Σεπτεμβρίου 2019.

Δύο μήνες αργότερα, η HSBC άσκησε ενώπιον του ΓεΔΕΕ προσφυγή με αίτημα την ακύρωση της τροποποιητικής απόφασης του 2021 και την ακύρωση του προστίμου που επιβλήθηκε με την απόφαση του 2016, όπως τροποποιήθηκε. Επικουρικά, ζήτησε από το ΓεΔΕΕ να ασκήσει την πλήρη δικαιοδοσία του προκειμένου να μειώσει ουσιωδώς το πρόστιμο που επιβλήθηκε με την τροποποιητική απόφαση του 2021.

Επισημαίνεται ότι η διαδικασία της παρούσας υπόθεσης αναβλήθηκε μέχρι την έκδοση της απόφασης στην υπόθεση C-883/19 P. Με την απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2023, το ΔΕΕ αναίρεσε εν τέλει την απόφαση του ΓεΔΕΕ (T-105/17) κατά το μέρος που με αυτήν απορρίπτεται η προσφυγή της HSBC και, αποφαινόμενο το ίδιο οριστικά επί της διαφοράς, απέρριψε την εν λόγω προσφυγή. Ωστόσο, το ΔΕΕ επικύρωσε την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση κατά το μέρος που το ΓεΔΕΕ ακύρωσε το πρόστιμο ύψους 33.606.000 ευρώ που είχε επιβληθεί στην HSBC.

Με απόφαση της 27ης Νοεμβρίου 2024, το ΓεΔΕΕ απέρριψε την προσφυγή ακύρωσης της HSBC κατά της τροποποιητικής απόφασης της Επιτροπής του 2021. Μεταξύ άλλων, η HSBC προσήψε στην Επιτροπή ότι εξέδωσε την τροποποιητική απόφαση μετά την παρέλευση της

11. Απόφαση C(2016) 8530 final της Επιτροπής, της 7ης Δεκεμβρίου 2016, σχετικά με διαδικασία βάσει του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και του άρθρου 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ [Υπόθεση AT.39914 – Παράγωγα επιτοκίου σε ευρώ (EIRD)].

12. ΓεΔΕΕ Τ-105/17, *HSBC Holdings κ.λπ./Επιτροπή*, ECLI:EU:T:2019:675.

μέγιστης δεκαετούς προθεσμίας παραγραφής που προβλέπει το άρθρο 25 παρ. 5 του Κανονισμού 1/2003 για την επιβολή προστίμου. Επ' αυτού του ισχυρισμού, το ΓεΔΕΕ αρχικά υπενθύμισε ότι, σύμφωνα με την παρ. 6 του ίδιου άρθρου, η παραγραφή για την επιβολή προστίμων αναστέλλεται για όσο χρόνο η απόφαση της Επιτροπής με την οποία διαπιστώνεται η παράβαση και επιβάλλεται πρόστιμο αποτελεί αντικείμενο διαδικασίας που εκκρεμεί ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης. Συνεπώς, η μέγιστη δεκαετής προθεσμία παραγραφής παρατείνεται κατά χρονικό διάστημα ίσο με το χρόνο αναστολής της παραγραφής. Εν προκειμένω, το ΓεΔΕΕ παρατήρησε ότι, ενόσω εκκρεμούσε ενώπιον του ΔΕΕ η διαδικασία επί της αναιρέσεως που άσκησε η Επιτροπή, υφίστατο αβεβαιότητα ως προς τη νομιμότητα της απόφασης του 2016 με την οποία είχε επιβληθεί στην HSBC πρόστιμο ύψους 33.606.000 ευρώ. Επομένως, η παραγραφή για την επιβολή νέου προστίμου στην HSBC είχε ανασταλεί μέχρι την έκδοση απόφασης από το ΔΕΕ που να περατώνει την αναιρετική διαδικασία, τούτο δε ανεξαρτήτως των ενεργειών στις οποίες προέβη η Επιτροπή ενόψει της έκδοσης της απόφασης του 2021. Κατά το ΓεΔΕΕ, το γεγονός και μόνο ότι η Επιτροπή προέβη σε ενέργειες για την έκδοση νέας απόφασης κατόπιν της έκδοσης της απόφασης του ΓεΔΕΕ της 24ης Σεπτεμβρίου 2019 δεν αποδεικνύει ότι έχασε κάθε συμφέρον να επιδιώξει τη διαπίστωση της νομιμότητας της απόφασης του 2016, δεδομένου ότι το συμφέρον αυτό συνέχισε να υπάρχει μέχρι την έκδοση της απόφασης του ΔΕΕ που περατώνει τη δίκη ή, τουλάχιστον, μέχρι την έκδοση της νέας απόφασης της Επιτροπής. Το γεγονός ότι, μετά την έκδοση της τροποποιητικής απόφασης, η Επιτροπή παραιτήθηκε από την αίτηση αναιρέσεως στην υπόθεση C-806/19 P δεν μεταβάλλει αυτό το συμπέρασμα. Ως εκ τούτου, συμπεραίνεται ότι το δικαίωμα της Επιτροπής για την επιβολή κυρώσεων δεν είχε παραγραφεί κατά την ημερομηνία έκδοσης της τροποποιητικής απόφασης του 2021.

Κατά τα λοιπά, το ΓεΔΕΕ απέρριψε το σύνολο των επιπλέον λόγων που προέβαλε η HSBC προς στήριξη του αιτήματός της να ακυρωθεί η τροποποιητική απόφαση του 2021, καθώς και τα αιτήματα της HSBC σχετικά με τη μείωση του προστίμου που επιβλήθηκε με την απόφαση αυτή. Συνεπώς, η προσφυγή απορρίφθηκε στο σύνολό της.

► Συγκεντρώσεις

Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι το ΓεΔΕΕ υπέπεσε σε νομικό σφάλμα κατά την ερμηνεία του άρθρου 22 παρ. 1 του Κανονισμού 139/2004 για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων μεταξύ επιχειρήσεων, όταν έκρινε ότι, βάσει γραμματικής, ιστορικής, συστηματικής και τελολογικής ερμηνείας του εν λόγω Κανονισμού, τα κράτη μέλη μπορούν, υπό προϋποθέσεις, να ζητήσουν την παραπομπή συγκέντρωσης που δεν έχει ευρωπαϊκή διάσταση, ανεξαρτήτως της ύπαρξης ή του πεδίου εφαρμογής τυχόν εθνικής τους νομοθεσίας σχετικής με τον εκ των προτέρων έλεγχο των συγκεντρώσεων

> *αίτηση αναιρέσεως – ανταγωνισμός – συγκεντρώσεις – αγορά της φαρμακευτικής βιομηχανίας – συστήματα γενετικής αλληλούχησης – απόκτηση του αποκλειστικού ελέγχου της Grail LLC από την Illumina Inc. – Κανονισμός (ΕΚ) 139/2004 – άρθρο 22 – αίτηση παραπομπής υποβληθείσα από εθνική αρχή ανταγωνισμού η οποία, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, δεν έχει αρμοδιότητα να εξετάσει την πράξη συγκέντρωσης – απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να εξετάσει την πράξη συγκέντρωσης – αποφάσεις της Επιτροπής με τις οποίες έγιναν δεκτά τα αιτήματα άλλων εθνικών αρχών ανταγωνισμού να συνυποβάλουν την αίτηση παραπομπής – αρμοδιότητα της Επιτροπής – ασφάλεια δικαίου*

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-611/22 P και C-625/22 P, Illumina/Επιτροπή, 03.09.2024, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: N. Wahl, Γεν. Εισαγγελέας: N. Αιμιλίου, ECLI:EU:C:2024:677 – Αίτηση αναιρέσεως

Στις 20 Σεπτεμβρίου 2020, η Illumina, εταιρεία με έδρα στις ΗΠΑ που δραστηριοποιείται στον τομέα της γενετικής ανάλυσης και της ανάλυσης γονιδιώματος μέσω αλληλούχησης και συστοιχιών, συνήψε συμφωνία και σχέδιο συγχώνευσης για την απόκτηση του αποκλειστικού ελέγχου της Grail, εταιρείας επίσης εγκατεστημένης στις ΗΠΑ και δραστηριοποιούμενης στον τομέα των εξετάσεων αίματος για την πρώιμη ανίχνευση καρκίνων. Δεδομένου ότι η Grail δεν είχε κύκλο εργασιών ούτε στην Ευρωπαϊκή Ένωση ούτε οπουδήποτε αλλού στον κόσμο, η επίμαχη συγκέντρωση στερούνταν ευρωπαϊκής διάστασης και, συνεπώς, δεν κοινοποιήθηκε στην Επιτροπή όπως ορίζει το άρθρο 4 παρ. 1 του Κανονισμού 139/2004 για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων μεταξύ επιχειρήσεων. Επίσης, δεν κοινοποιήθηκε ούτε στα κράτη μέλη της Ένωσης ούτε στα κράτη μέλη της Συμφωνίας ΕΟΧ, δεδομένου ότι δεν ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής των εθνικών τους νομοθεσιών για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων.

Στις 7 Δεκεμβρίου 2020, υποβλήθηκε στην Επιτροπή καταγγελία σχετική με την επίμαχη συγκέντρωση. Ακολούθως, η Επιτροπή απέστειλε στα κράτη μέλη και στα λοιπά συμβαλλόμενα κράτη της Συμφωνίας ΕΟΧ έγγραφο με το οποίο τα ενημέρωνε για την επίμαχη συγκέντρωση, εξηγώντας για ποιους λόγους θεωρούσε ότι η συγκέντρωση θα μπορούσε να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ τους και να απειλήσει σημαντικά τον ανταγωνισμό στο έδαφός τους. Ταυτόχρονα, κάλεσε τα κράτη μέλη να

της υποβάλουν, δυνάμει του άρθρου 22 παρ. 1 του Κανονισμού 139/2004, αίτηση παραπομπής προκειμένου να εξετάσει την επίμαχη συγκέντρωση. Στις 9 Μαρτίου 2021, η γαλλική εθνική αρχή ανταγωνισμού ζήτησε από την Επιτροπή, βάσει της εν λόγω διάταξης, να εξετάσει τη συγκέντρωση. Λίγες ημέρες αργότερα, οι εθνικές αρχές ανταγωνισμού της Ισλανδίας, της Νορβηγίας, του Βελγίου, των Κάτω Χωρών και της Ελλάδας ζήτησαν να συνυποβάλουν την αίτηση παραπομπής, βάσει του άρθρου 22 παρ. 2 του Κανονισμού 139/2004. Με αποφάσεις της, η Επιτροπή δέχθηκε την αίτηση παραπομπής και τα αιτήματα συνυποβολής.

Στις 28 Απριλίου 2021, η Illumina άσκησε προσφυγή ενώπιον του ΓεΔΕΕ και ζήτησε την ακύρωση του ενημερωτικού εγγράφου, της απόφασης με την οποία έγινε δεκτή η παραπομπή εκ μέρους της γαλλικής αρχής ανταγωνισμού καθώς και των αποφάσεων με τις οποίες έγιναν δεκτά τα αιτήματα συνυποβολής (στο εξής: επίδικες αποφάσεις). Στις 13 Ιουλίου 2022, το ΓεΔΕΕ απέρριψε την προσφυγή (Τ-227/21, *Illumina/Επιτροπή*). Στις 22 και 30 Σεπτεμβρίου 2022 αντιστοίχως, η Illumina (υπόθεση C-611/22 P) και η Grail (υπόθεση C-625/22 P) ζήτησαν από το Δικαστήριο να αναιρέσει την απόφαση του ΓεΔΕΕ και να ακυρώσει τις επίδικες αποφάσεις. Οι δύο υποθέσεις αποφασίστηκε να συνεκδικασθούν.

Στις 3 Σεπτεμβρίου 2024, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέδωσε απόφαση με την οποία αναίρεσε την απόφαση του ΓεΔΕΕ και ακύρωσε την απόφαση της Επιτροπής με την οποία έγινε δεκτή η υποβληθείσα από τη γαλλική εθνική αρχή ανταγωνισμού αίτηση να εξεταστεί η πράξη συγκέντρωσης που είχε ως αντικείμενο την απόκτηση του αποκλειστικού ελέγχου της Grail από την Illumina. Ακόμη, ακύρωσε τις αποφάσεις της Επιτροπής με τις οποίες έγιναν δεκτά τα αιτήματα των εθνικών αρχών ανταγωνισμού της Ελλάδας, του Βελγίου, της Νορβηγίας, της Ισλανδίας και των Κάτω Χωρών να συνυποβάλουν την προαναφερθείσα αίτηση παραπομπής. Κατόπιν μακροσκελούς ανάλυσης, το Δικαστήριο διαπίστωσε, ειδικότερα, ότι το ΓεΔΕΕ υπέπεσε σε νομικό σφάλμα κατά την ερμηνεία του άρθρου 22 παρ. 1 του Κανονισμού 139/2004, κρίνοντας ότι, βάσει γραμματικής, ιστορικής, συστηματικής και τελολογικής ερμηνείας του εν λόγω Κανονισμού, τα κράτη μέλη μπορούσαν, υπό προϋποθέσεις, να ζητήσουν την παραπομπή συγκέντρωσης που δεν έχει ευρωπαϊκή διάσταση, ανεξαρτήτως της ύπαρξης ή του πεδίου εφαρμογής τυχόν εθνικής τους νομοθεσίας σχετικής με τον εκ των προτέρων έλεγχο των συγκεντρώσεων. Πιο συγκεκριμένα, κατά το Δικαστήριο, κακώς το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι το άρθρο 22 του εν λόγω Κανονισμού έπρεπε να θεωρηθεί ως «διορθωτικός μηχανισμός» ο οποίος αποσκοπεί στον αποτελεσματικό έλεγχο όλων των συγκεντρώσεων που έχουν σημαντικές επιπτώσεις στη διάρθρωση του ανταγωνισμού στην Ένωση καθιστώντας δυνατό τον έλεγχο πράξεων που δεν υπερβαίνουν ούτε τα ενωσιακά ούτε τα εθνικά κατώτατα όρια. Σύμφωνα με την άποψη του Δικαστηρίου, μια τέτοια ερμηνεία δεν συμβιβάζεται με ορισμένους σκοπούς του Κανονισμού 139/2004. Από τις αιτιολογικές σκέψεις του Κανονισμού 139/2004 συνάγεται ότι ο Κανονισμός αυτός αποσκοπεί στην καθιέρωση αποτελεσματικού και προβλέψιμου συστήματος ελέγχου, το οποίο θα λαμβάνει υπόψη την ανάγκη ασφάλειας δικαίου και θα στηρίζεται στην αρχή του «ενιαίου ελέγχου» (αιτιολογικές σκ. 8 και 11). Στο πλαίσιο αυτό, τα κατώτατα όρια που καθορίζονται ως κριτήριο για το αν μια πράξη πρέπει να κοινοποιηθεί ή όχι έχουν κεφαλαιώδη σημασία για την αποτελεσματικότητα, την προβλεψιμότητα και την ασφάλεια δικαίου που πρέπει να κατοχυρώνονται υπέρ των συμμετεχόντων μερών. Ο λόγος είναι ότι οι επιχειρήσεις οι οποίες υπόκεινται δυνητικώς σε υποχρεώσεις κοινοποίησης και αναστολής πρέπει να μπορούν να προσδιορίσουν με ευκολία αν το σχέδιό τους για πράξη συγκέντρωσης πρέπει να υποβληθεί σε εκ των προτέρων εξέταση και, σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, από ποια αρχή και πότε μπορεί να αναμένεται σχετική απόφαση της αρχής αυτής.

► Κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης

Το Δικαστήριο επικυρώνει το πρόστιμο ύψους 2,4 δισεκατομμυρίων ευρώ που επιβλήθηκε στην Google λόγω κατάχρησης δεσπόζουσας θέσης

> *αίτηση αναιρέσεως – ανταγωνισμός – κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης – αγορές γενικής αναζήτησης και εξειδικευμένης αναζήτησης προϊόντων στο διαδίκτυο – απόφαση με την οποία διαπιστώνεται παράβαση του άρθρου 102 ΣΛΕΕ και του άρθρου 54 της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο (ΕΟΧ) – κατάχρηση μέσω μόχλευσης – υγιής ανταγωνισμός ή αντίθετη προς τους κανόνες του ανταγωνισμού πρακτική – τρόπος εμφάνισης τον οποίο επιλέγει η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση, ευνοώντας τα αποτελέσματα της δικής της υπηρεσίας εξειδικευμένης αναζήτησης – δυνητικά αντίθετα προς τους κανόνες του ανταγωνισμού αποτελέσματα – αιτιώδης συνάφεια μεταξύ κατάχρησης και αποτελεσμάτων – βάρος αποδείξεως – αντιπαράδειγμα – ικανότητα αποκλεισμού των ανταγωνιστών από την αγορά – κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή*

ΔΕΕ C-48/22 P, Google και Alphabet/Επιτροπή (Google Shopping), 10.09.2024, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγήτρια: O. Spineanu-Matei, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2024:726 – Αίτηση αναιρέσεως

Στις 27 Ιουνίου 2017, η Επιτροπή εξέδωσε την απόφαση C(2017) 4444 final, σχετικά με διαδικασία βάσει του άρθρου 102 ΣΛΕΕ και του άρθρου 54 της Συμφωνίας για

τον ΕΟΧ, με την οποία διαπίστωσε ότι η Google είχε καταχραστεί σε διάφορα χρονικά σημεία, αρχής γενομένης από τον Ιανουάριο του 2008, τη δεσπόζουσα θέση που κατείχε σε δεκατρείς εθνικές αγορές γενικής αναζήτησης εντός του ΕΟΧ. Η κατάχρηση συνίστατο στην προνομιακή τοποθέτηση και παρουσίαση, στις σελίδες γενικών αποτελεσμάτων της Google, του δικού της εργαλείου σύγκρισης προϊόντων σε σχέση με τα ανταγωνιστικά εργαλεία σύγκρισης. Πιο συγκεκριμένα, η συμπεριφορά την οποία η Επιτροπή προσδιόρισε ως πηγή της κατάχρησης συνίστατο κατ' ουσίαν στο ότι η Google τοποθετούσε το δικό της εργαλείο σύγκρισης προϊόντων σε περίοπτη και ελκυστική θέση μέσα σε ειδικά «boxes» στις σελίδες γενικών αποτελεσμάτων, χωρίς να εφαρμόζει ως προς αυτό τους αλγορίθμους προσαρμογής που χρησιμοποιούνταν για τη γενική αναζήτηση. Αντιθέτως, τα ανταγωνιστικά εργαλεία σύγκρισης προϊόντων μπορούσαν να εμφανίζονται στις ίδιες σελίδες μόνον υπό τη μορφή αποτελεσμάτων γενικής αναζήτησης (μπλε υπερσυνδέσμων), και ποτέ σε εμπλουτισμένο μορφότυπο, παράλληλα δε η σειρά κατάταξής τους στα γενικά αποτελέσματα υποβιβαζόταν μέσω των εν λόγω αλγορίθμων προσαρμογής. Τούτο είχε ως αποτέλεσμα να μειώνεται η κίνηση από τις σελίδες γενικών αποτελεσμάτων της Google προς τα ανταγωνιστικά εργαλεία σύγκρισης προϊόντων και να αυξάνεται η κίνηση προς το δικό της εργαλείο σύγκρισης, κάτι που ήταν δυνατόν να επιφέρει αντίθετα προς τους κανόνες του ανταγωνισμού αποτελέσματα στις δεκατρείς αντίστοιχες εθνικές αγορές εξειδικευμένης αναζήτησης για τη σύγκριση προϊόντων, αλλά και στις δεκατρείς αγορές γενικής αναζήτησης. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή επέβαλε στην Google χρηματική κύρωση ύψους 2.424.495.000 ευρώ, εκ των οποίων τα 523.518.000 ευρώ τής επιβλήθηκαν εις ολόκληρον με την Alphabet. Επισημαίνεται ότι, από τις 2 Οκτωβρίου 2015, η Google αποτελεί θυγατρική κατά 100 % της Alphabet.

Στις 11 Σεπτεμβρίου 2017, οι Google και Alphabet άσκησαν προσφυγή ενώπιον του ΓεΔΕΕ με αίτημα την ακύρωση της απόφασης της Επιτροπής και, επικουρικώς, τη διαγραφή ή τη μείωση του ποσού του επιβληθέντος προστίμου. Με την απόφασή του, της 10ης Νοεμβρίου 2021, το ΓεΔΕΕ απέρριψε κατ' ουσίαν την προσφυγή επικυρώνοντας την ανάλυση της Επιτροπής όσον αφορά την αγορά εξειδικευμένης αναζήτησης για τη σύγκριση προϊόντων [Τ-612/17, *Google και Alphabet/Επιτροπή (Google Shopping)*]. Αντιθέτως, όσον αφορά τις εθνικές αγορές γενικής αναζήτησης, το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι η Επιτροπή είχε στηριχθεί σε εκτιμήσεις οι οποίες ήταν υπερβολικά ασαφείς για να δικαιολογήσουν την ύπαρξη αντίθετων προς τους κανόνες του ανταγωνισμού αποτελεσμάτων. Ως εκ τούτου, το ΓεΔΕΕ ακύρωσε την επίμαχη απόφαση μόνον κατά το μέρος που η Επιτροπή είχε διαπιστώσει παράβαση εκ μέρους της Google και της Alphabet του άρθρου 102 ΣΛΕΕ και του άρθρου 54 της Συμφωνίας για τον ΕΟΧ σε δεκατρείς εθνικές αγορές γενικής αναζήτησης εντός του ΕΟΧ βάσει της ύπαρξης αντίθετων προς τους κανόνες του ανταγωνισμού αποτελεσμάτων στις αγορές αυτές. Κατά τα λοιπά, απέρριψε την προσφυγή. Επιπλέον, κατ' ενάσκηση της πλήρους δικαιοδοσίας του, διατήρησε στο σύνολό του το πρόστιμο που είχε επιβληθεί από την Επιτροπή.

Κατόπιν αυτής της εξέλιξης, οι Google και Alphabet άσκησαν αίτηση αναίρεσης ενώπιον του Δικαστηρίου ζητώντας την αναίρεση της απόφασης του ΓεΔΕΕ, κατά το μέρος που είχε απορρίψει την προσφυγή τους, και την ακύρωση της απόφασης της Επιτροπής.

Με απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2024, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου απέρριψε την αίτηση αναίρεσης στο σύνολό της και, συνακόλουθα, επικύρωσε την απόφαση του ΓεΔΕΕ. Πρώτον, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το ΓεΔΕΕ ορθώς είχε κρίνει ότι η Επιτροπή δεν είχε υποπέσει σε πλάνη περί το δίκαιο παραλείποντας να εκτιμήσει αν οι πρακτικές που προσάπτονταν στην Google πληρούσαν τις προϋποθέσεις που διατυπώθηκαν με τη νομολογία *Bronner* (C-7/97) για τον χαρακτηρισμό τους υπό το πρίσμα του άρθρου 102 ΣΛΕΕ. Ειδικότερα, διευκρινίστηκε ότι, με τη νομολογία αυτή, είχε κριθεί ότι η άρνηση παροχής πρόσβασης σε υποδομή η οποία έχει αναπτυχθεί από κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση για τις ανάγκες των δικών της δραστηριοτήτων και η οποία ανήκει στην επιχείρηση αυτή μπορεί να συνιστά κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης, υπό την προϋπόθεση όχι μόνον ότι η άρνηση αυτή είναι ικανή να εξαλείψει κάθε ανταγωνισμό στη σχετική αγορά εκ μέρους του αιτούντος την πρόσβαση και δεν μπορεί να δικαιολογηθεί αντικειμενικώς, αλλά και ότι η υποδομή αυτή καθεαυτήν είναι απαραίτητη για την άσκηση της δραστηριότητας του αιτούντος την πρόσβαση, υπό την έννοια ότι δεν υφίσταται κανένα πραγματικό ή δυνητικό υποκατάστατο της εν λόγω υποδομής. Ωστόσο, η περίπτωση της Google διαφέρει, κατά το Δικαστήριο, από την ανωτέρω υπόθεση στο μέτρο που η Google παρέχει πρόσβαση στην υποδομή της, αλλά εξαρτά την πρόσβαση αυτή από αθέμιτους όρους.

Δεύτερον, το Δικαστήριο απέρριψε τον λόγο αναίρεσης με τον οποίο υποστηρίχθηκε ότι το ΓεΔΕΕ υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κατά το μέρος που επικύρωσε την απόφαση της Επιτροπής, μολονότι στην απόφαση αυτή δεν προσδιοριζόταν η συμπεριφορά που αποκλίνει από τον υγιή ανταγωνισμό. Συναφώς, υπενθυμίστηκε ότι το άρθρο 102 ΣΛΕΕ δεν αντιτίθεται στην ύπαρξη δεσπόζουσας θέσης αυτή καθεαυτήν, αλλά αποκλειστικώς στην καταχρηστική εκμετάλλευσή της. Σύμφωνα με τη νομολογία, προκειμένου να διαπιστωθεί καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης, απαιτείται να αποδειχθεί ότι, λόγω της χρήσης μέσων διαφορετικών από εκείνα που διέπουν τον υγιή ανταγωνισμό, η επίμαχη συμπε-

ριφορά έχει ως πραγματικό ή δυνητικό αποτέλεσμα να περιορίζει τον ανταγωνισμό στη σχετική αγορά. Μεταξύ των πραγματικών περιστάσεων που είναι κρίσιμες προκειμένου να εκτιμηθεί κατά πόσον μια επιχείρηση εκμεταλλεύεται καταχρηστικώς τη δεσπόζουσα θέση της περιλαμβάνονται όχι μόνον εκείνες οι οποίες αφορούν την ίδια τη συμπεριφορά, αλλά και εκείνες οι οποίες αφορούν είτε την οικεία ή τις οικείες αγορές είτε τη λειτουργία του ανταγωνισμού στην αγορά ή τις αγορές αυτές. Εν προκειμένω, η Επιτροπή, και εν συνεχεία το ΓεΔΕΕ, επικαλέστηκαν τρεις ειδικές περιστάσεις προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσον η Google ασκούσε υγιή ανταγωνισμό: α) τη σημασία της κίνησης που δημιουργούνταν από τη μηχανή γενικής αναζήτησης της Google για τα εργαλεία σύγκρισης προϊόντων, β) τη συμπεριφορά των χρηστών κατά την πραγματοποίηση αναζητήσεων στο διαδίκτυο και γ) το γεγονός ότι η εκτρεπόμενη κίνηση από τις σελίδες γενικών αποτελεσμάτων της Google αντιπροσώπευε μεγάλο ποσοστό της κίνησης προς τα ανταγωνιστικά εργαλεία σύγκρισης προϊόντων και ήταν ουσιαστικά αδύνατον να αντικατασταθεί από άλλες πηγές. Όπως παρατήρησε το Δικαστήριο, οι τρεις αυτές ειδικές περιστάσεις αποτελούσαν στοιχεία του πλαισίου εντός του οποίου λειτουργούσαν η μηχανή γενικής αναζήτησης της Google και οι υπηρεσίες σύγκρισης προϊόντων και εντός του οποίου εκδηλώθηκε η επίμαχη συμπεριφορά. Συνεπώς, ορθώς το ΓεΔΕΕ επιβεβαίωσε την εκτίμηση της Επιτροπής, ότι οι εν λόγω περιστάσεις ήταν κρίσιμες προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσον η Google ασκούσε υγιή ανταγωνισμό.

Τρίτον, το Δικαστήριο απέρριψε τον ισχυρισμό των αναιρεσειουσών ότι το ΓεΔΕΕ υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο δεχόμενο ότι η Google προέβη σε διακρίσεις μεταξύ του δικού της εργαλείου σύγκρισης προϊόντων και των ανταγωνιστικών υπηρεσιών σύγκρισης προϊόντων στις σελίδες γενικής αναζήτησης, χωρίς να αποδείξει αυθαίρετη διαφορετική μεταχείριση. Συναφώς, διαπιστώθηκε ότι το ΓεΔΕΕ ορθώς κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, λαμβανομένων υπόψη των χαρακτηριστικών της αγοράς και των ειδικών περιστάσεων που προαναφέρθηκαν, η συμπεριφορά της Google συνιστούσε δυσμενή διάκριση και δεν ενέπιπτε στο πλαίσιο του υγιούς ανταγωνισμού.

Τέλος, το Δικαστήριο απέρριψε τον ισχυρισμό των αναιρεσειουσών ότι το ΓεΔΕΕ υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο όταν έκρινε ότι, στο πλαίσιο της ανάλυσης των αντίθετων προς τους κανόνες του ανταγωνισμού αποτελεσμάτων των πρακτικών που προσάπτονται στην Google, η Επιτροπή δεν ήταν υποχρεωμένη να εξετάσει αν οι πρακτικές αυτές ήταν ικανές να αποκλείσουν από την αγορά ανταγωνιστές εξίσου αποτελεσματικούς με την Google. Στο πλαίσιο αυτό, υπενθυμίστηκε ότι η διαπίστωση παράβασης υπό το πρίσμα του άρθρου 102 ΣΛΕΕ δεν εξαρτάται από την απόδειξη ότι η οικεία συμπεριφορά είναι ικανή να εκτοπίσει έναν εξίσου αποτελεσματικό ανταγωνιστή. Εξάλλου, εν προκειμένω, σύμφωνα με το Δικαστήριο, ορθώς το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι, υπό τις ειδικές συνθήκες της σχετικής αγοράς, η Επιτροπή δεν θα μπορούσε να συναγάγει αντικειμενικά και αξιόπιστα αποτελέσματα όσον αφορά την αποτελεσματικότητα των ανταγωνιστών της Google και, συνεπώς, ότι το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή δεν θα ήταν λυσιτελές.

► Ρήτρες καλύτερης τιμής

Ακόμη και αν θεωρηθεί αποδεδειγμένο το γεγονός ότι οι ρήτρες καλύτερης τιμής που χρησιμοποιεί η Booking.com αποσκοπούν στην καταπολέμηση ενδεχόμενων φαινομένων παρασιτισμού και είναι απαραίτητες για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικτυακών υπηρεσιών ξενοδοχειακών κρατήσεων, οι εν λόγω ρήτρες δεν μπορούν, καταρχήν, να χαρακτηριστούν ως «παρεπόμενοι περιορισμοί» κατά την έννοια του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης

> *προδικαστική παραπομπή – ανταγωνισμός – άρθρο 101 ΣΛΕΕ – συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων – συμβάσεις συναφθείσες μεταξύ διαδικτυακής πλατφόρμας κρατήσεων και ξενοδόχων – ρήτρες καλύτερης τιμής – παρεπόμενος περιορισμός – απαλλαγή κατά κατηγορία – κάθετες συμφωνίες – Κανονισμός (ΕΕ) 330/2010 – άρθρο 3 παρ. 1 – ορισμός της σχετικής αγοράς*

ΔΕΕ C-264/23, Booking.com και Booking.com (Deutschland), 19.09.2024, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: A. Prechal, Εισηγητής: N. Wahl, Γεν. Εισαγγελέας: A. M. Collins, ECLI: EU:C:2024:764 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, των Booking.com BV και Booking.com (Deutschland) GmbH (στο εξής, από κοινού: Booking.com) και, αφετέρου, των 25hours Hotel Company Berlin GmbH και 62 άλλων ξενοδοχειακών μονάδων ευρισκόμενων στη Γερμανία σχετικά με το κύρος, υπό το πρίσμα του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, των ρητρών καλύτερης τιμής τις οποίες χρησιμοποιεί η Booking.com στις συμβάσεις που συνάπτει με τις εν λόγω μονάδες.

Η Booking.com BV είναι εταιρεία ολλανδικού δικαίου με έδρα το Άμστερνταμ (Κάτω Χώρες), η οποία παρέχει παγκοσμίως υπηρεσίες διαμεσολάβησης για κρατήσεις καταλυμάτων μέσω της εκμετάλλευσης διαδικτυακής πλατφόρμας. Οι ξενοδοχειακές μονάδες καταβάλλουν προμήθεια στην Booking.com για κάθε κράτηση που πραγματοποιεί ένας πελάτης μέσω της πλατφόρμας αυτής, ενώ οι εν λόγω μονάδες μπορούν να χρησιμοποιούν και εναλλακτικούς διαύλους πωλήσεων, ανεξάρτητα από τη συγκεκριμένη πλατφόρμα.

Κατά την είσοδό της στη γερμανική αγορά το 2006, η Booking.com περιλάμβανε, στους γενικούς όρους των συμφωνιών που συνήπτε με τους παρόχους καταλυμάτων, ρήτρα βάσει της οποίας δεν επιτρεπόταν στους εν λόγω παρόχους να προσφέρουν, μέσω των δικών τους διαύλων πωλήσεων ή μέσω διαύλων πωλήσεων τους οποίους εκμεταλλεύονταν τρίτοι, δωμάτια σε τιμή χαμηλότερη από την προτεινόμενη στον ιστότοπο της Booking.com («ευρεία ρήτρα καλύτερης τιμής»). Από την 1η Ιουλίου 2015, η ευρεία ρήτρα καλύτερης τιμής αντικαταστάθηκε από τη λεγόμενη «στενή ρήτρα καλύτερης τιμής», βάσει της οποίας η απαγόρευση προς τους παρόχους καταλυμάτων να προσφέρουν τα δωμάτιά τους σε καλύτερες τιμές από αυτές που προτείνονται μέσω της Booking.com ισχύει μόνο για τις προσφορές που γίνονται μέσω των δικών τους διαύλων πωλήσεων.

Η Bundeskartellamt (Ομοσπονδιακή Αρχή Ανταγωνισμού, Γερμανία) έκρινε ότι τόσο η ευρεία όσο και η στενή ρήτρα καλύτερης τιμής ήταν αντίθετες προς την απαγόρευση των συμπράξεων κατά το δίκαιο της Ένωσης και το γερμανικό δίκαιο και διέταξε την παύση της χρήσης τους. Το Oberlandesgericht Düsseldorf (ανώτερο περιφερειακό δικαστήριο Ντίσελντορφ, Γερμανία) κατέληξε στο ίδιο συμπέρασμα ως προς την ευρεία ρήτρα καλύτερης τιμής. Αντίθετα, ως προς τη στενή ρήτρα καλύτερης τιμής, το εν λόγω δικαστήριο έκρινε, μεταξύ άλλων, ότι αυτή περιόριζε μεν τον ανταγωνισμό, πλην όμως μπορούσε, ως παρεπόμενος περιορισμός, να θεωρηθεί αναγκαία ώστε να δύναται η Booking.com να λάβει δίκαιη αμοιβή για την παροχή των υπηρεσιών της. Με απόφαση της 18ης Μαΐου 2021, το Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας αναίρεσε (χωρίς να έχει υποβάλει σχετικό ερώτημα στο ΔΕΕ) την ως άνω απόφαση του Oberlandesgericht Düsseldorf ως προς τη στενή ρήτρα καλύτερης τιμής, διαπιστώνοντας τελικά ότι μια τέτοια ρήτρα περιόριζε σημαντικά τον ανταγωνισμό στην αγορά των διαδικτυακών πλατφορμών ξενοδοχειακών κρατήσεων και στην αγορά των ξενοδοχειακών καταλυμάτων και δεν μπορούσε να τύχει καμίας απαλλαγής από την απαγόρευση των συμπράξεων κατά το δίκαιο της Ένωσης και το γερμανικό δίκαιο.

Στο μεταξύ, το 2020, μια ένωση που εκπροσωπεί περισσότερα από 2.600 ξενοδοχεία άσκησε, ενώπιον γερμανικού δικαστηρίου, αγωγή αποζημίωσης κατά της Booking.com με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που υποστηρίζουν ότι υπέστησαν τα μέλη της λόγω των ρητρών καλύτερης τιμής. Ακολούθως, η Booking.com άσκησε ενώπιον του Rechtbank Amsterdam (πρωτοδικείου Άμστερνταμ, Κάτω Χώρες) αγωγή με αίτημα να αναγνωριστεί, αφενός, ότι οι ρήτρες καλύτερης τιμής τις οποίες χρησιμοποιεί δεν αντιβαίνουν στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ και, αφετέρου, ότι οι εναγόμενες της κύριας δίκης δεν υπέστησαν ζημία λόγω των ρητρών αυτών. Το δικαστήριο αυτό, έχοντας αμφιβολίες σχετικά με το εάν οι ευρείες και οι στενές ρήτρες καλύτερης τιμής συμβιβάζονται με τους κανόνες περί ανταγωνισμού της Ένωσης, αποφάσισε να υποβάλει στο ΔΕΕ σχετικά προδικαστικά ερωτήματα.

Στην απόφασή του, το ΔΕΕ διαπίστωσε αρχικά ότι η παροχή διαδικτυακών υπηρεσιών ξενοδοχειακών κρατήσεων από πλατφόρμες, όπως η Booking.com, έχει ουδέτερο ή ακόμη και θετικό αποτέλεσμα για τον ανταγωνισμό, καθώς οι εν λόγω υπηρεσίες βελτιώνουν σημαντικά την αποτελεσματικότητα. Και τούτο, διότι επιτρέπουν, αφενός, στους καταναλωτές να έχουν πρόσβαση σε ευρύ φάσμα προσφορών καταλυμάτων και να συγκρίνουν με απλό και γρήγορο τρόπο τις προσφορές αυτές βάσει διαφόρων κριτηρίων και, αφετέρου, στους παρόχους καταλυμάτων να αποκτήσουν μεγαλύτερη προβολή και να αυξήσουν έτσι τον αριθμό των δυνητικών πελατών. Αντίθετα, το ΔΕΕ κατέληξε ότι δεν αποδεικνύεται ότι οι ρήτρες καλύτερης τιμής, ευρείες ή στενές, είναι αντικειμενικώς αναγκαίες για την υλοποίηση της εν λόγω κύριας πράξης και ανάλογες προς τον επιδιωκόμενο σκοπό. Για τις μεν ευρείες ρήτρες σημείωσε ότι υπάρχει το ενδεχόμενο να μειώσουν τον ανταγωνισμό μεταξύ των διαφόρων πλατφορμών ξενοδοχειακών κρατήσεων και να εκτοπίσουν τις μικρές και τις νεοεισερχόμενες πλατφόρμες. Για τις δε στενές ρήτρες σημείωσε το ίδιο, προσθέτοντας ότι, μολονότι οι τελευταίες αυτές ρήτρες, εκ πρώτης όψεως, έχουν σε μικρότερο βαθμό αποτέλεσμα περιοριστικό του ανταγωνισμού, δεν προκύπτει ότι είναι αντικειμενικώς αναγκαίες για τη διασφάλιση της οικονομικής βιωσιμότητας της πλατφόρμας ξενοδοχειακών κρατήσεων. Σε κάθε περίπτωση, κατά το ΔΕΕ, ακόμη και αν θεωρηθεί αποδεδειγμένο το γεγονός ότι οι ρήτρες αυτές αποσκοπούν στην καταπολέμηση ενδεχόμενων φαινομένων παρασιτισμού και είναι απαραίτητες για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των ανωτέρω υπηρεσιών, οι εν λόγω ρήτρες δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως «παρεπόμενοι περιορισμοί».

Στη συνέχεια, το ΔΕΕ αναφέρθηκε συνοπτικά στις προϋποθέσεις απαλλαγής ορισμένων συμφωνιών, βάσει του άρθρου 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ, οι οποίες μνημονεύονται στον Κανονισμό 330/2010. Συναφώς, υπογράμμισε ότι ο ορισμός της σχετικής αγοράς προϊόντων εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο με βάση το σύνολο των στοιχείων που του έχουν υποβληθεί. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο οφείλει να λάβει υπόψη τις εκτιμήσεις της Ομοσπονδιακής Αρχής Ανταγωνισμού και των γερμανικών δικαστηρίων.

► Κρατικές ενισχύσεις

Tax rulings στον όμιλο Apple

αίτηση αναιρέσεως – κρατικές ενισχύσεις – άρθρο 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ – φορολογικές αποφάσεις προέγκρισης (tax

rulings) που εκδίδονται από κράτος μέλος – επιλεκτικά φορολογικά πλεονεκτήματα – επιμερισμός των κερδών που προκύπτουν από άδειες διανοητικής ιδιοκτησίας στα υποκαταστήματα αλλοδαπών εταιρειών – αρχή του πλήρους ανταγωνισμού

ΔΕΕ C-465/20 P, Επιτροπή/Ιρλανδία κ.λπ., 10.09.2024, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: N. Wahl, Γεν. Εισαγγελέας: G. Pitruzzella, ECLI:EU:C:2024:724 – Αίτηση αναιρέσεως

Μητρική του ομίλου Apple είναι η εταιρεία Apple Inc, που εδρεύει στις Η.Π.Α., η οποία ελέγχει διάφορες εταιρείες που έχουν συσταθεί κατά το ιρλανδικό δίκαιο μέσω της κατά 100% θυγατρικής της, Apple Operations International, που κατέχει το 100% της Apple Operations Europe (AOE). Η AOE κατέχει το 100% της Apple Sales International (ASI). Η ASI και η AOE έχουν συσταθεί στην Ιρλανδία, αλλά δεν είναι φορολογικοί κάτοικοι Ιρλανδίας. Καθεμία από αυτές διαθέτει ένα υποκατάστημα στην Ιρλανδία, το οποίο δεν έχει ξεχωριστή νομική προσωπικότητα.

Η ASI και η AOE είχαν συνάψει με τη μητρική Apple Inc. συμφωνία επιμερισμού του κόστους, η οποία προέβλεπε, μεταξύ άλλων, την παραχώρηση σε αυτές αδειών χρήσης, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιούν τα δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας του ομίλου. Η χρήση αυτή συνίστατο, ιδίως, στην κατασκευή και πώληση των σχετικών προϊόντων σε όλες τις περιοχές εκτός της αμερικανικής ηπείρου.

Σύμφωνα με τις διατάξεις του ιρλανδικού εταιρικού φορολογικού δικαίου, οι εταιρείες που δεν είχαν έδρα στην Ιρλανδία φορολογούνταν για το επιχειρηματικό εισόδημα που αποκτούσαν άμεσα ή έμμεσα μέσω υποκαταστήματος στην Ιρλανδία. Το 1990, οι ιρλανδικές φορολογικές αρχές έλαβαν αιτήματα από τους προκατόχους της ASI και της AOE για να προσδιορίσουν τα φορολογητέα κέρδη τους. Στο πλαίσιο αυτό, εξέδωσαν δύο φορολογικές αποφάσεις προέγκρισης (tax rulings) το 1991 και το 2007.

Κατόπιν επίσημης διαδικασίας έρευνας που κινήθηκε το 2014, η Επιτροπή, με την απόφαση SA.38373/2014, έκρινε ότι οι επίμαχες φορολογικές αποφάσεις επέτρεψαν στην ASI και στην AOE να μειώσουν το ποσό του φόρου για το οποίο ήταν υπόχρεες στην Ιρλανδία κατά την περίοδο 1991-2014, και ότι αυτή η μείωση του ποσού του φόρου αποτελούσε πλεονέκτημα έναντι άλλων εταιρειών που βρίσκονταν σε συγκρίσιμη κατάσταση. Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή έκρινε πως το γεγονός ότι οι ιρλανδικές φορολογικές αρχές είχαν αποδεχθεί την παραδοχή ότι οι άδειες εκμετάλλευσης των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του ομίλου Apple που κατείχαν η ASI και η AOE, και επομένως τα έσοδα που προέρχονται από αυτές, έπρεπε να κατανεμηθούν εκτός Ιρλανδίας, είχε ως αποτέλεσμα τα ετήσια φορολογητέα κέρδη της ASI και της AOE στην Ιρλανδία να αποκλίνουν από μια αξιόπιστη προσέγγιση που βασίζεται στις συνθήκες της αγοράς.

Η Ιρλανδία, η ASI και η AOE άσκησαν προσφυγές ακυρώσεως ενώπιον του ΓεΔΕΕ (T-778/16 & T-892/16), οι οποίες έγιναν δεκτές. Το ΓεΔΕΕ έκρινε ως εσφαλμένη την κύρια επιχειρηματολογία της Επιτροπής σχετικά με την ύπαρξη πλεονεκτήματος για δύο λόγους που αφορούσαν, πρώτον, τις εκτιμήσεις της σχετικά με την «κανονική» φορολόγηση βάσει της ιρλανδικής φορολογικής νομοθεσίας και, δεύτερον, τις εκτιμήσεις της σχετικά με τις δραστηριότητες εντός του ομίλου Apple. Στη βάση αυτή, ακύρωσε την παραπάνω απόφαση της Επιτροπής. Κατόπιν τούτου, η Επιτροπή άσκησε την παρούσα αίτηση αναιρέσεως ενώπιον του ΔΕΕ.

Το ΔΕΕ ξεκίνησε την ανάλυσή του με ορισμένες προκαταρκτικές παρατηρήσεις που συνοψίζουν τη νομολογία του επί του ελέγχου φορολογικών μέτρων. Μεταξύ αυτών, υπενθύμισε ότι οι παρεμβάσεις των κρατών μελών σε τομείς, οι οποίοι δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο εναρμόνισης στο ενωσιακό δίκαιο, δεν αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής των διατάξεων της ΣΛΕΕ περί κρατικών ενισχύσεων. Επομένως, τα κράτη μέλη οφείλουν να απέχουν από τη θέσπιση οποιουδήποτε φορολογικού μέτρου ικανού να αποτελέσει κρατική ενίσχυση ασυμβίβαστη με την κοινή αγορά. Όσον αφορά την προϋπόθεση σχετικά με το επιλεκτικό πλεονέκτημα, αυτή επιβάλλει να εξετάζεται εάν, στο πλαίσιο δεδομένου νομικού καθεστώτος, το επίμαχο εθνικό μέτρο είναι ικανό να ευνοήσει «ορισμένες επιχειρήσεις ή ορισμένους κλάδους παραγωγής» έναντι άλλων που τελούν, από πλευράς του επιδιωκόμενου σκοπού, σε συγκρίσιμη πραγματική και νομική κατάσταση και υφίστανται, ως αποτέλεσμα, διαφορετική μεταχείριση, δυνάμενη κατ' ουσίαν να χαρακτηριστεί ως εισάγουσα δυσμενείς διακρίσεις. Στο πλαίσιο αυτό, υπενθύμισε τον έλεγχο των τριών σταδίων για φορολογικά μέτρα και τις βασικές αρχές που διατυπώθηκαν στις αποφάσεις C-451/21 P και C-454/21 P.

α) Η αρχή των ίσων αποστάσεων και η εφαρμογή της προσέγγισης «κατ' αποκλεισμόν»

Στη βάση των εν λόγω αρχών, το ΔΕΕ εξέτασε, εν πρώτοις, τη μεθοδολογία της Επιτροπής. Η Επιτροπή είχε επιμερίσει τα κέρδη που προέκυψαν από την εκμετάλλευση των αδειών χρήσης δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας στα ιρλανδικά υποκαταστήματα, με την αιτιολογία ότι τα κεντρικά γραφεία της ASI και της AOE δεν είχαν υπαλλήλους ή φυσική παρουσία που να διασφαλίζει τον έλεγχο και τη διαχείρισή τους. Το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι η εν λόγω μεθοδολογία ήταν εσφαλμένη, διότι κατέληγε σε μία προσέγγιση για τον επιμερισμό των κερδών «κατ' αποκλεισμόν», η οποία δεν συνάδει με την αρχή των ίσων αποστάσεων.

Το ΔΕΕ επεσήμανε, αρχικά, ότι η συλλογιστική της Επιτροπής θεμελιώνεται στην παραδοχή ότι η εφαρμογή του οικείου πλαισίου αναφοράς απαιτούσε να καθοριστεί εκ των προτέρων μία μέθοδος επιμερισμού των κερδών, η οποία δεν οριζόταν στις ίδιες αυτές διατάξεις αναφοράς. Περαιτέρω, η παραπάνω μέθοδος έπρεπε να καταλήξει σε αποτέλεσμα σύμφωνο με την αρχή των ίσων αποστάσεων (ή αρχή του πλήρους ανταγωνισμού). Η παραδοχή αυτή δεν αμφισβητήθηκε από το ΓεΔΕΕ, το οποίο, όμως, υπογράμμισε ότι το άρθρο 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ δεν συνεπάγεται την υποχρέωση των κρατών μελών να εφαρμόζουν την αρχή αυτή, ανεξάρτητα από το περιεχόμενο της εθνικής φορολογικής νομοθεσίας που εφαρμόζεται στη φορολόγηση των εν λόγω εταιρειών. Το ΔΕΕ παρατήρησε ότι η εφαρμογή της αρχής των ίσων αποστάσεων στην παρούσα υπόθεση βασίζεται στους φορολογικούς κανόνες του ιρλανδικού δικαίου που αφορούν τη φορολογία των εταιρειών και, ως εκ τούτου, στο σύστημα αναφοράς που είχε προσδιορίσει η Επιτροπή και επιβεβαίωσε το ΓεΔΕΕ. Το τελευταίο, μάλιστα, αναγνώρισε ότι η εφαρμογή του οικείου πλαισίου αναφοράς αντιστοιχούσε κατ' ουσίαν στη λειτουργική και πραγματική ανάλυση στο πλαίσιο του πρώτου σταδίου ανάλυσης που υιοθετεί ο ΟΟΣΑ και το οποίο στάδιο αποσκοπεί στον προσδιορισμό των στοιχείων του ενεργητικού, των δραστηριοτήτων και των κινδύνων που πρέπει να επιμερίζονται στη μόνιμη εγκατάσταση μιας εταιρείας. Στη βάση αυτή, διαπίστωσε ότι η Επιτροπή δεν είχε υποπέσει σε σφάλμα, όταν στηρίχθηκε στην αρχή των ίσων αποστάσεων, προκειμένου να διαπιστώσει εάν, κατά την εφαρμογή του πλαισίου αναφοράς από τις ιρλανδικές φορολογικές αρχές, το ποσοστό των κερδών που αποδόθηκαν στα υποκαταστήματα της ASI και της AOE για τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες στην Ιρλανδία αντιστοιχούσε στο επίπεδο των κερδών που θα είχαν αποκτηθεί από την άσκηση των εν λόγω επιχειρηματικών δραστηριοτήτων υπό συνθήκες αγοράς. Η προσέγγιση της Επιτροπής συμπίπτει κατ' ουσίαν με την εγκεκριμένη προσέγγιση του ΟΟΣΑ για την εφαρμογή της αρχής των ίσων αποστάσεων και λαμβάνει υπόψη την κατανομή των περιουσιακών στοιχείων, των δραστηριοτήτων και των κινδύνων μεταξύ των υποκαταστημάτων αυτών και άλλων τμημάτων των εταιρειών αυτών.

Περαιτέρω, η Επιτροπή θεώρησε ότι, όσον αφορά τη μέθοδο επιμερισμού κερδών που βασίζεται στην αρχή των ίσων αποστάσεων την οποία, κατά την άποψή της, έπρεπε να ακολουθήσουν οι ιρλανδικές φορολογικές αρχές δυνάμει των κανόνων του συστήματος αναφοράς, τα κέρδη που καταλογίζονται στο υποκατάστημα αλλοδαπής εταιρείας είναι «*τα κέρδη που αναμένεται ότι θα είχε το εν λόγω υποκατάστημα, υπό συνθήκες πλήρους ανταγωνισμού, ιδίως στις συναλλαγές του με τα άλλα μέρη της επιχείρησης, εάν ήταν χωριστή και ανεξάρτητη επιχείρηση με τις ίδιες ή παρεμφερείς δραστηριότητες υπό τις ίδιες ή παρεμφερείς συνθήκες, λαμβάνοντας υπόψη τις ασκούμενες δραστηριότητες, τα χρησιμοποιούμενα στοιχεία ενεργητικού και τους κινδύνους που αναλαμβάνει η εταιρία μέσω του υποκαταστήματός της και μέσω των άλλων μερών της επιχείρησης*» (σκ. 125). Επομένως, κατά την Επιτροπή, εναπέκειτο εν προκειμένω στις ιρλανδικές αρχές να εξακριβώσουν, πριν εγκρίνουν την προταθείσα από την Apple μέθοδο επιμερισμού κερδών, εάν, όπως ισχυριζόταν η Apple, οι άδειες διανοητικής ιδιοκτησίας και τα σχετικά κέρδη έπρεπε να επιμεριστούν εκτός Ιρλανδίας. Προς τούτο, όφειλαν να συγκρίνουν τις ασκούμενες δραστηριότητες, τα χρησιμοποιούμενα στοιχεία ενεργητικού και τους κινδύνους που αναλάμβαναν η ASI και η AOE μέσω, αντιστοίχως, των εδρών τους και των ιρλανδικών υποκαταστημάτων τους.

Το ΔΕΕ έκρινε ότι, βάσει της παραπάνω συλλογιστικής, η Επιτροπή εκτίμησε καταρχάς ότι, προκειμένου να καθορίσει, σύμφωνα με το σύστημα αναφοράς, τα φορολογητέα κέρδη της ASI και της AOE στην Ιρλανδία, σύμφωνα με την αρχή των ίσων αποστάσεων, έπρεπε να συγκριθούν οι δραστηριότητες που ασκούσαν, αντιστοίχως, οι έδρες και τα ιρλανδικά υποκαταστήματα των εταιρειών αυτών σε σχέση με τη χρήση των αδειών διανοητικής ιδιοκτησίας. Στη συνέχεια, κατ' εφαρμογήν του κριτηρίου αυτού, προέβη σε χωριστή εξέταση του ρόλου που ανέλαβε κάθε μία από τις ως άνω έδρες και κάθε ένα από τα συγκεκριμένα υποκαταστήματα σε σχέση με τις εν λόγω άδειες. Κατά το πέρας της εξέτασης, η Επιτροπή διαπίστωσε, αφενός, την πλήρη απουσία δραστηριοτήτων σε σχέση με τις άδειες διανοητικής ιδιοκτησίας, όσον αφορά τις έδρες και, αφετέρου, ενεργό ρόλο των ιρλανδικών υποκαταστημάτων που απέρρεε από την άσκηση δραστηριοτήτων και την ανάληψη κινδύνων που συνδέονται με τη διαχείριση και τη χρήση των επίμαχων αδειών. Η διαπίστωση ότι οι έδρες δεν ασκούσαν «ενεργές ή κρίσιμες» δραστηριότητες στηρίζεται στην έλλειψη αποδείξεων περί του αντιθέτου εκ μέρους της Apple Inc., σε συνδυασμό με τη διαπίστωση της πραγματικής έλλειψης ικανότητας των εδρών αυτών να προβούν όντως στις δραστηριότητες αυτές. Στη βάση αυτή, το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι η κύρια συλλογιστική της Επιτροπής δεν στηρίζεται μόνο στη μη άσκηση δραστηριοτήτων συναφών με τις άδειες, ασκούμενων από τις έδρες σε σχέση με τις άδειες διανοητικής ιδιοκτησίας, αλλά και στην ανάλυση των δραστηριοτήτων που πράγματι ασκούσαν τα υποκαταστήματα σε σχέση με τις άδειες. Ως εκ τούτου, η διαπίστωση ότι οι έδρες δεν είχαν ούτε υπαλλήλους ούτε φυσική παρουσία εκτός των ιρλανδικών υποκαταστημάτων δεν ήταν από μόνο του καθοριστικό για το συμπέρασμα της Επιτροπής ότι οι άδειες διανοητικής ιδιοκτησίας και τα σχετικά κέρδη έπρεπε να επιμεριστούν στα υποκαταστήματα αυτά. Η Επιτροπή είχε συναγάγει το εν λόγω συμπέρασμα κατόπιν της συσχέτισης δύο διακριτών διαπιστώσεων, ήτοι, αφενός, της απουσίας ενεργών ή κρίσιμων δραστηριοτήτων και κινδύνων που αναλαμβάνουν οι έδρες και, αφε-

τέρου, της πολλαπλότητας και του κεντρικού χαρακτήρα των ασκούμενων δραστηριοτήτων και των κινδύνων που αναλαμβάνουν τα υποκαταστήματα.

Ενόψει των παραπάνω, το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι το ΓεΔΕΕ υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο, καθόσον έκρινε ότι η Επιτροπή, με την κύρια συλλογιστική της, περιορίστηκε σε προσέγγιση «κατ' αποκλεισμόν».

β) Επί του παραδεκτού των αποδεικτικών στοιχείων

Το ΓεΔΕΕ είχε κρίνει ότι, λόγω ορισμένων εξουσιοδοτήσεων που είχαν χορηγηθεί από την Apple Inc. στις ASI και AOE, η Επιτροπή εσφαλμένα είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η διαχείριση των δικαιωμάτων της διανοητικής ιδιοκτησίας του ομίλου Apple αναλήφθηκε κατ' ανάγκην από τα ιρλανδικά υποκαταστήματα των ASI και AOE. Αντιθέτως, βάσει των εξουσιοδοτήσεων αυτών, προέκυπτε ότι οι αποφάσεις περί των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας λαμβάνονταν συγκεντρωτικά για τον όμιλο, στην έδρα της μητρικής εταιρείας, στις Η.Π.Α. και όχι στα ιρλανδικά υποκαταστήματα. Η Επιτροπή αμφισβήτησε το παραδεκτό των αποδεικτικών στοιχείων στα οποία βασίστηκε το ΓεΔΕΕ για την παραπάνω κρίση.

Το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι οι εν λόγω εξουσιοδοτήσεις ουδέποτε είχαν τεθεί υπόψη της Επιτροπής κατά τη διάρκεια της επίσημης διαδικασίας έρευνας. Τα μόνα έγγραφα που είχαν περιέλθει σε γνώση της ήταν μερικά ηλεκτρονικά μηνύματα μεταξύ των διευθυντών της Apple Inc. σχετικά με τις συμβάσεις με τους τρίτους παραγωγούς και τους παρόχους τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών, τα οποία περιορίζονταν, κατ' ουσίαν, στις δραστηριότητες που ασκούσαν υπάλληλοι της Apple Inc. στο πλαίσιο της συμφωνίας επιμερισμού του κόστους και δεν περιείχαν καμιά άμεση ή έμμεση αναφορά στην ASI. Επομένως, επρόκειτο για έγγραφα που δεν συνδέονταν με το αντικείμενο της επίσημης διαδικασίας έρευνας, στο μέτρο που αφορούσαν τις δραστηριότητες μιας οντότητας διακριτής από την ASI και ενδοομιλικές σχέσεις που δεν συνδέονται με το αντικείμενο των επίμαχων φορολογικών αποφάσεων προέγκρισης. Συνεπώς, δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι η Επιτροπή, ακόμη και εάν μπορούσε να υποθέσει την ύπαρξή τους, ήταν υποχρεωμένη να ζητήσει την προσκόμιση των αποδεικτικών αυτών στοιχείων κατά την επίσημη διαδικασία έρευνας. Αντιθέτως, η ASI και η AOE όφειλαν να υποβάλουν τα εν λόγω στοιχεία στην Επιτροπή στο πλαίσιο της διαδικασίας, εφόσον εκτιμούσαν ότι ήταν ικανά να αποδείξουν το υποστατό και τη σημασία του συγκεντρωτικού χαρακτήρα όσον αφορά τη λήψη στρατηγικών αποφάσεων εντός του ομίλου Apple, τις οποίες λάμβαναν οι διευθυντές του ομίλου στις Η.Π.Α.

Ως εκ τούτου, το ΔΕΕ έκρινε ότι δεν μπορεί να προσαφθεί στην Επιτροπή ότι δεν έλαβε υπόψη τις εν λόγω εξουσιοδοτήσεις κατά τη διάρκεια της επίσημης διαδικασίας έρευνας, στο μέτρο που, ενώ είχε ζητήσει και εξετάσει όλα τα πρακτικά των διοικητικών συμβουλίων της ASI και της AOE κατά την κρίσιμη περίοδο, εκείνα μνημόνευαν λακωνικά και μόνον τις εν λόγω εξουσιοδοτήσεις. Συνεπώς, το ΓεΔΕΕ, στο μέτρο που είχε λάβει υπόψη απαράδεκτα αποδεικτικά στοιχεία, είχε υποπέσει σε διαδικαστική πλημμέλεια.

γ) Επί των κερδών που απέφεραν οι άδειες διανοητικής ιδιοκτησίας

Εν συνεχεία, το ΔΕΕ εξέτασε την κρίση του ΓεΔΕΕ ότι τα υποκαταστήματα της ASI και της AOE στην Ιρλανδία δεν έλεγχαν τις άδειες διανοητικής ιδιοκτησίας του ομίλου και δεν απέφεραν τα κέρδη που είχε εντοπίσει η Επιτροπή. Οι διάδικοι είχαν συμφωνήσει ότι, στο πλαίσιο της λειτουργικής ανάλυσης που απαιτείται για την εφαρμογή του συστήματος αναφοράς, δεν ασκούν επιρροή οι δραστηριότητες που ασκεί μια χωριστή οντότητα, εν προκειμένω η Apple Inc., σε σχέση με την αλλοδαπή εταιρεία για την οποία πρέπει να εκτιμηθεί το φορολογητέο κέρδος στην Ιρλανδία. Ωστόσο, υποστήριξαν αποκλίνουσες απόψεις ως προς το εύρος και το περιεχόμενο της ανάλυσης που απαιτείται δυνάμει του ιρλανδικού δικαίου. Το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι το σύστημα αναφοράς, η αρχή των ίσων αποστάσεων και η προσέγγιση που χρησιμοποιεί ο ΟΟΣΑ απαιτούν, για τον καθορισμό των φορολογητέων κερδών αλλοδαπής εταιρείας στην Ιρλανδία, τη διενέργεια «λειτουργικής» ανάλυσης για τον καθορισμό των δραστηριοτήτων που ασκεί, των στοιχείων ενεργητικού που χρησιμοποιεί και των κινδύνων που αναλαμβάνει το υποκατάστημα της εταιρείας αυτής στην Ιρλανδία.

Το ΔΕΕ έκρινε ότι η ερμηνεία αυτή είναι σύμφωνη με το οικείο σύστημα αναφοράς, το οποίο, προκειμένου να καθοριστεί το φορολογητέο εισόδημα αλλοδαπής εταιρείας στην Ιρλανδία, απαιτεί να προσδιορίζονται «*τα αποτελέσματα εκμετάλλευσης που προκύπτουν άμεσα ή έμμεσα μέσω του υποκαταστήματος και το σύνολο των εισοδημάτων από περιουσιακά στοιχεία ή δικαιώματα που χρησιμοποιούνται από το υποκατάστημα ή κατέχονται από το υποκατάστημα ή για λογαριασμό του υποκαταστήματος*» (σκ. 200). Ο καθορισμός αυτός απαιτεί σύγκριση των δραστηριοτήτων που ασκούν οι διάφορες εταιρείες του ομίλου σε σχέση με τα στοιχεία αυτά. Η σύγκριση αυτή καθιστά δυνατό να εξακριβωθεί αν η κατανομή των στοιχείων ενεργητικού στην αλλοδαπή εταιρεία, την οποίαν δέχτηκαν οι φορολογικές αρχές ως βάση υπολογισμού των φορολογητέων κερδών στην Ιρλανδία, συνάδει με την πραγματική κατανομή των δραστηριοτήτων, των στοιχείων ενεργητικού και των κινδύνων μεταξύ των διαφόρων εταιρειών του ομίλου. Ως εκ τούτου, το κριτήριο καθορισμού των κερδών αλλοδαπής εταιρείας, το οποίο το είχε κριθεί εφαρμοστέο από το ΓεΔΕΕ βάσει του συστήματος αναφοράς, επιτάσσει να λαμβάνεται υπόψη η κατανομή των στοιχείων ενεργητικού, των δραστηριοτήτων και των κινδύνων μεταξύ του υποκαταστήματος και

των λοιπών μερών της εταιρείας αυτής, χωρίς να απαιτεί τη συνεκτίμηση του ρόλου που διαδραματίζουν διακριτές οντότητες.

Στη βάση αυτή, το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι το ΓεΔΕΕ είχε στηριχθεί, άμεσα ή έμμεσα, στις δραστηριότητες που ασκούσε η Apple Inc. σε σχέση με τη διαχείριση των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του ομίλου Apple στο πλαίσιο της συμφωνίας επιμερισμού του κόστους ή της συμφωνίας παροχής υπηρεσιών μάρκετινγκ ή ακόμη στο πλαίσιο του ρόλου της ως μητρικής εταιρείας, συγκρίνοντας τις εν λόγω δραστηριότητες με εκείνες που ασκούσαν τα ιρλανδικά υποκαταστήματα. Ως εκ τούτου, το ΓεΔΕΕ συνέκρινε εσφαλμένα τις δραστηριότητες που ασκούσαν τα υποκαταστήματα αυτά σε σχέση με τις άδειες διανοητικής ιδιοκτησίας, με εκείνες που ασκούσε η Apple Inc. σε σχέση με τη διανοητική ιδιοκτησία του ομίλου Apple και όχι με τις δραστηριότητες που ασκούσαν πράγματι οι έδρες σε σχέση με τις εν λόγω άδειες.

Έτσι, το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι το ΓεΔΕΕ, εστιάζοντας, κατά την εξέταση των εκτιμήσεων της Επιτροπής σχετικά με τις δραστηριότητες εντός του ομίλου Apple, στις δραστηριότητες και τους κινδύνους που είχε αναλάβει η Apple Inc. σε σχέση με τα δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, αντί να επικεντρωθεί αποκλειστικά στις δραστηριότητες που ασκούσαν αντιστοίχως τα ιρλανδικά υποκαταστήματα και οι εταιρικές έδρες της ASI και της AOE σε σχέση με τη διαχείριση και την εκμετάλλευση των αδειών διανοητικής ιδιοκτησίας, προέβη σε χαρακτηρισμό των εξετασθέντων πραγματικών περιστατικών εφαρμόζοντας νομικό κριτήριο διαφορετικό από εκείνο που το ίδιο είχε κρίνει εφαρμοστέο δυνάμει του συστήματος αναφοράς. Το εν λόγω σύστημα αναφοράς επέτασσε να λαμβάνεται υπόψη η κατανομή των στοιχείων ενεργητικού, των δραστηριοτήτων και των κινδύνων μεταξύ του υποκαταστήματος και των λοιπών μερών της αλλοδαπής εταιρείας και, κατ' εφαρμογήν των φορολογικών αρχών που εφαρμόζονταν δυνάμει του ιρλανδικού δικαίου, αποκλείοντας τη συνεκτίμηση του ρόλου διακριτών οντοτήτων, όπως η μητρική εταιρεία της αλλοδαπής εταιρείας.

δ) Αναίρεση της απόφασης και κρίση του ΔΕΕ επί της προσφυγής

Για το σύνολο των παραπάνω λόγων, το ΔΕΕ έκανε δεκτή την αίτηση αναίρεσης και εκδίκασε το ίδιο τις προσφυγές στην ουσία τους. Με δεδομένο ότι είχε ήδη διαπιστώσει ότι η Επιτροπή είχε προσδιορίσει ορθά το σύστημα αναφοράς βάσει του ιρλανδικού δικαίου, το ΔΕΕ απέρριψε, εν πρώτοις, τους σχετικούς λόγους της προσφυγής.

i) Επί των δραστηριοτήτων των ASI και AOE

Οι προσφεύγουσες υποστήριξαν ότι οι δραστηριότητες και οι δραστηριότητες των ιρλανδικών υποκαταστημάτων των ASI και AOE, όπως είχαν προσδιοριστεί από την Επιτροπή, αντιπροσώπευαν ένα ελάχιστο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας και των κερδών των εν λόγω εταιρειών και ότι, εν πάση περιπτώσει, οι δραστηριότητες αυτές δεν περιλάμβαναν ούτε τη διαχείριση ούτε τη λήψη στρατηγικών αποφάσεων σχετικά με την ανάπτυξη και την εμπορική εκμετάλλευση της διανοητικής ιδιοκτησίας της Apple.

Το ΔΕΕ επανέλαβε ότι το ΓεΔΕΕ, αφενός, είχε εσφαλμένα δεχθεί τον κρίσιμο χαρακτήρα των δραστηριοτήτων που ασκούσε η Apple Inc. στο πλαίσιο του επιμερισμού των κερδών της ASI και της AOE μεταξύ των εταιρικών εδρών και των αντίστοιχων υποκαταστημάτων τους και, αφετέρου, είχε υποπέσει σε πλάνη περί το δίκαιο διαπιστώνοντας ότι τα διευθυντικά όργανα της ASI και της AOE ασκούσαν, απευθείας ή κατ' εξουσιοδότηση, βασικές δραστηριότητες όσον αφορά τις άδειες διανοητικής ιδιοκτησίας. Περαιτέρω, ο επιμερισμός, από φορολογικής απόψεως, των αδειών διανοητικής ιδιοκτησίας του ομίλου Apple στα ιρλανδικά υποκαταστήματα της ASI και της AOE, καθώς και ο συνακόλουθος επιμερισμός των κερδών που προέκυπταν από τη χρήση των αδειών αυτών, απέρρεαν ευθέως από την ορθή εφαρμογή των σχετικών φορολογικών αρχών στη δομή του ομίλου Apple, όπως αυτή διαμορφώθηκε από την ίδια την Apple Inc. μέσω της συμφωνίας επιμερισμού του κόστους. Επομένως, η ανάγκη να ληφθεί υπόψη, για τους σκοπούς της εφαρμογής του συστήματος αναφοράς, η κατανομή των στοιχείων ενεργητικού, των δραστηριοτήτων και των κινδύνων μεταξύ των ιρλανδικών υποκαταστημάτων και των λοιπών μερών των εν λόγω εταιρειών, ανεξαρτήτως του ρόλου που ενδεχομένως διαδραμάτισε η Apple Inc., απέρρεε αποκλειστικά από την επιλογή του ομίλου Apple να μεταφέρει, μέσω της συμφωνίας επιμερισμού του κόστους, τις δαπάνες και τους κινδύνους που συνδέονται με τα δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας του ομίλου.

Κατά συνέπεια, η Επιτροπή είχε αποδείξει ότι, λαμβανομένων υπόψη, αφενός, των δραστηριοτήτων που πράγματι ασκούσαν τα ιρλανδικά υποκαταστήματα της ASI και της AOE και, αφετέρου, της έλλειψης συγκλινόντων στοιχείων ικανών να αποδείξουν την ύπαρξη στρατηγικών αποφάσεων τις οποίες λάμβαναν και εφάρμοζαν οι έδρες των εταιρειών αυτών οι οποίες βρίσκονταν εκτός Ιρλανδίας, τα κέρδη που προέκυψαν από την εκμετάλλευση των αδειών διανοητικής ιδιοκτησίας του ομίλου Apple έπρεπε να επιμεριστούν στα εν λόγω ιρλανδικά υποκαταστήματα της ASI και της AOE για τον προσδιορισμό των ετήσιων φορολογητέων κερδών.

ii) Επιλεκτικότητα

Οι προσφεύγουσες αμφισβήτησαν την επιλεκτικότητα των επίμαχων φορολογικών αποφάσεων προέγκρισης, στο μέτρο που, αφενός, η επιλεκτικότητα δεν μπορεί να τεκμαρθεί εν προκειμένω και, αφετέρου, δεν υπήρξε κατά παρέκκλιση ή επιλεκτική μεταχείριση της ASI και

της ΑΟΕ σε σχέση με άλλες επιχειρήσεις που βρίσκονταν σε συγκρίσιμη κατάσταση.

Το ΔΕΕ υπενθύμισε, αρχικά, ότι η προϋπόθεση του επιλεκτικού χαρακτήρα, που απορρέει από το άρθρο 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ, πρέπει να διακρίνεται σαφώς από την παράλληλη διαπίστωση οικονομικού πλεονεκτήματος, καθόσον, όταν η Επιτροπή διαπιστώσει την ύπαρξη πλεονεκτήματος, υπό την ευρεία του όρου έννοια, απορρέοντος άμεσα ή έμμεσα από συγκεκριμένο μέτρο, υποχρεούται να αποδείξει, περαιτέρω, ότι το πλεονέκτημα αυτό ευνοεί ειδικώς μία ή περισσότερες επιχειρήσεις. Εντούτοις, τα κριτήρια αυτά δεν αποκλείεται να μπορούν να εξεταστούν από κοινού, εφόσον από την ανάλυση στην οποία προβαίνει η Επιτροπή προκύπτει, αφενός, ότι το επίμαχο μέτρο παρέχει οικονομικό πλεονέκτημα στον αποδέκτη του και, αφετέρου, ότι το πλεονέκτημα αυτό δεν χορηγείται σε επιχειρήσεις που βρίσκονται σε συγκρίσιμη νομική και πραγματική κατάσταση. Όσον αφορά ειδικότερα τα φορολογικά μέτρα, η εξέταση του πλεονεκτήματος και η εξέταση της επιλεκτικότητας αλληλεπικαλύπτονται, δεδομένου ότι τα δύο αυτά κριτήρια απαιτούν να αποδειχθεί ότι το αμφισβητούμενο φορολογικό μέτρο έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση του ποσού του φόρου που θα όφειλε κανονικά ο δικαιούχος του μέτρου εάν είχε υπαχθεί στο «κανονικό» φορολογικό καθεστώς, το οποίο εφαρμόζεται στους λοιπούς φορολογουμένους που βρίσκονται στην ίδια με αυτόν κατάσταση.

Συνακόλουθα, το ΔΕΕ έκρινε ότι η Επιτροπή είχε αποδείξει επαρκώς ότι οι επίμαχες φορολογικές αποφάσεις προέγκρισης είχαν ως αποτέλεσμα να τύχουν η ASI και η ΑΟΕ ευνοϊκής φορολογικής μεταχείρισης σε σχέση με τις ημεδαπές εταιρείες, οι οποίες φορολογούνται στην Ιρλανδία και οι οποίες δεν μπορούσαν να επωφεληθούν από τις εν λόγω αποφάσεις της φορολογικής αρχής. Δηλαδή, ιδίως σε σχέση με τις αυτόνομες μη καθετοποιημένες εταιρείες, τις καθετοποιημένες εταιρείες ενός ομίλου που πραγματοποιούν συναλλαγές με τρίτους ή τις καθετοποιημένες εταιρείες ενός ομίλου που πραγματοποιούν συναλλαγές με συνδεδεμένες εταιρείες του ομίλου, καθορίζοντας την τιμή των συναλλαγών αυτών υπό συνθήκες πλήρους ανταγωνισμού. Κι αυτό, παρά το ότι οι ως άνω εταιρείες βρίσκονταν σε συγκρίσιμη πραγματική και νομική κατάσταση όσον αφορά τον σκοπό που επιδιώκει το σύστημα αναφοράς, ο οποίος συνίσταται στη φορολόγηση των κερδών που πραγματοποιούνται στην Ιρλανδία. Επομένως, οι επίμαχες φορολογικές αποφάσεις προέγκρισης, στο μέτρο που μείωναν το ετήσιο ποσό φόρου που η ASI και η ΑΟΕ υποχρεούνταν να καταβάλλουν στην Ιρλανδία σε σχέση, μεταξύ άλλων, με τις μη καθετοποιημένες εταιρείες των οποίων το φορολογητέο κέρδος αντικατόπτριζε τις τιμές που καθορίζονταν στην αγορά και αποτελούσαν αντικείμενο διαπραγμάτευσης υπό συνθήκες πλήρους ανταγωνισμού, συνεπάγονταν διαφορετική μεταχείριση η οποία παρέκκλινε από το σύστημα αναφοράς και εισήγαγε δυσμενείς διακρίσεις.

Όσον αφορά το ζήτημα εάν η διάκριση που προκαλείται από τις επίμαχες φορολογικές αποφάσεις προέγκρισης δικαιολογείται από τη φύση και τη λογική του φορολογικού συστήματος στην Ιρλανδία, η Επιτροπή είχε κρίνει ότι κανένα από τα προβληθέντα κατά τη διοικητική διαδικασία επιχειρήματα, τα οποία αντλούνταν, κατ' ουσίαν, από την άσκηση της διακριτικής ευχέρειας της ιρλανδικής φορολογικής αρχής, από την πρακτική της εν λόγω φορολογικής αρχής και από την «αποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος» στην οποία υποτίθεται ότι συνέβαλλαν οι επίμαχες φορολογικές αποφάσεις προέγκρισης, δεν δικαιολογούσαν τη μεταχείριση των ASI και ΑΟΕ, που συνίστατο στη χορήγηση στις εταιρείες αυτές επιλεκτικού πλεονεκτήματος. Περαιτέρω, η Ιρλανδία δεν μπόρεσε να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους οι εκτιμήσεις της Επιτροπής, που περιλαμβάνονται σε αυτό το μέρος της επίδικης απόφασης, ήταν εσφαλμένες. Ειδικότερα, η Ιρλανδία δεν διευκρίνισε με ποιον τρόπο η αρχή της εδαφικότητας, την οποία είχε επικαλεστεί, απαιτούσε κατ' ανάγκην ευνοϊκή μεταχείριση για τις αλλοδαπές εταιρείες.

Περαιτέρω, το ΔΕΕ απέρριψε με συνοπτικότερες αιτιολογίες τα επιχειρήματα περί απουσίας κρατικών πόρων, παραβίασης του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης, και παραβίασης των αρχών ασφάλειας δικαίου και δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.

iii) Ως προς τη φορολογική αυτονομία των κρατών μελών

Τέλος, επί του ζητήματος της φορολογικής αυτονομίας των κρατών μελών, το ΔΕΕ υπενθύμισε ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να ασκούν την αρμοδιότητά τους στον τομέα της άμεσης φορολογίας, όπως την αρμοδιότητα για τη χορήγηση φορολογικών αποφάσεων προέγκρισης, τηρώντας το ενωσιακό δίκαιο και, ιδίως, τους κανόνες κρατικών ενισχύσεων. Πρέπει, συνεπώς, να απέχουν, κατά την άσκηση της αρμοδιότητας αυτής, από τη λήψη μέτρων δυνάμενων να συνιστούν κρατικές ενισχύσεις μη συμβατές με την εσωτερική αγορά. Εν προκειμένω, η Επιτροπή, προκειμένου να διαπιστώσει αν υφίστατο πλεονέκτημα, έπρεπε να είναι σε θέση να συγκρίνει τη φορολογική μεταχείριση της ASI και της ΑΟΕ, που προέκυπτε από την εφαρμογή των επίμαχων φορολογικών αποφάσεων προέγκρισης, με τη φορολογική μεταχείριση που θα επιφυλασσόταν στις δύο αυτές εταιρείες εάν δεν υπήρχαν οι εν λόγω αποφάσεις και είχαν εφαρμοστεί επ' αυτών οι κοινοί κανόνες φορολογίας που ίσχυαν στην Ιρλανδία. Ως εκ τούτου, δεν μπορούσε να προσαφθεί στην Επιτροπή ότι προέβη σε μονομερή εφαρμογή των ουσιαστικών φορολογικών κανόνων και σε *de facto* φορολογική εναρμόνιση, όταν εξέτασε εάν τα φορολογητέα κέρδη της ASI και της ΑΟΕ στην Ιρλανδία, υπολογιζόμενα σύμφωνα με τις μεθόδους επιμερισμού των κερδών που εγκρίθηκαν με

τις επίμαχες φορολογικές αποφάσεις προέγκρισης, αντιστοιχούσαν στα κέρδη τα οποία θα καταλογίζονταν στα ιρλανδικά υποκαταστήματα των δύο αυτών εταιρειών, εάν δεν υπήρχαν οι ως άνω αποφάσεις, λαμβανομένων υπόψη των δραστηριοτήτων που ασκούσαν, των στοιχείων ενεργητικού που χρησιμοποιούσαν και των κινδύνων που αναλάμβαναν τα υποκαταστήματα αυτά.

Ενόψει των παραπάνω, το ΔΕΕ αναίρεσε την απόφαση του ΓεΔΕΕ και απέρριψε τις προσφυγές κατά της απόφασης της Επιτροπής SA.38373/2014.

Οιονεί φορολογική επιβάρυνση και κρατικοί πόροι

> *αίτηση αναιρέσεως – κρατικές ενισχύσεις – καθεστώς ενισχύσεων που έθεσε σε εφαρμογή η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας υπέρ ορισμένων μεγάλων καταναλωτών ηλεκτρικής ενέργειας – απαλλαγή από τα τέλη δικτύου για την περίοδο 2012-2013 – απόφαση που κηρύσσει το καθεστώς ενισχύσεων ασυμβίβαστο με την εσωτερική αγορά – προσφυγή ακυρώσεως – προθεσμία ασκήσεως προσφυγής – παραδεκτό – άρθρο 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ – έννοια της «κρατικής ενισχύσεως» – κρατικοί πόροι – οιονεί φορολογική επιβάρυνση ή άλλες υποχρεωτικές εισφορές*

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-794/21 P και C-800/21 P, Γερμανία/Infineon Technologies Dresden κ.λπ., 26.09.2024, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος (Εισηγήτρια): K. Jürimäe, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2024:796 – Αίτηση αναιρέσεως

Σύμφωνα με το γερμανικό δίκαιο, οι καταναλωτές που δεν τηρούν τις αρχές της κυκλικής οικονομίας και οι καταναλωτές συνεχούς φορτίου υπέκειντο σε εξατομικευμένα τέλη που επιβάρυναν τους Διαχειριστές Συστημάτων Μεταφοράς (ΔΣΜ) και υπολογίζονταν σύμφωνα με μια μεθοδολογία που είχε καθορίσει η αρμόδια εθνική αρχή. Στη συνέχεια, τα εξατομικευμένα τέλη για τους καταναλωτές συνεχούς φορτίου καταργήθηκαν και θεσπίσθηκε πλήρης απαλλαγή από αυτά. Η απαλλαγή αυτή είχε ως αποτέλεσμα μείωση των εσόδων για τους φορείς εκμετάλλευσης δικτύων. Οι ΔΣΜ υποχρεούνταν πλέον να επιστρέφουν στους Διαχειριστές Συστημάτων Διανομής (ΔΣΔ) ποσό ίσο προς τη μείωση των εσόδων τους που προέκυπτε από την επίδικη απαλλαγή. Παράλληλα, οι ΔΣΜ ήταν υποχρεωμένοι να εξισώνουν μέσω συμψηφισμού το ποσό των πληρωμών τους προς τους ΔΣΔ με τις δικές τους ζημίες που συνεπαγόταν η απαλλαγή από τα τέλη δικτύου, έτσι ώστε ο καθένας να επωμίζεται την ίδια οικονομική επιβάρυνση, υπολογιζόμενη αναλόγως της ποσότητας ηλεκτρικής ενεργείας την οποία παρείχε στους ωφελούμενους από την επίμαχη απαλλαγή και οι οποίοι ήταν συνδεδεμένοι στο δίκτυό του. Στο πλαίσιο αυτό, η αρμόδια αρχή θέσπισε έναν χρηματοδοτικό μηχανισμό, βάσει του οποίου οι ΔΣΔ εισέπρατταν από τους τελικούς καταναλωτές ή τους προμηθευτές ηλεκτρικής ενέργειας μια προσαύξηση, το ποσό της οποίας καταβαλλόταν, στη συνέχεια, ανά μήνα, στους ΔΣΜ. Το ποσό αυτό καθοριζόταν κάθε έτος, εκ των προτέρων, από τους ΔΣΜ, βάσει μεθόδου που επέβαλλε η αρμόδια αρχή.

Κατόπιν σειράς καταγγελιών, η Επιτροπή κίνησε την επίσημη διαδικασία έρευνας και διαπίστωσε ότι η Γερμανία μέσω της επίμαχης απαλλαγής χορηγούσε παράνομες και μη συμβατές κρατικές ενισχύσεις. Ειδικά όσον αφορά την προϋπόθεση των κρατικών πόρων, έκρινε ότι η απώλεια εσόδων λόγω της επίδικης απαλλαγής είχε μετακυλιστεί εξ ολοκλήρου στους τελικούς χρήστες με μηχανισμό πλήρους αντιστάθμισης, ο οποίος χρηματοδοτήθηκε με υποχρεωτική εισφορά (προσαύξηση) που επιβλήθηκε σε αυτούς από το κράτος, δηλαδή μέσω μιας οιονεί φορολογικής επιβάρυνσης. Ως εκ τούτου, διέταξε την ανάκτηση των επίδικων ενισχύσεων (SA.34045/2018).

Διάφορες εταιρείες που ωφελούνταν από την επίμαχη απαλλαγή άσκησαν προσφυγές ακυρώσεως ενώπιον του ΓεΔΕΕ, ενώ υπέρ αυτών παρενέβη και η Γερμανία. Κύριο επιχείρημα ήταν ότι, εν προκειμένω, δεν υπήρχαν κρατικοί πόροι και, άρα, δεν ετίθετο ζήτημα κρατικής ενίσχυσης. Το ΓεΔΕΕ απέρριψε όλες τις προσφυγές, κρίνοντας ότι ο χαρακτηρισμός μιας προσαύξησης ως οιονεί φορολογικής επιβάρυνσης αρκεί για να θεωρηθούν τα έσοδα που προκύπτουν από την είσπραξή της ως κρατικοί πόροι, χωρίς να απαιτείται το κράτος να αναλαμβάνει την υποχρέωση να αντισταθμίζει τις ζημίες που προκαλούνται από τη μη καταβολή της εν λόγω προσαύξησης, ιδίως σε περίπτωση μη εισπράξιμων απαιτήσεων λόγω αφερεγγυότητας. Η Γερμανία και οι λοιπές εταιρείες άσκησαν διάφορες αιτήσεις αναιρέσεως ενώπιον του ΔΕΕ.

Το ΔΕΕ υπενθύμισε αρχικά ότι, για τη διαπίστωση της ύπαρξης κρατικών πόρων, έχουν υιοθετηθεί από τη νομολογία δύο διαζευκτικά κριτήρια: α) εάν τα κεφάλαια προέρχονται από φόρους ή από άλλες υποχρεωτικές επιβαρύνσεις δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας και η διαχείριση-κατανομή τους διέπονται από την ίδια αυτή νομοθεσία ή β) εάν ορισμένα ποσά παραμένουν διαρκώς υπό δημόσιο έλεγχο και, συνεπώς, στη διάθεση των αρμόδιων εθνικών αρχών. Στη βάση αυτή, έκρινε ότι ορθώς το ΓεΔΕΕ είχε διαπιστώσει πως ο κρατικός χαρακτήρας των πόρων μπορούσε να αποδειχθεί μέσω δύο διαζευκτικών προϋποθέσεων, εκ των οποίων η μία αφορά την ύπαρξη υποχρεωτικής επιβάρυνσης των καταναλωτών ή των τελικών πελατών και η άλλη τον κρατικό έλεγχο επί της διαχείρισης του συστήματος και, ιδίως, επί των κεφαλαίων ή των διαχειριστών των κεφαλαίων αυτών. Δεν μπορούσε να προσαφθεί στο ΓεΔΕΕ ότι έκρινε σκόπιμο να εξετάσει την ύπαρξη κρατικού ελέγχου επί των εισπραττόμενων κεφαλαίων, αφού προηγουμένως είχε ήδη διαπιστώσει την ύπαρξη οιονεί φορολογικής επιβάρυνσης ή υποχρεωτικής επιβάρυνσης συνεπαγόμενης τη χρήση κρατικών

πόρων. Το ΓεΔΕΕ θα μπορούσε να είχε πράγματι παραλείψει την εξέταση αυτή σχετικά με την ύπαρξη κρατικού ελέγχου, λαμβανομένης υπόψη της διαζευκτικής φύσης των δύο κριτηρίων που εξέτασε. Εντούτοις, τίποτα δεν το εμπόδιζε, ιδίως για λόγους ορθής απονομής της δικαιοσύνης, να συνεχίσει τη συλλογιστική του με επαλλήλως παρατιθέμενες εκτιμήσεις, όπως είναι εν προκειμένω οι εκτιμήσεις σχετικά με την ύπαρξη κρατικού ελέγχου. Στο πλαίσιο αυτό, το ΔΕΕ συμφώνησε με το ΓεΔΕΕ ότι ως κρατικοί πόροι μπορούν να θεωρηθούν όχι τα κεφάλαια που προέρχονται από την επιβολή οποιουδήποτε φόρου, αλλά μόνον εκείνα που απορρέουν από υποχρεωτικό φόρο, προβλεπόμενο από την εθνική νομοθεσία, του οποίου η διαχείριση και κατανομή διέπεται από τη νομοθεσία αυτή.

Έπειτα, το ΔΕΕ συμφώνησε με το ΓεΔΕΕ ότι η επίμαχη προσαύξηση συνεπαγόταν τη χρήση κρατικών πόρων. Πράγματι, το γερμανικό δίκαιο επέβαλλε στους ΔΣΔ την υποχρέωση να εισπράττουν την επίδικη προσαύξηση από τους χρήστες του δικτύου και να μεταφέρουν τα αντίστοιχα έσοδα στους ΔΣΜ. Ο μηχανισμός της προσαύξησης αυτής εξασφάλιζε στους διαχειριστές του δικτύου πλήρη αντιστάθμιση για την απώλεια εσόδων που υφίσταντο λόγω της επίδικης απαλλαγής, διότι το ποσό της εν λόγω προσαύξησης ήταν προσαρμοσμένο προς το ποσό των πόρων που απόλλυνται εξαιτίας της απαλλαγής, ενώ το ποσό αυτό υπολογιζόταν βάσει προβλεπόμενης από το γερμανικό δίκαιο μεθοδολογίας. Το ΔΕΕ σημείωσε ότι τα ποσά που προκύπτουν από υποχρεωτική εισφορά η οποία, όπως η επίδικη προσαύξηση, επιβάλλεται με μέτρο κανονιστικής φύσεως, το οποίο προσδιορίζει τους φορείς, έστω και ιδιωτικούς, που είναι επιφορτισμένοι με την είσπραξη της εισφοράς αυτής από τους οφειλέτες, οι οποίοι επίσης προσδιορίζονται στο εν λόγω μέτρο, και καθορίζει τη μέθοδο, έστω και γενική, που καθιστά δυνατό τον υπολογισμό του ποσού της εισφοράς και την ετήσια αναπροσαρμογή του, λογίζονται ως κρατικοί πόροι. Δεδομένου ότι η εν λόγω εισφορά απέρρεε από μέτρο κανονιστικής φύσεως, το οποίο υποχρέωνε τους διαχειριστές δικτύου να την εισπράττουν, δεν μπορούσε να γίνει δεκτό ότι οφειλόταν σε απλή πρακτική.

Ενόψει των ανωτέρω, στο μέτρο που οι διαχειριστές δικτύου υπείχαν υποχρέωση είσπραξης των επίμαχων εισφορών, το γεγονός ότι οι σχέσεις μεταξύ των διαχειριστών αυτών και των τελικών οφειλετών της επίδικης προσαύξησης ήταν σχέσεις ιδιωτικού δικαίου δεν εμπόδιζε να θεωρηθεί ότι τα κεφάλαια που προέρχονται από την εν λόγω προσαύξηση αποτελούσαν κρατικούς πόρους. Το ίδιο ισχύει και για το γεγονός ότι τις απώλειες εσόδων, συμπεριλαμβανομένων των μη καταβεβλημένων προσαυξήσεων, επωμίζονται, σε περίπτωση αφερεγγυότητας, οι εν λόγω διαχειριστές και όχι το κράτος.

Τέλος, το ΔΕΕ έκρινε πως το γεγονός ότι η επίμαχη γερμανική κανονιστική πράξη που προέβλεπε τη συγκεκριμένη απαλλαγή είχε κηρυχθεί άκυρη από τα γερμανικά δικαστήρια δεν ασκούσε επιρροή, εν προκειμένω. Ούτε ο ενδεχόμενος παράνομος χαρακτήρας ενός καθεστώτος ενισχύσεων, υπό το πρίσμα ιδίως του εθνικού δικαίου, ούτε η ακύρωσή του αίρουν τον χαρακτήρα του ως κρατικής ενίσχυσης, στο μέτρο που, παρά την παρανομία αυτή ή την ακύρωση, ένα τέτοιο καθεστώς παρήγαγε αποτελέσματα στην πράξη. Η αποτελεσματικότητα των κανόνων κρατικών ενισχύσεων θα αποδυναμωνόταν σημαντικά αν η εφαρμογή τους μπορούσε να αποκλειστεί για τον λόγο και μόνον ότι ένα μέτρο ενισχύσεως, το οποίο εφαρμόστηκε στην πράξη, κηρύχθηκε μεταγενέστερα άκυρο *ab initio*. Επομένως, κρίθηκε ότι δεν ασκούσε επιρροή, συναφώς, το γεγονός ότι η ενδεχόμενη ακύρωση του καθεστώτος ενισχύσεων είχε αναδρομική ισχύ, δεδομένου ότι, επί ορισμένο χρονικό διάστημα, το καθεστώς πράγματι είχε εφαρμοστεί στην πράξη.

Ενόψει των ανωτέρω, το ΔΕΕ απέρριψε την αίτηση αναιρέσεως.

Σχεδόν ταυτόσημα σκεπτικά είχαν και οι αποφάσεις του ΔΕΕ επί των λοιπών αιτήσεων αναιρέσεως με αριθμούς C-790/21 P, C-791/21 P, C-792/21 P, C-793/21 P, C-795/21 P, C-796/21 P και C-800/21 P.

Φοροαπαλλαγές ελεγχόμενων αλλοδαπών εταιρειών

> *αίτηση αναιρέσεως – κρατικές ενισχύσεις – καθεστώς ενισχύσεων που έθεσε σε εφαρμογή το Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας υπέρ ορισμένων πολυεθνικών ομίλων – φορολόγηση των μη εμπορικών κερδών χρηματοδότησης των ελεγχόμενων αλλοδαπών εταιρειών (ΕΑΕ) – εξαιρέσεις – καθήκοντα των σημαινόντων στελεχών – τεχνητή εκτροπή κερδών – διάβρωση της φορολογητέας βάσης – απόφαση κηρύσσουσα το καθεστώς ενισχύσεων μη συμβατό με την εσωτερική αγορά και διατάσσουσα την ανάκτηση των χορηγηθεισών ενισχύσεων – πλαίσιο αναφοράς – εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο – «κανονική» φορολόγηση*

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-555/22 P, C-556/22 P και C-564/22 P, Ηνωμένο Βασίλειο/Επιτροπή κ.λπ., 19.09.2024, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: A. Prechal, Εισηγητής: N. Wahl, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2024:763 – Αίτηση αναιρέσεως

Σύμφωνα με το δίκαιο του Ηνωμένου Βασιλείου (ΗΒ), ημεδαπές και μη ημεδαπές εταιρείες που ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα στο ΗΒ μέσω μόνιμης εγκατάστασης στο ΗΒ φορολογούνται για τα κέρδη που αποκτούν στο ΗΒ από τις δραστηριότητες και τα περιουσιακά τους στοιχεία. Παράλληλα, προβλέπεται η λεγόμενη επιβάρυνση ΕΑΕ επί των κερδών μιας Ελεγχόμενης Αλλο-

δαπής Εταιρείας (ΕΑΕ), αφού προηγουμένως αφαιρεθεί το ποσό του φόρου που καταβλήθηκε στη χώρα όπου έχει την έδρα της η ΕΑΕ, καθώς θεωρείται ότι ορισμένα κέρδη των ΕΑΕ τα οποία, σύμφωνα με την αρχή της εδαφικότητας, δεν θα φορολογούνταν στο ΗΒ, έχουν εκτραπεί τεχνητά από αυτό και, άρα, πρέπει να φορολογηθούν στο ΗΒ.

Μεταξύ 2013-2018, στο ΗΒ προβλέφθηκε η εν μέρει (σε ποσοστό 75%) ή πλήρης απαλλαγή από την επιβάρυνση ΕΑΕ για ημεδαπές εταιρείες του ΗΒ όσον αφορά τα έσοδα μιας υπεράκτιας θυγατρικής εταιρείας που προέρχονται από άλλη αλλοδαπή εταιρεία του ομίλου, ακόμη και εάν αυτά σχετίζονται με δραστηριότητες που γίνονται στο ΗΒ ή εάν το κεφάλαιο που χρησιμοποιείται είναι συνδεδεμένο με το ΗΒ. Ως εκ τούτου, μια πολυεθνική που δραστηριοποιείται στο ΗΒ μπορούσε, κάνοντας χρήση αυτής της εξαίρεσης, να παρέχει χρηματοδότηση (ενδοομιλικό δάνειο) σε μια αλλοδαπή εταιρεία του ομίλου μέσω μιας υπεράκτιας θυγατρικής, πληρώνοντας ελάχιστο ή καθόλου φόρο επί των μη εμπορικών κερδών από δάνεια.

Το 2017, η Επιτροπή κίνησε επίσημη διαδικασία έρευνας, κατά την οποία διαπίστωσε ότι, όταν η χρηματοδότηση εσόδων από ξένη εταιρεία του ομίλου, που διοχετεύεται μέσω υπεράκτιας θυγατρικής, δεν προέρχεται από κεφάλαια συνδεδεμένα με το ΗΒ ούτε σχετίζεται με δραστηριότητες στο ΗΒ που εμπλέκονται στη δημιουργία χρηματοοικονομικών κερδών, η εξαίρεση από την επιβάρυνση ΕΑΕ δεν συνιστά κρατική ενίσχυση. Αντιθέτως, όταν τα έσοδα αυτά προέρχονται από δραστηριότητες στο ΗΒ, συνιστά παράνομη και μη συμβατή κρατική ενίσχυση που πρέπει να ανακτηθεί, διότι οι πολυεθνικές που διεκδικούσαν την απαλλαγή από την καταβολή της επιβάρυνσης ΕΑΕ έτυχαν αδικαιολόγητης προνομιακής φορολογικής μεταχείρισης (SA.44896/2019).

Το ΗΒ και διάφορες εταιρείες που επωφελούνταν από το καθεστώς αυτό άσκησαν προσφυγές ακυρώσεως ενώπιον του ΓεΔΕΕ (Τ-363/19 και Τ-456/19). Το ΓεΔΕΕ απέρριψε τις προσφυγές, κρίνοντας ότι οι κανόνες για τις ΕΑΕ συνιστούν ένα διακριτό σύστημα, με δική του αυτόνομη λογική και μπορούσαν να αποσπαστούν από το γενικό σύστημα φορολόγησης των εταιρειών («SGIS»), χωρίς να συνιστούν εξαίρεση από το γενικό φορολογικό σύστημα, δεδομένου ότι μπορούσαν να θεωρηθούν ως προέκταση του. Κατόπιν τούτου, ασκήθηκαν αιτήσεις αναιρέσεως κατά της παραπάνω απόφασης ενώπιον του ΔΕΕ (C-555/22 P, C-556/22 P και C-564/22 P).

Το ΔΕΕ, αφού επανέλαβε τις βασικές αρχές της νομολογίας του για το σύστημα αναφοράς σε φορολογικά μέτρα, αξιολόγησε την παραπάνω κρίση του ΓεΔΕΕ. Παρατήρησε πως δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί ότι ένα στοιχείο που χαρακτηρίζεται ως «επακόλουθο», «συμπλήρωμα» ή «προέκταση» ενός κύριου στοιχείου μπορεί σαφώς να αποσπαστεί από το τελευταίο αυτό στοιχείο ή ότι διέπεται από αυτοτελή νομική λογική. Λόγω της στενής σχέσης που συνήθως υφίσταται μεταξύ των δύο αυτών στοιχείων, τυχόν διαχωρισμός τους ισοδυναμεί, κατ' αρχήν, με τεχνητή αφαίρεση ορισμένων διατάξεων του εθνικού δικαίου από το ευρύτερο νομοθετικό πλαίσιο του οποίου αποτελούν μέρος.

Στην προκειμένη περίπτωση, δεν είχε αμφισβητηθεί ότι το SGIS είχε, σε μεγάλο βαθμό, εδαφικό χαρακτήρα, υπό την έννοια ότι, πέραν ορισμένων εξαιρέσεων, προέβλεπε τη φορολόγηση των κερδών σε παγκόσμιο επίπεδο των εταιρειών που ήταν εγκατεστημένες στο ΗΒ ή των κερδών που πραγματοποιούν αλλοδαπές εταιρείες και που προέρχονταν από δραστηριότητες τις οποίες ασκούσαν οι ίδιες στο ΗΒ μέσω μόνιμης εγκατάστασης. Συνακόλουθα, εάν δεν συμπληρωνόταν από άλλους κανόνες, το SGIS δεν θα επέτρεπε τη φορολόγηση των κερδών που πραγματοποιούσαν οι ΕΑΕ των βρετανικών εταιρειών, τούτο δε παρά το γεγονός ότι οι τελευταίες λάμβαναν μερίσματα από τις ΕΑΕ τους, τα οποία δεν φορολογούνται στο ΗΒ, δυνάμει διατάξεων του SGIS.

Το ΔΕΕ παρατήρησε ότι το ΗΒ είχε προτείνει μια διαφορετική ερμηνεία του εθνικού συστήματος αναφοράς από εκείνη που είχε υιοθετήσει η Επιτροπή και είχε επικυρωθεί από το ΓεΔΕΕ και έπρεπε, επομένως, να εξακριβωθεί ποια από τις δύο αυτές ερμηνείες πρέπει να υπερισχύσει. Αφού εξέτασε τις επίμαχες διατάξεις, το ΔΕΕ, ερμηνεύοντάς τες συνολικά, διαπίστωσε ότι κανένα στοιχείο τους δεν έρχεται σε αντίθεση με την ερμηνεία που είχε προτείνει το ΗΒ, σύμφωνα με την οποία οι επίμαχες διατάξεις του SGIS και των ΕΑΕ αλληλοσυμπληρώνονταν και καθόριζαν, από κοινού, το πεδίο εφαρμογής της επιβάρυνσης ΕΑΕ, λαμβανομένης υπόψη της εκτίμησης του κινδύνου που έγκειται στο να προκύπτουν μη εμπορικά κέρδη χρηματοδότησης από διευθετήσεις που οδηγούσαν σε τεχνητές εκτροπές κερδών ή διάβρωση της βάσης επιβολής του εταιρικού φόρου στο ΗΒ. Όταν τα μη εμπορικά κέρδη χρηματοδότησης μιας ΕΑΕ πληρούσαν τις οικείες προϋποθέσεις, μπορούσαν να απαλλαγούν, εν όλω ή εν μέρει, από την επιβάρυνση ΕΑΕ, για τον λόγο ότι, σύμφωνα με την εκτίμηση στην οποία προέβη ο Βρετανός νομοθέτης, το γεγονός ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις αυτές καθιστούσε δυνατό να αποκλειστεί η ύπαρξη αρκούντως υψηλού κινδύνου να προκύπτουν τα κέρδη αυτά από διευθετήσεις που οδηγούν σε τεχνητές εκτροπές κερδών ή στη διάβρωση της βάσης επιβολής του φόρου εταιρειών στο ΗΒ.

Στη βάση αυτή, το ΔΕΕ συμπέρανε ότι οι κανόνες για τις ΕΑΕ, θεωρούμενοι στο σύνολό τους, έρχονταν να συμπληρώσουν το SGIS, ακολουθώντας την ίδια λογική, η οποία στηριζόταν, σε μεγάλο βαθμό, στην αρχή της εδαφικότητας. Συγκεκριμένα, η επιβάρυνση ΕΑΕ δεν επιβαλλόταν ή επιβαλλόταν μόνον εν μέρει επί των μη εμπορικών κερδών χρηματοδότησης των ΕΑΕ, όπως εί-

ναι τα κέρδη που προέρχονται από επιλέξιμα δάνεια, τα οποία δεν είχαν επαρκή εδαφικό σύνδεσμο με το ΗΒ και τα οποία δεν αποτελούσαν, επομένως, κέρδη που έχουν εκτραπεί τεχνητά ή διάβρωση της βάσης επιβολής του εταιρικού φόρου στο ΗΒ.

Κατόπιν τούτων, το ΔΕΕ έκρινε πως το ΓεΔΕΕ είχε εσφαλμένως επιδιώξει να διακρίνει τα κέρδη που πραγματοποιούνταν στο ΗΒ από τα κέρδη που είχαν εκτραπεί τεχνητά από αυτό, προκειμένου να τα αντιμετωπίσει ως διαφορετικές βάσεις επιβολής του φόρου. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις, η βάση αντιστοιχούσε στα πραγματοποιηθέντα κέρδη. Υποκείμενοι στον επίμαχο φόρο ήταν οι εγκατεστημένες στο ΗΒ μητρικές εταιρείες, οι οποίες ήταν ήδη υποκείμενες στον εταιρικό φόρο του ΗΒ. Επρόκειτο, λοιπόν, για υποσύνολο εταιρειών εγκατεστημένων στο ΗΒ, αφ' ης στιγμής δεν ήλεγχαν όλες αυτές οι εταιρείες κατ' ανάγκην ΕΑΕ, τα κέρδη των οποίων επέσυραν την κρίσιμη επιβάρυνση. Παρά ταύτα, στο πλαίσιο του εν λόγω υποσυνόλου, οι ίδιες εταιρείες υπέκειντο τόσο στον εταιρικό φόρο όσο και στην επιβάρυνση ΕΑΕ. Επομένως, κακώς το ΓεΔΕΕ είχε κρίνει ότι υπήρχε σχετική διάκριση μεταξύ των υποκειμένων στην επιβάρυνση ΕΑΕ και των υποκειμένων στην εταιρική φορολόγηση.

Περαιτέρω, το ΔΕΕ έκρινε πως το ΓεΔΕΕ είχε ερμηνεύσει εσφαλμένα την έννοια της γενεσιουργού αιτίας του φόρου, δεδομένου ότι, σε αμφότερες τις περιπτώσεις, το γεγονός που δικαιολογούσε την υπαγωγή ενός προσώπου στον φόρο ήταν η εκ μέρους του πραγματοποίηση κερδών. Η εισφορά ΕΑΕ είχε δε αρκετά όμοια στοιχεία με τον SGIS, όπως παρόμοιο φορολογικό συντελεστή, τρόπο υπολογισμού του φόρου και ρήτρες αποφυγής διπλής φορολόγησης.

Κατόπιν των ανωτέρω, το ΔΕΕ συμπέρανε ότι οι κανόνες για τις ΕΑΕ αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του SGIS, το οποίο συμπληρώνουν, ακολουθώντας την ίδια λογική με αυτό, σύμφωνα με την οποία υπόκεινται στον φόρο τα κέρδη που εμφανίζουν επαρκή εδαφικό σύνδεσμο με το ΗΒ. Επομένως, το ΓεΔΕΕ είχε υποπέσει σε πλάνη περί το δίκαιο, καθόσον επιβεβαίωσε ότι το σύστημα αναφοράς αποτελούνταν μόνο από τους κανόνες για τις ΕΑΕ.

Ως εκ τούτου, το ΔΕΕ αναίρεσε την απόφαση του ΓεΔΕΕ και ακύρωσε την παραπάνω απόφαση της Επιτροπής λόγω εσφαλμένης αξιολόγησης του συστήματος αναφοράς, γεγονός που καθιστά πλημμελή τη συλλογιστική της ως προς την επιλεκτικότητα του καθεστώτος.

Πλεονέκτημα χορηγούμενο από διαιτητική απόφαση

κρατική ενίσχυση – άρθρα 107 και 108 ΣΛΕΕ – διμερής επενδυτική συμφωνία – ρήτρα διαιτησίας – Ρουμανία – προσχώρηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση – κατάργηση καθεστώτος φορολογικών κινήτρων πριν από την προσχώρηση – διαιτητική απόφαση με την οποία επιδικάζεται αποζημίωση μετά την προσχώρηση – απόφαση με την οποία η ενίσχυση κηρύσσεται ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά και διατάσσεται η ανάκτησή της – άρθρο 351, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ – υποχρέωση αιτιολόγησης – έννοια της «κρατικής ενίσχυσης» – πλεονέκτημα – επιλεκτικός χαρακτήρας – δυνατότητα καταλογισμού στο κράτος – συμβατότητα με την εσωτερική αγορά – ενίσχυση προς στήριξη της οικονομικής ανάπτυξης σε μειονεκτούσες περιοχές – ανάκτηση – έννοια της «οικονομικής μονάδας» – δικαιολογημένη εμπιστοσύνη – δικαίωμα ακροάσεως

ΓεΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις T-624/15 RENV, T-694/15 RENV και T-704/15 RENV, European Food κ.λπ./Επιτροπή, 02.10.2024, Τμήμα δεύτερο (πενταμελές), Πρόεδρος: Α. Μαρκουλλής, Εισηγητής: R. Norkus, ECLI:EU:T:2024:659 – Προσφυγή ακυρώσεως

Το 2002, η Σουηδία και η Ρουμανία σύναψαν Διμερή Επενδυτική Συμφωνία (ΔΕΣ) για την προώθηση και την αμοιβαία προστασία των επενδύσεων, σύμφωνα με τους όρους της οποίας οι διαφορές μεταξύ των επενδυτών και των συμβαλλόμενων χωρών επιλύονται από διαιτητικό δικαστήριο βάσει της σύμβασης ICSID για τον διακανονισμό διαφορών από επενδύσεις μεταξύ κρατών και υπηκόων άλλων κρατών.

Το 2005, η Ρουμανία, στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για την προσχώρησή της στην ΕΕ, κατάργησε ένα εθνικό καθεστώς φορολογικών κινήτρων υπέρ ορισμένων επενδυτών σε μειονεκτούσες περιοχές, προκειμένου να συμμορφωθεί με το δίκαιο κρατικών ενισχύσεων της ΕΕ. Ορισμένοι Σουηδοί επενδυτές, διεκδικώντας την καταβολή αποζημίωσης για τη ζημία που θεώρησαν πως υπέστησαν από την κατάργηση του επίμαχου καθεστώτος, προσέφυγαν στο διαιτητικό δικαστήριο βάσει της προαναφερόμενης ΔΕΣ. Μετά την προσχώρηση της Ρουμανίας, το διαιτητικό δικαστήριο έκανε δεκτή την προσφυγή των επενδυτών και υποχρέωσε τη Ρουμανία να τους καταβάλει αποζημίωση ύψους περίπου 178.000.000 ευρώ.

Όταν έλαβε γνώση της εν λόγω διαιτητικής απόφασης, η Επιτροπή εξέδωσε απόφαση για την κίνηση επίσημης διαδικασίας έρευνας, επιβάλλοντας, παράλληλα, στη Ρουμανία να μην προβεί στην εκτέλεση της διαιτητικής απόφασης, καθώς έκρινε ότι υπήρχε κίνδυνος χορήγησης «νέας» ενίσχυσης κατά παράβαση του άρθρου 108 ΣΛΕΕ (SA.38517/2014). Ωστόσο, οι ρουμανικές αρχές δεν συμμορφώθηκαν με την απόφαση της Επιτροπής και άρχισαν να καταβάλουν σταδιακά την επιδικασθείσα αποζημίωση στους ενδιαφερόμενους. Μετά το πέρας της επίσημης διαδικασίας έρευνας, η Επιτροπή έκρινε, τελικά, ότι η εν λόγω αποζημίωση συνιστά παράνομη και μη συμβατή κρατική ενίσχυση και διέταξε την ανάκτηση των ήδη καταβληθέντων ποσών (SA.38517/2015).

Οι Σουηδοί επενδυτές προσέφυγαν ενώπιον του ΓεΔΕΕ, το οποίο έκανε δεκτή την προσφυγή και ακύρωσε την απόφαση της Επιτροπής (Τ-624/15, Τ-694/15 και Τ-704/15). Κατά της απόφασης αυτής, η Επιτροπή άσκησε αίτηση αναιρέσεως ενώπιον του ΔΕΕ (C-638/19 P). Παράλληλα, οι επενδυτές είχαν κινήσει στο Ηνωμένο Βασίλειο διαδικασία για την εκτέλεση της διαιτητικής απόφασης. Τελικώς, το ΔΕΕ έκρινε ότι η επιδίκαση αποζημίωσης από διαιτητικό δικαστήριο λόγω κατάργησης καθεστώτος ενισχύσεων από το κράτος μέλος λογίζεται και αυτή ως ενίσχυση, χρόνος δε χορήγησής της θεωρείται ο χρόνος έκδοσης της διαιτητικής απόφασης, καθώς τότε θεωρείται ότι αποκτάται βέβαιο δικαίωμα λήψης της ενίσχυσης. Ως εκ τούτου, ανέπεμψε την υπόθεση στο ΓεΔΕΕ για νέα κρίση.

Το ΓεΔΕΕ, αφού απέρριψε τον ισχυρισμό περί παραβίασης του άρθρου 351 ΣΛΕΕ για τις προκοινοτικές διεθνείς συμβάσεις, αξιολόγησε κατά πόσον οι προσφεύγοντες είχαν λάβει πλεονέκτημα. Έκρινε εν πρώτοις ότι η Επιτροπή δεν είχε υποπέσει σε σφάλμα, καθόσον διαπίστωσε ότι την επίμαχη ενίσχυση αποτελούσε η καταβολή της αποζημίωσης, ύψους περί τα 178.000.000 ευρώ, και όχι η διαιτητική απόφαση που προέβλεπε τη χορήγησή της. Η διαπίστωση αυτή δεν αμφισβητείται από το γεγονός ότι, στην αναιρετική απόφαση του ΔΕΕ, αναφερόταν ότι «*το δικαίωμα αποζημίωσης που επιδικάστηκε προς αποκατάσταση της ζημίας την οποία ισχυρίζονται ότι υπέστησαν οι προσφυγόντες στη διαιτητική διαδικασία λόγω της κατάργησης του επίμαχου καθεστώτος φορολογικών κινήτρων, κατά παράβαση της ΔΕΣ, χορηγήθηκε μόνον με τη διαιτητική απόφαση*». Προβαίνοντας στη διαπίστωση αυτή, το ΔΕΕ είχε αποφανθεί μονάχα σχετικά με την αρμοδιότητα της Επιτροπής *ratione temporis* να εκδώσει την προσβαλλόμενη απόφαση δυνάμει του άρθρου 108 ΣΛΕΕ. Έτσι, με την παραπάνω σκέψη είχε αποφανθεί αποκλειστικά και μόνο σχετικά με την ημερομηνία κατά την οποία χορηγήθηκε στους προσφεύγοντες το δικαίωμα αποζημίωσης και όχι σχετικά με τον χαρακτηρισμό της καταβολής των επίμαχων ποσών ως κρατικής ενίσχυσης.

Περαιτέρω, το ΓεΔΕΕ σημείωσε ότι η διαιτητική απόφαση αποζημίωσε τους προσφεύγοντες για τις οικονομικές συνέπειες της κατάργησης του καθεστώτος φορολογικών κινήτρων και όχι, όπως είχαν ισχυριστεί οι ίδιοι, για την παράλειψη της Ρουμανίας να εξασφαλίσει δίκαιη και ισότιμη μεταχείριση των επενδύσεών τους, κατά παράβαση της ΔΕΣ. Το ΓεΔΕΕ απέρριψε, επίσης, το επιχείρημα ότι η αποζημίωση για τις έμμεσες συνέπειες της κατάργησης του καθεστώτος δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πλεονέκτημα. Επεσήμανε ότι μια αποζημίωση που καταβάλλεται λόγω της κατάργησης ενός καθεστώτος ενισχύσεων μπορεί να χαρακτηρίζεται ως κρατική ενίσχυση, όταν η αποζημίωση μπορεί να υπαχθεί στην έννοια του οικονομικού πλεονεκτήματος. Η νομολογία *Asteris*, σύμφωνα με την οποία οι κρατικές ενισχύσεις διαφέρουν θεμελιωδώς ως προς τη νομική τους φύση από τις αποζημιώσεις, δεν αποκλείει τον χαρακτηρισμό της αποζημίωσης που έλαβαν οι προσφεύγοντες ως πλεονεκτήματος. Δεδομένου ότι η διαιτητική απόφαση δεν θα μπορούσε να παράγει αποτελέσματα έναντι των προσφευγόντων στο δικαστικό σύστημα της ΕΕ ήδη από την προσχώρηση της Ρουμανίας στην ΕΕ, η Επιτροπή είχε το δικαίωμα να αναλύσει το ενδεχόμενο ύπαρξης κρατικής ενίσχυσης ανεξάρτητα από τον νομικό χαρακτηρισμό που υιοθέτησε το διαιτητικό δικαστήριο. Επομένως, το επίμαχο μέτρο χορηγούσε οικονομικό πλεονέκτημα στους προσφεύγοντες ως αντιστάθμισμα για τις συνέπειες της κατάργησης του καθεστώτος φοροαπαλλαγών.

Όσον αφορά τον καταλογισμό του επίμαχου μέτρου στη Ρουμανία, το ΓεΔΕΕ παρατήρησε αρχικά ότι η Ρουμανία, δεδομένου ότι υπόκειται στο δικαστικό σύστημα της ΕΕ από την προσχώρησή της και έπειτα, όφειλε να ακυρώσει την επίμαχη διαιτητική απόφαση και οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν να επικαλεστούν φερόμενη υποχρέωση της Ρουμανίας να την εκτελέσει. Εν πάση περιπτώσει, η σύμβαση ICSID δεν μπορεί, εν προκειμένω, όσον αφορά την εκτέλεση της διαιτητικής απόφασης, να επιβάλει στη Ρουμανία υποχρεώσεις έναντι τρίτων κρατών τις οποίες τα κράτη αυτά θα μπορούσαν να επικαλεστούν έναντι της Ρουμανίας. Το καθαρά πραγματικό συμφέρον τρίτου κράτους, που έχει κυρώσει τη σύμβαση ICSID, για την εκτέλεση μιας τέτοιας διαιτητικής αποφάσεως, δεν μπορεί να εξομοιωθεί με «δικαίωμα» εκ μέρους του τρίτου αυτού κράτους που δημιουργεί υποχρέωση της Ρουμανίας να εκτελέσει την εν λόγω διαιτητική απόφαση.

Κατόπιν, το ΓεΔΕΕ επεσήμανε ότι η Επιτροπή είχε δικαίωμα να προσδιορίσει ως δικαιούχο της ενίσχυσης την ενιαία οικονομική μονάδα που αποτελείται από τους Ioan Micula, Viorel Micula και τον όμιλο εταιρειών που τους ανήκει. Υπενθύμισε ότι, όταν νομικώς διακριτά φυσικά ή νομικά πρόσωπα αποτελούν οικονομική μονάδα, πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ενιαία επιχείρηση, ιδίως όταν πρέπει να προσδιοριστεί ο δικαιούχος της κρατικής ενίσχυσης. Εν προκειμένω, μια οντότητα η οποία, κατέχοντας πλειοψηφικές συμμετοχές σε μια εταιρεία, ασκεί πράγματι τον έλεγχο αυτόν συμμετέχοντας άμεσα ή έμμεσα στη διοίκησή της, πρέπει να θεωρείται ότι συμμετέχει στην οικονομική δραστηριότητα που ασκεί η ελεγχόμενη επιχείρηση και, ως εκ τούτου, πρέπει να θεωρείται και η ίδια ως επιχείρηση. Εν προκειμένω, οι Ioan Micula και Viorel Micula συμμετείχαν στις οικονομικές δραστηριότητες των αιτουσών τη διαιτησία επιχειρήσεων, παρεμβαίνοντας άμεσα ή έμμεσα στη διοίκησή τους. Το γεγονός ότι το διαιτητικό δικαστήριο χορήγησε συλλογική αποζημίωση σε όσους ζήτησαν την υπαγωγή τους σε διαιτησία ενισχύει, επίσης, τη διαπίστωση ότι δεν υπήρχε λειτουργική και οργανωτική αυτονομία των επιχειρήσε-

ων αυτών έναντι των Ioan Micula και Viorel Micula. Εξάλλου, από την απόφαση του διαιτητικού δικαστηρίου προκύπτει ότι οι Ioan Micula και Viorel Micula δεν αποζημιώθηκαν αποκλειστικά υπό την ιδιότητά τους ως μετόχων των εν λόγω επιχειρήσεων. Το γεγονός ότι η Επιτροπή δεν θεώρησε ότι οι Ioan Micula και Viorel Micula θα έπρεπε να θεωρηθούν και οι δύο ως επιχειρήσεις δεν έχει καμία σχέση με τον προσδιορισμό των δικαιούχων του επίμαχου μέτρου ενίσχυσης.

Επιπλέον, το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι η Επιτροπή δεν είχε σφάλει, όταν χαρακτήρισε ορισμένες επιχειρήσεις που δεν ήταν διάδικοι στη διαδικασία διαιτησίας και οι οποίες, ως εκ τούτου, δεν είχαν λάβει καμία αποζημίωση, ως δικαιούχους του μέτρου ενίσχυσης, δεδομένου ότι οι επιχειρήσεις αυτές ελέγχονται από τους Ioan Micula και Viorel Micula και ότι όλες οι επιχειρήσεις, οι οποίες ελέγχονται από τους μετόχους αυτούς, αποτελούν ενιαίο όμιλο που αποτελεί συνεκτικό σύνολο, τόσο από οικονομική όσο και από βιομηχανική άποψη. Εξάλλου, λόγω των καθηκόντων διεύθυνσης και οικονομικής υποστήριξης που ασκούν οι Ioan Micula και Viorel Micula, τα ποσά που καταβλήθηκαν στους αιτούντες τη διαιτησία θα μπορούσαν να ωφελήσουν, άμεσα ή έμμεσα, επιχειρήσεις που δεν ήταν μέρη της διαδικασίας διαιτησίας.

Ως προς την ανάκτηση της ενίσχυσης, οι προσφεύγοντες είχαν ισχυριστεί ότι τα επίμαχα ποσά δεν μπορούσαν να ανακτηθούν από την προαναφερθείσα ενιαία οικονομική μονάδα, αλλά μόνον από τις επιχειρήσεις που πράγματι επωφελήθηκαν από τα ποσά αυτά. Το ΓεΔΕΕ υπενθύμισε ότι το αποφασιστικό κριτήριο για την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου του ανταγωνισμού είναι η ύπαρξη ενιαίας συμπεριφοράς στην αγορά. Με τα καθήκοντά τους όσον αφορά τη διεύθυνση και την οικονομική στήριξη, οι Ioan Micula και Viorel Micula μπορούν να επεκτείνουν το όφελος του επίμαχου μέτρου ενίσχυσης σε όλες τις επιχειρήσεις της EFDG. Η ανάκτηση της εν λόγω ενίσχυσης από την προαναφερθείσα ενιαία οικονομική μονάδα επιτρέπει, έτσι, την αποκατάσταση της κατάστασης που επικρατούσε πριν από την καταβολή της ενίσχυσης, εξαλείφοντας το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα το οποίο προέκυψε για την εν λόγω μονάδα.

Στη βάση αυτή, το ΓεΔΕΕ απέρριψε τις προσφυγές στο σύνολό τους.

Προσφυγή κατά παραλείψεως της Επιτροπής

> *προσφυγή κατά παραλείψεως – κρατικές ενισχύσεις – κοινή αλιευτική πολιτική – χρηματοδοτήσεις υπέρ των πλοιοκτητών που αλιεύουν με δοκότρατες και με τη χρήση ηλεκτρικού ρεύματος – καταγγελία – παραδεκτό – θέση που λαμβάνει η Επιτροπή – σαφής και οριστικός χαρακτήρας της ληφθείσας θέσης – αρμοδιότητα της Επιτροπής – υποχρέωση ενέργειας*

ΓεΔΕΕ T-141/23, Merlin κ.λπ./Επιτροπή, 13.11.2024, Τμήμα όγδοο (πενταμελές), Πρόεδρος: Σ. Παπασάββας, Εισηγητής: A. Kornezov, ECLI:EU:T:2024:818 – Προσφυγή κατά παραλείψεως

Το 2021, 36 αλιείς και η ένωση Low Impact Fishers of Europe (LIFE) υπέβαλαν καταγγελίες στην Επιτροπή, ισχυριζόμενοι ότι η Ολλανδία: α) χορηγούσε άδειες αλιείας κατά παράβαση των σχετικών ενωσιακών κανόνων, β) χρηματοδοτούσε ολλανδικές μηχανότρατες που χρησιμοποιούσαν ηλεκτραλιεία, παραβιάζοντας τους κανόνες που αφορούν το Ευρωπαϊκό Ταμείο Αλιείας (ΕΤΑ) και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ) με πόρους που προέρχονταν από αυτά, γ) είχε χορηγήσει διάφορες ενισχύσεις σε μηχανότρατες που χρησιμοποιούσαν ηλεκτραλιεία, που υπερέβαιναν σημαντικά τα όρια του Κανονισμού de minimis. Ως εκ τούτου, κατά τους καταγγέλλοντες, η Ολλανδία χορηγούσε παράνομες και μη συμβατές ενισχύσεις.

Η ΓΔ Ανταγωνισμού της Επιτροπής απάντησε αρχικά στους προσφεύγοντες ότι, εάν ένα μέτρο χρηματοδοτείται από το ΕΤΑ ή το ΕΤΘΑ, οι κανόνες που διέπουν τα εν λόγω Ταμεία υπερισχύουν των κανόνων περί κρατικών ενισχύσεων. Συνεπώς, οι καταγγελίες έθιγαν, στην πραγματικότητα, ζητήματα Κοινής Αλιευτικής Πολιτικής και όχι κρατικών ενισχύσεων. Μετά από μια ενδελεχή ανταλλαγή απόψεων που διήρκησε περίπου ενάμιση χρόνο, το 2023, η Επιτροπή ενημέρωσε τελικώς τους καταγγέλλοντες ότι δεν μπορούσε να ανεύρει κανένα στοιχείο ενίσχυσης και ότι είχε ολοκληρώσει την εξέταση των καταγγελιών. Κατόπιν τούτων, οι καταγγέλλοντες άσκησαν την παρούσα προσφυγή, με την οποία ζήτησαν από το ΓεΔΕΕ να διαπιστώσει ότι η Επιτροπή είχε παραλείψει παρανόμως, βάσει του άρθρου 265 ΣΛΕΕ, να εξετάσει την παραπάνω καταγγελία τους.

Το ΓεΔΕΕ έκρινε αρχικά ότι πρέπει να γίνει διάκριση των επιμέρους αιτιάσεων της καταγγελίας σε ό,τι αφορά: α) τα μέτρα που θεσπίστηκαν από το ΕΤΑ και το ΕΤΘΑ και β) τα μέτρα που θεσπίστηκαν από ολλανδικούς πόρους.

Ως προς τα μέτρα που θεσπίστηκαν από το ΕΤΑ και το ΕΤΘΑ, το ΓεΔΕΕ, αξιολογώντας αναλυτικά τις απαντήσεις της Επιτροπής στην αλληλογραφία της με τους προσφεύγοντες, διαπίστωσε ότι η Επιτροπή είχε κρίνει εαυτήν αναρμόδια να εκδώσει απόφαση σχετικά με τη φερόμενη χρηματοδότηση από τα Ταμεία και, επιπλέον, είχε κρίνει ότι η χρηματοδότηση αυτή δεν παραβίαζε τους κανόνες των Ταμείων. Ωστόσο, η Επιτροπή δεν είχε παραλείψει να ενεργήσει, όταν αρνήθηκε να εκδώσει την αιτούμενη απόφαση, διότι είχε προηγουμένως αναφέρει τους λόγους για τους οποίους θεωρεί ότι δεν είναι αρμόδια να το πράξει. Το γεγονός και μόνον ότι η Επιτροπή είχε δώσει στους προσφεύγοντες μια ευκαιρία να υποβάλουν, εφόσον διέθεταν, νέα στοιχεία ικανά να δικαιολογήσουν την «επανεξέταση» του φακέλου δεν έθετε υπό αμφι-

σβήτηση το συμπέρασμα αυτό, καθόσον η Επιτροπή είχε αναφέρει σαφώς ότι είχε ολοκληρώσει την εξέταση των καταγγελιών και είχε εκθέσει την οριστική της ανάλυση σχετικά με τη χρηματοδότηση που καταγγέλλεται στο πλαίσιο των Ταμείων. Ως εκ τούτου, το ΓεΔΕΕ απέρριψε αυτό το σκέλος της προσφυγής ως απαράδεκτο.

Ως προς τα μέτρα που θεσπίστηκαν από ολλανδικούς πόρους, το ΓεΔΕΕ επεσήμανε αρχικά ότι, ως προς αυτά, η Επιτροπή ήταν αρμόδια να αποφανθεί. Εάν η Επιτροπή έκρινε ότι οι ενισχύσεις αυτές, ή ορισμένες από αυτές, συνιστούσαν υφιστάμενες ενισχύσεις, όφειλε να ενημερώσει σχετικά τους προσφεύγοντες, αναφέροντας, ότι, για τον λόγο αυτόν, τα πραγματικά και νομικά περιστατικά που είχαν επικαλεστεί δεν αρκούσαν για να αποδείξουν την ύπαρξη παράνομης ή καταχρηστικής ενίσχυσης. Κατά συνέπεια, αφού της είχαν κοινοποιηθεί δεόντως οι καταγγελίες που την ενημέρωναν για την εξέταση ενισχύσεων που πιθανολογείται ότι είναι παράνομες ή για την πιθανολογούμενη κατάχρηση των ενισχύσεων αυτών, η Επιτροπή όφειλε να ενεργήσει σύμφωνα με τις προβλέψεις του Κανονισμού 2015/1589 (άρθρα 12, 15 και 24). Δεδομένου ότι η Επιτροπή δεν έλαβε κανένα μέτρο σε σχέση με την καταγγελλόμενη ενίσχυση, πόσω μάλλον δεν εξέδωσε καμία απόφαση, ως όφειλε, υπέπεσε σε παράλειψη ενεργειών κατά την εκπνοή της προθεσμίας των δύο μηνών εντός των οποίων όφειλε να ενεργήσει. Στη βάση αυτή, το ΓεΔΕΕ έκανε δεκτό τον ισχυρισμό των προσφευγόντων.

Ενόψει των ανωτέρω, το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι η προσφυγή πρέπει να απορριφθεί ως απαράδεκτη κατά το μέρος που ζητεί να αναγνωριστεί η παράλειψη της Επιτροπής να ενεργήσει σε σχέση με τις καταγγελλόμενες χρηματοδοτήσεις στο πλαίσιο των Ταμείων Αλιείας και να γίνει δεκτή κατά το μέρος που ζητεί να αναγνωριστεί η παράλειψη της Επιτροπής να ενεργήσει σε σχέση με τις καταγγελλόμενες κρατικές ενισχύσεις της Ολλανδίας.

III. ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Επιμ.: Βασιλική-Ελένη Γκέκα

► Ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή των πολιτών της Ένωσης

Η άρνηση αναγνώρισης και καταχώρισης, από το κράτος μέλος καταγωγής, της αλλαγής του ονόματος και της ταυτότητας φύλου ενός πολίτη της Ένωσης, που διενεργήθηκε νομίμως στο κράτος μέλος υποδοχής, αντίκειται στο δίκαιο της Ένωσης

προδικαστική παραπομπή – ιθαγένεια της Ένωσης – άρθρα 20 και 21 ΣΛΕΕ – άρθρα 7 και 45 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και ελεύθερης διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών – πολίτης της Ένωσης που έχει προβεί νομίμως, κατά την άσκηση του δικαιώματος αυτού και κατά τη διαμονή του σε άλλο κράτος μέλος, στην αλλαγή του ονόματός του και της ταυτότητας φύλου του – υποχρέωση του κράτους μέλους καταγωγής να αναγνωρίσει και να καταχωρίσει στη ληξιαρχική πράξη γέννησης την εν λόγω αλλαγή ονόματος και ταυτότητας φύλου – εθνική ρύθμιση η οποία δεν επιτρέπει τέτοια αναγνώριση και καταχώριση και υποχρεώνει το ενδιαφερόμενο πρόσωπο να κινήσει στο κράτος μέλος καταγωγής νέα διαδικασία, δικαστικής φύσεως, για την αλλαγή της ταυτότητας φύλου – ζήτημα αν ασκεί επιρροή η αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση

ΔΕΕ C-4/23, Mirin, 04.10.2024, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος (Εισηγητής): K. Lenaerts, Γεν. Εισαγγελέας: J. Richard de la Tour, ECLI:EU:C:2024:845 – Προδικαστική παραπομπή

Στην υπόθεση C-4/23, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: ΔΕΕ) αποφάνθηκε σχετικά με το εάν η άρνηση του κράτους μέλους καταγωγής να αναγνωρίσει την αλλαγή του ονόματος και της ταυτότητας φύλου ενός υπηκόου του, που πραγματοποιήθηκε νομίμως στο κράτος μέλος υποδοχής, περιορίζει ανεπίτρεπτα την άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής του πολίτη (άρθρα 20 και 21 της ΣΛΕΕ και άρθρο 45 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εφεξής: Χάρτης).

Τα πραγματικά περιστατικά της ανωτέρω υπόθεσης έχουν ως εξής: Ο Μ.-Α. Α. γεννήθηκε στη Ρουμανία (κράτος μέλος καταγωγής) και καταχωρίστηκε στη ληξιαρχική πράξη γέννησης ως θήλυ. Όντας έφηβος, μετακόμισε με την οικογένειά του στο Ηνωμένο Βασίλειο (κράτος μέλος υποδοχής), όπου απέκτησε και τη βρετανική ιθαγένεια με πολιτογράφηση. Ενώ συνέχιζε να διαμένει στο Ηνωμένο Βασίλειο, άλλαξε το όνομά του από το θηλυκό στο αρσενικό γένος (τον Φεβρουάριο του 2017) και απέκτησε πιστοποιητικό ανδρικής ταυτότητας φύλου (τον Ιούνιο του 2020). Με βάση τις ανωτέρω μεταβολές στην προσωπική του κατάσταση, εκδόθηκαν από τις βρετανικές αρχές νέο διαβατήριο και νέα άδεια οδήγησης.

Ο Μ.-Α. Α. προσκόμισε την αλλαγή του ονόματος και της ταυτότητας φύλου, που πραγματοποίησε στο Ηνωμένο Βασίλειο, και ζήτησε από τις αρμόδιες αρχές στη Ρουμανία, τον Μάιο του 2021, να καταχωρίσουν στη ληξιαρχική πράξη γέννησης τη μεταβολή που επήλθε στην προσωπική του κατάσταση. Οι ρουμανικές αρχές αρνήθηκαν να το πράξουν, με την αιτιολογία ότι, σύμφωνα με το ρουμανικό δίκαιο, μια τέτοια αλλαγή στην ταυτότητα φύλου ενός προσώπου μπορεί να καταχωριστεί στο πιστοποιητικό γέννησής του, μόνον εφόσον έχει εγκριθεί με τελεσίδικη δικαστική απόφαση (άρθρο 43, στοιχείο i, του ν.

119/1996 περί των ληξιαρχικών πράξεων). Κατόπιν των ανωτέρω, ο Μ.-Α. Α. στράφηκε κατά της απορριπτικής απόφασης των αρμοδίων αρχών της Ρουμανίας.

Ενώπιον του Πρωτοδικείου του τομέα 6 του Βουκουρεστίου (εφεξής: αιτούν δικαστήριο), ο Μ.-Α. Α. υποστήριξε ότι η δικαστική διαδικασία, που προβλέπεται στη Ρουμανία, για την αλλαγή της ταυτότητας φύλου, ενδέχεται να μην τελεσφορήσει, οδηγώντας σε ασυμφωνία μεταξύ των ρουμανικών και των βρετανικών επίσημων εγγράφων. Άλλωστε, η διαδικασία αυτή έχει κριθεί ήδη από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής: ΕΔΔΑ) ότι στερείται σαφήνειας και προβλεψιμότητας [ΕΔΔΑ *Χ και Υ κατά Ρουμανίας* (Προσφυγές Νος 2145/16 και 20607/16), απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2021]. Ως εκ τούτου, καταλήγει ο Μ.-Α. Α., η άρνηση αναγνώρισης και καταχώρισης, από το κράτος μέλος καταγωγής, της αλλαγής του ονόματος και της ταυτότητας φύλου, που πραγματοποιήθηκε στο κράτος μέλος υποδοχής, δύναται να εμποδίσει το δικαίωμά του να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών ως πολίτης της Ένωσης.

Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, πρώτον, εάν είναι σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης η επίμαχη εθνική ρύθμιση, στην οποία στηρίχθηκε η απορριπτική απόφαση των αρμοδίων αρχών και η οποία απαιτεί από τον Ρουμάνο πολίτη να κινήσει εξαρχής νέα δικαστική διαδικασία αλλαγής ταυτότητας φύλου στη Ρουμανία, μη αναγνωρίζοντας τη διαδικασία που έγινε στο κράτος μέλος υποδοχής, και, δεύτερον, εάν το Brexit ασκεί οποιαδήποτε επιρροή στη διαφορά και, ειδικότερα, εάν επηρεάζει το γεγονός ότι η διαδικασία για την αλλαγή ταυτότητας φύλου ολοκληρώθηκε τον Ιούνιο του 2020, δηλαδή κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου, που είχε οριστεί μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 2020.

Αρχικά, το ΔΕΕ ασχολήθηκε με τις αιτιάσεις της Ρουμανικής Κυβέρνησης περί απαραδέκτου της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως. Ειδικότερα, η Ρουμανική Κυβέρνηση υποστήριξε ότι στην υπό κρίση υπόθεση δεν έχει εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης, καθώς ο Μ.-Α. Α. ζήτησε από τις αρμόδιες αρχές στη Ρουμανία να καταχωρίσουν τις αλλαγές στη ληξιαρχική πράξη γέννησης μόλις τον Μάιο του 2021, ήτοι μετά τη λήξη της μεταβατικής περιόδου της συμφωνίας αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου. Εντούτοις, το ΔΕΕ, παραπέμποντας και στις Προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα (σημ. 44-46), αποφάνθηκε ότι τόσο η αλλαγή του ονόματος (τον Φεβρουάριο του 2017) όσο και η αλλαγή της ταυτότητας φύλου (τον Ιούνιο του 2020) πραγματοποιήθηκαν πριν από την αποχώρηση και πριν από το τέλος της μεταβατικής περιόδου, αντιστοίχως. Συνεπώς, οι διατάξεις του δικαίου της Ένωσης είναι εφαρμοστέες εν προκειμένω, ανεξαρτήτως της ημερομηνίας που ο Μ.-Α. Α. αξιώνει την αναγνώριση των μεταβολών αυτών από τις ρουμανικές αρχές.

Στη συνέχεια, επιλαμβανόμενο των προδικαστικών ερωτημάτων της υποθέσεως (τα οποία συνένωσε σε ένα κοινό), το ΔΕΕ υπενθύμισε ότι η ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης συνεπάγεται μια σειρά δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών. Εξεταστέο είναι, συνεπώς, κατά πόσον η άρνηση των ρουμανικών αρχών να καταχωρίσουν στη ληξιαρχική πράξη γέννησης την αλλαγή του ονόματος και της ταυτότητας φύλου είναι ικανή να περιορίσει την άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής.

Και ναι μεν η ρύθμιση των μεταβολών στην προσωπική κατάσταση ενός ατόμου (όνομα, ταυτότητα φύλου κ.ά.) εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, εντούτοις, κατά την άσκηση της αρμοδιότητας αυτής, κάθε κράτος μέλος οφείλει να τηρεί το δίκαιο της Ένωσης. Έτσι, έχει κριθεί από το ΔΕΕ ότι το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής μπορεί να παρεμποδιστεί από την άρνηση των αρχών να αναγνωρίσουν την αλλαγή του ονόματος και της ταυτότητας φύλου ενός πολίτη της Ένωσης, που έχει πραγματοποιηθεί νόμιμα σε άλλο κράτος μέλος (ΔΕΕ C-541/15, *Freitag*, 08.06.2017, ECLI:EU:C:2017:432 και ΔΕΕ C-438/14, *Bogendorff von Wolffersdorff*, 02.06.2016, ECLI:EU:C:2016:401). Πράγματι, λόγω του ότι στο ίδιο πρόσωπο διαφορετικά θα αποδίδονταν δύο ονόματα και δύο ταυτότητες φύλου, αυτό θα μπορούσε να δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα στην κοινωνική ζωή του ατόμου και στη συνδιαλλαγή του με τους επίσημους φορείς. Συνεπώς, η άρνηση των αρμοδίων ρουμανικών αρχών είναι ικανή να περιορίσει την άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής του Μ.-Α. Α.

Ακολούθως, εξεταστέο είναι εάν ο επίμαχος περιορισμός δύναται να δικαιολογηθεί. Κατά πάγια νομολογία του ΔΕΕ, εθνική ρύθμιση μπορεί να δικαιολογηθεί μόνον αν στηρίζεται σε σκοπό δημοσίου συμφέροντος και εφόσον έγινε σεβαστή η αρχή της αναλογικότητας. Ωστόσο, ούτε η Ρουμανική Κυβέρνηση ούτε το αιτούν δικαστήριο παρείχαν στο ΔΕΕ στοιχεία για τον επιδιωκόμενο σκοπό. Εξάλλου, μια εθνική ρύθμιση, ακόμη και αν ήθελε κριθεί ότι επιδιώκει θεμιτό σκοπό, μπορεί να δικαιολογηθεί μόνον εφόσον σέβεται τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη και, ειδικότερα, το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 7 του Χάρτη), το οποίο προσιδιάζει εννοιολογικά με το δικαίωμα του άρθρου 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής: ΕΣΔΑ).

Στο σημείο αυτό, το ΔΕΕ παρέπεμψε στη νομολογία του ΕΔΔΑ, το οποίο έχει κρίνει ότι, επί τη βάσει του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, η διαδικασία για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου πρέπει να είναι σαφής και προβλέψιμη, πράγμα που δεν ισχύει για την περίπτωση της Ρουμανίας [ΕΔΔΑ *Χ και Υ κατά Ρουμανίας* (Προσφυγές Νος

2145/16 και 20607/16), απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2021]. Άλλωστε, η εν λόγω διαδικασία, για να θεωρηθεί συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης, είναι αναγκαίο να μην καθιστά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει το άρθρο 21 της ΣΛΕΕ.

Στο πλαίσιο αυτό, το ΔΕΕ έκρινε ότι αντίκειται στο δίκαιο της Ένωσης η άρνηση της Ρουμανίας να αναγνωρίσει και να καταχωρίσει, άνευ ετέρου, την αλλαγή του ονόματος και της ταυτότητας φύλου του Μ.-Α. Α., που πραγματοποιήθηκε νόμιμα στο Ηνωμένο Βασίλειο. Μάλιστα, στον βαθμό που οι μεταβολές στην προσωπική κατάσταση πραγματοποιήθηκαν εντός της μεταβατικής περιόδου, είναι άνευ σημασίας το γεγονός ότι ο Μ.-Α. Α. αξίωσε την καταχώριση των μεταβολών από τις ρουμανικές αρχές ενόσω έχει αρχίσει να ισχύει η αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ένωση.

IV. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Επιμ.: Βασιλική-Ελένη Γκέκα

► Ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η έννοια του «συντονισμένου τομέα» της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο δεν περιλαμβάνει τις εθνικές απαιτήσεις σχετικά με την επισήμανση των προϊόντων που προωθούνται και πωλούνται διαδικτυακά

> *προδικαστική παραπομπή – ηλεκτρονικό εμπόριο – υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας – Οδηγία 2000/31/ΕΚ – συντονισμένος τομέας – άρθρο 2, στοιχείο η' – προώθηση και πώληση καλλυντικών προϊόντων μέσω διαδικτύου – εξαίρεση από τον συντονισμένο τομέα των υποχρεώσεων όσον αφορά την επισήμανση προϊόντων τα οποία προωθούνται και πωλούνται από φορέα παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας – Οδηγία 75/324/ΕΟΚ – άρθρο 8 παρ. 2 – Κανονισμός (ΕΚ) 1223/2009 – άρθρο 19 παρ. 5 – δυνατότητα του κράτους μέλους προορισμού να επιβάλει τη χρήση γλώσσας της επιλογής του*

ΔΕΕ C-88/23, Parfümerie Akzente, 19.09.2024, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος: K. Jürimäe, Εισηγητής: M. Gavalec, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2024:765 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση για έκδοση προδικαστικής αποφάσεως υποβλήθηκε από το Εφετείο της Στοκχόλμης (δικάζον ως δευτεροβάθμιο δικαστήριο, εφεξής: αιτούν δικαστήριο), στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, της σουηδικής επαγγελματικής ένωσης KTF Organisation AB (εφεξής: KTF) και, αφετέρου, της γερμανικής εταιρείας Parfümerie Akzente GmbH (εφεξής: Parfümerie Akzente). Ειδικότερα, η KTF, η οποία παρέχει διάφορες υπηρεσίες προς τα μέλη της, που δραστηριοποιούνται, κυρίως, στον τομέα των καλλυντικών προϊόντων, άσκησε αγωγή κατά της Parfümerie Akzente, η οποία προωθεί και πουλάει, μέσω της ιστοσελίδας της, διάφορα καλλυντικά προϊόντα στη σουηδική αγορά.

Πιο συγκεκριμένα, η KTF προσάπτει στην πρωτοδίκως εναγομένη ότι προέβη σε αθέμιτες εμπορικές πρακτικές, διαφημίζοντας και πουλώντας καλλυντικά προϊόντα χωρίς να τηρούνται οι απαιτήσεις περί επισήμανσης στη σουηδική γλώσσα, παραβιάζοντας τη σουηδική νομοθεσία, η οποία εκδόθηκε κατ' εφαρμογή τομεακής νομοθεσίας της Ένωσης (Οδηγία 75/324/ΕΟΚ «περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών των αναφερόμενων στις συσκευές αερολυμάτων (αεροζόλ)» και Κανονισμός 1223/2009 «για τα καλλυντικά προϊόντα»). Η Parfümerie Akzente, μολονότι δεν αμφισβήτησε το πραγματικό γεγονός ότι τα προϊόντα δεν έφεραν ετικέτα στη σουηδική γλώσσα, υποστήριξε ότι η Οδηγία 2000/31/ΕΚ «για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά» (εφεξής: Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο) απαγορεύει την υπαγωγή ενός φορέα παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας σε κανόνες αυστηρότερους από εκείνους του κράτους μέλους προέλευσης (δηλαδή της Γερμανίας). Με άλλα λόγια, η Parfümerie Akzente προέβαλε τον ισχυρισμό ότι το κράτος μέλος προορισμού (εν προκειμένω, η Σουηδία) δεν μπορεί, εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, να περιορίσει την ελευθερία παροχής αυτών των υπηρεσιών, για λόγους που αφορούν τον «συντονισμένο τομέα» (άρθρο 3 παρ. 2 της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο).

Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο, που επιλήφθηκε, αρχικά, της υποθέσεως, έκανε δεκτή την αγωγή της KTF, με το σκεπτικό ότι η πρωτοδίκως εναγομένη δεν αιτιολόγησε τη δυσμενέστερη αντιμετώπισή της από το σουηδικό δίκαιο σε σύγκριση με το γερμανικό. Εν συνεχεία, κατόπιν ασκήσεως εφέσεως από την Parfümerie Akzente, η υπόθεση ήχθη ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, το οποίο και παρέπεμψε την υπόθεση στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: ΔΕΕ) για παροχή διευκρινίσεων σχετικά με το εάν οι εθνικές απαιτήσεις για την επισήμανση προϊόντων, τα οποία προωθούνται και πωλούνται από φορέα παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, εμπίπτουν ή όχι στον «συντονισμένο τομέα» της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο. Τα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα ήταν τα ακόλουθα:

1. Έχει το άρθρο 3 παρ. 2 της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο την έννοια ότι αντιτίθεται στην εκ μέρους κράτους μέλους θέσπιση, κατά τη μεταφορά της εν λόγω διάταξης στην εσωτερική έννομη τάξη, αρχής κατά την οποία, με την επιφύλαξη των παρεκκλίσεων που προβλέπονται στο άρθρο 3 παρ. 4 της εν λόγω Οδηγίας, οι

εθνικές διατάξεις που εμπίπτουν στον συντονισμένο τομέα, κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο η', της ίδιας Οδηγίας, δεν εφαρμόζονται ούτε σε πάροχο υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας εγκατεστημένο σε άλλο κράτος μέλος ούτε στην παρεχόμενη από τον εν λόγω πάροχο υπηρεσία;

2. Περιλαμβάνει ο «συντονισμένος τομέας», κατά την έννοια της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο, απαιτήσεις σχετικά με την προώθηση και την πώληση μέσω διαδικτύου προϊόντος, το οποίο φέρεται ως μη σύμφωνο με τις απαιτήσεις που έχουν εφαρμογή στα αγαθά αυτά στο κράτος μέλος του αγοραστή καταναλωτή;

3. Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο δεύτερο ερώτημα, εξαιρούνται επίσης και οι απαιτήσεις που εφαρμόζονται στην παράδοση και στα ίδια τα προϊόντα από τον συντονισμένο τομέα, σύμφωνα με το άρθρο 2, στοιχείο η', σημείο ii, της Οδηγίας 2000/31, στην περίπτωση που η παράδοση των ίδιων των προϊόντων αποτελεί αναγκαίο στάδιο της διαθέσεως στην αγορά και της πωλήσεως μέσω διαδικτύου ή θεωρείται ότι η παράδοση των ίδιων των προϊόντων αποτελεί παρεπόμενο και αναπόσπαστο στοιχείο της διαθέσεως στην αγορά και των πωλήσεων μέσω διαδικτύου;

4. Υπό το φως του δεύτερου και του τρίτου ερωτήματος, ποια βαρύτητα έχει το γεγονός ότι οι απαιτήσεις που ισχύουν για την επισήμανση των αγαθών απορρέουν από εθνικές διατάξεις, οι οποίες εφαρμόζουν και συμπληρώνουν την τομεακή νομοθεσία της Ένωσης (άρθρο 8 παρ. 2 της Οδηγίας 75/324/ΕΟΚ και άρθρο 19 παρ. 5 του Κανονισμού 1223/2009);

Το ΔΕΕ εξέτασε κατά προτεραιότητα το δεύτερο, το τρίτο και το τέταρτο ερώτημα από κοινού, καθώς σχετίζονται με την οριοθέτηση της έννοιας του «συντονισμένου τομέα» και, επομένως, προηγούνται λογικά της εξέτασης του πρώτου ερωτήματος, το οποίο προϋποθέτει ότι οι εθνικές απαιτήσεις περί επισήμανσης εμπίπτουν σε αυτόν.

Κατά το άρθρο 2, στοιχείο η', της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο, με τον όρο «συντονισμένος τομέας» νοούνται «*οι προϋποθέσεις που ισχύουν στα νομικά συστήματα των κρατών μελών προκειμένου για φορείς παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας ή υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας […]*». Ακολούθως, το άρθρο 2, στοιχείο η', σημείο i, δεύτερη περίπτωση, διευκρινίζει ότι ο «συντονισμένος τομέας» αφορά, μεταξύ άλλων, «*απαιτήσεις σχετικά με την άσκηση δραστηριότητας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας […] όπως απαιτήσεις σχετικά με την ποιότητα ή το περιεχόμενο της υπηρεσίας, συμπεριλαμβανομένων των διατάξεων για τη διαφήμιση [..]*». Αντιθέτως, κατά το άρθρο 2, στοιχείο η', σημείο ii, πρώτη περίπτωση, «*ο συντονισμένος τομέας δεν καλύπτει προϋποθέσεις σχετικά με τα ίδια τα αγαθά*». Επομένως, απομένει να εξεταστεί κατά πόσον η επισήμανση προϊόντος αποτελεί προϋπόθεση σχετικά με τα ίδια τα αγαθά.

Κατά την κρίση του ΔΕΕ, το οποίο παρέπεμψε σε προγενέστερη νομολογία του, η σήμανση των προϊόντων σχετίζεται με τα αγαθά αυτά καθεαυτά και, ως εκ τούτου, οι υποχρεώσεις επισήμανσης δεν εμπίπτουν στον «συντονισμένο τομέα» της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο. Το συμπέρασμα αυτό δεν αναιρείται ούτε από τα πορίσματα της απόφασης του ΔΕΕ, της 1ης Οκτωβρίου 2020, *A (Διαδικτυακή διαφήμιση και πώληση φαρμάκων)* (C-649/18), όπως υπονοείται με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα. Με την ανωτέρω απόφαση είχε κριθεί ότι ορισμένες δραστηριότητες, οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστο και παρεπόμενο στοιχείο των διαδικτυακών δραστηριοτήτων, εμπίπτουν στον «συντονισμένο τομέα». Ωστόσο, εν προκειμένω, ο ενωσιακός νομοθέτης έχει εκφραστεί ρητά περί του αντιθέτου. Το άρθρο 2, στοιχείο η', σημείο ii, πρώτη περίπτωση, της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο, συνεπικουρούμενο από την αιτιολογική σκ. 21 της ίδιας Οδηγίας, εξαιρεί ρητά από τον «συντονισμένο τομέα» τις προϋποθέσεις σχετικά με τα ίδια τα αγαθά, στις οποίες εμπίπτουν οι υποχρεώσεις επισήμανσης.

Εν κατακλείδι, η εθνική απαίτηση για επισήμανση των προϊόντων στη σουηδική γλώσσα, ακόμη και αν αυτά προωθούνται και πωλούνται διαδικτυακά από φορέα παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, εγκατεστημένο σε άλλο κράτος μέλος, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 75/324/ΕΟΚ και του Κανονισμού 1223/2009 και όχι της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο. Οι ανωτέρω τομεακές ρυθμίσεις επιτρέπουν στα κράτη μέλη να επιβάλλουν τη χρήση συγκεκριμένης γλώσσας στα προϊόντα που προορίζονται να διατεθούν στο έδαφός τους. Έτσι, οι φορείς παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, σαν την Parfümerie Akzente, που προωθούν και πωλούν εμπορεύματα μέσω του διαδικτύου, θα πρέπει να τηρούν τις εθνικές απαιτήσεις για την επισήμανση του κράτους μέλους προορισμού.

► Φορολογική και κοινωνικοασφαλιστική μεταχείριση των αποσπασμένων εργαζομένων

Εθνική ρύθμιση, η οποία αρνείται τη χορήγηση φορολογικών και κοινωνικοασφαλιστικών ευεργετημάτων στους αποσπασμένους εργαζομένους, δεν αντίκειται στο άρθρο 56 της ΣΛΕΕ

προδικαστική παραπομπή – άρθρο 56 ΣΛΕΕ – ελεύθερη παροχή υπηρεσιών – κατασκευαστικός τομέας – απόσπαση εργαζομένων – φορολογικά και κοινωνικοασφαλιστικά ευεργετήματα που χορηγούνται σε μισθωτούς και επιχειρήσεις του κατασκευαστικού τομέα – απαλλαγή

από τον φόρο εισοδήματος – απαλλαγή από τις ασφαλιστικές εισφορές υγειονομικής περίθαλψης – μείωση των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης – εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει τη χορήγηση των εν λόγω ευεργετημάτων μόνον όσον αφορά τις κατασκευαστικές υπηρεσίες που παρέχονται εντός της εθνικής επικράτειας – ρύθμιση θεσπισθείσα με σκοπό τη διατήρηση του εργατικού δυναμικού στην εθνική επικράτεια και την αποφυγή της αδήλωτης εργασίας για μισθολογικούς λόγους – συγκρισιμότητα των καταστάσεων – επιτακτικοί λόγοι γενικού συμφέροντος – κοινωνική προστασία των εργαζομένων – καταπολέμηση της φοροδιαφυγής – αναλογικότητα

ΔΕΕ C-387/22, Nord Vest Pro Sani Pro, 26.09.2024, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: A. Arabadjiev, Εισηγητής: P.G. Xuereb, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2024:786 – Προδικαστική παραπομπή

Η παρούσα αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως υποβλήθηκε στο πλαίσιο διοικητικής-φορολογικής διαφοράς που ανέκυψε μεταξύ της Nord Vest Pro Sani Pro (εφεξής: προσφεύγουσα) και των φορολογικών αρχών της Ρουμανίας (Administrația Județeană a Finanțelor Publice Satu Mare και Direcția Generală Regională a Finanțelor Publice Cluj-Napoca, εφεξής: καθείς φορολογικές αρχές).

Συγκεκριμένα, η προσφεύγουσα είναι μια ρουμάνικη εταιρεία που δραστηριοποιείται στον κατασκευαστικό τομέα, κυρίως στη Γερμανία και την Αυστρία, μέσω της απόσπασης εργαζομένων από τη Ρουμανία στις ανωτέρω χώρες. Σε βάρος της διενεργήθηκε φορολογικός έλεγχος από τις καθείς, οι οποίες διαπίστωσαν ότι η προσφεύγουσα εσφαλμένως θεώρησε ότι οι εργαζόμενοί της, που εκτελούσαν κατασκευαστικές εργασίες στη Γερμανία και την Αυστρία, ετύγχαναν των φορολογικών και κοινωνικοασφαλιστικών απαλλαγών που προβλέπει το ρουμανικό δίκαιο.

Ειδικότερα, ο φορολογικός κώδικας της Ρουμανίας (ν. 227/2015) προβλέπει ορισμένα ευεργετήματα για τους εργαζομένους στον κατασκευαστικό κλάδο. Τα ευεργετήματα αυτά αφορούν την απαλλαγή από τον φόρο εισοδήματος (άρθρο 60 παρ. 5), τη μείωση του συντελεστή για την εισφορά κοινωνικής ασφάλισης (άρθρο 138bis) και την απαλλαγή από την καταβολή ασφαλιστικών εισφορών υγειονομικής περίθαλψης (άρθρο 154 παρ.1 στ.r). Επί τη βάσει των ανωτέρω, εκδόθηκαν κανονιστικές πράξεις της διοίκησης που όριζαν ότι «*τα φορολογικά ευεργετήματα […] του φορολογικού κώδικα δεν χορηγούνται για τα εισοδήματα από μισθωτή εργασία και τα εξομοιούμενα προς αυτά εισοδήματα των αποσπασμένων εργαζομένων*».

Η προσφεύγουσα, θεωρώντας ότι οι εργαζόμενοί της δικαιούνταν των φορολογικών ευεργετημάτων, στράφηκε κατά της πράξης προσδιορισμού φόρου, πρώτα υποβάλλοντας διοικητική ένσταση και, εν συνεχεία, ασκώντας προσφυγή ενώπιον του Περιφερειακού Δικαστηρίου Satu Mare (Tribunalul Satu Mare, εφεξής: αιτούν δικαστήριο). Το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: ΔΕΕ) προδικαστικό ερώτημα, ζητώντας, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν αντιβαίνει στα άρθρα 26 και 56 της ΣΛΕΕ ρύθμιση κράτους μέλους, η οποία επιφυλάσσει τη χορήγηση φορολογικών και κοινωνικοασφαλιστικών ευεργετημάτων μόνο για τους εργαζομένους κατασκευαστικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στο έδαφος του εν λόγω κράτους μέλους, αποκλείοντας τους αποσπασμένους εργαζομένους σε άλλα κράτη μέλη. Λαμβανομένου υπόψη ότι το άρθρο 56 της ΣΛΕΕ αποτελεί ειδικότερη διάταξη του άρθρου 26, το ΔΕΕ εξέτασε την υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως υπό το πρίσμα μόνο του άρθρου 56 της ΣΛΕΕ.

Αρχικά, το ΔΕΕ επισήμανε ότι το άρθρο 56 της ΣΛΕΕ αποκλείει την εφαρμογή κάθε εθνικής ρύθμισης που έχει ως αποτέλεσμα να καθίσταται η διασυνοριακή παροχή υπηρεσιών δυσκολότερη απ' ό,τι η παροχή υπηρεσιών στο εσωτερικό ενός κράτους μέλους. Στην προκειμένη περίπτωση, το ΔΕΕ θεώρησε ότι η πρόβλεψη του ρουμανικού δικαίου περί διαφορετικής μεταχείρισης των αποσπασμένων εργαζομένων από τους εργαζομένους εντός της Ρουμανίας συνιστά περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, καθώς δύναται, εξεταζόμενη αφηρημένα, να αποτρέψει την παροχή υπηρεσιών στο έδαφος ενός άλλου κράτους μέλους.

Μετά την κατάφαση της ύπαρξης του περιορισμού της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, το ΔΕΕ εξέτασε εάν, παρόλα αυτά, η επίμαχη εθνική ρύθμιση είναι σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο. Το ανωτέρω θα ίσχυε, εφόσον η διαφορετική μεταχείριση αφορά καταστάσεις μη αντικειμενικώς συγκρίσιμες ή εφόσον υφίσταται επιτακτικός λόγος γενικού συμφέροντος και η διαφορετική μεταχείριση ήταν ανάλογη προς την εξυπηρέτησή του. Σχετικά με το πρώτο κριτήριο, της αντικειμενικής συγκρισιμότητας των καταστάσεων, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι, εν προκειμένω, η διαφορετική μεταχείριση αφορά καταστάσεις που μπορεί να είναι συγκρίσιμες, όπως υποστήριξε και η Επιτροπή, ωστόσο εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να το εξακριβώσει εν τέλει.

Σχετικά με το δεύτερο κριτήριο, της δικαιολόγησης της διαφορετικής μεταχείρισης, η Ρουμανική Κυβέρνηση προέβαλε τρεις επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος, εκ των οποίων οι δύο έγιναν δεκτοί από το ΔΕΕ. Κατά πρώτον, η ανάγκη διασφάλισης της κοινωνικής προστασίας των εργαζομένων στον κατασκευαστικό τομέα και η εξασφάλιση δίκαιων συνθηκών εργασίας δύνανται να αποτελέσουν δικαιολογητικό λόγο, εφόσον κριθεί από το αιτούν δικαστήριο ότι τα εθνικά μέτρα είναι κατάλληλα και αναλογικά. Κατά δεύτερον, η καταπολέμηση της

αδήλωτης εργασίας και της φοροδιαφυγής, αν και συνιστά κατά πάγια νομολογία επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος, δεν μπορεί εντούτοις να δικαιολογήσει τον αποκλεισμό, αποκλειστικά, των αποσπασμένων εργαζομένων από τα φορολογικά και κοινωνικοασφαλιστικά ευεργετήματα. Η αποδοχή αυτής της συλλογιστικής θα σήμαινε ότι η άσκηση της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών υποκρύπτει απάτη. Κατά τρίτον, η καταπολέμηση των συστημικών κινδύνων στον κατασκευαστικό τομέα, έναν τομέα ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη ενός κράτους, θα μπορούσε να αποτελέσει δικαιολογητικό λόγο υπό την προϋπόθεση, πάλι, ότι τα εθνικά μέτρα είναι κατάλληλα και αναλογικά.

Συνοψίζοντας, το ΔΕΕ έκρινε ότι το άρθρο 56 της ΣΛΕΕ δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία αρνείται τη χορήγηση φορολογικών και κοινωνικοασφαλιστικών ευεργετημάτων στους αποσπασμένους εργαζομένους σε άλλα κράτη μέλη, περιορίζοντάς τα μόνον στους εργαζόμενους των κατασκευαστικών εταιρειών που δραστηριοποιούνται εντός της επικράτειάς του, υπό την προϋπόθεση ότι η ρύθμιση αυτή δικαιολογείται από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος και τηρεί την αρχή της αναλογικότητας. Αυτό σημαίνει ότι οι ρυθμίσεις πρέπει να επιδιώκουν, κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό, την υλοποίηση του επιδιωκόμενου σκοπού, μη βαίνοντας πέραν του αναγκαίου για την επίτευξη του σκοπού αυτού μέτρου.

V. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Επιμ.: Ευάγγελος Εκμεκτσόγλου

► Περιεχόμενο της έννοιας της προσωρινής απασχόλησης

Ερμηνεία από το ΔΕΕ των άρθρων 3 παρ. 1 και 5 παρ. 1 της Οδηγίας 2008/104 αναφορικά με τη λειτουργία των εταιρειών προσωρινής απασχόλησης

προδικαστική παραπομπή – κοινωνική πολιτική – Οδηγία 2008/104/ΕΚ – προσωρινή απασχόληση – άρθρο 3 παρ. 1 – εταιρία προσωρινής απασχόλησης – έμμεσος εργοδότης – έννοιες – διάθεση προσωρινώς απασχολούμενης – σύμβαση παροχής υπηρεσιών – άρθρο 5 παρ. 1 – αρχή της ίσης μεταχειρίσεως – Οδηγία 2006/54/ΕΚ – άρθρο 15 – άδεια μητρότητας – άκυρη ή καταχρηστική απόλυση – εις ολόκληρον καταδίκη της εταιρίας προσωρινής απασχολήσεως και του έμμεσου εργοδότη

ΔΕΕ C-441/23, Omnitel Comunicaciones κ.λπ., 24.10.2024, Τμήμα έβδομο, Πρόεδρος (Εισηγητής): F. Biltgen, Γεν. Εισαγγελέας: Α. Ράντος, ECLI:EU:C:2024:916 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία των άρθρων 3 παρ. 1 και 5 παρ. 1 της Οδηγίας 2008/104/ΕΚ περί της εργασίας μέσω προσωρινής απασχόλησης, αλλά και των άρθρων 2 παρ. 2 και 15 της Οδηγίας 2006/54/ΕΚ αναφορικά με την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης.

Η διαφορά της κύριας δίκης προέκυψε ανάμεσα στην εργαζόμενη LM και τις εταιρείες Microsoft, Omnitel Comunicaciones, Fogasa, Indi marketers SL και Leadmarket SL. Ειδικότερα, η LM, αφού ολοκλήρωσε μια πρακτική άσκηση στην Microsoft από τον Σεπτέμβριο του 2010 μέχρι τον Ιούνιο του 2011, σύναψε διαδοχικές συμβάσεις εργασίας με τρεις άλλες εταιρείες (Omnitel Comunicaciones, Indi Markets και Leadmarket), από το 2011 μέχρι το 2017. Οι εταιρείες αυτές, με τη σειρά τους, είχαν συνάψει συμβάσεις παροχής υπηρεσιών με την Microsoft, στο πλαίσιο των οποίων η LM είχε αναλάβει την εκτέλεση ορισμένων καθηκόντων. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της τελευταίας σύμβασης ανάμεσα στην LM και την Leadmarket, η πρώτη είχε αναλάβει την ιδιότητα της εμπορικής συμβούλου.

Καθώς η LM ήταν έγκυος, η Microsoft ενημέρωσε την Leadmarket ότι η σχετική σύμβαση ανάμεσά τους θα τερματιζόταν στις 30 Σεπτεμβρίου 2020 χωρίς να παραταθεί. Λίγες ημέρες πριν, η LM είχε τεθεί σε καθεστώς προσωρινής ανικανότητας και συνακόλουθα έλαβε άδεια μητρότητας στην οποία προστέθηκε η γονική και η ετήσια άδεια. Όταν επρόκειτο να επιστρέψει στην εργασία της στις 29 Απριλίου 2021, η LM έλαβε μια επιστολή από την Leadmarket, με την οποία την ενημέρωνε σχετικά με την καταγγελία της σύμβασης εργασίας της, στη βάση αντικειμενικών λόγων και, συγκεκριμένα, στη μείωση της ζήτησης λόγω της εγκατάλειψης ορισμένων εργασιακών πλάνων.

Στο πλαίσιο αυτό, η LM προσέφυγε στα εθνικά δικαστήρια με αίτημα την κήρυξη της απόλυσής της ως άκυρης ή καταχρηστικής. Το αρμόδιο δικαστήριο εργατικών διαφορών, αν και έκρινε πως η απόλυσή της ήταν παράνομη, δεν επιδίκασε αποζημίωση υπέρ της για δυσμενή διάκριση λόγω μητρότητας, επιβεβαιώνοντας ότι αυτή βασίστηκε σε (αντικειμενικούς) λόγους προϋπολογισμού. Η LM άσκησε έφεση κατά της απόφασης αυτής και το Εφετείο Μαδρίτης ανέστειλε τη διαδικασία ενώπιόν του, αποστέλλοντας στο ΔΕΕ πέντε προδικαστικά ερωτήματα.

Με το πρώτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητά την ερμηνεία του άρθρου 3 παρ. 1, στοιχείο β', της Οδηγίας 2008/104/ΕΚ, προκειμένου να γίνει αντιληπτό το περιεχόμενο της έννοιας της «εταιρείας προσωρινής απασχόλησης». Το ΔΕΕ επεσήμανε ότι μια εταιρεία προσωρινής απασχόλησης μπορεί να είναι φυσικό ή νομικό πρόσωπο, το οποίο συνάπτει συμβάσεις εργασίας με προσωρινά απασχολούμενους, με πρόθεση να διαθέσει τους

εργαζόμενους αυτούς σε έμμεσους εργοδότες για να εργασθούν προσωρινά υπό την επίβλεψή τους. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, από κανένα σημείο του ορισμού στην Οδηγία δεν προκύπτει ότι απαιτείται προηγούμενη διοικητική άδεια για την αναγνώριση μιας εταιρείας προσωρινής απασχόλησης, όπως προβλέπεται στο ισπανικό δίκαιο, καθώς μια τέτοια πρόβλεψη θα υπονόμευε τους σκοπούς της Οδηγίας, αλλά και την ομοιόμορφη εφαρμογή και αποτελεσματικότητά της.

Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητά να διευκρινιστεί η έννοια της «προσωρινής απασχόλησης» γενικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1, στοιχεία β'-δ', της Οδηγίας 2008/104/ΕΚ. Το ΔΕΕ αναγνώρισε αρχικά την πολυπλοκότητα της έννοιας του προσωρινώς απασχολούμενου εργαζόμενου λόγω της διπλής εργασιακής σχέσης που αναπτύσσεται ανάμεσα σε αυτόν και, αφενός, την εταιρεία προσωρινής απασχόλησης και, αφετέρου, τον έμμεσο εργοδότη. Εν συνεχεία, το Δικαστήριο τόνισε ότι κατ' ορθή ερμηνεία του παραπάνω άρθρου, η έννοια της «προσωρινής απασχόλησης» περιλαμβάνει την περίπτωση εργαζόμενου, ο οποίος, μέσω εταιρείας προσωρινής απασχόλησης, τίθεται στη διάθεση έμμεσου εργοδότη, εφόσον, πρώτον, ο εργαζόμενος αυτός τελεί υπό την επίβλεψη και διεύθυνση του τελευταίου και, δεύτερον, ο έμμεσος εργοδότης καθορίζει τα καθήκοντά του και ελέγχει τον τρόπο με τον οποίο τα εκτελεί, σε συμμόρφωση με τις εσωτερικές οδηγίες της επιχείρησης.

Στο πλαίσιο του τρίτου ερωτήματος, το ΔΕΕ ερμήνευσε το άρθρο 5 παρ. 1 της Οδηγίας 2008/104/ΕΚ, αναφέροντας ότι ο προσωρινά απασχολούμενος, για το διάστημα που εργάζεται υπό τον έμμεσο εργοδότη, πρέπει να λαμβάνει μισθό ισάξιο με εκείνον που θα λάμβανε αν είχε προσληφθεί απευθείας από αυτόν και όχι μέσω της εταιρείας προσωρινής απασχόλησης. Τέλος, το τέταρτο και πέμπτο ερώτημα που σχετίζονταν με την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης υπό την Οδηγία 2006/54/ΕΚ και την εις ολόκληρον ευθύνη του έμμεσου εργοδότη και της εταιρείας προσωρινής απασχόλησης σε περίπτωση άκυρης απόλυσης, απορρίφθηκαν ως απαράδεκτα, λόγω του ελλιπούς πραγματικού και κανονιστικού πλαισίου που συμπεριέλαβε στην αίτησή του το αιτούν δικαστήριο επί των ζητημάτων αυτών.

► Άμεση διάκριση λόγω ηλικίας

Ερμηνεία των άρθρων 2 παρ. 2, περ. α', και 6 παρ. 1 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ σε σχέση με άμεση διάκριση λόγω ηλικίας στο πλαίσιο της δυνατότητας αναβολής συνταξιοδότησης

προδικαστική παραπομπή – κοινωνική πολιτική – ίση μεταχείριση στην απασχόληση και στην εργασία – Οδηγία 2000/78/ΕΚ – άρθρο 2 παρ. 2, στοιχείο α' – απαγόρευση διακρίσεων λόγω ηλικίας – ηλικία υποχρεωτικής συνταξιοδότησης – εθνική νομοθεσία που αποκλείει οποιαδήποτε αναβολή της συνταξιοδότησης των ομοσπονδιακών δικαστών – δυνατότητα ομοσπονδιακών δημοσίων υπαλλήλων και δικαστών των ομόσπονδων κρατών να ζητήσουν την αναβολή της συνταξιοδότησης – διαφορετική μεταχείριση λόγω της κοινωνικο-επαγγελματικής κατηγορίας στην οποία ανήκει ο ενδιαφερόμενος ή λόγω του τόπου εργασίας

ΔΕΕ C-349/23, Zetschek, 17.10.2024, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος (Εισηγητής): F. Biltgen, Γεν. Εισαγγελέας: J. Richard de la Tour, ECLI:EU:C:2024:889 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης στην παρούσα υπόθεση αφορά την ερμηνεία των άρθρων 2 παρ. 2, στοιχείο α', και 6 παρ. 1 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ, σχετικά με την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία και, συγκεκριμένα, τη δυνατότητα αναβολής της συνταξιοδότησης.

Η διαφορά της κύριας δίκης προέκυψε ανάμεσα στον HB, δικαστή στο Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας, και την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Ειδικότερα, ο HB ήρθε σε επικοινωνία με την πρόεδρο του Ανώτατου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου προκειμένου να ενημερωθεί για την ημερομηνία συνταξιοδότησής του. Στη συνέχεια, ο HB άσκησε ένσταση κατά της απόφασης της προέδρου που του γνωστοποιούσε πως η νόμιμη ηλικία συνταξιοδότησής του ήταν τα 66 έτη και 4 μήνες, δεδομένου ότι επιθυμούσε να συνεχίσει να ασκεί τα καθήκοντά του και μετά το πέρας της ηλικίας αυτής.

Κατόπιν της απόρριψης της ένστασής του, ο HB προσέφυγε στο διοικητικό πρωτοδικείο της Καρλσρούης, το οποίο είναι και το αιτούν δικαστήριο. Στο πλαίσιο της διαδικασίας ενώπιον του πρωτοδικείου, ο HB υποστήριξε ότι υπέστη άμεση διάκριση λόγω ηλικίας, καθώς τόσο οι ομοσπονδιακοί δημόσιοι υπάλληλοι, όσο και οι δικαστές του ομόσπονδου κράτους της Βάδης-Βυρτεμβέργης, δύνανται, σύμφωνα με τη σχετική εθνική νομοθεσία, να ζητήσουν την αναβολή της συνταξιοδότησής τους για ορισμένο χρονικό διάστημα, σε αντίθεση με τους δικαστές του Ανώτατου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου. Συνακόλουθα, το αιτούν δικαστήριο απέστειλε τέσσερα προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ αναφορικά με το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ.

Με το πρώτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητά να προσδιοριστεί αν η διαφορετική αυτή μεταχείριση των ομοσπονδιακών δικαστών σε σχέση με τους ομοσπονδιακούς υπαλλήλους και τους δικαστές των ομόσπονδων κρατών εμπίπτει στο άρθρο 2 παρ. 2, στοιχείο α', της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ ως δυσμενής, άμεση διάκριση

λόγω ηλικίας. Το ΔΕΕ, αφού υπενθύμισε το περιεχόμενο της έννοιας της άμεσης διάκρισης σύμφωνα με το παραπάνω άρθρο, καθώς και ότι η απαρίθμηση των λόγων διάκρισης εντός αυτού είναι εξαντλητική, εξέτασε τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης εν προκειμένω. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η διαφορετική μεταχείριση που αποτέλεσε αντικείμενο της κύριας δίκης δεν αφορά πρόσωπα στην ίδια επαγγελματική κατηγορία ή τόπο εργασίας, αλλά εργαζόμενους, το καθεστώς των οποίων διέπεται από διακριτά εθνικά νομοθετήματα. Συνεπώς, η διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας ανάμεσα στους ομοσπονδιακούς δικαστές, αφενός, και τους ομοσπονδιακούς υπαλλήλους και δικαστές των ομόσπονδων κρατών, αφετέρου, βασίζεται στη φύση του επαγγέλματός τους και όχι στην ηλικία. Άρα, δεδομένου ότι ο λόγος αυτός δεν συμπεριλαμβάνεται στους λόγους διάκρισης του άρθρου 1 της Οδηγίας, το ΔΕΕ κατέληξε στην ανυπαρξία άμεσης διάκρισης λόγω ηλικίας στην παρούσα υπόθεση.

Στη βάση των διατυπώσεων αυτών, δεν χρειάστηκε να δοθεί απάντηση στα υπόλοιπα τρία ερωτήματα, τα οποία αφορούσαν την περίπτωση που θα αναγνωριζόταν πράγματι η ύπαρξη άμεσης διάκρισης λόγω ηλικίας στο πλαίσιο του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος.

► Ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών σε ζητήματα εργασίας και απασχόλησης

Το διαφορετικό ύψος των ημερήσιων αποζημιώσεων που λαμβάνουν, αφενός, το προσωπικό εδάφους και το πλήρωμα θαλάμου επιβατών αεροπορικής εταιρείας (στη συντριπτική πλειοψηφία γυναίκες) και, αφετέρου, οι χειριστές αεροσκαφών (στη συντριπτική πλειοψηφία άνδρες) δεν αποτελεί έμμεση διάκριση λόγω φύλου

> *προδικαστική παραπομπή – κοινωνική πολιτική – ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Οδηγία 2006/54/ΕΚ – άρθρο 2 παρ. 1, στοιχείο ε' – έννοια της «αμοιβής» – άρθρο 4 – απαγόρευση των έμμεσων διακρίσεων λόγω φύλου*

ΔΕΕ C-314/23, Air Nostrum, 04.10.2024, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος: Κ. Λυκούργος, Εισηγήτρια: L.S. Rossi, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2024:842 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης στην παρούσα υπόθεση αφορά την ερμηνεία ορισμένων άρθρων της Οδηγίας 2006/54/ΕΚ περί της εφαρμογής της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης και ιδίως της έννοιας της «αμοιβής».

Η διαφορά της κύριας δίκης προέκυψε κατόπιν αγωγής που άσκησε συνδικαλιστική οργάνωση η οποία εκπροσωπεί τα μέλη του πληρώματος θαλάμου επιβατών, με αντικείμενο την ακύρωση άρθρου της συλλογικής σύμβασης εργασίας των τελευταίων, το οποίο αφορά το ποσό της ημερήσιας αποζημίωσης που λαμβάνουν οι εν λόγω εργαζόμενοι για την κάλυψη των εξόδων τους κατά τις επαγγελματικές μετακινήσεις τους. Ειδικότερα, υποστήριξε ότι το άρθρο αυτό εισάγει έμμεση διάκριση λόγω φύλου αναφορικά με τους όρους εργασίας, όπως απαγορεύει το άρθρο 14 παρ. 1, στοιχείο γ', της Οδηγίας 2006/54/ΕΚ, καθώς, όπως διαπίστωσε και το αιτούν δικαστήριο, η συντριπτική πλειοψηφία των μελών του πληρώματος θαλάμου επιβατών είναι γυναίκες, ενώ η αντίστοιχη ημερήσια αποζημίωση που λαμβάνουν οι χειριστές αεροσκαφών (στη συντριπτική πλειοψηφία τους άνδρες) είναι συγκριτικά υψηλότερη. Ωστόσο, δεδομένου ότι οι διαφορετικές αυτές ημερήσιες αποζημιώσεις προβλέπονται από ξεχωριστές συλλογικές συμβάσεις εργασίας, το αιτούν δικαστήριο απέστειλε σχετικό προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, ζητώντας του να ορίσει αν πράγματι η διαφορετική αυτή μεταχείριση εμπίπτει στο πλαίσιο απαγορευμένων διακρίσεων κατά το άρθρο 14 παρ. 1, στοιχείο γ', της Οδηγίας.

Αρχικά, το ΔΕΕ επιχείρησε να διευκρινίσει αν οι κρίσιμες αποζημιώσεις συμπεριλαμβάνονται είτε στους όρους εργασίας κατά το άρθρο 14 της Οδηγίας 2006/54/ΕΚ είτε στην έννοια της αμοιβής κατά το άρθρο 157 ΣΛΕΕ και τα άρθρα 2 παρ. 1, στοιχείο ε', και 4 της ίδιας Οδηγίας. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, το γεγονός ότι το αιτούν δικαστήριο με το προδικαστικό του ερώτημα παρέπεμψε σε συγκεκριμένες διατάξεις του ενωσιακού δικαίου, δεν το εμποδίζει από το να ερμηνεύσει περαιτέρω διατάξεις προκειμένου να παράσχει όλα τα απαραίτητα ερμηνευτικά στοιχεία που θα βοηθήσουν το αιτούν δικαστήριο. Συνακόλουθα, το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, παρόλο που οι σχετικές ημερήσιες αποζημιώσεις δεν συνιστούν αντιπαροχή για παροχή εργασίας, εντούτοις συνιστούν όφελος που παρέχεται από τον εργοδότη στους εργαζόμενους και, συνεπώς, σύμφωνα με τη νομολογία του, εμπίπτουν στην έννοια της αμοιβής, όπως αυτή ορίζεται στο άρθρο 2 της Οδηγίας. Επομένως, εφόσον πρόκειται για ζήτημα που αφορά την αμοιβή και όχι τους όρους εργασίας, δεν εφαρμόζεται το άρθρο 14 αλλά το άρθρο 4 της Οδηγίας, το οποίο ορίζει ότι μια διαφορετική μεταχείριση ως προς την αμοιβή μπορεί να συνιστά απαγορευμένη διάκριση λόγω φύλου, μόνο αν εντοπίζεται ανάμεσα σε εργαζόμενους που παρέχουν όμοια εργασία ή εργασία ίδιας αξίας. Το ΔΕΕ, λαμβάνοντας υπόψιν τη φύση και τις συνθήκες κατάρτισης και εργασίας, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εργασία που εκτελούν τα μέλη του πληρώματος θαλάμου επιβατών και οι χειριστές αεροσκαφών δεν είναι η ίδια ή έστω δεν της αποδίδεται η ίδια αξία και, άρα, δεν τίθεται ζήτημα έμμεσης διάκρισης λόγω φύλου κατά το άρθρο 4 της Οδηγίας. Κατόπιν των διατυπώσεων αυτών, το Δικαστήριο δεν ασχολήθηκε με

την ουσία του προδικαστικού ερωτήματος περί των διαφορετικών συλλογικών συμβάσεων εργασίας.

VI. ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Επιμ.: Έλλη Τσιτσιπά

► Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις

Δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών: Δικαίωμα στη χορήγηση νομικής συνδρομής και εκτίμηση αποδεικτικών στοιχείων που αποκτήθηκαν κατά προσβολή των δικονομικών δικαιωμάτων

προδικαστική παραπομπή – δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις – Οδηγία (ΕΕ) 2016/800 – δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών – πεδίο εφαρμογής – άρθρο 2 παρ. 3 – πρόσωπα τα οποία ήταν παιδιά όταν άρχισε η ποινική διαδικασία, αλλά συμπλήρωσαν την ηλικία των 18 ετών κατά τη διάρκεια της διαδικασίας – άρθρο 4 – δικαίωμα ενημέρωσης – άρθρο 6 – δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο – άρθρο 18 – δικαίωμα στη χορήγηση νομικής συνδρομής – άρθρο 19 – μέσα ένδικης προστασίας – αποδεικτικά στοιχεία που αποκτήθηκαν κατά προσβολή των δικονομικών δικαιωμάτων

ΔΕΕ C-603/22, M.S. κ.λπ. (Droits procéduraux d'une personne mineure), 05.09.2024, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος (Εισηγήτρια): K. Jürimäe, Γεν. Εισαγγελέας: T. Ćapeta, ECLI:EU:C:2024:685 – Προδικαστική παραπομπή

Η υπό κρίση αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης), του άρθρου 2 και του άρθρου 19 παρ. 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/800, σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, του άρθρου 12 παρ. 2 και του άρθρου 13 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, καθώς και σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας του και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας, του άρθρου 3 της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ, σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, του άρθρου 7 παρ. 1 και 2 και του άρθρου 10 παρ. 2 της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343, για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, καθώς και των αρχών της υπεροχής, του άμεσου αποτελέσματος και της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης. Η αίτηση υποβλήθηκε από το Sąd Rejonowy w Słupsku (επαρχιακό δικαστήριο Słupsk, Πολωνία) στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κατά των M.S., J.W. και M.P., τριών ανηλίκων που κατηγορούνται ότι εισήλθαν παρανόμως σε εγκαταλελειμμένο συγκρότημα παραθεριστικών κατοικιών, προξενώντας ζημία στους M.B. και B.B., που εκπροσωπούνται από τον D.G., ο οποίος διορίστηκε ως επιμελητής των υποθέσεών τους.

Η υπόθεση αφορά τρεις ανηλίκους σε βάρος των οποίων ασκήθηκε ποινική δίωξη ενώπιον πολωνικού δικαστηρίου. Κατηγορήθηκαν ότι διέρρηξαν τα κτίρια ενός εγκαταλελειμμένου πρώην παραθεριστικού κέντρου. Κατά τη διάρκεια των διαδικασιών, διαπιστώθηκε ότι οι ύποπτοι είχαν ανακριθεί από την αστυνομία χωρίς την παρουσία δικηγόρου. Πριν από την πρώτη τους ανάκριση, ούτε οι ίδιοι ούτε οι γονείς τους είχαν ενημερωθεί για τα δικαιώματά τους ή για τη διεξαγωγή των διαδικασιών. Οι διορισμένοι από το δικαστήριο δικηγόροι ζήτησαν επομένως να αφαιρεθούν από τον φάκελο ως αποδεικτικά στοιχεία οι προηγούμενες δηλώσεις των υπόπτων. Το εθνικό δικαστήριο, αμφισβητώντας την αποτελεσματικότητα των διαδικαστικών εγγυήσεων υπέρ των ανηλίκων κατά την προδικαστική φάση, υπέβαλε προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το Δικαστήριο, απατώντας στα υποβληθέντα ερωτήματα, έκρινε ότι οι ανήλικοι που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι πρέπει να έχουν την πρακτική και αποτελεσματική δυνατότητα να υποστηρίζονται από δικηγόρο, διορισμένο από το δικαστήριο όπου είναι απαραίτητο. Η υποχρέωση αυτή πρέπει να εκπληρώνεται πριν από την πρώτη τους ανάκριση από την αστυνομία ή άλλη αρχή επιβολής του νόμου ή δικαστική αρχή και, το αργότερο, από τη στιγμή της ανάκρισης αυτής. Κατ' αρχήν, οι αρχές αυτές δεν μπορούν να διεξάγουν ανάκριση παιδιού που δεν λαμβάνει πραγματικά τέτοια συνδρομή.

Επιπλέον, σύμφωνα με το Δικαστήριο, τα πρόσωπα που έχουν συμπληρώσει το 18ο έτος της ηλικίας τους κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας δεν πρέπει να χάνουν αυτόματα τα δικαιώματα που παρέχονται στους ανηλίκους από το δίκαιο της ΕΕ, ιδίως το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο. Το όφελος αυτών των δικαιωμάτων πρέπει να συνεχίζεται όπου είναι σκόπιμο, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης, συμπεριλαμβανομένης της ωριμότητας και της ευαλωτότητας των ενδιαφερομένων προσώπων.

Το Δικαστήριο επεσήμανε ακόμη ότι οι ανήλικοι πρέπει να ενημερώνονται για τα δικονομικά τους δικαιώματα το συντομότερο δυνατό, το αργότερο πριν από την πρώτη τους ανάκριση. Οι πληροφορίες πρέπει να κοινοποιούνται με απλό και προσιτό τρόπο, προσαρμοσμένο στις

ειδικές τους ανάγκες. Ένα τυποποιημένο έγγραφο, που προορίζεται για ενήλικες, δεν πληροί αυτές τις απαιτήσεις.

Όσον αφορά τα ενοχοποιητικά αποδεικτικά στοιχεία που περιέχονται σε δηλώσεις που έγιναν από ανήλικο κατά τη διάρκεια ανάκρισης που διεξήχθη κατά παράβαση των δικαιωμάτων του, το δίκαιο της ΕΕ δεν απαιτεί από το κράτος μέλος να προβλέψει τη δυνατότητα για το εθνικό δικαστήριο να κηρύξει τέτοια αποδεικτικά στοιχεία απαράδεκτα. Ωστόσο, το δικαστήριο αυτό πρέπει να είναι σε θέση να επαληθεύει ότι τα δικαιώματα αυτά έχουν τηρηθεί και να εξάγει όλα τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την παραβίασή τους, ιδίως όσον αφορά την αποδεικτική αξία των εν λόγω αποδεικτικών στοιχείων.

Εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να επαληθεύσει εάν η εν λόγω πολωνική εθνική νομοθεσία είναι συμβατή με το δίκαιο της ΕΕ. Απαιτείται επίσης να ερμηνεύει, στο μέτρο του δυνατού, το εθνικό δίκαιο σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ για να διασφαλίσει την πλήρη αποτελεσματικότητά του. Εάν μια τέτοια ερμηνεία δεν είναι δυνατή, το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να μην εφαρμόζει, αυτεπαγγέλτως, οποιεσδήποτε εθνικές διατάξεις ή πρακτικές που φαίνονται να είναι ασύμβατες με αυτό.

Εθνικά συστήματα αποζημίωσης των θυμάτων εκ προθέσεως εγκλημάτων βίας: Εθνική ρύθμιση αποκλείουσα την καταβολή αποζημίωσης στους λοιπούς συγγενείς του θανόντος όταν υπάρχουν επιζών σύζυγος και τέκνα δεν διασφαλίζει το δικαίωμα σε «εύλογη και προσήκουσα» αποζημίωση

> *προδικαστική παραπομπή – δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις – Οδηγία 2004/80/ΕΚ – άρθρο 12 παρ. 2 – εθνικά συστήματα αποζημίωσης των θυμάτων εκ προθέσεως εγκλημάτων βίας – έγκλημα ανθρωποκτονίας – αποζημίωση των στενών μελών της οικογένειας του θανόντος – έννοια των «θυμάτων» – σύστημα «διαδοχικής» αποζημίωσης με τη σειρά της κληρονομικής διαδοχής – εθνική ρύθμιση αποκλείουσα την καταβολή αποζημίωσης στους λοιπούς συγγενείς του θανόντος όταν υπάρχουν επιζών σύζυγος και τέκνα – γονείς και αδελφοί του θανόντος – «εύλογη και προσήκουσα» αποζημίωση*

ΔΕΕ C-126/23, Burdene, 07.11.2024, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: I. Jarukaitis, Εισηγητής: E. Regan, Γεν. Εισαγγελέας: J. Richard de la Tour, ECLI:EU:C:2024:937 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 12 παρ. 2 της Οδηγίας 2004/80/ΕΚ, για την αποζημίωση των θυμάτων εγκληματικών πράξεων (ΕΕ 2004 L 261/15), καθώς και των άρθρων 20 και 21, του άρθρου 33 παρ. 1 και του άρθρου 47 του Χάρτη. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Tribunale Ordinario di Venezia (πρωτοδικείο Βενετίας, Ιταλία) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, των γονέων, της αδελφής και των τέκνων θύματος ανθρωποκτονίας και, αφετέρου, της Presidenza del Consiglio dei Ministri (Προεδρίας του Υπουργικού Συμβουλίου, Ιταλία) και του Ministero dell'Interno (Υπουργείου Εσωτερικών, Ιταλία), με αντικείμενο την αποζημίωση από το Ιταλικό Δημόσιο, λόγω αφερεγγυότητας του δράστη της ανθρωποκτονίας, για τη ζημία την οποία υπέστησαν εξαιτίας της εν λόγω πράξης.

Πιο συγκεκριμένα, το 2018, το Πλημμελειοδικείο Πάδοβας καταδίκασε τον δράστη ανθρωποκτονίας της πρώην συντρόφου του σε κάθειρξη 30 ετών και επιδίκασε αποζημίωση στα μέλη της οικογένειας του θύματος. Ενώ το δικαστήριο αναγνώρισε σημαντικά ποσά αποζημίωσης, το Ιταλικό Δημόσιο, λόγω οικονομικής αδυναμίας του δράστη και ευεργετήματος πενίας, κατέβαλε μόνο μικρό μέρος αυτών, συγκεκριμένα 20.000 ευρώ στα τέκνα και 16.666 ευρώ στον επιζώντα σύζυγο.

Το 2022, οι γονείς, η αδελφή και τα τέκνα του θύματος άσκησαν αγωγή κατά του ιταλικού κράτους, υποστηρίζοντας ότι η εθνική ρύθμιση αντίκειται στην Οδηγία 2004/80, η οποία προβλέπει «εύλογη και προσήκουσα» αποζημίωση για τα θύματα εκ προθέσεως εγκλημάτων βίας. Κριτική ασκείται στον περιορισμό αποζημίωσης μόνο σε συγγενείς συγκεκριμένων κατηγοριών και στην εξάρτηση της αποζημίωσης από τη διαθεσιμότητα δημόσιων πόρων.

Το Πρωτοδικείο Βενετίας έκρινε ότι η ιταλική νομοθεσία παραβλέπει τη σοβαρότητα της ζημίας, ειδικά όταν δεν λαμβάνεται υπόψη ο πραγματικός δεσμός του θύματος με τους συγγενείς ή η συναισθηματική και οικονομική τους απώλεια. Ως αποτέλεσμα, υπέβαλε προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο της ΕΕ για την ερμηνεία της Οδηγίας, εκ των οποίων εξετάστηκε μόνο το πρώτο, καθώς το δεύτερο κρίθηκε υποθετικό και, ως εκ τούτου, απαράδεκτο.

Το πρώτο προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε το Tribunale Ordinario di Venezia αφορά την ερμηνεία του άρθρου 12 παρ. 2 της Οδηγίας 2004/80, το οποίο υποχρεώνει τα κράτη μέλη να διασφαλίζουν την ύπαρξη ενός εθνικού συστήματος αποζημίωσης των θυμάτων εκ προθέσεως εγκλημάτων βίας, εξασφαλίζοντας «εύλογη και προσήκουσα» αποζημίωση. Το ιταλικό δικαστήριο ζητά να διευκρινιστεί αν αυτό το άρθρο επιτρέπει ένα σύστημα αποζημίωσης που, σε περιπτώσεις ανθρωποκτονίας, περιορίζει το δικαίωμα αποζημίωσης των γονέων του θύματος μόνο όταν δεν υπάρχουν επιζών σύζυγος ή τέκνα, και των αδελφών, μόνο όταν απουσιάζουν οι γονείς.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η έννοια των «θυμάτων» στο πλαίσιο της Οδηγίας πρέπει να θεωρείται αυτοτελής έννοια του δικαίου της Ένωσης, με ενιαία σημασία σε όλη

την ΕΕ. Περιλαμβάνει όχι μόνο τα άμεσα θύματα (δηλαδή τα πρόσωπα κατά των οποίων τελέστηκε το έγκλημα), αλλά και τα έμμεσα θύματα, όπως τα στενά μέλη της οικογένειας του αποθανόντος, όταν αυτά πλήττονται από τη συνέπεια του εγκλήματος, π.χ. λόγω συναισθηματικής ή οικονομικής εξάρτησης.

Το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι μια ερμηνεία που θα περιόριζε το δικαίωμα αποζημίωσης μόνο στα άμεσα θύματα θα οδηγούσε σε μια κατάσταση ασύμβατη με τον σκοπό και το πνεύμα της Οδηγίας: στις περιπτώσεις ανθρωποκτονίας, όπου το άμεσο θύμα έχει πεθάνει, δεν θα αποζημιωνόταν κανείς. Μια τέτοια ερμηνεία θα ήταν αντίθετη με τον σκοπό της Οδηγίας, που είναι η προστασία και αποζημίωση όλων όσων πλήττονται ουσιαστικά από το έγκλημα.

Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται αναφορά και στην Οδηγία 2012/29 για τα δικαιώματα των θυμάτων εγκληματικών πράξεων, η οποία ρητά περιλαμβάνει τους στενούς συγγενείς ως «θύματα». Επομένως, οι γονείς, τα τέκνα, ο σύζυγος, οι αδελφοί και τα άτομα που εξαρτώνται οικονομικά ή συγκατοικούσαν με το θύμα μπορούν να θεωρηθούν δικαιούχοι αποζημίωσης.

Το Δικαστήριο δέχεται ότι τα κράτη μέλη έχουν διακριτική ευχέρεια στον καθορισμό του ύψους και της μορφής της αποζημίωσης (π.χ. κατ' αποκοπήν ποσό), υπό την προϋπόθεση ότι αυτή είναι επαρκής και ανταποκρίνεται στη σοβαρότητα της ζημίας. Ωστόσο, η αποζημίωση δεν μπορεί να είναι αμιγώς συμβολική ή τόσο χαμηλή που να καθίσταται ανεπαρκής.

Όσον αφορά το ιταλικό σύστημα, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι ένα σύστημα αποζημίωσης που βασίζεται αποκλειστικά στη λογική της κληρονομικής διαδοχής και αποκλείει πρόσωπα από αποζημίωση με μόνο κριτήριο τη θέση τους στην οικογενειακή ιεραρχία, χωρίς να συνεκτιμάται η έκταση της ζημίας ή η προσωπική σχέση με το θύμα, δεν πληροί τις απαιτήσεις της Οδηγίας.

Καταλήγει ότι δεν είναι συμβατό με το άρθρο 12 παρ. 2 της Οδηγίας 2004/80 ένα σύστημα που αποκλείει αυτομάτως τους γονείς ή τα αδέλφια του θύματος από αποζημίωση λόγω ύπαρξης άλλων συγγενών, χωρίς ουσιαστική αξιολόγηση της ζημίας που υπέστησαν. Η αποζημίωση πρέπει να είναι ουσιαστική, ανάλογη με τις συνέπειες της πράξης, και να λαμβάνει υπόψη τις προσωπικές συνθήκες κάθε περίπτωσης.

► Μεταναστευτική πολιτική

Πολιτική ασύλου: ο χαρακτηρισμός μιας τρίτης χώρας ως ασφαλούς χώρας καταγωγής πρέπει να αφορά ολόκληρο το έδαφός της και ο εθνικός δικαστής μπορείς να προβεί αυτεπαγγέλτως στην εξέταση του χαρακτηρισμού τρίτης χώρας ως ασφαλούς χώρας καταγωγής

προδικαστική παραπομπή – πολιτική ασύλου – διεθνής προστασία – Οδηγία 2013/32/ΕΕ – κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας – άρθρο 36 και 37 – έννοια «ασφαλούς χώρας καταγωγής» – χαρακτηρισμός – παράρτημα Ι – κριτήρια – άρθρο 46 – δικαίωμα πραγματικής προσφυγής – εξέταση από τον δικαστή του χαρακτηρισμού τρίτης χώρας ως ασφαλούς χώρας καταγωγής

ΔΕΕ C-406/22, Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor azylové a migrační politiky, 04.10.2024, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: E. Regan, Γεν. Εισαγγελέας: N. Αιμιλίου, ECLI:EU:C:2024:841 – Προδικαστική παραπομπή

Βλ. στο παρόν τεύχος της ΕΕΕυρΔ, Παρατηρήσεις Α. Ζήση, σ. 577.

VII. ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Επιμ.: Αγγελική Ζησιού

► Εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας - Κοινή μεθοδολογία για τον περιφερειακό συντονισμό της επιχειρησιακής ασφάλειας

Η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής της μεθοδολογίας θα πρέπει να γίνεται κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 9 παρ. 11 του Κανονισμού 2015/1222 και του άρθρου 5 παρ. 3 του Κανονισμού 2019/942, εξυπηρετώντας τη διαχείριση της συμφόρησης και ευοδώνοντας την ασφάλεια του συστήματος

ενέργεια – εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας – περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας – περιφέρεια CORE – έγκριση μεθοδολογίας από τον ACER για τον επιμερισμό του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής – καθορισμός του κατώτατου ορίου των νομίμων βροχοειδών ροών – άρθρο 16 παρ. 13 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/943

ΓεΔΕΕ T-485/21, BNetzA/ACER, 25.09.2024, Τμήμα τρίτο (πενταμελές), Πρόεδρος: F. Schalin, Εισηγητής: D. Kukovec, ECLI:EU:T:2024:653 – Προσφυγή ακυρώσεως

Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορά την προσφυγή της BNetzA βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, διά της οποίας αιτείται την ακύρωση της απόφασης του Συμβουλίου Προσφυγών του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER).

Εν προκειμένω, η εν λόγω διαφωνία προέκυψε κατόπιν επικύρωσης από τον ACER της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της

περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για την περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, για την ενιαία σύζευξη αγοράς επόμενης ημέρας και για την ενιαία ενδοημερήσια σύζευξη.

Ειδικότερα, οι εθνικές ρυθμιστικές αρχές (NRAs) της περιοχής Core θα έπρεπε, βάσει της διάταξης του άρθρου 74 του Κανονισμού 2015/1222, να συμφωνήσουν σε μία κοινή πρόταση των Διαχειριστών Συστημάτων Μεταφοράς (TSOs) της εν λόγω περιοχής υπολογισμού δυναμικότητας αναφορικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής εντός συγκεκριμένης προθεσμίας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όμως, κάτι τέτοιο δεν κατέστη δυνατό και, για τον λόγο αυτό, ο ACER, κατ' εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 9 παρ. 11 και 5 παρ. 3 του Κανονισμού 2019/942, ανέλαβε να κατευθύνει τις διαδικασίες υιοθέτησης μιας κοινής μεθοδολογίας επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής στην εν λόγω περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας «CORE».

Πλην, όμως, η προσφεύγουσα BNetzA θεώρησε πως ο ACER έσφαλε τόσο κατά το διαδικαστικό μέρος υιοθέτησης της εν λόγω μεθοδολογίας όσο και κατά το ουσιαστικό μέρος των επιμέρους ρυθμίσεων που η μεθοδολογία αυτή περιελάβανε.

Οι ενστάσεις της BNetzA οργανώθηκαν γύρω από τρεις άξονες και συγκεκριμένα, πρώτον, στο πεδίο εφαρμογής της επίμαχης μεθοδολογίας κατανομής, όπου η τελευταία υποστήριξε ότι η απόφαση του ACER παραβιάζει τον Κανονισμό 2015/1222, διευρύνοντας παράνομα το πεδίο εφαρμογής της μεθοδολογίας σε εσωτερικά στοιχεία δικτύου εκτός των διασυνδέσεων κατά τρόπο ασυμβίβαστο με τη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 13 του Κανονισμού 2019/943 και τη διάταξη του άρθρου 74 του Κανονισμού 2015/1222.

Δεύτερον, η προσφεύγουσα υποστήριξε ότι η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» δεν εφαρμόστηκε ορθά, καθώς όχι μόνο δεν λαμβάνονται επαρκώς υπόψη οι ροές που μειώνουν τη συμφόρηση (relieving flows), αλλά επιπλέον η επίμαχη μεθοδολογία δημιουργεί δυσανάλογη οικονομική επιβάρυνση για ορισμένες ζώνες υποβολής προσφορών (bidding zones).

Τρίτον, η BNetzA ανήγειρε και διαδικαστικές ενστάσεις για την έκδοση της εν λόγω μεθοδολογίας καθώς θεώρησε πως λανθασμένα ο ACER ζήτησε από τους Διαχειριστές Συστημάτων Μεταφοράς (TSOs) να προτείνουν αλλαγές στη μεθοδολογία, υποστηρίζοντας μάλιστα ότι αυτή η απαίτηση υπερβαίνει τις αρμοδιότητές του.

Επιλαμβανόμενο των αιτιάσεων αυτών, το ΓεΔΕΕ έκρινε πως ο ACER, κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 9 παρ. 11 του Κανονισμού 2015/1222 και του άρθρου 5 παρ. 3 του Κανονισμού 2019/942, έσφαλλε διευρύνοντας το πεδίο εφαρμογής της μεθοδολογίας κατανομής, ενώ υπερέβη το πλαίσιο των εξουσιών του όταν συνέδεσε τη μεθοδολογία κατανομής κόστους με άλλες μεθοδολογίες, χωρίς επαρκή αιτιολόγηση. Περαιτέρω, έκρινε πως ο ACER μη ορθά καθόρισε ένα ενιαίο όριο για όλες τις ζώνες προσφοράς και, τέλος, το γεγονός πως η προσβαλλόμενη απόφαση δεν συμμορφώθηκε με τις διατάξεις του Κανονισμού 517/2013 προσθέτει ακόμη μία πλημμέλεια στην προσβαλλόμενη απόφαση.

Υπό το φως των ανωτέρω, το ΓεΔΕΕ ακυρώνει την απόφαση του Συμβουλίου Προσφυγών του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER), κατά το μέρος που επικυρώνει την απόφαση 30/2020 του ACER, της 30ής Νοεμβρίου 2020, επί της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για τον υπολογισμό της δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, και απορρίπτει την προσφυγή της BNetzA στην εν λόγω υπόθεση.

Υπέρβαση εξουσίας του ACER. Σιωπηρή αρμοδιότητα μπορεί να αναγνωριστεί σε περίπτωση που η αποτελεσματικότητα συνδέεται με πραγματική ανάγκη διασφάλισης της πρακτικής εφαρμογής των διατάξεων των Συνθηκών ή του σχετικού Κανονισμού. Ο ACER, κατά την υιοθέτηση της εν λόγω μεθοδολογίας, δεν συμμορφώθηκε με τον Κανονισμό 2019/943 και δεν είχε έμμεση αρμοδιότητα να ενεργήσει εκτός των καθορισμένων εξουσιών, γεγονός που οδηγεί σε ακύρωση της απόφασης που λήφθηκε από αυτόν για την υιοθέτηση της επίδικης μεθοδολογίας.

> *ενέργεια – εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας – περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας – περιφέρεια CORE – έγκριση μεθοδολογίας από τον ACER για τον επιμερισμό του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής – καθορισμός του κατώτατου ορίου των νομίμων βροχοειδών ροών – άρθρο 16 παρ. 13 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/943*

ΓεΔΕΕ T-484/21, Polskie sieci elektroenergetyczne/ACER, 25.09.2024, Τμήμα τρίτο (πενταμελές), Πρόεδρος: F. Schalin, Εισηγητής: D. Kukovec, ECLI:EU:T:2024:652 – Προσφυγή ακυρώσεως

Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορά την προσφυγή της Polskie sieci elektroenergetyczne S.A. βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, διά της οποίας αιτείται την ακύρωση της απόφασης του Συμβουλίου Προσφυγών του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER), της 28ης Μαΐου 2021, περί επικυρώσεως της αποφάσεως αριθ. 30/2020 του ACER, της 30ής Νοεμβρίου 2020, επί της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για τον υπολογισμό της δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, και περί απορρίψεως της προσφυγής της στην εν λόγω υπόθεση.

Ειδικότερα, η διαφορά ανέκυψε κατά την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 16 παρ. 13 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/943 κατά την υιοθέτηση από τον ACER της μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής για την περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας «CORE».

Η προσφεύγουσα, η οποία αποτελεί τον μοναδικό ΔΣΜ που είναι υπεύθυνος για τη διαχείριση, τη συντήρηση και την ανάπτυξη του δικτύου ηλεκτρικής ενέργειας στην Πολωνία, μέσα από τους πέντε λόγους ακύρωσης που προέβαλε ενώπιον του ΓεΔΕΕ, κυρίως επεσήμανε την υπέρβαση αρμοδιοτήτων στην οποία περιέπεσε ο ACER, την ανεπαρκή αιτιολόγηση της υιοθέτησης της επίδικης μεθοδολογίας, ενώ ανέδειξε και νομικά σφάλματα, όπως αυτό της υιοθέτησης του ορίου του 10% ως του κατώτατου ορίου των νομίμων βροχοειδών ροών εντός της συγκεκριμένης ζώνης προσφοράς, θεωρώντας το όριο αυτό μη ρεαλιστικό, ικανό, μάλιστα, να προκαλέσει στρεβλώσεις.

Επιλαμβανόμενο των λόγων αυτών ακύρωσης, το ΓεΔΕΕ, αρχικά, υπογράμμισε τις σοβαρές ελλείψεις αναφορικά με την εφαρμογή του άρθρου 16 παρ. 13 του Κανονισμού 2019/943 επί της επίδικης μεθοδολογίας, υπονομεύοντας με τον τρόπο αυτό και τη νομιμότητα της απόφασης του ACER. Περαιτέρω, και αναφορικά με την υπέρβαση εξουσίας του ACER, το ΓεΔΕΕ εξέτασε όλες τις παραμέτρους περί του αν ο ACER έδρασε στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του, ερευνώντας και το ενδεχόμενο της σιωπηρής αρμοδιότητας αυτού, διαπιστώνοντας, όμως, πως απλή επίκληση της ανάγκης για αποτελεσματικότητα δεν επαρκεί για τη δημιουργία αρμοδιότητας (ΓεΔΕΕ T-332/17, *E-Control/ACER*, σκ. 69). Ωστόσο, μπορεί να αναγνωριστεί σιωπηρή αρμοδιότητα αν η αποτελεσματικότητα συνδέεται με πραγματική ανάγκη διασφάλισης της πρακτικής εφαρμογής των διατάξεων των Συνθηκών ή του σχετικού Κανονισμού.

Δεδομένου, όμως, ότι ο ACER, κατά την υιοθέτηση της εν λόγω μεθοδολογίας, δεν συμμορφώθηκε με τον Κανονισμό 2019/943 και δεν είχε έμμεση αρμοδιότητα να ενεργήσει εκτός των καθορισμένων εξουσιών του, ο τελευταίος έσφαλλε και, συνακόλουθα, η απόφαση που λήφθηκε από αυτόν για την υιοθέτηση της επίδικης μεθοδολογίας πρέπει να ακυρωθεί.

Τέλος, το ΓεΔΕΕ προέβη και σε ανάλυση περί του αν η ακυρωτέα αυτή απόφαση του ACER θα έπρεπε να έχει περιορισμένα αποτελέσματα, δεδομένων των ενδεχόμενων σοβαρών συνεπειών για τους Διαχειριστές Συστημάτων Μεταφοράς (TSOs). Παρά το γεγονός ότι ο ACER ισχυρίσθηκε πως η μεθοδολογία κατανομής κόστους είναι ήδη εφαρμοστέα, το ΓεΔΕΕ, βάσει των στοιχείων που είχαν εισφερθεί σε γνώση του, διαπίστωσε πως η επίδικη μεθοδολογία δεν θα εφαρμοζόταν πλήρως πριν από τις 4 Ιουνίου 2025, και εκ του λόγου αυτού έκρινε πως δεν υπάρχει ανάγκη για περιορισμό των αποτελεσμάτων της προς ακύρωση απόφασης. Η ακύρωση της απόφασης θα έχει πλήρη ισχύ και δεν χρειάζεται να περιοριστούν οι συνέπειές της, αφού η μεθοδολογία κατανομής κόστους δεν έχει εφαρμοστεί ακόμα.

Υπό το φως των ανωτέρω, το ΓεΔΕΕ ακυρώνει την απόφαση του Συμβουλίου Προσφυγών του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER), της 28ης Μαΐου 2021, η οποία εκδόθηκε στο πλαίσιο της υποθέσεως A-001-2021 (ενοποιημένο κείμενο), κατά το μέρος που επικυρώνει την απόφαση 30/2020 του ACER, της 30ής Νοεμβρίου 2020, επί της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για τον υπολογισμό της δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, και απορρίπτει την εν θέματι προσφυγή της Polskie sieci elektroenergetyczne S.A. στην εν λόγω υπόθεση.

Ο ACER έχει πράγματι τη νομική δυνατότητα να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του περιφερειακού συντονισμού, με βάση την ισχύουσα νομοθεσία και την αρχή της αποτελεσματικής ρύθμισης της εσωτερικής αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας, η οποία προβλέπει την ευχέρεια των ρυθμιστικών αρχών να προσαρμόζουν και να αναπροσαρμόζουν τον συντονισμό

ενέργεια – εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας – κοινή μεθοδολογία για τον συντονισμό της περιφερειακής επιχειρησιακής ασφάλειας – απόρριψη της προτάσεως των διαχειριστών δικτύου – περιφέρεια υπολογισμού της

δυναμικότητας – περιφέρεια CORE – συμβατότητα με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2019/942, τον Κανονισμό (ΕΕ) 2019/943 και τον Κανονισμό (ΕΕ) 2017/1485

ΓεΔΕΕ Τ-483/21, Polskie sieci elektroenergetyczne/ACER, 25.09.2024, Τμήμα τρίτο (πενταμελές), Πρόεδρος: F. Schalin, Εισηγητής: D. Kukovec, ECLI:EU:T:2024:652 – Προσφυγή ακυρώσεως

Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορά την προσφυγή της Polskie sieci elektroenergetyczne S.A. βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, διά της οποίας αιτείται την ακύρωση της αποφάσεως του Συμβουλίου Προσφυγών του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER) της 28ης Μαΐου 2021 (στο εξής: προσβαλλόμενη απόφαση), με την οποία επικυρώθηκε η απόφαση 33/2020 του ACER, της 4ης Δεκεμβρίου 2020, επί της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για τον υπολογισμό της δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με την κοινή μεθοδολογία περιφερειακού συντονισμού της επιχειρησιακής ασφάλειας, και με την οποία απορρίφθηκε η προσφυγή της στην υπόθεση A-007-2021.

Η εν λόγω διαφωνία προέκυψε κατόπιν επικύρωσης από τον ACER της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για την περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, για την ενιαία σύζευξη αγοράς επόμενης ημέρας και για την ενιαία ενδοημερήσια σύζευξη.

Ειδικότερα, οι εθνικές ρυθμιστικές αρχές (NRAs) της περιοχής Core θα έπρεπε, βάσει της διάταξης του άρθρου 74 του Κανονισμού 2015/1222, να συμφωνήσουν σε μία κοινή πρόταση των Διαχειριστών Συστημάτων Μεταφοράς (TSOs) της εν λόγω περιοχής υπολογισμού δυναμικότητας αναφορικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής εντός συγκεκριμένης προθεσμίας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όμως, κάτι τέτοιο δεν κατέστη δυνατό και, για τον λόγο αυτό, ο ACER, κατ' εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 9 παρ. 11 και 5 παρ. 3 του Κανονισμού 2019/942, ανέλαβε να κατευθύνει τις διαδικασίες υιοθέτησης μιας κοινής μεθοδολογίας επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής στην εν λόγω περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας «CORE».

Η Polskie sieci elektroenergetyczne S.A., η οποία αποτελεί τον μοναδικό ΔΣΜ που είναι υπεύθυνος για τη διαχείριση, τη συντήρηση και την ανάπτυξη του δικτύου ηλεκτρικής ενέργειας στην Πολωνία, άσκησε προσφυγή κατά της απόφασης 33/2020 στις 4 Φεβρουαρίου 2021, ενώ και η TransnetBW GmbH, άλλος ΔΣΜ της περιφέρειας CORE, άσκησε την ίδια προσφυγή. Οι δύο προσφυγές συνενώθηκαν σε μία υπόθεση (A-007-2021). Ωστόσο, το Συμβούλιο Προσφυγών του ACER επικύρωσε την απόφαση 33/2020 και απέρριψε τις προσφυγές στις 28 Μαΐου 2021.

Κατόπιν τούτων, η προσφεύγουσα, μέσα από έξι λόγους ακύρωσης, απευθύνθηκε προς το ΓεΔΕΕ υποστηρίζοντας πως το Συμβούλιο Προσφυγών υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κυρίως σχετικά με το γεγονός πως η επίμαχη μεθοδολογία ασφάλειας (ROSC) κρίθηκε σύμφωνη με το άρθρο 35 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/943 και με το άρθρο 40 της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/944 και εν γένει χρησιμοποιήθηκαν ανεπαρκείς αιτιολογίες για την υιοθέτηση της επίδικης μεθοδολογίας.

Επιλαμβανόμενο των λόγων αυτών ακύρωσης, το ΓεΔΕΕ σημείωσε πως ο ACER έχει πράγματι τη νομική δυνατότητα να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του περιφερειακού συντονισμού, με βάση την ισχύουσα νομοθεσία και την αρχή της αποτελεσματικής ρύθμισης της εσωτερικής αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας, η οποία προβλέπει την ευχέρεια των ρυθμιστικών αρχών να προσαρμόζουν και να αναπροσαρμόζουν τον συντονισμό. Περαιτέρω, ως προς τη μεθοδολογία ασφάλειας (ROSC), το ΓεΔΕΕ θεώρησε πως η απόφαση του ACER ήταν εναρμονισμένη με τις οικείες διατάξεις παρά το ευρύ πεδίο εφαρμογής της, καθώς αποσκοπεί στη διασφάλιση της ασφάλειας του συστήματος μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας. Επιπλέον, το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι η μεθοδολογία ασφάλειας (ROSC) δεν επηρεάζει τη δυνατότητα των ΔΣΜ να χρησιμοποιούν το κεντρικό μοντέλο καταμερισμού, καθώς οι δύο διαδικασίες είναι συμπληρωματικές και δεν αλληλοεπικαλύπτονται. Ακόμη, και αναφορικά με τη μεθοδολογία ασφάλειας, θεώρησε πως αυτή θεσπίζει δίκαιους κανόνες στον τομέα του εμπορίου ηλεκτρικής ενέργειας μεταξύ ζωνών και παρέχει κατάλληλα κίνητρα για τη διαχείριση της συμφορήσεως και των επενδύσεων σε διορθωτικά μέτρα, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/943, ενώ, τέλος, σημείωσε πως δεν εμποδίζεται η τήρηση των ορίων επιχειρησιακής ασφάλειας, ιδίως των ορίων τάσεως. Υπό το φως των ανωτέρω, το ΓεΔΕΕ απορρίπτει την εν θέματι προσφυγή.

Η μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής θα πρέπει να πληροί τα κριτήρια της σωστής κατανομής του κόστους συμφόρησης μεταξύ των ΔΣΜ. Επιπλέον, βασικό στοι-

χείο του καθορισμού επιπέδου ανοχής για τις θεμιτές βροχοειδείς ροές είναι η εξατομικευμένη προσέγγιση για κάθε ζώνη προσφοράς βάσει της διάταξης του άρθρου 16 παρ. 13 του Κανονισμού 2019/943, το οποίο απαιτεί μια πιο εξατομικευμένη προσέγγιση για κάθε ζώνη προσφοράς.

> *ενέργεια – εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας – περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας – περιφέρεια CORE – έγκριση από τον ACER της μεθοδολογίας επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής – υποχρέωση αιτιολογήσεως – καθορισμός του επιπέδου ανοχής για τις θεμιτές βροχοειδείς ροές – άρθρο 16 παρ. 13 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/943*

ΓεΔΕΕ T-482/21, TenneT TSO και TenneT TSO/ACER, 25.09.2024, Τμήμα τρίτο (πενταμελές), Πρόεδρος: F. Schalin, Εισηγητής: D. Kukovec, ECLI:EU:T:2024:650 – Προσφυγή ακυρώσεως

Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορά την προσφυγή των TenneT TSO GmbH (Bayreuth, Γερμανία) και TenneT TSO BV (Arnhem, Κάτω Χώρες) βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, διά της οποίας αιτούνται την ακύρωση της αποφάσεως του Συμβουλίου Προσφυγών του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER), της 28ης Μαΐου 2021, με την οποία επικυρώθηκε η απόφαση αριθ. 30/2020 του ACER, της 30ής Νοεμβρίου 2020, επί της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για τον υπολογισμό της δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, και περί απορρίψεως της προσφυγής τους στην υπόθεση A-001-2021.

Η εν λόγω διαφωνία ανέκυψε κατόπιν επικύρωσης από τον ACER της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για την περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, για την ενιαία σύζευξη αγοράς επόμενης ημέρας και για την ενιαία ενδοημερήσια σύζευξη.

Ειδικότερα, οι εθνικές ρυθμιστικές αρχές (NRAs) της περιοχής Core θα έπρεπε, βάσει της διάταξης του άρθρου 74 του Κανονισμού 2015/1222, να συμφωνήσουν σε μία κοινή πρόταση των Διαχειριστών Συστημάτων Μεταφοράς (TSOs) της εν λόγω περιοχής υπολογισμού δυναμικότητας αναφορικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής εντός συγκεκριμένης προθεσμίας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όμως, κάτι τέτοιο δεν κατέστη δυνατό και, για τον λόγο αυτό, ο ACER, κατ' εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 9 παρ. 11 και 5 παρ. 3 του Κανονισμού 2019/942, ανέλαβε να κατευθύνει τις διαδικασίες υιοθέτησης μιας κοινής μεθοδολογίας επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής στην εν λόγω περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας «CORE».

Στις 29 Ιανουαρίου 2021, οι ΔΣΜ TenneT TSO GmbH και TenneT TSO BV υπέβαλαν προσφυγή στο Συμβούλιο Προσφυγών της ACER κατά της απόφασης αριθ. 30/2020, σύμφωνα με το άρθρο 28 του Κανονισμού 2019/942. Στις 28 Μαΐου 2021, το τμήμα προσφυγών εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση, με την οποία επικύρωσε την απόφαση αριθ. 30/2020 και απέρριψε στο σύνολό τους τις προσφυγές που ασκήθηκαν εναντίον του.

Κατόπιν τούτων, οι ως άνω ΔΣΜ προσέφυγαν ενώπιον του ΓεΔΕΕ. Τα βασικά σημεία γύρω από τα οποία αναπτύχθηκαν οι λόγοι προσφυγών των δύο ως άνω ΔΣΜ ήταν η μέθοδος ανάλυσης που χρησιμοποιήθηκε για να προσδιοριστούν οι τύπου των ροών που προκαλούν συμφόρηση καθώς και ο καθορισμός του επιπέδου ανοχής για τις θεμιτές βροχοειδείς ροές που τέθηκε από τον ACER.

Επιλαμβανόμενο των λόγων αυτών, το ΓεΔΕΕ, κάνοντας μνεία στη σημασία της σωστής κατανομής του κόστους συμφόρησης μεταξύ των ΔΣΜ, θεώρησε πως η υιοθετούμενη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής πληροί τα κριτήρια αυτά και είναι πλήρως εναρμονισμένη με τις οικείες προς τούτο διατάξεις, ενώ η αιτιολόγηση της υιοθέτησης του καθορισμού επιπέδου ανοχής για τις θεμιτές βροχοειδείς ροές που τέθηκε από τον ACER δεν ήταν σύμφωνη με τη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 13 του Κανονισμού 2019/943, το οποίο απαιτεί μια πιο εξατομικευμένη προσέγγιση για κάθε ζώνη προσφοράς, ανάλυση την οποία ο ACER δεν είχε προς τούτο πραγματοποιήσει.

Υπό το φως των ανωτέρω, το ΓεΔΕΕ ακυρώνει την από 28 Μαΐου 2021 απόφαση του Συμβουλίου Προσφυγών του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER) στην υπόθεση A-001-2021, κατά το μέτρο που με αυτήν επικυρώθηκε η απόφαση υπ' αριθ. 30/2020 του ACER, της 30ής Νοεμβρίου 2020, σχετικά με την πρόταση, εκ μέρους των διαχειριστών των συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της αποτελούμενης από το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία περιφέρειας για τον υπολογισμό της δυναμικότητας που αποκαλείται «CORE», όσον αφορά τη μεθοδολογία επι-

μερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, και απορρίφθηκε η διοικητική προσφυγή των προσφευγουσών στην υπόθεση αυτή.

Ο καθορισμός συγκεκριμένου ορίου και η εφαρμογή διακριτής κατανομής κόστους για τις βροχοειδείς ροές θα πρέπει να ακολουθεί τη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 13 του Κανονισμού 2019/943. Δεδομένου ότι η επίδικη μέθοδος κατανομής κόστους δεν έχει εφαρμοστεί πλήρως και η εφαρμογή της μπορεί να καθυστερήσει, το ΓεΔΕΕ έκρινε πως δεν υπάρχει λόγος εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 264 ΣΛΕΕ.

> *ενέργεια – εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας – περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας – περιφέρεια CORE – έγκριση μεθοδολογίας από τον ACER για τον επιμερισμό του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής – καθορισμός του κατώτατου ορίου των νομίμων βροχοειδών ροών – άρθρο 16 παρ. 13 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/943*

ΓεΔΕΕ T-476/21, TransnetBW/ACER, 25.09.2024, Τμήμα τρίτο (πενταμελές), Πρόεδρος: F. Schalin, Εισηγητής: D. Kukovec, ECLI:EU:T:2024:649 – Προσφυγή ακυρώσεως

Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορά την προσφυγή της TransnetBW GmbH βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, διά της οποίας αιτείται την ακύρωση της αποφάσεως του Συμβουλίου Προσφυγών του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER) της 28ης Μαΐου 2021, με την οποία επικυρώθηκε η απόφαση αριθ. 30/2020 του ACER, της 30ής Νοεμβρίου 2020, επί της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για τον υπολογισμό της δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, και περί απορρίψεως της προσφυγής της στην υπόθεση A-001-2021.

Η εν λόγω διαφωνία ανέκυψε κατόπιν επικύρωσης από τον ACER της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για την περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, για την ενιαία σύζευξη αγοράς επόμενης ημέρας και για την ενιαία ενδοημερήσια σύζευξη.

Ειδικότερα, οι ενικές ρυθμιστικές αρχές (NRAs) της περιοχής Core θα έπρεπε, βάσει της διάταξης του άρθρου 74 του Κανονισμού 2015/1222, να συμφωνήσουν σε μία κοινή πρόταση των Διαχειριστών Συστημάτων Μεταφοράς (TSOs) της εν λόγω περιοχής υπολογισμού δυναμικότητας αναφορικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής εντός συγκεκριμένης προθεσμίας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όμως, κάτι τέτοιο δεν κατέστη δυνατό και, για τον λόγο αυτό, ο ACER, κατ' εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 9 παρ. 11 και 5 παρ. 3 του Κανονισμού 2019/942, ανέλαβε να κατευθύνει τις διαδικασίες υιοθέτησης μιας κοινής μεθοδολογίας επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής στην εν λόγω περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας «CORE».

Στις 29 Ιανουαρίου 2021, η TransnetBW GmbH υπέβαλε προσφυγή στο Συμβούλιο Προσφυγών της ACER κατά της απόφασης αριθ. 30/2020. Στις 28 Μαΐου 2021, το Συμβούλιο Προσφυγών του ACER επικύρωσε την ως άνω απόφαση και απέρριψε στο σύνολό τους τις προσφυγές που ασκήθηκαν εναντίον του.

Κατόπιν τούτων, η προσφεύγουσα, μέσα από τέσσερις λόγους ακύρωσης, απευθύνθηκε προς το ΓεΔΕΕ υποστηρίζοντας πως, διά της προσβαλλόμενης απόφασης, ο ACER επέκτεινε παρανόμως το πεδίο εφαρμογής της μεθοδολογίας κατανομής κόστους και καθορίσθηκε λανθασμένα το όριο των νόμιμων βροχοειδών ροών. Τόνισε, επίσης, τη δυσμενή θέση των βροχοειδών ροών σε σύγκριση με τις εσωτερικές ροές αναφορικά με τη συμφόρηση, ενώ, τέλος, επεσήμανε την εν γένει ελλειμματική επανεξέταση της όλης απόφασης από το Συμβούλιο Προσφυγών του ACER.

Επιλαμβανόμενο των λόγων αυτών ακύρωσης, το ΓεΔΕΕ, και αναφορικά με τον πρώτο λόγο προσφυγής, σημείωσε πως η έκταση της αμφισβητούμενης μεθοδολογίας κατανομής κόστους είναι σύμφωνη με τους στόχους του Κανονισμού 2019/943, διασφαλίζοντας πως όλα τα στοιχεία δικτύου που συμβάλλουν στη συμφόρηση αντιμετωπίζονται ισότιμα στην κατανομή κόστους, οι διορθωτικές ενέργειες που έχουν επιλεγεί συμβάλλουν στη μείωση του κόστους και τη διατήρηση της διαζωνικής χωρητικότητας και, τέλος, διαφυλάσσεται και η μη διάκριση μεταξύ των ΔΣΜ αποτρέποντας αδικαιολόγητες ανισότητες στην κατανομή κόστους.

Περαιτέρω, και αναφορικά με τον τρίτο λόγο προσφυγής και τη δυσμενή αντιμετώπιση των βροχοειδών ροών που υπερβαίνουν το καθορισμένο όριο, το ΓεΔΕΕ διαπίστωσε πως ο καθορισμός συγκεκριμένου ορίου και η εφαρμογή διακριτής κατανομής κόστους για τις εν λόγω ροές βρίσκονται σε συμφωνία με τη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 13 του Κανονισμού 2019/943, επεσήμανε τη διαφορετική φύση των βροχοειδών ροών σε σχέση με τις εσωτερικές ροές και, τέλος, διαπίστωσε πως η επίδικη κατανομή

κόστους ακολουθεί τις επιταγές της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει». Τέλος, το ΓεΔΕΕ έκρινε πως η κατανομή του κόστους για τις διορθωτικές ενέργειες που σχετίζονται με τις βροχοειδείς ροές που υπερβαίνουν το όριο είναι σύμφωνη με τη νομοθεσία της ΕΕ και δεν παραβιάζεται η διάταξη του άρθρου 74 παρ. 6α του Κανονισμού 2015/1222. Δεδομένου ότι η επίδικη μέθοδος κατανομής κόστους δεν έχει εφαρμοστεί πλήρως και η εφαρμογή της μπορεί να καθυστερήσει, το ΓεΔΕΕ έκρινε πως δεν υπάρχει λόγος εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 264 ΣΛΕΕ.

Υπό το φως των ανωτέρω, το ΓεΔΕΕ ακυρώνει την απόφαση του Συμβουλίου Προσφυγών του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER), της 28ης Μαΐου 2021, η οποία εκδόθηκε στο πλαίσιο της υποθέσεως A-001-2021, κατά το μέρος που επικυρώνει την απόφαση 30/2020 του ACER, της 30ής Νοεμβρίου 2020, επί της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για τον υπολογισμό της δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, και απορρίπτει την προσφυγή της TransnetBW στην εν λόγω υπόθεση.

Ο καθορισμός του κατώτατου ορίου των νομίμων βροχοειδών ροών δεν ήταν σύμφωνος με τη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 3 του Κανονισμού 2019/943. Η προθεσμία για την υιοθέτηση της μεθοδολογίας ήταν ενδεικτική και όχι δεσμευτική. Ως εκ τούτου, η συμμόρφωση με τη νομοθεσία έπρεπε να υπερισχύει της τήρησης της προθεσμίας. Η υιοθετούμενη διά της επίδικης απόφασης μεθοδολογία από τον ACER δεν θα μπορούσε να διασφαλίσει εν γένει μια δίκαιη κατανομή του κόστους συμφόρησης.

> *ενέργεια – εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας – περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας – περιφέρεια CORE – έγκριση μεθοδολογίας από τον ACER επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής – καθορισμός του κατώτατου ορίου των νομίμων βροχοειδών ροών – άρθρο 16 παρ. 13 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/943*

ΓεΔΕΕ T-472/21, RTE/ACER, 25.09.2024, Τμήμα τρίτο (πενταμελές), Πρόεδρος: F. Schalin, Εισηγητής: D. Kukovec, ECLI:EU:T:2024:648 – Προσφυγή ακυρώσεως

Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορά την προσφυγή του ΔΣΜ της Γαλλίας, RTE, βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, διά της οποίας αιτείται την ακύρωση της αποφάσεως του Συμβουλίου Προσφυγών του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER), της 28ης Μαΐου 2021, με την οποία επικυρώθηκε η απόφαση αριθ. 30/2020 του ACER, της 30ής Νοεμβρίου 2020, επί της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για τον υπολογισμό της δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, και περί απορρίψεως της προσφυγής του στην υπόθεση A-001-2021.

Η εν λόγω διαφωνία ανέκυψε κατόπιν επικύρωσης από τον ACER της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για την περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, για την ενιαία σύζευξη αγοράς επόμενης ημέρας και για την ενιαία ενδοημερήσια σύζευξη.

Ειδικότερα, οι εθνικές ρυθμιστικές αρχές (NRAs) της περιοχής Core θα έπρεπε, βάσει της διάταξης του άρθρου 74 του Κανονισμού 2015/1222, να συμφωνήσουν σε μία κοινή πρόταση των Διαχειριστών Συστημάτων Μεταφοράς (TSOs) της εν λόγω περιοχής υπολογισμού δυναμικότητας αναφορικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής εντός συγκεκριμένης προθεσμίας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όμως, κάτι τέτοιο δεν κατέστη δυνατό και, για τον λόγο αυτό, ο ACER, κατ' εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 9 παρ. 11 και 5 παρ. 3 του Κανονισμού 2019/942, ανέλαβε να κατευθύνει τις διαδικασίες υιοθέτησης μιας κοινής μεθοδολογίας επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής στην εν λόγω περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας «CORE».

Στις 30 Ιανουαρίου 2021, ο ΔΣΜ της Γαλλίας, RTE, υπέβαλε προσφυγή στο Συμβούλιο Προσφυγών της ACER κατά της απόφασης αριθ. 30/2020, σύμφωνα με το άρθρο 28 του Κανονισμού 2019/942. Στις 28 Μαΐου 2021, το Συμβούλιο Προσφυγών του ACER επικύρωσε την ως άνω απόφαση και απέρριψε στο σύνολό τους τις προσφυγές που ασκήθηκαν εναντίον του.

Κατόπιν τούτων, το προσφεύγον, μέσα από τέσσερις λόγους ακύρωσης, απευθύνθηκε προς το ΓεΔΕΕ και επικαλέστηκε την αντίθεση της επίδικης μεθοδολογίας στις διατάξεις των άρθρων 16 παρ. 13 του Κανονισμού 2019/943, 74 παρ. 2 του Κανονισμού 2015/1222 και 5 παρ. 1 και 2 ΣΕΕ, την εσφαλμένη εφαρμογή των παραμέτρων που

εφαρμόστηκαν για την κατανομή του κόστους όπως και την ανεπαρκή αιτιολόγηση της επίδικης απόφασης από τον ACER και, τέλος, την παραβίαση των όσων ο Κανονισμός 517/2013 προασπίζει αναφορικά με τη γλώσσα σύνταξης και κοινοποίησης της επίδικης απόφασης.

Επιλαμβανόμενο των λόγων αυτών ακύρωσης, το ΓεΔΕΕ θεώρησε ότι ο καθορισμός του κατώτατου ορίου των νομίμων βροχοειδών ροών δεν ήταν σύμφωνος με τη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 3 του Κανονισμού 2019/943. Περαιτέρω, το ΓεΔΕΕ σημείωσε ότι η προθεσμία για την υιοθέτηση της μεθοδολογίας ήταν ενδεικτική και όχι δεσμευτική. Ως εκ τούτου, η συμμόρφωση με τη νομοθεσία έπρεπε να υπερισχύει της τήρησης της προθεσμίας, ενώ, τέλος, τόνισε πως η υιοθετούμενη διά της επίδικης απόφασης μεθοδολογία από τον ACER δεν θα μπορούσε να διασφαλίσει εν γένει μια δίκαιη κατανομή του κόστους συμφόρησης.

Υπό το φως των ανωτέρω, το ΓεΔΕΕ ακυρώνει την απόφαση του Συμβουλίου Προσφυγών του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER), της 28ης Μαΐου 2021, η οποία εκδόθηκε στο πλαίσιο της υποθέσεως A-001-2021 (ενοποιημένο κείμενο), κατά το μέρος που επικυρώνει την απόφαση 30/2020 του ACER, της 30ής Νοεμβρίου 2020, επί της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για τον υπολογισμό της δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, και απορρίπτει την προσφυγή του προσφεύγοντος στην εν λόγω υπόθεση. Απορρίπτει κατά τα λοιπά την προσφυγή.

Η προτεραιοποίηση της συμφόρησης των βροχοειδών ροών έναντι της συμφόρησης από εσωτερικές ροές συνιστά παραβίαση του άρθρου 16 παρ. 13 του Κανονισμού 2019/943 και, συνακόλουθα, και της αρχής της μη διάκρισης. Η προσβαλλόμενη μεθοδολογία δεν διασφάλιζε επαρκώς τη δίκαιη κατανομή του κόστους διορθωτικών ενεργειών, όπως απαιτεί το άρθρο 15 παρ. 3 του Κανονισμού 2019/943.

ενέργεια – εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας – περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας – περιφέρεια CORE – έγκριση μεθοδολογίας από τον ACER για τον επιμερισμό του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής – καθορισμός του κατώτατου ορίου των νομίμων βροχοειδών ροών – άρθρο 16 παρ. 13 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/943

ΓεΔΕΕ T-446/21, CRE/ACER, 25.09.2024, Τμήμα τρίτο (πενταμελές), Πρόεδρος: F. Schalin, Εισηγητής: D. Kukovec, ECLI:EU:T:2024:647 – Προσφυγή ακυρώσεως

Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορά την προσφυγή του ΔΣΜ της Γαλλίας, CRE, βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, διά της οποίας αιτείται την ακύρωση της αποφάσεως του Συμβουλίου Προσφυγών του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER), της 28ης Μαΐου 2021, με την οποία επικυρώθηκε η απόφαση αριθ. 30/2020 του ACER, της 30ής Νοεμβρίου 2020, επί της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για τον υπολογισμό της δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, και περί απορρίψεως της προσφυγής της στην υπόθεση A-001-2021.

Η εν λόγω διαφωνία ανέκυψε κατόπιν επικύρωσης από τον ACER της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για την περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, για την ενιαία σύζευξη αγοράς επόμενης ημέρας και για την ενιαία ενδοημερήσια σύζευξη.

Ειδικότερα, οι εθνικές ρυθμιστικές αρχές (NRAs) της περιοχής Core θα έπρεπε, βάσει της διάταξης του άρθρου 74 του Κανονισμού 2015/1222, να συμφωνήσουν σε μια κοινή πρόταση των Διαχειριστών Συστημάτων Μεταφοράς (TSOs) της εν λόγω περιοχής υπολογισμού δυναμικότητας αναφορικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής εντός συγκεκριμένης προθεσμίας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όμως, κάτι τέτοιο δεν κατέστη δυνατό και, για τον λόγο αυτό, ο ACER, κατ' εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 9 παρ. 11 και 5 παρ. 3 του Κανονισμού 2019/942, ανέλαβε να κατευθύνει τις διαδικασίες υιοθέτησης μιας κοινής μεθοδολογίας επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής στην εν λόγω περιφέρεια υπολογισμού δυναμικότητας «CORE».

Στις 29 Ιανουαρίου 2021, ο ΔΣΜ της Γαλλίας, CRE, υπέβαλε προσφυγή στο Συμβούλιο Προσφυγών της ACER κατά της απόφασης αριθ. 30/2020, σύμφωνα με το άρθρο 28 του Κανονισμού 2019/942. Στις 28 Μαΐου 2021, το Συμβούλιο Προσφυγών του ACER επικύρωσε την ως άνω

απόφαση και απέρριψε στο σύνολό τους τις προσφυγές που ασκήθηκαν εναντίον του.

Κατόπιν τούτων, η προσφεύγουσα, μέσα από οκτώ λόγους ακύρωσης, απευθύνθηκε προς το ΓεΔΕΕ και κατέδειξε την παραβίαση του Κανονισμού 2019/943 και θεμελιωδών αρχών, όπως η μη διάκριση και η νομική ασφάλεια. Επιπλέον, κατήγγειλε διαδικαστικές και ουσιαστικές αδυναμίες της επίδικης απόφασης του ACER. Ουσιαστικά για τον CRE, ο ACER καθόρισε το κατώτατο όριο των νόμιμων βροχοειδών ροών χωρίς να λάβει υπόψη ότι το όριο πρέπει να προσαρμόζεται για κάθε συγκεκριμένο σύνορο ζωνών προσφορών, όπως απαιτεί η διάταξη του άρθρου 16 παρ. 13 του Κανονισμού 2019/943.

Επιλαμβανόμενο των λόγων αυτών ακύρωσης, το ΓεΔΕΕ έκανε δεκτούς τους περισσότερους λόγους προσφυγής καθώς ο ACER προέβη σε παραβίαση της διάταξης του άρθρου 16 παρ. 13 του Κανονισμού 2019/943, υπερβαίνοντας τις εξουσίες του, καθώς δεν κατάφερε, διά της προσβαλλόμενης απόφασής του, να διασφαλίσει επαρκώς δίκαιη κατανομή του κόστους διορθωτικών ενεργειών. Επιπλέον, το ΓεΔΕΕ θεώρησε πως η προτεραιοποίηση της συμφόρησης των βροχοειδών ροών έναντι της συμφόρησης από εσωτερικές ροές συνιστά παραβίαση του άρθρου 16 παρ. 13 του Κανονισμού 2019/943 και, συνακόλουθα, και της αρχής της μη διάκρισης.

Υπό το φως των ανωτέρω, το ΓεΔΕΕ ακυρώνει την απόφαση του Συμβουλίου Προσφυγών του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER), της 28ης Μαΐου 2021, η οποία εκδόθηκε στο πλαίσιο της υποθέσεως A-001-2021 (ενοποιημένο κείμενο), κατά το μέρος που επικυρώνει την απόφαση 30/2020 του ACER, της 30ής Νοεμβρίου 2020, επί της προτάσεως των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας της περιφέρειας που περιλαμβάνει το Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Κροατία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία για τον υπολογισμό της δυναμικότητας με την ονομασία «CORE», σχετικά με τη μεθοδολογία επιμερισμού του κόστους αναδιανομής και αντίρροπης συναλλαγής, και απορρίπτει την προσφυγή της προσφεύγουσας στην εν λόγω υπόθεση.

► Εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας

Οι σχετικές διατάξεις της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/944 αντιτίθενται σε εθνική νομοθεσία δυνάμει της οποίας δεν υπόκειται στις υποχρεώσεις τις οποίες υπέχει ένας διαχειριστής συστήματος διανομής επιχείρηση η οποία κατασκευάζει και διαχειρίζεται, σε αντικατάσταση του υφιστάμενου συστήματος διανομής, ενεργειακή εγκατάσταση που προορίζεται να προμηθεύει με ηλεκτρική ενέργεια παραγόμενη από μονάδα συμπαραγωγής με ετήσια μεταφορά ενέργειας μικρότερη ή ίση με 1.000 MWh πλείονες πολυκατοικίες που περιλαμβάνουν έως 200 μισθωμένες κατοικίες, όταν το κόστος κατασκευής και διαχείρισης της ενεργειακής εγκατάστασης βαρύνει τους τελικούς καταναλωτές, μισθωτές των εν λόγω κατοικιών, και η επιχείρηση πωλεί την παραγόμενη ηλεκτρική ενέργεια στους εν λόγω καταναλωτές, τούτο δε σε περίπτωση που η συγκεκριμένη εγκατάσταση χρησιμεύει για τη διοχέτευση ηλεκτρικής ενέργειας υψηλής, μέσης ή χαμηλής τάσης με σκοπό την πώλησή της σε πελάτες και ουδεμία από τις εξαιρέσεις ή τις παρεκκλίσεις που ρητώς προβλέπονται στην Οδηγία σε σχέση με τις υποχρεώσεις αυτές τυγχάνει εφαρμογής

> *προδικαστική παραπομπή – εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας – Οδηγία (ΕΕ) 2019/944 – άρθρο 2, σημεία 28 και 29 – έννοια της «διανομής» – έννοια του «διαχειριστή συστήματος διανομής» – έννοια του «συστήματος διανομής» – άρθρα 30 έως 39 – διαχείριση του συστήματος διανομής – επιχείρηση η οποία διαχειρίζεται ενεργειακή εγκατάσταση αποτελούμενη από μονάδα συμπαραγωγής και σύστημα γραμμών μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας, μέσω της οποίας οι μισθωτές συγκροτήματος κατοικιών προμηθεύονται με θερμότητα, ζεστό νερό και ηλεκτρική ενέργεια – ταυτόχρονη πώληση της παραγόμενης ηλεκτρικής ενέργειας – εθνική νομοθεσία η οποία εξαιρεί τον διαχειριστή τέτοιας εγκατάστασης από τις υποχρεώσεις που υπέχουν οι διαχειριστές συστήματος διανομής από την Οδηγία αυτή*

ΔΕΕ C-293/23, ENGIE Deutschland, 28.11.2024, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος (Εισηγητής): I. Jarukaitis, Γεν. Εισαγγελέας: A. Ράντος, ECLI:EU:C:2024:992 – Προδικαστική παραπομπή

Η συγκεκριμένη αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/944 για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και, ειδικότερα, το κατά πόσον μια επιχείρηση που διαχειρίζεται ενεργειακή εγκατάσταση και προμηθεύει ηλεκτρική ενέργεια στους μισθωτές ενός συγκροτήματος κατοικιών πρέπει να θεωρείται διαχειριστής συστήματος διανομής και να υπόκειται στις σχετικές υποχρεώσεις.

Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της ENGIE Deutschland GmbH (στο εξής: ENGIE) και της Landesregulierungsbehörde beim Sächsischen Staatsministerium für Wirtschaft, Arbeit und Verkehr (στο εξής: ρυθμιστική αρχή του κρατιδίου της Σαξονίας) σχετικά με την άρνηση της Zwickauer Energieversorgung GmbH (στο εξής: ZEV), διαχειριστή συστήματος διανομής, να συνδέσει στο δίκτυό της δύο ενεργειακές εγκαταστάσεις της ENGIE ως εγκαταστάσεις

ιδιοκατανάλωσης και να θέσει στη διάθεσή της τα απαιτούμενα σημεία μέτρησης.

Ειδικότερα, η ENGIE αποτελεί επιχείρηση προμήθειας ενέργειας. Διαχειρίζεται σε διάφορες τοποθεσίες, μεταξύ άλλων, μονάδες συμπαραγωγής, τοπικά δίκτυα θέρμανσης και εγκαταστάσεις που προορίζονται για την προμήθεια ενέργειας, μέσω των οποίων προμηθεύει με θερμότητα και ηλεκτρική ενέργεια τελικούς καταναλωτές. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η ZEV αποτελεί τον διαχειριστή του συστήματος διανομής ηλεκτρικής ενέργειας στο Zwickau.

Στο πλαίσιο της σύμβασης προμήθειας που ήδη την συνέδεε με τον στεγαστικό συνεταιρισμό Zwickauer Wohnungsbaugenossenschaft (στο εξής: ZWG), δυνάμει της οποίας η ENGIE προμήθευε με θερμότητα και ζεστό νερό τέσσερις πολυκατοικίες αποτελούμενες από 96 κατοικίες, σε επιφάνεια 9.000 m2, καθώς και έξι πολυκατοικίες αποτελούμενες από 160 κατοικίες, σε επιφάνεια 25.500 m2, το 2018 ανέλαβε την κατασκευή και τη λειτουργία δύο μονάδων συμπαραγωγής ηλεκτρικής ισχύος, αντιστοίχως, 20 kW (ζώνη 1) και 40 kW (ζώνη 2) καθώς και δύο συστημάτων γραμμών μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας ανεξάρτητων από το δημόσιο σύστημα διανομής με σκοπό τη σύνδεση και την άμεση παροχή ηλεκτρικής ενέργειας απευθείας στους μισθωτές των διαμερισμάτων αυτών.

Η ZEV απέρριψε τα αιτήματα της ENGIE για σύνδεση στο δίκτυο δύο χωριστών εγκαταστάσεων ιδιοκατανάλωσης καθώς θεώρησε πως δεν επρόκειτο για εγκαταστάσεις ιδιοκατανάλωσης κατά την έννοια του άρθρου 3, σημείο 24a, του Energiewirtschaftsgesetz (νόμου περί διαχείρισης της ενέργειας, στο εξής: EnWG).

Κατόπιν τούτου, η ENGIE ζήτησε από τη ρυθμιστική αρχή του κρατιδίου της Σαξονίας να υποχρεωθεί η ZEV να συνδέσει τις εν λόγω εγκαταστάσεις στο δίκτυό της ως εγκαταστάσεις ιδιοκατανάλωσης και να επιτρέψει τον υπολογισμό και την τιμολόγηση των ροών ενέργειας συμφώνως προς το άρθρο 20 παρ. 1d του EnWG. Οι εν λόγω αιτήσεις απορρίφθηκαν με απόφαση της 19ης Ιουλίου 2019. Καθόσον το ένδικο βοήθημα το οποίο άσκησε η ENGIE με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Oberlandesgericht Dresden (εφετείου Δρέσδης, Γερμανία) επίσης απορρίφθηκε με διάταξη της 16ης Σεπτεμβρίου 2020, η εν λόγω επιχείρηση άσκησε αναίρεση ενώπιον του Bundesgerichtshof (Ανωτάτου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου, Γερμανία).

Επιλαμβανόμενο της ως άνω διαφοράς, το Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας προβαίνει σε ορισμένες διαπιστώσεις. Αρχικά, προκρίνει ως επίδικο το αν οι εγκαταστάσεις για τις οποίες έχει προσφύγει η ENGIE δύνανται να αναγνωριστούν ως εγκαταστάσεις ιδιοκατανάλωσης υπό την έννοια του γερμανικού δικαίου και, άρα, να εξαιρούνται των υποχρεώσεων των διαχειριστών συστημάτων διανομής. Προϋποθέσεις για να αναγνωριστεί μια εγκατάσταση ως εγκατάσταση ιδιοκατανάλωσης κατά το γερμανικό δίκαιο είναι να μην αποτελεί μέρος του συστήματος διανομής, οι διαχειριστές της να μην είναι διαχειριστές συστήματος διανομής, το δε σημείο σύνδεσης της εγκατάστασης ιδιοκατανάλωσης με το σύστημα διανομής ενέργειας να σηματοδοτεί το τέλος του ρυθμιζόμενου δικτύου και την αρχή της μη ρυθμιζόμενης εγκατάστασης ιδιοκατανάλωσης.

Αν και στην προκειμένη περίπτωση η διαπίστωση της πλήρωσης ή μη των άνω κριτηρίων είναι ουσιαστική, αυτό που είναι κομβικής σημασίας για το Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας είναι να διαπιστωθεί αν η έννοια του «συστήματος διανομής», κατά την Οδηγία 2019/944, καταλαμβάνει και τις εγκαταστάσεις ιδιοκατανάλωσης όπως αυτές περιγράφονται στον γερμανικό νόμο. Ειδικότερα, από τη νομολογία του Δικαστηρίου φαίνεται μεν να προκύπτει ότι βούληση του νομοθέτη της Ένωσης δεν ήταν να αποκλείσει ορισμένα συστήματα μεταφοράς ή διανομής από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας αυτής λόγω του μεγέθους τους ή της κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας, πλην όμως δεν έχει επιλυθεί το ζήτημα εάν τέτοιου είδους δομές πρέπει να θεωρούνται ως συστήματα διανομής και με βάση ποια κριτήρια.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Bundesgerichtshof αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα: «*Αντίκειται στο άρθρο 2, σημεία 28 και 29, καθώς και στα άρθρα 30 επ. της Οδηγίας 2019/944 διάταξη όπως αυτή του άρθρου 3, σημείο 24a, σε συνδυασμό με το άρθρο 3, σημείο 16, του [EnWG], σύμφωνα με την οποία ο διαχειριστής ενεργειακής εγκαταστάσεως που προορίζεται για την προμήθεια ενέργειας δεν υπόκειται στις υποχρεώσεις του διαχειριστή συστήματος διανομής όταν κατασκευάζει και διαχειρίζεται την ενεργειακή εγκατάσταση, στη θέση του υφιστάμενου συστήματος διανομής, με σκοπό να προμηθεύει, μέσω της παραγόμενης από μονάδα συμπαραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και με ετήσια μεταφορά ενέργειας ποσότητας μικρότερης ή ίσης με 1.000 MWh, πλείονες πολυκατοικίες με έως 200 μισθωμένες κατοικίες, διευκρινιζομένου ότι το κόστος κατασκευής και διαχειρίσεως της ενεργειακής εγκαταστάσεως βαρύνει τους τελικούς καταναλωτές (μισθωτές) ως στοιχείο μηνιαίου ενιαίου βασικού τέλους το οποίο οφείλουν να καταβάλουν για την παρεχόμενη θερμότητα και ότι ο διαχειριστής πωλεί στους μισθωτές την παραγόμενη ηλεκτρική ενέργεια;*».

Το Δικαστήριο, κρίνοντας παραδεκτή την εν λόγω αίτηση και απορρίπτοντας τους περί αντιθέτου ισχυρισμούς της ENGIE για δήθεν μη παροχή επαρκών διευκρινήσεων αναφορικά με τα πραγματικά περιστατικά από το εθνικό δικαστήριο, προχώρησε στην ουσία της εν λόγω αιτήσε-

ως καλούμενο να απαντήσει αρχικά αν και κατά πόσον οι επίδικες εγκαταστάσεις της ENGIE αποτελούν σύστημα διανομής, ώστε να μπορέσει, σε δεύτερο χρόνο, να κρίνει αν οι εθνικές διατάξεις του γερμανικού νόμου για εξαίρεση των εγκαταστάσεων αυτών από τις υποχρεώσεις των διαχειριστών συστημάτων διανομής παραβιάζουν την Οδηγία 2019/944.

Προχωρώντας το σκεπτικό του, το Δικαστήριο, αν και διαπιστώνει πως η Οδηγία 2019/944 δεν περιέχει σαφή ορισμό της έννοιας του «συστήματος διανομής», τα βασικά δύο κριτήρια που συνθέτουν την έννοιά του σαφώς προκύπτουν και δεν είναι άλλα από το επίπεδο της τάσης της διοχετευόμενης ηλεκτρικής ενέργειας, καθόσον αυτή πρέπει να αντιστοιχεί τουλάχιστον στη χαμηλή τάση, και η κατηγορία των πελατών για τους οποίους προορίζεται η διοχετευόμενη ηλεκτρική ενέργεια. Συναφώς, δεν αποτελούν κρίσιμα κριτήρια το αν η ηλεκτρική ενέργεια παράγεται από μονάδα συμπαραγωγής ή το γεγονός ότι οι εγκαταστάσεις που χρησιμοποιούνται για τη διοχέτευση διατίθενται δωρεάν, ή το αν η εγκατάσταση τελεί υπό τη διαχείριση ιδιωτικού φορέα, το μέγεθος αυτής ή η κατανάλωση καθώς και η ημερομηνία δημιουργίας της εκάστοτε εγκατάστασης.

Με βάση την ως άνω διαπίστωση, το Δικαστήριο αναγνωρίζει στην ENGIE τα χαρακτηριστικά του «διαχειριστή συστήματος διανομής», κατά τη διάταξη του άρθρου 2, σημείο 29, της Οδηγίας 2019/944, και σημειώνει πως τα κράτη μέλη δεν μπορούν να εξαιρούν από την έννοια του «διαχειριστή συστήματος διανομής» επιχείρηση η οποία διαχειρίζεται ενεργειακή εγκατάσταση που προορίζεται να προμηθεύει πολυκατοικίες με ηλεκτρική ενέργεια εάν η εγκατάσταση αυτή χρησιμοποιείται για τη διοχέτευση ηλεκτρικής ενέργειας υψηλής, μεσαίας ή χαμηλής τάσης με σκοπό την παράδοσή της στους τελικούς πελάτες που κατοικούν στις πολυκατοικίες αυτές. Άλλωστε, η εν λόγω εταιρεία δεν εμπίπτει σε καμία από τις εξαιρέσεις που προβλέπει η εν θέματι Οδηγία για να μην λάβει το καθεστώς του διαχειριστή ενέργειας καθώς δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ενεργειακή κοινότητα πολιτών, ούτε η εν λόγω εγκατάσταση έχει τη μορφή κλειστού συστήματος διανομής της διάταξης του άρθρου 38, ούτε αφορά σε μικρά ή απομονωμένα δίκτυα όπως νησιά ή απομακρυσμένες περιοχές, ενώ, τέλος, η συγκεκριμένη εταιρεία δραστηριοποιείται εντός του ομοσπονδιακού κράτους της Γερμανίας για το οποίο δεν έχει χορηγηθεί παρέκκλιση για εγκαταστάσεις όπως οι επίδικες κατ' εφαρμογήν του άρθρου 66 παρ. 1 της εν λόγω Οδηγίας.

Συμπερασματικά, για το Δικαστήριο, η εισαγωγή πρόσθετων κριτηρίων και εξαιρέσεων από τον γερμανικό νόμο έρχεται σε ευθεία αντιπαράθεση με το πνεύμα της Οδηγίας 2019/944, καταστρατηγώντας τον σκοπό της δημιουργίας αγορών ηλεκτρικής ενέργειας στην Ένωση πραγματικά ολοκληρωμένων, αλλά και ανταγωνιστικών, επικεντρωμένων στον καταναλωτή, ικανών να διασφαλίσουν, μεταξύ άλλων, οικονομικά προσιτές τιμές ενέργειας καθώς και το έργο των διαχειριστών συστημάτων διανομής αναφορικά με τη διασφάλιση ίσων όρων ανταγωνισμού σε επίπεδο λιανικής, προς όφελος των καταναλωτών.

Υπό το φως των ανωτέρω, το ΔΕΕ έκρινε πως οι σχετικές διατάξεις της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/944 αντιτίθενται σε εθνική νομοθεσία δυνάμει της οποίας δεν υπόκειται στις υποχρεώσεις τις οποίες υπέχει ένας διαχειριστής συστήματος διανομής επιχείρηση η οποία κατασκευάζει και διαχειρίζεται, σε αντικατάσταση του υφιστάμενου συστήματος διανομής, ενεργειακή εγκατάσταση που προορίζεται να προμηθεύει με ηλεκτρική ενέργεια παραγόμενη από μονάδα συμπαραγωγής με ετήσια μεταφορά ενέργειας μικρότερη ή ίση με 1.000 MWh πλείονες πολυκατοικίες που περιλαμβάνουν έως 200 μισθωμένες κατοικίες, όταν το κόστος κατασκευής και διαχείρισης της ενεργειακής εγκατάστασης βαρύνει τους τελικούς καταναλωτές, μισθωτές των εν λόγω κατοικιών, και η επιχείρηση πωλεί την παραγόμενη ηλεκτρική ενέργεια στους εν λόγω καταναλωτές, τούτο δε σε περίπτωση που η συγκεκριμένη εγκατάσταση χρησιμεύει για τη διοχέτευση ηλεκτρικής ενέργειας υψηλής, μέσης ή χαμηλής τάσης με σκοπό την πώλησή της σε πελάτες και ουδεμία από τις εξαιρέσεις ή τις παρεκκλίσεις που ρητώς προβλέπονται στην Οδηγία σε σχέση με τις υποχρεώσεις αυτές τυγχάνει εφαρμογής.

► Εσωτερική αγορά φυσικού αερίου

Η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής της Οδηγίας 2009/73/ΕΚ διά των τροποποιήσεων της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/692 έχει σαν αποτέλεσμα όλοι οι διασυνοριακοί αγωγοί που συνδέουν την ΕΕ με τρίτα κράτη να υπόκεινται στους ίδιους κανόνες που ισχύουν για τα δίκτυα εντός της ΕΕ, χωρίς να παραβιάζονται η αρχή της ίσης μεταχείρισης, η αρχή της αναλογικότητας και οι αρχές της ασφάλειας δικαίου και της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης

> *ενέργεια – εσωτερική αγορά του φυσικού αερίου – Οδηγία (ΕΕ) 2019/692 – τροποποίηση της Οδηγίας 2009/73/ΕΚ – ασφάλεια δικαίου – ίση μεταχείριση – αναλογικότητα – κατάχρηση εξουσίας – διαδικαστικές παρατυπίες*

ΓεΔΕΕ T-526/19 RENV, Nord Stream 2/Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, 27.11.2024, Τμήμα πέμπτο (πενταμελές), Πρόεδρος: M. van der Woude, Εισηγητής: J. Svenningsen, ECLI:EU:T:2024:864 – Προσφυγή ακυρώσεως

Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορά την προσφυγή της Nord Stream 2 AG βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, διά της οποίας αιτείται την ακύρωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/692 η οποία τροποποίησε την Οδηγία 2009/73/ΕΚ σχετικά με

τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου.

Εν προκειμένω, η εν λόγω διαφωνία ανέκυψε αναφορικά με τις τροποποιήσεις που εισήγαγε η Οδηγία 2019/692 και, κυρίως, με την επέκταση του πεδίου εφαρμογής των κοινών κανόνων για την αγορά φυσικού αερίου και σε αγωγούς που εισέρχονται στην ΕΕ από τρίτες χώρες. Με τον τρόπο αυτό, όλοι οι διασυνοριακοί αγωγοί που συνδέουν την ΕΕ με τρίτα κράτη υπόκεινται στους ίδιους κανόνες που ισχύουν για τα δίκτυα εντός της ΕΕ.

Η προσφεύγουσα, η οποία αποτελεί εταιρεία ελβετικού δικαίου, με μοναδικό μέτοχο τη ρωσική δημόσια μετοχική εταιρεία (PJSC) Gazprom, έχει αναλάβει τον σχεδιασμό, την κατασκευή και την εκμετάλλευση του αγωγού μεταφοράς φυσικού αερίου Nord Stream 2. Με την εξέλιξη αυτή της αλλαγής του νομοθετικού πλαισίου που εισήγαγε η Οδηγία 2019/692, θεώρησε πως πλήττεται άμεσα δυσχεραίνοντας, μάλιστα, τη θέση της σε σχέση με τους λοιπούς διαχειριστές υποδομών φυσικού αερίου στην ΕΕ. Προς τούτο προσέφυγε στο ΓεΔΕΕ το οποίο, διά απόφασής του (Τ-526/19), κήρυξε την εν λόγω προσφυγή απαράδεκτη. Με απόφαση της 12ης Ιουλίου 2022, το ΔΕΕ ανέτρεψε την απόφαση του ΓεΔΕΕ (C-348/20 P) και έκρινε ότι η προσφυγή είναι παραδεκτή μόνο κατά το μέρος που έβαλλε κατά των άρθρων 36 και 49α της Οδηγίας 2009/73, όπως αυτά τροποποιήθηκαν από την Οδηγία 2019/692.

Οι λόγοι προσφυγής της Nord Stream 2 AG οργανώθηκαν γύρω από τέσσερις άξονες και συγκεκριμένα, πρώτον, στην παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης υπό την έννοια ότι οι τροποποιήσεις που εισάγονται στοχεύουν δυσανάλογα τον αγωγό που αυτή διαχειρίζεται, καθώς δεν υπάρχουν άλλοι μεγάλοι αγωγοί σε παρόμοια θέση. Δεύτερον, στην παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας καθώς η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε ότι η επίδικη Οδηγία επιβάλλει δυσανάλογους περιορισμούς, υποχρεώνοντάς την να συμμορφωθεί με νέες απαιτήσεις, γεγονός που θα αύξανε το κόστος λειτουργίας της. Τρίτον, στην παραβίαση των αρχών της ασφάλειας δικαίου και της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης καθώς η αλλαγή του νομικού καθεστώτος για την Nord Stream 2 AG ήταν απρόβλεπτη και δημιούργησε νομική αβεβαιότητα. Στον τέταρτο άξονα, η προσφεύγουσα ανέπτυξε τα επιχειρήματά της αναφορικά με τη δυνατότητα εξαίρεσής της από ορισμένες υποχρεώσεις που επιφέρει η κύρωση της Οδηγίας 2019/692 υπό την προϋπόθεση ολοκλήρωσης του αγωγού πριν την ημερομηνία που αυτή τέθηκε σε ισχύ.

Επιλαμβανόμενο των αιτιάσεων αυτών, το ΓεΔΕΕ έκρινε πως η επέκταση του πεδίου εφαρμογής της Οδηγίας είναι γενικής εφαρμογής και αφορά όλους τους διασυνοριακούς αγωγούς. Παρά τους περί αντιθέτου ισχυρισμούς της Nord Stream 2 AG, η επικαλούμενη άνιση μεταχείριση, ακόμα και αληθής υποτιθέμενη, είναι δικαιολογημένη κατά το ΓεΔΕΕ εκ του λόγου ότι ο συγκεκριμένος αγωγός δεν είχε ολοκληρωθεί πριν τις 23 Μαΐου 2019 για να εμπίπτει στις εξαιρέσεις του άρθρου 49α, ενώ οι επενδυτές του Nord Stream 2 είχαν γνώση των νομικών αλλαγών και μπορούσαν να προσαρμόσουν την επένδυσή τους.

Ακολούθως, το ΓεΔΕΕ απέρριψε τον λόγο ακύρωσης περί παραβίασης της αρχής της αναλογικότητας και έκρινε ότι η επέκταση της Οδηγίας 2009/73 στους αγωγούς μεταξύ κράτους μέλους και τρίτης χώρας είναι κατάλληλη και αναγκαία. Άλλωστε, το ΓεΔΕΕ θεωρεί πως η εν λόγω διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής της επίδικης Οδηγίας δεν επιβαρύνει υπερβολικά την Nord Stream 2, καθώς εξυπηρετεί θεμιτούς στόχους της ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ, ενώ η εταιρεία είχε την ευκαιρία να προσαρμοστεί στις αλλαγές και δεν αποδεικνύεται ότι η Οδηγία προκάλεσε ανεπανόρθωτη ζημία σε αυτή.

Αναφορικά με τις αιτιάσεις περί των αρχών της ασφάλειας δικαίου και της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, το ΓεΔΕΕ σημείωσε πως εν γένει οι νομοθετικές αλλαγές δεν αποτελούν απρόβλεπτο γεγονός αλλά μέρος του κανονιστικού περιβάλλοντος, ενώ η εταιρεία Nord Stream 2 δεν μπορούσε να επικαλεστεί «δικαιολογημένη εμπιστοσύνη» καθώς η ΕΕ είχε ήδη συζητήσει τη συγκεκριμένη νομοθετική αλλαγή εδώ και αρκετά χρόνια.

Τέλος, το ΓεΔΕΕ αποσαφήνισε το γεγονός πως ο συγκεκριμένος αγωγός δεν μπορεί να εξαιρεθεί από ορισμένες υποχρεώσεις καθώς δεν είχε ολοκληρωθεί πριν τις 23 Μαΐου 2019. Περαιτέρω, επεξήγησε τις διατάξεις των άρθρων 36 και 49α, ενώ τόνισε πως σε καμία περίπτωση το χρονικό που θέτει η τελευταία διάταξη δεν είναι αυθαίρετο ούτε δημιουργεί διάκριση αλλά είναι αντικειμενικό, εφαρμόζεται οριζόντια και δεν παραβιάζει το ενωσιακό δίκαιο.

Υπό το φως των ανωτέρω, το ΓεΔΕΕ απορρίπτει εν συνόλω την προσφυγή.

VIII. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Επιμ.: Έλλη Τσιτσιπά

► Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Εμπορία φαρμάκων από φαρμακοποιό μέσω διαδικτυακής πλατφόρμας και μέσα έννομης προστασίας σε περίπτωση παράβασης των υποχρεώσεων που προβλέπει ο ΓΚΠΔ

προδικαστική παραπομπή – προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 – κεφάλαιο VIII – μέσα έννομης προστασίας – εμπορία φαρμάκων από φαρμακοποιό μέσω διαδικτυακής πλατφόρ-

μας – αγωγή ασκηθείσα ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων από ανταγωνιστή του φαρμακοποιού, επί τη βάσει της απαγορεύσεως των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών, λόγω παράβασης από τον φαρμακοποιό των υποχρεώσεων που προβλέπει ο Κανονισμός αυτός – ενεργητική νομιμοποίηση – άρθρο 4, σημείο 15 και άρθρο 9 παρ. 1 και 2 του εν λόγω Κανονισμού – Οδηγία 95/46/ΕΚ – άρθρο 8 παρ. 1 και 2 – έννοια των «δεδομένων που αφορούν την υγεία» – προϋποθέσεις για την επεξεργασία τέτοιων δεδομένων

ΔΕΕ C-21/23, Lindenapotheke, 04.10.2024, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγήτρια: I. Ziemele, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2024:846 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 9 παρ. 1 και των διατάξεων του κεφαλαίου VIII του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων, στο εξής: ΓΚΠΔ), καθώς και του άρθρου 8 παρ. 1 της Οδηγίας 95/46/ΕΚ, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο, Γερμανία) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του ND και του DR, δύο φυσικών προσώπων έκαστο εκ των οποίων έχει την εκμετάλλευση φαρμακείου, σχετικά με την εμπορία από τον ND, μέσω διαδικτυακής πλατφόρμας, φαρμάκων τα οποία πρέπει να διατίθενται αποκλειστικώς από φαρμακεία.

Το γερμανικό Ομοσπονδιακό Ανώτατο Δικαστήριο καλείται να επιλύσει διαφορά που ανέκυψε μεταξύ δύο Γερμανών φαρμακοποιών. Ο έχων άδεια λειτουργίας του φαρμακείου «Lindenapotheke» εμπορεύεται μέσω της Amazon, από το 2017, φάρμακα τα οποία διατίθενται αποκλειστικώς από φαρμακεία. Οι πελάτες οφείλουν να εισάγουν διάφορες πληροφορίες κατά τη διαδικτυακή παραγγελία των εν λόγω φαρμάκων. Στηριζόμενος στη γερμανική νομοθεσία σχετικά με τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές, ένας ανταγωνιστής φαρμακοποιός προσέφυγε στη γερμανική δικαιοσύνη ζητώντας να διαταχθεί ο έχων την άδεια του φαρμακείου «Lindenapotheke» να παύσει την ως άνω δραστηριότητα καθόσον δεν διασφαλίζεται ότι οι πελάτες μπορούν να δώσουν τη συγκατάθεσή τους πριν από την επεξεργασία των δεδομένων που αφορούν την υγεία. Τα πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια δικαστήρια έκριναν ότι ο συγκεκριμένος τρόπος εμπορίας αποτελούσε στην πραγματικότητα αθέμιτη και παράνομη πρακτική, δεδομένου ότι ερχόταν σε αντίθεση προς τον ΓΚΠΔ. Συγκεκριμένα, κρίθηκε ότι, ελλείψει ρητής συγκατάθεσης των πελατών που προέβαιναν στην αγορά των φαρμάκων, η πώληση συνεπαγόταν απαγορευόμενη από τον ΚΓΠΔ επεξεργασία δεδομένων που αφορούν την υγεία.

Το γερμανικό Ομοσπονδιακό Ανώτατο Δικαστήριο διερωτάται αν η εθνική νομοθεσία, η οποία επιτρέπει σε ανταγωνιστή να κινηθεί δικαστικώς κατά του φερόμενου παραβάτη των διατάξεων του ΓΚΠΔ επί τη βάσει της απαγόρευσης των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών, είναι σύμφωνη προς τον Κανονισμό αυτό. Συγκεκριμένα, κατά τον ΓΚΠΔ, απόκειται κατ' αρχήν στις εθνικές εποπτικές αρχές να παρακολουθούν και να διασφαλίζουν την εφαρμογή του Κανονισμού και στα υποκείμενα των δεδομένων (στην προκειμένη περίπτωση, στους πελάτες) να προασπίζουν τα δικαιώματά τους. Το γερμανικό δικαστήριο ζητεί, επίσης, να διευκρινιστεί αν οι πληροφορίες που εισάγονται στο πλαίσιο των διαδικτυακών πωλήσεων φαρμάκων τα οποία διατίθενται αποκλειστικώς από φαρμακεία συνιστούν δεδομένα που αφορούν την υγεία κατά την έννοια του ΓΚΠΔ, ακόμη και στην περίπτωση που για τα φάρμακα αυτά δεν απαιτείται ιατρική συνταγή. Το εθνικό δικαστήριο απευθύνθηκε, ως εκ τούτου, στο Δικαστήριο.

Το Δικαστήριο απαντά, πρώτον, ότι ο ΓΚΠΔ δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία, πέραν των δικαιωμάτων και εξουσιών που απονέμει ο ΓΚΠΔ στις εθνικές εποπτικές αρχές, στα υποκείμενα των δεδομένων και στις ενώσεις που εκπροσωπούν τα υποκείμενα δεδομένων, επιτρέπει στους ανταγωνιστές του φερόμενου παραβάτη των διατάξεων περί προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα να κινηθούν δικαστικώς κατ' αυτού, λόγω παράβασης των διατάξεων του Κανονισμού, επί τη βάσει της απαγόρευσης των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών. Τουναντίον, τούτο συμβάλλει αδιαμφισβήτητα στην ενίσχυση των δικαιωμάτων των υποκειμένων των δεδομένων και στην εγγύηση ενός υψηλού επιπέδου προστασίας τους. Εξάλλου, τούτο μπορεί να αποδειχθεί ιδιαιτέρως αποτελεσματικό, στον βαθμό που θα μπορούσε, με τον τρόπο αυτό, να αποτραπεί μεγάλος αριθμός παραβάσεων των διατάξεων του ΓΚΠΔ.

Δεύτερον, το Δικαστήριο κρίνει ότι συνιστούν δεδομένα που αφορούν την υγεία κατά την έννοια του ΓΚΠΔ οι πληροφορίες που εισάγουν οι πελάτες (όπως το όνομά τους, η διεύθυνση παράδοσης και τα αναγκαία στοιχεία για την εξατομίκευση των φαρμάκων) κατά τη διαδικτυακή παραγγελία φαρμάκων τα οποία διατίθενται αποκλειστικώς από φαρμακεία, ακόμη και όταν για την πώλησή τους δεν απαιτείται ιατρική συνταγή.

Πράγματι, τα δεδομένα αυτά είναι ικανά να αποκαλύψουν, μέσω μιας νοητικής διεργασίας συσχετισμού ή επαγωγής, πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση της υγείας ενός ταυτοποιημένου ή ταυτοποιήσιμου φυσικού προσώπου, διότι δημιουργείται σύνδεσμος μεταξύ του προσώπου αυτού και ενός φαρμάκου, των θεραπευτικών ενδείξεων ή των χρήσεών του, ανεξαρτήτως αν οι

πληροφορίες αυτές αφορούν τον πελάτη ή οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο για λογαριασμό του οποίου γίνεται η παραγγελία. Ως εκ τούτου, είναι αδιάφορο το ότι, ελλείψει ιατρικής συνταγής, υπάρχει μόνον ορισμένος βαθμός πιθανότητας, και όχι απόλυτη βεβαιότητα, ότι τα φάρμακα αυτά προορίζονται για τους πελάτες που τα παρήγγειλαν. Η διάκριση αναλόγως του είδους των φαρμάκων και του αν για την πώλησή τους απαιτείται ή όχι ιατρική συνταγή είναι αντίθετη προς τον σκοπό του υψηλού επιπέδου προστασίας που επιδιώκει ο ΓΚΠΔ.

Κατά συνέπεια, ο πωλητής οφείλει να ενημερώνει τους πελάτες κατά τρόπο ακριβή, πλήρη και εύληπτο σχετικά με τα χαρακτηριστικά και τους συγκεκριμένους σκοπούς που επιδιώκει η επεξεργασία των εν λόγω δεδομένων και να ζητεί τη ρητή συγκατάθεσή τους για την επεξεργασία αυτή.

Επεξεργασία δεδομένων που αφορούν τον γενετήσιο προσανατολισμό και έχουν δημοσιοποιηθεί από το υποκείμενο των δεδομένων σε ηλεκτρονικό μέσο κοινωνικής δικτύωσης

> *προδικαστική παραπομπή – προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 – ηλεκτρονικά μέσα κοινωνικής δικτύωσης – γενικοί όροι χρήσης που αφορούν τις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ ψηφιακής πλατφόρμας και χρήστη – εξατομικευμένη διαφήμιση – άρθρο 5 παρ. 1, στοιχείο β' – αρχή του περιορισμού του σκοπού – άρθρο 5 παρ. 1, στοιχείο γ' – αρχή της ελαχιστοποίησης των δεδομένων – άρθρο 9 παρ. 1 και 2 – επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – δεδομένα που αφορούν τον γενετήσιο προσανατολισμό – δεδομένα που έχουν δημοσιοποιηθεί από το υποκείμενο των δεδομένων*

ΔΕΕ C-446/21, Schrems (Communication de données au grand public), 04.10.2024, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος: Κ. Λυκούργος, Εισηγήτρια: L.S. Rossi, Γεν. Εισαγγελέας: Α. Ράντος, ECLI:EU:C:2024:834 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 5 παρ. 1, στοιχεία β' και γ', του άρθρου 6 παρ. 1, στοιχεία α' και β', και του άρθρου 9 παρ. 1 και παρ. 2, στοιχείο ε', του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων, στο εξής: ΓΚΠΔ). Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Oberster Gerichtshof (Ανώτατο Δικαστήριο, Αυστρία) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του Maximilian Schrems, χρήστη του μέσου κοινωνικής δικτύωσης Facebook, και της Meta Platforms Ireland Ltd, πρώην Facebook Ireland Ltd, η οποία εδρεύει στην Ιρλανδία, σχετικά με τη φερόμενη ως παράνομη επεξεργασία, από την εταιρεία αυτή, των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα του εν λόγω χρήστη.

Πιο συγκεκριμένα, ο Maximilian Schrems βάλλει, ενώπιον των αυστριακών δικαστηρίων, κατά της παράνομης, κατά την άποψή του, επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που τον αφορούν εκ μέρους της Meta Platforms Ireland στο πλαίσιο του ηλεκτρονικού μέσου κοινωνικής δικτύωσης Facebook. Πρόκειται, μεταξύ άλλων, για δεδομένα που αφορούν τον γενετήσιο προσανατολισμό του. Η Meta Platforms συλλέγει τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των χρηστών του Facebook, στους οποίους συγκαταλέγεται και ο M. Schrems, σχετικά με τις δραστηριότητες των χρηστών τόσο εντός Facebook όσο και εκτός αυτού. Πρόκειται, μεταξύ άλλων, για δεδομένα σχετικά με την επίσκεψη στη συγκεκριμένη διαδικτυακή πλατφόρμα καθώς και σε ιστοσελίδες και εφαρμογές τρίτων. Προς τον σκοπό της συλλογής δεδομένων, η Meta Platforms χρησιμοποιεί «cookies», «social plugins» και «pixels» που ενσωματώνονται στις οικείες ιστοσελίδες. Με βάση τα δεδομένα που έχει στη διάθεσή της, η Meta Platforms μπορεί επίσης να εντοπίσει το ενδιαφέρον του M. Schrems για ευαίσθητα θέματα, όπως είναι ο γενετήσιος προσανατολισμός, με αποτέλεσμα να μπορεί να του απευθύνει στοχευμένη διαφήμιση. Τίθεται, επομένως, το ερώτημα αν ο M. Schrems έχει προδήλως δημοσιοποιήσει ευαίσθητα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που τον αφορούν, λόγω του ότι γνωστοποίησε, στο πλαίσιο δημόσιας συζήτησης, το γεγονός ότι είναι ομοφυλόφιλος, και αν έχει, ως εκ τούτου, επιτρέψει την επεξεργασία των δεδομένων αυτών, δυνάμει του ΓΚΠΔ.

Στο πλαίσιο αυτό, το αυστριακό Ανώτατο Δικαστήριο ζήτησε από το Δικαστήριο να ερμηνεύσει τον ΓΚΠΔ. Πρώτον, το Δικαστήριο απαντά ότι η αρχή της «ελαχιστοποίησης των δεδομένων», την οποία προβλέπει ο ΓΚΠΔ, αποκλείει να ομαδοποιείται, να αναλύεται και να υποβάλλεται σε επεξεργασία, για σκοπούς στοχευμένης διαφήμισης, χωρίς χρονικό περιορισμό και χωρίς διάκριση ανάλογα με τη φύση των δεδομένων, το σύνολο των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα τα οποία απέκτησε υπεύθυνος επεξεργασίας, όπως ο διαχειριστής διαδικτυακής πλατφόρμας μέσου κοινωνικής δικτύωσης, από το υποκείμενο των δεδομένων ή από τρίτους και τα οποία έχουν συλλεγεί τόσο εντός της πλατφόρμας όσο και εκτός αυτής.

Δεύτερον, κατά το Δικαστήριο, δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο ο M. Schrems, με τη δήλωσή του στο πλαίσιο της εν λόγω δημόσιας συζήτησης, να δημοσιοποίησε προδήλως τον γενετήσιο προσανατολισμό του. Η σχετική κρίση απόκειται στο αυστριακό Ανώτατο Δικαστήριο. Το γεγονός ότι το υποκείμενο των δεδομένων έχει προδήλως δημοσιοποιήσει ένα δεδομένο σχετικό με τον γενετήσιο προσανατολισμό του συνεπάγεται ότι το εν λόγω δεδομένο μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο επεξεργασίας,

τηρουμένων των διατάξεων του ΓΚΠΔ. Εντούτοις, το γεγονός αυτό και μόνον δεν επιτρέπει την επεξεργασία άλλων δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που αφορούν τον γενετήσιο προσανατολισμό του προσώπου αυτού.

Επομένως, το γεγονός ότι ένα πρόσωπο εκφράστηκε ως προς τον γενετήσιο προσανατολισμό του στο πλαίσιο δημόσιας συζήτησης δεν επιτρέπει στον διαχειριστή διαδικτυακής πλατφόρμας μέσου κοινωνικής δικτύωσης να επεξεργάζεται άλλα δεδομένα σχετικά με τον γενετήσιο προσανατολισμό του εν λόγω προσώπου, τα οποία απέκτησε, ενδεχομένως, εκτός της συγκεκριμένης πλατφόρμας από εφαρμογές και ιστοτόπους τρίτων συνεργατών, με σκοπό να τα ομαδοποιήσει και να τα αναλύσει, προκειμένου να προτείνει στο πρόσωπο αυτό εξατομικευμένη διαφήμιση.

Δημοσίευση, στο εμπορικό μητρώο, εταιρικής σύμβασης που περιέχει δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα: Έλλειψη συγκατάθεσης του υποκειμένου των δεδομένων και δικαίωμα διαγραφής

> *προδικαστική παραπομπή – προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 – δημοσίευση, στο εμπορικό μητρώο, εταιρικής σύμβασης που περιέχει δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα – Οδηγία (ΕΕ) 2017/1132 – μη απαιτούμενα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα – έλλειψη συγκατάθεσης του υποκειμένου των δεδομένων – δικαίωμα διαγραφής – μη υλική ζημία*

ΔΕΕ C-200/23, Agentsia po vpisvaniyata, 04.10.2024, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: A. Arabadjiev, Εισηγητής: T. von Danwitz, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2024:827 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία των άρθρων 3 και 4 της Οδηγίας 2009/101/ΕΚ που κωδικοποιήθηκε και αντικαταστάθηκε από την Οδηγία 2017/1132, καθώς και των άρθρων 4, 6, 17, 58 και 82 του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων, στο εξής: ΓΚΠΔ). Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Varhoven administrativen sad (Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, Βουλγαρία) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Agentsia po vpisvaniyata (υπηρεσία καταχωρίσεων στα μητρώα, Βουλγαρία) (στο εξής: Υπηρεσία) και της OL, σχετικά με την άρνηση της Υπηρεσίας να διαγράψει ορισμένα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα τα οποία αφορούσαν την OL και περιέχονταν σε εταιρική σύμβαση δημοσιευθείσα στο εμπορικό μητρώο.

Πιο συγκεκριμένα, η OL, εταίρος εταιρείας περιορισμένης ευθύνης στη Βουλγαρία, διαπίστωσε ότι προσωπικά της δεδομένα, όπως το όνομα, ο αριθμός μητρώου και η διεύθυνσή της, καταχωρίστηκαν στο εμπορικό μητρώο και έγιναν προσβάσιμα στο κοινό μέσω της εταιρικής σύμβασης. Τον Ιούλιο του 2021, ζήτησε τη διαγραφή αυτών των δεδομένων, επικαλούμενη τα δικαιώματά της βάσει του ΓΚΠΔ και ανακαλώντας οποιαδήποτε πιθανή συγκατάθεσή της. Η Υπηρεσία δεν απάντησε, με αποτέλεσμα η OL να προσφύγει στο διοικητικό πρωτοδικείο Dobrich, το οποίο, τον Δεκέμβριο του 2021, ακύρωσε τη σιωπηρή απόρριψη της Υπηρεσίας και ζήτησε την επανεξέταση του αιτήματος. Σε εκτέλεση της απόφασης, η Υπηρεσία απαίτησε επικυρωμένο αντίγραφο της εταιρικής σύμβασης με διαγεγραμμένα τα μη αναγκαία δεδομένα, αλλά η OL κατέθεσε εκ νέου προσφυγή ζητώντας ακύρωση της απαίτησης και χρηματική αποζημίωση.

Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο, τον Μάιο του 2022, ακύρωσε την απόφαση της Υπηρεσίας, επιδίκασε στην OL αποζημίωση 500 βουλγαρικών λεβ λόγω μη υλικής ζημίας και έκρινε ότι η δημοσιοποίηση των δεδομένων προκάλεσε στην OL ψυχολογικό φόβο, αίσθημα ανημπόριας και παραβίαση του δικαιώματός της στη διαγραφή. Η Υπηρεσία προσέφυγε στο Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, υποστηρίζοντας ότι δεν μπορούσε να εμποδίσει την καταχώριση της εταιρείας λόγω ελλιπών εγγράφων και ότι η ευθύνη της ως υπεύθυνης επεξεργασίας ήταν περιορισμένη. Το Ανώτατο Δικαστήριο ζήτησε διευκρινίσεις από το ΔΕΕ σχετικά με την ερμηνεία του ΓΚΠΔ, καθώς προκύπτει σύγκρουση μεταξύ της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της υποχρέωσης δημοσιότητας ορισμένων εταιρικών εγγράφων.

Το πρώτο προδικαστικό ερώτημα αφορά την ερμηνεία του άρθρου 21 παρ. 2 της Οδηγίας 2017/1132, η οποία έχει εφαρμογή *ratione temporis* στα πραγματικά περιστατικά της κύριας δίκης, σχετικά με τη δημοσιότητα εταιρικών συμβάσεων που περιέχουν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα πέραν των ελάχιστων απαιτούμενων. Συγκεκριμένα, εξετάζεται αν τα κράτη μέλη υποχρεούνται να επιτρέπουν τη δημοσιοποίηση τέτοιων δεδομένων μέσω του εμπορικού μητρώου. Το Δικαστήριο καταλήγει ότι το άρθρο 21 παρ. 2 επικεντρώνεται στην οικειοθελή δημοσιότητα μεταφράσεων των πράξεων και στοιχείων, που αναφέρονται στο άρθρο 14 της Οδηγίας, σε επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διάταξη αυτή δεν αναφέρεται στο περιεχόμενο των πράξεων ή στη δημοσιοποίηση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που υπερβαίνουν τις ελάχιστες απαιτήσεις της υποχρεωτικής δημοσιότητας. Επιπλέον, η ερμηνεία αυτή υποστηρίζεται από το γράμμα του άρθρου, τον τίτλο του και την αιτιολογική σκ. 12 της Οδηγίας, η οποία αποσκοπεί στη διευκόλυνση της διασυνοριακής πρόσβασης σε πληροφορίες για εταιρείες, χωρίς όμως να επιβάλλει υποχρέωση δημο-

σιοποίησης πέραν των απαιτούμενων δεδομένων. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο καταλήγει ότι το άρθρο 21 παρ. 2 δεν υποχρεώνει τα κράτη μέλη να επιτρέπουν τη δημοσιοποίηση, μέσω του εμπορικού μητρώου, εταιρικών συμβάσεων που περιλαμβάνουν προσωπικά δεδομένα πέραν αυτών που απαιτούνται από τη νομοθεσία.

Το επόμενο προδικαστικό ερώτημα εξετάζει αν μια αρχή, που διατηρεί το εμπορικό μητρώο ενός κράτους μέλους και δημοσιεύει δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που περιέχονται σε εταιρική σύμβαση, υπόκειται στις διατάξεις του ΓΚΠΔ ως «αποδέκτης» και «υπεύθυνος επεξεργασίας» κατά το άρθρο 4, σημεία 7 και 9.

Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που περιλαμβάνονται σε εταιρικές συμβάσεις και υπόκεινται σε υποχρεωτική δημοσιότητα σύμφωνα με την Οδηγία 2017/1132 εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ. Η αρχή που διαχειρίζεται το εμπορικό μητρώο θεωρείται «αποδέκτης» όταν λαμβάνει τα δεδομένα αυτά στο πλαίσιο της διαδικασίας καταχώρισης μιας εταιρείας. Ωστόσο, όταν τα δεδομένα καθίστανται προσβάσιμα στο κοινό, η ίδια αρχή λειτουργεί ως «υπεύθυνος επεξεργασίας», δεδομένου ότι καθορίζει τους σκοπούς και τους τρόπους επεξεργασίας, όπως η δημοσιοποίηση, σύμφωνα με τους κανόνες που επιβάλλονται από την εθνική και ενωσιακή νομοθεσία. Επιπλέον, η ευθύνη της αρχής δεν περιορίζεται από το γεγονός ότι η ίδια δεν ελέγχει το περιεχόμενο των δεδομένων που της κοινοποιούνται πριν τη δημοσιοποίηση, ούτε από την πιθανή μη συμμόρφωση με τις διαδικασίες που προβλέπονται από την εθνική νομοθεσία, όπως η απαίτηση για απαλοιφή μη αναγκαίων δεδομένων.

Το Δικαστήριο συμπεραίνει ότι η αρμόδια αρχή είναι υπεύθυνη για την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ανεξάρτητα από το αν η εταιρική σύμβαση περιέχει δεδομένα που δεν απαιτούνται από την Οδηγία 2017/1132 ή από την εθνική νομοθεσία. Ως «υπεύθυνος επεξεργασίας», η αρχή υποχρεούται να διασφαλίζει τη συμμόρφωση με τις αρχές προστασίας δεδομένων που ορίζονται στον ΓΚΠΔ.

Το Δικαστήριο, στη συνέχεια, ερωτήθηκε αν η Οδηγία 2017/1132, καθώς και το άρθρο 16 και το άρθρο 17 του ΓΚΠΔ, αντιτίθενται σε νομοθεσία ή πρακτική κράτους μέλους που οδηγεί την αρμόδια για την τήρηση του εμπορικού μητρώου αρχή να απορρίψει αίτημα διαγραφής δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που δεν απαιτείται από την εν λόγω Οδηγία ή το εθνικό δίκαιο, εφόσον τα δεδομένα αυτά περιλαμβάνονται στη συστατική πράξη μιας εταιρείας που δημοσιεύεται στο μητρώο και δεν έχει παρασχεθεί στην αρχή επεξεργασμένο αντίγραφο της πράξης.

Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η Οδηγία 2017/1132 δεν απαιτεί τη συστηματική επεξεργασία όλων των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εντός ενός εγγράφου που υπόκειται σε υποχρεωτική δημοσιοποίηση, και η εν λόγω επεξεργασία πρέπει να ευθυγραμμιστεί με τον ΓΚΠΔ. Τα δεδομένα δεν πρέπει να διατίθενται στο κοινό εάν δεν απαιτείται από την Οδηγία ή το εθνικό δίκαιο, και τα κράτη μέλη πρέπει να συμβιβάσουν τους στόχους της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας τρίτων με τα δικαιώματα που απορρέουν από τον ΓΚΠΔ. Διαπιστώθηκε ότι δεν δικαιολογείται η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που υπερβαίνει τα αναγκαία για την επίτευξη δημόσιου συμφέροντος, όπως η ασφάλεια δικαίου των εγγράφων της εταιρείας. Επιπλέον, το εθνικό δίκαιο δεν μπορεί να επιβάλει τη διατήρηση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που υπερβαίνει τα αναγκαία και τα λιγότερο περιοριστικά διαθέσιμα μέσα.

Συνεπώς, εάν η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι παράνομη, ο υπεύθυνος οργανισμός πρέπει να διαγράψει τα δεδομένα. Το δικαίωμα διαγραφής ισχύει εκτός εάν υπάρχουν επιτακτικοί νόμιμοι λόγοι, τους οποίους η αρχή θα πρέπει να αποδείξει. Στην προκειμένη περίπτωση, δεν υπήρχαν τέτοιοι επιτακτικοί λόγοι, καθώς η εταιρεία ήταν ήδη εγγεγραμμένη και τα δεδομένα δεν απαιτούνταν βάσει του δικαίου της ΕΕ ή του εθνικού δικαίου. Το Δικαστήριο τόνισε τη σημασία της εξισορρόπησης της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με τους στόχους της δημοσιοποίησης, σημειώνοντας ότι, όταν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δεν απαιτούνται, δεν θα πρέπει να παραμένουν προσβάσιμα στο κοινό. Κατά συνέπεια, η νομοθεσία ή οι πρακτικές των κρατών μελών που εμποδίζουν τη διαγραφή τέτοιων δεδομένων είναι ασυμβίβαστες με το δίκαιο της ΕΕ.

Το επόμενο ερώτημα αφορά την ερμηνεία του άρθρου 4 παρ. 1 του ΓΚΠΔ και το κατά πόσον καλύπτει τη χειρόγραφη υπογραφή ενός φυσικού προσώπου ως «δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα». Το Δικαστήριο έχει προηγουμένως τονίσει ότι ο ευρύς αυτός ορισμός περιλαμβάνει όχι μόνο αντικειμενικά δεδομένα αλλά και υποκειμενικές πληροφορίες, όπως απόψεις, εφόσον αφορούν πρόσωπο που μπορεί να αναγνωριστεί. Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί σε προηγούμενη απόφασή του ότι ο γραφικός χαρακτήρας παρέχει πληροφορίες σχετικά με ένα πρόσωπο. Δεδομένου ότι μια χειρόγραφη υπογραφή χρησιμεύει συνήθως για την ταυτοποίηση ενός προσώπου και παρέχει αποδεικτική αξία όσον αφορά την ακρίβεια και την ευθύνη για ένα έγγραφο, θεωρείται ότι εμπίπτει στην έννοια των «δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα».

Το Δικαστήριο καλείται, στη συνέχεια, να απαντήσει κατά πόσον η απώλεια του ελέγχου των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, για περιορισμένο χρονικό διάστημα, η οποία προκαλείται από τη διαδικτυακή διάθεση των δεδομένων (π.χ. στο εμπορικό μητρώο), αρκεί για να συνιστά «ηθική βλάβη» σύμφωνα με το άρθρο 82 παρ.

1 του ΓΚΠΔ. Το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι η ηθική βλάβη δεν προκύπτει αυτομάτως από μια παράβαση – το υποκείμενο των δεδομένων πρέπει να αποδείξει τη ζημία που υπέστη, συμπεριλαμβανομένης της ηθικής βλάβης. Ωστόσο, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο φόβος για κακή χρήση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ή η αίσθηση απώλειας ελέγχου μπορεί να συνιστά ηθική βλάβη, ακόμη και αν δεν έχει επέλθει απτή ζημία. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα όταν η παραβίαση έχει ως αποτέλεσμα ψυχολογική ή συναισθηματική οδύνη, όπως ο φόβος μελλοντικής κατάχρησης, η απώλεια ελέγχου ή η αίσθηση αδυναμίας, όπως έχει παρατηρηθεί σε προηγούμενες αποφάσεις. Σύμφωνα με την ευρεία ερμηνεία του όρου «ηθική βλάβη» στην αιτιολογική σκ. 85 του ΓΚΠΔ, το Δικαστήριο επιβεβαιώνει ότι ακόμη και η προσωρινή απώλεια του ελέγχου των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα θα μπορούσε να συνιστά ηθική βλάβη, υπό την προϋπόθεση ότι το υποκείμενο των δεδομένων αποδεικνύει ότι υπέστη τέτοια βλάβη, ανεξάρτητα από τη σοβαρότητά της. Επιπλέον, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η έννοια δεν απαιτεί απτές δυσμενείς συνέπειες ή ένα ελάχιστο όριο.

Απαντώντας στο τελευταίο ερώτημα, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η γνώμη που εκδίδεται από την εποπτική αρχή κράτους μέλους σύμφωνα με το άρθρο 58 παρ. 3, στοιχείο β', του ΓΚΠΔ δεν απαλλάσσει, από μόνη της, τον υπεύθυνο επεξεργασίας από την ευθύνη βάσει του άρθρου 82 παρ. 2 του Κανονισμού.

Σύμφωνα με το άρθρο 82 παρ. 2, ο υπεύθυνος επεξεργασίας ευθύνεται για ζημίες που προκαλούνται από παράνομη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και η ευθύνη αυτή βασίζεται σε υπαιτιότητα, δηλαδή ο υπεύθυνος επεξεργασίας πρέπει να ευθύνεται για το γεγονός που οδήγησε στη ζημία. Το άρθρο 82 παρ. 3 προβλέπει απαλλαγή από την ευθύνη για τον υπεύθυνο επεξεργασίας, αλλά μόνο εάν μπορεί να αποδείξει ότι δεν ήταν υπεύθυνος για το γεγονός που προκάλεσε τη ζημία. Ωστόσο, η γνώμη που εκδίδεται από την εποπτική αρχή, σύμφωνα με το άρθρο 58 παρ. 3, στοιχείο β', δεν είναι νομικά δεσμευτική και εμπίπτει στις συμβουλευτικές αρμοδιότητες της αρχής. Η αιτιολογική σκ. 143 του ΓΚΠΔ επιβεβαιώνει περαιτέρω ότι οι εν λόγω γνωμοδοτήσεις δεν είναι νομικά δεσμευτικές και δεν μπορούν να χρησιμεύσουν ως υπεράσπιση για την απαλλαγή του υπεύθυνου επεξεργασίας από την ευθύνη. Επομένως, για να απαλλαγεί ο υπεύθυνος επεξεργασίας από την ευθύνη βάσει του άρθρου 82 παρ. 3, πρέπει να αποδείξει ότι δεν υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ζημίας και των ενεργειών του. Η επίκληση μόνο της γνώμης της εποπτικής αρχής δεν αρκεί για να αποδειχθεί αυτό. Ο υπεύθυνος επεξεργασίας πρέπει να προσκομίσει πιο ουσιαστικά αποδεικτικά στοιχεία για να αποδείξει ότι δεν ευθύνεται για τη ζημία. Έτσι, η γνώμη της εποπτικής αρχής, αν και ενημερωτική, δεν απαλλάσσει τον υπεύθυνο επεξεργασίας από την ευθύνη του βάσει του άρθρου 82 παρ. 3 του ΓΚΠΔ.

Δεδομένα που υποβάλλονται σε επεξεργασία στο πλαίσιο της έκδοσης πιστοποιητικού COVID-19

> *προδικαστική παραπομπή – προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών – Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 – δεδομένα που υποβάλλονται σε επεξεργασία στο πλαίσιο της έκδοσης πιστοποιητικού COVID-19 – δεδομένα τα οποία δεν έχουν συλλεγεί από το υποκείμενο των δεδομένων – πληροφορίες που πρέπει να παρέχονται – εξαίρεση από την υποχρέωση παροχής πληροφοριών – άρθρο 14 παρ. 5, στοιχείο γ' – δεδομένα που παράγει ο ίδιος ο υπεύθυνος επεξεργασίας στο πλαίσιο της διαδικασίας που διενεργεί – δικαίωμα καταγγελίας – αρμοδιότητα της εποπτικής αρχής – άρθρο 77 παρ. 1 – κατάλληλα μέτρα για την προστασία των έννομων συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων τα οποία προβλέπονται από το δίκαιο του κράτους μέλους στο οποίο υπόκειται ο υπεύθυνος επεξεργασίας – μέτρα για την ασφάλεια της επεξεργασίας των δεδομένων – άρθρο 32*

ΔΕΕ C-169/23, Másdi, 28.11.2024, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος: K. Jürimäe, Εισηγητής: M. Gavalec, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2024:988 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 14 παρ. 1 και 5, στοιχείο γ', του άρθρου 32 και του άρθρου 77 παρ. 1 του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της Οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων, στο εξής: ΓΚΠΔ).

Η υπό κρίση αίτηση υποβλήθηκε από το Kúria (Ανώτατο Δικαστήριο, Ουγγαρία) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (εθνικής αρχής για την προστασία των δεδομένων και την ελευθερία της πληροφόρησης, Ουγγαρία, στο εξής: εθνική αρχή) και του UC με αντικείμενο την ύπαρξη υποχρέωσης παροχής πληροφοριών σε σχέση με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που πραγματοποιείται στο Budapest Főváros Kormányhivatala (κυβερνητικό γραφείο Βουδαπέστης-Πρωτευούσης, Ουγγαρία, στο εξής: εκδούσα αρχή), το οποίο είναι αρμόδιο για την έκδοση των πιστοποιητικών ανοσίας των προσώπων που έχουν εμβολιαστεί κατά της COVID-19 ή έχουν νοσήσει.

Πιο συγκεκριμένα, η απόφαση αφορά τον UC, ιδιώτη, ο οποίος έλαβε από την αρμόδια αρχή πιστοποιητικό

ανοσίας που βεβαίωνε τον εμβολιασμό του κατά της COVID-19, σύμφωνα με το διάταγμα 60/2021. Στις 30 Απριλίου 2021, υπέβαλε καταγγελία στην εθνική αρχή προστασίας δεδομένων, επικαλούμενος το άρθρο 77 παρ. 1 του ΓΚΠΔ. Ζήτησε να διαπιστωθεί αν η επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων έλαβε χώρα σύμφωνα με τον Κανονισμό, καθώς υποστήριξε πως η εκδούσα αρχή δεν είχε δημοσιεύσει δήλωση προστασίας δεδομένων ούτε είχε παράσχει πληροφορίες για τον σκοπό και τη νομική βάση της επεξεργασίας, καθώς και για τα δικαιώματα των υποκειμένων. Η εκδούσα αρχή απάντησε ότι η επεξεργασία των δεδομένων βασιζόταν στο διάταγμα 60/2021 και τα άρθρα 6 παρ. 1, στοιχείο ε', και 9 παρ. 2, στοιχείο θ', του ΓΚΠΔ. Ανέφερε ότι λάμβανε τα δεδομένα από άλλον φορέα και, συνεπώς, δεν είχε υποχρέωση παροχής πληροφοριών βάσει του άρθρου 14 παρ. 5, στοιχείο γ', του ΓΚΠΔ. Παρόλα αυτά, προχώρησε σε δημοσίευση δήλωσης προστασίας δεδομένων. Η εθνική αρχή απέρριψε την καταγγελία του UC, κρίνοντας ότι η εκδούσα αρχή δεν είχε νομική υποχρέωση ενημέρωσης.

Ο UC προσέφυγε στο Πρωτοδικείο Βουδαπέστης, το οποίο ακύρωσε την απόφαση της εθνικής αρχής, κρίνοντας ότι η εξαίρεση του άρθρου 14 παρ. 5, στοιχείο γ', του ΓΚΠΔ δεν ίσχυε. Το δικαστήριο διαπίστωσε ότι ορισμένα δεδομένα δεν είχαν αποκτηθεί από άλλον φορέα αλλά είχαν παραχθεί από την ίδια την εκδούσα αρχή, άρα η υποχρέωση ενημέρωσης εξακολουθούσε να υφίσταται. Η εθνική αρχή άσκησε ένδικο μέσο ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Ουγγαρίας (Kúria), το οποίο υπέβαλε προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ.

Το πρώτο προδικαστικό ερώτημα αφορά την ερμηνεία του άρθρου 14 παρ. 5, στοιχείο γ', του ΓΚΠΔ. Το αιτούν δικαστήριο ζητά να διευκρινιστεί αν η εξαίρεση από την υποχρέωση παροχής πληροφοριών από τον υπεύθυνο επεξεργασίας προς το υποκείμενο των δεδομένων αφορά μόνο τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί από πρόσωπο διαφορετικό από το υποκείμενο, ή αν καλύπτει και τα δεδομένα που ο υπεύθυνος επεξεργασίας παράγει ο ίδιος κατά την άσκηση των καθηκόντων του, χρησιμοποιώντας δεδομένα που έχει συλλέξει από τρίτους.

Το άρθρο 14 παρ. 1 του ΓΚΠΔ προβλέπει ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας πρέπει να παρέχει στο υποκείμενο των δεδομένων πληροφορίες όταν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δεν έχουν συλλεγεί από το ίδιο. Ωστόσο, η παρ. 5 του ίδιου άρθρου καθορίζει εξαιρέσεις από αυτήν την υποχρέωση. Συγκεκριμένα, το στοιχείο γ' αναφέρει ότι η υποχρέωση παροχής πληροφοριών δεν ισχύει όταν η απόκτηση ή η κοινολόγηση των δεδομένων προβλέπεται ρητά από το δίκαιο της Ένωσης ή του κράτους μέλους, υπό την προϋπόθεση ότι τα κατάλληλα μέτρα προστασίας των εννόμων συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων είναι σε εφαρμογή.

Για να εξεταστεί αν η εξαίρεση αυτή καλύπτει και τα δεδομένα που παράγονται από τον υπεύθυνο επεξεργασίας, πρέπει να ληφθεί υπόψη όχι μόνο το γράμμα της διάταξης αλλά και το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται. Το άρθρο 14 πρέπει να ερμηνευθεί υπό το φως των αιτιολογικών σκέψεων του ΓΚΠΔ, οι οποίες αναφέρονται στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και στην υποχρέωση παροχής πληροφοριών όταν τα δεδομένα δεν έχουν συλλεγεί από το υποκείμενο των δεδομένων. Η ερμηνεία του άρθρου 14 παρ. 5, στοιχείο γ', πρέπει να ενσωματώνει τη γενική αρχή του Κανονισμού για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των φυσικών προσώπων, όπως το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή.

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ, η διάταξη δεν περιορίζει την εξαίρεση στην περίπτωση μόνο των δεδομένων που συλλέγονται από τρίτους. Αντίθετα, τα δεδομένα που ο υπεύθυνος επεξεργασίας παράγει στο πλαίσιο των καθηκόντων του χρησιμοποιώντας δεδομένα που έχουν συλλεγεί από άλλα πρόσωπα καλύπτονται επίσης από την εξαίρεση. Συνεπώς, η απόκτηση ή κοινολόγηση των δεδομένων, είτε προέρχονται από το υποκείμενο είτε από τρίτο, εμπίπτει στην εξαίρεση της υποχρέωσης ενημέρωσης, εφόσον το δίκαιο της Ένωσης ή του κράτους μέλους το επιτρέπει και παρέχει τα απαιτούμενα μέτρα προστασίας.

Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η συγκεκριμένη ερμηνεία του άρθρου 14 παρ. 5, στοιχείο γ', πρέπει να διασφαλίζει ότι τα υποκείμενα των δεδομένων έχουν επαρκή πληροφόρηση και προστασία από τη συλλογή και κοινολόγηση των δεδομένων τους. Η εξαίρεση εφαρμόζεται εφόσον οι νομικές απαιτήσεις πληρούνται πλήρως και το υποκείμενο των δεδομένων έχει τη δυνατότητα να ασκήσει τα δικαιώματά του υπό το καθεστώς του ΓΚΠΔ.

Στο δεύτερο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το ΔΕΕ καλείται να εξετάσει την αρμοδιότητα της εποπτικής αρχής να ελέγχει αν το δίκαιο του κράτους μέλους που ισχύει για τον υπεύθυνο επεξεργασίας παρέχει κατάλληλα μέτρα για την προστασία των έννομων συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων, στο πλαίσιο της εξαίρεσης από την υποχρέωση ενημέρωσης σύμφωνα με το άρθρο 14 παρ. 5, στοιχείο γ', του ΓΚΠΔ, και αν η εξακρίβωση αυτή περιλαμβάνει και την καταλληλότητα των μέτρων ασφάλειας σύμφωνα με το άρθρο 32 του Κανονισμού.

Το άρθρο 77 παρ. 1 του ΓΚΠΔ προβλέπει το δικαίωμα κάθε υποκειμένου των δεδομένων να υποβάλει καταγγελία σε εποπτική αρχή αν πιστεύει ότι η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα παραβαίνει τον Κανονισμό. Η αρμοδιότητα των εποπτικών αρχών ορίζεται από το άρθρο 55 παρ. 1 και το άρθρο 57 παρ. 1 του ΓΚΠΔ, με τις εποπτικές αρχές να είναι υπεύθυνες για την παρακολούθηση και την επιβολή του Κανονισμού. Ο ΓΚΠΔ δεν αναγνωρίζει καμία εξαίρεση από την αρμοδιότητα των

εποπτικών αρχών για ζητήματα που αφορούν την εφαρμογή των εξαιρέσεων του άρθρου 14 παρ. 5, στοιχείο γ'.

Η εν λόγω εξαίρεση επιτρέπει στον υπεύθυνο επεξεργασίας να μην παρέχει τις πληροφορίες που αναφέρονται στο άρθρο 14 παρ. 1, 2 και 4 του ΓΚΠΔ, αν η απόκτηση ή η κοινολόγηση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προβλέπεται από το δίκαιο της Ένωσης ή του κράτους μέλους και αν αυτό το δίκαιο παρέχει κατάλληλα μέτρα για την προστασία των έννομων συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων. Συνεπώς, σε περίπτωση καταγγελίας, η εποπτική αρχή πρέπει να εξετάσει αν πληρούνται οι προϋποθέσεις της εξαίρεσης, κυρίως αν το εθνικό ή το ενωσιακό δίκαιο προβλέπει τη δυνατότητα απόκτησης ή κοινολόγησης των δεδομένων και αν αυτό παρέχει επαρκή προστασία για τα δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων.

Η εποπτική αρχή δεν αναλαμβάνει να εξετάσει το κύρος των επίμαχων διατάξεων του εθνικού δικαίου, αλλά επικεντρώνεται στο αν ο υπεύθυνος επεξεργασίας δικαιούται να επικαλεστεί την εξαίρεση. Εφόσον η καταγγελία θεωρηθεί βάσιμη, η εποπτική αρχή μπορεί να διατάξει την παροχή των πληροφοριών που ορίζονται από το άρθρο 14 παρ. 1, 2 και 4 του ΓΚΠΔ.

Όσον αφορά την καταλληλότητα των μέτρων ασφάλειας σύμφωνα με το άρθρο 32, η εποπτική αρχή δεν είναι υπεύθυνη για τη διεξαγωγή ελέγχου των μέτρων αυτών στο πλαίσιο της εξαίρεσης του άρθρου 14 παρ. 5, στοιχείο γ'. Οι υποχρεώσεις ασφάλειας βάσει του άρθρου 32 ισχύουν ανεξαρτήτως των εξαιρέσεων στην παροχή πληροφοριών, βάσει του άρθρου 14 του Κανονισμού, και διαφέρουν ως προς τη φύση και το περιεχόμενό τους από την υποχρέωση παροχής πληροφοριών που προβλέπεται στο εν λόγω άρθρο 14.

Επομένως, σε περίπτωση υποβολής καταγγελίας βάσει του άρθρου 77 παρ. 1 του ΓΚΠΔ για τον λόγο ότι ο υπεύθυνος επικοινωνίας εσφαλμένως επικαλέστηκε την εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 14 παρ. 5, στοιχείο γ', του Κανονισμού, το αντικείμενο των εξακριβώσεων στις οποίες πρέπει να προβεί η εποπτική αρχή οριοθετείται από το πεδίο εφαρμογής το άρθρου 14 του Κανονισμού και μόνον, καθώς η τήρηση του άρθρου 32 του Κανονισμού δεν περιλαμβάνεται στις εξακριβώσεις αυτές.

Το Δικαστήριο συμπεραίνει ότι το άρθρο 14 παρ. 5, στοιχείο γ', και το άρθρο 77 παρ. 1 του ΓΚΠΔ έχουν την έννοια ότι, στο πλαίσιο διαδικασίας καταγγελίας, η εποπτική αρχή έχει την αρμοδιότητα να εξακριβώνει αν το δίκαιο του κράτους μέλους στο οποίο υπόκειται ο υπεύθυνος επεξεργασίας προβλέπει κατάλληλα μέτρα για την προστασία των έννομων συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων στο πλαίσιο της εφαρμογής της προβλεπόμενης στο άρθρο 14 παρ. 5, στοιχείο γ', εξαίρεσης. Η εξακρίβωση αυτή δεν καλύπτει, ωστόσο, το ζήτημα της καταλληλότητας των μέτρων τα οποία υποχρεούται να εφαρμόζει ο υπεύθυνος επεξεργασίας βάσει του άρθρου 32 του εν λόγω Κανονισμού για την εγγύηση της ασφάλειας της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Επεξεργασία δεδομένων με σκοπό την πρόληψη και ανίχνευση ποινικών αδικημάτων και εκτίμηση της «απόλυτης αναγκαιότητας» της επεξεργασίας ευαίσθητων δεδομένων

> *προδικαστική παραπομπή – προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – Οδηγία (ΕΕ) 2016/680 – άρθρο 4 παρ. 1, στοιχεία α' έως γ' – άρθρο 8 παρ. 1 και 2 – άρθρο 10 – κατηγορούμενος – καταγραφή βιομετρικών και γενετικών δεδομένων από την αστυνομία – διενέργεια μέσω καταναγκασμού – σκοποί πρόληψης και ανίχνευσης ποινικών αδικημάτων – ερμηνεία της απόφασης της 26ης Ιανουαρίου 2023, Ministerstvo na vatreshnite raboti (Καταγραφή βιομετρικών και γενετικών δεδομένων από την αστυνομία) (C-205/21, EU:C:2023:49) – υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας – εκτίμηση της «απόλυτης αναγκαιότητας» της επεξεργασίας ευαίσθητων δεδομένων – ρόλος των αρμόδιων αρχών*

ΔΕΕ C-80/23, Ministerstvo na vatreshnite raboti () και génétiques II), 28.11.2024, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: I. Jarukaitis, Εισηγητής: Δ. Γρατσίας, Γεν. Εισαγγελέας: J. Richard de la Tour, ECLI:EU:C:2024:991 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 6, στοιχείο α', και του άρθρου 10 της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από αρμόδιες αρχές για τους σκοπούς της πρόληψης, διερεύνησης, ανίχνευσης ή δίωξης ποινικών αδικημάτων ή της εκτέλεσης ποινικών κυρώσεων και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της Απόφασης-πλαίσιο 2008/977/ΔΕΥ του Συμβουλίου. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Sofiyski gradski sad (πλημμελειοδικείο Σόφιας, Βουλγαρία) στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κινηθείσας κατά της V.S. με σκοπό τη μέσω καταναγκασμού συλλογή των βιομετρικών και γενετικών δεδομένων της με σκοπό την καταγραφή τους.

Η V.S. κατηγορήθηκε στις 1 Μαρτίου 2021 για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση με στόχο τον παράνομο πλουτισμό μέσω φορολογικής απάτης, στο πλαίσιο της δραστηριότητας δύο εμπορικών εταιρειών. Μετά την απαγγελία κατηγοριών, οι αστυνομικές αρχές τής ζήτησαν να υποβληθεί σε αστυνομική καταγραφή, η οποία περιλάμβανε συλλογή δακτυλοσκοπικών, φωτογραφι-

κών και γενετικών δεδομένων (DNA). Η V.S. αρνήθηκε τη διαδικασία και οι αρχές προσέφυγαν στο ποινικό δικαστήριο ειδικών αρμοδιοτήτων της Βουλγαρίας για να επιτραπεί η καταναγκαστική συλλογή των δεδομένων. Το εθνικό δικαστήριο εξέφρασε αμφιβολίες σχετικά με τη συμβατότητα της διαδικασίας με το δίκαιο της Ένωσης και υπέβαλε προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ.

Πιο συγκεκριμένα, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε διευκρινίσεις από το ΔΕΕ σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 10 της Οδηγίας 2016/680. Το κύριο ερώτημα αφορούσε το κατά πόσον η συστηματική συλλογή βιομετρικών και γενετικών δεδομένων από κατηγορούμενους για αυτεπαγγέλτως διωκόμενα αδικήματα, χωρίς προηγούμενη αξιολόγηση της αναγκαιότητάς της από την αρμόδια αρχή, μπορεί να θεραπευτεί μέσω δικαστικού ελέγχου κατά τη διαδικασία καταναγκαστικής συλλογής αυτών των δεδομένων.

Το άρθρο 10 της Οδηγίας 2016/680 θέτει αυστηρούς περιορισμούς στην επεξεργασία βιομετρικών και γενετικών δεδομένων, καθώς αυτά θεωρούνται ιδιαίτερα ευαίσθητα και η επεξεργασία τους μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τα θεμελιώδη δικαιώματα των ατόμων, όπως το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή και στην προστασία των προσωπικών δεδομένων, όπως αυτά προστατεύονται από τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, αντίστοιχα. Η επεξεργασία τέτοιων δεδομένων επιτρέπεται μόνο όταν είναι απολύτως αναγκαία.

Το ΔΕΕ τόνισε ότι η υποχρέωση αξιολόγησης της «απόλυτης αναγκαιότητας» της συλλογής των δεδομένων ανήκει πρωτίστως στις αρμόδιες αρχές, οι οποίες πρέπει να διαπιστώσουν και να αποδείξουν ότι η συλλογή είναι πράγματι απαραίτητη. Το ΔΕΕ είχε ήδη αποφανθεί, στο πλαίσιο της υπόθεσης "*Καταγραφή βιομετρικών και γενετικών δεδομένων I*", ότι εθνική νομοθεσία που επιβάλλει γενικευμένη συλλογή τέτοιων δεδομένων χωρίς αξιολόγηση της αναγκαιότητάς τους παραβιάζει το άρθρο 10 της Οδηγίας 2016/680. Μια τέτοια πρακτική οδηγεί σε αδιακρίτως και γενικώς εφαρμοζόμενη συλλογή δεδομένων, κάτι που δεν είναι συμβατό με την αρχή της αναλογικότητας.

Το αιτούν δικαστήριο ζήτησε επιπλέον διευκρινίσεις σχετικά με το αν μπορεί το ίδιο να αναλάβει την αξιολόγηση της αναγκαιότητας συλλογής των δεδομένων, απαιτώντας να τεθεί στη διάθεσή του η δικογραφία της ποινικής διαδικασίας. Ωστόσο, το ΔΕΕ ξεκαθάρισε ότι το δικαστήριο δεν μπορεί να υποκαταστήσει την αρμόδια αρχή στην εκπλήρωση αυτής της υποχρέωσης, καθώς ο ρόλος του δικαστηρίου είναι να ελέγχει αν η αρμόδια αρχή έχει ήδη προβεί σε αυτή την αξιολόγηση και όχι να την πραγματοποιεί το ίδιο.

Ένα ακόμη πρόβλημα που αναδείχθηκε από τη συγκεκριμένη απόφαση του ΔΕΕ είναι ότι η εθνική νομοθεσία προβλέπει ότι η συλλογή των δεδομένων γίνεται μέσω καταναγκασμού όταν το υποκείμενο δεν συναινεί, ενώ αν υπάρχει συναίνεση, οι αρμόδιες αρχές μπορούν να προβούν στη συλλογή χωρίς δικαστική άδεια. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει νομικός μηχανισμός για να ελέγχεται αν η συλλογή των δεδομένων είναι απολύτως αναγκαία στις περιπτώσεις όπου ο κατηγορούμενος συναινεί. Το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι μια τέτοια εθνική ρύθμιση δεν συμμορφώνεται με το άρθρο 10 της Οδηγίας 2016/680. Η παρανομία αυτή δεν μπορεί να διορθωθεί μέσω της παρέμβασης του δικαστηρίου κατά τη διαδικασία καταναγκαστικής συλλογής, διότι η αρχική ευθύνη για την εκτίμηση της αναγκαιότητας ανήκει στις αρμόδιες αρχές. Συνεπώς, για να είναι συμβατή με το δίκαιο της ΕΕ, η εθνική νομοθεσία πρέπει να προβλέπει ότι η αρμόδια αρχή αξιολογεί την απόλυτη αναγκαιότητα της συλλογής των δεδομένων σε κάθε μεμονωμένη περίπτωση, είτε υπάρχει συναίνεση είτε όχι.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ - ΓεΔΕΕ

► Έλεγχος των κριτηρίων για τον χαρακτηρισμό μιας τρίτης χώρας ως ασφαλούς χώρας καταγωγής από τα εθνικά δικαστήρια

Υπό το καθεστώς της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ, ο χαρακτηρισμός μιας τρίτης χώρας ως ασφαλούς χώρας καταγωγής πρέπει να αφορά ολόκληρο το έδαφός της: η μη τήρηση των ουσιαστικών προϋποθέσεων για τον ως άνω χαρακτηρισμό ελέγχεται και αυτεπαγγέλτως από το επιλαμβανόμενο εθνικό δικαστήριο

προδικαστική παραπομπή – πολιτική ασύλου – διεθνής προστασία – Οδηγία 2013/32/ΕΕ – κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας – άρθρο 36 και 37 – έννοια «ασφαλούς χώρας καταγωγής» – χαρακτηρισμός – Παράρτημα Ι – κριτήρια – άρθρο 46 – δικαίωμα πραγματικής προσφυγής – εξέταση από τον δικαστή του χαρακτηρισμού τρίτης χώρας ως ασφαλούς χώρας καταγωγής

ΔΕΕ C-406/22, Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor azylové a migrační politiky, 04.10.2024, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: E. Regan, Γεν. Εισαγγελέας: N. Αιμιλίου, ECLI:EU:C:2024:841 – Προδικαστική παραπομπή

Το 2022, ο C.V., Μολδαβός υπήκοος, υπέβαλε αίτηση χορήγησης ασύλου στην Τσεχία. Προς υποστήριξη της αίτησής του, επικαλέστηκε, αφενός, τις απειλές που δέχεται στη Μολδαβία από άτομα τα οποία δεν έχουν μπορέσει να εντοπίσουν οι αστυνομικές αρχές και, αφετέρου, την εισβολή της Ρωσικής Ομοσπονδίας στην Ουκρανία.

Οι τσεχικές αρχές απέρριψαν το αίτημά του ως προδήλως αβάσιμο βάσει της διαπίστωσης ότι η Μολδαβία, με την εξαίρεση των εδαφών της Υπερδνειστερίας, περιλαμβανόταν στον εθνικό κατάλογο των ασφαλών χωρών καταγωγής[1]. Σε αυτό το πλαίσιο έκριναν ότι ο CV δεν κατάφερε να ανατρέψει το τεκμήριο «ασφάλειας» με την επίκληση σοβαρών λόγων που να τεκμηριώνουν ότι η Μολδαβία δεν είναι ασφαλής χώρα καταγωγής υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες στις οποίες ευρίσκεται (άρθρο 36 της Οδηγίας 2013/32).

Ο C.V. προσέφυγε κατά της απορριπτικής απόφασης ενώπιον του περιφερειακού δικαστηρίου του Μπρνο, το οποίο, αφού έκανε δεκτό το αίτημα αναστολής του, ανέβαλε την έκδοση οριστικής απόφασης επί της προσφυγής υποβάλλοντας προς το ΔΕΕ τρία προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία των σχετικών διατάξεων της Οδηγίας 2013/32: πρώτον, αν είναι δυνατό μια τρίτη χώρα να εξακολουθεί να πληροί τα κριτήρια χαρακτηρισμού της ως ασφαλούς χώρας καταγωγής ενώ έχει επικαλεστεί το κατά το άρθρο 15 της ΕΣΔΑ δικαίωμα παρέκκλισης από τις υποχρεώσεις τις οποίες προβλέπει η Σύμβαση λόγω συνθηκών έκτακτης ανάγκης[2]· δεύτερον, αν είναι σύμφωνο με τις διατάξεις της Οδηγίας τα κράτη μέλη να χαρακτηρίζουν ως ασφαλή χώρα καταγωγής μόνον ένα τμήμα του εδάφους της τρίτης χώρας περί της οποίας πρόκειται· τρίτον, αν το επιλαμβανόμενο εθνικό δικαστήριο θα πρέπει να λάβει υπόψη αυτεπαγγέλτως, ελλείψει σχετικού ισχυρισμού του προσφεύγοντος, το γεγονός ότι ο χαρακτηρισμός χώρας ως ασφαλούς είναι αντίθετος προς τα κριτήρια που τίθενται από την Οδηγία.

Απαντώντας στο πρώτο τιθέμενο ερώτημα, το Δικαστήριο έκρινε ότι μια τρίτη χώρα δεν παύει αυτομάτως να πληροί τα κριτήρια χαρακτηρισμού της ως ασφαλούς χώρας καταγωγής απλώς και μόνο διότι έχει επικαλεστεί στον δεδομένο χρόνο το δικαίωμα παρέκκλισης του άρθρου 15 της ΕΣΔΑ. Η επίκληση της παρέκκλισης από μόνη της δεν είναι δηλωτική του αν, και σε ποια έκταση, η εν λόγω τρίτη χώρα έχει πράγματι λάβει μέτρα που συνεπάγονται παρέκκλιση από τις υποχρεώσεις που προβλέπει η Σύμβαση. Ωστόσο, το γεγονός ότι έχει γίνει χρήση της παρέκκλισης, και η ενόψει αυτής πραγματική κατάσταση στην εν λόγω χώρα, θα πρέπει να εκτιμώνται από τις αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους στο πλαίσιο της οφειλόμενης κατά το άρθρο 37 της Οδηγίας τακτικής επανεξέτασης των χαρακτηριζόμενων ως ασφαλών χωρών καταγωγής.

Ως προς το δεύτερο ερώτημα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 37 της Οδηγίας δεν επιτρέπει να χαρακτηρίζεται τρίτη χώρα ως ασφαλής χώρα καταγωγής όταν ορισμένα τμήματα του εδάφους της χώρας αυτής δεν πληρούν τις ουσιαστικές προϋποθέσεις που απαιτούνται σύμφωνα με το Παράρτημα Ι της Οδηγίας. Προς θεμελίωση της κρίσης του, το Δικαστήριο ανέτρεξε καταρχήν στο ιστορικό πλαίσιο θέσπισης της ερμηνευόμενης διάταξης της Οδηγίας. Σε αυτό το πλαίσιο, διαπίστωσε ότι η προηγουμένως ισχύουσα Οδηγία 2005/85

1. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι η επίμαχη εδαφική εξαίρεση εξαλείφθηκε από τον εθνικό κατάλογο ασφαλών χωρών καταγωγής από 1ης Οκτωβρίου 2023, δηλαδή όσο η υπόθεση ήταν ακόμη εκκρεμής ενώπιον του ΔΕΕ.

2. Συγκεκριμένα, η Μολδαβία, το πρώτον τον Ιανουάριο του 2022, κήρυξε κατάσταση έκτακτης ανάγκης λόγω της ενεργειακής κρίσης και ενημέρωσε το Συμβούλιο της Ευρώπης ότι προσφεύγει στην επίκληση του άρθρου 15 της ΕΣΔΑ. Κατόπιν, τον Απρίλιο του 2022, ενημέρωσε το Συμβούλιο της Ευρώπης ότι, λόγω του πολέμου στην Ουκρανία, παρέτεινε την ισχύ των ανωτέρω μέτρων. Η ισχύς του καθεστώτος παρέκκλισης έληξε τελικώς στις 31 Δεκεμβρίου 2023, δηλαδή όσο η υπόθεση ήταν ακόμη εκκρεμής ενώπιον του ΔΕΕ.

παρείχε ρητώς στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να χαρακτηρίσουν τμήμα τρίτης χώρας ως ασφαλές, ενώ σχετική πρόβλεψη δεν επαναλήφθηκε υπό το καθεστώς της νυν ισχύουσας Οδηγίας 2013/32. Η απαλειφή της σχετικής πρόβλεψης είχε αποτελέσει αντικείμενο πρότασης της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, ενώ ο Κανονισμός 2024/1348, ο οποίος θα καταργήσει την Οδηγία 2013/32 από 12ης Ιουνίου 2026, επανεισάγει την ευχέρεια του χαρακτηρισμού τμήματος μόνο τρίτης χώρας ως ασφαλούς. Προς την ίδια κατεύθυνση εκλαμβάνεται η διατύπωση του Παραρτήματος σύμφωνα με την οποία θα πρέπει να διαπιστώνεται ότι στην τρίτη χώρα δεν υφίστανται διώξεις, βασανιστήρια και λοιπές απειλές «γενικά και μόνιμα» – δηλαδή, σύμφωνα με το Δικαστήριο, στο σύνολο της επικράτειας.

Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι εθνικό δικαστήριο, που επιλαμβάνεται προσφυγής κατά απόφασης που απορρίπτει αίτηση διεθνούς προστασίας κατ' εφαρμογή του κανόνα της ασφαλούς χώρας καταγωγής, οφείλει να εξετάσει και αυτεπαγγέλτως εάν πληρούνται οι ουσιαστικές προϋποθέσεις - κριτήρια «ασφάλειας» του Παραρτήματος Ι της Οδηγίας. Η υποχρέωσή του αυτή απορρέει από την αξίωση του άρθρου 46 της Οδηγίας να εξασφαλίζεται «*πλήρης και ex nunc εξέταση τόσο των πραγματικών όσο και των νομικών ζητημάτων, ιδίως, κατά περίπτωση, εξέταση των αναγκών διεθνούς προστασίας*».

Παρατηρήσεις

*Άννα Ζήση**

Ι. Εισαγωγικά προλεγόμενα

Για να γίνει κατανοητή η εμβέλεια της κρίσης του Δικαστηρίου, είναι αναγκαίο να υπενθυμιστεί προεισαγωγικά ότι ο χαρακτηρισμός τρίτων χωρών ως «ασφαλών χωρών καταγωγής» (πρακτικά, ως χωρών των οποίων οι υπήκοοι γενικά θεωρείται ότι δεν έχουν βάσιμο φόβο δίωξης ή άλλης σοβαρής βλάβης) προσλαμβάνει στο πλαίσιο της λειτουργίας του κοινού συστήματος ασύλου πρωτίστως διαδικαστικό χαρακτήρα: σε αντίθεση με την περίπτωση της «ασφαλούς τρίτης χώρας», η αίτηση ασύλου εξετάζεται μεν επί της ουσίας από το κράτος μέλος όπου υποβλήθηκε, ωστόσο στο πλαίσιο ενός ειδικού καθεστώτος εξέτασης που επάγεται κατ' ουσία μειωμένες διαδικαστικές εγγυήσεις για τον αιτούντα[3]. Πρώτον, η αίτηση ασύλου μπορεί να εξεταστεί στο πλαίσιο της ταχείας / συνοριακής διαδικασίας (άρθρα 31 παρ. 8 στ. β' και 43 παρ. 1 στ. β'), η ενεργοποίηση της οποίας συνάπτεται με τη δυνητική κράτηση των αιτούντων σε κέντρα πλησίον των συνόρων (άρθρο 43 παρ. 3). Επιπλέον, εάν ο αιτών δεν καταφέρει να ανατρέψει το μαχητό τεκμήριο της επαρκούς προστασίας στη χώρα καταγωγής με την επίκληση επιτακτικών λόγων που σχετίζονται με την ιδιαίτερη κατάστασή του, είναι δυνατό η αίτησή του να απορριφθεί ως προδήλως αβάσιμη, εφόσον υπάρχει σχετική πρόβλεψη στην εθνική νομοθεσία (άρθρο 32 παρ. 2). Τέλος, η απόρριψη αίτησης ως προδήλως αβάσιμης συνεπάγεται, με τη σειρά της, ότι τυχόν προσφυγή κατά της απορριπτικής απόφασης δεν έχει αυτόματο ανασταλτικό αποτέλεσμα, αλλά τυχόν αναστολή θα πρέπει να χορηγηθεί δικαστικά (άρθρο 46 παρ. 6 στ. α').

Η σχολιαζόμενη απόφαση κατ' ουσία αφορά το αναγκαίο προαπαιτούμενο για την εφαρμογή των παραπάνω κανόνων: τον χαρακτηρισμό τρίτων χωρών ως «ασφαλών χωρών καταγωγής». Σε αντίθεση με τα ισχύοντα υπό το καθεστώς της προηγούμενης Οδηγίας 2005/85, ο χαρακτηρισμός αυτός δεν βασίζεται σε έναν ενιαίο ευρωπαϊκό κατάλογο, αλλά σε εθνικούς καταλόγους, τους οποίους μπορούν – χωρίς να υποχρεούνται[4] – να καταρτίζουν τα κράτη μέλη. Εάν πάντως τα κράτη επιλέξουν να καταρτίσουν τέτοιον κατάλογο, οφείλουν να το κάνουν σύμφωνα με τα ουσιαστικά κριτήρια - προϋποθέσεις «ασφάλειας» που προβλέπονται στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας.

Μέχρι πρόσφατα, ουδέποτε είχε απασχολήσει το ΔΕΕ ο έλεγχος της συμβατότητας των εθνικών χαρακτηρισμών με τα παραπάνω ουσιαστικά κριτήρια στο πλαίσιο είτε προδικαστικών ερωτημάτων είτε προσφυγής της Επιτροπής κατά κράτους μέλους, παρά το γεγονός, μάλιστα, ότι, κατά καιρούς, συγκριτικές ανασκοπήσεις των εθνικών πρακτικών είχαν επισημάνει ότι αρκετά κράτη μέλη μετέφεραν στο εσωτερικό τους δίκαιο τα ουσιαστικά «κριτήρια ασφάλειας» του Παραρτήματος Ι της Οδηγίας πλημμελώς και με σημαντικές ανομοιομορφίες μεταξύ τους[5]. Και ενώ η σχολιαζόμενη υπόθεση είναι η πρώτη που άγγιξε αυτό τον προβληματισμό, σίγουρα δεν θα είναι η τελευταία: εξ αφορμής της, το ΔΕΕ έχει ήδη δεχθεί μια χιονοστοιβάδα δεκάδων προδικαστικών ερωτημάτων από εθνικά δικαστήρια που κατ' ουσία ζητούν περαιτέρω διευκρινίσεις επί των κρίσιμων ζητημάτων. Σχεδόν το σύνολο δε των ερωτημάτων αυτών έχει υποβληθεί από ιταλικά δικαστήρια στο πλαίσιο υποθέσεων που σχετίζονται με την εφαρμογή, από τα τέλη του 2024, του ιταλο-

* *ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΠΑΔΙΣ*

3. D. THYM, European Migration Law, Oxford University Press, 2023, σσ. 380, 382.

4. Παραδείγματα κρατών μελών που δεν έχουν θεσπίσει εθνικό κατάλογο ασφαλών χωρών καταγωγής αποτελούν η Ρουμανία, η Ισπανία και η Πορτογαλία.

5. "Safe countries of origin": A safe concept? – AIDA Legal Briefing No. 3, ECRE, 2015, σ. 4.

αλβανικού συμφώνου για τη μετανάστευση[6,7].

Εν αναμονή των σημαντικών διευκρινίσεων που θα εισφέρουν οι εκκρεμείς αυτές υποθέσεις, τα ζητήματα που έχουν επί του παρόντος επιλυθεί από το ΔΕΕ στο πλαίσιο της απόφασής του, της 4ης Οκτωβρίου 2024, μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

II. Ασφαλής χώρα καταγωγής και ΕΣΔΑ

Η κρίση του Δικαστηρίου ότι μια τρίτη χώρα δεν παύει αυτομάτως να πληροί τα κριτήρια χαρακτηρισμού της ως ασφαλούς χώρας καταγωγής απλώς και μόνο διότι έχει επικαλεστεί στον δεδομένο χρόνο το δικαίωμα παρέκκλισης του άρθρου 15 της ΕΣΔΑ είναι απολύτως ευνόητη ήδη σύμφωνα με το γράμμα του Παραρτήματος Ι. Παρότι το Δικαστήριο δεν ακολούθησε αυτή την προσέγγιση, δεν θα ήταν υπερβολικό να θεωρηθεί ότι η ορθή εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης είναι εν προκειμένω προφανής (*acte claire*): από την πρόβλεψη του Παραρτήματος Ι, ότι λαμβάνεται υπόψη «*η τήρηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που ορίζονται στην Ευρωπαϊκή σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και/ή στο διεθνές σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και/ή στη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά των βασανιστηρίων, ιδίως δε των δικαιωμάτων από τα οποία δεν χωρεί παρέκκλιση δυνάμει του άρθρου 15 παράγραφος 2 της εν λόγω Ευρωπαϊκής σύμβασης*», μπορούν να συναχθούν δύο συμπεράσματα: πρώτον, ότι δεν αξιώνεται μια τρίτη χώρα να είναι συμβαλλόμενο μέρος στην ΕΣΔΑ για να μπορεί να χαρακτηριστεί ως ασφαλής χώρα καταγωγής («*και/ή*»)[8], και δεύτερον, ότι για τις χώρες που είναι πάντως συμβαλλόμενα μέρη στην ΕΣΔΑ, αξιώνεται μια, σε γενικές γραμμές, τήρηση των δικαιωμάτων της Σύμβασης («*ιδίως δε των δικαιωμάτων από τα οποία δεν χωρεί παρέκκλιση*…»). Αντίθετη εκδοχή (δηλαδή να αξιώνεται η απόλυτη τήρηση των δικαιωμάτων της Σύμβασης) θα ήταν ρυθμιστικά ανεδαφική, εφόσον πρακτικά το σύνολο των συμβαλλόμενων κρατών αντιμετωπίζει ορισμένο, έστω μικρό, αριθμό καταδικών από το ΕΔΔΑ για σχετικές παραβιάσεις, μεταξύ άλλων και απόλυτων δικαιωμάτων. Η εκδοχή αυτή, δηλαδή, θα συνεπαγόταν να αποκλείονται από τον χαρακτηρισμό τους ως ασφαλών χωρών καταγωγής τα μη κράτη μέλη της Ένωσης αλλά συμβαλλόμενα μέρη στη Σύμβαση (λ.χ. Αλβανία, Σερβία, Βοσνία, Γεωργία) – δηλαδή τα κράτη που επί του παρόντος περιλαμβάνονται σχεδόν ομόφωνα, με μικρές αποκκλίσεις, στην πλειοψηφία των εθνικών καταλόγων[9]. Κατά μείζονα λόγο, είναι εύλογο ότι η επίκληση απλώς της παρέκκλισης του άρθρου 15 ΕΣΔΑ από συμβαλλόμενο κράτος δεν το καθιστά άνευ ετέρου «μη ασφαλές» κατά την έννοια της Οδηγίας.

Ως προς το συναφές ζήτημα αν η επισκόπηση των καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ για παραβιάσεις των κατοχυρωμένων στη Σύμβαση δικαιωμάτων, και δη απόλυτων, θα ήταν ένα ασφαλέστερο ουσιαστικό κριτήριο στο πλαίσιο της εκτίμησης των αρμόδιων εθνικών αρχών, η απάντηση θα ήταν και πάλι μάλλον αρνητική, κυρίως εξαιτίας του χρονικού παράγοντα: οι καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ αναφέρονται κατά κανόνα σε γεγονότα που έχουν συντελεσθεί λίγα έως περισσότερα χρόνια πριν τη δημοσίευσή τους και, ως εκ τούτου, δεν αποτελούν απολύτως επίκαιρα στοιχεία για την τρέχουσα κατάσταση που ισχύει στο εκάστοτε κράτος. Ένας μεγάλος αριθμός σοβαρών καταδικών, όμως, μπορεί να θεωρηθεί, όπως ακριβώς έκρινε το Δικαστήριο για την ενεργοποίηση του άρθρου 15 της ΕΣΔΑ, ως σπουδαία περίσταση που θα υπαγόρευε την επανεξέταση από τις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών της πραγματικής ασφάλειας της υπό κρίση χώρας.

III. Ασφαλής χώρα καταγωγής: εν όλω ή εν μέρει;

Ελλείψει νομολογιακής επεξεργασίας των ουσιαστικών προϋποθέσεων για τον χαρακτηρισμό των τρίτων χωρών ως ασφαλών χωρών, αναπτύχθηκε από τα κράτη μέλη ένα ευρύ πλαίσιο σε μεγάλο βαθμό ανομοιόμορφων πρακτικών. Στο πλαίσιο αυτής της ποικιλομορφίας, σημαντικό μέρος των κρατών μελών υιοθέτησαν την πρακτική του «μερικού χαρακτηρισμού» είτε με βάση το υποκειμενικό κριτήριο (χώρα καταγωγής ασφαλής για συγκεκριμένες κατηγορίες προσώπων) είτε με βάση το εδαφικό κριτήριο (χώρα καταγωγής (μη) ασφαλής σε συγκεκριμένα τμήματα της επικράτειάς της).

Όσον αφορά τη δεύτερη περίπτωση, η οποία και απασχόλησε εν προκειμένω το Δικαστήριο, αξίζει να επισημανθεί ότι ο χαρακτηρισμός μιας τρίτης χώρας ως ασφαλούς χώρας καταγωγής με την επιφύλαξη εδαφικής εξαίρεσης δεν αποτελεί τσεχική πρωτοτυπία: ενδεικτικά,

6. Πρακτικά τα δύο συνάπτονται γιατί η συνολική σύλληψη της μεταφοράς, από τις ιταλικές αρχές, αιτούντων άσυλο οι οποίοι περισυλλέγονται στη θάλασσα στην Αλβανία εντάσσεται στο πλαίσιο της εφαρμογής της διαδικασίας στα σύνορα, η οποία, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Οδηγίας, είναι εφαρμοστέα για αιτούντες προερχόμενους από χώρα καταγωγής χαρακτηρισμένη ως ασφαλή.

7. Βλ., αναλυτικά, A. DI PASCALE, Safe countries of origin: whose margin of appreciation? (case C-406/22, CV) and its impact on the application of the Italy-Albania Protocol, EU Law Live, 16.12.2024, A.N. REYHANI / C. SCISSA, The Court of Justice's stance on safe countries of origin: What implications at the EU and national levels?, EU Law Live, 11.01.2024.

8. Ως εξ αντιδιαστολής επιχείρημα μπορεί να επισημανθεί περαιτέρω ότι, στην περίπτωση της ευρωπαϊκής ασφαλούς τρίτης χώρας (άρθρο 39 Οδηγίας 2012/32), έχει εισαχθεί ρητώς η προϋπόθεση η υπό κρίση τρίτη χώρα να έχει επικυρώσει την ΕΣΔΑ (άρθρο 39 παρ. 1 εδάφιο γ').

9. Βλ. για σχετικά στατιστικά στοιχεία την έκθεση του EUAA "Applying the Concept of Safe Countries in the Asylum Procedure", EUAA, 2022, σ. 9.

η Ολλανδία και η Δανία έχουν χαρακτηρίσει ως ασφαλή χώρα καταγωγής τη Γεωργία με την εξαίρεση των περιοχών της Νότιας Οσετίας και της Αμπχαζίας, η Εσθονία την Αρμενία με την εξαίρεση της περιοχής του Ναγκόρνο Καραμπάχ[10], ενώ η Κύπρος, σε παλαιότερη έκδοση του εθνικού της καταλόγου, την Ουκρανία με την εξαίρεση των περιοχών της Κριμαίας, του Λουχάνσκ και του Ντονέτσκ[11]. Οι παραπάνω εδαφικές εξαιρέσεις προφανώς ανταποκρίνονται στην παραδοχή του πραγματικού γεγονότος της αδυναμίας των συγκεκριμένων κρατών να διασφαλίζουν την άσκηση αποτελεσματικής εξουσίας επί μέρους των εδαφών τους, το οποίο *de facto* ελέγχεται από μη κρατικές δυνάμεις. Σε διαφορετική λογική, είναι ενδιαφέρον ότι η Ουγγαρία λ.χ. έχει χαρακτηρίσει τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής ως ασφαλή χώρα καταγωγής με την εξαίρεση των Πολιτειών στις οποίες εφαρμόζεται η θανατική ποινή[12].

Για να καταλήξει ότι η πρακτική αυτή του μερικού χαρακτηρισμού απαγορεύεται υπό το καθεστώς της Οδηγίας 2013/32, το Δικαστήριο ανέπτυξε εκτενή και ιδιαίτερα πειστική επιχειρηματολογία με βασικό σημείο αναφοράς την ιστορικογραμματική-τελολογική ερμηνεία των διατάξεων της Οδηγίας και του Παραρτήματος Ι – απαγόρευση προφανώς βραχύβια, εφόσον η πρακτική των εδαφικών εξαιρέσεων είναι ρητώς επιτρεπτή στο πλαίσιο του νέου Κανονισμού 2024/1348.

Παρόλα αυτά, η απάντηση του Δικαστηρίου είναι κρίσιμη για την ανάδειξη ενός παράλληλου προβληματισμού: εφόσον δεν είναι επιτρεπτός ο χαρακτηρισμός μιας τρίτης χώρας ως ασφαλούς χώρας καταγωγής όταν αυτή δεν είναι ασφαλής σε όλο της το έδαφος, είναι επιτρεπτός ο χαρακτηρισμός μιας τρίτης χώρας ως ασφαλούς χώρας καταγωγής όταν αυτή δεν είναι ασφαλής για όλες τις κατηγορίες πολιτών;

Η συγκριτική επισκόπηση της τρέχουσας πρακτικής των κρατών μελών αναδεικνύει ότι αυτή η λογική «μερικού» χαρακτηρισμού με βάση το υποκειμενικό κριτήριο είναι ακόμη πιο συνήθης από τη λογική των εξαιρέσεων περιοχών. Υποκειμενικές εξαιρέσεις περιλαμβάνονται τόσο σε παλαιότερους όσο και στους εν ισχύ εθνικούς καταλόγους πολλών κρατών μελών, και πάλι με σημαντική ποικιλομορφία ως προς την οριοθέτηση των εξαιρούμενων ομάδων: σε ορισμένες περιπτώσεις, η ταυτοποίησή τους είναι απλή και μονοσήμαντη (λ.χ. χώρα ασφαλής μόνο για τους άνδρες[13]), ενώ σε άλλες δυσχερέστερη έως και αποδεικτικά αμήχανη (λ.χ. χώρα μη ασφαλής για τους «ακτιβιστές ανθρωπίνων δικαιωμάτων»[14] ή για τους «δημοσιογράφους που καλύπτουν θέματα διαφθοράς» ή για πρόσωπα που αντιμετωπίζουν διάκριση[15])[16].

Όμως και ελλείψει ρητών υποκειμενικών εξαιρέσεων, συναφής είναι ο ευρύτερος προβληματισμός εάν αντιβαίνει στο ενωσιακό δίκαιο ο χαρακτηρισμός τρίτης χώρας ως ασφαλούς χώρας καταγωγής όταν στη χώρα αυτή υπάρχουν κατηγορίες προσώπων για τις οποίες δεν πληρούνται οι ουσιαστικές προϋποθέσεις ενός τέτοιου χαρακτηρισμού, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο Παράρτημα Ι. Στο πλαίσιο αυτού του προβληματισμού, ήδη πριν δημοσιευθεί η σχολιαζόμενη υποβλήθηκαν τα πρώτα συναφή, ιταλικού ενδιαφέροντος[17], προδικαστικά ερωτήματα από το πρωτοδικείο της Φλωρεντίας[18]. Πολυάριθμα σχετικά ερωτήματα σύντομα υποβλήθηκαν αρχικώς από ιταλικά πρωτοδικεία (της Μπολόνια[19], του Παλέρμο[20] και της Ρώμης[21]) και, ακολούθως, από το εφετείο της Ρώμης[22] κατόπιν μεταφοράς σε αυτό της αποκλειστικής αρμοδιότητας εξέτασης των σχετικών υποθέσεων. Σε εξωιταλικό πλαίσιο, συναφή προδικαστικά ερωτήματα εξακολουθούν να υποβάλλονται και από άλλα εθνικά δικαστήρια[23].

Ενώ οι απαντήσεις του Δικαστηρίου αναμένονται με ενδιαφέρον, ο Γεν. Εισαγγελέας Richard de la Tour στις πρόσφατες Προτάσεις του στις συνεκδικαζόμενες *Alace* και *Canpelli* διατύπωσε τη γνώμη ότι και οι δυο εκδοχές είναι υποστηρίξιμες, προάγοντας πάντως τη θέση ότι η εξαίρε-

10. Applying the Concept of Safe Countries in the Asylum Procedure, EUAA, ό.π. Για μια συγκριτική επισκόπηση των εθνικών καταλόγων, όπως ανανεώνονται, ένας χρήσιμος διαδραστικός χάρτης μπορεί να αντληθεί από την ιστοσελίδα: https://whoiswho.euaa.europa.eu/Pages/safe-country-concept.aspx.

11. Safe country of origin report: Cyprus, ECRE, διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: https://asylumineurope.org/reports/country/cyprus/asylum-procedure/the-safe-country-concepts/safe-country-origin/#_ftn5.

12. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα Emiliou, C-406/22, 30.05.2024, ECLI:EU:C:2024:442, σημ. 142-143.

13. Έτσι στον εθνικό κατάλογο του Λουξεμβούργου σε σχέση με την Γκάνα και το Μπενίν.

14. Έτσι στον εθνικό κατάλογο της Ολλανδίας λ.χ. για την Ινδία και το Μαρόκο.

15. Περιπτωσεολογία αντλούμενη και πάλι από τον εθνικό κατάλογο της Ολλανδίας.

16. Τα παραδείγματα έχουν αντληθεί από τις πληροφορίες του διαδραστικού χάρτη της υποσημ. 10.

17. Επισημαίνεται ότι, στην περίπτωση της Ιταλίας, ήδη σε επίπεδο εξουσιοδοτικού νόμου (αρ. 2-bis νομοθετικού διατάγματος 28/2008) προβλέπεται ότι μια χώρα καταγωγής μπορεί να χαρακτηριστεί ως ασφαλής με εξαίρεση τμήματα του εδάφους ή κατηγορίες προσώπων.

18. ΔΕΕ C-388/24, *Oguta*, ΔΕΕ C-389/24, *Daloa*.

19. ΔΕΕ C-750/24, *Ortera*.

20. ΔΕΕ C-763/24, *Mibone*, ΔΕΕ C-764/24, *Capurtel*.

21. ΔΕΕ C-758/24, *Alace*, ΔΕΕ C-759/24, *Canpelli* (συνεκδ.), ΔΕΕ C-780/24, *Leusi*, ΔΕΕ C-781/24, *Vensaro*, κ.α.

22. ΔΕΕ C-71/25, *Canudisi*, ΔΕΕ C-72/25, *Borvicco*, κ.α.

23. ΔΕΕ C-839/24, *Casamance*.

ση συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων είναι θεμιτή, υπό την προϋπόθεση οι ομάδες αυτές να είναι ευχερώς ταυτοποιήσιμες αλλά και αριθμητικά περιορισμένες. Σε αντίθετη περίπτωση (εάν δηλαδή συντρέχει λόγος εξαίρεσης πολλών ή μεγάλων ομάδων του πληθυσμού), το τεκμήριο «ασφάλειας» κατ' ουσία ανατρέπεται[24].

IV. Ο δικαστικός έλεγχος των εθνικών χαρακτηρισμών

Η λογική και η σημασία του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος είναι αυτή της ύστατης γραμμής προστασίας. Ιδεατά, τα κράτη μέλη δεν προβαίνουν στον χαρακτηρισμό τρίτων χωρών ως ασφαλών χωρών καταγωγής αυθαίρετα ή με κριτήρια πολιτικών σκοπιμοτήτων, αλλά σύμφωνα με τα κριτήρια του Παραρτήματος Ι και με βάση αξιόπιστες πληροφορίες, όπως προβλέπονται στο άρθρο 37 παρ. 3 της Οδηγίας (λ.χ. εκθέσεις της Ύπατης Αρμοστίας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το Άσυλο). Οφείλουν δε να επανεξετάζουν τακτικά τους εθνικούς τους καταλόγους βάσει επικαιροποιημένων στοιχείων (άρθρο 37 παρ. 2). Εάν παρόλα αυτά ένα κράτος μέλος χαρακτηρίζει – ή διατηρεί τον χαρακτηρισμό – τρίτης χώρας ως ασφαλούς κατά τρόπο αντίθετο προς την Οδηγία, το ζήτημα άγεται στην κρίση των δικαστηρίων των κρατών μελών, είτε διά της ευθείας προσβολής των κανονιστικών πράξεων που ενσωματώνουν τον επίμαχο χαρακτηρισμό, είτε, ιδίως, στο πλαίσιο της εξέτασης των σχετικών προσφυγών.

Ο προβληματισμός του αιτούντος δικαστηρίου, όμως, εκκινεί από τη διαπίστωση ότι ο προσφεύγων της κύριας δίκης δεν επικαλέστηκε σχετικό λόγο, ενώ και οι εθνικοί δε δικονομικοί κανόνες δεν θα επέτρεπαν την αυτεπάγγελτη εξέταση σχετικού λόγου. Σε αυτό το πλαίσιο, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι ο εθνικός δικαστής όφειλε να προβεί στον σχετικό έλεγχο αυτεπαγγέλτως, κατ' επιταγή του άρθρου 46 παρ. 3 της Οδηγίας περί δικαστικής προστασίας, που αξιώνει «*πλήρη και ex nunc εξέταση τόσο των πραγματικών όσο και των νομικών ζητημάτων, ιδίως, κατά περίπτωση, εξέταση των αναγκών διεθνούς προστασίας*».

Για τη συναγωγή αυτού του συμπεράσματος, το Δικαστήριο βασίστηκε στην ήδη υπάρχουσα νομολογία του ως προς το ακριβές περιεχόμενο της πρόβλεψης «ex nunc» και «πλήρους» ελέγχου[25], ιδίως όμως ως προς το περιεχόμενο της φράσης «*ιδίως, κατά περίπτωση*»: κατά την υπάρχουσα νομολογία του Δικαστηρίου, η φράση αυτή συνεπάγεται ότι ο ασκούμενος δικαστικός έλεγχος δεν απαιτείται να αφορά την επί της ουσίας εξέταση των αναγκών διεθνούς προστασίας, αλλά μπορεί ενδεχομένως να αφορά και το παραδεκτό αυτής κατά το νόημα του άρθρου 33[26]. Το ίδιο ισχύει, συνεπώς, και για λοιπές, πέραν του παραδεκτού, διαδικαστικές πτυχές της αίτησης διεθνούς προστασίας, όπως εν προκειμένω το ζήτημα του χαρακτηρισμού των εκάστοτε τρίτων χωρών ως ασφαλών χωρών καταγωγής[27].

Η απάντηση του Δικαστηρίου πρακτικά εξυπηρετεί ένα σκέλος της στοχοθεσίας της Οδηγίας, υπονομεύοντας ένα άλλο: αφενός, η τήρηση των ουσιαστικών προϋποθέσεων ασφάλειας του Παραρτήματος Ι είναι απολύτως θεμιτό να υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο ώστε να διασφαλίζεται ότι τα κράτη μέλη δεν αυθαιρετούν ενόψει σκοπιμοτήτων που εκφεύγουν του περιθωρίου εκτίμησης που τους παρέχει η Οδηγία. Ωστόσο, καθίσταται άνευ περιεχομένου η *ratio* της ταχείας/συνοριακής διαδικασίας αν ο έλεγχος αυτός καθίσταται περίπλοκος (και αυτονόητα χρονοβόρος) στο μέτρο που κάθε επιλαμβανόμενο δικαστήριο θα πρέπει να εξετάζει σε κάθε υπόθεση, και δη αυτεπαγγέλτως, το προκαταρκτικό ζήτημα της νομιμότητας του εκάστοτε χαρακτηρισμού. Επιπλέον, η διευκρίνιση ότι ο σχετικός έλεγχος μπορεί να ασκείται αυτεπαγγέλτως δεν επιλύει το κρίσιμο για τα εθνικά δικαστήρια πρόβλημα σε ποιες πηγές θα πρέπει να ανάγονται για αυτόν τον σκοπό και εάν αυτές μπορούν να είναι (και) διαφορετικές από τις πηγές στις οποίες στηρίχθηκε ο χαρακτηρισμός της υπό εξέταση χώρας ως ασφαλούς από τις αρμόδιες αρχές. Και ως προς αυτά τα ζητήματα, περαιτέρω διευκρινίσεις αναμένεται να δοθούν από το Δικαστήριο σε απάντηση των προαναφερθέντων εκκρεμών προδικαστικών ερωτημάτων[28].

► Μη εκτέλεση αλλοδαπής δικαστικής απόφασης λόγω προσβολής της ελευθερίας του Τύπου

Δικαστική απόφαση, με την οποία δημοσιογράφος και εφημερίδα καταδικάζονται σε καταβολή χρηματικής ικανοποίησης λόγω πρόκλησης ηθικής βλάβης, δεν πρέπει να εκτελείται εάν έχει ως αποτέλεσμα πρόδηλη προσβολή της ελευθερίας του Τύπου, και, ως εκ τούτου, θίγει τη δημόσια τάξη του κράτους μέλους εκτελέσεως

προδικαστική παραπομπή – Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης – δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις – διεθνής δικαιοδοσία και εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις – άρθρα 34 και 45

24. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα Richard de la Tour, C-758/24 και C-759/24, *Alace*, 10.04.2025, ECLI:EU:C:2025:260, σημ. 70, 91-92.

25. ΔΕΕ C-585/16, *Alheto*, 25.07.2018, ECLI:EU:C:2018:584, σκ. 111-114.

26. Ό.π., σκ. 115.

27. ΔΕΕ C-406/22, *Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor azylové a migrační politiky*, 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:841, σκ. 90-91.

28. Βλ., ιδίως, ΔΕΕ C-758/24, *Alace*, C-759/24, *Canpelli* και τις Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα Richard de la Tour, ό.π.

του Κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 –– αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων – ανάκληση της κήρυξης της εκτελεστότητας αποφάσεων – λόγοι αρνήσεως – δημόσια τάξη του κράτους μέλους εκτελέσεως – καταδίκη εφημερίδας και ενός εκ των δημοσιογράφων της λόγω προσβολής της φήμης αθλητικού συλλόγου – χρηματική ικανοποίηση – άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – ελευθερία της έκφρασης και του Τύπου

ΔΕΕ C-633/22, Real Madrid Club de Fútbol, 04.10.2024, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: T. von Danwitz, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI: EU:C:2024:843 – Προδικαστική παραπομπή

Το 2006, η γαλλική εφημερίδα «Le Monde» δημοσίευσε ένα άρθρο του μισθωτού δημοσιογράφου της, Ε.Ε. Στο άρθρο προβαλλόταν ο ισχυρισμός ότι οι ισπανικές ποδοσφαιρικές ομάδες Ρεάλ Μαδρίτης και Μπαρτσελόνα είχαν κάνει χρήση των υπηρεσιών ενός προσώπου που φέρεται ως πρωταίτιος κυκλώματος φαρμακοδιεγέρσεως. Πολλά μέσα ενημερώσεως, μεταξύ άλλων ισπανικά, αναδημοσίευσαν το εν λόγω περιεχόμενο. Η «Le Monde» δημοσίευσε, άνευ σχολίων, επιστολή διαψεύσεως της Ρεάλ.

Κατόπιν αγωγής της Ρεάλ και ενός εκ των μελών του ιατρικού επιτελείου της, Α.Ε., τα ισπανικά δικαστήρια επιδίκασαν χρηματική ικανοποίηση για την ηθική βλάβη της Ρεάλ, ύψους 300.000 ευρώ, και του Α.Ε., ύψους 30.000 ευρώ, σε βάρος της «Le Monde» και του Ε.Ε. Το 2018, το Πολυμελές Πρωτοδικείο των Παρισίων κήρυξε εκτελεστή την εν λόγω αμετάκλητη ισπανική απόφαση. Ωστόσο, το 2020, το Εφετείο των Παρισίων έκανε δεκτές τις ασκηθείσες σε βάρος της ανωτέρω απόφασης εφέσεις κατά τις οποίες η ισπανική απόφαση αντιβαίνει προδήλως στη γαλλική δημόσια τάξη σύμφωνα με τις επιταγές του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Η Ρεάλ και ο Α.Ε. άσκησαν αναίρεση ενώπιον του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου της Γαλλίας, το οποίο απέστειλε στο ΔΕΕ συνολικά επτά προδικαστικά ερωτήματα αναφορικά με την ερμηνεία του άρθρου 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: ΧΘΔΕΕ) και του τότε ισχύοντος Κανονισμού 44/2001 (Βρυξέλλες Ι). Η υπόθεση παραπέμφθηκε στο τμήμα μείζονος συνθέσεως του ΔΕΕ.

Το ΔΕΕ ξεκίνησε την ερμηνεία του από τη ρήτρα του άρθρου 34 (1) του Κανονισμού Βρυξέλλες Ι που προβλέπει τη μη εκτέλεση δικαστικής απόφασης λόγω αντίθεσης αυτής στη δημόσια τάξη του κράτους αναγνωρίσεως. Υπενθύμισε δε τον εξαιρετικό χαρακτήρα της ρήτρας, ο οποίος καθιστά δυνατή την εφαρμογή της μόνο στην περίπτωση που η αναγνώριση/εκτέλεση της απόφασης θα προσέκρουε κατά τρόπο ανεπίτρεπτο στην έννομη τάξη του κράτους μέλους αναγνωρίσεως/εκτελέσεως, καθόσον θα παραβίαζε θεμελιώδη αρχή. Η προσβολή αυτή θα πρέπει να συνίσταται είτε σε πρόδηλη παράβαση κανόνα του εθνικού ή του ενωσιακού δικαίου, ο οποίος θεωρείται ουσιώδης στην έννομη τάξη του κράτους μέλους αναγνωρίσεως/εκτελέσεως, είτε σε πρόδηλη προσβολή δικαιώματος το οποίο αναγνωρίζεται ως θεμελιώδες στην εν λόγω έννομη τάξη. Αυτό ισχύει ιδίως για τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον ΧΘΔΕΕ, με τα οποία το εθνικό δικαστήριο πρέπει να συμμορφώνεται κατά την εφαρμογή του Κανονισμού Βρυξέλλες Ι. Με δεδομένη την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, μόνον η πρόδηλη παραβίαση θεμελιώδους δικαιώματος μπορεί να οδηγήσει σε απόρριψη της εκτέλεσης ή σε ανάκληση ήδη κηρυχθείσας ως εκτελεστής απόφασης.

Κατόπιν τούτων, το ΔΕΕ εστίασε στο άρθρο 11 ΧΘΔΕΕ περί ελευθερίας της έκφρασης. Επιβεβαίωσε ότι η ελευθερία αυτή συγκαταλέγεται στα βασικά θεμέλια μιας πλουραλιστικής, δημοκρατικής κοινωνίας και στις αξίες της ΕΕ. Εξ ου και οι παρεμβάσεις σε βάρος της πρέπει να περιορίζονται στο απολύτως αναγκαίο μέτρο. Στο πλαίσιο αυτό, επικαλέστηκε πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, σύμφωνα με την οποία αναγνωρίζονται ελάχιστα περιθώρια περιορισμών στους τομείς του πολιτικού λόγου και των θεμάτων δημοσίου ενδιαφέροντος, συμπεριλαμβανομένων και θεμάτων που αφορούν τον επαγγελματικό αθλητισμό. Επισημάνθηκε δε ότι μια δημοκρατική κοινωνία επιδεικνύει ενδιαφέρον για την εξασφάλιση και διατήρηση της ελευθεροτυπίας κατά τον προσδιορισμό του κατά πόσον η εν λόγω παρέμβαση είναι ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο νόμιμο σκοπό. Στο πλαίσιο αυτό, κάθε απόφαση που επιδικάζει αποζημίωση για βλάβη της φήμης πρέπει να περιλαμβάνει μια εύλογη σχέση αναλογικότητας μεταξύ του επιδικαζόμενου ποσού και της βλάβης.

Το ΔΕΕ χρησιμοποίησε τη διάκριση που κάνει το ΕΔΔΑ περί της διαφοράς στην προσβολή φήμης φυσικού προσώπου από εκείνη του νομικού προσώπου, καθώς η φήμη του τελευταίου στερείται ηθικής διάστασης, ενώ του πρώτου μπορεί να έχει επιπτώσεις στην αξιοπρέπειά του. Όσον αφορά την αναλογικότητα της κύρωσης, κάθε αδικαιολόγητος περιορισμός της ελευθερίας έκφρασης ενέχει τον κίνδυνο να παρεμποδίσει ή να παραλύσει τη μελλοντική κάλυψη ανάλογων ζητημάτων από τα μέσα ενημέρωσης. Σημασία έχει η ίδια η καταδίκη, ακόμη και αν έχει αμιγώς αστικό χαρακτήρα και η επιβαλλόμενη κύρωση είναι ελάσσονος βαρύτητας. Έτσι, πρέπει να επιδεικνύεται η μέγιστη δυνατή προσοχή στην περίπτωση που τα μέτρα που λαμβάνονται ή οι κυρώσεις που επιβάλλονται δύνανται να αποθαρρύνουν τη συμμετοχή του Τύπου στη συζήτηση ζητημάτων θεμιτού γενικού ενδιαφέροντος και, επομένως, να έχουν αποτρεπτικό αποτέλεσμα όσον αφορά την άσκηση της ελευθερίας του Τύπου ως προς τέτοια ζητήματα.

Στη βάση αυτή, το ΔΕΕ εξέτασε τη ρήτρα δημοσίας τάξης του Κανονισμού Βρυξέλλες Ι συνδυαστικά με την ελευθερία έκφρασης. Ενόψει των ανωτέρω παρατηρήσεων, συμπέρανε ότι δικαστική απόφαση, με την οποία εκδό-

τρια εφημερίδα και δημοσιογράφος καταδικάζονται σε καταβολή χρηματικής ικανοποίησης λόγω πρόκλησης ηθικής βλάβης σε βάρος αθλητικού συλλόγου και μέλους του ιατρικού επιτελείου του, δεν πρέπει να εκτελείται εάν έχει ως αποτέλεσμα πρόδηλη προσβολή της ελευθερίας του Τύπου και, ως εκ τούτου, θίγει τη δημόσια τάξη του κράτους μέλους εκτελέσεως.

Το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να διαπιστώσει αν η εκτέλεση των αποφάσεων θα οδηγούσε σε τέτοια πρόδηλη προσβολή. Για τον σκοπό αυτόν, θα πρέπει να λάβει υπόψη του όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης, συμπεριλαμβανομένων των πόρων των προσώπων κατά των οποίων εκδόθηκε η απόφαση, της σοβαρότητας του αδικήματός τους και της έκτασης της ζημίας. Ομοίως, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να εξακριβώσει εάν η επιδικασθείσα αποζημίωση είναι προδήλως δυσανάλογη προς την προσβολή της φήμης και, κατ' επέκταση, κινδυνεύει να έχει αποτρεπτικό αποτέλεσμα στο κράτος μέλος εκτελέσεως, όσον αφορά την κάλυψη από τα μέσα ενημέρωσης ανάλογων ζητημάτων στο μέλλον ή, γενικότερα, όσον αφορά την άσκηση της ελευθερίας του Τύπου. Στο πλαίσιο αυτό, μπορούν να συνεκτιμηθούν τα ποσά που επιδικάζονται εντός του κράτους μέλους εκτελέσεως για παρεμφερή προσβολή, καθώς και ενδεχόμενη απόκλιση μεταξύ των ποσών αυτών και του ύψους της επιδικαζόμενης με τις εν λόγω αποφάσεις χρηματικής ικανοποίησης. Ωστόσο, τα στοιχεία αυτά δεν αρκούν από μόνα τους, και χωρίς μεταγενέστερη επαλήθευση, για να αποκλείσουν τον προδήλως δυσανάλογο χαρακτήρα της κύρωσης σε σχέση με την επίμαχη προσβολή της φήμης. Δεν αποκλείεται η διαπίστωση ότι συντρέχει πρόδηλη προσβολή της ελευθερίας του Τύπου όσον αφορά μόνον έναν εκ των εναγόντων ή εναγομένων, στο πλαίσιο των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις αυτές.

Το ΔΕΕ επεσήμανε ότι ο παραπάνω έλεγχος αφορά τη διακρίβωση αποκλειστικά της ύπαρξης πρόδηλης προσβολής των ελευθεριών έκφρασης και Τύπου και δεν μπορεί να συνεπάγεται έλεγχο των επί της ουσίας εκτιμήσεων των δικαστηρίων του κράτους μέλους προελεύσεως, δεδομένου ότι ο συγκεκριμένος έλεγχος αποτελεί απαγορευμένη αναθεώρηση επί της ουσίας. Ως εκ τούτου, το αιτούν δικαστήριο δεν μπορεί να ελέγξει εάν οι εναγόμενοι είχαν τηρήσει τα καθήκοντα και τις ευθύνες που υπέχουν ή να θέσει υπό αμφισβήτηση τα όσα κρίθηκαν από τα ισπανικά δικαστήρια όσον αφορά τη σοβαρότητα της παράνομης και υπαίτιας συμπεριφοράς τους ή την έκταση της ζημίας που υπέστησαν οι ενάγοντες.

Τέλος, σε περίπτωση που το αιτούν δικαστήριο διαπιστώσει την ύπαρξη πρόδηλης προσβολής της ελευθερίας του Τύπου, θα πρέπει να περιορίσει την άρνηση εκτελέσεως των αποφάσεων κατά το μέρος που είναι προδήλως δυσανάλογο.

Παρατηρήσεις

Λυδία Παπαγιαννοπούλου, Πασχάλης Πασχαλίδης***

Η σχολιαζόμενη απόφαση εντάσσεται στη διαρκώς αυξανόμενη νομολογιακή παραγωγή του επαγγελματικού αθλητισμού και θέτει ζητήματα διακρατικότητας και εθνικών ιδιαιτεροτήτων περί της πρόσληψης των δικαιωμάτων και της δημόσιας τάξης. Από την επισκόπηση που προηγήθηκε, καθίσταται σαφές ότι ο ενωσιακός δικαστής, στη μείζονα σύνθεσή του, κλήθηκε να απαντήσει στο ερώτημα του πότε μια αλλοδαπή δικαστική απόφαση παραβιάζει την ελευθερία της έκφρασης και του Τύπου και, ως εκ τούτου, τη δημόσια τάξη ενός άλλου κράτους μέλους.

Στον διεθνή Τύπο, η απόφαση ερμηνεύθηκε μάλλον ως μία νίκη της δημοσιογραφίας και ως ήττα της Ρεάλ Μαδρίτης[1]. Στην ανάλυση που θα ακολουθήσει, υποστηρίζεται ότι το συμπέρασμα αυτό δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Τουλάχιστον όχι με τη βεβαιότητα που εκφράζεται στον δημόσιο λόγο.

Η υπόθεση ετέθη στο πλαίσιο προδικαστικού ερωτήματος, γεγονός που έχει τη σημασία του, καθώς περιορίζει το ΔΕΕ στην απάντηση καθ' εαυτών των νομικών ερωτημάτων, όπως έχουν τεθεί από το εθνικό δικαστήριο, χωρίς να έχει το ίδιο την αρμοδιότητα να εξετάσει πραγματικά στοιχεία της υπόθεσης, τα οποία παραμένουν στην αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου. Το ΔΕΕ στην υπόθεση αυτή κλήθηκε να δώσει κρίσιμες κατευθυντήριες οδηγίες ως προς την ερμηνεία της *δημόσιας τάξης* ως λόγου μη αναγνώρισης αλλοδαπής δικαστικής απόφασης και, παράλληλα, να ερμηνεύσει -πράγμα σπάνιο- τις ελευθερίες έκφρασης και Τύπου, όπως κατοχυρώνονται στο άρθρο 11 ΧΘΔΕΕ.

Με δεδομένο ότι το ΔΕΕ δεν αποτελεί δικαστήριο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, προέβη σε ερμηνεία του άρθρου 11 ΧΘΔΕΕ με αναφορά στα πορίσματα του κατ' εξοχήν αρμόδιου προς τούτο δικαστηρίου, δηλαδή του ΕΔΔΑ. Δεν είναι, άλλωστε, η πρώτη φορά που το ΔΕΕ προβαίνει σε επίκληση του άρθρου 52 (3) ΧΘΔΕΕ[2] προ-

* *ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΠΑΔΙΣ*

** *ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜοΚΕ*

1. Βλ., για παράδειγμα, T. LUTZI, Compensation, y nada más – CJEU decides against Real Madrid in Case C-633/22, ConflictOfLaws, 2024.

2. Το άρθρο 52 (3) ΧΘΔΕΕ ορίζει ότι: «*Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία*».

κειμένου να επιβεβαιώσει την αντιστοιχία του επιπέδου προστασίας των κατοχυρωμένων στον Χάρτη δικαιωμάτων με εκείνο της ΕΣΔΑ[3]. Βασιζόμενο, λοιπόν, στη νομολογία του ΕΔΔΑ, το ΔΕΕ έκανε τρεις κρίσιμες παρατηρήσεις περί της ελευθερίας της έκφρασης. Πρώτον, ότι η τελευταία αποτελεί ένα από τα βασικά θεμέλια μιας δημοκρατικής και πλουραλιστικής κοινωνίας και περιλαμβάνεται στις αξίες της ΕΕ. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται ότι οι παρεμβάσεις σε βάρος της πρέπει να είναι οι απολύτως αναγκαίες. Δεύτερον, ότι κάθε μορφής παρέμβαση στην ελευθερία της έκφρασης και του Τύπου έχει όχι μόνον ένα άμεσο κατασταλτικό, αλλά και ένα γενικοπροληπτικό αποτέλεσμα που αφορά στη μελλοντική αποφυγή δημοσίευσης παρόμοιων ειδήσεων, υπό τον φόβο της επιβολής κυρώσεων. Με άλλα λόγια, μπορεί να οδηγήσει σε μια αυτολογοκρισία ικανή να περιορίσει την ελευθεροτυπία και να θίξει το δικαίωμα πληροφόρησης του κοινού. Τρίτον, με αφορμή και πάλι τη νομολογία του ΕΔΔΑ[4], το ΔΕΕ ενέταξε στην έννοια του δημοσίου ενδιαφέροντος και τον επαγγελματικό αθλητισμό[5]. Έτσι, η αυξημένη ανοχή που πρέπει να επιδεικνύεται έναντι της δημοσιογραφικής κριτικής δεν περιορίζεται αποκλειστικά σε πολιτικά ή άλλα δημόσια πρόσωπα, αλλά περιλαμβάνει και τα ίδια τα πρόσωπα, φυσικά ή νομικά, που εμπλέκονται με την ιδιαιτέρως λαοφιλή αγορά του επαγγελματικού αθλητισμού.

Με βάση τα παραπάνω, το ΔΕΕ κατέληξε στο, εν πολλοίς, αυτονόητο και ήδη διατυπωμένο από το ΕΔΔΑ συμπέρασμα[6], ότι μια αλλοδαπή απόφαση που παραβιάζει την ελευθερία της έκφρασης εμπίπτει στην έννοια της δημοσίας τάξης. Επί του πότε μια τέτοια παραβίαση πρέπει να ενεργοποιήσει τη ρήτρα δημοσίας τάξης, το ΔΕΕ έκρινε -αυτονόητως και πάλι- ότι η παραβίαση πρέπει να είναι «πρόδηλη». Η ερμηνεία αυτή ακολουθεί τόσο το γράμμα του Κανονισμού Βρυξέλλες Ι, όσο και τον σκοπό της συσταλτικής ερμηνείας και εφαρμογής της δημόσιας τάξης[7]. Αξιώνει, δηλαδή, έναν υψηλό πήχη αποδειξιμότητας, όπου, χωρίς να προβεί στον έλεγχο της ουσίας της διαφοράς, το δικαστήριο του κράτους αναγνωρίσεως/εκτελέσεως μπορεί να διαπιστώσει ότι δεν αξιολογήθηκαν οι κρίσιμες παράμετροι της ελευθερίας της έκφρασης και του Τύπου. Ως τέτοιες περιστάσεις θα μπορούσαν να νοηθούν, επί παραδείγματι, η απουσία πλήρους αναφοράς στις παραπάνω ελευθερίες ή η πραγμάτευσή της κατά τρόπο προδήλως ασυνεπή ή η αγνόηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ επί των σχετικών ζητημάτων. Μικρότερης έντασης παραβιάσεις δεν θα μπορούσαν να ξεπεράσουν τον τιθέμενο υψηλό πήχη.

Με δεδομένη την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και τον κατά τεκμήριο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός της ΕΕ, το εθνικό δικαστήριο καλείται να αυτοπεριοριστεί και να κρίνει τη δική του δημόσια τάξη, χρησιμοποιώντας εξ αντανακλάσεως τις αξιολογικές παραμέτρους του κράτους που εξέδωσε τη δικαστική απόφαση. Το δυσχερές σημείο στην κατάσταση αυτή έγκειται στο ότι δεν υπάρχει εντός της ΕΕ μία ενιαία αντίληψη περί της ελευθερίας της έκφρασης και του Τύπου. Το παλίμψηστο των κρατών μελών με τις εντελώς διαφορετικές ιστορικές προσλαμβάνουσες (διαφωτισμός, καθολικισμός-μεταρρύθμιση-ορθοδοξία, σοσιαλιστικά καθεστώτα κ.λπ.) καθιστούν το εύρος των περιορισμών στις εν λόγω ελευθερίες μάλλον ανομοιογενές. Άλλωστε, η σημασία της υπόθεσης δεν περιορίζεται απλώς στις όποιες αξιακές διαφοροποιήσεις της Γαλλίας από την Ισπανία, αλλά αφορά ευρύτερα το σύνολο της ΕΕ.

Στο πλαίσιο του προδικαστικού ερωτήματος, το ΔΕΕ, αφότου έθεσε τις γενικές ερμηνευτικές αρχές, προσδιόρισε και το καθήκον του αιτούντος εθνικού δικαστηρίου. Επεσήμανε ότι αυτή η «πρόδηλη» παραβίαση πρέπει να αξιολογηθεί συνολικά, υπό το πρίσμα όλων των παραγόντων της υπόθεσης, όπως είναι οι πόροι των εμπλεκομένων προσώπων, η σοβαρότητα του αδικήματος, η έκταση της ζημίας, καθώς και η αναλογία μεταξύ αποζημίωσης και προσβολής της φήμης. Για τον εντοπισμό της τελευταίας αυτής αναλογίας, το ΔΕΕ έδωσε έμφαση στη δυνατότητα του εθνικού δικαστηρίου να λάβει υπόψη αντίστοιχα ποσά που συνήθως επιδικάζονται στην Ισπανία, προφανώς συγκρίνοντας τα τελευταία με εκείνα της Ισπανίας, προκειμένου να διαπιστώσει προφανείς συγκλίσεις και αποκλίσεις.

Όριο του παραπάνω καθήκοντος, πάντως, είναι η υπεισέλευση σε ουσιαστικά ζητήματα, για τα οποία μόνα αρμόδια παραμένουν τα εθνικά δικαστήρια του κράτους προελεύσεως, δηλαδή, εν προκειμένω, τα ισπανικά δικαστήρια. Στο πλαίσιο των εν λόγω ορίων, το γαλλικό δικαστήριο δεν μπορεί να ελέγξει τα ουσιώδη κριτήρια για τη διαπίστωση της παραβίασης των ελευθεριών της έκφρασης και του Τύπου, όπως είναι τα καθήκοντα επιμέλειας, η

3. R. TINIERE, The Use of ECtHR Case Law by the CJEU: Instrumentalisation or Quest for Autonomy and Legitimacy?, European Papers, 2023, σ. 323 επ.

4. Βλ. ΕΔΔΑ *Morice κατά Γαλλίας* (Προσφυγή No 29369/10), απόφαση της 23ης Απριλίου 2015 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 125, με περαιτέρω παραπομπές.

5. Ομοίως, ΕΔΔΑ *Colaço Mestre & SIC κατά Πορτογαλίας* (Προσφυγές Nος 11182/03 και 11319/03), απόφαση της 26ης Απριλίου 2007, παρ. 28.

6. ΕΔΔΑ *Lindberg κατά Σουηδίας* (Προσφυγή No 48198/99), απόφαση (επί του παραδεκτού) της 15ης Ιανουαρίου 2004, άνευ παραγραφοποίησης.

7. Ε. ΒΑΣΙΛΑΚΑΚΗΣ / Α. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΚΗ-ΑΛΕΞΙΟΥ / Ζ. ΠΑΠΑΣΙΩΠΗ-ΠΑΣΙΑ, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 2017, σ. 383. Β. ΜΠΟΚΟΒΟΣ, Αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων κατά τον Καν. 1215/2012 και το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, εκδ. Σάκκουλα, 2023, σ. 101 επ.

τήρηση της δημοσιογραφικής ηθικής και δεοντολογίας, η έκταση της ζημίας των αιτούντων[8]. Εδώ ακριβώς εντοπίζεται και το δεύτερο δυσχερές σημείο. Η λεπτή διαχωριστική γραμμή μεταξύ του ελέγχου νομιμότητας και ουσίας σε αντίστοιχες υποθέσεις, όπου ορισμένα κρίσιμα στοιχεία, λ.χ. το εύρος της μείωσης της προσωπικότητας/φήμης και οι τρόποι με τους οποίους πραγματοποιήθηκε, αξιολογούνται τόσο ως προς το ουσιαστικό περιεχόμενο της προσβολής, όσο όμως και ως προς την αναλογικότητα του περιορισμού[9]. Με άλλα λόγια, εμπίπτουν τόσο στο πεδίο του επιτρεπτού, όσο και στο πεδίο του ανεπίτρεπτου του ελέγχου.

Τέλος, ιδιαιτέρως σημαντική και μάλλον πρωτόγνωρη νομολογιακά είναι η κρίση του ΔΕΕ περί των συνεπειών εφαρμογής της ρήτρας δημοσίας τάξεως. Κρίνοντας, πρώτον, ότι μπορεί η «πρόδηλη» παραβίαση να αφορά μόνον τον έναν εκ των εναγομένων (υπονοώντας προφανώς τον δημοσιογράφο) και, δεύτερον, ότι η δικαστική απόφαση μπορεί να μείνει ανεφάρμοστη όχι καθολικά, αλλά μόνο κατά το προδήλως δυσανάλογο τμήμα της, σχετικοποιεί την απαγόρευση της επέμβασης στο διατακτικό των αλλοδαπών αποφάσεων. Μέχρι σήμερα, η χρήση της ρήτρας δημοσίας τάξης οδηγούσε απλώς στην απουσία παραγωγής οποιουδήποτε εννόμου αποτελέσματος από την αλλοδαπή απόφαση. Πλέον, και μετά από αυτήν την κρίση, αυτή η απολυτότητα κάμπτεται, επιτρέποντας μεν την αναγνώριση/εκτέλεση της απόφασης, αλλά ως προς ορισμένα σκέλη του διατακτικού, τα οποία κρίνεται ότι δεν παραβιάζουν τη δημόσια τάξη[10]. Ομοίως, με δεδομένο ότι, το τι είναι δυσανάλογο εξαρτάται από την οπτική γωνία εκείνου που το αξιολογεί[11], και παρά την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης[12], μια -έστω υπόρρητη- αξιολόγηση των ουσιωδών στοιχείων που εμπίπτουν στο πραγματικό της διαφοράς, είναι κάτι παραπάνω από πιθανή.

Συνοψίζοντας, η σχολιαζόμενη απόφαση είναι πολύ σημαντική, καθώς ερμηνεύει τη ρήτρα δημοσίας τάξης υπό το πρίσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων και εντάσσει τα δικαιώματα στον προστατευτικό κλοιό της. Έτσι, η κρίση της μείζονος συνθέσεως θα μπορούσε να αποτελέσει το έναυσμα για ανάλογες κρίσεις σε υποθέσεις αναγνώρισης αλλοδαπών αποφάσεων, με επίκληση και άλλων δικαιωμάτων. Πάντως, ως πρώτη απόφαση που είναι στο είδος της, η παρούσα κρίση αντικατοπτρίζει το γενικό πλαίσιο των κανόνων που πρέπει να αξιολογήσει ένα εθνικό δικαστήριο, χωρίς να υπεισέλθει σε περαιτέρω λεπτομέρειες. Η προθυμία των εθνικών δικαστηρίων να χρησιμοποιήσουν την απόφαση αυτή στο μέλλον, ως αιτιολογία για τη χρήση της ρήτρας δημοσίας τάξης, αναμένεται να δώσει στο ΔΕΕ την ευκαιρία να εξειδικεύσει περισσότερο αυτή τη νεότερη νομολογία του.

► Εκλογικά δικαιώματα των «μετακινούμενων» πολιτών της Ένωσης

Η απαγόρευση συμμετοχής των «μετακινούμενων» πολιτών της Ένωσης σε πολιτικό κόμμα ή κίνημα δεν είναι συμβατή με το άρθρο 22 της ΣΛΕΕ

> *παράβαση κράτους μέλους – άρθρο 20 ΣΛΕΕ – ιθαγένεια της Ένωσης – άρθρο 21 ΣΛΕΕ – δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών – άρθρο 22 ΣΛΕΕ – δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές καθώς και στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στο κράτος μέλος κατοικίας υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους – πολίτες της Ένωσης που κατοικούν σε κράτος μέλος χωρίς να έχουν την ιθαγένεια του κράτους αυτού – μη παροχή δικαιώματος αποκτήσεως της ιδιότητας του μέλους πολιτικού κόμματος – άρθρα 2 και 10 ΣΕΕ – δημοκρατική αρχή – άρθρο 4 παρ. 2 ΣΕΕ – σεβασμός της εθνικής ταυτότητας των κρατών μελών – άρθρο 12 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – ρόλος των πολιτικών κομμάτων στην έκφραση της βούλησης των πολιτών της Ένωσης*

ΔΕΕ C-808/21, Επιτροπή/Τσεχική Δημοκρατία () και qualité de membre d'un parti politique), 19.11.2024, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγήτρια: I. Ziemele, Γεν. Εισαγγελέας: J. R. de la Tour, ECLI:EU:C:2024:962 – Προσφυγή κατά κράτους μέλους

ΔΕΕ C-814/21, Επιτροπή/Πολωνία () και qualité de membre d'un parti politique), 19.11.2024, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγήτρια: I. Ziemele, Γεν. Εισαγγελέας: J. R. de la Tour, ECLI:EU:C:2024:963 – Προσφυγή κατά κράτους μέλους

Στις 19 Νοεμβρίου 2024, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου (εφεξής: «Δικαστήριο») εξέδωσε δύο αποφάσεις στις υποθέσεις *Επιτροπή κατά Τσεχικής Δημοκρατίας* (C-808/21) και *Επιτροπή κατά Πολωνίας* (C-814/21). Επρόκειτο για δύο προσφυγές επί παραβάσει που ασκήθηκαν από την Επιτροπή κατ' εφαρμογή του

8. Βλ. και Χ. ΜΗΧΑΗΛΙΔΟΥ, Παρατηρήσεις στη ΔΕΕ υπόθ. C-633/22, απόφ. της 4.10.2024 – Κώλυμα αναγνώρισης και εκτέλεσης στην Γαλλία ισπανικής απόφασης περί επιδίκασης υπέρμετρης αποζημίωσης σε ποδοσφαιρική ομάδα σε βάρος γαλλικής εφημερίδας λόγω πρόσκρουσης στην δημόσια τάξη, ΑθλΔηκ, 3/2024, ψηφιακό τεύχος, σ. 2.

9. Πρβλ. F. MARCHADIER K.A., CJEU Clarifies the Influence of Fundamental Rights on the Operation of the Public Policy Exception, EAPIL, 2024.

10. Βλ. ομοίως, σε ελληνικό επίπεδο, ΟλΑΠ 17/1999.

11. A. RUIZ ORTIZ, Ordre Public, Press Freedom and Honour: The Balance in Private International Law (Real Madrid Club de Fútbol, C-633/22), EULawLive, 2024.

12. Ι. ΞΥΝΤΑΡΑ, Η αναγνώριση των εννόμων συνεπειών των αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 5 επ.

άρθρου 258 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: ΣΛΕΕ). Μολονότι οι δύο υποθέσεις δεν συνεκδικάστηκαν, το συναφές πραγματικό και νομικό πλαίσιο επιτάσσει την από κοινού μελέτη τους. Άλλωστε, τα δύο κράτη μέλη παρενέβησαν το ένα στη δίκη του άλλου, υποστηρίζοντας τις κοινές, ως επί το πλείστον, θέσεις τους.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά, τα δύο κράτη μέλη δίνουν το δικαίωμα αποκλειστικά στους υπηκόους τους να γίνουν μέλη πολιτικού κόμματος ή κινήματος[1]. Σύμφωνα με τις αιτιάσεις της Επιτροπής, η Τσεχία και η Πολωνία, μη παρέχοντας στους πολίτες της Ένωσης, οι οποίοι δεν έχουν την τσεχική και πολωνική ιθαγένεια αντίστοιχα, αλλά κατοικούν στο έδαφός τους (εφεξής: «μετακινούμενοι» πολίτες της Ένωσης), το δικαίωμα να γίνονται μέλη πολιτικού κόμματος ή κινήματος, παρέβησαν τις υποχρεώσεις που υπέχουν από το άρθρο 22 της ΣΛΕΕ[2]. Το άρθρο 22 της ΣΛΕΕ προβλέπει ότι κάθε «μετακινούμενος» πολίτης της Ένωσης έχει το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές[3] και στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στο κράτος μέλος κατοικίας του υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους μέλους. Η Επιτροπή, επομένως, υποστήριξε ότι η μη παροχή δικαιώματος αποκτήσεως της ιδιότητας του μέλους πολιτικού κόμματος στους «μετακινούμενους» πολίτες της Ένωσης έχει ως αποτέλεσμα να εμποδίζει την άσκηση του δικαιώματος του εκλέγεσθαι υπό τους ίδιους όρους που το ασκούν οι Τσέχοι και Πολωνοί υπήκοοι.

Σύμφωνα με τις επιταγές του άρθρου 258 της ΣΛΕΕ[4], των δύο προσφυγών είχε προηγηθεί η πολυετής προσπάθεια της Επιτροπής να θέσει υπόψιν των δύο χωρών την ασυμβατότητα των εθνικών τους νομοθεσιών με το ενωσιακό δίκαιο. Η διαδικασία ξεκίνησε το 2012 κατά της Τσεχίας και το 2013 κατά της Πολωνίας, με οχλήσεις, επιστολές και αιτιολογημένες γνώμες εκ μέρους της Επιτροπής και απαντήσεις επί αυτών εκ μέρους των δύο κρατών μελών, που θεωρούσαν ότι η εθνική τους νομοθεσία δεν έθιγε τα δικαιώματα που απορρέουν από το ενωσιακό δίκαιο. Για μερικά χρόνια, οι υποθέσεις είχαν «παγώσει», μέχρι να επανέλθουν και πάλι την περίοδο 2020-2021. Η περίοδος αυτή συμπίπτει με την προεδρία της Ursula von der Leyen, η οποία, ως υποψήφια ακόμη Πρόεδρος, είχε θέσει ως προτεραιότητα την προώθηση των ευρωπαϊκών δημοκρατικών αξιών[5].

Έτσι, τον Δεκέμβριο του 2020, η Επιτροπή απέστειλε και πάλι επιστολές τόσο στην Τσεχία όσο και στην Πολωνία, ζητώντας να της γνωστοποιήσουν τυχόν νομοθετικές αλλαγές. Ωστόσο, κανένα κράτος μέλος δεν απάντησε σχετικά. Ως εκ τούτου, έναν χρόνο αργότερα, επί τη βάσει του εδαφίου β' του άρθρου 258 της ΣΛΕΕ, η Επιτροπή προσέφυγε στο Δικαστήριο (με δύο διακριτές προσφυγές) με αίτημα να διαπιστωθεί η παράβαση των κρατών μελών. Οι δύο αυτές χώρες είναι οι μόνες που συνεχίζουν να απαγορεύουν στους Ευρωπαίους πολίτες να εντάσσονται ως μέλη στα εγχώρια πολιτικά κόμματα[6].

Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου πραγματεύονται, αφενός, το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ για τα δικαιώματα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι των «μετακινούμενων» πολιτών της Ένωσης και, αφετέρου, την ερμηνεία της ρήτρας «εθνικής ταυτότητας», που επικαλέστηκαν τα δύο κράτη μέλη. Και μολονότι η ρήτρα «εθνι-

1. Στην Τσεχία, το ανωτέρω προβλέπεται στο άρθρο 1 και 2 παρ. 3 του νόμου περί πολιτικών κομμάτων και κινημάτων (N. 117/1994), ενώ στην Πολωνία στο άρθρο 2 παρ. 1 του νόμου περί πολιτικών κομμάτων (Dz.U. του 1997, αριθ. 98, θέση 604).

2. Κατά το άρθρο 22 της ΣΛΕΕ, παρ. 1 και 2: «*1. Κάθε πολίτης της Ένωσης που κατοικεί σε κράτος μέλος του οποίου δεν είναι υπήκοος έχει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές στο κράτος μέλος κατοικίας του, υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους. Το δικαίωμα αυτό ασκείται με την επιφύλαξη των λεπτομερέστερων διατάξεων που θεσπίζει το Συμβούλιο, αποφασίζοντας ομόφωνα σύμφωνα με ειδική νομοθετική διαδικασία και μετά από διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Οι διατάξεις αυτές μπορούν να προβλέπουν παρεκκλίσεις όταν αυτό δικαιολογείται λόγω ειδικών προβλημάτων σε ένα κράτος μέλος. 2. Με την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 223, παράγραφος 1 και των διατάξεων που θεσπίζονται προς εφαρμογή του, κάθε πολίτης της Ένωσης που κατοικεί σε κράτος μέλος του οποίου δεν είναι υπήκοος έχει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στο κράτος μέλος της κατοικίας του, υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους. Το δικαίωμα αυτό ασκείται με την επιφύλαξη των λεπτομερέστερων διατάξεων που θεσπίζει το Συμβούλιο, αποφασίζοντας σύμφωνα με ειδική νομοθετική διαδικασία, ομοφώνως και μετά από διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Οι διατάξεις αυτές μπορούν να προβλέπουν παρεκκλίσεις όταν αυτό δικαιολογείται λόγω ειδικών προβλημάτων σε ένα κράτος μέλος*».

3. Αντί του όρου «δημοτικές» και «κοινοτικές» εκλογές μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ο όρος «τοπικές» ως πιο συμπεριληπτικός, καθώς σε πολλά κράτη μέλη η ορολογία ποικίλει. Σε κάθε περίπτωση, εννοούνται οι εκλογές τοπικής αυτοδιοίκησης πρώτου βαθμού.

4. Κατά το άρθρο 258 της ΣΛΕΕ: «*Αν η Επιτροπή κρίνει ότι ένα κράτος μέλος έχει παραβεί υποχρέωσή του εκ των Συνθηκών, διατυπώνει αιτιολογημένη γνώμη επί του θέματος, αφού προηγουμένως παρέχει τη δυνατότητα στο κράτος αυτό να διατυπώσει τις παρατηρήσεις του. Αν το κράτος δεν συμμορφωθεί με τη γνώμη αυτή εντός της προθεσμίας που του τάσσει η Επιτροπή, η τελευταία δύναται να προσφύγει στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*».

5. Βλ. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Γενική Διεύθυνση Επικοινωνίας και Leyen, U., Μια Ένωση που επιδιώκει περισσότερα: το πρόγραμμά μου για την Ευρώπη: πολιτικές κατευθύνσεις για την επόμενη Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2019-2024, Publications Office, 2019, https://data.europa.eu/doi/10.2775/779276 (τελευταία πρόσβαση: 24.02.2025).

6. Βλ. δελτίο τύπου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής από 09.06.2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/it/ip_21_1829/IP_21_1829_EN.pdf (τελευταία πρόσβαση: 24.02.2025).

κής ταυτότητας» έχει αποτελέσει πολλάκις αντικείμενο ερμηνείας από το Δικαστήριο, η νομολογία σχετικά με τα εκλογικά δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών είναι πολύ περιορισμένη[7]. Εξ αυτού του λόγου, μεγάλο μέρος των αποφάσεων - και της παρούσας ανάλυσης - καταπιάνεται με την εμβέλεια του άρθρου 22 και τον κομβικό ρόλο που διαδραματίζουν τα πολιτικά κόμματα στην ενίσχυση της δημοκρατικής συμμετοχής των Ευρωπαίων πολιτών.

Παρατηρήσεις

*Βασιλική-Ελένη Γκέκα**

Ι. Το περιεχόμενο του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ

Α) Τα εκλογικά δικαιώματα ως απορρέοντα από την ιθαγένεια της Ένωσης

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ του 1992 (ΣΕΕ/Μ) εισήγαγε τον θεσμό της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και τη συνακόλουθη ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης[8]. Όλοι οι πολίτες των κρατών μελών είναι επίσης αυτομάτως και πολίτες της Ένωσης. Η ευρωπαϊκή ιθαγένεια, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 20 της ΣΛΕΕ, παρέχει στους πολίτες της Ένωσης μία σειρά από δικαιώματα, τα οποία κατονομάζονται στα άρθρα 21 έως 24 της ΣΛΕΕ. Γνωστότερο όλων είναι το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών (άρθρο 21 της ΣΛΕΕ), με έντονη νομολογιακή αποτύπωση, και ακολουθεί το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές, καθώς και στις εκλογές για την ανάδειξη των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (άρθρο 22 της ΣΛΕΕ)[9].

Μολονότι η επιστημονική κοινότητα και τα κράτη μέλη δεν υποδέχθηκαν, κατ' αρχήν, θετικά τον θεσμό της ευρωπαϊκής ιθαγένειας, επικρίνοντας την περιορισμένη του εμβέλεια[10], το Δικαστήριο, με τη νομολογία του, ανήγαγε την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης «*σε θεμελιώδη ιδιότητα των υπηκόων των κρατών μελών, η οποία τους εξασφαλίζει, στους τομείς που καλύπτει το ενωσιακό δίκαιο, την ίδια νομική μεταχείριση, ανεξαρτήτως της ιθαγένειάς τους*»[11]. Έτσι, το Δικαστήριο, προσδίδοντας αυτόν τον σημαίνοντα χαρακτήρα στην ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης, αναγνώρισε στις διατάξεις των άρθρων 20 επ. της ΣΛΕΕ μια γενική επιταγή ίσης μεταχείρισης των υπηκόων των κρατών μελών, που βρίσκονται νόμιμα στο έδαφος άλλου κράτους μέλους.

Η διάταξη του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ εισήχθη, λοιπόν, ταυτόχρονα με την καθιέρωση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας[12]. Έως τότε, μόνον οι υπήκοοι ενός κράτους μέλους είχαν το δικαίωμα να ψηφίζουν και να ψηφίζονται σε όλους τους τύπους εκλογών. Ως συνέπεια, πολλά κράτη μέλη προέβησαν σε αναθεώρηση των εθνικών τους Συνταγμάτων για να μπορούν οι Ευρωπαίοι πολίτες να συμμετέχουν στις τοπικές εκλογές και στις Ευρωεκλογές[13].

Ευθύς εξαρχής θα πρέπει να γίνει ξεκάθαρο ότι τα πολιτικά δικαιώματα που απορρέουν από την ιθαγένεια της Ένωσης δεν παρέχουν στους «μετακινούμενους» πολίτες της Ένωσης το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις βουλευτικές και προεδρικές εκλογές του κράτους μέλους κατοικίας τους. Τα κράτη μέλη έχουν διατηρήσει την αρμοδιότητα αυτή, ως εμπίπτουσα στον σκληρό πυρήνα της εθνικής κυριαρχίας[14]. Άλλωστε, ακόμη και επί των τοπικών εκλογών και των Ευρωεκλογών, τα κράτη είναι αυτά που αποφασίζουν σχετικά με τις νομικές απαιτήσεις των εκλογικών διαδικασιών[15].

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ, τα δικαιώματα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι ασκούνται με την επιφύλαξη των λεπτομερέστερων διατάξεων που θεσπίζει το Συμβούλιο. Πρόκειται για τις Οδηγίες 94/80/ΕΚ[16]

7. S. PLATON, The Right to Participate in the European Elections and the Vertical Division of Competences in the European Union, European Papers, 2018, σσ. 1245-1264.

* *ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ*

8. Μ.Δ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, Ευρωπαϊκή Ιθαγένεια ως θεμελιώδης ιδιότητα των πολιτών της ΕΕ. Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΚ Morgan και Bucher, Digesta, 2008, http://www.digestaonline.gr/index.php/26-2008/153-2008-eurolex (τελευταία πρόσβαση: 24.02.2025).

9. Τον μη εξαντλητικό κατάλογο συμπληρώνουν το δικαίωμα της διπλωματικής και προξενικής προστασίας στο έδαφος τρίτης χώρας, στην οποία το κράτος μέλος της εθνικής ιθαγένειας δεν αντιπροσωπεύεται, από τις διπλωματικές και προξενικές αρχές άλλου κράτους μέλους και με τους ίδιους όρους που αυτό προβλέπει για τους υπηκόους του (άρθρο 23 της ΣΛΕΕ), και το δικαίωμα αναφοράς στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στον Ευρωπαίο Διαμεσολαβητή, καθώς και το δικαίωμα της έγγραφης επικοινωνίας του πολίτη με τα θεσμικά όργανα σε μια από τις επίσημες γλώσσες της Ένωσης (άρθρο 24 της ΣΛΕΕ).

10. Μ.Δ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, ό.π.

11. Βλ. ΔΕΚ C-184/99, *Grzelczyk*, 20.09.2001, ECLI:EU:C:2001:458.

12. Βλ. Ε. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 3η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2021, σ. 294.

13. Σε αναθεώρηση των Συνταγμάτων τους προχώρησαν, ενδεικτικά, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ισπανία και η Πορτογαλία. Βλ. Ι. ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ, Η σχέση της εθνικής και της ευρωπαϊκής συνταγματικής ταυτότητας στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη, εκδ. Σάκκουλα, 2022, σ. 432.

14. Βλ. Μ. ΠΕΡΑΚΗΣ, Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σ. 367.

15. Υπό την προϋπόθεση, βεβαίως, ότι τηρούν τις ενωσιακές επιταγές, όπως την πρόβλεψη περί άμεσης, καθολικής, ελεύθερης και μυστικής ψηφοφορίας για τις Ευρωεκλογές (άρθρο 39 του Χάρτη).

16. Οδηγία 94/80/ΕΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1994, περί λεπτομερών κανόνων άσκησης του δικαιώματος του εκλέ-

και 93/109/ΕΚ[17], οι οποίες περιλαμβάνουν ειδικότερους όρους άσκησης των εν λόγω δικαιωμάτων. Παράλληλα, στα ανωτέρω δικαιώματα αναφέρονται τα άρθρα 39 (Ευρωεκλογές) και 40 (δημοτικές και κοινοτικές εκλογές) του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: Χάρτης).

Εν κατακλείδι, έχει υποστηριχθεί ότι τα πολιτικά δικαιώματα του άρθρου 22 είναι αυτά που προσδίδουν νόημα στον θεσμό της ευρωπαϊκής ιθαγένειας. Ειδάλλως, η ιθαγένεια θα μπορούσε να μετατραπεί σε μία άνευ ουσίας θεωρητική κατασκευή χωρίς δημοκρατική νομιμοποίηση, δικαιώνοντας έτσι τους επικριτές της[18].

Β) Η εμβέλεια του άρθρου 22 ΣΛΕΕ μέσα από τα επιχειρήματα των διαδίκων

Προτού προβούμε στην ανάλυση των κυριότερων επιχειρημάτων των διαδίκων, μία διευκρίνιση κρίνεται αναγκαία. Όπως έχει εννοηθεί, τα δύο κράτη μέλη δεν απαγορεύουν ευθέως στους «μετακινούμενους» πολίτες της Ένωσης να θέτουν υποψηφιότητα και να εκλέγονται στις τοπικές εκλογές και στις Ευρωεκλογές. Αυτό που τους απαγορεύεται είναι να αποκτούν την ιδιότητα του μέλους πολιτικού κόμματος ή να συμμετέχουν σε πολιτικά κινήματα. Επομένως, η επιχειρηματολογία, τόσο της Επιτροπής όσο και των δύο κρατών μελών, επικεντρώνεται σε ένα πολύ καίριο ζήτημα: στην ερμηνεία της πρόβλεψης του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ ότι «*Κάθε πολίτης της Ένωσης … έχει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι … υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους*».

Σύμφωνα με την Επιτροπή[19], η απαγόρευση συμμετοχής των «μετακινούμενων» πολιτών της Ένωσης σε πολιτικό κόμμα ή κίνημα απομειώνει τις πιθανότητές τους να εκλεγούν και, ως εκ τούτου, τους τοποθετεί σε δυσμενέστερη θέση από τους Τσέχους και Πολωνούς υπηκόους. Και αυτό διότι τα πολιτικά κόμματα επιτελούν κρίσιμες λειτουργίες στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες. Η απαγόρευση ένταξης ενός υποψηφίου σε ένα πολιτικό κόμμα, ακόμη και αν υποτεθεί ότι μπορεί αυτός να συμπεριληφθεί στον κατάλογο υποψηφίων του κόμματος ως ανεξάρτητος υποψήφιος, τον αποστερεί από μία σειρά από πλεονεκτήματα. Σε μία τέτοια περίπτωση, ο ανεξάρτητος υποψήφιος έρχεται αντιμέτωπος με πολλές προκλήσεις, όπως με την έλλειψη χρηματοδότησης και υλικοτεχνικών υποδομών και τη μειωμένη προβολή.

Από την άλλη πλευρά, τα δύο κράτη μέλη[20] ισχυρίζονται ότι, με τη νομοθεσία τους, δεν εμποδίζουν τους Ευρωπαίους πολίτες να υποβάλλουν υποψηφιότητα στις εκλογές. Μάλιστα, η Τσεχία υποστηρίζει, επικαλούμενη στατιστικά στοιχεία, πως μια επιτυχημένη πορεία στις εκλογές δεν εξαρτάται τόσο από την πολιτική ένταξη σε ένα κόμμα αλλά από τις θέσεις και την προσωπικότητα του υποψηφίου. Επομένως, εν προκειμένω, δεν τίθεται ζήτημα εφαρμογής του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ, αλλά του άρθρου 18 εδάφιο α' της ΣΛΕΕ και της γενικής απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας[21].

Άλλωστε, συνεχίζει η Πολωνία, το άρθρο 22 της ΣΛΕΕ δεν αναπτύσσει άμεσα αποτελέσματα και, για αυτόν τον λόγο, έχουν εκδοθεί από το Συμβούλιο δύο Οδηγίες, η 94/80/ΕΚ και η 93/109/ΕΚ, οι οποίες, όμως, δεν ρυθμίζουν τίποτα σχετικά με την απόκτηση της ιδιότητας του μέλους πολιτικού κόμματος. Από τις αιτιολογικές σκέψεις των Οδηγιών συνάγεται το συμπέρασμα ότι βούληση του κοινοτικού νομοθέτη δεν ήταν η πλήρης εναρμόνιση των εκλογικών συστημάτων των κρατών μελών, αλλά η ρύθμιση των τυπικών και διαδικαστικών εκείνων ζητημάτων που θα μπορούσαν να σταθούν εμπόδιο στην απόλαυση των εκλογικών δικαιωμάτων. Επομένως, ζητήματα που μένουν αρρύθμιστα δεν μπορούν να κριθούν αν τηρούν την επίμαχη πρόβλεψη «*υπό τους ίδιους όρους*». Αντικρούοντας τον ανωτέρω ισχυρισμό, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι οι προβλέψεις του παράγωγου δικαίου δεν μπορούν να περιορίσουν την εμβέλεια του πρωτογενούς. Το άρθρο 22 της ΣΛΕΕ περικλείει γενική υποχρέωση διασφάλισης ίσης μεταχείρισης και δεν μπορεί να περιορίζεται το περιεχόμενό του μόνο σε διαδικαστικές προβλέψεις, όπως ορίζονται από τις Οδηγίες.

Ελλείψει πλήρους εναρμόνισης, η Επιτροπή αναγνωρίζει ότι η οργάνωση των εκλογικών διαδικασιών και η ρύθμιση των κανόνων λειτουργίας των πολιτικών κομμάτων ανήκει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, τα οποία, όμως, οφείλουν να ασκούν τις αρμοδιότητές τους τηρώντας το δίκαιο της Ένωσης. Έτσι, κατά την Επιτροπή, το άρθρο 22 της ΣΛΕΕ πρέπει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα

γειν και εκλέγεσθαι κατά τις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές από τους πολίτες της Ένωσης που κατοικούν σε κράτος μέλος του οποίου δεν είναι υπήκοοι, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει, η οποία έχει μεταφερθεί στην ελληνική έννομη τάξη με το ΠΔ 133/1997.

17. Οδηγία 93/109/ΕΚ του Συμβουλίου, της 6ης Δεκεμβρίου 1993, για τις λεπτομέρειες άσκησης του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι κατά τις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου από τους πολίτες της Ένωσης που κατοικούν σε ένα κράτος μέλος του οποίου δεν είναι υπήκοοι, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει, η οποία έχει μεταφερθεί στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 2196/1994.

18. D. KOCHENOV, Free Movement and Participation in the Parliamentary Elections in the Member State of Nationality: An Ignored Link?, Maastricht Journal of European and Comparative Law, 2009, σσ. 197-233.

19. Η επιχειρηματολογία της Επιτροπής παρατίθεται στη μεν C-808/21 στις σκ. 51-69, στη δε C-814/21 στις σκ. 66-77.

20. Η επιχειρηματολογία της Τσεχίας παρατίθεται στις σκ. 70-88, ενώ της Πολωνίας στις σκ. 78-87.

21. Το άρθρο 18 εδάφιο α' της ΣΛΕΕ ορίζει ότι: «*Εντός του πεδίου εφαρμογής των Συνθηκών και με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεών τους, απαγορεύεται κάθε διάκριση λόγω ιθαγενείας…*».

των διατάξεων του Χάρτη και, ιδίως, του άρθρου 12 παρ. 1 (ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι)[22], το οποίο αντιστοιχεί στο άρθρο 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου[23] (εφεξής: ΕΣΔΑ). Αντιθέτως, σύμφωνα με την Πολωνία, μια τέτοια ευρεία ερμηνεία θα οδηγούσε στην εμπλοκή του Ευρωπαίου πολίτη στα εθνικά θέματα της χώρας, χωρίς κάτι τέτοιο να κατοχυρώνεται στο άρθρο 22 της ΣΛΕΕ, παραβιάζοντας, έτσι, την αρχή της δοτής αρμοδιότητας του άρθρου 5 παρ. 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (εφεξής: ΣΕΕ). Εκτός αυτού, αν υποτεθεί ότι τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 11 της ΕΣΔΑ, το κράτος δύναται, επί τη βάσει του άρθρου 16 της ΕΣΔΑ[24], να περιορίσει την πολιτική δραστηριότητα των μη υπηκόων. Ανταπαντώντας, η Επιτροπή τονίζει ότι τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να περιορίζουν τη συμμετοχή των «μετακινούμενων» πολιτών της Ένωσης στα εθνικά ζητήματα της χώρας τους, με την προϋπόθεση, βέβαια, ότι δεν θέτουν εμπόδια στη συμμετοχή τους στις τοπικές εκλογές και στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Ωστόσο, όπως ισχυρίζονται οι δύο χώρες, ο αποκλεισμός ενός μέλους από τα εθνικά ζητήματα της χώρας θα αντέβαινε στη γενική αρχή της ίσης μεταχείρισης μεταξύ των μελών του κόμματος. Λαμβανομένου υπόψη του κομβικού ρόλου που διαδραματίζουν τα πολιτικά κόμματα στη διαμόρφωση της γενικής πολιτικής των κρατών, η απαγόρευση ένταξης των «μετακινούμενων» πολιτών της Ένωσης στα πολιτικά κόμματα συνιστά το λιγότερο δυνατό περιοριστικό μέτρο, προκειμένου να διασφαλιστεί ο σεβασμός της εθνικής συνταγματικής ταυτότητας κατά το άρθρο 4 παρ. 2 της ΣΕΕ. Μάλιστα, το μέτρο αυτό δεν θίγει στο ελάχιστο τα εκλογικά δικαιώματα του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ, καθώς η ιδιότητα του μέλους ενός πολιτικού κόμματος δεν προϋποτίθεται ούτε από τη διάταξη ούτε συνιστά εγγύηση εκλογής. Επ' αυτού, η Επιτροπή αντιτείνει ότι ο σεβασμός της εθνικής ταυτότητας θα πρέπει να ερμηνεύεται σύμφωνα με τις λοιπές διατάξεις των Συνθηκών, συμπεριλαμβανομένου του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ. Επιπλέον, τα δύο κράτη μέλη δεν προσκόμισαν κανένα υποστηρικτικό στοιχείο του ισχυρισμού τους ότι η ένταξη των πολιτών της Ένωσης στα κόμματα θα έπληττε με οποιονδήποτε τρόπο την εθνική τους ταυτότητα.

Γ) Η εκτίμηση του Δικαστηρίου

Το Δικαστήριο, αφού πρώτα απέρριψε την ένσταση απαραδέκτου, που προέβαλε η Τσεχία[25], τάχθηκε υπέρ της επιλογής της Επιτροπής να στηρίξει τις δύο προσφυγές επί παραβάσει στο άρθρο 22 της ΣΛΕΕ, εν αντιθέσει με τους ισχυρισμούς της Τσεχίας περί εφαρμογής του άρθρου 18 εδάφιο α' της ΣΛΕΕ. Κατά πάγια νομολογία[26], εφόσον υφίσταται ειδικότερη διάταξη περί απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας, θα πρέπει να εφαρμόζεται αυτή (άρθρο 22) έναντι της γενικότερης (άρθρο 18 εδάφιο α').

Έχοντας ξεκαθαρίσει την εφαρμοστέα νομική βάση, το Δικαστήριο προχώρησε στον προσδιορισμό του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ[27]. Πράγματι, όπως υποστήριξαν τα δύο κράτη μέλη, από το γράμμα της διάταξης προκύπτει ότι οι λεπτομέρειες άσκησης των εκλογικών δικαιωμάτων ρυθμίζονται από τις Οδηγίες 94/80/ΕΚ και 93/109/ΕΚ. Εντούτοις, το Δικαστήριο, συντασσόμενο με την άποψη της Επιτροπής, έκρινε ότι οι προβλέψεις του παράγωγου δικαίου δεν μπορούν να περιορίζουν τα αναγνωρισμένα από το πρωτογενές δίκαιο δικαιώματα[28]. Επομένως, η μη ρύθμιση της απόκτησης της ιδιότητας του μέλους πολιτικού κόμματος από τις προαναφερθείσες Οδηγίες δεν συνεπάγεται ότι το ζήτημα αυτό εκφεύγει του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ.

22. Το άρθρο 12 παρ. 1 του Χάρτη ορίζει ότι: «*1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία του συνέρχεσθαι ειρηνικώς και στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι σε όλα τα επίπεδα, ιδίως στον πολιτικό και τον συνδικαλιστικό τομέα καθώς και στους τομείς που αναφέρονται στον πολίτη, πράγμα που συνεπάγεται το δικαίωμα κάθε προσώπου να ιδρύει με άλλους συνδικαλιστικές ενώσεις και να προσχωρεί σε αυτές για την υπεράσπιση των συμφερόντων του*».

23. Το άρθρο 11 παρ. 1 της ΕΣΔΑ ορίζει ότι: «*1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν του συνέρχεσθαι ειρηνικώς και εις την ελευθερίαν συνεταιρισμού συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος ιδρύσεως μετ' άλλων συνδικάτων και προσχωρήσεως εις συνδικάτα επί σκοπώ προασπίσεως των συμφερόντων του*».

24. Το άρθρο 16 της ΕΣΔΑ ορίζει ότι: «*Ουδεμία διάταξις των άρθρων 10, 11 και 14 δύναται να θεωρηθή ως απαγορεύουσα εις τα υψηλά συμβαλλόμενα μέρη να επιβάλλωσι περιορισμούς εις την πολιτικήν δραστηριότητα των ξένων*».

25. Η Τσεχία ισχυρίστηκε ότι η Επιτροπή στηρίζει τυπικώς την προσφυγή της στο άρθρο 22 της ΣΛΕΕ, εντούτοις, με το δικόγραφό της, κάνει λόγο για παράβαση και άλλων διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, όπως του άρθρου 18 της ΣΛΕΕ και του άρθρου 12 παρ. 1 του Χάρτη. Το παραπάνω καθιστά τη βάση της προσφυγής αόριστη και, άρα, απαράδεκτη. Δεδομένου του ανωτέρω, συντρέχει κίνδυνος το Δικαστήριο να αποφανθεί πέρα από το αίτημα. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η Επιτροπή υποστηρίζει ότι το άρθρο 22 της ΣΛΕΕ πρέπει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα και άλλων διατάξεων του ενωσιακού δικαίου, χωρίς να επικαλείται αυτοτελή παράβασή τους. Επομένως, το Δικαστήριο απέρριψε την ένσταση απαραδέκτου.

26. Πρβλ. ΔΕΚ C-145/04, *Ισπανία/Ηνωμένο Βασίλειο*, 12.09.2006, ECLI:EU:C:2006:543, σκ. 66, ΔΕΚ C-300/04, *Eman και Sevinger*, 12.09.2006, ECLI:EU:C:2006:545, σκ. 53, ΔΕΕ C-650/13, *Delvigne*, 06.10.2015, ECLI:EU:C:2015:648, σκ. 42.

27. Το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 22 αναλύεται στη μεν C-808/21 στις σκ. 91-127, στη δε C-814/21 στις σκ. 90-125.

28. Πρβλ. τις Προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα για την C-808/21, J.R. de la Tour, 11.01.2024, ECLI:EU:C:2024:12, σημ. 64-65, και για την C-814/21, J.R. de la Tour, 11.01.2024, ECLI:EU:C:2024:15, σημ. 91-92, ο οποίος επισήμανε ότι «*οι προαναφερθείσες Οδηγίες θέτουν απλώς και μόνον ένα ελάχιστο πλαίσιο εντός του οποίου η αρχή της ισότητας εξειδικεύεται για την άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι*».

Ομοίως, το επίμαχο ζήτημα δεν εκφεύγει του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ ούτε για τον λόγο ότι, ελλείψει πλήρους εναρμόνισης, ο καθορισμός των προϋποθέσεων ένταξης σε πολιτικό κόμμα εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Τα κράτη μέλη οφείλουν, κατά την άσκηση της αρμοδιότητας αυτής, να τηρούν τις υποχρεώσεις που υπέχουν από το δίκαιο της Ένωσης. Επομένως, το Δικαστήριο προχώρησε στον προσδιορισμό της διακριτικής ευχέρειας που διαθέτουν τα κράτη μέλη, λαμβάνοντας υπόψη το ευρύτερο πλαίσιο θέσπισης της διάταξης του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ.

Στο σημείο αυτό, το Δικαστήριο, ακολουθώντας και τη θέση του Γεν. Εισαγγελέα Jean Richard de la Tour[29], συνέδεσε το άρθρο 22 της ΣΛΕΕ, πρώτον, με τον θεσμό της ευρωπαϊκής ιθαγένειας (άρθρο 20 παρ. 2 της ΣΛΕΕ), δεύτερον, με την αρχή της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας (άρθρο 10 παρ. 1 της ΣΕΕ) και, τρίτον, με την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 12 παρ. 1 του Χάρτη) . Έτσι, με τη συνδυασμένη ερμηνεία της επίδικης διάταξης με άλλες διατάξεις των Συνθηκών και του Χάρτη, τόσο το Δικαστήριο όσο και ο Γεν. Εισαγγελέας ενέταξαν τις σχολιαζόμενες αποφάσεις στην ευρύτερη αφήγηση της προστασίας των αξιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης[30].

Πιο συγκεκριμένα, κατά το Δικαστήριο, τα εκλογικά δικαιώματα του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ θα πρέπει να ερμηνεύονται σε συνδυασμό με τον θεσμό της ιθαγένειας της Ένωσης και σε μία ενιαία ενότητα με το δικαίωμα του άρθρου 21 της ΣΛΕΕ[31]. Έτσι, το Δικαστήριο έκρινε ότι, οι πολίτες της Ένωσης που άσκησαν το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής και κατοικούν σε άλλο κράτος μέλος, πρέπει να μπορούν να ασκούν τα δικαιώματα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις τοπικές εκλογές και στις Ευρωεκλογές, όπως και οι υπήκοοι του εν λόγω κράτους μέλους, για να θεωρείται ότι πραγματώνεται ο σκοπός της ενίσχυσης της ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο συνέδεσε τα εκλογικά δικαιώματα με την αρχή της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας του άρθρου 10 παρ. 1 της ΣΕΕ[32], το οποίο συγκεκριμενοποιεί την αξία της δημοκρατίας του άρθρου 2 της ΣΕΕ[33]. Ειδικότερα, θεώρησε ότι το άρθρο 22 της ΣΛΕΕ δεν προβλέπει τυπικώς μόνον τα δικαιώματα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι για τους «μετακινούμενους» πολίτες της Ένωσης, αλλά ευρύτερα προβλέπει τη συμμετοχή τους στη δημοκρατική ζωή. Συνεπώς, η ιδιότητα του μέλους σε πολιτικά κόμματα ή κινήματα κρίνεται απαραίτητη, καθώς αυτά συνιστούν τον αναγκαίο διαμεσολαβητή στα συστήματα αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας[34].

Τέλος, σύμφωνα με την κρίση του Δικαστηρίου, το δικαίωμα προσχώρησης των «μετακινούμενων» πολιτών της Ένωσης σε πολιτικό κόμμα στο κράτος κατοικίας τους συνδέεται με την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 12 παρ. 1 του Χάρτη και στο αντίστοιχο 11 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής: ΕΔΔΑ) προκύπτει ότι το δικαίωμα στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι συμβάλλει στην ορθή και υγιή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος[35].

II. Η ερμηνεία της ρήτρας «εθνικής ταυτότητας»

Το Δικαστήριο, αφού προσδιόρισε το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 22 της ΣΛΕΕ, εντάσσοντας σε αυτό τις προϋποθέσεις απόκτησης της ιδιότητας του μέλους πολιτικού κόμματος ή κινήματος, συνέχισε με την εξέταση της ύπαρξης απαγορευμένης διάκρισης εις βάρος των «μετακινούμενων» πολιτών της Ένωσης. Ειδικότερα, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, συνιστά διαφορετική μεταχείριση απαγορευόμενη, κατ' αρχήν, από το άρθρο 22 της ΣΛΕΕ το γεγονός ότι οι πολίτες της Ένωσης δεν μπορούν να επιλέξουν ανάμεσα στο να προσχωρήσουν σε ένα κόμμα ή να πολιτευτούν ως ανεξάρτητοι υποψήφιοι, εν

29. Βλ. τις Προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα, ό.π., για την C-808/21, σημ. 66-87, ενώ για την C-814/21, σημ. 93-113.

30. M. BRANCA, Membership in a Political Party or Movement contributes to the Effectiveness of the Political Rights granted to EU Citizens by Article 22 TFEU – Commission v Czech Republic (C-808/21) and Commission v Poland (C-814/21), EU Law Live, 03.12.2024, https://eulawlive.com/analysis-membership-in-a-political-party-or-movement-contributes-to-the-effectiveness-of-the-political-rights-granted-to-eu-citizens-by-article-22-tfeu-commission-v-czech-republic/ (τελευταία πρόσβαση: 24.02.2025).

31. Σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 1 της ΣΛΕΕ: «*1. Κάθε πολίτης της Ένωσης έχει το δικαίωμα να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών, υπό την επιφύλαξη των περιορισμών και με τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στις Συνθήκες και στις διατάξεις που θεσπίζονται για την εφαρμογή τους*».

32. Σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ. 1 της ΣΕΕ: «*1. Η λειτουργία της Ένωσης θεμελιώνεται στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία*».

33. Σύμφωνα με το άρθρο 2 της ΣΕΕ: «*Η Ένωση βασίζεται στις αξίες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες. Οι αξίες αυτές είναι κοινές στα κράτη μέλη εντός κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από τον πλουραλισμό, την απαγόρευση των διακρίσεων, την ανοχή, τη δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη και την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών*».

34. N. VISSERS, Defining Obligations contained in Democratic Principles: Member States cannot exclude EU Citizens from Political Party Membership (Cases C-814/21, C-808/21), EU Law Live, 10.12.2024, https://eulawlive.com/op-ed-defining-obligations-contained-in-democratic-principles-member-states-cannot-exclude-eu-citizens-from-political-party-membership-cases-c-814-21-c-808-21/ (τελευταία πρόσβαση: 24.02.2025).

35. ΕΔΔΑ *Gorzelik και άλλοι κατά Πολωνίας* (Προσφυγή No 44158/98), απόφαση της 17ης Φεβρουαρίου 2004 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 88-92.

αντιθέσει με ό,τι ισχύει για τους υπηκόους των δύο κρατών μελών[36].

Στο σημείο αυτό, η Τσεχία και η Πολωνία, προς δικαιολόγηση της διαφορετικής μεταχείρισης, υποστήριξαν ότι η εθνική τους νομοθεσία περί πολιτικών κομμάτων αποσκοπεί στη διασφάλιση του θεμελιώδους πολιτικού και συνταγματικού τους συστήματος. Με το επιχείρημα αυτό, τα δύο κράτη μέλη επικαλέστηκαν το άρθρο 4 παρ. 2 της ΣΕΕ, κατά το οποίο «*η Ένωση σέβεται την εθνική τους ταυτότητα που είναι συμφυής με τη θεμελιώδη πολιτική και συνταγματική τους δομή*». Με απλά λόγια, ισχυρίστηκαν ότι ο αποκλεισμός των Ευρωπαίων πολιτών από τα εγχώρια πολιτικά κόμματα έχει ως σκοπό να αποφευχθεί πιθανή εμπλοκή τους σε ζητήματα που βαίνουν πέραν των τοπικών εκλογών και των Ευρωεκλογών και αφορούν την εθνική συνταγματική τους ταυτότητα, η οποία θα πρέπει να γίνεται σεβαστή από την Ένωση κατά το άρθρο 4 παρ. 2 της ΣΕΕ.

Ως απάντηση στο ανωτέρω επιχείρημα των δύο κρατών μελών, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι το περιεχόμενο της εθνικής συνταγματικής ταυτότητας ενός κράτους μέλους δεν μπορεί να αποκλίνει από τις αξίες της Ένωσης, που περιέχονται στο άρθρο 2 της ΣΕΕ. Οι αξίες αυτές «*αποτελούν μέρος της ίδιας της ταυτότητας της Ένωσης ως κοινής έννομης τάξης*» και μπορούν να «*συνεπάγονται νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις για τα κράτη μέλη*»[37]. Ιδίως, η δημοκρατική αρχή συνιστά αξία στην οποία βασίζεται η Ένωση και δεν αποτελεί απλή διακήρυξη, αλλά αποκτά συγκεκριμένο περιεχόμενο μέσω άλλων διατάξεων των Συνθηκών, όπως του άρθρου 10 παρ. 1 της ΣΕΕ.

Εντούτοις, το Δικαστήριο αφήνει κάποια διακριτική ευχέρεια στα δύο κράτη μέλη να περιορίσουν τη δράση των «μετακινούμενων» πολιτών της Ένωσης εντός του κόμματος σχετικά με ζητήματα που αφορούν τις εθνικές εκλογές. Άλλωστε, δεν μπορεί να γίνει δεκτό το επιχείρημα των κρατών, ότι ο αποκλεισμός ενός μέλους από τα εθνικά ζητήματα της χώρας θα αντέβαινε στη γενική αρχή της ίσης μεταχείρισης μεταξύ των μελών του κόμματος. Μία τέτοια διαφορετική μεταχείριση θα ήταν δικαιολογημένη, καθώς, όσον αφορά το δικαίωμα του εκλέγεσθαι στις εθνικές εκλογές, οι πολίτες της Ένωσης δεν βρίσκονται σε παρεμφερή θέση με τους υπηκόους του κράτους.

III. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου τάχθηκε εξ ολοκλήρου υπέρ της Επιτροπής, αναγνωρίζοντας την ύπαρξη άμεσης σύνδεσης μεταξύ της ιδιότητας του μέλους πολιτικού κόμματος και της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος του εκλέγεσθαι στις τοπικές εκλογές και στις Ευρωεκλογές, με σκοπό την ισότιμη δημοκρατική συμμετοχή όλων των «μετακινούμενων» πολιτών της Ένωσης. Για να οδηγηθεί σε αυτό το συμπέρασμα, το Δικαστήριο υπογράμμισε τον θεμελιώδη ρόλο των πολιτικών κομμάτων στο πλαίσιο της αρχής της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, αρχή στην οποία βασίζεται η λειτουργία της Ένωσης (άρθρο 10 παρ. 1 της ΣΕΕ). Με τη σειρά της, η αρχή της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας συγκεκριμενοποιεί την αξία της δημοκρατίας του άρθρου 2 της ΣΕΕ. Έτσι, η συμβολή των σχολιαζόμενων αποφάσεων έγκειται, κυρίως, στην προστασία των δημοκρατικών αξιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ίσως, μάλιστα, θα μπορούσαν να αποτελέσουν και το σημείο εκκίνησης για την ενίσχυση της αξίας της δημοκρατίας.

36. Η ύπαρξη διαφορετικής μεταχείρισης εξετάζεται στη μεν C-808/21 στις σκ. 128-152, στη δε C-814/21 στις σκ. 126-150.

37. Βλ. ΔΕΕ C-808/21, σκ. 160 και C-814/21, σκ. 157.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΙΙ. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας (Αύγουστος – Οκτώβριος 2024)

Επιμ.: Έρρικα Κ. Λόραμ

► Άρθρο 3 – Απαγόρευση βασανιστηρίων

Υπόθεση Μ.Α. κατά Ελλάδας (Προσφυγή Νο 15192/20 και 3 άλλες), απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2024

κέντρα υποδοχής σε Σάμο και Χίο – απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης

Η παρούσα υπόθεση αφορά τις συνθήκες διαβίωσης στα κέντρα υποδοχής και ταυτοποίησης (ΚΥΤ) των προσφευγόντων, οι οποίοι έφτασαν στα ελληνικά νησιά το 2019 και αιτήθηκαν διεθνή προστασία. Οι προσφεύγοντες κατήγγειλαν ότι οι ελληνικές αρχές απέτυχαν να τους εξασφαλίσουν επαρκείς συνθήκες διαβίωσης και βοήθεια στα ΚΥΤ. Η εναγόμενη Κυβέρνηση τόνισε στις παρατηρήσεις της ότι, τον επίδικο χρόνο, η Ελλάδα αντιμετώπιζε μια διεθνή μεταναστευτική κρίση, η οποία έθετε σε δοκιμασία την ικανότητα των αρχών να διαχειριστούν τον εξαιρετικά μεγάλο αριθμό εισερχόμενων μεταναστών. Κατά την άποψη της εναγόμενης Κυβέρνησης, οι προσφεύγοντες είχαν ταυτοποιηθεί εγκαίρως, είχαν υπαχθεί στη διαδικασία ασύλου και τους είχαν παρασχεθεί συνθήκες διαβίωσης στον μέγιστο βαθμό των δυνατοτήτων των αρχών και εντός εύλογου χρόνου, ο οποίος είχε προκαθοριστεί από τις υλικές συνθήκες στα ΚΥΤ.

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι, σύμφωνα με τις στατιστικές αναφορές του Ελληνικού Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου, η χωρητικότητα του ΚΥΤ της ΒΙΑΛ ήταν 1.014 άτομα, ενώ, κατά την επίδικη περίοδο, φιλοξενούνταν 4.452 με 5.300 άτομα. Ο προσφεύγων Μ.Α.[1] κατήγγειλε ότι υποφέρει από χρόνια ηπατίτιδα Β και ότι, όταν έφτασε στο ΚΥΤ της Χίου, τοποθετήθηκε σε μια προσωρινή σκηνή έξω από υπερπλήρη κοντέινερ. Παρόλο που υπάρχει διαφωνία για το κατά πόσον ο προσφεύγων, κατά την άφιξή του τον Οκτώβριο του 2019 στη Χίο, ενημέρωσε τις αρχές για τις ειδικές του ανάγκες, ο αντίκτυπος του υπερπληθυσμού του ΚΥΤ κατά 400% με 500% και το γεγονός ότι αναγκάστηκε να ζήσει σε προσωρινή σκηνή για περισσότερους από εννέα μήνες, είχαν επιζήμια επίδραση στις συνθήκες διαβίωσής του και στην πρόσβασή του σε ιατρικές και υγειονομικές εγκαταστάσεις. Οι άθλιες συνθήκες που αντιμετώπιζε αποδεικνύονται από το γεγονός ότι αναγκαζόταν να μοιράζεται με χιλιάδες άλλους ανθρώπους περιορισμένες εγκαταστάσεις υγιεινής.

Ο προσφεύγων C.K.[2], ένας δεκαπεντάχρονος ασυνόδευτος ανήλικος, έφτασε στο ΚΥΤ της Σάμου τον Οκτώβριο του 2019 και τοποθετήθηκε στη «ζώνη ασφαλείας» μέχρι τη μεταφορά του, τον Σεπτέμβριο του 2020, στη δομή του Αγίου Ανδρέα στην Αττική. Σύμφωνα με αξιόπιστες και εγχώριες πηγές, η κατάσταση στο ΚΥΤ Σάμου την επίδικη περίοδο χαρακτηριζόταν από σοβαρό υπερπληθυσμό, έλλειψη πρόσβασης σε ιατρικές και υγειονομικές εγκαταστάσεις, ανεπαρκή τροφοδοσία, έλλειψη ασφαλείας και υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας[3]. Η κατάσταση για τους ασυνόδευτους ανηλίκους στο ΚΥΤ ήταν εξίσου σοβαρή. Σύμφωνα με την καταγγελία[4], της 9ης Αυγούστου 2019, της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, η οποία υποστηρίζεται από πολυάριθμες αξιόπιστες αναφορές, οι συνθήκες για τους ασυνόδευτους ανηλίκους στο ΚΥΤ Σάμου ήταν εξαιρετικά άθλιες. Η πλειοψηφία των ανηλίκων διέμενε στα πρόχειρα καταλύματα με ενηλίκους, ενώ οι συνθήκες στη «ζώνη ασφαλείας», που είχε σχεδιαστεί για να στεγάζει ανηλίκους, ήταν εξίσου ανεπαρκείς, χαρακτηριζόμενες από υπερπληθυσμό, ύπνο με βάρδιες, έλλειψη υγειονομικών εγκαταστάσεων και περιστατικά μη εξουσιοδοτημένης εισόδου ενηλίκων στη «ζώνη ασφαλείας».

Στην περίπτωση των προσφευγόντων A.G.D και D.M.[5], η πρώτη προσφεύγουσα, A.G.D, μια δεκαεπτάχρονη ασυνόδευτη έγκυος ανήλικη, έφτασε στο ΚΥΤ Σάμου τον Οκτώβριο του 2019 και τοποθετήθηκε αμέσως στη «ζώνη ασφαλείας» για ανηλίκους. Μετά από τη γέννηση, τον Δεκέμβριο του 2019, του δεύτερου προσφεύγοντα, του D.M., παρέμειναν στη «ζώνη ασφαλείας» μέχρι τη μετεγκατάστασή τους στη Λέσβο τον Απρίλιο του 2020.

Στην περίπτωση των προσφευγόντων F.J.[6] και άλλοι, οι προσφεύγοντες, δύο γονείς και τα παιδιά τους, ηλικίας κάτω των δύο ετών, διέμειναν σε αντίστοιχες συνθήκες διαβίωσης στο ΚΥΤ Σάμου από τον Δεκέμβριο του 2019 έως τον Απρίλιο του 2020.

Το Δικαστήριο, αποκρινόμενο στην ένσταση της εναγόμενης Κυβέρνησης περί μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων, επισημαίνει ότι η Κυβέρνηση πρέπει να αποδείξει ότι το ένδικο μέσο ήταν τόσο θεωρητικά

1. Προσφυγή Νο 15192/20.

2. Προσφυγή Νο 15728/20.

3. Βλ. ΕΔΔΑ *A.D. κατά Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 55363/19), απόφαση της 4ης Απριλίου 2023, παρ. 14-20.

4. Αρ. καταγγελίας 173/2018.

5. Προσφυγή Νο 16094/20.

6. Προσφυγή Νο 16511/20.

όσο και πρακτικά αποτελεσματικό κατά τον επίδικο χρόνο, δηλαδή ότι ήταν προσβάσιμο και ικανό να παρέχει επανόρθωση των καταγγελιών των προσφευγόντων και ότι προσέφερε εύλογες προοπτικές επιτυχίας[7]. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η εναγόμενη Κυβέρνηση δεν προσέφερε παράδειγμα εθνικής νομολογίας για να αποδείξει την αποτελεσματικότητα κάποιου ένδικου μέσου, το Δικαστήριο απέρριψε την ένσταση της εναγόμενης Κυβέρνησης.

Οι γενικές αρχές που αφορούν τις συνθήκες διαβίωσης των αιτούντων άσυλο έχουν προηγουμένως συνοψιστεί στην υπόθεση *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας*[8] και στην υπόθεση *Khlaifia και λοιποί κατά Ιταλίας*[9], ενώ οι ειδικές συνθήκες των ανηλίκων στην υπόθεση *Tarakhel κατά Ελβετίας*[10].

Το Δικαστήριο αξιολόγησε τις καταγγελίες των προσφευγόντων σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσής τους στα ΚΥΤ και διαπίστωσε ότι ήταν ασυμβίβαστες με τα πρότυπα που ορίζει η Σύμβαση. Ειδικότερα, υπογράμμισε τον υπερπληθυσμό των ΚΥΤ, την ανεπαρκή πρόσβαση σε εγκαταστάσεις υγιεινής και ιατρικές εγκαταστάσεις και τη συνολική έλλειψη επαρκών πόρων για την ικανοποίηση των βασικών αναγκών των αιτούντων άσυλο.

Συνεπώς, έκρινε ότι οι συνθήκες διαβίωσης των προσφευγόντων στα ΚΥΤ συνιστούσαν παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης, καθώς η μεταχείριση που έτυχαν υπολειπόταν του ελάχιστου ορίου ανθρώπινης μεταχείρισης. Σημείωσε επίσης ότι οι προσφεύγοντες και ιδιαιτέρως οι ανήλικοι υποβλήθηκαν όχι μόνο σε εξευτελιστικές αλλά και σε επιζήμιες για τη σωματική και ψυχολογική τους υγεία συνθήκες.

Παραβίαση άρθρου 3.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι ελληνικές αρχές δεν συμμορφώθηκαν προς τα προσωρινά μέτρα που είχε προηγουμένως υποδείξει, με τα οποία ζητούνταν η παροχή κατάλληλων συνθηκών διαμονής και υποδοχής για τους προσφεύγοντες. Αυτό συνιστά παραβίαση του άρθρου 34, το οποίο προστατεύει το δικαίωμα προσφυγής στο Δικαστήριο, χωρίς την παρέμβαση του Κράτους.

Παραβίαση άρθρου 34[11].

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε 29.000 ευρώ στους προσφεύγοντες (2.500 έως 6.500 ευρώ στον καθένα) για αποζημίωση της ηθικής βλάβης που υπέστησαν.

Υπόθεση Η.Τ. κατά Γερμανίας και Ελλάδας (Προσφυγή No 13337/19), απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2024

αιτών άσυλο – εξευτελιστική μεταχείριση

Ο προσφεύγων έφτασε στην Ελλάδα στις 30 Ιουνίου 2018 στη νήσο Μεγίστη, όπου κρατήθηκε με σκοπό να επιστραφεί στην Τουρκία, δυνάμει της δήλωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Τουρκίας η οποία επέτρεπε την επιστροφή μεταναστών υπό κάποιες προϋποθέσεις. Κατά τη διάρκεια της κράτησής του υπέβαλε αίτημα χορήγησης ασύλου, αλλά εγκατέλειψε την Ελλάδα, καθώς φοβόταν μήπως συλληφθεί και επιστραφεί στη Λέρο, όπου είχε υποβάλει το αίτημα παροχής διεθνούς προστασίας.

Τον Σεπτέμβριο του 2018, επιχείρησε να εισέλθει στη Γερμανία μέσω Αυστρίας και στα σύνορα τον σταμάτησε η γερμανική ομοσπονδιακή αστυνομία. Διαπιστώθηκε ότι χρησιμοποιούσε κλεμμένη βουλγαρική ταυτότητα, ενώ είχε στην κατοχή του και μια συριακή, καθώς και ότι είχε υποβάλει αίτημα χορήγησης ασύλου στην Ελλάδα. Κατά την κράτησή του δήλωσε ότι επιθυμούσε να αιτηθεί άσυλο, αλλά το αίτημά του δεν καταχωρήθηκε. Αντιθέτως, ενημερώθηκε από τις γερμανικές αρχές ότι θα επιστραφεί στην Ελλάδα στο πλαίσιο διοικητικής συμφωνίας μεταξύ των χωρών (Κανονισμός Δουβλίνο ΙΙΙ), που επέτρεπε την επιστροφή των αιτούντων άσυλο.

Την ίδια ημέρα επέστρεψε από τη Γερμανία στην Ελλάδα, χωρίς να του δοθεί πρόσβαση σε δικηγόρο ή η δυνατότητα να προσβάλει την απόφαση απομάκρυνσής του με κάποιο ένδικο μέσο. Στην Αθήνα συνελήφθη και κρατήθηκε για περισσότερο από δύο μήνες στη Διεύθυνση Αλλοδαπών Αττικής, με σκοπό να απελαθεί. Κρατήθηκε σε συνθήκες ακατάλληλες για παρατεταμένη κράτηση, χωρίς πρόσβαση σε εξωτερικό χώρο και ανέσεις, σε συνθήκες που δεν πληρούσαν τα πρότυπα που ορίζει η Σύμβαση και κατά παράβαση του άρθρου 3 που απαγορεύει την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση.

Ο προσφεύγων παραπονέθηκε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 3, λόγω των προαναφερόμενων συνθηκών κράτησης, και το άρθρο 5, καθώς η μεταγωγή του από τη Γερμανία στην Ελλάδα έγινε χωρίς τις απαραίτητες εγγυήσεις, συμπεριλαμβανομένης της επαρκούς αξιολόγησης των κινδύνων επαναπροώθησης στη Συρία, αλλά και εξαιτίας της αδυναμίας του προσφεύγοντα να προσβάλει αποτελεσματικά με ένδικο μέσο την κράτησή του.

Το Δικαστήριο εξέτασε τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντος κατά της Γερμανίας και της Ελλάδας και διαπίστωσε ότι η άμεση απομάκρυνσή του από τη Γερμανία στην Ελλάδα, χωρίς εξατομικευμένη αξιολόγηση του κινδύνου,

7. Βλ. ΕΔΔΑ *Selmouni κατά Γαλλίας* (Προσφυγή No 25803/94), απόφαση της 25ης Ιουλίου 1999 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 76-77.

8. Προσφυγή No 30696/09, απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2011 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 251-253.

9. Προσφυγή No 16485/12, απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2016, παρ. 158-161.

10. Προσφυγή No 29217/12, απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 2014 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 99.

11. Στην υπόθεση του προσφεύγοντα C.K. (Προσφυγή No 15728/20).

αποτελούσε παραβίαση του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 3 της Σύμβασης. Υπογράμμισε επίσης ότι, κατά τον χρόνο της απομάκρυνσής του από τη Γερμανία στην Ελλάδα, δεν υπήρχε τεκμήριο ύπαρξης πλαισίου αποτελεσματικής πρόσβασης σε επαρκή διαδικασία ασύλου. Επίσης, η διοικητική ρύθμιση (Κανονισμός Δουβλίνο ΙΙΙ) που εφαρμόστηκε μεταξύ της Γερμανίας και της Ελλάδας δεν εγγυόταν ότι οι αιτούντες άσυλο δεν θα αντιμετώπιζαν, κατά την επιστροφή τους, μεταχείριση αντίθετη προς το άρθρο 3 της Σύμβασης.

Εξετάζοντας τις συνθήκες κράτησης στην Ελλάδα, όπου ο προσφεύγων κρατήθηκε για δύο μήνες και 17 ημέρες, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3, καθώς αποτελούσαν εξευτελιστική μεταχείριση.

Παραβίαση άρθρου 3.

Παρόλο που η κράτησή του κρίθηκε από το Δικαστήριο δικαιολογημένη και νόμιμη, βάσει του άρθρου 5 παρ. 1 (στ), εντούτοις διαπιστώθηκε παραβίαση της παρ. 4 καθόσον ο προσφεύγων δεν είχε στη διάθεσή του αποτελεσματικό ένδικο μέσο για να αμφισβητήσει τη νομιμότητά της. Οι αρχές δεν εξέτασαν επαρκώς τις καταγγελίες του προσφεύγοντος σχετικά με τις συνθήκες κράτησης, οι οποίες ήταν κρίσιμες για τη διασφάλιση της νομιμότητας της κράτησης.

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 4.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι γερμανικές αρχές δεν προστάτευσαν τα δικαιώματα του προσφεύγοντα κατά τη διαδικασία απέλασης, δεδομένων των συστημικών ελλείψεων του ελληνικού συστήματος ασύλου, που είχαν διαπιστωθεί προηγουμένως σε σχετική νομολογία του Δικαστηρίου.

Παραβίαση διαδικαστικού σκέλους άρθρου 3.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε στον προσφεύγοντα το ποσό των 6.500 ευρώ για αποζημίωση της ηθικής βλάβης που υπέστη εξαιτίας της μεταχείρισης που έλαβε στην Ελλάδα και το ποσό των 8.000 ευρώ εξαιτίας των διαδικαστικών παραβιάσεων της Γερμανίας.

► Άρθρο 5 – Δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια

Υπόθεση Nsingi κατά Ελλάδας (Προσφυγή No 27985/19), απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2024

συνωνυμία – καταδίκη – φορμαλισμός δικαστικής απόφασης

Ο προσφεύγων, υπήκοος Κονγκό που ζει στη Θεσσαλονίκη, συνελήφθη στις 6 Ιουνίου 2018 στην Αθήνα από την αστυνομία. Μετά από την εξακρίβωση των στοιχείων του, καταχωρήθηκε στο Α.Τ. Ομονοίας με τα στοιχεία «Ο.C.», τα οποία ήταν ίδια με ενός ατόμου που είχε καταδικαστεί με την υπ' αριθμ. 1551/2017 απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων Θεσσαλονίκης σε κάθειρξη οκτώ ετών για παράνομη κατοχή ναρκωτικών και ήταν φυγόποινος.

Στις 14 Ιουνίου 2018, ο εισαγγελέας διέταξε τη φυλάκιση του προσφεύγοντα. Κατά της απόφασης αυτής, ο προσφεύγων υπέβαλε αντιρρήσεις, διαμαρτυρόμενος ότι δεν ήταν το φυγόποινο πρόσωπο, και ζήτησε τη λήψη δακτυλικών αποτυπωμάτων και την αποφυλάκισή του. Το δικαστήριο διέταξε πραγματογνωμοσύνη και συντάχθηκε έκθεση, όπου αναφερόταν ότι υπήρχε άλλο άτομο στον κατάλογο των φυγόποινων, του οποίου τα δακτυλικά αποτυπώματα είχαν ληφθεί τον Σεπτέμβριο του 2011, με ίδιο επίθετο, όνομα και ημερομηνία γέννησης και του οποίου ο πατέρας και η μητέρα είχαν επίσης τα ίδια ονόματα. Η έκθεση διαπίστωνε ότι τα δακτυλικά αποτυπώματα δεν ταίριαζαν και ανήκαν σε διαφορετικά πρόσωπα. Όμως, το δικαστήριο απέρριψε τις αντιρρήσεις του προσφεύγοντος, χωρίς να αιτιολογήσει την απόφασή του.

Στη συνέχεια, τον Νοέμβριο του 2018, ο προσφεύγων υπέβαλε νέες αντιρρήσεις. Το δικαστήριο εξέδωσε προδικαστική απόφαση και διέταξε τη διεξαγωγή αποδείξεων με μάρτυρες, έγγραφα και νέα πραγματογνωμοσύνη σχετικά με τα δακτυλικά αποτυπώματα. Η νέα έκθεση πραγματογνωμοσύνης, η οποία έκανε αναφορά στα ευρήματα της πρώτης έκθεσης, ανέφερε ότι τα δακτυλικά αποτυπώματα του προσφεύγοντος που ελήφθησαν ξανά ήταν διαφορετικά από εκείνα του φυγόποινου, που είχαν ληφθεί το 2011, και κατέληγε στο συμπέρασμα ότι ανήκαν σε δύο διαφορετικά πρόσωπα.

Το ποινικό δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο προσφεύγων δεν ήταν ο φυγόποινος που είχε τα ίδια στοιχεία και, κάνοντας δεκτούς τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντος, διέταξε την αποφυλάκισή του. Ο προσφεύγων αποφυλακίστηκε δύο ημέρες μετά.

Ο προσφεύγων κατέθεσε στη συνέχεια αίτηση αποζημίωσης, κατά το τότε ισχύον άρθρο 533 ΚΠΔ, υποστηρίζοντας ότι φυλακίστηκε παρανόμως για 168 ημέρες εξαιτίας σφάλματος κατά την καταχώριση των στοιχείων του από την αστυνομία. Κατήγγειλε επίσης ότι λανθασμένα είχαν απορριφθεί οι αντιρρήσεις του.

Το δικαστήριο απέρριψε την αίτησή του θεωρώντας ότι η κατάσταση του προσφεύγοντος δεν ρυθμίζεται από το τότε ισχύον άρθρο 533 ΚΠΔ, το οποίο καθόριζε το δικαίωμα αποζημίωσης των ατόμων που αναφέρονται περιοριστικά σε αυτό, άτομα δηλαδή που είχαν κρατηθεί προσωρινά και στη συνέχεια αθωώθηκαν αμετακλήτως, άτομα που κρατήθηκαν προσωρινά και στη συνέχεια η καταδικαστική απόφαση εξαφανίστηκε αμετακλήτως ή άτομα που καταδικάστηκαν, κρατήθηκαν και στη συνέχεια αθωώθηκαν μετά από επανάληψη της διαδικασίας ή άτομα που καταδικάστηκαν, κρατήθηκαν και στη συνέ-

χεια η ποινή τους μειώθηκε σε ποινή μικρότερη απ' αυτήν που εξέτισαν. Τέλος, το δικαστήριο σημείωσε ότι, αφενός, το τότε ισχύον άρθρο 533 ΚΠΔ δεν συμπεριέλαβε στην εφαρμογή του την περίπτωση του προσφεύγοντα και, αφετέρου, ότι το τότε ισχύον άρθρο 564 ΚΠΔ δεν προέβλεπε δικαίωμα αποζημίωσης για άτομα που φυλακίστηκαν και οι αντιρρήσεις τους είχαν γίνει δεκτές.

Ο προσφεύγων επικαλέστηκε το άρθρο 5 παρ. 1 και 5 της Σύμβασης και κατήγγειλε ότι φυλακίστηκε παρανόμως για 168 ημέρες και ότι δεν δικαιούνταν αποζημίωση.

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι εθνικές αρχές δεν απέδειξαν εάν η κράτηση του προσφεύγοντος ήταν νόμιμη κατά την εθνική νομοθεσία ή τη Σύμβαση, οπότε και θα έπρεπε το ίδιο να εξακριβώσει εάν η κράτησή του ήταν σύμφωνη με το άρθρο 5 παρ. 1.

Σημείωσε ότι, σύμφωνα με τις ιδιαίτερες περιστάσεις της υπόθεσης, η κράτηση του προσφεύγοντα κατά τον χρόνο που εκείνη πραγματοποιήθηκε ήταν νόμιμη κατά το άρθρο 5 παρ. 1(α), καθώς είχε βασιστεί σε καταδικαστική απόφαση και το ζήτημα της ταυτοπροσωπίας δεν είχε ακόμη τεθεί.

Η πρώτη απόφαση του ποινικού δικαστηρίου απέρριψε χωρίς αιτιολογία τις αντιρρήσεις του προσφεύγοντα, αλλά έθεσε ζήτημα νομιμότητας της κράτησής του υπό το πρίσμα του άρθρου 5 παρ. 1(α) της Σύμβασης, όπως διαπίστωσε το Δικαστήριο. Συνεπώς, δεν ήταν σε θέση το Δικαστήριο να γνωρίζει εάν το εθνικό δικαστήριο είχε αξιολογήσει επαρκώς την έκθεση των δακτυλικών αποτυπωμάτων, που είχε αποφανθεί με κατηγορηματικό τρόπο ότι ο προσφεύγων δεν ήταν το ίδιο πρόσωπο με εκείνο που ήταν φυγόποινος.

Η εν λόγω έκθεση πραγματογνωμοσύνης, που αφορούσε τα δακτυλικά αποτυπώματα, θα έπρεπε όμως να είχε οδηγήσει το ποινικό δικαστήριο να διατάξει την αποφυλάκιση του προσφεύγοντος ή να εξετάσει ενδελεχώς το ζήτημα ταυτοπροσωπίας του. Τα ανωτέρω επιβεβαιώθηκαν, εξάλλου, καθώς το ποινικό δικαστήριο που εξέτασε τη δεύτερη αίτηση αντιρρήσεων του προσφεύγοντα διέταξε νέα έκθεση δακτυλικών αποτυπωμάτων, λήψη μαρτυρικών καταθέσεων και προσκόμιση εγγράφων και, εν τέλει, αποφάσισε την αποφυλάκιση του προσφεύγοντος.

Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η έλλειψη αιτιολογίας στην απόφαση του ποινικού δικαστηρίου που εξέτασε την πρώτη αίτηση αντιρρήσεων παραβίασε την αρχή της προστασίας από την αυθαιρεσία που κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παρ. 1 της Σύμβασης, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι ο προσφεύγων ήταν τότε κρατούμενος δυνάμει απόφασης που καταδίκασε διαφορετικό πρόσωπο.

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 1.

Το Δικαστήριο, στη συνέχεια, επεσήμανε ότι ευθύνη για την κράτηση του προσφεύγοντα δεν φέρει μόνο η αστυνομία, η οποία προέβη σε λάθος ταυτοποίηση του προσφεύγοντα κατά τη σύλληψή του. Ο εισαγγελέας έδωσε εντολή επίσης να κρατηθεί ως δήθεν φυγόποινος της υπ' αριθμ. 1551/2017 απόφασης, καθώς η άδεια παραμονής που είχε ο προσφεύγων κατά τον έλεγχο των στοιχείων του προσφεύγοντος έφερε το όνομα του φυγόποινου τρίτου ατόμου. Κατά συνέπεια, κατά τον χρόνο κράτησης του προσφεύγοντα δεν υπήρχε αμφιβολία σχετικά με την ταυτότητά του.

Όμως, ο προσφεύγων κατέθεσε αίτηση αντιρρήσεων, την οποία το ποινικό δικαστήριο απέρριψε. Κατά την κρίση του Δικαστηρίου, η κράτηση του προσφεύγοντα οφειλόταν αποκλειστικά στην εν λόγω δικαστική απόφαση.

Επίσης, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι δεν θα ευδοκιμούσε μια αγωγή βάσει του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ σχετικά με την ευθύνη του Δημοσίου για πράξεις ή παραλείψεις του – εν προκειμένω των δικαστικών αρχών που εξέτασαν την αίτηση αντιρρήσεων του προσφεύγοντα.

Αναφορικά με το δικαίωμα αποζημίωσης που προβλέπει ο ΚΠΔ, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η αίτηση αντιρρήσεων του προσφεύγοντα είχε απορριφθεί με το σκεπτικό ότι η περίπτωσή του δεν περιλαμβάνεται σε αυτές που αναφέρονταν στο τότε ισχύον άρθρο 533 ΚΠΔ και ότι, αντίστοιχα, το τότε ισχύον άρθρο 564 ΚΠΔ δεν προέβλεπε δικαίωμα αποζημίωσης για κρατούμενους που οι αντιρρήσεις τους είχαν γίνει δεκτές.

Το Δικαστήριο, ωστόσο, ανέφερε ότι το άρθρο 7 παρ. 4 του Συντάγματος κατοχυρώνει το δικαίωμα αποζημίωσης σε «*όσους καταδικάστηκαν, προφυλακίστηκαν ή με άλλο τρόπο στερήθηκαν άδικα ή παράνομα την προσωπική τους ελευθερία*».

Αποφάνθηκε, επομένως, το Δικαστήριο ότι το ποινικό δικαστήριο, κατά την ερμηνεία του άρθρου 533 ΚΠΔ, υιοθέτησε μια υπερβολικά φορμαλιστική προσέγγιση, μη σύμφωνη με το πνεύμα του άρθρου 5 παρ. 5. Συνεπώς, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρχε στη διάθεση του προσφεύγοντα κάποιο αποτελεσματικό ένδικο μέσο με το οποίο θα μπορούσε να αξιώσει αποζημίωση για την κράτησή του.

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 5

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε στον προσφεύγοντα το ποσό των 8.000 ευρώ για αποζημίωση της ηθικής βλάβης που υπέστη.

► Άρθρο 6 – Δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης

Υπόθεση Παλιούρας κ.α. κατά Ελλάδας (Προσφυγές Νος 51031/16, 51040/16 και 51054/16), απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2024

διαφορά αιτιολογικού και διατακτικού – αντιφατική αιτιολογία απόφασης – αυθαίρετη απόφαση

Τον Ιούλιο του 2015 εκδόθηκαν κατά των προσφευγόντων πρωτόκολλα διοικητικής αποβολής για αυθαίρετη κατάληψη ακινήτων, που είχαν χαρακτηριστεί ως δημόσια. Την ίδια ημερομηνία, εκδόθηκαν πρωτόκολλα καθορισμού αποζημίωσης αυθαίρετης χρήσης των επίμαχων ακινήτων σε βάρος των προσφευγόντων για την περίοδο από 1 Ιανουαρίου 1995 έως 31 Δεκεμβρίου 2014 (για δεκαεννέα έτη), με ποσά ύψους 4.878,75, 1.697,80 και 3.325,80 ευρώ, αντίστοιχα, για κάθε προσφεύγοντα.

Στις 13 Αυγούστου 2015, κάθε προσφεύγων υπέβαλε ανακοπή ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου Καρδίτσας, ζητώντας την ακύρωση ή, εναλλακτικά, την τροποποίηση των πρωτοκόλλων αποζημίωσης. Κατέβαλαν αντίστοιχα ποσά ύψους 975,50, 339,56 και 665,04 ευρώ (που αντιστοιχούσαν στο 20% της καθορισθείσας αποζημίωσης) ως διαδικαστική προϋπόθεση για την εξέταση των ανακοπών τους.

Στις 24 Φεβρουαρίου 2016, το Μονομελές Πρωτοδικείο Καρδίτσας απέρριψε τις ανακοπές με τελεσίδικες αποφάσεις υπ' αριθμ. 35/2016, 36/2016 και 34/2016 αντίστοιχα, επικυρώνοντας τα πρωτόκολλα καθορισμού αποζημίωσης για δεκαεννέα έτη. Το εθνικό δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 2 του Ν. 388/1943, το οποίο προβλέπει την ακύρωση της αποζημίωσης για χρονικό διάστημα που υπερβαίνει τα πέντε έτη από την ημερομηνία έκδοσης των πρωτοκόλλων, ήταν εφαρμοστέο και, συνεπώς, ο καθορισμός αποζημίωσης για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο της πενταετίας ήταν άκυρος, και παρέπεμψε σε σχετική νομολογία του Αρείου Πάγου. Όμως, ενώ στο σκεπτικό του έκρινε ότι δεν μπορούσε να βεβαιωθεί ποσό αποζημίωσης πέραν της πενταετίας, εντούτοις στο διατακτικό των αποφάσεων αποφαινόταν ότι τα προσβαλλόμενα πρωτόκολλα είχαν εκδοθεί νομίμως για δεκαεννέα έτη και τα επικύρωσε για την εν λόγω περίοδο.

Οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης, υποστηρίζοντας ότι υπήρξε παραβίαση του δικαιώματός τους σε δίκαιη δίκη λόγω αντιφατικής αιτιολογίας στις δικαστικές αποφάσεις, καθώς και του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης, καταγγέλλοντας αυθαίρετη και παράλογη αποζημίωση.

Η εναγόμενη Κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι προσφεύγοντες δεν είχαν εξαντλήσει τα εσωτερικά ένδικα μέσα, καθώς θα μπορούσαν να είχαν υποβάλει αίτηση διόρθωσης των αποφάσεων ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου Καρδίτσας, βάσει των άρθρων 315 και 317 ΚΠολΔ. Το άρθρο 315 ΚΠολΔ ορίζει: «*Εάν, λόγω παραδρομής κατά τη σύνταξη της απόφασης, παρεισέφρησαν σε αυτήν γραφικά ή λογιστικά σφάλματα ή αν το διατακτικό της διατυπώθηκε με ελλιπή ή ανακριβή τρόπο, το δικαστήριο που την εξέδωσε μπορεί, εφόσον το ζητήσει κάποιος διάδικος ή και αυτεπαγγέλτως, να τη διορθώσει με νέα απόφαση*».

Τόνισε, επίσης, ότι το εθνικό δικαστήριο, παρότι αναγνώρισε ρητά πως η αποζημίωση για αυθαίρετη χρήση μπορούσε να επιβληθεί μόνο για πέντε έτη σε πρωτοεκδιδόμενα πρωτόκολλα, όπως τα επίμαχα, δεν αποτύπωσε τη γνήσια δικαστική του βούληση και επικύρωσε τα αμφισβητούμενα πρωτόκολλα, κρίνοντας ότι η αποζημίωση ήταν οφειλόμενη για δεκαεννέα έτη. Σημείωσε ότι, από τις αποφάσεις και την επίκληση πάγιας νομολογίας, προέκυπτε ότι η πραγματική πρόθεση του δικαστηρίου ήταν τα πρωτόκολλα να καλύπτουν περίοδο πέντε και όχι δεκαεννέα ετών, όπως εκ παραδρομής συνέβη.

Η εναγόμενη Κυβέρνηση αναγνώρισε, παράλληλα, ότι τα έκτακτα ένδικα μέσα δεν συνιστούν μέσα που απαιτείται να εξαντληθούν κατά την έννοια του άρθρου 35 παρ. 1 της Σύμβασης. Ωστόσο, δεδομένου ότι οι αποφάσεις ήταν τελεσίδικες, το Κράτος δεν είχε άλλον τρόπο να παράσχει αποκατάσταση στους προσφεύγοντες. Το ένδικο βοήθημα του άρθρου 315 του ΚΠολΔ ήταν προσβάσιμο και αποτελεσματικό υπό τις δεδομένες συνθήκες.

Εναλλακτικά, οι προσφεύγοντες θα μπορούσαν να είχαν προσφύγει στο Νομικό Συμβούλιο του Κράτους (ΝΣΚ) για εξωδικαστική αναγνώριση ή διευθέτηση των αξιώσεών τους, μέσω της οποίας το ΝΣΚ είχε τη δυνατότητα να αναγνωρίσει ότι δεν οφείλεται αποζημίωση πέραν της πενταετίας με πράξη (πρακτικό) που είχε την ίδια νομική ισχύ με δικαστική απόφαση. Η εναγόμενη Κυβέρνηση σημείωσε ότι η σχετική αίτηση μπορούσε να υποβληθεί οποτεδήποτε, πριν ή μετά την επιβολή της αποζημίωσης, μέσω μιας απλοποιημένης και ανέξοδης διαδικασίας.

Οι προσφεύγοντες αντέτειναν ότι το άρθρο 315 ΚΠολΔ δεν ήταν εφαρμοστέο στις περιπτώσεις τους, καθώς δεν υπήρχε ασυμφωνία μεταξύ της πρόθεσης του δικαστηρίου και της διατύπωσης του διατακτικού της απόφασης. Σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο και τη νομολογία, η διόρθωση (οποιουδήποτε τμήματος της απόφασης) ήταν δυνατή μόνο εφόσον τηρούνταν η αρχή του δεδικασμένου και εφόσον τα σφάλματα οφείλονταν σε ασυμφωνία μεταξύ αυτού που το δικαστήριο ήθελε να εκφράσει και αυτού που εν τέλει διατυπώθηκε. Συνεπώς, η διόρθωση δεν θα έπρεπε να αφορά την ουσία της υπόθεσης ούτε να τροποποιεί ή να ανακαλεί το περιεχόμενο της απόφασης. Οποιαδήποτε σφάλματα σχετιζόμενα με την εφαρμογή και ερμηνεία του νόμου ή την εκτίμηση των αποδεικτικών στοιχείων μπορούσαν να αμφισβητηθούν μόνο μέσω ενδίκων βοηθημάτων, ενώ η διόρθωση αφορούσε ακούσια σφάλματα που παρεισέφρησαν κατά τη σύνταξη ή απομαγνητοφώνηση μιας απόφασης, ώστε να αποδοθεί στο κείμενο το αληθινό του περιεχόμενο.

Κατά την άποψη των προσφυγόντων, το εθνικό δικαστήριο ορθώς διατύπωσε το νομοθετικό πλαίσιο που όριζε ότι τα πρωτόκολλα αποζημίωσης τα οποία εκδίδονταν για πρώτη φορά δεν μπορούσαν να επικυρωθούν για περίοδο πέραν της πενταετίας. Ισχυρίστηκαν ότι υπήρχε νομικό σφάλμα στις αποφάσεις, καθώς κρίθηκε ότι τα πρωτόκολλα είχαν εκδοθεί νομίμως για περίοδο δεκαεννέα ετών, παρά το γεγονός ότι είχαν εκδοθεί για πρώτη φορά το 2015.

Επιπλέον, υποστήριξαν ότι η προσφυγή στο ΝΣΚ μπορούσε να οδηγήσει μόνο σε μια μη εκτελεστή γνωμοδότηση, η οποία θα υποβαλόταν στο Υπουργείο Οικονομικών για λήψη απόφασης και, ως εκ τούτου, δεν θα τους παρείχε καμία ουσιαστική προοπτική επιτυχίας.

Οι γενικές αρχές σχετικά με τον κανόνα της εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων έχουν συνοψιστεί στην υπόθεση *Vučković και λοιποί κατά Σερβίας*[12]. Επιλεκτικά ή έκτακτα ένδικα μέσα δεν θεωρούνται αποτελεσματικά κατά την έννοια του άρθρου 35 παρ. 1 της Σύμβασης και, συνεπώς, δεν απαιτείται η χρήση τους[13].

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, το Δικαστήριο κρίνει ότι τα ένδικα μέσα που πρότεινε η εναγόμενη Κυβέρνηση, και συγκεκριμένα η αίτηση διόρθωσης και η προσφυγή στο ΝΣΚ, δεν συνιστούν ένδικα μέσα που πρέπει να εξαντληθούν. Επιπλέον, λαμβάνει υπόψη τη νομολογία και τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκόμισαν και τα δύο μέρη, τα οποία δεν είναι πλήρως όμοια με τα παρόντα περιστατικά. Με βάση τα ανωτέρω, το Δικαστήριο απορρίπτει την ένσταση της Κυβέρνησης.

Επί της ουσίας της υπόθεσης, οι προσφεύγοντες τόνισαν ότι η Κυβέρνηση αναγνώρισε πως τα επίμαχα πρωτόκολλα έπρεπε να είχαν ακυρωθεί για την περίοδο πέραν της πενταετίας.

Η εναγόμενη Κυβέρνηση θεώρησε ότι οι δικαστικές αποφάσεις ήταν επαρκώς αιτιολογημένες ως προς τον δημόσιο χαρακτήρα των ακινήτων και την αυθαίρετη κατάληψή τους από τους προσφεύγοντες, καθώς και ως προς τις τιμές μίσθωσης και την ημερομηνία έκδοσης των πρωτοκόλλων αποζημίωσης. Όσον αφορά την περίοδο για την οποία έπρεπε να καθοριστεί η αποζημίωση, το εθνικό δικαστήριο παρέθεσε και ερμήνευσε τη σχετική εφαρμοστέα διάταξη, καταλήγοντας όμως σε ένα προφανώς εσφαλμένο συμπέρασμα, το οποίο, ωστόσο, δεν αλλοίωσε τη δίκαιη διεξαγωγή της διαδικασίας σε τέτοιον βαθμό ώστε να συνιστά παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης.

Οι γενικές αρχές σχετικά με αυθαίρετα ή προδήλως παράλογα πορίσματα των εθνικών δικαστηρίων έχουν συνοψιστεί στη σχετική νομολογία[14] του Δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι το εθνικό δικαστήριο αρχικά έκρινε πως τα πρωτόκολλα αποζημίωσης δεν έπρεπε να επικυρωθούν πέραν της πενταετίας. Στη συνέχεια, όμως, έκρινε ότι τα πρωτόκολλα είχαν εκδοθεί νομίμως για περίοδο δεκαεννέα ετών και απέρριψε τις αιτήσεις των προσφευγόντων, χωρίς να τεκμηριώσει καμία σύνδεση μεταξύ των πραγματικών περιστατικών, του εφαρμοστέου δικαίου και του αποτελέσματος. Η περίοδος των δεκαεννέα ετών, που και τα δύο μέρη αναγνώρισαν ως εσφαλμένη, επαναλήφθηκε επιπλέον στο διατακτικό των αποφάσεων.

Το Δικαστήριο κρίνει ότι η αιτιολογία της απόφασης του εθνικού δικαστηρίου, όπως διαμορφώνεται από τη νομική βάση και σε συνδυασμό με το διατακτικό μέρος, καθιστά την απόφαση ασαφή και αυθαίρετη.

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1.

Αναφορικά με την καταγγελία των προσφευγόντων περί παραβίασης του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, η εναγόμενη Κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι προσφυγές πρέπει να απορριφθούν ως απαράδεκτες λόγω ασήμαντης ζημίας, βάσει του κριτηρίου *de minimis*. Οι προσφεύγοντες διαφώνησαν με την ένσταση της Κυβέρνησης.

Το Δικαστήριο κρίνει ότι δεν είναι απαραίτητο να απαντήσει στην ένσταση της Κυβέρνησης, καθώς, σε κάθε περίπτωση, το συγκεκριμένο μέρος των προσφυγών είναι απαράδεκτο για τους ακόλουθους λόγους.

Η εναγόμενη Κυβέρνηση επισήμανε ότι οι προσφεύγοντες ωφελήθηκαν από τη μακροχρόνια αυθαίρετη χρήση δημόσιας περιουσίας σε τέτοιον βαθμό ώστε να μην υφίσταται καμία οικονομική ή άλλη επίπτωση για αυτούς, οι οποίοι εξακολουθούν να έχουν την υποχρέωση να καταβάλουν ποσά στο Δημόσιο. Κάθε προσφεύγων πλήρωσε μέρος της αποζημίωσης, το οποίο είναι χαμηλότερο από το ποσό που αντιστοιχεί σε περίοδο πέντε ετών. Από το 2016 και έπειτα, δεν τους έχει ζητηθεί να καταβάλουν επιπλέον ποσό, ούτε έχουν βεβαιωθεί οι υπόλοιπες οφειλές προς είσπραξη. Οι προσφεύγοντες δεν στερήθηκαν την περιουσία τους ούτε το δικαίωμά τους στην ειρηνική απόλαυση των αγαθών τους, αλλά, αντιθέτως, έχουν αδικαιολόγητα πλουτίσει εις βάρος του Κράτους.

Οι προσφεύγοντες αντέτειναν ότι, εφόσον τα πρωτόκολ-

12. Προσφυγή No 17153/11 και άλλα, απόφαση της 25ης Μαρτίου 2014 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 69-77.

13. Βλ. ΕΔΔΑ *Šimkus κατά Λιθουανίας* (Προσφυγή No 41788/11), απόφαση της 13ης Ιουνίου 2017, παρ. 33, και ΕΔΔΑ *Γουλανδρής και Βαρδινογιάννη κατά Ελλάδας* (Προσφυγή No 1735/13), απόφαση της 16ης Ιουνίου 2022, παρ. 27.

14. Βλ. ΕΔΔΑ *Bochan κατά Ουκρανίας (αρ. 2)* (Προσφυγή No 22251/08), απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 2015 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 61-62, ΕΔΔΑ *Moreira Ferreira κατά Πορτογαλίας (αρ. 2)* (Προσφυγή No 19867/12), απόφαση της 11ης Ιουλίου 2017 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 83-85, ΕΔΔΑ *Lazarević κατά Βοσνίας και Ερζεγοβίνης* (Προσφυγή No 29422/17), απόφαση της 14ης Ιανουαρίου 2020, παρ. 30.

λα δεν έχουν ανακληθεί, έχουν υποστεί σημαντική ζημία λόγω του συνολικού ποσού αποζημίωσης που τους επιβλήθηκε. Κάθε προσφεύγων πλήρωσε μέρος της αποζημίωσης και το Ελληνικό Δημόσιο έχει το δικαίωμα να ζητήσει την καταβολή του υπολοίπου ποσού με τόκους, δεδομένου ότι οι δικαστικές αποφάσεις είναι τελεσίδικες. Σε απάντηση στον ισχυρισμό της εναγόμενης Κυβέρνησης ότι τα ποσά που έχουν ήδη καταβληθεί υπολείπονται της αποζημίωσης που θα έπρεπε να είχαν πληρώσει για την πενταετή περίοδο, οι αιτούντες υποστήριξαν ότι, ανεξάρτητα από το ζήτημα της χρονικής διάρκειας για την οποία επιβλήθηκε η αποζημίωση, το ποσό της αποζημίωσης υπολογίστηκε εσφαλμένα, καθιστώντας αυθαίρετο και το ποσό που αντιστοιχεί στην πενταετία.

Το Δικαστήριο σημειώνει, αρχικά, ότι ο ισχυρισμός των προσφευγόντων σχετικά με τον τρόπο υπολογισμού της αποζημίωσης δεν υποστηρίζεται από κανένα αποδεικτικό στοιχείο ή εθνική απόφαση. Επιπλέον, θεωρεί ότι τα ποσά που αναφέρονται ανωτέρω (20% της καθορισθείσας αποζημίωσης) καταβλήθηκαν νομίμως από τους προσφεύγοντες ως διαδικαστική προϋπόθεση για την εξέταση της υπόθεσής τους από το δικαστήριο και, σε κάθε περίπτωση, υπολείπονται των ποσών που θα όφειλαν για την πενταετία. Επιπλέον, δεν τους έχει επιβληθεί η καταβολή οποιουδήποτε πρόσθετου ποσού αποζημίωσης και, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς της Κυβέρνησης, οι προσφεύγοντες έχουν τη δυνατότητα να προσαρμόσουν τα ποσά των οφειλών τους, εφόσον αυτά είναι εσφαλμένα.

Συνεπώς, το Δικαστήριο κρίνει, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα διαθέσιμα στοιχεία, ότι οι ισχυρισμοί αυτοί δεν αναδεικνύουν καμία παραβίαση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που κατοχυρώνονται από τη Σύμβαση ή τα Πρωτόκολλά της. Συνεπώς, το μέρος αυτό των προσφυγών είναι προδήλως αβάσιμο και πρέπει να απορριφθεί σύμφωνα με το άρθρο 35 παρ. παρ. 3(α) και 4 της Σύμβασης.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε σε κάθε προσφεύγοντα (ή τους κληρονόμους) το ποσό των 4.000 ευρώ για αποζημίωση της ηθικής βλάβης που υπέστησαν και το ποσό των 1.500 ευρώ συνολικά για δικαστικά έξοδα.

► Άρθρο 8 – Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

Υπόθεση Pasquinelli και λοιποί κατά Αγίου Μαρίνου (Προσφυγή No 24622/22), απόφαση της 29ης Αυγούστου 2024

εμβολιασμός κατά του Covid-19 – εργαζόμενοι στον ιατρικό τομέα και στον τομέα κοινωνικής υγείας

Οι προσφεύγοντες είναι εργαζόμενοι στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης και της κοινωνικής υγείας, απασχολούμενοι από το Ινστιτούτο Κοινωνικής Ασφάλισης («SSI»). Σύμφωνα με το άρθρο 14 του Νόμου 85/2021, ο οποίος υιοθετήθηκε για την αντιμετώπιση της πανδημίας Covid-19, οι προσφεύγοντες, ως υπάλληλοι του Ινστιτούτου Κοινωνικής Ασφάλισης, κλήθηκαν να εμβολιαστούν και εκείνοι αρνήθηκαν. Κατά τον σχετικό νόμο και τις μετέπειτα τροποποιήσεις του, σε περίπτωση άρνησης εμβολιασμού οι αρχές όφειλαν να προσπαθήσουν πρώτα να οργανώσουν την αντίστοιχη υπηρεσία, όπου υπηρετούσαν οι προσφεύγοντες, με τέτοιο τρόπο ώστε να μειωθεί η επαφή τους με τους χρήστες της υπηρεσίας. Οι επιλογές περιλάμβαναν επανακατανομή σε άλλες υπηρεσίες του Ινστιτούτου Κοινωνικής Ασφάλισης, σε άλλες κενές θέσεις του δημόσιου τομέα ή σε κοινωνική εργασία, με καταβολή επιδόματος ύψους το πολύ 600 ευρώ τον μήνα. Εάν οι άλλες επιλογές δεν ήταν εφικτές ή δεν γίνονταν αποδεκτές, μπορούσε να τεθεί ο εργαζόμενος σε προσωρινή αναστολή από την υπηρεσία με καταβολή επιδόματος 600 ευρώ τον μήνα, εφόσον εκτελούσε χρήσιμα για την κοινωνία καθήκοντα, η απουσία των οποίων οδηγούσε στην απώλεια του επιδόματος αυτού. Στους προσφεύγοντες επιβλήθηκαν ένα ή περισσότερα από τα μέτρα αυτά.

Το Συνταγματικό Δικαστήριο, κατόπιν συλλογικής αίτησης που κατατέθηκε, επιβεβαίωσε τη νομιμότητα της προσβαλλόμενης νομοθεσίας και τη συμβατότητά της με το Σύνταγμα του Αγίου Μαρίνου, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τα άλλα διεθνή κείμενα.

Σύμφωνα με τον προσβαλλόμενο νόμο, ο εμβολιασμός δεν ήταν υποχρεωτικός και δεν είχε επιβληθεί καμία υποχρέωση εμβολιασμού στους προσφεύγοντες. Δεν επιβλήθηκαν εκ του νόμου ποινές και η άρνηση εμβολιασμού δεν είχε ως συνέπεια πρόστιμο, διοικητική ή πειθαρχική κύρωση. Επιπλέον, δεν επήλθαν αυτομάτως συνέπειες για τους προσφεύγοντες και το μέτρο περιορίστηκε στους εργαζόμενους στον τομέα της υγείας και της κοινωνικής υγείας. Πράγματι, όπου ήταν εφικτό, το μη εμβολιασμένο προσωπικό σε αυτόν τον τομέα παρέμεινε στις θέσεις του και περιορίστηκε η επαφή του με τους χρήστες της υπηρεσίας. Όπου αυτό δεν ήταν εφικτό, προτάθηκε επανακατανομή σε άλλες υπηρεσίες ή προαιρετική κοινωνική εργασία και, όπου η τελευταία επιλογή απορρίφθηκε, το προσωπικό αυτό τέθηκε σε αναστολή εργασίας χωρίς αποδοχές. Καθένα απ' αυτά τα μέτρα εξατομικεύτηκε και ελήφθη με γνώμονα τις ανάγκες των κρατικών υπηρεσιών και, συνεπώς, δεν μπορούν να θεωρηθούν ως κεκαλυμμένες κυρώσεις. Αντιθέτως, θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι οποιοδήποτε είδος συνέπειας, ανεξαρτήτως της έντασής της και άλλων συναφών παραμέτρων, θα καθιστούσε τον συνιστώμενο εμβολιασμό υποχρεωτικό. Επομένως, ελλείψει αναπόφευκτων και σοβαρών συνεπειών σε εθνικό ή ανά κατηγορία εργαζομένων επίπεδο, δεν μπορούσε να υποστηριχθεί ότι επιβλήθηκε γενική υποχρέωση εμβολιασμού. Δεδομένου ότι η καταγγελία αφορούσε αποκλειστι-

κά τα συγκεκριμένα μέτρα που επιβλήθηκαν στους προσφεύγοντες ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, της επιλογής τους να μην υποβληθούν σε προαιρετικό εμβολιασμό, η υπόθεση μπορεί να διακριθεί από την υπόθεση *Vavřička και άλλοι κατά Τσεχικής Δημοκρατίας*[15].

Η καταγγελία μιας προσφεύγουσας απορρίφθηκε ως απαράδεκτη, εφόσον δεν είχαν επιβληθεί σε αυτήν μέτρα, δεδομένου ότι είχε εμβολιαστεί εθελοντικά. Όσον αφορά τους υπόλοιπους προσφεύγοντες, τα συγκεκριμένα μέτρα που επιβλήθηκαν ήταν αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, της επιλογής τους να μην εμβολιαστούν και άλλων σχετικών παραμέτρων. Ενώ τα προαιρετικά προγράμματα εμβολιασμού δεν συνιστούν από μόνα τους παρέμβαση κατά το άρθρο 8, η απόφαση για το αν θα εμβολιαστεί κανείς ή όχι συνδέεται επαρκώς με την προσωπική αυτονομία του ατόμου ώστε να θεωρηθεί ότι τα μέτρα που εφαρμόστηκαν βασίστηκαν, μεταξύ άλλων, σε λόγους που παραβίαζαν την ελευθερία επιλογής του ατόμου στον τομέα της ιδιωτικής ζωής. Δεδομένου ότι οι βασικοί λόγοι επιβολής του προσβαλλόμενου μέτρου που επηρέαζε την επαγγελματική ζωή συνδέονται, μεταξύ άλλων, με την ιδιωτική ζωή του ατόμου, οι λόγοι αυτοί αρκούν για να καταστήσουν το άρθρο 8 εφαρμοστέο. Συνεπώς, τα μέτρα που καταγγέλθηκαν συνιστούν παρέμβαση στην ιδιωτική ζωή των προσφευγόντων.

Δεν αμφισβητήθηκε η νομιμότητα των μέτρων, η οποία επίσης επιβεβαιώθηκε από το Συνταγματικό Δικαστήριο. Ο στόχος των μέτρων ήταν η προστασία της δημόσιας υγείας και η διασφάλιση επαρκών συνθηκών ασφάλειας στο πλαίσιο μιας πανδημίας που είχε θέσει σε σοβαρό κίνδυνο τον πληθυσμό γενικότερα. Το Δικαστήριο είχε ήδη σημειώσει προηγουμένως ότι η πανδημία Covid-19 μπορούσε να επιφέρει πολύ σοβαρές συνέπειες στην υγεία. Επομένως, δεν υπήρχε καμία αμφιβολία ότι μια σειρά περιοριστικών μέτρων στον τομέα της υγείας, προσαρμοσμένων στη συνεχή εξέλιξη της πανδημίας Covid-19, όπως αυτά στην παρούσα υπόθεση, είχαν ως νόμιμο σκοπό την προστασία της υγείας και των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.

Το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι η πανδημία Covid-19 υπήρξε μια κατάσταση που έπρεπε να χαρακτηριστεί ως «εξαιρετική και απρόβλεπτη συνθήκη». Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έπρεπε να αποφανθεί εάν τα μέτρα που επιβλήθηκαν στους προσφεύγοντες ήταν αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία. Ήταν αδιαμφισβήτητο ότι τα μη εμβολιασμένα άτομα παρέμεναν ευάλωτα στη μόλυνση και ήταν σε θέση να μολύνουν και να μεταδώσουν τον ιό, ο οποίος εξαπλωνόταν ταχέως εκείνη την περίοδο. Έτσι, η διατήρηση προστατευτικών μέτρων για ολόκληρο τον πληθυσμό και ιδιαίτερα για τον ευάλωτο πληθυσμό, που βασιζόταν στις υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής υγείας, εξακολουθούσε να εξυπηρετεί μια επείγουσα κοινωνική ανάγκη την περίοδο που εφαρμόστηκαν τα προσβαλλόμενα μέτρα. Όλα τα προσβαλλόμενα μέτρα ήταν προσωρινά και διήρκεσαν λιγότερο από δύο εβδομάδες έως το πολύ δεκαπέντε μήνες. Στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, τα μέτρα τερματίστηκαν σε λιγότερο από επτά μήνες, διότι οι προσφεύγοντες είτε ανάρρωσαν από τη λοίμωξη Covid-19, είτε εμβολιάστηκαν, είτε μετατέθηκαν μόνιμα, είτε έληξαν οι συμβάσεις εργασίας τους. Δεδομένου ότι ο εμβολιασμός ήταν προαιρετικός, για να επιτευχθεί η σχετική δίκαιη ισορροπία, το εναγόμενο Κράτος έπρεπε να εξισορροπήσει τα οικονομικά συμφέροντα των προσφευγόντων και τα σημαντικά αντικρουόμενα συμφέροντα της κοινότητας στο σύνολό της. Οι προσφεύγοντες υπέστησαν οικονομικές ζημίες που κυμαίνονταν από περίπου 500 ευρώ έως περίπου 16.000 ευρώ (με δύο εξαιρέσεις). Οι προσφεύγοντες, στην πλειοψηφία τους, μετατέθηκαν για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και συνέχισαν να λαμβάνουν αμοιβή για τις υπηρεσίες τους σε άλλη θέση, αν και μερικές φορές χαμηλότερη, και/ή έλαβαν επιδόματα για τις ώρες των κοινωνικά χρήσιμων δραστηριοτήτων που εκτέλεσαν. Εκτός από μία προσφεύγουσα, κανένας από τους προσφεύγοντες που πραγματικά εργάστηκαν για σημαντικό χρονικό διάστημα δεν έχασε περισσότερα από 10.100 ευρώ.

Η πανδημία Covid-19 απαιτούσε προσαρμογή και ειδικά μέτρα για να αντιμετωπιστούν οι επιπτώσεις της και ούτως ή άλλως είχε επιφέρει σημαντικές οικονομικές απώλειες καθώς και αύξηση της ανεργίας. Οι απώλειες αυτές ήταν αναπόφευκτη συνέπεια μιας παγκόσμιας πανδημίας και των εξαιρετικών και απρόβλεπτων συνθηκών στις οποίες βρέθηκαν τα Κράτη. Τα μέτρα που τελικά εφαρμόστηκαν σε καθέναν από τους προσφεύγοντες εξαρτήθηκαν από τις δυνατότητες των υπηρεσιών στις οποίες εργάζονταν, από άλλες ανάγκες του δημόσιου τομέα, καθώς και από τις δικές τους επιλογές. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω και υπενθυμίζοντας ότι, κατά τη θέσπιση νομοθεσίας, τα Κράτη πρέπει καταρχήν να έχουν τη δυνατότητα να καθορίζουν τα μέσα που θεωρούν πιο κατάλληλα για να πετύχουν την εξισορρόπηση των συγκρουόμενων συμφερόντων, η επιλογή του νομοθέτη να εφαρμόσει σταδιακά μια σειρά μέτρων, που σχετίζονται με την εργασία ενός μικρού αριθμού ατόμων απασχολούμενων στον τομέα της υγείας και της κοινωνικής υγείας, με στόχο την προστασία της υγείας του πληθυσμού γενικά και των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων, ήταν δικαιολογημένη και ευλόγως ανάλογη προς τους νόμιμους επιδιωκόμενους στόχους. Συνεπώς, δεν μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το Κράτος είχε υπερβεί το ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας που διαθέτει σε θέματα πολιτικής για την υγειονομική περίθαλψη.

Μη παραβίαση άρθρου 8.

15. Προσφυγή No 47621/13, απόφαση της 8ης Απριλίου 2021 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης.

Υπόθεση Pindo Mulla κατά Ισπανίας (Προσφυγή No 15541/20), απόφαση της 17ης Σεπτεμβρίου 2024 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης

Μάρτυρας του Ιεχωβά – εγχείρηση – μετάγγιση αίματος

Η προσφεύγουσα είναι Μάρτυρας του Ιεχωβά. Το 2017, αφού της συνέστησαν να υποβληθεί σε χειρουργική επέμβαση, καταχώρησε μια εκ των προτέρων οδηγία και με πληρεξούσιο αορίστου διάρκειας δήλωσε την άρνησή της να υποβληθεί σε μετάγγιση αίματος οποιουδήποτε είδους σε οποιαδήποτε ιατρική κατάσταση, ακόμα κι αν η ζωή της βρισκόταν σε κίνδυνο. Ταυτοχρόνως δήλωσε ότι θα δεχόταν οποιαδήποτε ιατρική θεραπεία που δεν περιλάμβανε τη χρήση αίματος. Το 2018 εισήχθη στο τοπικό νοσοκομείο με σοβαρή εσωτερική αιμορραγία. Όταν της συστήθηκε μετάγγιση αίματος, υπέγραψε το έντυπο ενημερωμένης συναίνεσης αρνούμενη μια τέτοια θεραπεία. Ως εκ τούτου, μεταφέρθηκε σε νοσοκομείο στη Μαδρίτη, γνωστό για την παροχή θεραπειών που δεν περιλάμβαναν μεταγγίσεις αίματος. Λόγω της σοβαρότητας της κατάστασής της, οι γιατροί του νοσοκομείου στη Μαδρίτη υπέβαλαν επείγον αίτημα μέσω φαξ στον αρμόδιο δικαστή για οδηγίες σχετικά με το τι να κάνουν όταν εκείνη θα έφτανε. Ανέφεραν ότι ήταν Μάρτυρας του Ιεχωβά, ότι είχε εκφράσει προφορικά την άρνησή της για κάθε είδους θεραπεία και ότι η κατάστασή της θα ήταν πολύ ασταθής κατά την άφιξή της. Ο δικαστής, ο οποίος δεν γνώριζε την ταυτότητα της προσφεύγουσας ούτε τις ακριβείς επιθυμίες της, ενέκρινε όλες τις ιατρικές ή χειρουργικές διαδικασίες που ήταν απαραίτητες για να σωθεί η ζωή της και η σωματική της ακεραιότητα. Αντιμετωπίζοντας την κατάσταση ως επείγον περιστατικό, το νοσοκομείο δεν ακολούθησε το συνηθισμένο πρωτόκολλο συναίνεσης. Η χειρουργική επέμβαση πραγματοποιήθηκε και χορηγήθηκαν στην προσφεύγουσα μεταγγίσεις ερυθρών αιμοσφαιρίων: δεν ενημερώθηκε για την απόφαση ή για την προγραμματισμένη ιατρική παρέμβαση. Η απόφαση του εν υπηρεσία δικαστή επικυρώθηκε με δικαστική απόφαση και η επόμενη αίτησή της (amparo) απορρίφθηκε ως απαράδεκτη από το Συνταγματικό Δικαστήριο.

Στις 4 Ιουλίου 2023, Τμήμα του Δικαστηρίου παρέπεμψε την υπόθεση ενώπιον του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης.

Στην παρούσα υπόθεση, η προσφεύγουσα επικαλέστηκε δύο διακριτά δικαιώματα, ήτοι το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και το δικαίωμα στην ελευθερία της συνείδησης και της θρησκείας, τα οποία ήταν στενά συνδεδεμένα: οι επιθυμίες της προσφεύγουσας σχετικά με τη θεραπεία της ασθένειάς της είχαν τις ρίζες τους στην αφοσίωσή της στη σχετική διδασκαλία της θρησκευτικής της κοινότητας. Καθώς το κύριο ζήτημα αφορούσε κυρίως την αυτονομία του ασθενούς και την αυτοδιάθεση σε σχέση με την ιατρική περίθαλψη, η υπόθεση εξετάστηκε υπό την πτυχή της «ιδιωτικής ζωής» του άρθρου 8, ερμηνευμένου και εφαρμοσμένου υπό το πρίσμα του άρθρου 9 της Σύμβασης.

Η παρούσα υπόθεση διέφερε από προηγούμενες υποθέσεις που επίσης αφορούσαν ζητήματα σεβασμού της προσωπικής αυτονομίας και άρνησης ιατρικής θεραπείας. Καθώς η προσφεύγουσα επιθυμούσε να θεραπευτεί από την ασθένειά της και ήταν έτοιμη να δεχτεί κάθε κατάλληλη θεραπεία υπό τον όρο της άρνησής της για μετάγγιση αίματος, η υπόθεση έπρεπε να διακριθεί από εκείνες που αφορούσαν την επιθυμία ενός ατόμου να θέσει τέλος στη ζωή του. Παρόλα αυτά, οι γενικές αρχές που διατυπώθηκαν στις αποφάσεις ορισμένων από αυτές τις υποθέσεις δεν στερούνταν σημασίας για την παρούσα υπόθεση. Η υπόθεση διέφερε επίσης από εκείνες που αφορούσαν διαφωνίες σχετικά με τη θεραπεία ενός παιδιού ή τον τερματισμό θεραπείας υποστήριξης ζωής παιδιού, όπου το κύριο ζήτημα ήταν η διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού-ασθενούς. Δεδομένου του πλαισίου του δημόσιου συστήματος υγειονομικής περίθαλψης, διέφερε από υποθέσεις που αφορούσαν τη θεραπεία ατόμων στερούμενων της ελευθερίας τους και που, συνεπώς, βρίσκονταν υπό τον έλεγχο και την ευθύνη του Κράτους, είτε στο πλαίσιο του ποινικού δικαίου είτε στο πλαίσιο της ψυχικής υγείας. Επιπλέον, η άρνηση της προσφεύγουσας να υποβληθεί σε μετάγγιση αίματος δεν ενείχε κανέναν άμεσο κίνδυνο για την υγεία τρίτων.

Τέλος, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη τους σχετικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου που ισχύουν στις σχέσεις μεταξύ των μερών, ιδίως τις σχετικές διατάξεις της Σύμβασης του Οβιέδο του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως αυτή κυρώθηκε από το εναγόμενο Κράτος.

Οι γιατροί του νοσοκομείου στη Μαδρίτη είχαν εκτιμήσει ότι η προσφεύγουσα θα βρισκόταν κατά την άφιξή της σε επείγουσα, απειλητική για τη ζωή της κατάσταση και ότι, για να επιβιώσει, θα χρειαζόταν χειρουργική επέμβαση, για την οποία ήταν πιθανό να απαιτηθούν μεταγγίσεις αίματος. Προς τούτο, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι δεν ήταν αρμοδιότητά του να θέσει υπό αμφισβήτηση την αξιολόγηση της υγείας της προσφεύγουσας από τους ιατρούς ή τις αποφάσεις τους σχετικά με τη θεραπεία που έπρεπε να της παρασχεθεί· στην πραγματικότητα, η προσφεύγουσα δεν είχε αμφισβητήσει την ορθότητα αυτών των αξιολογήσεων ή αποφάσεων ενώπιον οποιουδήποτε εθνικού δικαστηρίου. Η παρέμβαση στην παρούσα υπόθεση, όπως υποστηρίχθηκε σε εθνικό επίπεδο, ήταν η απόφαση του αρμόδιου δικαστή, μια απόφαση που έπρεπε να εξεταστεί στο νομικό και πραγματικό πλαίσιο εντός του οποίου ελήφθη. Επιπλέον, δεδομένης της σημασίας των διαδικαστικών εγγυήσεων του άρθρου 8, το Δικαστήριο εξέτασε τον τρόπο με τον οποίο κινήθηκε, διεξήχθη και ελέγχθηκε η διαδικασία λήψης αποφάσεων, προκειμένου να διαπιστώσει εάν ο τρόπος με τον οποίο λειτούργησε στην προκειμένη πε-

ρίπτωση είχε επιδείξει επαρκή σεβασμό στην αυτονομία της προσφεύγουσας.

Το Δικαστήριο, στη συνέχεια, διαπίστωσε ότι η παρέμβαση ήταν σύμφωνη προς την εθνική νομοθεσία και επιδίωκε ως σκοπό «την προστασία της υγείας».

Στη συνέχεια, εξέτασε εάν ήταν απαραίτητη. Όπως είχε δηλώσει προηγουμένως το Δικαστήριο, η ελευθερία αποδοχής ή άρνησης συγκεκριμένης ιατρικής θεραπείας είναι ζωτικής σημασίας για την αυτοδιάθεση και την προσωπική αυτονομία. Ένας ικανός, ενήλικος ασθενής είναι ελεύθερος να αποφασίσει για τη χειρουργική επέμβαση ή την ιατρική θεραπεία, συμπεριλαμβανομένης της μετάγγισης αίματος. Εφόσον δεν υπήρχε ανάγκη προστασίας τρίτων, το Κράτος οφείλει να απέχει από την παρέμβαση στην ελευθερία του ατόμου να αποφασίζει σε ζητήματα υγειονομικής περίθαλψης. Δεδομένου ότι είχε αξιολογηθεί ότι η προσφεύγουσα αντιμετώπιζε άμεσο κίνδυνο για τη ζωή της, έπρεπε επίσης να ληφθούν υπόψη οι αρχές που το Δικαστήριο είχε συναγάγει από το άρθρο 2 σχετικά με τη θετική υποχρέωση των Κρατών να διασφαλίζουν την προστασία των ασθενών. Παράλληλη υποχρέωση είχε συναχθεί ότι πηγάζει από το άρθρο 8 όσον αφορά τη σωματική ακεραιότητα των ασθενών.

Επιπλέον, το Δικαστήριο τόνισε την αναγκαιότητα ύπαρξης ισχυρών νομικών και θεσμικών εγγυήσεων στη σχετική διαδικασία λήψης αποφάσεων, ώστε να διασφαλίζεται ότι μια τέτοιας σημασίας απόφαση είναι ρητή, σαφής, ελεύθερη και βασισμένη σε ενημερωμένη συναίνεση. Το άτομο πρέπει να έχει πλήρη συνείδηση των συνεπειών του αιτήματός του και να προστατεύεται από πιέσεις και καταχρήσεις.

Το Δικαστήριο δεν είχε ακόμη την ευκαιρία να εξετάσει πώς, σε μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης, η αυτονομία του ασθενούς μπορεί να συμφιλιωθεί με το δικαίωμά του στη ζωή. Από αυτή την άποψη, επιβεβαίωσε τη θέση που έχει ήδη διαμορφώσει στη νομολογία του σχετικά με την αυτονομία των ασθενών, δηλαδή ότι, στο πλαίσιο της συνήθους ιατρικής περίθαλψης, προκύπτει, σύμφωνα με το άρθρο 8, ότι ένας ικανός, ενήλικος ασθενής έχει το δικαίωμα να αρνηθεί ελεύθερα και συνειδητά μια ιατρική θεραπεία, ανεξαρτήτως των πολύ σοβαρών, ακόμη και θανατηφόρων, συνεπειών που μπορεί να έχει μια τέτοια απόφαση. Αποτελεί θεμελιώδη κανόνα στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης ότι το δικαίωμα του ασθενούς να παρέχει ή να αποσύρει τη συναίνεσή του για θεραπεία πρέπει να γίνεται σεβαστό. Ωστόσο, το δικαίωμα αυτό δεν μπορεί να ερμηνεύεται ως απόλυτο. Το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής, το οποίο αποτελεί ένα ευρύτερο δικαίωμα που περιλαμβάνει την αυτονομία του ασθενούς, είναι ένα δικαίωμα που υπόκειται σε περιορισμούς και, επομένως, η άσκηση οποιασδήποτε πτυχής του μπορεί να περιοριστεί σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 2 της Σύμβασης.

Σε μια κατάσταση όπου ένα άτομο αντιμετωπίζει πραγματικό και άμεσο κίνδυνο, το δικαίωμα στη ζωή βάσει του άρθρου 2 είναι επίσης σε ισχύ, παράλληλα με το δικαίωμα του ατόμου να αποφασίζει αυτόνομα σχετικά με την ιατρική του θεραπεία. Το Κράτος έχει υποχρέωση να διασφαλίσει εξίσου τον σεβασμό και των δύο αυτών δικαιωμάτων.

Το Δικαστήριο σημείωσε ότι, ενώ το δημόσιο συμφέρον για τη διατήρηση της ζωής ή της υγείας ενός ασθενούς οφείλει να υποχωρεί μπροστά στο δικαίωμα του ασθενούς να καθορίζει την πορεία της ζωής του, η εξακρίβωση της γνησιότητας της άρνησης ιατρικής θεραπείας αποτελεί ένα θεμιτό ζήτημα, δεδομένου ότι η υγεία του ασθενούς, και ενδεχομένως η ίδια του η ζωή, διακυβεύεται. Πρέπει να διασφαλιστεί ότι, σε μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης, η απόφαση άρνησης σωτήριας θεραπείας έχει ληφθεί ελεύθερα και αυτόνομα από ένα άτομο με τη δικαιοπρακτική ικανότητα να αποφασίζει, το οποίο έχει πλήρη συνείδηση των συνεπειών της απόφασής του. Πρέπει, επίσης, να διασφαλιστεί ότι η απόφαση αυτή – η οποία πρέπει να είναι γνωστή στο ιατρικό προσωπικό – εφαρμόζεται στις συγκεκριμένες περιστάσεις, με την έννοια ότι είναι σαφής, συγκεκριμένη και ξεκάθαρη ως προς την άρνηση της θεραπείας και ότι εκφράζει την τρέχουσα βούληση του ασθενούς επί του ζητήματος.

Ακολούθως, όπου σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης υπάρχουν εύλογες αμφιβολίες για την απόφαση του ατόμου σε κάποιο από τα βασικά αυτά σημεία, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι παραβιάστηκε η προσωπική του αυτονομία, αν δεχόταν επείγουσα, σωτήρια για τη ζωή, θεραπεία. Αυτή η θέση είναι απόλυτα σύμφωνη με το άρθρο 8 της Σύμβασης του Οβιέδο. Επίσης, προκύπτει ότι θα πρέπει να καταβάλλονται εύλογες προσπάθειες για να ξεκαθαρίσουν οι αμφιβολίες ή η αβεβαιότητα που περιβάλλει την άρνηση της θεραπείας. Όπως είχε παρατηρήσει το Δικαστήριο προηγουμένως, αν και όχι στο ίδιο πλαίσιο, οι επιθυμίες του ασθενούς πρέπει να θεωρούνται υψίστης σημασίας. Το τι συνιστά «εύλογη προσπάθεια» θα εξαρτηθεί αναγκαστικά από τις περιστάσεις της υπόθεσης και ενδέχεται να επηρεαστεί από το περιεχόμενο του εθνικού νομικού πλαισίου. Όπου, παρά τις εύλογες προσπάθειες, ο ιατρός – ή το δικαστήριο, ανάλογα με την περίπτωση – δεν μπορεί να διαπιστώσει, στον βαθμό που απαιτείται, ότι η βούληση του ασθενούς είναι πράγματι να αρνηθεί τη σωτήρια ιατρική θεραπεία, η υποχρέωση προστασίας της ζωής του ασθενούς με την παροχή απαραίτητης φροντίδας θα πρέπει να υπερισχύει.

Τα σχετικά διεθνή κείμενα (ιδίως η Σύμβαση του Οβιέδο) αντικατοπτρίζουν τόσο την πολυπλοκότητα όσο και την ευαισθησία που σχετίζεται με την εισαγωγή και λειτουργία ενός συστήματος προηγμένων ιατρικών κατευθυντήριων οδηγιών. Ενώ τα κύρια όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης είχαν λάβει θέση υπέρ τέτοιων οδηγιών, σχετικά με τη διατήρηση της μη δεσμευτικής φύσης τους, η θέση

αυτή προέβλεπε για τα Κράτη σημαντική διακριτική ευχέρεια όσον αφορά την κατάσταση και τις μεθόδους εφαρμογής αυτών των εργαλείων. Όπως διαπιστώθηκε από τη συγκριτική μελέτη που ολοκληρώθηκε για την υπόθεση, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης είχε υιοθετήσει συγκεκριμένες διατάξεις και ρυθμίσεις για τις προηγμένες ιατρικές κατευθυντήριες οδηγίες, ή για το πώς να λαμβάνονται υπόψη οι επιθυμίες που είχαν εκφραστεί προηγουμένως, δεν το είχε πράξει με ομοιόμορφο τρόπο. Επομένως, φαινόταν ότι υπήρχε ποικιλία πρακτικών στην Ευρώπη όσον αφορά τις μεθόδους συμφιλίωσης, όσο το δυνατόν περισσότερο, του δικαιώματος στη ζωή και του δικαιώματος σεβασμού της αυτονομίας του ασθενούς, λαμβάνοντας υπόψη τις επιθυμίες που είχαν εκφραστεί προηγουμένως. Το Δικαστήριο θεώρησε έτσι ότι τόσο η αρχή της απόδοσης δεσμευτικής νομικής ισχύος στις προηγμένες ιατρικές κατευθυντήριες οδηγίες, όσο και οι σχετικές τυπικές και πρακτικές μέθοδοι, ανήκαν στη διακριτική ευχέρεια των Συμβαλλομένων Κρατών.

Στην υπόθεση *Reyes Jimenez κατά Ισπανίας*[16], το Δικαστήριο εξέτασε ήδη τις διατάξεις του σχετικού εσωτερικού δικαίου που ρυθμίζουν την παροχή συναίνεσης και παρατήρησε ότι αυτές ήταν πλήρως συμβατές με τις αντίστοιχες διατάξεις της Σύμβασης του Οβιέδο. Το εσωτερικό ρυθμιστικό πλαίσιο σχετικά με τις προηγμένες ιατρικές κατευθυντήριες οδηγίες φαινόταν να είναι καλά αναπτυγμένο και καθοδηγούνταν από τις σχετικές διατάξεις και αρχές της παραπάνω Σύμβασης σχετικά με την αυτονομία του ασθενούς. Αποτελούσε μια συνετή εξισορρόπηση από τον νομοθέτη μεταξύ των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ασθενών, των αντίστοιχων υποχρεώσεων του Κράτους και σημαντικών δημοσίων συμφερόντων. Υπήρχαν επίσης σημαντικές ομοιότητες μεταξύ της νομολογίας του Δικαστηρίου και αυτής του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ισπανίας, ιδίως στην αναγνώριση του δικαιώματος ενός ασθενούς με δικαιοπρακτική ικανότητα να απορρίψει μια μορφή ιατρικής θεραπείας, ακόμα και όταν αυτή είναι πιθανό να οδηγήσει σε θανατηφόρο αποτέλεσμα. Εξάλλου, η νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ισπανίας επιβεβαίωσε την ανάγκη δικαιολόγησης της χορήγησης ιατρικής θεραπείας παρά τη θέληση του ασθενούς, με αναφορά στις αρχές της αναγκαιότητας, της αναλογικότητας και του σεβασμού στην ουσία της αυτονομίας του ασθενούς.

Επιπλέον, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η απαίτηση, η άρνηση της ιατρικής θεραπείας να δίδεται εγγράφως, δεν ήταν κατ' αρχήν ασύμβατη με το άρθρο 8, το οποίο δεν προβλέπει καμία συγκεκριμένη μορφή συναίνεσης.

Το εναγόμενο Κράτος είχε επιλέξει να προσδώσει δεσμευτική ισχύ στις προηγμένες ιατρικές κατευθυντήριες οδηγίες και είχε λάβει συγκεκριμένα πρακτικά μέτρα για να διασφαλίσει ότι οι οδηγίες που δίνονταν από τους ασθενείς ήταν γνωστές και ακολουθούνταν στο σύστημα υγειονομικής περίθαλψης σε όλη την εθνική επικράτεια. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, όταν ένα τέτοιο σύστημα είχε τεθεί σε εφαρμογή (που αποτελούσε επιλογή εντός του περιθωρίου διακριτικής ευχέρειας του Κράτους) και βασίστηκαν σε αυτό οι ασθενείς που το είχαν χρησιμοποιήσει σωστά, ήταν σημαντικό να λειτουργεί αποτελεσματικά για την επίτευξη του σκοπού του.

Το κύριο χαρακτηριστικό της παρούσας υπόθεσης ήταν η εμπλοκή του δικαστή υπηρεσίας, μια συνήθης πρακτική του νοσοκομείου στη Μαδρίτη όταν φρόντιζε ασθενείς που αρνούνταν μετάγγιση αίματος. Το Δικαστήριο είχε αναγνωρίσει τον σημαντικό ρόλο που μπορεί να διαδραματίσουν τα δικαστήρια στην επίλυση διαφορών ή στη νομική καθοδήγηση σχετικά με ιατρικές θεραπείες. Ωστόσο, τα οφέλη της λήψης δικαστικής απόφασης σε ευαίσθητα θέματα που προκύπτουν υπό δύσκολες περιστάσεις θα εξαρτώνται αναγκαστικά από τις πληροφορίες που παρέχονταν ή που μπορούσαν να ληφθούν από αυτόν που θα λάμβανε την απόφαση.

Η αίτηση των ιατρών προς τον δικαστή υπηρεσίας περιείχε περιορισμένες, αλλά και ανακριβείς πληροφορίες, καθώς ανέφερε ότι η προσφεύγουσα είχε απορρίψει «όλους τους τύπους θεραπείας» και ότι η άρνησή της ήταν προφορική. Αυτό έδινε την εντύπωση – και έτσι είχε κατανοηθεί από τον δικαστή υπηρεσίας – ότι η άρνηση της προσφεύγουσας ήταν μόνο προφορική. Στην αξιολόγηση της κατάστασης, οι δύο αξιωματούχοι που ήρθαν σε επαφή με τον δικαστή υπηρεσίας, δηλαδή ο ιατροδικαστής και ο εισαγγελέας, ξεκίνησαν με την προδιάθεση ότι αυτό ήταν το γεγονός. Η έλλειψη βασικών πληροφοριών σχετικά με την αναφορά των επιθυμιών της προσφεύγουσας, οι οποίες είχαν καταγραφεί σε διάφορες μορφές και σε διάφορους χρόνους εγγράφως, ήταν καθοριστικής σημασίας στη λήψη απόφασης σχετικά με τη φροντίδα της προσφεύγουσας. Σε ένα σύστημα στο οποίο η άρνηση της ιατρικής θεραπείας έπρεπε να εκφράζεται εγγράφως, η έλλειψη αυτή ήταν σημαντική. Δεδομένου ότι ούτε η προσφεύγουσα ούτε κανείς άλλος σχετιζόμενος με αυτήν δεν είχε γνώση της απόφασης του δικαστή υπηρεσίας, δεν ήταν δυνατόν, ακόμη και θεωρητικά, να διορθωθεί αυτή η παράλειψη.

Λαμβάνοντας υπόψη τις περιστάσεις και τον βαθμό κατεπείγοντος, η πρακτική δυνατότητα να εμπλακεί η προσφεύγουσα στο κρίσιμο στάδιο της διαδικασίας – τη διαδικασία ενώπιον του δικαστή υπηρεσίας – ήταν σημαντικά μειωμένη. Είχε επίσης περιορίσει σοβαρά τις δυνατότητες του δικαστή υπηρεσίας να διεξάγει περαιτέρω έρευνες σχετικά με τα γεγονότα της κατάστασης. Αυτό καθιστούσε ακόμη πιο σημαντικό το να παρασχεθεί στον λαμβάνοντα την απόφαση μια επαρκής ενημέρωση για

16. Προσφυγή No 57020/18, απόφαση της 8ης Μαρτίου 2022.

τα πραγματικά περιστατικά για τη λήψη μιας απόφασης, η οποία, σε κάθε περίπτωση, είχε εξαιρετικά σοβαρές συνέπειες για την προσφεύγουσα.

Επιπλέον, το ζήτημα που τέθηκε ήταν το δικαίωμα του ασθενούς με δικαιοπρακτική ικανότητα να αποφασίζει αυτόνομα για την υγειονομική του περίθαλψη. Αυτό προφανώς περιλάμβανε την ελευθερία να αλλάξει την απόφασή του, όπως και να τη διατηρήσει. Το ερώτημα αν η προσφεύγουσα είχε την ικανότητα να το πράξει ήταν κρίσιμο, δεδομένου ότι υπήρχε κατευθυντήρια οδηγία η οποία διασφάλιζε ότι η άρνησή της για μετάγγιση αίματος θα παρέμενε σε ισχύ στην περίπτωση που δεν θα ήταν σε θέση να λάβει μια τέτοια απόφαση τη δεδομένη χρονική στιγμή, σύμφωνα με το ισπανικό δίκαιο. Ωστόσο, το συγκεκριμένο ζήτημα δεν τέθηκε στον δικαστή εξαρχής. Αν και ο ιατροδικαστής το ανέφερε κατά την εξέταση της αίτησης, δεν αντιμετωπίστηκε ρητά στην απόφαση. Αντίθετα, απαντήθηκε εμμέσως αρνητικά μέσω της εξουσιοδότησης που δόθηκε για την άμεση εκτέλεση της απαραίτητης θεραπείας, χωρίς να χρειάζεται η λήψη συναίνεσης. Το Δικαστήριο παρατήρησε επιπλέον ότι δεν είχε γίνει καμία αναφορά στη διασφάλιση της εθνικής νομοθεσίας για περιπτώσεις όπου η συναίνεση του ασθενούς δεν μπορεί να ληφθεί, δηλαδή στη δυνατότητα διαβούλευσης, εφόσον το επιτρέπουν οι συνθήκες, με συγγενείς ή με άτομα που έχουν πραγματικούς δεσμούς με τον ασθενή. Ούτε είχε ληφθεί κάποιο τέτοιο μέτρο μετά από την κοινοποίηση της απόφασης στο νοσοκομείο.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι οποιαδήποτε αξιολόγηση της απόφασης πρέπει να συνεκτιμά τα εγγενή της διαδικασίας όρια και τον κατεπείγοντα χαρακτήρα υπό τον οποίο έπρεπε να διεξαχθεί, το Δικαστήριο έκρινε ότι υπό τις περιστάσεις δεν ήταν εφικτή μια εκτενής νομική αιτιολόγηση. Υπό το πρίσμα της Σύμβασης και των εφαρμοστέων αρχών, η αιτιολογία της απόφασης είχε σαφώς αναφερθεί στη σημασία της προστασίας του δικαιώματος στη ζωή, ενώ η σημασία του σεβασμού του δικαιώματος του ασθενούς να αποφασίζει αυτόνομα για την ιατρική του περίθαλψη είχε ληφθεί υπόψη σε μικρότερο βαθμό. Λόγω των θανατηφόρων συνεπειών που θα επέρχονταν εάν η θεραπεία δεν εφαρμοζόταν, είχε δοθεί εξουσιοδότηση ανεπιφύλακτα ώστε να παρασχεθεί στην προσφεύγουσα οποιαδήποτε θεραπεία ήταν αναγκαία για να σωθεί. Ουσιαστικά, η απόφαση είχε μεταφέρει την εξουσία λήψης απόφασης, από τη στιγμή της έκδοσής της, από την προσφεύγουσα στους ιατρούς. Οι επακόλουθες διαδικασίες δεν είχαν αντιμετωπίσει επαρκώς τα προαναφερθέντα ζητήματα.

Το Δικαστήριο αναγνώρισε πλήρως ότι οι ενέργειες του προσωπικού και των δύο νοσοκομείων την επίμαχη ημέρα είχαν καθοδηγηθεί από την υπέρτατη μέριμνα για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής περίθαλψης μιας ασθενούς που βρισκόταν υπό τη φροντίδα τους, σύμφωνα με τον θεμελιώδη κανόνα του ιατρικού επαγγέλματος. Δεν αμφισβήτησε τις εκτιμήσεις τους σχετικά με τη σοβαρότητα της κατάστασης της προσφεύγουσας εκείνη τη στιγμή, την επείγουσα ανάγκη να της παρασχεθεί θεραπεία, τις διαθέσιμες ιατρικές επιλογές υπό τις δεδομένες περιστάσεις ή το γεγονός ότι η ζωή της προσφεύγουσας σώθηκε εκείνη την ημέρα. Ωστόσο, δεν θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το εθνικό νομικό σύστημα είχε ανταποκριθεί επαρκώς στην καταγγελία της προσφεύγουσας ότι οι επιθυμίες της είχαν εσφαλμένα παραβλεφθεί. Οι διαπιστωθείσες ελλείψεις υποδείκνυαν ότι η επίμαχη παρέμβαση ήταν αποτέλεσμα μιας διαδικασίας λήψης αποφάσεων, η οποία, όπως εφαρμόστηκε στην παρούσα υπόθεση, δεν είχε αποδώσει τον απαιτούμενο σεβασμό στην αυτονομία της προσφεύγουσας, όπως αυτή προστατεύεται από το άρθρο 8. Αυτή την αυτονομία επιθυμούσε να ασκήσει προκειμένου να ακολουθήσει μια σημαντική διδασκαλία της θρησκείας της.

Παραβίαση άρθρου 8.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε στην προσφεύγουσας το ποσό των 12.000 ευρώ ως αποζημίωση για την ηθική βλάβη που υπέστη.

► Άρθρο 10 – Ελευθερία έκφρασης

Υπόθεση Κανέλλης και άλλοι κατά Ελλάδας (Προσφυγές Νος 82623/17 και 83043/17), απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2024

αγωγή – συκοφαντική δυσφήμιση – άρθρο – πολιτικός

Οι προσφεύγοντες εργάζονται ως διευθυντής, δημοσιογράφος και εκδότης, αντίστοιχα, στο περιοδικό «The Athens Review of Books». Εναντίον του περιοδικού, ο πολιτικός Νίκος Κοτζιάς άσκησε αγωγή συκοφαντικής δυσφήμισης εξαιτίας ενός άρθρου που τον χαρακτήριζε «Γκαουλάιτερ του Σταλινισμού» και υποστήριζε ότι ήταν ένθερμος υποστηρικτής του καθεστώτος Χόνεκερ στην Ανατολική Γερμανία.

Ο Κοτζιάς δικαιώθηκε στα ελληνικά δικαστήρια, με τον Άρειο Πάγο να επιβεβαιώνει ότι οι ισχυρισμοί ήταν αναληθείς και προσβλητικοί. Οι συντελεστές του περιοδικού καταδικάστηκαν σε καταβολή 10.000 ευρώ. Οι προσφεύγοντες προσέφυγαν στο Δικαστήριο, υποστηρίζοντας ότι η καταδίκη τους παραβίαζε την ελευθερία της έκφρασης. Στην υπόθεση άσκησε, σύμφωνα με το άρθρο 36 της Σύμβασης, παρέμβαση ο Νίκος Κοτζιάς.

Οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν είχαν εφαρμόσει τα κριτήρια που έχουν καθοριστεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου και δεν είχαν λάβει υπόψη ότι το άρθρο αναφερόταν σε πολιτικό πρόσωπο, αφορούσε ζήτημα πολιτικού ενδιαφέροντος και ότι οι εκφράσεις που χρησιμοποιήθηκαν, ακόμη και αν ήταν σκλη-

ρές, αποτελούσαν αξιολογικές κρίσεις βασισμένες σε γεγονότα σχετικά με τη θέση και τις απόψεις του κ. Κοτζιά. Ο μόνος ισχυρισμός που αποδείχθηκε ανακριβής ήταν ότι ο κ. Κοτζιάς είχε σπουδάσει στην Ανατολική Γερμανία. Αυτό, ωστόσο, δεν συνιστούσε δυσφήμιση και είχε αναφερθεί στο παρελθόν σε άλλα μέσα ενημέρωσης. Ως εκ τούτου, οι προσφεύγοντες είχαν ενεργήσει καλή τη πίστει.

Ο κ. Κοτζιάς, ως παρεμβαίνων, επικεντρώθηκε κυρίως στο παραδεκτό των αιτήσεων. Επιπλέον, υποστήριξε ότι οι εκφράσεις που χρησιμοποιήθηκαν και ο ισχυρισμός ότι είχε σπουδάσει στην Ανατολική Γερμανία με την «ευγενική βοήθεια» ενός πολιτικού κόμματος συνιστούσαν δυσφήμιση βασισμένη σε ψευδείς ειδήσεις. Οι προσφεύγοντες είχαν εσκεμμένα χρησιμοποιήσει ψευδή στοιχεία και υποτιμητικούς όρους, όπως «Gauleiter», που ουσιαστικά σημαίνει Ναζιστής διοικητής. Μάλιστα, κατά την περίοδο 1942-43, ο Gauleiter της Κρακοβίας είχε σφαγιάσει μέλη της οικογένειας της μητέρας του. Κατά την άποψή του, τα ελληνικά δικαστήρια είχαν εξετάσει όλα τα ουσιώδη στοιχεία και είχαν καταλήξει στο σωστό συμπέρασμα, καθώς οι προσφεύγοντες δεν είχαν ενεργήσει καλή τη πίστει, δεν είχαν παράσχει ακριβείς πληροφορίες και είχαν ξεπεράσει κάθε όριο κριτικής.

Δεν αμφισβητείται μεταξύ των διαδίκων ότι οι αστικές διαδικασίες για δυσφήμιση, τις οποίες καταγγέλλουν οι προσφεύγοντες, συνιστούσαν παρέμβαση στο δικαίωμά τους στην ελευθερία της έκφρασης, ότι ήταν «προβλεπόμενες από τον νόμο» και ότι επιδίωκαν τον θεμιτό σκοπό της «προστασίας της φήμης των άλλων». Απομένει να διαπιστωθεί εάν ήταν «αναγκαίες σε μια δημοκρατική κοινωνία»[17].

Το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα επιβεβαιώσει[18] τις γενικές αρχές που αφορούν την αναγκαιότητα οποιασδήποτε παρέμβασης στην ελευθερία της έκφρασης σε μια δημοκρατική κοινωνία. Στη νομολογία του[19], το Δικαστήριο έχει επίσης προσδιορίσει έναν αριθμό σχετικών κριτηρίων όταν το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης σταθμίζεται έναντι του δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής.

Εφαρμόζοντας τις αρχές αυτές στις περιστάσεις της παρούσας υπόθεσης, το Δικαστήριο σημειώνει εκ προοιμίου ότι οι δηλώσεις του τέταρτου προσφεύγοντος ήταν τέτοιες που θα μπορούσαν να βλάψουν τη φήμη του κ. Κοτζιά και ότι, ως εκ τούτου, ήταν επαρκώς σοβαρές ώστε να ενεργοποιήσουν την προστασία που παρέχεται από το άρθρο 8 της Σύμβασης.

Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι το επίμαχο άρθρο αφορούσε την επιλογή του κεντρικού αμφιθεάτρου του Παλαιού Κοινοβουλίου ως τόπου παρουσίασης ενός βιβλίου του κ. Κοτζιά, με θέμα σχετικό με την ελληνική πολιτική, το οποίο αφορούσε ζήτημα δημοσίου ενδιαφέροντος. Συνεπώς, το άρθρο αυτό απολαμβάνει υψηλού επιπέδου προστασίας βάσει του άρθρου 10, με τις αρχές να διαθέτουν ιδιαίτερα περιορισμένο περιθώριο διακριτικής ευχέρειας[20]. Επιπλέον, ο κ. Κοτζιάς είναι Έλληνας πολιτικός και πανεπιστημιακός καθηγητής. Το Δικαστήριο, επομένως, αποδέχεται ότι ήταν ένα «δημόσιο πρόσωπο» για τους σκοπούς της νομολογίας[21] του Δικαστηρίου και, συνεπώς, ότι όφειλε να επιδεικνύει μεγαλύτερο βαθμό ανεκτικότητας στην κριτική και τον δημόσιο έλεγχο.

Την ίδια στιγμή, το άρθρο 10 της Σύμβασης δεν εγγυάται απολύτως απεριόριστη ελευθερία έκφρασης, ακόμη και σε περιπτώσεις δημοσιογραφικής κάλυψης ζητημάτων σοβαρού δημόσιου ενδιαφέροντος και πολιτικών προσώπων. Σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου, η άσκηση της ελευθερίας αυτής συνεπάγεται «καθήκοντα και ευθύνες», τα οποία αποκτούν ιδιαίτερη σημασία όταν, όπως στην παρούσα υπόθεση, τίθεται ζήτημα προσβολής της φήμης συγκεκριμένων ατόμων και υπονόμευσης των «δικαιωμάτων των άλλων». Λόγω αυτών των «καθηκόντων και ευθυνών» που ενυπάρχουν στην άσκηση της ελευθερίας της έκφρασης, η προστασία που παρέχει το άρθρο 10 στους δημοσιογράφους, κατά την αναφορά τους σε θέματα γενικού ενδιαφέροντος, υπόκειται στον όρο αυτοί να δρουν με καλή πίστη, ώστε να παρέχουν ακριβείς και αξιόπιστες πληροφορίες, σύμφωνα με τους κανόνες δεοντολογίας της δημοσιογραφίας[22]. Πράγματι, σε περιπτώσεις όπου, αφενός, διατυπώνεται ένας ισχυρισμός ως γεγονός χωρίς να προσκομίζεται επαρκής απόδειξη για την υποστήριξή του και, αφετέρου, ο δημοσιογράφος ασχολείται με ζήτημα αμιγώς δημόσιου ενδιαφέροντος, η επαλήθευση του εάν ο δημοσιογράφος ενήργησε επαγγελματικά και με καλή πίστη καθίσταται ουσιώδης[23].

17. Βλ. ΕΔΔΑ *Satakunnan Markkinapörssi Oy και Satamedia Oy κατά Φινλανδίας* (Προσφυγή No 931/12), απόφαση της 27ης Ιουνίου 2017, παρ. 160.

18. Βλ. ΕΔΔΑ *Baka κατά Ουγγαρίας* (Προσφυγή No 20261/12), απόφαση της 23ης Ιουνίου 2016 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, *Bédat κατά Ελβετίας* (Προσφυγή No 56925/08), απόφαση της 29ης Μαρτίου 2016.

19. Βλ. ΕΔΔΑ *Axel Springer AG κατά Γερμανίας* (Προσφυγή No 39954/08), απόφαση της 7ης Φεβρουαρίου 2012 και *Von Hannover κατά Γερμανίας* (Προσφυγές Nos 40660/08 και 60641/08), απόφαση της 7ης Φεβρουαρίου 2012.

20. Βλ. ΕΔΔΑ *Morice κατά Γαλλίας* (Προσφυγή No 29369/10), απόφαση της 23ης Απριλίου 2015 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 125.

21. Βλ. ΕΔΔΑ *Couderc και Hachette Filipacchi Associés κατά Γαλλίας* (Προσφυγή No 40454/07), απόφαση της 10ης Νοεμβρίου 2015 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 117-123.

22. Βλ. ΕΔΔΑ *Rumyana Ivanova κατά Βουλγαρίας* (Προσφυγή No 36207/03), απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 2008, παρ. 61 και *Europapress Holding d.o.o. κατά Κροατίας* (Προσφυγή No 25333/06), απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 2009, παρ. 58.

23. Βλ. ΕΔΔΑ *Ivanovic and Doo Daily Press κατά Μαυροβουνίου* (Προ-

Το Δικαστήριο σημειώνει καταρχάς ότι οι εθνικές διαδικασίες ήταν αστικές και όχι ποινικές. Επιπλέον, από τις αποφάσεις τους προκύπτει ότι τα εθνικά δικαστήρια αναγνώρισαν πλήρως ότι η παρούσα υπόθεση αφορούσε μια σύγκρουση μεταξύ του δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης και της προστασίας της φήμης ή των δικαιωμάτων των άλλων, την οποία επιδίωξαν να επιλύσουν σταθμίζοντας τους σχετικούς παράγοντες. Στο σκεπτικό τους, τα εθνικά δικαστήρια εξισορρόπησαν τα αντικρουόμενα δικαιώματα και έκριναν ότι ήταν απαραίτητο να περιοριστεί η ελευθερία της έκφρασης των προσφευγόντων, προκειμένου να προστατευθεί η φήμη του κ. Κοτζιά.

Όσον αφορά την ταξινόμηση των επίμαχων δηλώσεων, δηλαδή «Γκαουλάιτερ του Σταλινισμού», «θαυμαστής και υποστηρικτής του καθεστώτος Χόνεκερ», «μεταλλαγμένος κήρυκας του Χόνεκερ», τον ισχυρισμό ότι ο κ. Κοτζιάς είχε σπουδάσει στην Ανατολική Γερμανία και την άποψη ότι πολλοί από όσους κατείχαν θέσεις στα λιμάνια έπρεπε να ήταν οπαδοί του, το εφετείο θεώρησε αυτές τις φράσεις ως δηλώσεις γεγονότων. Ο Άρειος Πάγος αργότερα έκρινε ότι η πρώτη και η τρίτη φράση συνιστούσαν αξιολογικές κρίσεις και ταξινόμησε τη δεύτερη τόσο ως αξιολογική κρίση όσο και ως δήλωση γεγονότος. Οι υπόλοιπες φράσεις θεωρήθηκαν δηλώσεις γεγονότος. Το Δικαστήριο δεν βλέπει λόγο να αποκλίνει από αυτή την αιτιολογημένη εκτίμηση.

Το Δικαστήριο θεωρεί ότι φράσεις όπως «Γκαουλάιτερ του Σταλινισμού», «θαυμαστής και υποστηρικτής του καθεστώτος Χόνεκερ» και «μεταλλαγμένος κήρυκας του Χόνεκερ» συνιστούν αξιολογικές κρίσεις, για τις οποίες το κρίσιμο ερώτημα είναι εάν υπήρχε επαρκής πραγματική βάση. Η νομολογία[24] του Δικαστηρίου είναι σαφής: όσο πιο σοβαρός είναι ο ισχυρισμός, τόσο πιο ισχυρή πρέπει να είναι η πραγματική του βάση. Οι καταγγελίες στην παρούσα υπόθεση ήταν αρκετά σοβαρές, καθώς ο κ. Κοτζιάς παρουσιαζόταν ως υποστηρικτής και θαυμαστής του καθεστώτος Χόνεκερ, το οποίο ήταν γνωστό για τις ακραίες μεθόδους του, ιδίως σε σχέση με τους πολιτικούς του αντιπάλους. Ωστόσο, δεν υπάρχει τίποτα στον φάκελο της υπόθεσης που να δείχνει ότι οι προσφεύγοντες στην παρούσα υπόθεση επιδίωξαν να επαληθεύσουν την αλήθεια ή την αξιοπιστία αυτών των ισχυρισμών σε υψηλό επίπεδο. Συγκεκριμένα, στο επίμαχο άρθρο, ο τέταρτος προσφεύγων συνέδεσε αυτές τις αξιολογικές κρίσεις με ορισμένα γεγονότα, δηλαδή με το γεγονός ότι ο κ. Κοτζιάς είχε σπουδάσει στην Ανατολική Γερμανία με τη βοήθεια του Κομμουνιστικού Κόμματος κατά τη διάρκεια του καθεστώτος Χόνεκερ και ότι πολλοί από τους ανθρώπους που κατείχαν θέσεις στα λιμάνια έπρεπε να ήταν οπαδοί του. Ωστόσο, όπως υπογράμμισε ο Άρειος Πάγος, τα γεγονότα αυτά αποδείχθηκαν αναληθή. Παρόλο που οι προσφεύγοντες προσκόμισαν κάποια έγγραφα στις εθνικές διαδικασίες για να αποδείξουν ότι ο κ. Κοτζιάς ήταν θαυμαστής του σοσιαλισμού και είχε εκφράσει θετικές απόψεις για την Ανατολική Γερμανία, εντούτοις κανένα από αυτά δεν απέδειξε ότι υποστήριζε ή θαύμαζε το καθεστώς Χόνεκερ. Ο πραγματικός ισχυρισμός ότι είχε σπουδάσει στην Ανατολική Γερμανία με τη βοήθεια του Κομμουνιστικού Κόμματος αποδείχθηκε αναληθής, καθώς ο κ. Κοτζιάς είχε σπουδάσει στη Δυτική Γερμανία, χωρίς να υπάρχουν αποδείξεις ότι είχε λάβει οικονομική ή άλλη υποστήριξη από το Κομμουνιστικό Κόμμα. Τέλος, δεν υπήρξε καμία απόδειξη ότι «πολλοί από τους ανθρώπους που κατείχαν θέσεις στα λιμάνια» ήταν μαθητές ή οπαδοί του κ. Κοτζιά.

Συμπερασματικά, τα εθνικά δικαστήρια έκριναν ότι οι δηλώσεις γεγονότος ήταν αναληθείς, καθώς οι προσφεύγοντες δεν παρείχαν επαρκείς αποδείξεις, και ότι οι αξιολογικές κρίσεις ήταν υπερβολικές λόγω της πλήρους έλλειψης πραγματικής βάσης που να τις στηρίζει. Κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι προσφεύγοντες είχαν σκοπίμως προσβάλει τον κ. Κοτζιά, παρουσιάζοντάς τον ως υποστηρικτή του καθεστώτος Χόνεκερ και, ως εκ τούτου, ως φανατικό άτομο με ακραίες απόψεις και ολοκληρωτικές ιδέες. Αυτό συνιστούσε συκοφαντική δυσφήμηση και ήταν ικανό να πλήξει τη φήμη του κ. Κοτζιά, όπως κατέληξαν τα εθνικά δικαστήρια. Το Δικαστήριο συμφωνεί με την εκτίμηση των εθνικών δικαστηρίων ότι στην παρούσα υπόθεση υπήρξε υπέρβαση των ορίων της υπεύθυνης δημοσιογραφίας[25].

Επιπλέον, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι οι προσφεύγοντες κρίθηκαν από τα πολιτικά δικαστήρια ότι έφεραν ευθύνη και τους επιβλήθηκε η καταβολή 10.000 ευρώ ως χρηματική ικανοποίηση για ηθική βλάβη, καθώς και 800 ευρώ για τα έξοδα και τις δαπάνες του ενάγοντος. Το Δικαστήριο αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο γεγονός ότι η αποζημίωση επιδικάστηκε εις ολόκληρον στους προσφεύγοντες. Δεν υποστηρίχθηκε ούτε αποδείχθηκε ότι η επιδίκαση αυτού του ποσού θα είχε σοβαρό αντίκτυπο στην οικονομική κατάσταση των προσφευγόντων. Συνεπώς, το Δικαστήριο θεωρεί ότι το ποσό της αποζημίωσης ήταν εύλογο και αναλογικό σε σχέση με τη βλάβη που υπέστη η φήμη του ενάγοντος.

Συνεπώς, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι σε εθνικό επίπεδο επετεύχθη μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ των συγκρουόμενων δικαιωμάτων στην υπό κρίση υπόθεση και ότι τα εθνικά δικαστήρια παρείχαν επαρκείς και συναφείς λόγους για να αιτιολογήσουν την αναγκαιότητα του περιορισμού στην ελευθερία της έκφρασης των προσφευγόντων.

σφυγή No 24387/10), απόφαση της 5ης Ιουνίου 2018, παρ. 66.

24. Βλ. ΕΔΔΑ *Pedersen και Baadsgaard κατά Δανίας* (Προσφυγή No 49017/99), απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2004 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 66.

25. Βλ. ΕΔΔΑ *Θωμαΐδης κατά Ελλάδας* (Προσφυγή No 28345/16), απόφαση της 7ης Μαΐου 2024, παρ. 36.

Δεν διακρίνει κάποιον ισχυρό λόγο ώστε να υποκαταστήσει την κρίση των εθνικών δικαστηρίων ή να αναιρέσει την εξισορρόπηση που έκαναν.

Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή ως προδήλως αβάσιμη.

► Άρθρο 1 Πρώτου Πρωτοκόλλου – Προστασία ιδιοκτησίας

Υπόθεση British Airways PLC κατά Σερβίας (Προσφυγή No 76581/16), απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2024

αεροπορικό δυστύχημα – αποζημίωση

Στις 10 Σεπτεμβρίου 1976, ένα αεροσκάφος που εκμεταλλευόταν η προσφεύγουσα εταιρεία συγκρούστηκε στον αέρα με άλλο αεροσκάφος της Adria Airways. Και οι 176 επιβαίνοντες στα δύο αεροσκάφη σκοτώθηκαν. Αργότερα διαπιστώθηκε ότι η σύγκρουση οφειλόταν σε σφάλμα των ελεγκτών εναέριας κυκλοφορίας στο Ζάγκρεμπ, την πρωτεύουσα της τότε Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Κροατίας, μίας από τις έξι συνιστώσες δημοκρατίες της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας.

Στις 9 Σεπτεμβρίου 1979, η προσφεύγουσα εταιρεία κατέθεσε στο Εμπορικό Δικαστήριο του Βελιγραδίου αγωγή αποζημίωσης κατά της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Κροατίας. Μια ασφαλιστική εταιρεία, η Dunav Insurance, κατέθεσε αγωγή αποζημίωσης εκ μέρους της Adria Airways. Το δικαστήριο ανέβαλε την εκδίκαση της υπόθεσης της προσφεύγουσας εταιρείας αρκετές φορές, εν αναμονή της επίλυσης θεμάτων διαδοχής που προέκυψαν από τη διάλυση, το 1991, της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Κροατίας και αργότερα από τη διάλυση της Ένωσης Κρατών Σερβίας και Μαυροβουνίου, το 2006. Συγκεκριμένα, η διαδικασία ανεστάλη από τις 20 Οκτωβρίου 1995 έως τις 2 Ιουνίου 2004, από τις 4 Ιουλίου έως τις 30 Νοεμβρίου 2006, και από τις 15 Οκτωβρίου 2007 έως τις 16 Ιουλίου 2009.

Στις 18 Οκτωβρίου 2000, το Εμπορικό Δικαστήριο του Βελιγραδίου έκανε δεκτή την αγωγή αποζημίωσης της Dunav Insurance, επιδικάζοντας τόκους και δικαστικά έξοδα. Η σχετική απόφαση επικυρώθηκε από το Εφετείο Εμπορικών Υποθέσεων και το Ανώτατο Δικαστήριο της Σερβίας. Το αντίδικο μέρος ήταν η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, ως ο μοναδικός νομικός διάδοχος της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Κροατίας.

Στις 16 Ιουνίου 2011, το Εμπορικό Δικαστήριο του Βελιγραδίου έκανε δεκτή την αγωγή της προσφεύγουσας εταιρείας, επιδικάζοντας αποζημίωση, τόκους από τις 9 Σεπτεμβρίου 1979 και δικαστικά έξοδα, τα οποία θα έπρεπε να καταβάλει η Σερβία, καθώς το δικαστήριο τη θεώρησε νομικό διάδοχο της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Κροατίας. Η κυβέρνηση άσκησε έφεση.

Στις 24 Οκτωβρίου 2011, το Εφετείο Εμπορικών Υποθέσεων επικύρωσε την απόφαση της 16ης Ιουνίου 2011 ως προς το σκέλος της αποζημίωσης, αλλά αναπροσάρμοσε τους τόκους, υπολογίζοντάς τους από την ημερομηνία της απόφασης του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου. Και τα δύο μέρη ζήτησαν την αναίρεση της απόφασης.

Στις 8 Νοεμβρίου 2012, το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της Δημοκρατίας της Σερβίας έκρινε απαράδεκτη *ratione valoris* (λόγω χρηματικού ύψους) την αναίρεση που υπέβαλε η προσφεύγουσα εταιρεία, επικαλούμενο τη νομοθετική διάταξη που απαιτούσε το διεκδικούμενο ποσό να υπερβαίνει την αντιστοιχία των 300.000 ευρώ. Ωστόσο, εξέτασε επί της ουσίας την αναίρεση του εναγόμενου Κράτους και αποφάνθηκε ότι η Σερβία θα μπορούσε να θεωρηθεί υπεύθυνη για τις αξιώσεις αποζημίωσης της προσφεύγουσας εταιρείας μόνο κατά ποσοστό 35,77%, σύμφωνα με τη Συμφωνία για τα Ζητήματα Διαδοχής, η οποία τέθηκε σε ισχύ στις 2 Ιουνίου 2004 (έγινε αναφορά στο Παράρτημα C, Άρθρο 5[C], στο Παράρτημα F, Άρθρο 1[F]), και στο άρθρο 2 του Νόμου περί κύρωσης της Συμφωνίας μεταξύ της Δημοκρατίας της Σερβίας και της Δημοκρατίας του Μαυροβουνίου για τη ρύθμιση της συμμετοχής σε διεθνείς χρηματοοικονομικούς οργανισμούς και τη διανομή χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων και υποχρεώσεων του 2006, μειώνοντας έτσι τα ποσά που επιδικάστηκαν στην προσφεύγουσα εταιρεία.

Στις 30 Ιουλίου 2013, η προσφεύγουσα εταιρεία προσέφυγε στο Συνταγματικό Δικαστήριο της Σερβίας, ισχυριζόμενη παραβίαση των συνταγματικών της δικαιωμάτων: 1) στη διεξαγωγή δίκης εντός εύλογου χρονικού διαστήματος, 2) σε δίκαιη δίκη, 3) σε αποζημίωση, 4) στην προστασία της περιουσίας, και 5) στην ίση προστασία των δικαιωμάτων και την απαγόρευση των διακρίσεων.

Στις 3 Ιουνίου 2016, το Συνταγματικό Δικαστήριο της Σερβίας αναγνώρισε την παραβίαση του δικαιώματος της προσφεύγουσας εταιρείας για διεξαγωγή δίκης εντός εύλογου χρονικού διαστήματος, απορρίπτοντας τους υπόλοιπους ισχυρισμούς.

Επικαλούμενη το άρθρο 6 παρ. 1 και το άρθρο 14 της Σύμβασης, το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 1 και το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθμ. 12, η προσφεύγουσα εταιρεία παραπονέθηκε ότι δεν μπόρεσε να λάβει πλήρη αποζημίωση για τις ζημίες. Υποστήριξε ότι οι αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων, που εν μέρει έκαναν δεκτές τις αξιώσεις αποζημίωσης, ήταν αυθαίρετες, ανεπαρκώς αιτιολογημένες και εισήγαγαν διακρίσεις.

Οι σχετικές διατάξεις του διεθνούς δικαίου και της πρακτικής σχετικά με τη διαδοχή Κρατών μετά από τη διάλυση της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιου-

γκοσλαβίας και, ειδικότερα, της Συμφωνίας για τα Ζητήματα Διαδοχής αναφέρονται στην υπόθεση *Ališić και λοιποί κατά Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, Κροατίας, Σερβίας, Σλοβενίας και πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας*[26].

Η προσφεύγουσα εταιρεία κατήγγειλε παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης αναφορικά με τη μη λήψη πλήρους αποζημίωσης για τις ζημίες που ισχυρίζεται ότι υπέστη.

Αναφορικά με την ένσταση της Κυβέρνησης περί ελλείψεως δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου *ratione temporis*, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η προσφεύγουσα εταιρεία δεν παραπονέθηκε για τη ζημία που υπέστη η περιουσία της λόγω της εναέριας σύγκρουσης, η οποία αναμφίβολα αποτελεί στιγμιαία πράξη που συνέβη πριν από την κύρωση της Σύμβασης από τη Σερβία στις 3 Μαρτίου 2004 και, ως εκ τούτου, βρίσκεται εκτός της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου *ratione temporis*. Η προσφυγή αφορά την αποτυχία του Κράτους να καταβάλει πλήρη αποζημίωση για τη ζημία που η προσφεύγουσα εταιρεία ισχυρίζεται ότι υπέστη, μια κατάσταση που επιλύθηκε τελικά από τα σερβικά δικαστήρια το 2016. Η αποτυχία αυτή εμπίπτει στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου *ratione temporis* μετά από την κύρωση της Σύμβασης από τη Σερβία. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο θα εξετάσει την προσφυγή της προσφεύγουσας εταιρείας μόνο αναφορικά με τα γεγονότα που έλαβαν χώρα από τις 3 Μαρτίου 2004 και μετά. Επιπλέον, για λόγους κατανόησης του γενικού πλαισίου και εξετάζοντας την κατάσταση στο σύνολό της, θα λάβει υπόψη του κάθε σχετικό γεγονός που προηγήθηκε της ημερομηνίας αυτής. Η ένσταση της Κυβέρνησης, επομένως, απορρίφθηκε από το Δικαστήριο.

Η εναγόμενη Κυβέρνηση ανέφερε ότι η προσφεύγουσα εταιρεία δεν μπορούσε να έχει εύλογη προσδοκία ότι η αξίωση αποζημίωσής της θα γινόταν αποδεκτή στο σύνολό της. Το υπεύθυνο για τη ζημία που υπέστη η προσφεύγουσα εταιρεία Κράτος, δηλαδή η Σοσιαλιστική Ομοσπονδία Σερβίας και Μαυροβουνίου, είχε πάψει να υφίσταται και η Σερβία δεν ήταν το μόνο διάδοχο Κράτος που προέκυψε μετά τη διάλυση της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας Σερβίας και Μαυροβουνίου. Η προσφεύγουσα εταιρεία δεν μπορούσε να προσδοκά ότι η Σερβία θα καταβάλει το πλήρες ποσό αποζημίωσης για τη ζημία που προκλήθηκε από τις αρχές του προκάτοχου Κράτους.

Οι γενικές αρχές που εφαρμόζονται στην παρούσα προσφυγή έχουν συνοψιστεί, μεταξύ άλλων, στις υποθέσεις *Centro Europa 7 S.r.l. και Di Stefano κατά Ιταλίας*[27] και *Anheuser-Busch Inc. κατά Πορτογαλίας*[28].

Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει[29] επίσης ότι η Σύμβαση δεν επιβάλλει καμία συγκεκριμένη υποχρέωση στα Συμβαλλόμενα Κράτη να παρέχουν αποκατάσταση για βλάβες ή ζημίες που προκλήθηκαν πριν από την κύρωση της Σύμβασης. Το ίδιο ενδεχομένως ισχύει και για τις ρυθμίσεις αποκατάστασης ή αποζημίωσης που έχουν θεσπιστεί με προγενέστερη νομοθεσία πριν από την κύρωση, εφόσον αυτή η νομοθεσία παρέμεινε σε ισχύ μετά την κύρωση του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης[30].

Η παρούσα υπόθεση πρέπει να διακριθεί από παλαιότερες υποθέσεις[31] στις οποίες το Δικαστήριο εξέτασε την αποτυχία των εν λόγω εναγόμενων Κρατών να αναγνωρίσουν ή να καταβάλουν τα χρέη τους. Στην παρούσα υπόθεση, τα εθνικά δικαστήρια αναγνώρισαν ρητά τις αξιώσεις της προσφεύγουσας εταιρείας και τις ικανοποίησαν εν μέρει, με βάση το μερίδιο που αναλογούσε στη Σερβία σύμφωνα με τη Συμφωνία Διαδοχής που υπεγράφη από τα διάδοχα Κράτη μετά τη διάλυση της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας Σερβίας και Μαυροβουνίου. Στο Δικαστήριο, η προσφεύγουσα εταιρεία υποστήριξε ότι δικαιούται πλήρη αποζημίωση για τη ζημία που προκλήθηκε από το ατύχημα που αποδόθηκε στους ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας Σερβίας και Μαυροβουνίου. Επομένως, το Δικαστήριο πρέπει να εξετάσει αν οι προσδοκίες της προσφεύγουσας εταιρείας να λάβει πλήρη αποζημίωση μετά τη διάλυση της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας Σερβίας και Μαυροβουνίου ήταν ευλόγως δικαιολογημένες.

Το Δικαστήριο απαντά αρνητικά σε αυτή την ερώτηση. Σημειώνει ότι οι διαδικασίες στην υπόθεση της προσφεύγουσας εταιρείας είχαν ξεκινήσει κατά της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας Σερβίας και Μαυροβουνίου, της οποίας η διάλυση το 1991 άφησε αναπάντητα νομικά ζητήματα, συμπεριλαμβανομένης της κατανομής των χρεών και της ευθύνης της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας Σερβίας και Μαυροβουνίου. Μετά από τη Συμφωνία Διαδοχής του 2004, η οποία ρύθμισε το ζήτημα της ευθύνης μεταξύ των διαδόχων Κρατών, οι διαδικασίες συνεχίστηκαν κατά της Σερβίας, η οποία ήταν η μόνη εναγόμενη πλευρά. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, θα έπρεπε να ήταν γνωστό στην προσφεύγουσα εταιρεία ότι τα σερβικά δικαστήρια ήταν αρμόδια να αποφασίσουν για την υπόθεσή της μόνο στον βαθμό που αφορούσε την ευθύνη της Σερβίας. Επι-

26. Προσφυγή No 60642/08, απόφαση της 16ης Ιουλίου 2014, παρ. 59-67.

27. Προσφυγή No 38433/09, απόφαση της 7ης Ιουνίου 2012 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 171-173.

28. Προσφυγή No 73049/01, απόφαση της 11ης Ιανουαρίου 2007 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 63-65.

29. Βλ. ΕΔΔΑ *Kopecký κατά Σλοβακίας* (Προσφυγή No 44912/98), απόφαση της 28ης Σεπτεμβρίου 2004, παρ. 38.

30. Βλ. ΕΔΔΑ *Văleanu και άλλοι κατά Ρουμανίας* (Προσφυγή No 59012/17), απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2022, παρ. 35.

31. Βλ. ΕΔΔΑ *Ališić και λοιποί κατά Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, Κροατίας, Σερβίας, Σλοβενίας και πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας*, υπόθεση *Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão και άλλοι κατά Πορτογαλίας* (Προσφυγές Νος 29813/96 και 30229/96), απόφαση της 10ης Απριλίου 2001, παρ. 43.

πλέον, η προσφεύγουσα εταιρεία δεν επικαλέστηκε καμία νομική διάταξη του σερβικού ή διεθνούς δικαίου που να δικαιολογεί την προσδοκία της να της επιδικαστεί η πλήρης αποζημίωση που είχε καταθέσει αρχικά κατά της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας Σερβίας και Μαυροβουνίου. Ούτε απέδειξε ότι η Σερβία είχε αποδεχθεί οικειοθελώς την κοινή και αλληλέγγυα ευθύνη για την αδικοπραξία που αποδόθηκε στη Σοσιαλιστική Ομοσπονδία Σερβίας και Μαυροβουνίου. Αντίθετα, το Δικαστήριο σημειώνει ότι, όπως υπογράμμισε το Ανώτατο Δικαστήριο της Σερβίας, η Σερβία ήταν μόνο ένα από τα έξι διάδοχα Κράτη της πλέον διαλυμένης Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας Σερβίας και Μαυροβουνίου. Όσον αφορά τα περιουσιακά στοιχεία της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας Σερβίας και Μαυροβουνίου, τα διάδοχα Κράτη καθόρισαν τα μερίδιά τους στη Συμφωνία Διαδοχής που υπέγραψαν. Χρησιμοποίησαν τον ίδιο κανόνα όταν καθόριζαν την αντίστοιχη ευθύνη τους, με το κάθε Κράτος να αναλαμβάνει μερίδιο των χρεών της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας Σερβίας και Μαυροβουνίου. Στην παρούσα περίπτωση, τα εθνικά δικαστήρια δεν έκαναν τίποτα περισσότερο από το να ερμηνεύσουν και να εφαρμόσουν τη Συμφωνία Διαδοχής, όσον αφορά τη Σερβία, ως την μόνη εναγόμενη πλευρά, και η προσφεύγουσα εταιρεία δεν εισέφερε τίποτα που να δείχνει ότι μια τέτοια ερμηνεία ήταν αντίθετη με οποιαδήποτε εδραιωμένη εθνική πρακτική. Τα δικαστήρια έκριναν τη Σερβία υπεύθυνη για τις αδικοπραξίες της και ικανοποίησαν εν μέρει τις αξιώσεις της προσφεύγουσας εταιρείας, σύμφωνα με το «δίκαιο μερίδιο» της Σερβίας προς τις ενοχικές υποχρεώσεις της πρώην Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας Σερβίας και Μαυροβουνίου, όπως καθορίζεται στην εφαρμοστέα ρύθμιση.

Τέλος, το Δικαστήριο κρίνει ως αβάσιμο τον ισχυρισμό της προσφεύγουσας εταιρείας ότι η ασφαλιστική εταιρεία Dunav είχε λάβει πλήρη αποζημίωση το 2003. Το γεγονός αυτό προηγήθηκε της Συμφωνίας Διαδοχής και της προσχώρησης της Σερβίας στη Σύμβαση το 2004 και δεν επηρεάζει την παραπάνω διαπίστωση.

Συνεπώς, το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η προσφεύγουσα εταιρεία δεν μπορούσε να έχει «εύλογη προσδοκία» να της επιδικαστεί από τα αστικά δικαστήρια πλήρης αποζημίωση για τη ζημία που υπέστη από τη Σερβία και ότι η αξίωσή της, στο μέρος που αφορά το ποσό της αποζημίωσης που ισχυρίζεται ότι δικαιούνταν, δεν συνιστούσε «περιουσία» κατά την έννοια του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης.

Συνάγεται από τα παραπάνω ότι, στον βαθμό που η προσφυγή αυτή αφορά την άρνηση των εθνικών αρχών να ικανοποιήσουν πλήρως τις αξιώσεις της προσφεύγουσας εταιρείας, είναι απαράδεκτη *ratione materiae* και πρέπει να απορριφθεί.

Απαράδεκτη η προσφυγή.

Υπόθεση A.L. και E.J. κατά Γαλλίας (Προσφυγές Nος 44715/20 και 47930/21), απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 2024

ανάκτηση δεδομένων χρηστών εφαρμογής – Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας

Οι προσφεύγοντες είναι δύο Βρετανοί υπήκοοι που κρατούνται σε φυλακή στο Ηνωμένο Βασίλειο. Κατηγορήθηκαν για τη χρήση του EncroChat σε ποινικές διαδικασίες εναντίον τους σε αυτό το Κράτος. Το EncroChat ήταν ένα εργαλείο κρυπτογραφημένων τηλεπικοινωνιών για κινητά τηλέφωνα που λειτουργούσε ως κλειστό δίκτυο και είχε διανεμηθεί κρυφά από το 2016 έως το 2020.

Οι προσφυγές τους αφορούν την απομακρυσμένη ανάκτηση δεδομένων χρηστών του EncroChat από τις γαλλικές αρχές από την 1η Απριλίου έως τις 2 Ιουνίου 2020 στο πλαίσιο ερευνών που είχαν ξεκινήσει στη Γαλλία και τη μεταφορά των δεδομένων που αφορούσαν άτομα που χρησιμοποίησαν το EncroChat στο Ηνωμένο Βασίλειο προς τις βρετανικές αρχές επιβολής του νόμου, κατόπιν Ευρωπαϊκής Εντολής Έρευνας (ΕΙΟ) που εκδόθηκε από το Ηνωμένο Βασίλειο στις 11 Μαρτίου 2020. Οι προσφεύγοντες δεν έκαναν χρήση κανενός ενδίκου μέσου στα γαλλικά δικαστήρια.

Το Δικαστήριο εξέτασε εάν η Γαλλία είχε δικαιοδοσία. Τα αμφισβητούμενα δεδομένα είχαν ανακτηθεί μέσω μιας απομακρυσμένης παραβίασης δεδομένων που διεξήχθη στο πλαίσιο ερευνών που είχαν ανατεθεί σε γαλλικούς ανακριτές που ενεργούσαν υπό την εξουσία Γάλλων δικαστών και εισαγγελέων. Οι επιχειρήσεις ανάκτησης είχαν πραγματοποιηθεί από τη γαλλική επικράτεια και η παραβίαση είχε εκκινήσει από διακομιστή που βρισκόταν εκεί. Η πράξη της ανάκτησης, επομένως, αποδόθηκε στη Γαλλία. Το γεγονός ότι η επιχείρηση ανάκτησης είχε παράξει μέρος των αποτελεσμάτων της εκτός της γαλλικής επικράτειας, επιτρέποντας την απομακρυσμένη πρόσβαση σε δεδομένα από κινητά τηλέφωνα που βρίσκονταν στο εξωτερικό, δεν επηρέασε τη διαπίστωση αυτή. Τα δεδομένα που αφορούσαν τους χρήστες του EncroChat που βρίσκονταν στο Ηνωμένο Βασίλειο είχαν συλλεχθεί από τους γαλλικούς ανακριτές πριν από τη μεταφορά τους στην Εθνική Υπηρεσία Εγκλήματος του Ηνωμένου Βασιλείου, σύμφωνα με τις οδηγίες Γάλλου εισαγγελέα κατ' εφαρμογή Ευρωπαϊκής Εντολής Έρευνας (ΕΙΟ). Δεν υποβλήθηκε κανένας ισχυρισμός ότι τα ανακτηθέντα δεδομένα είχαν αποθηκευτεί εκτός Γαλλίας. Οι ανακριτές είχαν καταφέρει να εκτελέσουν την Εντολή Έρευνας του Ηνωμένου Βασιλείου ενεργώντας από την έδρα τους στη Γαλλία. Συνεπώς, τα δεδομένα είχαν επίσης αποθηκευτεί και κοινοποιηθεί από τη γαλλική επικράτεια. Τα ανακτηθέντα δεδομένα αφορούσαν χρήστες του EncroChat και ήταν τέτοια ώστε να επιτρέπουν την ταυτοποίηση αυτών των χρηστών. Επομένως, το γεγονός ότι οι χρήστες του

EncroChat που βρίσκονταν στο Ηνωμένο Βασίλειο ταυτοποιήθηκαν μόνο μετά από την εκτέλεση της Εντολής Έρευνας δεν έκανε τα μεταφερόμενα δεδομένα λιγότερο προσωπικά και δεν απαλλάσσει τη Γαλλία από την υποχρέωσή της να σεβαστεί τα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων.

Το Δικαστήριο συμπέρανε ότι η Γαλλία είχε δικαιοδοσία. Σημείωσε, επιπλέον, ότι το συμπέρασμα αυτό ήταν σύμφωνο με τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), σύμφωνα με την οποία η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των αποφάσεων και δικαστικών πράξεων απαγόρευε στις αρχές, που είχαν εκδώσει την Εντολή Έρευνας για τη μετάδοση τέτοιων δεδομένων ως αποδεικτικών στοιχείων, να ελέγχουν τη νομιμότητα της ξεχωριστής διαδικασίας, με την οποία το εκτελούν μέλος κράτος είχε συλλέξει τα εν λόγω αποδεικτικά στοιχεία.

Το Δικαστήριο, στη συνέχεια, εξέτασε εάν οι προσφεύγοντες έχουν την ιδιότητα του θύματος. Το EncroChat ήταν ένα κρυπτογραφημένο εργαλείο τηλεπικοινωνιών που δεν είχε διανεμηθεί ελεύθερα και λειτουργούσε ως κλειστό δίκτυο: οι χρήστες μπορούσαν να επικοινωνούν μόνο μεταξύ τους, μέσω ειδικών τηλεφώνων και συνδρομής στην υπηρεσία. Συνεπώς, το μέτρο ανάκτησης δεδομένων μπορούσε να αφορά μόνο ένα συγκεκριμένο σύνολο ατόμων, περιορισμένο στους χρήστες του EncroChat, και όχι όλους τους χρήστες των τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών ή του διαδικτύου. Ως εκ τούτου, έπρεπε να καθοριστεί εάν οι προσφεύγοντες είχαν αποδείξει επαρκώς ότι ήταν μέρος της ομάδας ατόμων που στοχοποιήθηκε κατά την επιχείρηση ανάκτησης δεδομένων.

Αφού συνελήφθησαν στο πλαίσιο της επίμαχης επιχείρησης ανάκτησης δεδομένων, κατηγορήθηκαν για τη χρήση του EncroChat στη δίωξη που ασκήθηκε εναντίον τους στο Ηνωμένο Βασίλειο. Και οι δύο προσφεύγοντες απέδειξαν ότι η εισαγγελία είχε προσκομίσει αποδεικτικά στοιχεία που αποκτήθηκαν μέσω της επιχείρησης ανάκτησης δεδομένων. Χωρίς αμφιβολία, ενώπιον των αρχών του Ηνωμένου Βασιλείου αρνήθηκαν τη χρήση του EncroChat και ενώπιον του Δικαστηρίου δεν δηλώσαν ότι ήταν χρήστες του συγκεκριμένου κρυπτογραφημένου τηλεπικοινωνιακού εργαλείου. Το Δικαστήριο σημείωσε, ωστόσο, ότι ένας τέτοιος ισχυρισμός θα μπορούσε να έχει σημαντικό βάρος στην αξιολόγηση του κατά πόσον υπήρχε ευθύνη. Διαπίστωσε ότι τα αποδεικτικά στοιχεία που παρουσίασαν ήταν επαρκή για να τους αποδοθεί το καθεστώς του θύματος. Η απαίτηση να αποδείξουν ότι ήταν χρήστες του EncroChat τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο θα ισοδυναμούσε ουσιαστικά με εξαναγκασμένη αυτοενοχοποίηση και θα συνιστούσε δυσανάλογο εμπόδιο στην αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος ατομικής προσφυγής βάσει του άρθρου 34 της Σύμβασης.

Το γεγονός ότι οι προσφεύγοντες ζούσαν εκτός Γαλλίας αλλά και το γεγονός ότι δεν είχαν επιλέξει ελεύθερα να υπαχθούν στη δικαιοδοσία του εναγόμενου Κράτους δεν ήταν επαρκή στοιχεία ώστε να απαλλαχθούν από την υποχρέωσή τους να εξαντλήσουν τα εσωτερικά ένδικα μέσα που ήταν διαθέσιμα στο εν λόγω Κράτος. Το Δικαστήριο έπρεπε να διαπιστώσει εάν υπήρχε ένδικο μέσο που να πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου 35 παρ. 1 της Σύμβασης, το οποίο να ήταν διαθέσιμο στους προσφεύγοντες στη Γαλλία.

Σύμφωνα με το γαλλικό δίκαιο και, ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 694-41 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, μια νομική προσφυγή, μια αίτηση αποκλεισμού αποδεικτικών στοιχείων ή οποιοδήποτε άλλο είδος ένδικου μέσου μπορεί να χρησιμοποιηθεί κατά μέτρου που είχε ληφθεί στη γαλλική επικράτεια δυνάμει μιας Ευρωπαϊκής Εντολής Έρευνας (ΕΕΕ), υπό την προϋπόθεση ότι ένα τέτοιο ένδικο μέσο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί εναντίον αυτού του μέτρου, εάν είχε διαταχθεί στο πλαίσιο εσωτερικής διαδικασίας. Εάν συνέτρεχε λόγος, το μέτρο, που είχε ληφθεί βάσει μιας ΕΕΕ, μπορούσε να προσβληθεί υπό τις ίδιες προϋποθέσεις και σύμφωνα με τις ίδιες διαδικασίες, όπως σε μια αμιγώς εσωτερικής διαδικασίας περίπτωση. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι διατάξεις του εν λόγω άρθρου επέτρεπαν σε οποιοδήποτε «εμπλεκόμενο πρόσωπο» να ασκήσει τα ένδικα μέσα που θα του ήταν διαθέσιμα στη Γαλλία, εάν το μέτρο που εκτελέστηκε βάσει της ΕΕΕ είχε ληφθεί στο πλαίσιο εσωτερικής διαδικασίας. Συνεπώς, παρεχόταν στους προσφεύγοντες η δυνατότητα να ασκήσουν τα δικονομικά δικαιώματα που θα τους είχαν αναγνωριστεί σε μια αμιγώς εσωτερικής διαδικασίας περίπτωση.

Οι ανωτέρω διατάξεις μετέφεραν στο εθνικό δίκαιο το άρθρο 14 της Οδηγίας 2014/41/ΕΕ της 3ης Απριλίου 2014 σχετικά με την Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας (ΕΕΕ) σε ποινικές υποθέσεις, η οποία προέβλεπε ότι τα κράτη μέλη όφειλαν να διασφαλίσουν ότι τα ένδικα μέσα που ήταν ισοδύναμα με εκείνα που ήταν διαθέσιμα σε μια παρόμοια εσωτερική υπόθεση εφαρμόζονταν στα ανακριτικά μέτρα που αναφέρονταν σε μια ΕΕΕ και έπρεπε να ερμηνευθούν υπό το πρίσμα του σημείου 22 της Οδηγίας. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι διατάξεις αυτές φαίνονταν να συνάδουν με τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με την οποία τα κράτη μέλη όφειλαν να διασφαλίζουν τη συμμόρφωση με το δικαίωμα σε αποτελεσματική προσφυγή, όπως κατοχυρώνεται στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στη διαδικασία έκδοσης και εκτέλεσης μιας ΕΕΕ. Όταν μια ΕΕΕ έχει εκδοθεί με σκοπό τη διαβίβαση αποδεικτικών στοιχείων που βρίσκονταν ήδη στην κατοχή των αρχών του εκτελούντος κράτους μέλους, το ΔΕΕ έχει κρίνει ότι οι αρχές του εκδίδοντος Κράτους δεν έχουν την εξουσία να επανεξετάσουν τη νομιμότητα της ξεχωριστής διαδικασίας μέσω της οποίας το εκτελούν κράτος μέλος είχε συγκε-

ντρώσει τα αποδεικτικά στοιχεία. Λαμβάνοντας υπόψη τις διεθνείς δεσμεύσεις των εμπλεκόμενων Κρατών, το Δικαστήριο απέδωσε καθοριστική σημασία στα ένδικα μέσα που ήταν διαθέσιμα στο εκτελούν Κράτος.

Σύμφωνα με το άρθρο 694-41 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, οι προσφεύγοντες θα μπορούσαν να είχαν υποβάλει αίτηση για τον αποκλεισμό των αποδεικτικών στοιχείων που αποκτήθηκαν μέσω της εκτέλεσης της ΕΕΕ της 11ης Μαρτίου 2020, υπό τις ίδιες προϋποθέσεις και σύμφωνα με τις ίδιες διαδικασίες ενός προσώπου που τελεί υπό δικαστική έρευνα στη Γαλλία, υποστηρίζοντας ότι βρίσκονταν σε συγκρίσιμη δικονομική κατάσταση και ότι τα επίμαχα μέτρα ανάκτησης δεδομένων δεν ήταν συμβατά με τις απαιτήσεις του άρθρου 8 της Σύμβασης. Μια αίτηση αποκλεισμού αποδεικτικών στοιχείων θα μπορούσε, επομένως, να υποβληθεί στο Τμήμα Ανακρίσεων, υπό την προϋπόθεση της συμμόρφωσης με οποιεσδήποτε τυπικές απαιτήσεις και προθεσμίες που προβλέπονται από το εσωτερικό δίκαιο. Το Δικαστήριο παρατήρησε, επιπλέον, ότι το συγκεκριμένο ένδικο μέσο δεν απαιτούσε από τους προσφεύγοντες να αυτοενοχοποιηθούν, καθώς η εθνική νομολογία δέχεται ότι τέτοιες αιτήσεις αποκλεισμού αποδεικτικών στοιχείων είναι παραδεκτές όταν υποβάλλονται από άτομα που κατηγορούνται για τη χρήση του EncroChat στη δίκη τους.

Συνεπώς, η κυβέρνηση είχε αποδείξει με πειστικό τρόπο ότι υπήρχε διαθέσιμο ένδικο μέσο για τους προσφεύγοντες, μέσω του οποίου μπορούσαν να αμφισβητήσουν τη νομιμότητα και την αναλογικότητα της ανάκτησης των δεδομένων και της μεταβίβασής τους στις αρχές του Ηνωμένου Βασιλείου, ώστε να συμπεριληφθούν ως αποδεικτικά στοιχεία στις ποινικές υποθέσεις τους. Σε κάθε περίπτωση, όταν υπάρχει αμφιβολία για την αποτελεσματικότητα ενός ένδικου μέσου, το ζήτημα πρέπει να εξεταστεί από τα εθνικά δικαστήρια.

Ένα τέτοιο ένδικο μέσο, εφόσον γινόταν δεκτό, θα μπορούσε να οδηγήσει στη διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 8 της Σύμβασης και στον αποκλεισμό, στη Γαλλία, των αποδεικτικών στοιχείων που αποκτήθηκαν μέσω της εκτέλεσης της Ευρωπαϊκής Εντολής Έρευνας. Επιπλέον, το άρθρο D47-1-16 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας προέβλεπε ότι το κράτος μέλος που εξέδωσε την εντολή έπρεπε να ενημερωθεί για την ύπαρξη και την έκβαση της σχετικής προσφυγής. Επίσης, το άρθρο 14 παρ. 7 της Οδηγίας απαιτούσε από το εκδίδον Κράτος να λάβει υπόψη του μια επιτυχημένη αμφισβήτηση της αναγνώρισης ή εκτέλεσης μιας ΕΕΕ, σύμφωνα με το εθνικό του δίκαιο. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, τα μέσα έννομης προστασίας που προέκυπταν τόσο από το δίκαιο της ΕΕ όσο και από τις διατάξεις που το μετέφεραν στο γαλλικό δίκαιο έπρεπε να θεωρηθούν κατάλληλα. Δεν υπήρχε κανένα στοιχείο που να υποδηλώνει ότι αυτό το ένδικο μέσο, εάν είχε χρησιμοποιηθεί, θα ήταν αναποτελεσματικό υπό τις συνθήκες της συγκεκριμένης υπόθεσης, καθώς οι διώξεις των προσφευγόντων ήταν ακόμη σε εξέλιξη και τα δικαστήρια του Ηνωμένου Βασιλείου ήταν υποχρεωμένα να λάβουν υπόψη τους οποιοδήποτε πιθανώς ευνοϊκό αποτέλεσμα.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρχε διαθέσιμο ένδικο μέσο για τους προσφεύγοντες, μέσω του οποίου θα μπορούσαν να είχαν αμφισβητήσει αποτελεσματικά το μέτρο μεταβίβασης των δεδομένων που λήφθηκαν βάσει της ΕΕΕ της 11ης Μαρτίου 2020, καθώς και το μέτρο ανάκτησης των δεδομένων. Ωστόσο, οι προσφεύγοντες δεν είχαν κάνει χρήση κανενός ένδικου μέσου ενώπιον των γαλλικών δικαστηρίων και δεν είχαν επικαλεστεί κάποιον ιδιαίτερο ισχυρισμό που θα μπορούσε να τους απαλλάξει από αυτή την υποχρέωση. Κατά συνέπεια, τα εθνικά δικαστήρια στερήθηκαν τη δυνατότητα να αναπτύξουν τη νομολογία τους πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα, κάτι που ενδεχομένως θα μπορούσε να ήταν ωφέλιμο και για άλλα άτομα που βρίσκονταν σε παρόμοια ή συγκρίσιμη κατάσταση.

Εν όψει των ανωτέρω, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι προσφεύγοντες είχαν στη διάθεσή τους αποτελεσματικό ένδικο μέσο κατά του επίμαχου μέτρου ανάκτησης δεδομένων, με συνέπεια η προσφυγή τους υπό το πρίσμα των άρθρων 6 και 13 της Σύμβασης να κρίνεται ως προδήλως αβάσιμη.

Απαράδεκτη η προσφυγή λόγω μη εξαντλήσεως των εσωτερικών ενδίκων μέσων.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

► Ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης ΑμεΑ σε κρατικό ίδρυμα κοινωνικής φροντίδας και η ελλιπής έρευνα αναφορικά με τον θάνατό του: η έννοια των συστημικών παραλείψεων και η (επαρκής;) χρήση της από το ΕΔΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε την παραβίαση τόσο του ουσιαστικού όσο και του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 2 ΕΣΔΑ αναφορικά με το δικαίωμα στη ζωή, δεδομένου ότι, αφενός, οι ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης στο ίδρυμα κρατικής φροντίδας ΑμεΑ έθεταν σε σοβαρό κίνδυνο τη ζωή της T.J., γυναίκας με διανοητική αναπηρία, και, αφετέρου, η κρατική έρευνα που πραγματοποιήθηκε μετά τον θάνατό της ήταν ανεπαρκής.

άρθρο 34 ΕΣΔΑ – δικαίωμα άσκησης προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ από ΜΚΟ εκ μέρους του θύματος – άρθρο 2 ΕΣΔΑ – δικαίωμα στη ζωή – ανεπαρκείς συνθήκες διαβίωσης, απουσία ιατρικών και θεραπευτικών μέσων καθώς και υπερβολική χρήση περιοριστικών μέσων – πλήρης επίγνωση των εθνικών αρχών περί των υφιστάμενων συνθηκών εγκατάλειψης στο ίδρυμα κοινωνικής φροντίδας – παραβίαση του ουσιαστικού σκέλους του άρθρου 2 ΕΣΔΑ – έλλειψη αποτελεσματικής έρευνας – παράλειψη υποβολής της υπόθεσης της θανούσας σε προσεκτικό έλεγχο και απουσία οποιασδήποτε κατάλληλης αντίδρασης ή επανόρθωσης – παραβίαση του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 2 ΕΣΔΑ – συστημικές ελλείψεις από το εναγόμενο κράτος – αναφορές του ΕΔΔΑ επ' αυτού στην παρούσα απόφαση και στη νομολογία του – υποχρέωση λήψης γενικών μέτρων

ΕΔΔΑ, Προσφυγή No 31970/20, Υπόθεση Validity Foundation εκ μέρους της T.J. κατά Ουγγαρίας, απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2024 του Πρώτου Τμήματος

Η T.J., γυναίκα με βαριά διανοητική αναπηρία, ζούσε από το 1983 σε ίδρυμα κοινωνικής φροντίδας. Με την πάροδο των χρόνων, στον ιατρικό φάκελο της T.J. σημειώθηκαν διάφοροι τραυματισμοί, γεγονός που αποτέλεσε αφορμή για τη διεξαγωγή έρευνας εκ μέρους της προσφεύγουσας ΜΚΟ Validity. Τόσο η σχετική αναφορά της οργάνωσης αυτής όσο και μεταγενέστερες αναφορές αρμόδιων δημόσιων φορέων περιέγραφαν τις έντονα ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης που αφορούσαν το εν λόγω ίδρυμα συνολικά και όχι μόνο τη συγκεκριμένη περίπτωση της T.J. Το 2018, η τελευταία διακομίστηκε στο νοσοκομείο λόγω πνευμονίας, ωστόσο η κατάσταση της υγείας της επιδεινώθηκε ξαφνικά και εν τέλει απεβίωσε. Η οργάνωση Validity επιχείρησε να κινήσει ποινική διαδικασία προκειμένου να ερευνηθεί, μεταξύ άλλων, η αμέλεια των εργαζομένων στο ίδρυμα αναφορικά με τον θάνατο της T.J. Παράλληλα, η Validity άσκησε ομαδική αγωγή παραπονούμενη για τις συνθήκες διαβίωσης του οίκου φροντίδας αλλά και την αδράνεια του Δημοσίου ως προς την υποχρέωσή του για την εποπτεία του ιδρύματος. Αν και η ποινική έρευνα με βάση την πρώτη καταγγελία έπαυσε το 2019, δικαστική απόφαση που εκδόθηκε το 2024 επιβεβαίωσε την ύπαρξη ενός ταπεινωτικού και εξευτελιστικού περιβάλλοντος.

Ενώπιον του ΕΔΔΑ, η ΜΚΟ Validity ισχυρίστηκε την παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ για το δικαίωμα στη ζωή, βασιζόμενη στο ότι ο θάνατος της T.J. προκλήθηκε από τη μακροχρόνια παραμέληση και ανεπαρκή φροντίδα που επέδειξε το κρατικό ίδρυμα κοινωνικής φροντίδας. Ταυτόχρονα, υποστήριξε ότι η έρευνα που διενεργήθηκε για το εν λόγω συμβάν ήταν ελλιπής.

Με την απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2024, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ομόφωνα πως υπήρξε παραβίαση τόσο του ουσιαστικού όσο και του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ, επί της ουσίας στη βάση των επιχειρημάτων της Validity, και επιδίκασε αποζημίωση 10.000 ευρώ.

Παρατηρήσεις

*Ευάγγελος Εκμεκτσόγλου**

Ι. Πραγματικά περιστατικά – Επιχειρήματα των διάδικων μερών

Η T.J., γεννημένη το 1973, διαγνώστηκε από μικρή ηλικία με βαριά διανοητική αναπηρία, καθώς αδυνατούσε να επικοινωνήσει λεκτικά και είχε επιθετική συμπεριφορά. Από ηλικία 10 ετών, ζούσε στο κρατικό ίδρυμα κοινωνικής φροντίδας Topház, στην περιοχή Göd της Ουγγαρίας. Αρχικά, η μητέρα της είχε οριστεί δικαστικός της συμπαραστάτης, ωστόσο η αδυναμία (ή απροθυμία της) να ασκήσει τα καθήκοντά της οδήγησαν στον διορισμό τρίτων προσώπων ως συμπαραστατών. Με την πάροδο των χρόνων, στον ιατρικό της φάκελο σημειώθηκαν αρκετοί τραυματισμοί, με αποτέλεσμα να της χορηγηθούν διάφορα ηρεμιστικά φάρμακα.

Το 2017, μέλη της προσφεύγουσας ΜΚΟ Validity επισκέφθηκαν το κέντρο του Topház, όπου διαπίστωσαν, μεταξύ άλλων, ότι η T.J. ήταν δεμένη διαρκώς στο κρεβάτι της και αδυνατισμένη, με εμφανείς μώλωπες. Κατόπιν αυτών, η οργάνωση εξέδωσε μία αναφορά με την οποία κατέκρινε τις κακές συνθήκες διαβίωσης των ατόμων στο ίδρυμα, όπως την υπερβολική χρήση περιοριστικών μέσων και την κακή διατροφή. Αντίστοιχα, μετά τη δημοσίευση της αναφοράς αυτής, δημόσιοι φορείς

* *ΜΔΕ, Ασκ. Δικηγόρος, Υπότροφος «Ε. Βασιλακάκη», ΚΔΕΟΔ*

στην Ουγγαρία, όπως εκπρόσωποι του Υπουργείου Ανθρώπινου Δυναμικού και ο Ούγγρος Επίτροπος για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα, εξέδωσαν αναφορές με τις οποίες περιέγραφαν λεπτομερώς τις άθλιες συνθήκες ζωής του Topház, την παραβίαση των δικαιωμάτων των διαμενόντων και, ειδικότερα, την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση που λάμβανε χώρα[1].

Τον Αύγουστο του 2018, η T.J. διακομίστηκε σε νοσοκομείο προκειμένου να αντιμετωπιστεί η πνευμονία με την οποία είχε διαγνωστεί. Ωστόσο, πριν λάβει εξιτήριο, η κατάσταση της υγείας της επιδεινώθηκε ξαφνικά, με αποτέλεσμα να αποβιώσει στις 25 Αυγούστου. Η αυτοψία επιβεβαίωσε πως ο λόγος θανάτου ήταν πράγματι η πνευμονία αυτή.

Στο μεταξύ, η οργάνωση Validity κίνησε διάφορες εθνικές διαδικασίες αναφορικά με τις συνθήκες που επικρατούσαν στο Topház. Πρώτον, μετά τη δημοσίευση της αναφοράς της, η προσφεύγουσα ΜΚΟ ζήτησε από το ίδρυμα να της γνωστοποιηθούν τα στοιχεία των ατόμων που διέμεναν εκεί και των συμπαραστατών τους, προκειμένου να τους παρέχουν νομική υποστήριξη. Εν τέλει, η Validity έλαβε αυτά τα στοιχεία το 2022, στη βάση σχετικής δικαστικής απόφασης. Δεύτερον, στις 2 Μαΐου 2017, η προσφεύγουσα κατέθεσε μήνυση κατά του κρατικού ιδρύματος περιλαμβάνοντας κατηγορίες, μεταξύ άλλων, για παράνομη κατακράτηση, πρόκληση βαριάς σωματικής βλάβης και παραβιάσεις καθήκοντος εκ μέρους των υπαλλήλων. Το 2018 και 2019, η Validity τροποποίησε τη μήνυσή της, εντάσσοντας τους θανάτους της T.J. και άλλων 9 τουλάχιστον τροφίμων που διέμεναν στο Topház, οι οποίοι προκλήθηκαν, όπως υποστήριξε, από τις ανεπαρκείς συνθήκες φροντίδας που παρείχε το ίδρυμα. Η αστυνομική έρευνα που διεξήχθη ειδικά για τους θανάτους της T.J. και ενός ακόμη τρόφιμου ολοκληρώθηκε οριστικά στις 15 Οκτωβρίου 2019, καθώς κρίθηκε ότι η συμπεριφορά των υπαλλήλων του ιδρύματος καθώς και τα περιοριστικά μέτρα στα οποία υπεβλήθησαν δεν συνδέονταν αιτιωδώς με τον θάνατό τους. Τέλος, η προσφεύγουσα ΜΚΟ κατέθεσε ομαδική αγωγή κατά του ιδρύματος, επί της οποίας εκδόθηκε δικαστική απόφαση τον Φεβρουάριο του 2024, σύμφωνα με την οποία οι αρμόδιες δημόσιες αρχές της Ουγγαρίας δεν εκπλήρωσαν την υποχρέωσή τους σχετικά με την επίβλεψη και διαχείριση της λειτουργίας της δομής του Topház.

Εντός του πλαισίου αυτού, η ΜΚΟ Validity προσέφυγε ενώπιον του ΕΔΔΑ, επικαλούμενη το ουσιαστικό και το διαδικαστικό σκέλος του άρθρου 2 ΕΣΔΑ που προστατεύει το δικαίωμα στη ζωή. Ειδικότερα, ισχυρίστηκε ότι οι εξευτελιστικές συνθήκες που επικρατούσαν στη δομή φροντίδας συνδέονται αιτιωδώς με τον θάνατο της T.J. Επιπλέον, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στα συστημικά ελαττώματα τα οποία αφορούσαν γενικότερα τον τρόπο λειτουργίας του Topház και έθεταν όλους τους τρόφιμους σε κίνδυνο και όχι μόνο την T.J. Παράλληλα, υποστήριξε ότι η έρευνα που ακολούθησε ήταν ανεπαρκής, διότι δεν έλαβε υπόψιν παράγοντες όπως το γεγονός ότι ήταν δεμένη στο κρεβάτι της. Η έρευνα που διεξήχθη, τόνισε, δεν ήταν άμεση ούτε εμπεριστατωμένη.

Από την πλευρά της, η Κυβέρνηση του εναγόμενου κράτους αμφισβήτησε τον αιτιώδη σύνδεσμο που θεμελίωσε η προσφεύγουσα και ισχυρίστηκε πως η ασθένεια και η συνακόλουθη επιδείνωση της υγείας της που κατέληξε στον θάνατό της ήταν το αποτέλεσμα της διανοητικής της αναπηρίας και δεν προκλήθηκε λόγω κάποιας παραβίασης καθήκοντος του προσωπικού της δομής[2]. Επίσης, όσον αφορά τις διαδικαστικές υποχρεώσεις που πηγάζουν από το άρθρο 2, η Κυβέρνηση επεσήμανε την πραγματοποίηση σχετικής αυτοψίας και της ιατροδικαστικής γνωμάτευσης που συνέδεσαν τον θάνατο της T.J. με την πνευμονία που εμφάνισε και όχι τυχόν περιοριστικά μέτρα.

Στην απόφασή του, το Δικαστήριο του Στρασβούργου έλαβε υπόψιν τον εθνικό νόμο περί υγειονομικής περίθαλψης (Healthcare Act) και, συγκεκριμένα, τη διάταξη που αφορά τις περιπτώσεις αφύσικου ή απρόσμενου θανάτου, στις οποίες πρέπει να κινηθεί αυτεπάγγελτη έρευνα και διενέργεια επίσημης αυτοψίας. Σε διεθνές επίπεδο, το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε επίσης στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις για την Ουγγαρία της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, όπου γίνεται λόγος για εξευτελιστική και απάνθρωπη μεταχείριση, ακόμη και για θανάτους τρόφιμων σε ιδρύματα γενικότερα και ιδίως στη δομή του Topház.

II. Ζητήματα περί του παραδεκτού

Η Κυβέρνηση άσκησε ένσταση, ισχυριζόμενη ότι η προσφεύγουσα ΜΚΟ δεν δικαιούνταν να ασκήσει προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ εκ μέρους της T.J., καθώς η τελευταία διέθετε τόσο τη μητέρα της ως πλησιέστερο συγγενή, όσο και τον δικαστικό συμπαραστάτη της για τον σκοπό αυτόν. Σύμφωνα με την Κυβέρνηση, η Validity θα μπορούσε να προσφύγει στο ΕΔΔΑ μόνο εντός ενός πλαισίου *actio popularis*, το οποίο ωστόσο δεν επιτρέπεται βάσει του άρθρου 34 ΕΣΔΑ για την ατομική προσφυγή.

Κατά την εξέταση της ένστασης αυτής, το Δικαστήριο του Στρασβούργου παρέπεμψε και χρησιμοποίησε αναλογικά τις διατυπώσεις που είχε πραγματοποιήσει στην απόφαση *Centre for Legal Resources on behalf of*

1. Βλ. παρ. 12-13 της σχολιαζόμενης απόφασης που περιλαμβάνουν αποσπάσματα των αναφορών αυτών.

2. Ibid, παρ. 66.

Valentin Câmpeanu κατά Ρουμανίας[3], η οποία, εντός μίας παρόμοιας λογικής, αφορούσε επίσης τον θάνατο ατόμου με σοβαρή διανοητική αναπηρία. Στην εν λόγω απόφαση, κρίθηκε ότι μία από τις εξαιρετικές περιστάσεις που θα δικαιολογούσαν την αναγνώριση μίας οργάνωσης ως *de facto* εκπροσώπου του άμεσου θύματος της υπόθεσης ενώπιον του ΕΔΔΑ (ακόμη και αν δεν μπορεί να θεωρηθεί η ίδια η οργάνωση ούτε ως έμμεσο θύμα) αποτελεί η ευαλωτότητα του τελευταίου. Πράγματι, τόσο στην υπόθεση *Câmpeanu* όσο και στη σχολιαζόμενη απόφαση, το Δικαστήριο αναγνώρισε τα άμεσα θύματα ως έντονα ευάλωτα άτομα, γεγονός που δικαιολογεί, όπως φαίνεται, μία ευρύτερη ερμηνεία του άρθρου 34 ΕΣΔΑ[4]. Επιπλέον, παρά το γεγονός ότι η T.J. θα μπορούσε να έχει εκπροσωπηθεί από τη μητέρα της ή τον δικαστικό της συμπαραστάτη (σε αντίθεση με την περίπτωση του Câmpeanu, όπου δεν υπήρχε αυτή η δυνατότητα), εντούτοις το ΕΔΔΑ επεσήμανε τις προσπάθειες που κατέβαλλε η Validity με τις προαναφερόμενες διαδικασίες καταγγελίας που κίνησε σε εθνικό επίπεδο, καθιστώντας την αντιπρόσωπο επί της ουσίας και όχι απλώς επ' ονόματι. Κατά το ΕΔΔΑ, η αδράνεια των προσώπων που συνδέονταν με την T.J. (δηλαδή η μη άσκηση προσφυγής) δεν θα μπορούσε να εμποδίσει την εξέταση των ιδιαίτερα σοβαρής φύσεως καταγγελιών σχετικά με την παραβίαση των δικαιωμάτων της. Συνεπώς, το Δικαστήριο απέρριψε την ένσταση της Κυβέρνησης και απέδωσε στην Validity το καθεστώς του *de facto* εκπροσώπου.

Η παραπάνω ανάλυση αναδεικνύει την ιδιαίτερη σημασία που έχει η έννοια της ευαλωτότητας, ιδίως για τα ΑμεΑ, στη νομολογία του ΕΔΔΑ[5]. Η εν λόγω έννοια χρησιμοποιείται για να διευρύνει όχι μόνο την ερμηνεία των προϋποθέσεων παραδεκτού της άσκησης μιας προσφυγής, αλλά και το πεδίο προστασίας των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η Σύμβαση. Πράγματι, κυρίως υπό το πρίσμα του άρθρου 14 ΕΣΔΑ περί απαγόρευσης των διακρίσεων[6], η αναγνώριση ενός ευάλωτου καθεστώτος οδηγεί στην αυστηρότερη εξέταση των περιορισμών που θέτουν τα εναγόμενα κράτη και άρα, συνακόλουθα, στον περιορισμό του περιθωρίου εκτίμησης των τελευταίων[7]. Ωστόσο, η ευαλωτότητα απαιτεί προσοχή εκ μέρους του ΕΔΔΑ, καθώς ανάλογα με τον τρόπο χρήσης της μπορεί να δημιουργήσει την εντύπωση πατερναλιστικών τακτικών του Δικαστηρίου και, άρα, την απόδοση αρνητικής χροιάς στην έννοια «ευάλωτος»[8], όπως, για παράδειγμα, στη σχολιαζόμενη απόφαση, όπου στην παρ.78 η αναπηρία της T.J. δημιουργεί τεκμήριο σχετικά με τη νομική της ικανότητα.

Αφού το ΕΔΔΑ απέρριψε την ένσταση αυτή αλλά και την ένσταση που αφορούσε την πάροδο των 6 μηνών για την άσκηση της προσφυγής κατά το άρθρο 35 ΕΣΔΑ[9], προχώρησε στην εξέταση της υπόθεσης επί της ουσίας.

III. Η απόφαση του ΕΔΔΑ επί της ουσίας

Αρχικά, το ΕΔΔΑ εξέτασε το ουσιαστικό σκέλος του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, παραπέμποντας και πάλι στην απόφαση *Câmpeanu* σχετικά με τις θετικές υποχρεώσεις των συμβαλλομένων κρατών, ιδίως ως προς τα άτομα που έχουν υπό την εποπτεία τους[10]. Λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι η T.J. ζούσε από μικρή ηλικία στο Topház, την πλήρη εξάρτησή της από τη δομή αυτή για την κάλυψη όλων των αναγκών της και την αναπηρία της, που δεν της επέτρεπε να λειτουργήσει με πλήρη αυτονομία, το Δικαστήριο κατέληξε στο ενδιάμεσο συμπέρασμα πως η θανούσα βρισκόταν υπό την πλήρη ευθύνη του εναγόμενου κράτους. Συνεπώς, βασιζόμενο στους ισχυρισμούς της προσφεύγουσας ΜΚΟ, το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε όχι μόνο στις ανησυχητικές συνθήκες που αφορούσαν ειδικά την T.J., αλλά και, γενικότερα, στα συστημικά ελαττώματα που διέτρεχαν τη λειτουργία της δομής και τα οποία ήταν απολύτως γνωστά στις αρμόδιες αρχές, ιδίως μέσω των εθνικών αναφορών που προαναφέρθηκαν. Το Δικαστήριο φαίνεται να δίνει ιδιαίτερα σημασία στις συστημικές αυτές παραλείψεις, δεδομένου ότι τις παραθέτει αναλυτικά, τονίζοντας ακριβώς τα γενικότερα προβλήματα που επικρατούσαν στο Topház, τα οποία αφορούσαν συνολικά το δημόσιο συμφέρον[11].

3. ΕΔΔΑ *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu κατά Ρουμανίας* (Προσφυγή No 47848/08), απόφαση της 17ης Ιουλίου 2014 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης.

4. Ibid, παρ. 104-108. Βλ. παρ. 42-43 της σχολιαζόμενης απόφασης. Πρέπει να αναφερθεί εδώ ότι η ευάλωτη κατάσταση της T.J. επηρέασε και την ανάλυση του Δικαστηρίου επί της ουσίας του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, παρ. 77, 93, 95.

5. Βλ., ενδεικτικά, ΕΔΔΑ *Kiyutin κατά Ρωσίας* (Προσφυγή No 2700/10), απόφαση της 10ης Μαρτίου 2011 του Πρώτου Τμήματος, παρ. 63-64.

6. Για το οποίο, αν και τέθηκε ζήτημα παραβίασης εκ μέρους της προσφεύγουσας, δεν εξετάστηκε εν τέλει από το ΕΔΔΑ, παρά ακριβώς τη στενή σύνδεση της ευαλωτότητας με το εν λόγω άρθρο.

7. O. MJOLL ARNARDOTTIR, Vulnerability under Article 14 of the European Convention on Human Rights – Innovation or Business as Usual?, Oslo Law Review, 2017, σσ. 157-159, 162-163· S. YEON KIM, Les Vulnérables: Evaluating the Vulnerability Criterion in Article 14 Cases by the European Court of Human Rights, Legal Studies, 2021, σσ. 617-618.

8. S. YEON KIM, ό.π., σσ. 628-629.

9. Βλ. παρ. 54-59 της σχολιαζόμενης απόφασης.

10. *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu κατά Ρουμανίας*, ό.π., παρ. 130-131 και 132-133 για το διαδικαστικό σκέλος του άρθρου 2.

11. Βλ. παρ. 82-89 της σχολιαζόμενης απόφασης.

Εξειδικεύοντας αυτές τις γενικότερες, εξευτελιστικές συνθήκες διαβίωσης, το Δικαστήριο του Στρασβούργου τόνισε ότι οι εγκαταστάσεις του Topház δεν ήταν κατάλληλες για να διαχειριστούν ένα άτομο, όπως η T.J., με μια βαριά διανοητική αναπηρία. Μάλιστα, η τελευταία δεν είχε λάβει καμία θεραπευτική αγωγή επ' αυτής, ακόμη και όταν η κατάσταση της υγείας της επιδεινώθηκε. Βασιζόμενο για ακόμα μία φορά στην έννοια της ευαλωτότητας, έκρινε πως περιοριστικά μέτρα, όπως η περίδεση της T.J. στο κρεβάτι της, είναι διαμετρικά αντίθετα με την αξιοπρέπειά τους[12].

Συνολικά, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε την παραβίαση του ουσιαστικού σκέλους του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, καθώς οι εθνικές αρχές του εναγόμενου κράτους απέτυχαν να δράσουν επαρκώς απέναντι στις γενικές, συστημικές παραλείψεις που εντοπίστηκαν στο Topház, οι οποίες ήταν ιδιαίτερα επιβαρυντικές για την T.J.

Αντίστοιχα, όσον αφορά το διαδικαστικό σκέλος του άρθρου 2, το ΕΔΔΑ σχολίασε το γεγονός ότι, στο πλαίσιο της έρευνας που ακολούθησε τον θάνατο της T.J., δεν υπήρξε καμία εκτίμηση για το αν οι προαναφερόμενες συστημικές ελλείψεις σχετίζονταν, με οποιοδήποτε τρόπο, με τον θάνατο αυτόν, ή αν ο τελευταίος ήταν το αποτέλεσμα πράξεων ή παραλείψεων των υπαλλήλων της δομής. Η απάντηση των αρχών ως προς τις κατηγορίες στις οποίες είχε προβεί η Validity κρίθηκε και στο σημείο αυτό ανεπαρκής και, συνεπώς, οδήγησε στην αναγνώριση της παραβίασης του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 2. Σημειώνεται, τέλος, πως τα παράπονα της προσφεύγουσας που σχετίζονταν με το άρθρο 13 ΕΣΔΑ περί πρόσβασης στην δικαιοσύνη, αλλά και το άρθρο 14 για την απαγόρευση των διακρίσεων κατά των ΑμεΑ (σε συνδυασμό με το δικαίωμα στη ζωή), δεν εξετάστηκαν από το ΕΔΔΑ, το οποίο έκρινε ότι τα κύρια νομικά ζητήματα της υπόθεσης αναλύθηκαν υπό το πρίσμα του άρθρου 2 αυτοτελώς.

Η παρούσα απόφαση είναι σαφώς ιδιαίτερα θετική για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των ΑμεΑ, ιδίως σε ό,τι αφορά το ακανθώδες ζήτημα του έντονου περιορισμού που υφίστανται τα τελευταία εντός κρατικών δομών/ιδρυμάτων φροντίδας. Το ΕΔΔΑ, μέσα από μια διευρυμένη νομική ερμηνεία των θετικών υποχρεώσεων που πηγάζουν από το άρθρο 2 ΕΣΔΑ[13], εντόπισε τα συστημικά προβλήματα της κρίσιμης δομής και τα ενσωμάτωσε στην ατομική περίπτωση της T.J.

IV. Συστημικές ελλείψεις και γενικά μέτρα στο πλαίσιο της νομολογίας του ΕΔΔΑ

Ορισμένες υποθέσεις που έχουν απασχολήσει κατά καιρούς το ΕΔΔΑ συμπεριλαμβάνουν, πέρα από ατομικά μέτρα που επιβάλλονται με στόχο την αντιμετώπιση της εκάστοτε συγκεκριμένης παραβίασης, και γενικότερα μέτρα τα οποία στοχεύουν όχι μόνο στον τερματισμό της παραβίασης, αν αυτή συνεχίζεται, αλλά πρωτίστως στην αποφυγή της επανάληψής της στο μέλλον. Τα γενικά αυτά μέτρα δύνανται να αφορούν οποιαδήποτε πτυχή της εξουσίας του εναγόμενου κράτους. Ειδικότερα, νομοθετικές τροποποιήσεις μπορούν να συνιστούν ένα τέτοιο γενικό μέτρο, ιδίως για συστημικά ζητήματα/ελαττώματα, όπως και η μεταβολή διοικητικών πρακτικών όταν δεν είναι αναγκαία μια νομοθετική αναθεώρηση. Τέλος, γενικά μέτρα έχουν επιβληθεί από το ΕΔΔΑ και αναφορικά με τη νομολογία εθνικών δικαστηρίων η οποία κρίθηκε αντίθετη προς τη δική του νομολογία. Η εφαρμογή του τελευταίου μέτρου είναι αρκετά ευαίσθητη καθώς δεν εξαρτάται πλήρως από το εναγόμενο κράτος, το οποίο μπορεί απλώς να δεσμευτεί για την οργάνωση προγραμμάτων κατάρτισης των δικαστών προκειμένου να λαμβάνουν καλύτερα υπόψιν τις αντίστοιχες αποφάσεις του ΕΔΔΑ[14].

Όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό, η έννοια-κλειδί, εν προκειμένω, είναι εν πολλοίς το «συστημικό» ή «δομικό» πρόβλημα, το οποίο δημιουργεί την ανάγκη για λήψη γενικών μέτρων. Πράγματι, στο πλαίσιο της σχολιαζόμενης απόφασης, οι αναφορές στα συστημικά ζητήματα του Topház είναι αρκετές, όπως εξετάστηκε. Ωστόσο, το μοναδικό μέτρο που εν τέλει επέβαλε το Δικαστήριο του Στρασβούργου ήταν η καταβολή από το εναγόμενο κράτος αποζημίωσης 10.000 ευρώ στη ΜΚΟ Validity, χωρίς καμία περαιτέρω αναφορά σε τυχόν γενικά μέτρα. Η «παράλειψη» αυτή θα μπορούσε πιθανώς να δικαιολογηθεί, αφενός, λόγω του περιορισμένου αντικτύπου των συστηματικών ελαττωμάτων που εντοπίστηκαν (τα οποία αφορούν καταρχάς μόνο τη δομή του Topház, αν και το ΕΔΔΑ σε ορισμένα σημεία αναφέρεται γενικότερα σε «σύστημα φροντίδας»[15],

12. Βλ., ως προς αυτού του είδους περιοριστικά μέτρα και την καταδίκη τους από το ΕΔΔΑ, τις αποφάσεις ΕΔΔΑ *Lavorgna κατά Ιταλίας* (Προσφυγή No 8436/21), απόφασης της 7ης Νοεμβρίου 2024 του Πρώτου Τμήματος, παρ. 136, ΕΔΔΑ *V.I. κατά Μολδαβίας* (Προσφυγή No 38963/18), απόφαση της 26ης Μαρτίου 2024 του Δεύτερου Τμήματος, παρ. 129, ΕΔΔΑ *L.R. κατά Βόρειας Μακεδονίας* (Προσφυγή No 38067/15), απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 2020 του Πρώτου Τμήματος, παρ. 80.

13. V. STOYANOVA, Validity Foundation on Behalf of T.J. v. Hungary and the Role of Factual Causation for Finding Breaches of Positive Obligations Under the ECHR, Strasbourg Observers, 20.12.2024, διαθέσιμο σε: https://strasbourgobservers.com/2024/12/20/validity-foundation-on-behalf-of-t-j-v-hungary-and-the-role-of-factual-causation-for-finding-breaches-of-positive-obligations-under-the-echr/.

14. Λ.-Α. ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ, Η Ανθρώπινη Διάσταση του Διεθνούς Δικαίου, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2024, σσ. 107-109.

15. Βλ. παρ. 82 και 104 της σχολιαζόμενη απόφασης.

χωρίς να είναι πλήρως σαφές στο πού αναφέρεται) και, αφετέρου, στο γεγονός ότι το Δικαστήριο δεν επιθυμεί να εισέρχεται πάντα και με έντονο τρόπο σε ζητήματα που άπτονται της κυριαρχίας των Συμβαλλομένων Κρατών.

Σε κάθε περίπτωση, η επιβολή γενικών μέτρων στην παρούσα απόφαση ίσως να έπρεπε να επιδιωχθεί, για παράδειγμα, αναφορικά με τη θέσπιση ενός αυστηρότερου πλαισίου ως προς τις έρευνες που διεξάγονται για τις συνθήκες διαβίωσης ατόμων με διανοητικές αναπηρίες σε δομές φροντίδας, ιδίως αν λάβει κανείς υπόψιν το γεγονός ότι το ζήτημα της κακομεταχείρισης (κυρίως μέσω της περίδεσης) των ΑμεΑ σε ιδρύματα και δομές, όπως αυτή του Topház, έχει απασχολήσει το ΕΔΔΑ σε αρκετές υποθέσεις τα τελευταία χρόνια[16]. Αν και οι αποφάσεις αυτές δεν αφορούν συγκεκριμένα την Ουγγαρία ως εναγόμενο κράτος όπως εδώ, εντούτοις, σχετικές αναφορές της Επιτροπής της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (ΔΣΔΑΑ) κάνουν λόγο για τις εξευτελιστικές συνθήκες ζωής των ΑμεΑ σε ιδρύματα εντός της χώρας[17].

V. Συμπεράσματα

Η χρήση της έννοιας της ευαλωτότητας από το ΕΔΔΑ με στόχο την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων των ΑμεΑ (χωρίς ιδιαίτερο πατερναλιστικό χαρακτήρα), σε συνδυασμό με τη συστηματική αναφορά που πραγματοποίησε στα δομικά προβλήματα που εντοπίστηκαν ως προς τη συμπεριφορά των αρχών του εναγόμενου κράτους, αποδίδουν στη σχολιαζόμενη απόφαση ένα θετικό πρόσημο γενικότερα. Η απουσία επιβολής γενικών μέτρων, και όχι απλώς μιας αποζημίωσης στο διατακτικό της απόφασης, πιθανώς να προσέδιδε έναν πιο ολοκληρωμένο χαρακτήρα στην προστασία αυτή, κατά το πρότυπο της απόφασης *V.I.*, η οποία ανέδειξε τη σημασία των δομικών διακρίσεων σε βάρος των ατόμων με διανοητικές αναπηρίες[18].

16. Βλ. τόσο τις αποφάσεις *Câmpeanu*, *Lavorgna*, *V.I.* (στην οποία επιβλήθηκαν και γενικά μέτρα κατά της Μολδαβίας), και *L.R.* που παραπέμφθηκαν παραπάνω, όσο και ΕΔΔΑ *Aggerholm κατά Δανίας* (Προσφυγή No 45439/18), απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2020 του Δεύτερου Τμήματος, παρ. 95-115, ΕΔΔΑ *Stanev κατά Βουλγαρίας* (Προσφυγή No 36760/06), απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 2012 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης.

17. CRPD, Inquiry concerning Hungary under article 6 of the Optional Protocol to the Convention, CRPD/C/HUN/IR/1, 17.09.2020, παρ. 60.

18. E. SEVRIN / M. VRANCKEN, Systemic Discrimination of IntellectuΔally Disabled Children: V.I. v. Moldova Paves the Way, Strasbourg Observers, 05.07.2024, διαθέσιμο σε: https://strasbourgobservers.com/2024/07/05/systemic-discrimination-of-intellectually-disabled-children-v-i-v-moldova-paves-the-way/.

► **Η συστημική τυπολατρία στις ποινικές αποφάσεις - Παράβαση δικαιώματος αποζημίωσης παρανόμως κρατηθέντος προσώπου**

Καταδίκη της Ελλάδας λόγω υπερβολικού φορμαλισμού σε δικαστική απόφαση και παντελούς έλλειψης αιτιολογίας

> *άρθρο 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ – απόρριψη του αιτήματος αποζημίωσης που υπέβαλε ο προσφεύγων για το γεγονός ότι κρατήθηκε προς εκτέλεση ποινής που είχε επιβληθεί σε άλλο πρόσωπο με το οποίο συγχέθηκε – υπερβολικός φορμαλισμός δικαστικής απόφασης – ερμηνεία αντίθετη προς την ΕΣΔΑ – παντελής έλλειψη αιτιολογίας δικαστικής απόφασης – άρθρο 5 παρ. 5 ΕΣΔΑ – αίτημα αποζημίωσης λόγω παράνομης κράτησης – έλλειψη ένδικου μέσου για τη διεκδίκηση αποζημίωσης*

ΕΔΔΑ, Προσφυγή No 27985/19, Υπόθεση Nsingi κατά Ελλάδας, απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2024 του Τρίτου Τμήματος

Η Ελλάδα έχει κληθεί επανειλημμένως να απολογηθεί ενώπιον του ΕΔΔΑ, εξαιτίας του υπερβολικού φορμαλισμού που χαρακτηρίζει τις αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων. Η τυπολατρική προσέγγιση των κανόνων δεν φαίνεται να συνιστά εγγύηση του ενωσιακού «*fair trial*», ως αυτό αποκρυσταλλώνεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, αλλά, αντίθετα, δικαστηριακή πρακτική που οδηγεί σε αρνησιδικία σε βάρος των κατηγορουμένων, και εν τέλει του κράτους δικαίου[1]. Στις πρόσφατες καταδικαστικές αποφάσεις τομής για την εγχώρια δικαιοταξία *Μακρυλάκης κατά Ελλάδας*[2], *Ζουμπουλίδης κατά Ελλάδας*[3], *Τσιώλης κατά Ελλάδας*[4], προσετέθη και η *Nsingi κατά Ελλάδας*[5], μια παράδοξη υπόθεση τόσο εξ

1. Ειδικά το κάτωθι αναλυόμενο δικαίωμα σε αποζημίωση είναι άμεσα συνυφασμένο με την αρχή του κράτους δικαίου, ίδ. Δ. ΜΑΛΑΓΑΡΗ, σε: Συλλογικό Έργο, Σύγχρονα και κρίσιμα θέματα της συνταγματικής νομολογίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2023, σ. 5.

2. Προσφυγή No 34812/15, 17.11.2022: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-220892, όπου ο ελληνικός ΚΠΔ δεν ανέφερε ρητά τον χρόνο προβολής της αίτησης αποζημίωσης, ίδ. και Α. ΑΡΓΥΡΟΣ, Αστική Ευθύνη του Δημοσίου, Το δικαίωμα Αποζημίωσης, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σ. 215.

3. Προσφυγή No 57246/21, 04.06.2024 [αριθ. 3]: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-233990, όπου διαγνώσθηκε ότι υπάρχει νομοθετικό κενό για την δικαστικά επιδιώξιμη αίτηση αποζημίωσης.

4. Προσφυγή No 51774/17, 19.11.2024: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-238016, όπου το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι δεν είναι δυνατόν να αποτελεί προϋπόθεση παραδεκτού της αίτησης αναίρεσης η υποχρέωση προσκόμισης από τον αιτούντα νομολογίας του ΣτΕ, η οποία μάλιστα δεν δημοσιεύεται επίσημα σε καμία κρατική ιστοσελίδα, έντυπο ή βάση δεδομένων.

5. Προσφυγή No 27985/19, 15.10.2024: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-237291.

απόψεως πραγματικών περιστατικών όσο και νομικών σφαλμάτων όπου διολισθήσαμε. Η εδώ σχολιαζόμενη εντάσσεται σε μια ευρύτερη σειρά αποφάσεων του Δικαστηρίου του Στρασβούργου που αναπτύσσουν τις εγγυήσεις του άρθρου 5 ΕΣΔΑ ως προς τη νομιμότητα και αιτιολόγηση της κράτησης προσώπου, απορρίπτοντας τη φορμαλιστική ερμηνεία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Παρατηρήσεις

*Κυριακή Παπαδοπούλου**

Ι. Ιστορικό

Στην απόφαση *Nsingi κατά Ελλάδας*, το Δικαστήριο ασχολήθηκε με την κράτηση αλλοδαπού ατόμου, το οποίο εξέτισε ποινή φυγοποίνου, καθώς σε βάρος του εκκρεμούσε καταδικαστική απόφαση, πλην όμως, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, ο διωκόμενος επρόκειτο για διαφορετικό άτομο από τον προσφεύγοντα. Συγκεκριμένα, η σύγχυση επήλθε διότι ο προσφεύγων προσήχθη από τις αστυνομικές αρχές και, έπειτα από την εξακρίβωση της ταυτότητάς του, καταγράφηκε στο Αστυνομικό Τμήμα υπό τα στοιχεία «Ο.C.», ονοματεπώνυμο ακριβώς ίδιο με του προσώπου στο οποίο επιβλήθηκε, δυνάμει απόφασης του Εφετείου Θεσσαλονίκης, οκταετής κάθειρξη για παράβαση του νόμου περί εξαρτησιογόνων ουσιών.

Στο πλαίσιο εκτέλεσης της ως άνω, ο προσφεύγων συνελήφθη την 6η Ιουνίου 2018. Ήδη, με την από 26.06.2018 αίτηση αντιρρήσεων, κατ' άρθρο τότε 564 ΚΠΔ (και εφεξής 561, με τον Ν. 4620/2019), η υπόθεση εισήχθη ενώπιον του Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης, προκειμένου να αρθούν οι αμφιβολίες ως προς την ταυτότητα του κρατουμένου, με την έκδοση σχετικής απόφασης. Το Δικαστήριο διέταξε τη διεξαγωγή εργαστηριακής εξέτασης αντιπαραβολής δακτυλικών αποτυπωμάτων, η οποία βεβαίωσε ότι ο κρατούμενος και ο αρχικά καταδικασθείς/αληθώς καταζητούμενος ήταν διαφορετικά άτομα χωρίς οποιαδήποτε σχέση, μολαταύτα οι δικάζοντες αποφάσισαν την καταδίκη του προσφεύγοντος, χωρίς περαιτέρω ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία.

Ακολούθως, ο προσφεύγων επανήλθε διαμαρτυρόμενος για την υπόθεσή του, με την κατάθεση της από 18.11.2018 νέας αίτησης, οπότε το Δικαστήριο διέταξε νέα αντιπαραβολή με εξερεύνηση επιπλέον αποδεικτικών στοιχείων. Ο/η πραγματογνώμων, κάνοντας ρητή αναφορά στα πορίσματα της πρώτης έκθεσης, και συντασσόμενος/η με αυτά, αναφέρει ότι τα δακτυλικά αποτυπώματα του προσφεύγοντος διέφεραν από εκείνα του προσώπου που καταδικάστηκε με την υπ' άρ. …/… απόφαση, τα οποία είχαν ληφθεί το 2011, και ότι επρόκειτο συνεπώς για δύο διαφορετικά πρόσωπα. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο δέχθηκε τις αντιρρήσεις του προσφεύγοντος και διέταξε την αποφυλάκισή του, οπότε αφέθηκε ελεύθερος δύο ημέρες αργότερα.

Στις 28.11.2018, ο αιτών υπέβαλε αίτηση αποζημίωσης σύμφωνα με το ισχύον τότε άρθρο 533 του ΚΠΔ (πλέον άρθρο 535)[6], επικαλούμενος αδικαιολόγητη κράτηση διάρκειας 168 ημερών, η οποία αποδόθηκε στην πλημμελή άσκηση των καθηκόντων των αστυνομικών οργάνων και των αρμόδιων δικαστικών λειτουργών. Το Πλημμελειοδικείο Θεσσαλονίκης διευκρίνισε ότι αποζημίωση δίδεται μόνο υπέρ των προσώπων που απαριθμούνταν στην ΚΠΔ 533 κατά τρόπο εξαντλητικό και όχι ενδεικτικό, δηλαδή των ατόμων που κρατήθηκαν προσωρινά και αθωώθηκαν οριστικά αργότερα, εκείνων που κρατήθηκαν κατ' εκτέλεση καταδίκης που στη συνέχεια εξαφανίστηκε οριστικά στο πλαίσιο έφεσης ή, τέλος, εκείνων που είχαν καταδικαστεί και κρατηθεί πριν αθωωθούν μετά από νέα δίκη. Επεσήμανε, ακόμα, ότι ο Νομοθέτης δεν είχε εισαγάγει στο άρθρο 564 (νυν 561) του ΚΠΔ δικαίωμα αποζημίωσης υπέρ των προσώπων που κρατήθηκαν και των οποίων οι αντιρρήσεις είχαν γίνει δεκτές, και ότι το άρθρο 533 δεν περιείχε επίσης διάταξη που να επιτρέπει την εφαρμογή του, ιδίως κατ' αναλογία, στην περίπτωση στην οποία βρισκόταν ο προσφεύγων. Μετά ταύτα, ο τελευταίος επικαλέστηκε ενώπιον του ΕΔΔΑ παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 1 και 5 της ΕΣΔΑ.

ΙΙ. 1. Παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Από τη διατύπωση της ΕΣΔΑ 5 παρ. 1 προκύπτει ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια, και κάθε στέρηση της ελευθερίας πρέπει να διενεργείται «*συμφώνως προς την νόμιμον διαδικασίαν [...] α) εάν κρατήται κανονικώς κατόπιν καταδίκης υπό αρμοδίου δικαστηρίου*». Παρόλο που αυτό απαιτεί, κατά κύριο λόγο, τη νομιμότητα της σύλληψης ή κράτησης βάσει του εσωτερικού δικαίου, το περιεχόμενο της εν λόγω έννοιας δεν περιορίζεται απλώς στη συμμόρφωση με το εσωτερικό δίκαιο, αλλά επεκτείνεται και στην ποιότητα του ίδιου του νόμου, η οποία οφείλει να διασφαλίζει τη συμμόρφωση με την αρχή του κράτους δικαίου, που διέπει το σύνολο της Σύμβασης[7].

* *Ασκ. Δικηγόρος, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια της Νομικής Σχολής ΑΠΘ*

6. Η τροποποίηση είναι αδιάφορη για την παρούσα ανάλυση, καθώς δεν εισάγει κάποια ρύθμιση που να αφορά την ουσία της υπόθεσης, εξού και το ίδιο το ΕΔΔΑ, κατά την απόφασή του τον Οκτώβριο του έτους 2024, δεν έκανε καμία αναφορά στο νέο περιεχόμενο που προστέθηκε στη διάταξη.

7. Σ. ΤΟΓΙΑΣ, σε: Τιμητικός Τόμος Χριστόφορου Αργυρόπουλου, Διεθνές Ποινικό Δίκαιο – ΕΣΔΑ – Ευρωπαϊκή Ένωση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016, σ. 357.

Αναλυτικώς, η πάγια νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, ήδη από την απόφαση *Bozano εναντίον Γαλλίας*[8], έχει αναδείξει ότι κάθε περιορισμός της ατομικής ελευθερίας ελλείψει σαφούς, προβλέψιμης και ποιοτικής νομοθετικής βάσης, συνιστά *αυθαιρεσία*, και, επομένως, κρίσιμη είναι η επαρκής αιτιολόγηση της απόφασης, προκειμένου να διαπιστώνονται οι περιστάσεις εκείνες που ενεργοποιούν τη νόμιμη διαδικασία σύλληψης και κράτησης. Το ΕΔΔΑ θεώρησε εν προκειμένω παράνομη την κράτηση όχι από την 6η Ιουνίου 2018, οπότε και συνελήφθη, αλλά από τις 03.09.2018, διότι μόνο από τούτο το χρονικό σημείο, κατά το οποίο το εθνικό δικαστήριο απέτυχε να αιτιολογήσει (και, επομένως, να εξετάσει) επαρκώς την υπόθεση, η κράτηση μπορεί να θεωρείται αυθαίρετη. Εφόσον ένα δικαστήριο αποφασίσει να αποστεί από το πόρισμα πραγματογνωμοσύνης, θα πρέπει αυτή να αναφέρεται ρητά στο σκεπτικό (άρα δεν αρκεί η κατ' είδος αναφορά στο αποδεικτικό μέσο για ειδική και επαρκή αιτιολόγηση) και το δικαστήριο να διαλαμβάνει ειδικές παραδοχές, δυνάμει των οποίων είτε αναιρείται η επιστημονική ορθότητα και πληρότητα της πραγματογνωμοσύνης είτε πλήττεται η αντικειμενικότητά της, ώστε εξηγείται διεξοδικά γιατί αποφάσισε να μην υιοθετήσει το πόρισμα αυτής και, συνεπώς, δεν στοιχειοθετείται η αυθαίρετη δράση[9].

Αντίθετα, κατά τη στιγμή της προσαγωγής και φυλάκισης του προσφεύγοντος, η κράτηση βασιζόταν σε έγκυρη και εκτελεστή καταδικαστική απόφαση του Εφετείου Θεσσαλονίκης, επομένως δικαιολογημένα και με ικανή ασφάλεια οι Αρχές ανέπτυξαν πεποίθηση εύρεσης του καταζητούμενου ατόμου, καθώς κατά τον κρίσιμο χρόνο της σύλληψης είχε στην κατοχή του έγγραφα που περιείχαν τα στοιχεία του αληθινά διωκόμενου προσώπου.

ΙΙ. 2. Παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 5 ΕΣΔΑ

Σύμφωνα με την παρ. 5, κάθε πρόσωπο που είναι θύμα σύλληψης ή κράτησης υπό συνθήκες αντίθετες προς τις διατάξεις του άρθρου 5 φέρει δικαίωμα αποκατάστασης των υλικών και ηθικών ζημιών που υπέστη. Ομοίως, τα άρθρα 9 παρ. 5 και 14 παρ. 6 ΔΣΑΠΔ προβλέπουν το δικαίωμα αποζημίωσης, ενόψει παράνομης σύλληψης ή κράτησης, αλλά και εφόσον μια οριστική ποινική καταδίκη ακυρωθεί από ανώτερο δικαστήριο ή αν δοθεί χάρις ενόψει δικαστικής πλάνης. Όπως έχει κριθεί στις αποφάσεις *Brogan κ.α. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*[10] και *Medvedyev κ.α. άλλοι κατά Γαλλίας*[11], η διάταξη κατοχυρώνει ένα αυτοτελές, δικαστικά επιδιώξιμο και άμεσα εκτελεστό δικαίωμα αποζημίωσης για κάθε θιγόμενο[12]. Επιπλέον, σύμφωνα με την *Stanev κατά Βουλγαρίας*[13], πρέπει η αποκατάσταση να αντικατοπτρίζει τη βαρύτητα της παραβίασης. Αυτή η πτυχή του δικαιώματος αποζημίωσης είχε ήδη αναγνωριστεί στην εγχώρια νομική πραγματικότητα μέσω της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας, το οποίο αρχικά δεχόταν την αναλογική εφαρμογή του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ[14] και έτσι επιδικαζόταν αποζημίωση για υπέρμετρη κράτηση[15], μεταγενέστερα, όμως, η νομολογία του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου μεταβλήθηκε[16], καθιστώντας

8. Προσφυγή No 9990/82, 18.12.1986: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57448, όπου ο προσφεύγων διαμαρτυρήθηκε ότι κρατήθηκε για να εκδιωχθεί από το γαλλικό έδαφος με την πρόφαση της απέλασης, ενώ στην πραγματικότητα επρόκειτο για παράνομη, κεκαλυμμένη έκδοση στην Ιταλία, προκειμένου να εκτίσει την εκεί επιβληθείσα ποινή ισόβιας κάθειρξης. Το Δικαστήριο, με αφορμή τα παραπάνω, εμβάθυνε στην έννοια της αυθαιρεσίας, και ειδικότερα της αυθαίρετης κράτησης, και ανέπτυξε περαιτέρω τα κριτήρια για τη διαπίστωσή της. Ίδ. και Δ. ΒΑΝΔΩΡΟΣ … [κ.ά.], Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ. 110 επ.

9. Δυνάμει της αρχής της ηθικής αποδείξεως, όπως αυτή αποτυπώνεται στο άρθρο 177 ΚΠΔ, η πραγματογνωμοσύνη δεν δεσμεύει το δικαστήριο αλλά εκτιμάται ελευθέρως. Τούτο, όμως, δεν σημαίνει ότι ο δικαστής απαλλάσσεται από την υποχρέωση να λαμβάνει υπόψη του τα τεκμηριωμένα πορίσματα της επιστήμης, κατά τη λήψη αποφάσεων που απαιτούν εξειδικευμένες γνώσεις.

10. Προσφυγές Nos 11209/84, 11234/84, 11266/84, 11386/85, 29.11.1998: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57450 . Ίδ. και Δ. ΒΑΝΔΩΡΟΣ ... [κ.ά.], ό.π., υποσημ. 8, σ. 106 επ.

11. Προσφυγή No 3394/03, 29.03.2010: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97979.

12. Επίσης στην *Assanidze κατά Γεωργίας* (Προσφύγη No 71503/01), 08.04.2004: η αποζημίωση να είναι προσιτή – να μην είναι υπερβολικά χρονοβόρα, ώστε να μην καθίσταται η διαδικασία άσκησης του δικαιώματος παρελκυστική.

13. Προσφυγή No 36760/06, 12.01.2012: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-108690.

14. «*Για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του δημοσίου κατά την άσκηση της δημόσιας εξουσίας που τους έχει ανατεθεί, το δημόσιο ενέχεται σε αποζημίωση, εκτός αν η πράξη ή η παράλειψη έγινε κατά παράβαση διάταξης που υπάρχει για χάρη του γενικού συμφέροντος*». Πιθανά σε συνδυασμό με τα άρθρα 932 και 59 του ΑΚ, για την αποκατάσταση της ηθικής βλάβης που υπέστη.

15. Με αφετηρία την χαρακτηριζόμενη ως «*arrêt de principe*» ΟλΣτΕ 1401/2014. Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, Νομολογιακές εξελίξεις στο καθεστώς της αστικής ευθύνης του Δημοσίου: ΣτΕ Ολ 1501/2014 (ευθύνη από νόμιμες πράξεις, ευθύνη από πράξεις των οργάνων της δικαστικής εξουσίας), 2018, https://www.prevedourou.gr/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BE%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CE%B8%CE%B5%CF%83%CF%84%CF%8E%CF%82/.

16. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει η καθηγήτρια Πρεβεδούρου, το έτος 2021 εκδόθηκαν οι υπ' αριθμ. 799-803/2021 Α799-2021-4, Α800-2021-3-5, Α801-2021-2-3, Α802-2021-3-4, Α803-2021-2-7-6 αποφάσεις, με πλέον πρόσφατη την 1825/2022, οι οποίες προσχώρησαν στην άποψη της μειοψηφίας της παλαιότερης νομολογίας. Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, Επί τα χείρω νομολογιακή μεταστροφή ως προς την ευθύνη του Δημοσίου για πράξεις οργά-

μια πιθανή προσφυγή προφανώς ατελέσφορη, βασιζόμενη σε αυτή την νομική βάση. Δυνάμει τούτων, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι μια αγωγή κατά του Δημοσίου για πράξεις των δικαστικών οργάνων βάσει του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ ήταν «καταδικασμένη σε αποτυχία»[17], αναδεικνύοντας ένα σημαντικό κενό στο νομικό μας σύστημα.

Το αδιέξοδο στην εφαρμογή του Αστικού και Δημόσιου Δικαίου

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιστημονική συζήτηση για την πλήρωση του επίμαχου κενού. Έχει υποστηριχθεί[18] ότι η ευθύνη του Δημοσίου είναι αντικειμενική, δηλαδή δεν απαιτείται να βαρύνεται με πταίσμα το τελευταίο. Πρόκειται για μια ειδική μορφή ευθύνης που βασίζεται στην έννοια της *διακινδύνευσης*, ήτοι στο γεγονός ότι το Δημόσιο εξουσιάζει μια ιδιαίτερη πηγή κινδύνου μέσω των ενεργειών του και οφείλει να επωμίζεται και τις συνέπειες από τη λειτουργία αυτής. Κατ' άλλη θέση[19], μια διαφορά μεταξύ ιδιώτη και Δημοσίου, όταν το Δημόσιο δρα στο πλαίσιο των διοικητικών του αρμοδιοτήτων, πρέπει να χαρακτηριστεί ως διοικητική διαφορά ουσίας. Ενδεικτική είναι η σύγκριση με την περίπτωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού: Αυτή διέπεται καταρχήν από τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα (904 επ.), ωστόσο αν ο πλουτισμός προέκυψε από μια έννομη σχέση που ανήκει στο Δημόσιο Δίκαιο, τότε γίνεται δεκτό ότι η διαφορά θεωρείται διοικητική διαφορά ουσίας, παρόλο που βασίζεται σε αστικού τύπου αξίωση. Σε αυτές, όμως, τις περιπτώσεις, ο Νομοθέτης αναθέτει την αναγνώριση της υποχρέωσης αποζημίωσης στα ποινικά δικαστήρια (άρθρο 536 ΚΠΔ)[20] και του οριστικού προσδιορισμού του ύψους της στα πολιτικά δικαστήρια (άρθρο 539 ΚΠΔ)[21], με αποτέλεσμα να προκύπτει ένα σύνθετο σύστημα περισσότερων δικαιοδοσιών, αφού η υπόθεση πλέον διεκδικείται από τρεις χωριστές κατηγορίες δικαστηρίων σε διαφορετικά στάδια της ίδιας υπόθεσης, με κίνδυνο αντιφάσεων στις αποφάσεις. Έχει τύχει κριτικής[22], περαιτέρω, και το διττό μειονέκτημα του εν λόγω συστήματος, ήτοι, αφενός, η χρονική καθυστέρηση, αφετέρου, η χρηματική επιβάρυνση του προσώπου.

Η προστασία μέσω του εθνικού Ποινικού Δικαίου

Ως καλή πρόθεση νομοθετικής διόρθωσης πρέπει να ιδωθεί η αντικατάσταση των άρθρων 533-545 ΚΠΔ δυνάμει του Ν. 2915/2001[23], κατόπιν των καταδικών της χώρας μας από το ΕΔΔΑ και την ΕΕΔΑ για παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, με τις υποθέσεις *Γεωργιάδης κατά Ελλάδας* και *Γούτσος κατά Ελλάδας*[24]. Περαιτέρω, δέον να αναφερθεί ότι με το άρθρο 26 του οικείου Νόμου επήλθε αλλαγή και του τίτλου του τρίτου κεφαλαίου του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, τροποποιούμενου ως εξής: «*Αποζημίωση εκείνων που κρατήθηκαν και μετέπειτα αθωώθηκαν*». Αντανακλάται, έτσι, μια εννοιολογική μετατόπιση στην αντιμετώπιση των αθώων κρατουμένων, σκοπώντας στην αποφυγή του απαξιωτικού χαρακτηρισμού των δικαστικών αποφάσεων ως «άδικων», αναγνωρίζοντας ότι αυτές είναι κατ' ακρίβεια άστοχες και βασίζονται σε ανεπαρκές ή εσφαλμένα εκτιμηθέν αποδεικτικό υλικό[25]. Επιπλέον, η αντικατάσταση της φράσης «καταδικάστηκαν» ή «κρατήθηκαν προσωρινά» με τον όρο «κρατήθηκαν» συνιστά μια νομοτεχνικά αρτιότερη διατύπωση, δεδομένου ότι και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για κράτηση, ανεξαρτήτως του τίτλου που τη στηρίζει[26].

Στον ισχύοντα ΚΠΔ, η αποζημίωση αποκλείεται, εφόσον διαπιστωθεί πρόθεση του παραιτίου (άρθρο 536). Παραίτιος από πρόθεση, όρος ο οποίος διαφοροποιείται

νων ενταγμένων στην δικαστική εξουσία, 2024, https://www.prevedourou.gr/%CE%B5%CF%80%CE%AF-%CF%84%CE%B1-%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%81%CF%89-%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%AE-%CF%89/.

17. Τούτη η κρίση αναπτύχθηκε με αφορμή την προκαταρκτική ένσταση που προέβαλε η Κυβέρνηση περί μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων, υποστηρίζοντας ότι ο προσφεύγων απαραδέκτως προσέφυγε στο ΕΔΔΑ, καθώς διέθετε δικαίωμα αποζημίωσης δυνάμει του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ. Το ζήτημα, όμως, της ύπαρξης «αποτελεσματικής» αποζημιωτικής προσφυγής (δηλαδή αν η ΕισΝΑΚ 105 προσφέρει πραγματική και πρακτικά εφαρμόσιμη δυνατότητα αποζημίωσης για παραβιάσεις του άρθρου 5 της Σύμβασης) συνδέεται άμεσα με το ερώτημα εάν παραβιάστηκε πράγματι το άρθρο 5 παρ. 5 της ΕΣΔΑ, που κατοχυρώνει το δικαίωμα αποζημίωσης σε περίπτωση παράνομης κράτησης. Ως εκ τούτου, δεν μπορούσε η ένσταση να εξεταστεί χωριστά από την ουσία της υπόθεσης και, άρα, το ΕΔΔΑ τα συνεξέτασε.

18. Π. ΚΟΡΝΗΛΑΚΗΣ, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2002, σσ. 670, 676.

19. Ι. ΧΑΜΗΛΟΘΩΡΗΣ, Η αποζημίωση των προσώπων που κρατήθηκαν και μετέπειτα αθωώθηκαν, ΠοινΔικ, 2010, σ. 1317 επ.

20. ΕφΠατρ 567/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

21. Π. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα, 4η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 284 επ.

22. Ibid.

23. Ο θεσμός της αποζημίωσης δεν απετέλεσε βέβαια καινοτομία του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, καθώς εισήχθη στην ελληνική έννομη τάξη ήδη από το έτος 1931 με τον Ν. 4915, οι σχετικές διατάξεις έμεναν δε ανεφάρμοστες λόγω «μιας κακώς εννοούμενης συντεχνιακής αλληλεγγύης» των δικαστικών λειτουργών. Ίδ. Α. ΚΑΡΡΑ, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 2018, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 1119.

24. Κ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ / Σ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017, σ. 286.

25. Εισηγητική Έκθεση Ν. 2915/2001, άρθρο 4.

26. Ibid.

όχι μόνο λεκτικά αλλά και εννοιολογικά από εκείνον του υπαιτίου, θεωρείται εκείνος που με τη συμπεριφορά του, η οποία δεν είναι ανάγκη να χαρακτηρίζεται ως υπαίτια ή να θεμελιώνει οποιαδήποτε ενοχή, συνετέλεσε στην προσωρινή κράτηση ή την καταδίκη του, αποτέλεσμα το οποίο είτε επεδίωξε ο ίδιος, είτε το αποδέχθηκε ως ενδεχόμενο ή αναγκαίο[27]. Για να αποκλεισθεί το δικαίωμα αποζημίωσης απαιτείται, πάντως, να υφίσταται σχέση αιτίου και αποτελέσματος μεταξύ της συμπεριφοράς και της καταδίκης του μετέπειτα αθωωθέντος, ως πρόθεση δε μπορεί να θεωρηθεί μεταξύ άλλων ενεργειών και παραλείψεων του προσωρινώς κρατηθέντος ή καταδικασθέντος, η άρνηση απολογίας, η ψευδής ομολογία ή η ψευδής δήλωση[28]. Σχετικά με τη συγκεκριμένη παραδοχή, έχει υποστηριχθεί ότι οι περιορισμοί στο δικαίωμα αποζημίωσης δεν συνάδουν με τις αρχές του κράτους δικαίου, όπου ο κατηγορούμενος δικαιούται να υπερασπιστεί τον εαυτό του ακόμη και με ψεύδη ή σιωπή, το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί θεμελιώδη αρχή και η απουσία βάσιμης ένδειξης ενοχής αποκλείει την κατηγορία και την καταδίκη[29].

Σε ό,τι αφορά στην εδώ σχολιαζόμενη υπόθεση, η στενή ερμηνεία του άρθρου 533 (και πλέον 535) ΚΠΔ από το εθνικό δικαστήριο, το οποίο έκρινε ότι η χρηματική αποκατάσταση αφορά μόνο σε περιπτώσεις όπου υπάρχει αθώωση και όχι όταν γίνονται δεκτές αντιρρήσεις σχετικές με τη ταυτότητα του καταδικασθέντα, δεν λαμβάνει υπ' όψιν την ουσία του δικαιώματος αυτού και δεν συνάδει με τις συνταγματικές απαιτήσεις, καθώς στο άρθρο 7 παρ. 4 του Συντάγματος ορίζεται αποζημίωση για όσους έχουν στερηθεί την προσωπική τους ελευθερία[30] και, άρα, βέλτιστη ερμηνεία θα ήτο η διασταλτική [αξίζει να διασαφηνισθεί ότι ευθεία υπαγωγή των αντιρρήσεων στο ρυθμιστικό πεδίο του ΚΠΔ 535 παρ. 1β δεν είναι μάλλον δυνατή, καθώς η αίτηση δεν συνιστά γνήσιο, αλλά οιονεί ένδικο μέσο]. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το Πλημμελειοδικείο, ερμηνεύοντας υπό στενούς συστημικούς τύπους το άρθρο 533 ΚΠΔ στην απόφασή του, επέδειξε υπερβολικό φορμαλισμό και υιοθέτησε προσέγγιση που δεν ήταν σύμφωνη με το προστατευτικό πνεύμα, τη *ratio* του άρθρου 5 παρ. 5[31].

Τούτο που στο γερμανικό Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο συναντάται με τον όρο «*Formalismus*», έχει να κάνει με την εφαρμογή μιας δικονομικής διάταξης που δεν εξυπηρετεί τους στόχους της ποινικής διαδικασίας και εν γένει της δικαιοσύνης, αφού δεν ενισχύει την ασφάλεια δικαίου, και παρόλα αυτά εξακολουθεί να ακολουθείται με αυστηρότητα. Με άλλα λόγια, ο τυπικισμός σημαίνει τη χρήση διαδικαστικών κανόνων που είναι άκαμπτοι, όπως εν προκειμένω, χωρίς να προσφέρουν πραγματική αξία για την ουσία της δίκης ή την προστασία των δικαιωμάτων των διαδίκων[32].

Ειδική μνεία γίνεται, ολοκληρώνοντας, στον δικαστή A. Zünd, ο οποίος επίσης διέγνωσε την παραβίαση, κομίζοντας, ωστόσο, διαφορετικό επιχείρημα: Πρώτον, επεσήμανε ότι καμία στέρηση της ελευθερίας δεν είναι νόμιμη εφόσον δεν εμπίπτει στους εξαντλητικά αναφερόμενους λόγους του άρθρου 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Στην περίπτωση αυτή, ο προσφεύγων δεν είχε καταδικαστεί και, συνεπώς, η κράτησή του δεν μπορούσε να θεωρηθεί νόμιμη «κατόπιν καταδίκης», όπως ακριβώς απαιτείται από το στ. α' του άρθρου. Άλλως ειπείν, δεν υπήρχε αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της καταδίκης και της στέρησης της ελευθερίας του. Δεύτερον, παρότι η σύγχυση η σχετική με την ταυτότητα του προσφεύγοντος μπορεί να ήταν αρχικά δικαιολογημένη, υπογράμμισε ότι το λάθος δεν δικαιολογεί τη συνέχιση της κράτησής του. Τρίτον, αναγνώρισε ότι ο προσφεύγων μπορεί να μην συνέβαλε επαρκώς στη διευκρίνιση της ταυτότητάς του, κάτι που θα μπορούσε να ληφθεί υπόψη στο στάδιο της επιδίκασης αποζημίωσης.

III. Συμπεράσματα με βάση τις ανωτέρω αναπτύξεις

Το ΕΔΔΑ πράγματι μετήλθε της θεμελίωσης της παρανομίας και της εξαιτίας αυτής αναγνώρισης δικαιώματος αποζημίωσης στο θύμα. Ωστόσο, λαμβανομένης υπόψη της εθνικής νομολογιακής μεταστροφής, δεν υφίσταται αναλογική εφαρμογή της ΕισΝΑΚ 105 στην υπό κρίση περίπτωση, καθώς δεν προκύπτει ζημιογόνος πράξη δικαστικού λειτουργού, αποκλειστικά λόγω εσφαλμένης κρίσης, παρά μόνον όταν πρόκειται περί προδήλου σφάλματος, όπως διαπλάθεται αυτό κάθε φορά νομολογιακά[33]. Απαιτείται δε η θέσπιση ειδικής νομοθεσίας για τη δικαστική επιδίωξη αποζημίωσης λόγω ζημίας από δικαστικές αποφάσεις, καθόσον με το ισχύον νομικό πλαίσιο δεν μπορεί να υπάρξει τέτοια δυνατότητα, ούτε καν με την επίκληση του άρθρου 4 παρ. 5 του Συντάγματος[34](!)

27. ΑΠ 448/2014, ΑΠ 1279/2007.

28. ΑΠ 444/2015. Αντίθετος ο Α. ΚΑΡΡΑΣ, ό.π., υποσημ. 23, σ. 1122.

29. Α. ΚΟΝΤΑΞΗΣ, Κώδικας Ποινικής Δικονομίας. Συνδυασμός Θεωρίας και Πράξης, Τόμος 2, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2006, σ. 3405.

30. ΑΠ 918/2008.

31. Ίδ. *mutatis mutandis*, *Fernandes Pedroso κατά Πορτογαλίας* (Προσφυγή No 59133/11), 12.06.2018, παρ. 137 και 139.

32. ΧΡ. ΣΑΤΛΑΝΗΣ, Αλήθεια και Δικαιοσύνη ως πρωταρχικοί σκοποί της ποινικής διαδικασίας μέσα από παραδείγματα, 1996, σ. 35, με περαιτέρω παραπομπές.

33. Εδώ δεν πληρούται η έννοια του σφάλματος, αλλά πρόκειται για συντεχνιακή άρνηση των δικαστών να αναγνωρίσουν το δικαίωμα αποζημίωσης με την επίκληση συνήθως της κατασκευής ότι ο κρατηθείς έγινε από βαριά αμέλεια «συνυπαίτιος» της κράτησης.

34. Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, ό.π., υποσημ. 16.

Αναφορικά με την πλέον ισχύουσα ΚΠΔ 535 και τη σχέση της με το άρθρο 5 της ΕΣΔΑ, το τελευταίο αποσκοπεί στην αποκατάσταση των υλικών και ηθικών ζημιών που προκλήθηκαν από την προσβολή του εννόμου αγαθού της προσωπικής ελευθερίας του ατόμου που κρατήθηκε προσωρινά ή καταδικάσθηκε και μετέπειτα αθωώθηκε[35]. Δεδομένης της υπερνομοθετικής παραδοχής, σε περίπτωση που έλαβε χώρα στέρηση ελευθερίας καθ' οιονδήποτε τρόπο, το Ελληνικό Δημόσιο θα πρέπει να υποχρεούται στην ανόρθωση της βλάβης με την παροχή αποζημίωσης, η οποία δεν πρέπει να υπόκειται σε καμία διατύπωση, με μόνη προϋπόθεση την ύπαρξη ασφαλώς της στέρησης ελευθερίας[36]. Η άποψη αυτή ενισχύεται εάν αναλογιστούμε ότι στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας έχει προβλεφθεί αναλογική επέκταση της αποζημίωσης σε περιπτώσεις δέσμευσης και κατάσχεσης περιουσιακών στοιχείων (άρθρο 544), δηλαδή επέκταση σε περιουσιακά αγαθά, εντούτοις έχει μείνει αρρύθμιστη η υπό εξέταση περίπτωση.

Τέλος, σχετικά με την αναλυθείσα παραβίαση της ΕΣΔΑ, ως δικλείδα ασφαλείας πρέπει να αξιοποιηθεί η ρύθμιση του άρθρου 526 ΚΠΔ, η οποία προβλέπει την επανάληψη της διαδικασίας, μεταξύ άλλων, και στην περίπτωση που διαπιστωθεί από το ΕΔΔΑ παραβίαση της Σύμβασης από το ελληνικό κράτος, σχετικά με τη διάταξη δικαστικής απόφασης που έκρινε ότι το Δημόσιο δεν έχει υποχρέωση αποζημίωσης ή επιδίκασε ανεπαρκή αποζημίωση στις περιπτώσεις του άρθρου 535 ΚΠΔ[37]. Πρόβλημα, βέβαια, και σε αυτή την περίπτωση, συνιστά η χρονική καθυστέρηση στην απονομή δικαιοσύνης.

35. Α. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 5η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2022, σ. 646.

36. Α. ΚΑΡΡΑΣ, ό.π., υποσημ. 23, σ. 1119.

37. Κ. ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ / Ν. ΚΟΥΜΟΥΛΕΝΤΖΟΣ, Η νέα Ποινική Δικονομία με μια ματιά, 2η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2022, σ. 112.

► **Πρόγραμμα διδυμοποίησης με την Ιορδανία "Support digital transition in Jordan through Personal Data Protection and Artificial Intelligence" (JO 22 NDICI TE 01 24) – Κατακύρωση Προγράμματος**

Το ΚΔΕΟΔ, σε συνεργασία με τον γερμανικό φορέα «Foundation for International Legal Cooperation» (IRZ) και τον ισπανικό φορέα «Fundación Internacional y para Iberoamérica de Administración y Políticas Públicas» (FIIAPP), ανέλαβε την υλοποίηση του Προγράμματος διδυμοποίησης με τίτλο "Support digital transition in Jordan through Personal Data Protection and Artificial Intelligence" (JO 22 NDICI TE 01 24).

Μαρία Χαλυβοπούλου

► **2η συνάντηση της σειράς «Επιστημονικές συναντήσεις» με προσκεκλημένους ομιλητές τον Επίκ. Καθηγητή της Νομικής Σχολής ΑΠΘ, κ. Βασίλειο Περγαντή, και τον υπ. Διδάκτορα της Νομικής Σχολής ΑΠΘ, κ. Ευάγγελο Εκμεκτσόγλου – 14 Οκτωβρίου 2024**

Στις 14 Οκτωβρίου 2024, πραγματοποιήθηκε στο αμφιθέατρο «Δ. Ευρυγένη» του Κέντρου Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου (ΚΔΕΟΔ) η 2η συνάντηση της σειράς «Επιστημονικές συναντήσεις» με προσκεκλημένους ομιλητές τον Επίκ. Καθηγητή της Νομικής Σχολής ΑΠΘ, κ. Βασίλειο Περγαντή, και τον υπ. Διδάκτορα της Νομικής Σχολής ΑΠΘ, κ. Ευάγγελο Εκμεκτσόγλου. Οι εισηγήσεις που ανέπτυξαν αφορούσαν το ιδιαιτέρως ενδιαφέρον και επίκαιρο θέμα «Το μέλλον της νομολογίας "Βόσπορος" περί ισοδύναμης προστασίας μετά την (πιθανή) προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ». Μετά την ολοκλήρωση των εισηγήσεων, ακολούθησε ενδιαφέρουσα συζήτηση με το κοινό.

Η εκδήλωση διοργανώθηκε από το ΚΔΕΟΔ και την Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ).

Η γραπτή αποτύπωση των εισηγήσεων θα δημοσιευθεί σε προσεχές τεύχος της ΕΕΕυρΔ.

Μαρία Σαπαρδάνη

► **Πρόγραμμα διδυμοποίησης με το Ισραήλ "Support Israel Alignment with Union Acquis Regulations on issues related to Food Safety" (IL 18 ENI HE 02 22) – Τέταρτη συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής**

Στις 14 Νοεμβρίου 2024, διεξήχθη διαδικτυακά η τέταρτη συνάντηση της Συντονιστικής Επιτροπής του Προγράμματος. Στο πλαίσιο της συνάντησης, τα μέλη της Επιτροπής συζήτησαν για την πορεία του Προγράμματος και τις μελλοντικές δραστηριότητες. Εκ μέρους του ΚΔΕΟΔ, συμμετείχαν η κα Έλλη Τσιτσιπά και η κα Μαρία Χαλυβοπούλου.

Μαρία Χαλυβοπούλου

► **Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Σερβία "Support to improving working conditions and preparing the Republic of Serbia to participate in EURES" (SR 22 IPA SO 01 24) – Κατακύρωση Προγράμματος**

Το ΚΔΕΟΔ, σε συνεργασία με τον γαλλικό φορέα «France Travail», τη σουηδική Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης (Arbetsförmedlingen) και την Υπηρεσία Απασχόλησης της Σλοβενίας, ανέλαβε την υλοποίηση του Προγράμματος διδυμοποίησης με τίτλο "Support to improving working conditions and preparing the Republic of Serbia to participate in EURES" (SR 22 IPA SO 01 24).

Μαρία Χαλυβοπούλου

► **Δ΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ευρωπαϊκού Δικαίου – Θεσσαλονίκη, 18 και 19 Δεκεμβρίου 2024**

Με αφορμή τη συμπλήρωση 40 ετών λειτουργίας της, η Ελληνική Ένωση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕΔ) διοργάνωσε το επετειακό Δ΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ευρωπαϊκού Δικαίου σε συνεργασία με τη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τον Δικηγορικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης, το Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου (ΚΔΕΟΔ), το Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Θεσσαλονίκης (ΕΒΕΘ). Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε στις 18-19 Δεκεμβρίου 2024 στην αίθουσα εκδηλώσεων του ΕΒΕΘ.

Την πρώτη ημέρα, στις 18 Δεκεμβρίου 2024, την έναρξη εργασιών του συνεδρίου κήρυξε ο κ. Κωνσταντίνος Ηλιόπουλος, Ομ. Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, πρ. Δικαστής στο Γενικό Δικαστήριο της ΕΕ, Αντιπρόεδρος Δ.Σ. ΕΕΕΔ. Χαιρετισμό απηύθυναν, ακολούθως, ο κ. Γεώργιος Φλωρίδης, Υπουργός Δικαιοσύνης, ο κ. Παναγιώτης Γκλαβίνης, Καθηγητής Διεθνούς Οικονομικού Δικαίου και Κοσμήτορας της Νομικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ο κ. Δημήτριος Φινοκαλιώτης, Δ.Ν., Πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης, ο κ. Δημήτριος Σκιαδάς, Καθηγητής Δημοσιονομικής Διακυβέρνησης και Δικαίου της ΕΕ, Πρόεδρος του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου

Μακεδονίας, και ο κ. Κωνσταντίνος Μωραϊτίδης, Α΄ Αντιπρόεδρος του ΕΒΕΘ. Στη συνέχεια, ο Ομ. Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πρ. Πρόεδρος ΔΕΕ, Πρόεδρος ΕΕΕΔ και Πρόεδρος του ΚΔΕΟΔ, κ. Βασίλειος Σκουρής, ανέπτυξε την εισαγωγική ομιλία.

Η 1η θεματική του συνεδρίου, με εισηγητές τον κ. Αθανάσιο Ράντο, Γενικό Εισαγγελέα ΔΕΕ, Πρόεδρο ΣτΕ ε.τ., και τον κ. Βασίλειο Χριστιανό, Ομ. Καθηγητή Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, ήταν αφιερωμένη στην παρουσίαση των σημαντικότερων αποφάσεων του Δικαστηρίου της περιόδου δευτέρου εξαμήνου 2023 έως μηνός Οκτωβρίου 2024.

Στη 2η θεματική, υπό τον τίτλο «Η έλλειψη οριζόντιου αποτελέσματος των οδηγιών: μια αρχή με συρρικνούμενη εμβέλεια;», ανέπτυξαν εισηγήσεις ο κ. Δημήτριος Γρατσίας, Δικαστής στο ΔΕΕ, Σύμβουλος της Επικρατείας, και η κα Ρεβέκκα-Εμμανουέλα Παπαδοπούλου, Αν. Καθηγήτρια Ευρωπαϊκού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Αμφότερες οι θεματικές της πρώτης ημέρας του συνεδρίου ολοκληρώθηκαν με εξαιρετικά ενδιαφέρουσα συζήτηση με το κοινό.

Τη δεύτερη ημέρα, στις 19 Δεκεμβρίου 2024, την έναρξη εργασιών του συνεδρίου κήρυξε η κα Ευαγγελία Νίκα, πρ. Πρόεδρος ΣτΕ, Αντιπρόεδρος Δ.Σ. ΕΕΕΔ. Στη συνέχεια, χαιρετισμό απηύθυναν ο κ. Μιχάλης Πικραμένος, Πρόεδρος ΣτΕ, Καθηγητής Διοικητικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, η κα Ιωάννα Κλάπα-Χριστοδουλέα, Πρόεδρος του Αρείου Πάγου, και ο κ. Κωσταντίνος Γεωργιάδης, Αντιπρόεδρος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

Ακολούθησε η 3η θεματική του συνεδρίου, υπό τον τίτλο «Η αρχή lex mitior στο πεδίο του ενωσιακού φορολογικού δικαίου», με εισήγηση από τον κ. Ιωάννη Δημητρακόπουλο, Δικαστή στο Γενικό Δικαστήριο της ΕΕ, Σύμβουλο της Επικρατείας, και την κα Αικατερίνη Σαββαΐδου, Αν. Καθηγήτρια Δημοσιονομικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Τέλος, η 4η θεματική του συνεδρίου αφορούσε τη Διαιτησία και τις Κρατικές Ενισχύσεις. Εισηγήσεις ανέπτυξαν ο κ. Γουλιέλμος Βαλασίδης, Δικαστής στο Γενικό Δικαστήριο της ΕΕ, και ο κ. Χαράλαμπος Παμπούκης, Καθηγητής Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ακολούθησαν ερωτήσεις και σχόλια από το κοινό, καθώς και ενδιαφέρουσα συζήτηση με τους εισηγητές.

Μαρία Σαπαρδάνη

► Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Βόρεια Μακεδονία "Further strengthening the capacities for effective implementation of the acquis in the field of industrial pollution" (MK 20 IPA EN 02 22) – Έβδομη συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής

Στις 20 Δεκεμβρίου 2024, πραγματοποιήθηκε στα Σκόπια η έβδομη συνάντηση της Συντονιστικής Επιτροπής, κατά την οποία συζητήθηκε η συνολική εξέλιξη του Προγράμματος και καθορίστηκαν τα επόμενα βήματα έως την ολοκλήρωσή του. Εκ μέρους του ΚΔΕΟΔ, στη συνάντηση συμμετείχαν η κα Έλλη Τσιτσιπά και η κα Ιωάννα Μπαχσεβάνογλου-Δημητριάδου.

Μαρία Χαλυβοπούλου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Ι. Το δίκαιο ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά:

Β' Εξάμηνο 2024

Επιμ.: Σοφία Σώμη

Τα περιοδικά που αποδελτιώθηκαν είναι:

Αρμενόπουλος (Αρμ)

Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών (ΔΕΕ)

Δίκαιο Τεχνολογίας & Επικοινωνίας (ΔΙΤΕ)

Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΔτΑ)

Διοικητική Δίκη (ΔιΔικ)

Ελληνική Δικαιοσύνη (ΕλλΔνη)

Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ)

Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου (ΕΕμπΔ)

Επιθεώρησις Εργατικού Δικαίου (ΕΕργΔ)

Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου (ΕπισκΕΔ)

Ευρωπαϊκό Δίκαιο (ΕυΔικ)

Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου (ΕφημΔΔ)

Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (ΘΠΔΔ)

Περιβάλλον και Δίκαιο (ΠερΔικ)

Ποινικά Χρονικά (ΠοινΧρ)

Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου (ΧρΙΔ)

ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 28.05.2024 στην υπόθεση Pietrzak και Bychawska-Siniarska κ.α. κατά Πολωνίας. Οι κρατικές μυστικές παρακολουθήσεις στο ΕΔΔΑ, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 478

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 15.10.2024 στην υπόθεση Κ. κ.α. κατά Ελλάδας. Περιορίζεται η ελευθερία της κριτικής έναντι των πολιτικών;, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 607

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Το δικαίωμα προστασίας έναντι της κλιματικής αλλαγής και η «ζωντανή» ερμηνεία της ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ Verein KlimaSeniorinnen Schweiz κ.λπ. κατά Ελβετίας, 9.4.2024), ΠερΔικ 2/2024, σ. 192

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ Ε.-Κ., Το τεκμήριο αθωότητας στην εργατική δίκη μετά το πέρας της ποινικής διαδικασίας: η περίπτωση της απόλυσης μετά από υποβολή μήνυσης ή άσκηση ποινικής δίωξης, ΔΕΕ 12/2024, σ. 1157

ΑΡΓΥΡΟΣ Α., Η αστική ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις των οργάνων της Δικαστικής Λειτουργίας κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ: υπόθεση Ζουμπουλίδης κατά Ελλάδας (No. 3) (57246/21), ΔιΔικ 4/2024, σ. 575

ΒΡΕΤΤΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΑθ 2833/2024. Ο ειδικός σκοπός εξύβρισης ως αδικαιολόγητη προσωπική επίθεση υπό το φως της νομολογίας του ΕΔΔΑ, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 443

ΓΑΛΑΝΗΣ Π., Οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου και η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής ενώπιον του ΕΔΔΑ: με αφορμή την απόφαση επί της υπόθεσης Veerein Klima Seniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, ΔτΑ 102/2024, σ. 1071

ΕΚΜΕΚΤΣΟΓΛΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 07.05.2024 στην υπόθεση Θωμαΐδης κατά Ελλάδας. Τα απώτατα όρια προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης των δημοσιογράφων, ΕΕΕυρΔ 2/2024, σ. 271

ΕΚΜΕΚΤΣΟΓΛΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 17.09.2024 στην υπόθεση Pindo Mulla κατά Ισπανίας. Η προσωπική αυτονομία του ασθενούς υπό την προστασία του ΕΔΔΑ: παραλείψεις και αμφιταλαντεύσεις του Δικαστηρίου;, ΕΕΕυρΔ 3/2024, σ. 429

ΚΟΜΝΙΟΣ Κ., Το ΕΔΔΑ «γράφει ιστορία»: κλιματική αλλαγή και παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: η υπόθεση KlimaSeniorinnen, ΠερΔικ 2/2024, σ. 190

ΚΟΝΤΟΓΕΩΡΓΟΥ Ε., Η ελευθερία της έκφρασης των δικαστικών λειτουργών και η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης: με αφορμή την ΕΔΔΑ, Danilet κατά Ρουμανίας, απόφαση της 20.02.2024 (αριθ. προσφ. 16915/21), ΔιΔικ 6/2024, σ. 895

ΚΟΣΜΑΤΟΣ Κ., Σχόλιο στην ΓνμδΕισΑΠ 18/2023. Καταδίκη της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ για παράβαση του δικονομικού σκέλους του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, λόγω αναποτελεσματικής ποινικής διερεύνησης καταγγελίας για απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, Αρμ 8/2024, σ. 1005

ΚΥΒΕΛΟΣ Σ., Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ 1892/2023. Η εφαρμογή του άρθρου 6 ΑΣΔΑ στις πειθαρχικές διαφορές των δικαστικών λειτουργών, Αρμ 8/2024, σ. 1011

ΜΕΛΙΚΙΔΟΥ Σ., Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 09.04.2024 στην υπόθεση Verein Klimaseniorinnen Schweiz κ.λπ. κατά Ελβετίας. Δικαστικές διαφορές για την κλιματική αλλαγή: καταλύτης για τη βιώσιμη ανάπτυξη ή απειλή για τη διάκριση των εξουσιών;, ΠερΔικ 2/2024, σ. 211

ΝΑΖΙΡΗΣ Ι., Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 21.03.2024 στην υπόθεση Στέργιος Τσούρικας κατά Ελλάδας. Μη παραβίαση τεκμηρίου αθωότητας από πολιτικό δικαστήριο που επιδίκασε αποζημίωση σε βάρος εναγόμενου που είχε αθωωθεί για τα ίδια πραγματικά περιστατικά από ποινικό δικαστήριο, Αρμ 7/2024, σ. 865

ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Σ.-Σ., Η απόφαση του ΕΔΔΑ για την παραβίαση του δικαιώματος της δίκαιης δίκης ή διάταξης ουσιαστικού δικαίου της ΕΣΔΑ ως λόγος αναψηλάφησης (άρθρο 544 αριθ. 11 ΚΠολΔ) στις δίκες της αμφισβητούμενης και της εκούσιας δικαιοδοσίας (άρθρο 767 ΚΠολΔ), ΕλλΔνη 6/2024, σ. 1601

ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Λ. / ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 04.06.2024 στην υπόθεση Ζουμπουλίδης κατά Ελλάδας. Αστική ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις δικαστικών οργάνων, ΕΕΕυρΔ 3/2024, σ. 434

ΡΑΒΔΑΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 1194/2023. Χρηματική ικανοποίηση λόγω ψυχικής οδύνης υπό το φως της νομολογίας του ΕΔΔΑ για την έννοια της οικογένειας και της οικογενειακής ζωής, ΧρΙΔ 7/2024, σ. 512

ΣΙΔΕΡΗΣ Δ., Η ελευθερία της έκφρασης των εργαζομένων, ΕΕργΔ 6/2024, σ. 603

ΣΚΙΑΘΙΤΗΣ Ν., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 2264/2023. Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις ως λόγος υπαγωγής στο νομικό καθεστώς του αντιρρησία συνείδησης, ΘΠΔΔ 8-9/2024, σ. 847

ΤΣΑΓΚΡΗ Η.-Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΠρΑθ 250/2023. Απόλυση διευθυντή καταστήματος πολυεθνικής εταιρίας επί τη βάσει δημόσιας δήλωσής του, η οποία εναντιώνεται στην πολιτική και στις αξίες της εταιρίας, ΔΕΕ 7/2024, σ. 716

ΤΣΑΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗ Ι., Η κλιματική αλλαγή ενώπιον του ΕΔΔΑ: σκέψεις σε συνέχεια της ιστορικής (;) απόφασης στην υπόθεση Verein KlimaSeniorinnen Schweiz κ.λπ. κατά Ελβετίας, ΠερΔικ 2/2024, σ. 200

ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ-ΜΑΡΚΟΥ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 04.06.2024 στην υπόθεση I.Z. κατά Ελλάδας (No 3). Σκέψεις γύρω από το ζήτημα της αποζημίωσης για άδικες ενέργειες της δικαστικής αρχής, ΘΠΔΔ 8-9/2024, σ. 874

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

ΑΒΡΑΜΙΚΟΣ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-425/22, MOL, 04.07.2024, ECLI:EU:C:2024:578. Σύμπραξη εναρμόνισης τιμών, Αρμ 8/2024, σ. 954

ΑΒΡΑΜΙΚΟΣ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-264/23, Booking.com και Booking.com (Deutschland), 19.09.2024, ECLI:EU:C:2024:764. Παροχή υπηρεσιών διαμεσολάβησης για κρατήσεις καταλυμάτων μέσω της εκμετάλλευσης της διαδικτυακής πλατφόρμας booking.com, Αρμ 11/2024, σ. 1326

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-376/20 P, Επιτροπή/CK Telecoms UK Investments, 13.07.2023, ECLI:EU:C:2023:561. Κινητές τηλεπικοινωνίες - Σχέδιο συγκέντρωσης ασυμβίβαστο με την εσωτερική αγορά, ΔΕΕ 11/2024, σ. 1041

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-57/21, RegioJet, 12.01.2023, ECLI:EU:C:2023:6. Κοινοποίηση αποδεικτικών στοιχείων που περιλαμβάνονται στον φάκελο της Αρχής Ανταγωνισμού, ΔΕΕ 11/2024, σ. 1047

ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Λ., Οι συμφωνίες αντίστροφης πληρωμής στον φαρμακευτικό τομέα υπό το πρίσμα των δικαίων ελεύθερου ανταγωνισμού της ΕΕ και των ΗΠΑ (άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ και Section 1 της Sherman Act), ΕΕμπΔ 4/2024, σ. 905

ΚΙΚΙΝΗ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-605/21, Heureka Group (Comparateurs de prix en ligne), 18.04.2024, ECLI:EU:C:2024:324. Ζητήματα παραγραφής της αξίωσης αποζημίωσης από παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού, ΕΕμπΔ 4/2024, σ. 1186

ΚΟΥΤΣΟΥΚΗ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-605/21, Heureka Group (Comparateurs de prix en ligne), 18.04.2024, ECLI:EU:C:2024:324. Η παραγραφή αξιώσεων αποζημίωσης στην περίπτωση των ενιαίων και διαρκών παραβάσεων του ενωσιακού και εθνικού- ελληνικού δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού, ΔΕΕ 10/2024, σ. 937

ΚΥΡΙΑΖΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-264/23, Booking.com και Booking.com (Deutschland), 19.09.2024, ECLI:EU:C:2024:764. Παρεπόμενες συμφωνίες και άρθρο 101 ΣΛΕΕ, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 647

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Θ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-611/22 P και C-625/22 P, Illumina/Επιτροπή 03.09.2024, ECLI:EU:C:2024:677. Συγκεντρώσεις επιχειρήσεων, Αρμ 10/2024, σ. 1203

ΠΑΠΑ Κ., Αντισταθμιστικά μέτρα στο πλαίσιο χορήγησης κρατικών ενισχύσεων προς τις τράπεζες για τη χρηματοπιστωτική κρίση: παράγοντας προστασίας ή νόθευσης του ανταγωνισμού;, ΔΕΕ 10/2024, σ. 917

ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ Τ., Η αναστολή αποφάσεων της Επιτροπής Ανταγωνισμού μέσα από τη νομολογία του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών, ΘΠΔΔ 12/2024, σ. 1160

ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Π., Συγκεντρώσεις επιχειρήσεων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών από πλευράς Δικαίου του Ανταγωνισμού: αξιολόγηση και προκλήσεις, ΔΕΕ 11/2024, σ. 1021

ΣΑΜΑΡΑΣ Α., Ο κρατικός παρεμβατισμός υπό το πρίσμα της «ταξιφιλελεύθερης» εσωτερικής αγοράς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕυΔικ 3/2024 (ψηφιακό τεύχος)

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-21/23, Lindenapotheke, 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:846. Οι παραβάσεις του ΓΚΠΔ στην εφαρμογή του δικαίου του ανταγωνισμού και των κανόνων για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 595

ΤΖΟΥΓΑΝΑΤΟΣ Δ., Οι στόχοι της πολιτικής ανταγωνισμού στην εποχή της ψηφιακής οικονομίας, ΧρΙΔ 6/2024, σ. 406

ΤΟΥΝΤΟΠΟΥΛΟΣ Β., Υπαιτιότητα και βάρος απόδειξης στις αγωγές για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, ΔΕΕ 12/2024, σ. 1121

ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-4/23, Mirin, 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:845. Η άρνηση ενός κράτους μέλους να αναγνωρίσει την αλλαγή ονόματος και φύλου που έχει νομίμως πραγματοποιήσει πολίτης του σε άλλο κράτος μέλος κατά τη διαμονή του σε αυτό είναι αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης, Αρμ 10/2024, σ. 1286

ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΑΡΓΥΡΟΣ Α., Η αστική ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις των οργάνων της Δικαστικής Λειτουργίας κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ: υπόθεση Ζουμπουλίδης κατά Ελλάδας (No. 3) (57246/21), ΔιΔικ 4/2024, σ. 575

ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Λ. / ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 04.06.2024 στην υπόθεση Ζουμπουλίδης κατά Ελλάδας. Αστική ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις δικαστικών οργάνων, ΕΕΕυρΔ 3/2024, σ. 434

ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., Παρατηρήσεις αναφορικά με την αστική ευθύνη Κράτους-Μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης για ζημία λόγω παραβίασης κανόνων του Ευρωπαϊκού δικαίου: σχόλια στη απόφαση του ΣτΕ 2423/2023, ΔτΑ 102/2024, σ. 1053

ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗ Χ., Η αστική ευθύνη του Ελληνικού Δημοσίου από πράξεις-παραλείψεις αστυνομικών οργάνων, ΘΠΔΔ 6-7/2024, σ. 539

ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Γ., Οι βασικές παράμετροι του νέου ρυθμιστικού πλαισίου του Αστικού Κώδικα για το δίκαιο της πώλησης (ν. 4967/2022), ΧρΙΔ 7/2024, σ. 481

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΙΣ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Η., Ζητήματα της απολογίας στην αστυνομική προανάκριση, ΠοινΧρ 7/2024, σ. 481

ΚΟΥΣΟΥΝΗ-ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-548/21, Bezirkshauptmannschaft Landeck (Tentative d'accès aux données personnelles stockées sur un téléphone portable), 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:830. Η απόπειρα πρόσβασης αστυνομικών αρχών σε αποθηκευμένα σε κινητό τηλέφωνο δεδομένα χωρίς δικαστική άδεια ή άδεια ανεξάρτητης διοικητικής αρχής, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 419

ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ-ΚΑΣΤΑΝΙΔΟΥ Ε., Νομιμοποίηση παράνομων εσόδων: σημεία απόκλισης της εθνικής από την ενωσιακή νομοθεσία, ΠοινΧρ 9/2024, σ. 641

ΑΣΥΛΟ

ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-621/21, Intervyuirasht organ na DAB pri MS (Femmes victims de violences domestiques), 16.01.2024, ECLI:EU:C:2024:47. Αίτημα ασύλου - Απονομή διεθνούς προστασίας σε γυναίκες αιτούσες άσυλο λόγω έμφυλης βίας, ΘΠΔΔ 6-7/2024, σ. 706

ΖΗΣΗ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 1107/2024. Χορήγηση ταξιδιωτικού εγγράφου σε δικαιούχο διεθνούς προστασίας μόνον κατόπιν εξατομικευμένης κρίσης των αρμοδίων διοικητικών οργάνων ως προς τη συνδρομή λόγων δημόσιας τάξης και ασφάλειας, ΕΕΕυρΔ 3/2024, σ. 441

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-753/22, Bundesrepublik Deutschland (Effet d'une decision d'octroi du statut de réfugié), 18.06.2024, ECLI:EU:C:2024:524. Ένα κράτος μέλος δεν υποχρεούται να αναγνωρίζει αυτομάτως το καθεστώς πρόσφυγα το οποίο έχει χορηγηθεί από ένα άλλο κράτος μέλος. Πρέπει, ωστόσο, να λαμβάνει πλήρως υπόψη την απόφαση του άλλου κράτους μέλους, καθώς και όσα στοιχεία τη στηρίζουν, Αρμ 9/2024, σ. 1155

ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΡΟΚΑΣ Ι., Η νέα οδηγία ασφάλισης ευθύνης αυτοκινήτων 2021/2118 και η εναρμόνισή της με το ν. 5113/2024, ΕΕμπΔ 3/2024, σ. 601

ΓΕΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΕΚΜΕΚΤΣΟΓΛΟΥ Ε. / ΣΤΑΘΗ Β., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: επικαιρότητα ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 3/2024, σ. 351

ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Ο. / ΣΤΑΘΗ Β., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: επικαιρότητα ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 2/2024, σ. 177

ΚΑΡΑΜΠΑΤΖΟΣ Α. / ΣΑΡΑΒΑΚΟΣ Κ., Η Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη δικαιοσύνη, ΔτΑ 102/2024, σ. 1025

ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ – ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ – ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ

ΒΑΝΕΖΟΥ Σ., Η δυναμική της διεύρυνσης της ερμηνείας του εννόμου συμφέροντος στο δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων: η απόφαση C-771/19 του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕυρΔικ 3/2024 (ψηφιακό τεύχος)

ΒΛΑΧΟΥ-ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ Μ. Χ., Προσωρινή προστασία στις Δημόσιες Συμβάσεις - La réforme à la recherche de l' efficacité perdue, ΘΠΔΔ 12/2024, σ. 1151

ΓΕΩΡΓΑΛΗΣ Φ.-Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ (Ολ.) 211/2024. Διαχρονικό δίκαιο των διαδικασιών ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων, ΕΕΕυρΔ 2/2024, σ. 277

ΔΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Οι αθέμιτες συμπράξεις στο πεδίο των δημόσιων συμβάσεων: η περίπτωση της συμμετοχής συνδεδεμένων εταιρειών στον ίδιο διαγωνισμό ανάθεσης στη νομολογία του ΔΕΕ, ΘΠΔΔ 8-9/2024, σ. 743

ΚΟΥΣΠΗ Θ., Η αρχή της υπεροχής και η προσωρινή δικαστική προστασία στο δίκαιο δημόσιων συμβάσεων στην κυπριακή έννομη τάξη, ΘΠΔΔ 12/2024, σ. 1169

ΜΠΟΥΚΗ Γ. / ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕλΣυν 639/2023. Το φαινόμενο των εταιρικών μετασχηματισμών από την σκοπιά του δικαίου των δημόσιων συμβάσεων: ειδικώς η περίπτωση απόσχισης κλάδου υποψηφίου κατά το στάδιο ανάθεσης της σύμβασης, ΘΠΔΔ 11/2024, σ. 1060

ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟΥ Ε., Προσωρινή Δικαστική Προστασία στις Δημόσιες Συμβάσεις, ΘΠΔΔ 12/2024, σ. 1176

ΞΥΛΑΚΗ Π., Η έννοια του «οργανισμού δημοσίου δικαίου» στο πλαίσιο της ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων, ΕφημΔΔ 5/2024, σ. 600

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Ρ.-Ε. / ΚΟΥΡΤΗΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΦΑθ 1143/2023. Νομιμότητα της κατ' αποκλειστικότητα ανάθεσης σύμβασης βάσει του άρ. 20 ν. 4412/2016, ΕυΔικ 4/2024 (ψηφιακό τεύχος)

ΠΕΤΡΟΥΛΙΑΣ Δ., Οι διατάξεις του Ν 4070/2012 για τις επιμετρήσεις, την αρμοδιότητα της επιτροπής προσωρινής παραλαβής του εκτελεσθέντος έργου και τους λογαριασμούς: με αφορμή την απόφαση 8/2014 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, ΘΠΔΔ 6-7/2024, σ. 523

ΣΙΑΠΕΡΑΣ Α., Οι αντιφατικές δικαστικές κρίσεις στο δίκαιο δημόσιων συμβάσεων, ΘΠΔΔ 8-9/2024, σ. 767

ΣΤΑΘΑΚΗ Μ., Το σοβαρό επαγγελματικό παράπτωμα ως λόγος αποκλεισμού στις διαδικασίες ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων, ΕφημΔΔ 4/2024, σ. 436

ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΑΚΗΣ Β., Το έννομο συμφέρον στο στάδιο αξιολόγησης των προσφορών: μία αχτίδα φωτός στο τούνελ του οριστικού αποκλεισμού, ΘΠΔΔ 11/2024, σ. 1008

ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ Ε., Το Αστυνομικό Δίκαιο ως κλάδος του δημοσίου δικαίου και οι ενοσίχθονες προκλήσεις του δόγματος αυτού, ΘΠΔΔ 6-7/2024, σ. 544

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ – ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Κ., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: e-επίκαιρα νομικής πληροφορικής, ΕΕΕυρΔ 2/2024, σ. 186

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Κ., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: e-επίκαιρα νομικής πληροφορικής, ΕΕΕυρΔ 3/2024, σ. 357

ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Π., Συγκεντρώσεις επιχειρήσεων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών από πλευράς Δικαίου του Ανταγωνισμού: αξιολόγηση και προκλήσεις, ΔΕΕ 11/2024, σ. 1021

ΤΖΑΛΑΒΡΑ Β., Ψηφιακές αποδείξεις και πειστήρια με έμφαση στο Διαδίκτυο των Πραγμάτων: κινητές και φορετές συσκευές, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 546

ΔΙΑΙΤΗΣΙΑ

ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-516/22, Επιτροπή/Ηνωμένο Βασίλειο (ArrêT de la Cour supreme), 14.03.2024, ECLI:EU:C:2024:231. Εκτέλεση διαιτητικής απόφασης του ICSID στο ΗΒ ενόσω διαρκούσε η μεταβατική περίοδος αποχώρησης από την ΕΕ, Αρμ 11/2024, σ. 1395

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ – ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

ΖΗΣΗ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-554/21, C-622/21 και C-727/21, Hann-Invest, 11.07.2024, ECLI:EU:C:2024:594. Εγγυήσεις εσωτερικής δικαστικής ανεξαρτησίας και αποτελεσματική δικαστική προστασία, ΕΕΕυρΔ 3/2024, σ. 402

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-115/22, NADA κ.λπ., 07.05.2024, ECLI:EU:C:2024:384. Άρθρο 267 ΣΛΕΕ – Έννοια του όρου «δικαστήριο», Αρμ 7/2024, σ. 890

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

ΦΙΝΟΚΑΛΙΩΤΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-432/23, Ordre des avocats du Barreau de Luxembourg, 26.09.2024, ECLI:EU:C:2024:791. Η προστασία του δικηγορικού απορρήτου υπό το Ενωσιακό Δίκαιο, ΔΕΕ 11/2024, σ. 1109

PRUTTING H., Aktuelle Entwicklungen des Anwaltichen Berufsrechts in Europa, Αρμ 10/2024, σ. 1169

PRUTTING H. / ΦΥΛΑΚΤΑΚΗ Δ. (μετ.), Επίκαιρες εξελίξεις στο επαγγελματικό δίκαιο των δικηγόρων στην Ευρώπη, Αρμ 10/2024, σ. 1176

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ – ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΓΛΟΥ Ε., Ο Ευρωπαϊκός δια-διοικητικός σύνδεσμος: βασικές αρχές και μεθοδολογία, ΘΠΔΔ 10/2024, σ. 976

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

ΣΕΡΔΑΡΗΣ Κ., Η υποχρέωση έκτακτης πληροφόρησης 9άρθρο 17 mar) επί σύνθετων εταιρικών πράξεων με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2024/2809 (eu listing act), ΕΕμπΔ 4/2024, σ. 947

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

ΤΖΑΝΑΒΑΡΗ Ν., Φορολογικές διακρίσεις και εμπόδια κατά την κυκλοφορία φυσικών προσώπων στο πλαίσιο λειτουργίας της ευρωπαϊκής εσωτερικής αγοράς, ΔΕΕ 7/2024, σ. 635

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

ΠΑΪΖΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-276/22, Edil Work 2 και S.T., 25.04.2024, ECLI:EU:C:2024:348. Περί σωρευτικής εφαρμογής συγκρουσιακών κανόνων εταιρικού δικαίου: ένας ακόμη λόγος ερμηνευτικής αναθεώρησης του άρθρου 10 ΑΚ, ΔΕΕ 8-9/2024, σ. 814

ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ – ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ Δ., Η επίλυση των εμπορικών διαφορών της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά τη διαδικασία διμεροποίησης του παγκόσμιου εμπορίου, ΕΕΕυρΔ 3/2024, σ. 305

ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Γ., Dark Patterns: η ανίχνευση και η ρύθμιση της «σκοτεινής ύλης» του ψηφιακού σύμπαντος, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 354

ΕΝΕΡΓΕΙΑ

ΓΑΛΑΝΗΣ Π., Η «συνάντηση» περιβάλλοντος και ενέργειας στο δίκαιο για την κλιματική αλλαγή με έμφαση στο Σύστημα Εμπορεύσιμων Δικαιωμάτων Εκπομπών Ρύπων (ΣΕΔΕ/ETS), ΠερΔικ 4/2024, σ. 528

ΚΟΜΝΙΟΣ Κ., Η Μεταρρύθμιση της Αγοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας της ΕΕ: καινοτόμα μέτρα στήριξης και προώθησης ΑΠΕ μέσω των συμβάσεων επί διαφοράς (CfD), ΠερΔικ 4/2024, σ. 507

ΜΩΡΑΪΤΗ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 1613/2024. Νομιμότητα των διοικητικών πράξεων που εκδόθηκαν στο πλαίσιο αδειοδότησης φωτοβολταϊκών σταθμών σε δασικές εκτάσεις, ΠερΔικ 4/2024, σ. 550

ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Α., Η θεμελίωση του δικαιώματος στην ενέργεια, ΠερΔικ 3/2024, σ. 353

ΕΝΙΑΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΑΓΟΡΑ

ΣΑΜΑΡΑΣ Α., Ο κρατικός παρεμβατισμός υπό το πρίσμα της «ταξιφιλελεύθερης» εσωτερικής αγοράς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕυΔικ 3/2024 (ψηφιακό τεύχος)

ΕΞΩΤΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΕ

ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-516/22, Επιτροπή/Ηνωμένο Βασίλειο (ArrêT de la Cour supreme), 14.03.2024, ECLI:EU:C:2024:231. Εκτέλεση διαιτητικής απόφασης του ICSID στο ΗΒ ενόσω διαρκούσε η μεταβατική περίοδος αποχώρησης από την ΕΕ, Αρμ 11/2024, σ. 1395

ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-551/21, Επιτροπή/Συμβούλιο (Signature d'accords internationaux), 09.04.2024, ECLI:EU:C:2024:281. Η αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να εξασφαλίζει την εξωτερική εκπροσώπηση της Ένωσης κατά την έννοια του άρθρου 17 παρ. 1 ΣΕΕ, ΕΕΕυρΔ 2/2024, σ. 242

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

ΓΑΛΑΝΗΣ Π., Πράσινες επενδύσεις, πράσινα ομόλογα και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη: οι νομικές διαστάσεις, ΔΕΕ 8-9/2024, σ. 775

ΓΕΩΡΓΑΚΗ Κ., Το Δημόσιο Δίκαιο Επενδύσεων στην ελληνική έννομη τάξη: έννοια και πηγές, ΕφημΔΔ 6/2024, σ. 644

ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-516/22, Επιτροπή/Ηνωμένο Βασίλειο (ArrêT de la Cour supreme), 14.03.2024, ECLI:EU:C:2024:231. Εκτέλεση διαιτητικής απόφασης του ICSID στο ΗΒ ενόσω διαρκούσε η μεταβατική περίοδος αποχώρησης από την ΕΕ, Αρμ 11/2024, σ. 1395

DAVAKIS P., The Interpretation of the Foreign Subsidies Regulation 2022/2560 in the Light of WTO and State Aid Law: the Deconstruction of a Mosaic, ΕυΔικ 3/2024 (ψηφιακό τεύχος)

ΕΡΕΥΝΑ – ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Τεχνητή Νοημοσύνη και παροχή νομικών υπηρεσιών: επισκόπηση του ευρωπαϊκού Κανονισμού για την Τεχνητή Νοημοσύνη, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1307

ΚΟΦΙΝΗΣ Σ., Ο Κανονισμός της ΕΕ για την Τεχνητή Νοημοσύνη: ένα αβέβαιο (αλλά αναγκαίο) ρυθμιστικό βήμα, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1299

ΜΑΝΟΣ Ν., Όψεις της εξωτερικής και εσωτερικής «ανεξαρτησίας» της αλγοριθμικής Δικαιοσύνης, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1359

ΣΕΒΑΣΤΙΔΗΣ Χ. / ΝΤΟΚΑ Α. / ΞΥΛΙΑ Ι., Τεχνητή Νοημοσύνη στη Δικαιοσύνη: πρόοδος ή προαγγελία ενός δυστοπικού μέλλοντος;, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1346

ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ Φ. / ΜΑΡΜΑΡΙΔΗΣ Γ. / ΦΑΪΤΑΣ Β., Για την είσοδο της Τεχνητής Νοημοσύνης στην απονομή της Δικαιοσύνης, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1351

ΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., Η χρήση των αλγορίθμων στη μετεξέλιξη του Ποινικού Δικαίου, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1326

ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ Ε., Η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας υπ' αριθμ. 158/1982 της Δ.Ο.Ε. περί τη λύση της σύμβασης εργασίας με πρωτοβουλία του εργοδότη: ένας αναλυτικός οδηγός ερμηνείας, ΕΕΕυρΔ 3/2024, σ. 321

ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ Ε., Η συστηματική αξιολόγηση της συμβατότητας του ελληνικού δικαίου της καταγγελίας με το άρθρο 24 Α.Ε.Κ.Χ. ως προς τις έννομες συνέπειες της αντικειμενικά αδικαιολόγητης απόλυσης, ΕΕργΔ 6/2024, σ. 613

ΒΑΓΙΑΣ Α., Η τύχη των συλλογικών ρυθμίσεων σε περίπτωση μεταβίβασης επιχείρησης, ΕΕργΔ 11/2024, σ. 1281

ΒΕΡΓΗΣ Φ., Συμβάσεις κατά παραγγελία ή συμβάσεις μηδενικών ωρών από το παράθυρο; Το νέο άρθρο 182Α Κ.Α.Ε.Δ. υπό το φως της Οδηγίας 2019/1152, ΕΕργΔ 7/2024, σ. 787

ΒΟΣΚΕΡΙΤΣΙΑΝ Χ., Συμβάσεις κατά παραγγελία και ελληνικές εργασιακές σχέσεις: σκέψεις επί του άρθρου 10 ν. 5053/2023, ΕΕργΔ 7/2024, σ. 817

ΓΑΒΑΛΑΣ Ν., Η εύλογη διάρκεια της δοκιμαστικής περιόδου στην Οδηγία 2019/1152 και ο πραγματικός σκοπός των άρθρων 4 και 19 του ν. 5053/2023, ΕΕργΔ 7/2024, σ. 835

ΓΟΥΛΑΣ Δ., Η επίδραση του ν. 5053/2023 στο δίκαιο της καταγγελίας, ιδίως το δικαίωμα για τους λόγους της απόλυσης κατά το άρθρο 339 παρ. 1α Κ.Α.Ε.Δ., ΕΕργΔ 7/2024, σ. 851

ΓΑΒΑΛΑΣ Ν., Η περίοδος της άδειας μητρότητας, κατά το Ν.Σ.Κ., δεν συνυπολογίζεται στον απαιτούμενο για προαγωγή χρόνο: σκέψεις επ' ευκαιρία της υπ' αριθμ. 69/2023 Γνωμοδότησης του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, ΕΕργΔ 9/2024, σ. 1101

ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ Σ., Η ασθένεια του μισθωτού, ΕΕργΔ 6/2024, σ. 659

ΖΕΡΔΕΛΗΣ Δ., Ο νομοθετημένος κατώτατος μισθός: ενίσχυση ή αποδυνάμωση της συλλογικής αυτονομίας; Η Οδηγία 2022/2041 για επαρκείς κατώτατους μισθούς στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ΕΕργΔ 10/2024, σ. 1169

ΚΑΖΑΚΟΣ Α., Συγχώνευση επιχειρήσεων με απορρόφηση και διατήρηση της ταυτότητας της μεταβιβαζόμενης επιχείρησης: η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕΕργΔ 6/2024, σ. 593

ΜΟΥΖΑΚΗ Δ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-196.23, Plamaro, 11.07.2024, ECLI:EU:C:2024:596. Η ισχύς μίας Οδηγίας-πλαίσιο στη ρύθμιση των ομαδικών απολύσεων, ΕλλΔνη 6/2024, σ. 1790

ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Η μη επιθυμητή μεταβολή του προσώπου του εργοδότη: ορισμένες σκέψεις για την de lege lata δυνατότητα του εργαζομένου να διατηρήσει τον συμβατικό δεσμό που τον συνδέει με τον μεταβιβάζοντα την επιχείρηση εργοδότη, ΔΕΕ 8-9/2024, σ. 751

ΜΠΑΛΤΑΣ Σ., Παράβαση καθήκοντος, νομική πλάνη, ιεραρχική επιβολή και ενωσιακό δίκαιο: η άρνηση ιατρού του Ε.Σ.Υ. να εκτελέσει εφημερία υπερβαίνουσα το νόμιμο ανώτατο όριο του επιτρεπόμενου χρόνου εργασίας του με αφορμή την ΑΠ 1557/2017 (Συμβολή στην ερμηνεία των άρθρων 31 και 259 ΠΚ, 36 ΚΔ και 25 ΥΚ), Αρμ 7/2024, σ. 894

ΟΡΦΑΝΙΔΗ Κ., Η εξέλιξη του θεσμού της ενημέρωσης του εργαζομένου για τους ουσιώδεις όρους της εργασιακής σχέσης ή σύμβασης στο ελληνικό δίκαιο υπό το φως του ενωσιακού δικαίου, ΕΕργΔ 7/2024, σ. 725

ΠΕΤΡΟΓΛΟΥ Π., Ο εργασιακός ν. 5053/2023 υπό την οπτική του φύλου και του συνδυασμού εργασιακής και οικογενειακής ζωής, ΕΕργΔ 7/2024, σ. 911

ΠΗΝΙΩΤΗΣ Κ., Παράλληλη απασχόληση και εργασία την έκτη ημέρα της εβδομάδας επί πενθημέρου συστήματος εβδομαδιαίας απασχόλησης: τα άρθρα 9, 25 και 26 του ν. 5053/2023, ΕΕργΔ 7/2024, σ. 769

ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΣ Ν., Ο ν. 5053/2023 υπό την οπτική της εφαρμογής του από τις αρμόδιες ελεγκτικές αρχές και ο ρόλος της Επιθεώρησης Εργασίας, ΕΕργΔ 7/2024, σ. 747

ΕΤΑΙΡΙΕΣ

ΓΑΛΑΝΗΣ Π., Πράσινες επενδύσεις, πράσινα ομόλογα και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη: οι νομικές διαστάσεις, ΔΕΕ 8-9/2024, σ. 775

ΜΟΥΖΟΥΛΑΣ Σ., Η λήψη αποφάσεων από τη γενική συνέλευση των μετόχων ανώνυμης εταιρίας για περιβαλλοντικά και κλιματικά ζητήματα (say on climate), ΕπισκΕΔ 3/2024, σ. 347

ΠΑΪΖΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-713/22, LivaNova, 29.07.2024, ECLI:EU:C:2024:642. Η τύχη απαίτησης γεγενημένης, μη εκκαθαρισμένης πριν την ολοκλήρωση εγχώριας εταιρικής διάσπασης, ΔΕΕ 11/2024, σ. 1055

ΣΕΡΔΑΡΗΣ Κ., Η υποχρέωση έκτακτης πληροφόρησης 9άρθρο 17 mar) επί σύνθετων εταιρικών πράξεων με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2024/2809 (eu listing act), ΕΕμπΔ 4/2024, σ. 947

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑΚΗΣ Γ., Η Οδηγία (ΕΕ) 2024/1760 για την εταιρική δέουσα επιμέλεια: ο επαναπροσδιορισμός του εταιρικού συμφέροντος, ΔΕΕ 10/2024, σ. 905

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑΚΗΣ Γ., Το μονιστικό μοντέλο εταιρικής διακυβέρνησης τροχοπέδη στη βιωσιμότητα, ΔΕΕ 8-9/2024, σ. 729

ΦΙΛΗ Μ.-Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 430/2024. Η μεταβίβαση επιχείρησης και η τύχη των παροχών από συμπληρωματικά συστήματα επαγγελματικής συνταξιοδότησης - Η πλασματική επέλευση του ασφαλιστικού κινδύνου, το δικαίωμα προσδοκίας και οι μέθοδοι εκκαθάρισης παροχών, ΔΕΕ 10/2024, σ. 973

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

(Βλ. λήμμα Ανθρώπινα Δικαιώματα)

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ Ε., Η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας υπ' αριθμ. 158/1982 της Δ.Ο.Ε. περί τη λύση της σύμβασης εργασίας με πρωτοβουλία του εργοδότη: ένας αναλυτικός οδηγός ερμηνείας, ΕΕΕυρΔ 3/2024, σ. 321

ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ Ε., Η συστηματική αξιολόγηση της συμβατότητας του ελληνικού δικαίου της καταγγελίας με το άρθρο 24 Α.Ε.Κ.Χ. ως προς τις έννομες συνέπειες της αντικειμενικά αδικαιολόγητης απόλυσης, ΕΕργΔ 6/2024, σ. 613

ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ Ε., Η συστηματική αξιολόγηση της συμβατότητας του ελληνικού δικαίου της καταγγελίας με το άρθρο 24 Α.Ε.Κ.Χ. ως προς το δικαίωμα προσφυγής σε αμερόληπτο όργανο, ΕΕργΔ 10/2024, σ. 1189

ΓΑΒΑΛΑΣ Ν., Η εύλογη διάρκεια της δοκιμαστικής περιόδου στην Οδηγία 2019/1152 και ο πραγματικός σκοπός των άρθρων 4 και 19 του ν. 5053/2023, ΕΕργΔ 7/2024, σ. 835

ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΚΑΡΑΜΠΑΤΖΟΣ Α. / ΣΑΡΑΒΑΚΟΣ Κ., Η Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη δικαιοσύνη, ΔτΑ 102/2024, σ. 1025

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-115/22, NADA κ.λπ., 07.05.2024, ECLI:EU:C:2024:384. Άρθρο 267 ΣΛΕΕ – Έννοια του όρου «δικαστήριο», Αρμ 7/2024, σ. 890

ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-551/21, Επιτροπή/Συμβούλιο (Signature d'accords internationaux), 09.04.2024, ECLI:EU:C:2024:281. Η αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να εξασφαλίζει την εξωτερική εκπροσώπηση της Ένωσης κατά την έννοια του άρθρου 17 παρ. 1 ΣΕΕ, ΕΕΕυρΔ 2/2024, σ. 242

ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

ΜΠΑΖΙΝΑΣ Σ. / ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ Α., Εφαρμοστέο δίκαιο σε δικαιώματα εμπράγματης ασφάλειας σε κινητά: σύγκριση ανάμεσα σε διεθνή νομοθετικά κείμενα και το Ελληνικό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο (Μέρος Α), ΔΕΕ 11/2024, σ. 1001

ΜΠΑΖΙΝΑΣ Σ. / ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ Α., Εφαρμοστέο δίκαιο σε δικαιώματα εμπράγματης ασφάλειας σε κινητά: σύγκριση ανάμεσα σε διεθνή νομοθετικά κείμενα και το Ελληνικό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο (Μέρος Β), ΔΕΕ 12/2024, σ. 1131

ΙΣΟΤΗΤΑ – ΙΣΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ

ΓΑΒΑΛΑΣ Ν., Η περίοδος της άδειας μητρότητας, κατά το Ν.Σ.Κ., δεν συνυπολογίζεται στον απαιτούμενο για προαγωγή χρόνο: σκέψεις επ' ευκαιρία της υπ' αριθμ. 69/2023 Γνωμοδότησης του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, ΕΕργΔ 9/2024, σ. 1101

ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Ο., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-646/21, Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Femmes s'identifiant à la valeur de l'égalité entre les sexes), 11.06.2024, ECLI:EU:C:2024:487. Η ταύτιση με την αξία της ισότητας μεταξύ γυναικών και ανδρών ως βάσιμος φόβος δίωξης, ΕΕΕυρΔ 2/2024, σ. 232

ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΕΣ

ΒΑΘΡΑΚΟΚΟΙΛΗΣ Α., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-400/22, Conny, 30.05.2024, ECLI:EU:C:2024:436. Παραγγελία με υποχρέωση πληρωμής υπό όρους και ενημέρωση του καταναλωτή, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1586

ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Γ., Οι βασικές παράμετροι του νέου ρυθμιστικού πλαισίου του Αστικού Κώδικα για το δίκαιο της πώλησης (ν. 4967/2022), ΧρΙΔ 7/2024, σ. 481

ΚΑΠΑΔΟΥΚΑ Χ., Digital Services Act και ζητήματα προστασίας προσωπικών δεδομένων, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 365

ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-400/22, Conny, 30.05.2024, ECLI:EU:C:2024:436. Υποχρεώσεις ενημέρωσης του καταναλωτή σε εξ αποστάσεως συμβάσεις με αβέβαιη υποχρέωση πληρωμής, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 495

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-757/22, Meta Platforms Ireland (Action representative), 11.07.2024, ECLI:EU:C:2024:598. The Saga… continuous - Ξανά περί αντιπροσωπευτικών (συλλογικών) καταναλωτικών αγωγών για παραβίαση του GDPR, ως προς την υποχρέωση ενημέρωσης (διαφάνειας), ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 487

ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Ο., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-774/22, FTI Touristik (Élément d'extranéité), 29.07.2024, ECLI:EU:C:2024:646. Οι προστατευτικές διατάξεις του Κανονισμού 1215/2012 για τα συμφέροντα των καταναλωτών, ΕΕΕυρΔ 3/2024, σ. 393

ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Γ., Dark Patterns: η ανίχνευση και η ρύθμιση της «σκοτεινής ύλης» του ψηφιακού σύμπαντος, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 354

ΤΖΟΥΛΙΑ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-646/22, Compass Banca, 14.11.2024, ECLI:EU:C:2024:957. Οι γνωστικές προκαταλήψεις (cognitive biases) στη δοκιμή μέσου καταναλωτή, ΧρΙΔ 10/2024, σ. 756

ΚΟΙΝΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

ΒΟΥΒΟΝΙΚΟΣ Ε.-Ο., Η Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ευρωπαϊκή Ένωση Ασφαλείας: παραδείγματα σχετικών εγχώριων νομοθετικών μεταβολών, ΕυΔικ 4/2024 (ψηφιακό τεύχος)

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ

ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ Σ., Η ασθένεια του μισθωτού, ΕΕργΔ 6/2024, σ. 659

ΜΠΟΥΡΛΟΣ Θ., Ομαδικά συμπληρωματικά συνταξιοδοτικά προγράμματα καθορισμένων παροχών και μεταβίβαση επιχείρησης: η ερμηνευτική συμβολή της υπ' αριθμ. 430/2024 απόφασης του Αρείου Πάγου, ΕΕργΔ 8/2024, σ. 949

ΦΙΛΗ Μ.-Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 430/2024. Η μεταβίβαση επιχείρησης και η τύχη των παροχών από συμπληρωματικά συστήματα επαγγελματικής συνταξιοδότησης - Η πλασματική επέλευση του ασφαλιστικού κινδύνου, το δικαίωμα προσδοκίας και οι μέθοδοι εκκαθάρισης παροχών, ΔΕΕ 10/2024, σ. 973

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΖΕΡΔΕΛΗΣ Δ., Ο νομοθετημένος κατώτατος μισθός: ενίσχυση ή αποδυνάμωση της συλλογικής αυτονομίας; Η Οδηγία 2022/2041 για επαρκείς κατώτατους μισθούς στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ΕΕργΔ 10/2024, σ. 1169

ΜΟΥΖΑΚΗ Δ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-196.23, Plamaro, 11.07.2024, ECLI:EU:C:2024:596. Η ισχύς μίας Οδηγίας-πλαίσιο στη ρύθμιση των ομαδικών απολύσεων, ΕλλΔνη 6/2024, σ. 1790

ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Π., Παράνομη κρατική ενίσχυση σχετικά με τον επιμερισμό κερδών σε Ιρλανδικά υποκαταστήματα της Apple: η απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση της Apple (C-465/20), ΔΕΕ 12/2024, σ. 1144

ΠΑΠΑ Κ., Αντισταθμιστικά μέτρα στο πλαίσιο χορήγησης κρατικών ενισχύσεων προς τις τράπεζες για τη χρηματοπιστωτική κρίση: παράγοντας προστασίας ή νόθευσης του ανταγωνισμού;, ΔΕΕ 10/2024, σ. 917

DAVAKIS P., The Interpretation of the Foreign Subsidies Regulation 2022/2560 in the Light of WTO and State Aid Law: the Deconstruction of a Mosaic, ΕυΔικ 3/2024 (ψηφιακό τεύχος)

ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

ΑΚΡΙΤΙΔΟΥ Α., European Media Freedom Act - the first EU Media rulebook, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 374

ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

ΒΑΓΙΑΣ Α., Η τύχη των συλλογικών ρυθμίσεων σε περίπτωση μεταβίβασης επιχείρησης, ΕΕργΔ 11/2024, σ. 1281

ΚΑΖΑΚΟΣ Α., Συγχώνευση επιχειρήσεων με απορρόφηση και διατήρηση της ταυτότητας της μεταβιβαζόμενης επιχείρησης: η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕΕργΔ 6/2024, σ. 593

ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Η μη επιθυμητή μεταβολή του προσώπου του εργοδότη: ορισμένες σκέψεις για την de lege lata δυνατότητα του εργαζομένου να διατηρήσει τον συμβατικό δεσμό που τον συνδέει με τον μεταβιβάζοντα την επιχείρηση εργοδότη, ΔΕΕ 8-9/2024, σ. 751

ΜΠΟΥΡΛΟΣ Θ., Ομαδικά συμπληρωματικά συνταξιοδοτικά προγράμματα καθορισμένων παροχών και μεταβίβαση επιχείρησης: η ερμηνευτική συμβολή της υπ' αριθμ. 430/2024 απόφασης του Αρείου Πάγου, ΕΕργΔ 8/2024, σ. 949

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΓΓΕΛΟΥ Π., Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Καταπολέμησης της Απάτης (O.L.A.F.) – Δυνατότητα πρόσβασης αυτής στο Γραφείο απουσιάζοντος δημοσίου υπαλλήλου-λειτουργού στο πλαίσιο διενέργειας εξωτερικής επιτόπιας έρευνας – Θεσμός Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων – Έκταση Εξουσιών αυτού, ΘΠΔΔ 12/2024, σ. 1196

ΚΑΛΕΝΤΑΚΗΣ Ε., Κράτος δικαίου και Προϋπολογισμός της ΕΕ, ΕφημΔΔ 6/2024, σ. 628

ΣΑΒΒΑΪΔΟΥ Κ., Η επίδραση της αναδιάρθρωσης του ελληνικού δημόσιου χρέους το 2012 στο δίκαιο του δημόσιου χρέους, ΕφημΔΔ 5/2024, σ. 550

ΣΑΜΑΡΑΣ Α., Ο κρατικός παρεμβατισμός υπό το πρίσμα της «ταξιφιλελεύθερης» εσωτερικής αγοράς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕυΔικ 3/2024 (ψηφιακό τεύχος)

ΣΚΙΑΔΑΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-213/19, Επιτροπή/Ηνωμένο Βασίλειο (Lutte contre la fraude à la sous-évaluation), 08.03.2022, ECLI:EU:C:2022:167. Προστασία των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ: ο ρόλος των εθνικών αρχών και η συνεργασία με τα ευρωπαϊκά όργανα, ΕφημΔΔ 4/2024, σ. 365

ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 904/2024. Claw back: άδοξη και άσκοπη δικαστική διένεξη σε περιβάλλον που δεν ανταποκρίνεται στην ενωσιακή έννομη τάξη, ΘΠΔΔ 10/2024, σ. 918

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΑΘΑΝΑΣΑΚΗ Β., Οι εκπομπές αερίων θερμοκηπίου και ο Μηχανισμός Συνοριακής Προσαρμογής Άνθρακα (CBAM) υπό το πρίσμα του στόχου κλιματικής ουδετερότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΠερΔικ 4/2024, σ. 474

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Το δικαίωμα προστασίας έναντι της κλιματικής αλλαγής και η «ζωντανή» ερμηνεία της ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ Verein KlimaSeniorinnen Schweiz κ.λπ. κατά Ελβετίας, 9.4.2024), ΠερΔικ 2/2024, σ. 192

ΓΑΛΑΝΗΣ Π., Η προστασία από την ατμοσφαιρική ρύπανση στο διεθνές και το ενωσιακό δίκαιο περιβάλλοντος, ΕυΔικ 3/2024 (ψηφιακό τεύχος)

ΓΑΛΑΝΗΣ Π., Η «συνάντηση» περιβάλλοντος και ενέργειας στο δίκαιο για την κλιματική αλλαγή με έμφαση στο Σύστημα Εμπορεύσιμων Δικαιωμάτων Εκπομπών Ρύπων (ΣΕΔΕ/ETS), ΠερΔικ 4/2024, σ. 528

ΓΑΛΑΝΗΣ Π., Οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου και η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής ενώπιον του ΕΔΔΑ: με αφορμή την απόφαση επί της υπόθεσης Veerein Klima Seniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, ΔτΑ 102/2024, σ. 1071

ΓΑΛΑΝΗΣ Π., Οι κλιματικά ουδέτερες πόλεις: έννοια και θέση στο ενωσιακό δίκαιο και πολιτική, ΠερΔικ 3/2024, σ. 368

ΓΑΛΑΝΗΣ Π., Οι περιβαλλοντικές κυρώσεις ως διοικητικές κυρώσεις: δικαιοκρατική θεώρηση, ΔιΔικ 4/2024, σ. 556

ΓΑΛΑΝΗΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-436/22, ASCEL, 29.07.2024, ECLI:EU:C:2024:656. Αυστηρή προστασία του λύκου - Περιορισμοί στη θηρευτική εκμετάλλευση βάσει της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, ΕυΔικ 4/2024 (ψηφιακό τεύχος)

ΓΚΕΚΑ Β.-Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-626/22, Ilva κ.λπ., 25.06.2024, ECLI:EU:C:2024:542. Η Οδηγία 2010/75/ΕΕ περί βιομηχανικών εκπομπών υπό το πρίσμα του άρθρου 191 της ΣΛΕΕ και των άρθρων 35 και 37 του ΧΘΔΕΕ, ΕΕΕυρΔ 2/2024, σ. 228

ΗΛΙΑΔΟΥ Α., Η ανάγκη συνταγματικής προστασίας του κλίματος, ΕφημΔΔ 5/2024, σ. 544

ΚΟΜΝΙΟΣ Κ., Το ΕΔΔΑ «γράφει ιστορία»: κλιματική αλλαγή και παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: η υπόθεση KlimaSeniorinnen, ΠερΔικ 2/2024, σ. 190

ΚΟΥΣΤΕΝΗ Σ., Η εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο: δημοσιονομικές και φορολογικές πτυχές, ΠερΔικ 4/2024, σ. 484

ΜΕΛΙΚΙΔΟΥ Σ., Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 09.04.2024 στην υπόθεση Verein Klimaseniorinnen Schweiz κ.λπ. κατά Ελβετίας. Δικαστικές διαφορές για την κλιματική αλλαγή: καταλύτης για τη βιώσιμη ανάπτυξη ή απειλή για τη διάκριση των εξουσιών;, ΠερΔικ 2/2024, σ. 211

ΜΟΥΖΟΥΛΑΣ Σ., Η λήψη αποφάσεων από τη γενική συνέλευση των μετόχων ανώνυμης εταιρίας για περιβαλλοντικά και κλιματικά ζητήματα (say on climate), ΕπισκΕΔ 3/2024, σ. 347

ΜΠΑΛΙΑΣ Γ., Κλιματικές δίκες στην Ευρώπη, ΔιΔικ 4/2024, σ. 546

ΜΩΡΑΪΤΗ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 1613/2024. Νομιμότητα των διοικητικών πράξεων που εκδόθηκαν στο πλαίσιο αδειοδότησης φωτοβολταϊκών σταθμών σε δασικές εκτάσεις, ΠερΔικ 4/2024, σ. 550

ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ Ι. / ΚΑΛΑΝΤΖΗΣ Ν., Η φορολογία ως εργαλείο για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, ΠερΔικ 4/2024, σ. 499

ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ Κ., Το δίκαιο διαχείρισης υδάτινων πόρων στην Ε.Ε. και στην Ελλάδα: θεσμικές εξελίξεις, προκλήσεις, προοπτικές, ΠερΔικ 4/2024, σ. 514

ΣΤΑΥΡΙΔΗ Κ., Φορολογικά κίνητρα για την ενίσχυση της πράσινης κινητικότητας, ΠερΔικ 4/2024, σ. 493

ΣΦΗΝΙΑΔΑΚΗ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 310/2024. Το ύψος των κτηρίων και η κλιματική αλλαγή, ΠερΔικ 2/2024, σ. 228

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑΚΗΣ Γ., Η Οδηγία (ΕΕ) 2024/1760 για την εταιρική δέουσα επιμέλεια: ο επαναπροσδιορισμός του εταιρικού συμφέροντος, ΔΕΕ 10/2024, σ. 905

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑΚΗΣ Γ., Το μονιστικό μοντέλο εταιρικής διακυβέρνησης τροχοπέδη στη βιωσιμότητα, ΔΕΕ 8-9/2024, σ. 729

ΤΣΑΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗ Ι., Η κλιματική αλλαγή ενώπιον του ΕΔΔΑ: σκέψεις σε συνέχεια της ιστορικής (;) απόφασης στην υπόθεση Verein KlimaSeniorinnen Schweiz κ.λπ. κατά Ελβετίας, ΠερΔικ 2/2024, σ. 200

KALLIA-ANTONIOU A., EU policy for protection of fundamental rights and environment in the age of climate crisis, ΠερΔικ 2/2024, σ. 172

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

ΑΒΡΑΜΙΚΟΣ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-159/23, Sony Computer Entertainment Europe, 17.10.2024, ECLI:EU:C:2024:887. Προστασία προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, συμπεριλαμβανομένης της προπαρασκευαστικής εργασίας σχεδιασμού, βάσει των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, Αρμ 10/2024, σ. 1215

ΑΚΡΙΤΙΔΟΥ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του Hamburg Regional Court υπόθ. 310 O 227/23. Εξόρυξη κειμένων και δεδομένων στην εκπαίδευση μοντέλων παραγωγικής ΤΝ, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 633

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Χ., Η ιδιαίτερη νομική αντιμετώπιση των πνευματικών δημιουργημάτων σε σχέση με τα υλικά αγαθά, ΕΕΕυρΔ 2/2024, σ. 151

ΒΟΣΣΟΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-135/23, GEMA, 20.06.2024, ECLI:EU:C:2024:526. Διάθεση συσκευών τηλεόρασης με εσωτερική κεραία σε μισθωμένα διαμερίσματα: απλή παροχή υλικών μέσων ή πράξη παρουσίασης στο κοινό;, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 629

ΚΟΝΔΥΛΗΣ Β., Το ζήτημα της αμοιβής των εκδοτών από τους παρόχους υπηρεσιών της Κοινωνίας της Πληροφορίας (ΚτΠ), ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 520

ΜΑΡΚΟΥΛΗΣ Π., Προσβολές του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, ιδίως στο αναλογικό και ψηφιακό περιβάλλον, ΕπισκΕΔ 3/2024, σ. 393

ΜΕΖΙΝΗ Α.-Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΠρΑθ 1222/2023. Η εύλογη αμοιβή για χρήση φωνογραφήματος και οπτικοακουστικού έργου κατά τον Ν. 2121/1993, ΔΕΕ 10/2024, σ. 943

ΣΤΑΜΑΤΟΥΔΗ Ε., Η Τέχνη της Οικειοποίησης (Appropriation Art) στο Ελληνικό Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 344

ΤΕΛΩΝΗ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-227/23, Kwantum Nederland και Kwantum België, 24.10.2024, ECLI:EU:C:2024:914. Έργα εφαρμοσμένης τέχνης: η «καθολική» προστασία των δημιουργών έναντι του κριτηρίου της ουσιαστικής αμοιβαιότητας, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 619

ΤΣΟΥΛΟΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΠρΑθ 3004/2024. Προστασία του δημιουργού βάσης δεδομένων κατά το άρθρο 2 § 2α του Ν. 2121/1993, ΧρΙΔ 6/2024, σ. 451

ΧΙΟΥ Θ., Είναι η αλγοριθμική δημοσιογραφία ένα νέο πεδίο προστασίας για το συγγενικό δικαίωμα επί εκδόσεων τύπου (άρθρο 51Β Ν 2121/1993);, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 529

ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΚΟΣΜΑΤΟΣ Κ., Σχόλιο στην ΓνμδΕισΑΠ 18/2023. Καταδίκη της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ για παράβαση του δικονομικού σκέλους του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, λόγω αναποτελεσματικής ποινικής διερεύνησης καταγγελίας για απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, Αρμ 8/2024, σ. 1005

ΦΑΡΧΟΥΝΤ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΑθ 2807/2022. Η απόδοση της ιδιότητας του «συμμορίτη κατά έννοια του άρθρου 187 παρ. 3 του ΠΚ» ως θεμιτή αξιολογική κρίση, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 457

ΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., Η χρήση των αλγορίθμων στη μετεξέλιξη του Ποινικού Δικαίου, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1326

ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΓεΔΕΕ Τ-375/22, Izuzquizακ.λπ./Κοινοβούλιο, 08.05.2024, ECLI:EU:T:2024:296. Αναγκαιότητα της διαβίβασης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για συγκεκριμένο σκοπό δημοσίου συμφέροντος, Αρμ 8/2024, σ. 1019

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ – ΑΠΟΡΡΗΤΟ

ΑΓΓΕΛΟΥ Π., Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Καταπολέμησης της Απάτης (O.L.A.F.) – Δυνατότητα πρόσβασης αυτής στο Γραφείο απουσιάζοντος δημοσίου υπαλλήλου-λειτουργού στο πλαίσιο διενέργειας εξωτερικής επιτόπιας έρευνας – Θεσμός Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων – Έκταση Εξουσιών αυτού, ΘΠΔΔ 12/2024, σ. 1196

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΙΓΥΠΤΙΑΔΟΥ Ε., Δικαίωμα στην ανθρώπινη παρέμβαση: συμβολή στην εφαρμογή του άρθρου 22 ΓΚΠΔ στην εποχή της τεχνητής νοημοσύνης, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 335

ΔΟΥΚΑ Β., Παραβίαση του Γ.Κ.Π.Δ., πρόκληση ζημίας και αξίωση αποζημίωσης κατά το άρθρο 82 παρ. 1 Γ.Κ.Π.Δ.: η νομολογία του Δ.Ε.Ε., ΕΕργΔ 9/2024, σ. 1057

ΚΑΠΑΔΟΥΚΑ Χ., Digital Services Act και ζητήματα προστασίας προσωπικών δεδομένων, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 365

ΚΑΡΚΑΤΖΟΥΝΗΣ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-446/21, Schrems (Communication de donnés au grand public) 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:834. Η αρχή της ελαχιστοποίησης στην επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από μέσο κοινωνικής δικτύωσης για σκοπούς στοχευμένης διαφήμισης, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 396

ΚΟΥΣΟΥΝΗ-ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-548/21, Bezirkshauptmannschaft Landeck (Tentative d'accès aux données personnelles stockées sur un téléphone portable), 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:830. Η απόπειρα πρόσβασης αστυνομικών αρχών σε αποθηκευμένα σε κινητό τηλέφωνο δεδομένα χωρίς δικαστική άδεια ή άδεια ανεξάρτητης διοικητικής αρχής, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 419

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΓεΔΕΕ Τ-375/22, Izuzquizακ.λπ./Κοινοβούλιο, 08.05.2024, ECLI:EU:T:2024:296. Αναγκαιότητα της διαβίβασης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για συγκεκριμένο σκοπό δημοσίου συμφέροντος, Αρμ 8/2024, σ. 1019

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-757/22, Meta Platforms Ireland (Action representative), 11.07.2024, ECLI:EU:C:2024:598. The Saga … continuous – Ξανά περί αντιπροσωπευτικών (συλλογικών) καταναλωτικών αγωγών για παραβίαση του GDPR, ως προς την υποχρέωση ενημέρωσης (διαφάνειας), ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 487

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Ε. Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-21/23, Lindenapotheke, 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:846. Η παραβίαση των διατάξεων του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων συνιστά «αθέμιτη ανταγωνιστική συμπεριφορά» κατά το άρθρο 1 του Ν. 146/1914, ΕΕμπΔ 4/2024, σ. 1138

ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ Ν., Τα όρια της εποπτείας των Δικαστηρίων από τις αρμόδιες εθνικές αρχές όσον αφορά την τήρηση του ΓΚΠΔ κατά τη διενέργεια πράξεων επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 511

ΜΠΑΚΙΡΤΖΟΓΛΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-621/22, Koninklijke Nederlandse Lawn Tennisbond, 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:858. Το έννομο συμφέρον ως εμπορικό συμφέρον, στο πλαίσιο της πώλησης προσωπικών δεδομένων, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 581

ΜΠΡΟΥΜΑΣ Α., Πρόσβαση σε δεδομένα και χρήση αυτών μεταξύ Δημοσίου και Ιδιωτικού Τομέα: ευκαιρίες και προκλήσεις, ΧρΙΔ 10/2024, σ. 759

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του Προέδρου της ΑΠΔΠΧ 30/2024. Ο Δικηγόρος ως Υπεύθυνος Επεξεργασίας, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 600

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-21/23, Lindenapotheke, 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:846. Οι παραβάσεις του ΓΚΠΔ στην εφαρμογή του δικαίου του ανταγωνισμού και των κανόνων για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 595

ΧΕΛΙΟΥΔΑΚΗΣ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-80/23, Ministerstvo na vatreshnite raboti () και génétiques II), 28.11.2024, ECLI:EU:C:2024:991. Αρμόδιες αρχές & εκτίμηση απόλυτης αναγκαιότητας της συλλογής βιομετρικών και γενετικών δεδομένων κατηγορουμένων, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 570

ΣΗΜΑ

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Η προσβολή εθνικού και κοινοτικού σχεδίου και υποδείγματος (design), ΕλλΔνη 6/2024, σ. 1618

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Κ., Η λειτουργική μεταβολή της αστικής καλής πίστης στο σήμα, ΔΕΕ 8-9/2024, σ. 741

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕφΑθ 249/2024. Πώς γίνεται η σύγκριση στα σύνθετα σήματα, ΔΕΕ 12/2024, σ. 1195

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΤρΕφΑθ 145/2024. Η αρχή της χρονικής προτεραιότητας, ΔΕΕ 12/2024, σ. 1186

ΣΗΜΑ ΤΗΣ ΕΕ

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Η προσβολή εθνικού και κοινοτικού σχεδίου και υποδείγματος (design), ΕλλΔνη 6/2024, σ. 1618

ΠΕΡΡΑΚΗ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΓΔΕΕ T-58/23, Supermac's/EUIPO – McDonald's International Property (BIG MAC), 05.06.2024, ECLI:EU:T:2024:360. Η Απόφαση Big Mac, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 460

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΒΑΝΕΖΟΥ Σ., Περί της αναγκαιότητας των δικαιικών μεταφυτεύσεων – Η θεωρία της δικαιικής αλλαγής του Alan Watson, ΕΕΕυρΔ 2/2024, σ. 155

ΣΧΕΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΓΚΕΚΑ Β.-Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-792/22, Energotehnica, 26.09.2024, ECLI:EU:C:2024:788. Αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου, ΕΕΕυρΔ 3/2024, σ. 398

ΚΑΡΑΜΠΑΤΖΟΣ Α. / ΣΑΡΑΒΑΚΟΣ Κ., Η Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη δικαιοσύνη, ΔτΑ 102/2024, σ. 1025

ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 904/2024. Claw back: άδοξη και άσκοπη δικαστική διένεξη σε περιβάλλον που δεν ανταποκρίνεται στην ενωσιακή έννομη τάξη, ΘΠΔΔ 10/2024, σ. 918

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

ΚΑΠΑΔΟΥΚΑ Χ., Digital Services Act και ζητήματα προστασίας προσωπικών δεδομένων, ΔΙΤΕ 3/2024, σ. 365

ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Ν., Η προβληματική θέση του cloud computing στο καθεστώς της Πράξης για τις Ψηφιακές Υπηρεσίες (DSA) και στην Πράξη για τις Ψηφιακές Αγορές (DMA), ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 554

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Ο κανονισμός για τα Δεδομένα (Data Act): η συμβατική προσέγγιση στο διαδίκτυο των πραγμάτων (Internet of Things), ΕΕμπΔ 3/2024, σ. 633

ΜΠΡΟΥΜΑΣ Α., Πρόσβαση σε δεδομένα και χρήση αυτών μεταξύ Δημοσίου και Ιδιωτικού Τομέα: ευκαιρίες και προκλήσεις, ΧρΙΔ 10/2024, σ. 759

ΟΡΦΑΝΟΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 465/2024. Μη νόμιμη απόρριψη του αιτήματος ευρωβουλευτή και προέδρου πολιτικού κόμματος για γνωστοποίηση της εισαγγελικής διάταξης και του πλήρους φακέλου σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών του, ΘΠΔΔ 10/2024, σ. 943

ΣΟΥΓΛΗ Ε.-Ρ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-665/22, Amazon Services Europe, 30.05.2024, ECLI:EU:C:2024:435. Υποχρέωση παροχής πληροφοριών σχετικά με την οικονομική κατάσταση ενός παρόχου επιγραμμικών υπηρεσιών διαμεσολάβησης, ΕΕΕυρΔ 2/2024, σ. 237

ΤΖΑΛΑΒΡΑ Β., Ψηφιακές αποδείξεις και πειστήρια με έμφαση στο Διαδίκτυο των Πραγμάτων: κινητές και φορετές συσκευές, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 546

ΧΙΟΥ Θ., Είναι η αλγοριθμική δημοσιογραφία ένα νέο πεδίο προστασίας για το συγγενικό δικαίωμα επί εκδόσεων τύπου (άρθρο 51Β Ν 2121/1993);, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 529

ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-376/20 P, Επιτροπή/CK Telecoms UK Investments, 13.07.2023, ECLI:EU:C:2023:561. Κινητές τηλεπικοινωνίες - Σχέδιο συγκέντρωσης ασυμβίβαστο με την εσωτερική αγορά, ΔΕΕ 11/2024, σ. 1041

ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΒΡΑΜΙΚΟΣ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-551/22 P, Επιτροπή/ΕΣΕ, 18.06.2024, ECLI:EU:C:2024:520. Προληπτική εποπτεία πιστωτικών ιδρυμάτων – Ενιαίος Μηχανισμός Εξυγίανσης, Αρμ 7/2024, σ. 816

ΠΑΠΑ Κ., Αντισταθμιστικά μέτρα στο πλαίσιο χορήγησης κρατικών ενισχύσεων προς τις τράπεζες για τη χρηματοπιστωτική κρίση: παράγοντας προστασίας ή νόθευσης του ανταγωνισμού;, ΔΕΕ 10/2024, σ. 917

ΣΕΡΔΑΡΗΣ Κ., Η υποχρέωση έκτακτης πληροφόρησης 9άρθρο 17 mar) επί σύνθετων εταιρικών πράξεων με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2024/2809 (eu listing act), ΕΕμπΔ 4/2024, σ. 947

ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΥΣΤΕΝΗ Σ., Η εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο: δημοσιονομικές και φορολογικές πτυχές, ΠερΔικ 4/2024, σ. 484

ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ Ι. / ΚΑΛΑΝΤΖΗΣ Ν., Η φορολογία ως εργαλείο για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, ΠερΔικ 4/2024, σ. 499

ΣΤΑΥΡΙΔΗ Κ., Φορολογικά κίνητρα για την ενίσχυση της πράσινης κινητικότητας, ΠερΔικ 4/2024, σ. 493

ΤΖΑΝΑΒΑΡΗ Ν., Φορολογικές διακρίσεις και εμπόδια κατά την κυκλοφορία φυσικών προσώπων στο πλαίσιο λειτουργίας της ευρωπαϊκής εσωτερικής αγοράς, ΔΕΕ 7/2024, σ. 635

ΦΙΝΟΚΑΛΙΩΤΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-432/23, Ordre des avocats du Barreau de Luxembourg, 26.09.2024, ECLI:EU:C:2024:791. Η προστασία του δικηγορικού απορρήτου υπό το Ενωσιακό Δίκαιο, ΔΕΕ 11/2024, σ. 1109

ΧΑΡΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΡΑΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-633/22, Real Madrid Club de Futbol, 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:843. Η κατά τους ενωσιακούς κανόνες προστασία της ελευθερίας μετάδοσης πληροφοριών έναντι υπερβολικών χρηματικών αξιώσεων, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 661

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Β., Η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ηπιότερης διοικητικής κύρωσης – Β: νομολογία, ΘΠΔΔ 6-7/2024, σ. 686

ΓΑΛΑΝΗ Ε., Η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ηπιότερης διοικητικής κύρωσης – Α: εισαγωγικές σκέψεις, ΘΠΔΔ 6-7/2024, σ. 679

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Ι., Ο σεβασμός του «βασικού περιεχομένου» των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον ΧΘΔΕΕ, ΕΕΕυρΔ 2/2024, σ. 161

ΓΚΕΚΑ Β.-Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-626/22, Ilva κ.λπ., 25.06.2024, ECLI:EU:C:2024:542. Η Οδηγία 2010/75/ΕΕ περί βιομηχανικών εκπομπών υπό το πρίσμα του άρθρου 191 της ΣΛΕΕ και των άρθρων 35 και 37 του ΧΘΔΕΕ, ΕΕΕυρΔ 2/2024, σ. 228

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-4/23, Mirin, 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:845. Η άρνηση ενός κράτους μέλους να αναγνωρίσει την αλλαγή ονόματος και φύλου που έχει νομίμως πραγματοποιήσει πολίτης του σε άλλο κράτος μέλος κατά τη διαμονή του σε αυτό είναι αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης, Αρμ 10/2024, σ. 1286

ΟΡΦΑΝΟΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 465/2024. Μη νόμιμη απόρριψη του αιτήματος ευρωβουλευτή και προέδρου πολιτικού κόμματος για γνωστοποίηση της εισαγγελικής διάταξης και του πλήρους φακέλου σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών του, ΘΠΔΔ 10/2024, σ. 943

ΠΕΤΡΟΓΛΟΥ Π., Ο εργασιακός ν. 5053/2023 υπό την οπτική του φύλου και του συνδυασμού εργασιακής και οικογενειακής ζωής, ΕΕργΔ 7/2024, σ. 911

ΦΕΡΕΣΙΔΗΣ Α., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-633/22, Real Madrid Club de Futbol, 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:843. Ελευθερία του Τύπου, ΕλλΔνη 6/2024, σ. 1795

ΦΙΝΟΚΑΛΙΩΤΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-432/23, Ordre des avocats du Barreau de Luxembourg, 26.09.2024, ECLI:EU:C:2024:791. Η προστασία του δικηγορικού απορρήτου υπό το Ενωσιακό Δίκαιο, ΔΕΕ 11/2024, σ. 1109

KALLIA-ANTONIOU A., EU policy for protection of fundamental rights and environment in the age of climate crisis, ΠερΔικ 2/2024, σ. 172

ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΡΑΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-633/22, Real Madrid Club de Futbol, 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:843. Η κατά τους ενωσιακούς κανόνες προστασία της ελευθερίας μετάδοσης πληροφοριών έναντι υπερβολικών χρηματικών αξιώσεων, ΔΙΤΕ 4/2024, σ. 661

ΑΝΘΙΜΟΣ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΜΕφΘεσ 11348/22. Αγωγή διαζυγίου, ανάθεσης γονικής μέριμνας και διατροφής τέκνου, Αρμ 7/2024, σ. 853

ΑΝΘΙΜΟΣ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΜΕφΘεσ 976/2023. Διεθνής απαγωγή τέκνων, Αρμ 7/2024, σ. 844

ΑΝΘΙΜΟΣ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΜΠρΘεσ 5142/2022. Αίτηση αφαίρεσης γονικής μέριμνας, Αρμ 8/2024, σ. 974

ΑΝΘΙΜΟΣ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΜΠρΠειρ 583/2024. Σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ Έλληνα και Ρουμάνας υπηκόου, Αρμ 9/2024, σ. 1111

ΒΑΛΜΑΝΤΩΝΗΣ Γ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-222/23, Toplofikatsia Sofia (Notion de domicile du défendeur), 16.05.2024, ECLI:EU:C:2024. Κατοικία του διαδίκου στον Κανονισμό 1215/2012 και επιδόσεις των δικαστικών εγγράφων, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1592

ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΑθ 3680/2023. Έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας των ελληνικών δικαστηρίων επί αδικοπραξίας: όρια της παθητικής ομοδικίας, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1459

ΜΑΝΟΣ Ν., Όψεις της εξωτερικής και εσωτερικής «ανεξαρτησίας» της αλγοριθμικής Δικαιοσύνης, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1359

ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΕφΑθ 2435/2024. Αναγνώριση υιοθεσίας ανηλίκου που έγινε στο εξωτερικό από ζεύγος δύο γυναικών, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1447

ΣΕΒΑΣΤΙΔΗΣ Χ. / ΝΤΟΚΑ Α. / ΞΥΛΙΑ Ι., Τεχνητή Νοημοσύνη στη Δικαιοσύνη: πρόοδος ή προαγγελία ενός δυστοπικού μέλλοντος;, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1346

ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ Φ. / ΜΑΡΜΑΡΙΔΗΣ Γ. / ΦΑΪΤΑΣ Β., Για την είσοδο της Τεχνητής Νοημοσύνης στην απονομή της Δικαιοσύνης, ΕλλΔνη 5/2024, σ. 1351

ΦΕΡΕΣΙΔΗΣ Α., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-633/22, Real Madrid Club de Futbol, 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:843. Ελευθερία του Τύπου, ΕλλΔνη 6/2024, σ. 1795

ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ - ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ

ΣΚΑΦΤΟΥΡΟΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 293/2024. Το μέλλον της ανέγερσης ψηλών κτηρίων με τη χρήση των κινήτρων του ΝΟΚ: ζητήματα Στρατηγικής Εκτίμησης και Οικοδομικού Δικαίου, ΠερΔικ 2/2024, σ. 287

ΣΦΗΝΙΑΔΑΚΗ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 310/2024. Το ύψος των κτηρίων και η κλιματική αλλαγή, ΠερΔικ 2/2024, σ. 228

ΧΑΡΙΤΟΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 310/2024. Αντισυνταγματικότητα «πολεοδομικών κινήτρων» του ΝΟΚ, ΔιΔικ 4/2024, σ. 627

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ ΕΕΕυρΔ 2024

Ι. ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

1. ΑΡΘΡΑ

ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ (Γ.), Η Οδηγία 2024/1203/ΕΕ σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου και την αντικατάσταση των Οδηγιών 2008/99/ΕΚ και 2009/123/ΕΚ: Μία κριτική προσέγγιση 501

ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ (Ε.), Η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας υπ' αριθμ. 158/1982 της Δ.Ο.Ε. περί τη λύση της σύμβασης εργασίας με πρωτοβουλία του εργοδότη: ένας αναλυτικός οδηγός ερμηνείας 321

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ (Χ. Ε.), Η ιδιαίτερη νομική αντιμετώπιση των πνευματικών δημιουργημάτων σε σχέση με τα υλικά αγαθά 151

ΒΑΝΕΖΟΥ (Σ.), Περί της αναγκαιότητας των δικαιικών μεταφυτεύσεων – Η θεωρία της δικαιικής αλλαγής του Alan Watson 155

ΒΟΥΒΟΝΙΚΟΣ (Ε.-Ο.), Η συμφωνία στο Συμβούλιο των Υπουργών Οικονομικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 20ής Δεκεμβρίου 2023 σχετικά με τη μεταρρύθμιση του πλαισίου της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Διακυβέρνησης και της δημοσιονομικής πειθαρχίας 467

ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ (Δ.), Η επίλυση των εμπορικών διαφορών της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά τη διαδικασία διμεροποίησης του παγκόσμιου εμπορίου 305

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ (Ι.), Ο σεβασμός του «βασικού περιεχομένου» των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον ΧΘΔΕΕ 161

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ-ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ (Χ.), Η εξέλιξη της επιστημονικής συζήτησης αναφορικά με τις νομικές μεταφυτεύσεις και η σημασία της για τις διαδικασίες της ευρωπαϊκής εναρμόνισης 3

ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΥ (Ε.), Εκφάνσεις ιδιωτικής εφαρμογής του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων: η αγωγή αποζημίωσης του δικαιούχου παράνομης και ασυμβίβαστης με την εσωτερική αγορά ενίσχυσης κατά του κράτους μέλους που τη χορήγησε 451

ΞΟΥΦΛΑΚΗΣ (Ε.), Αμοιβαία αναγνώριση – αμοιβαία εμπιστοσύνη: εδραίωση των εργαλείων της ποινικής δικαστικής συνεργασίας εντός της ΕΕ 19

ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ (Μ.Δ.), Περιοριστικά μέτρα (κυρώσεις) της ΕΕ: η πρόσφατη εναρμόνιση της ποινικής αντιμετώπισης των παραβιάσεων των κυρώσεων (η Οδηγία (ΕΕ) 2024/1226) 13

2. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ

ΓΑΪΤΑΝΙΔΟΥ (Α.), ΓΚΕΚΑ (Β.-Ε.), ΕΚΜΕΚΤΣΟΓΛΟΥ (Ε.), ΖΗΣΙΟΥ (Α.), ΛΑΜΠΡΑΚΗ (Ε.), ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ (Ο.), ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ (Μ.), ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ (Α.-Μ.) ΤΣΙΤΣΙΠΑ (Ε.),

- Δεκέμβριος 2023 – Φεβρουάριος 2024 41
- Μάρτιος – Μάιος 2024 191
- Ιούνιος – Αύγουστος 2024 363
- Σεπτέμβριος – Νοέμβριος 2024 517

3. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΕΔΔΑ

ΛΟΡΑΜ (Ε.),

- Νοέμβριος 2023 – Ιανουάριος 2024 113
- Φεβρουάριος – Απρίλιος 2024 251
- Μάιος – Ιούλιος 2024 407
- Αύγουστος – Οκτώβριος 2024 593

4. ΣΧΟΛΙΑΣΜΕΝΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΓΕΩΡΓΑΛΗΣ (Φ.-Ε.),

- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ (Ολ.) της 16.02.2024 (Απόφαση αριθμ. 211/2024) 277

ΓΚΕΚΑ (Β.-Ε.),

- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 21.03.2024 (Landeshauptstadt Wiesbaden, C-61/22) 107
- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 25.06.2024 (Ilva κ.λπ., C-626/22) 227
- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 26.09.2024 (Energotehnica, C-792/22) 397
- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 19.11.2024 (Επιτροπή/Τσεχική Δημοκρατία () και qualité de membre d'un parti politique), C-808/21) 585

ΕΚΜΕΚΤΣΟΓΛΟΥ (Ε.),

- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 23.01.2024 (Υπόθεση O.G. και λοιποί κατά Ελλάδας, Προσφυγές Nos 71555/12 και 48256/13) 133
- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 07.05.2024 (Υπόθεση Θωμαΐδης κατά Ελλάδας, Προσφυγή No 28345/16) 271
- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 17.09.2024 (Υπόθεση Pindo Mulla κατά Ισπανίας, Προσφυγή No 15541/20) 429

- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 10.10. 2024 (Υπόθεση Validity Foundation εκ μέρους της T.J. κατά Ουγγαρίας, Προσφυγή No 31970/20) 613

ΖΗΣΗ (Α.),

- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 11.07. 2024 (Hann-Invest, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-554/21, C-622/21 και C-727/21) 402
- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ (Τμ. Δ') της 12.07.2024 (Απόφαση αριθμ. 1107/2024) 441
- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 04.10. 2024 (Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor azylové a migrační politiky, C-406/22) 577

ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ (Ο.),

- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 16.01. 2024 (Intervyuirasht organ na DAB pri MS (Femmes victimes de violences domestiques), C-621/21) 102
- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 11.06. 2024 (Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Femmes s'identifiant à la valeur de l'égalité entre les sexes), C-646/21) 232
- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 29.07. 2024 (FTI Touristik (Élément d'extranéité), C-774/ 22) 393

ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ (Λ.),

- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ (Τμ. Ε') της 22.01.2024 (Απόφαση αριθμ. 100/2024) 139
- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 04.06. 2024 (Υπόθεση Ζουμπουλίδης κατά Ελλάδας (No. 3), Προσφυγή No 57246/21) 433
- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 04.10. 2024 (Real Madrid Club de Fútbol, C-633/22) 581

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (Κ.),

- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 15.10. 2024 (Υπόθεση Nsingi κατά Ελλάδας, Προσφυγή No 27985/19) 617

ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ (Π.),

- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 14.03. 2024 (EP), C-752/22) 95
- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 04.06. 2024 (Υπόθεση Ζουμπουλίδης κατά Ελλάδας (No. 3), Προσφυγή No 57246/21) 433
- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 04.10. 2024 (Real Madrid Club de Fútbol, C-633/22) 581

ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ (Μ.),

- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 09.04. 2024 (Επιτροπή/Συμβούλιο (Signature d'accords internationaux), C-551/21) 241

ΣΟΥΓΛΗ (Ε.-Ρ.),

- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 30.05. 2024 (Amazon Services Europe, C-665/22) 236

ΣΤΕΡΓΙΟΥ (Κ.),

- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 11.01. 2024 (Societatea Civilă Profesională de Avocați Plopeanu & Ionescu, C-252/22) 89

ΤΖΟΥΛΙΑ (Ε.),

- Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ της 05.03. 2024 (Public.Resource.Org και Right to Know/Επιτροπή κ.λπ., C-588/21) 85

5. ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

ΕΚΜΕΚΤΣΟΓΛΟΥ (Ε.), ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ (Ο.), ΣΤΑΘΗ (Β.),

Αγροτική πολιτική

- Γεωργία 506, 508
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Γεωργίας και Τροφίμων 506
- Κανόνας αιρεσιμότητας 31
- Κοινή Γεωργική Πολιτική (ΚΓΠ) 31
- Πρότυπα καλής γεωργικής και περιβαλλοντικής κατάστασης (ΚΓΠΚ) 31
- Πρωτογενής γεωργικός τομέας 180

Ανταγωνισμός

- Αντιμονοπωλιακή νομοθεσία 32

Εκπαίδευση

- Erasmus+ 34, 177
- Επαγγελματική κατάρτιση 177
- Ευρωπαϊκό πτυχίο 34

Ενέργεια

- Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας 178
- Αποθήκευση ενέργειας 178
- Εκπομπές 179
- Ηλεκτρική ενέργεια 178
- Ορυκτά καύσιμα 179
- Παραγωγή ενέργειας 178

Εργασία

- Αγορά εργασίας 33
- Αναλογικότητα 181
- Διευθυντικά εκπαιδευτικά στελέχη 353
- Επαγγελματικά προσόντα 353
- Όροι εργασίας 33
- Πρακτική άσκηση 33

Έρευνα
- Ευρωπαϊκός Χώρος Έρευνας (ΕΧΕ) 509
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Καινοτομίας (ΕΣΚ) 509

Μετανάστευση
- Eurodac 181
- Άσυλο 181
- Ένταξη 199
- Υποδοχή 181

Μεταφορές
- Διευρωπαϊκό δίκτυο μεταφορών 353
- Επιχορηγήσεις 353

Περιβάλλον
- Ανθρώπινη υγεία 354
- Αστικά λύματα 354
- Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία 30, 178, 179, 507
- Κλίμα 509
- Πλαίσιο για τα ύδατα (Οδηγία 2000/60/ΕΚ) 30
- Οδηγία για τις πλημμύρες (Οδηγία 2007/60/ΕΚ) 30
- Φυσικές καταστροφές 509

Τεχνολογία
- Δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα 351
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Τεχνητής Νοημοσύνης 352
- Μέσα κοινωνικής δικτύωσης 351
- Τεχνητή Νοημοσύνη 180, 352

Υγεία
- Αερολύματα 354
- Καπνός 354

Φορολογία
- Eurofisc 30
- Απάτη στον τομέα του ΦΠΑ 30
- Δασμοί 352, 508
- Ηλεκτρονικό εμπόριο 30

Brexit
- Αποχώρηση 29, 177, 351, 505
- Βόρεια Ιρλανδία 178
- Δικαίωμα διαμονής 178
- Διμερείς επενδυτικές συμφωνίες με κράτη μέλη 506
- Επιχειρήσεις με έδρα το Ηνωμένο Βασίλειο 505
- Κινητικότητα 177
- Παραπομπή της Επιτροπής κατά του Ηνωμένου Βασιλείου 506
- Περιοχή του Γιβραλτάρ 177
- Πλαίσιο του Ουίνσδορ 29, 351
- Πρωτόκολλο για τη Βόρεια Ιρλανδία 351
- Συνεργασία ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου 29, 177, 505
- Συμφωνία εμπορίου και συνεργασίας 29, 177, 505

6. e-ΠΙΚΑΙΡΑ ΝΟΜΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ (Κ. Π.),
- Απόκτηση ηλεκτρονικής υπογραφής εξ αποστάσεως 511
- Απόφαση του ΔΕΕ για τα προγράμματα Η/Υ 511
- Άρειος Πάγος: δικαστική ιδιότητα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης 39
- Διαδικασία αναγνώρισης trusted flaggers από την ΕΕΤΤ 359
- Εθνικό θεσμικό πλαίσιο για τα κρυπτονομίσματα 512
- Εργοστάσια τεχνητής νοημοσύνης στην ΕΕ 514
- Ευρωπαϊκή ψηφιακή ταυτότητα 187
- Εφαρμογή της πράξης για τις ψηφιακές υπηρεσίες στην ΕΕ 38
- Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ερευνά Temu και Shein 357
- Καταγγελίες στην ΕΕΤΤ και μέσω gov.gr 188
- Κατάρτιση δημοσίων υπαλλήλων στην Τεχνητή Νοημοσύνη 358
- Νέα έκθεση του EUIPO για τις παραβιάσεις πνευματικής ιδιοκτησίας στο διαδίκτυο 514
- Νέες υπηρεσίες στο gov.gr 37
- Οδηγός Προστασίας Δεδομένων για Μικρές Επιχειρήσεις 359
- Οι Αρχές προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων για την Τεχνητή Νοημοσύνη 513
- Προστασία των παιδιών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης 515
- Σε ισχύ η ευρωπαϊκή πράξη για την Τεχνητή Νοημοσύνη 359
- Τεχνητή Νοημοσύνη και Ευρωπαϊκή Ένωση 185
- Τεχνικά πρότυπα eID από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή 513
- Ψηφιακή πρόοδος της Ελλάδας βάσει DESI 357

7. ΠΑΙΔΕΙΑ-ΕΡΕΥΝΑ

ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ (Μ.),
- 1η ημερίδα «ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΕΥΡΥΓΕΝΗ» με θέμα: «Η Ελλάδα και το Δικαστήριο του Στρασβούργου (το έτος 2023)» – 20 Μαΐου 2024 285

- 1η συνάντηση της σειράς «Επιστημονικές συναντήσεις» με προσκεκλημένο ομιλητή τον Επίκ. Καθηγητή της Νομικής Σχολής ΑΠΘ, κ. Δημήτρη Κυριαζή – 9 Σεπτεμβρίου 2024 445
- 2η συνάντηση της σειράς «Επιστημονικές συναντήσεις» με προσκεκλημένους ομιλητές τον Επίκ. Καθηγητή της Νομικής Σχολής ΑΠΘ, κ. Βασίλειο Περγαντή, και τον υπ. Διδάκτορα της Νομικής Σχολής ΑΠΘ, κ. Ευάγγελο Εκμεκτσόγλου – 14 Οκτωβρίου 2024 623
- 3ο Διεπιστημονικό Συνέδριο ΑΣΕΠ με θέμα «Η διαμόρφωση της ταυτότητας εργοδότη στη Δημόσια Διοίκηση: Μπορεί το Δημόσιο να γίνει ένας ελκυστικός εργοδότης; Προκλήσεις και προκαταλήψεις» – 15 Μαΐου 2024 283
- Δ΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ευρωπαϊκού Δικαίου – Θεσσαλονίκη, 18 και 19 Δεκεμβρίου 2024 623
- Εκδήλωση «Τιμή Δημητρίου Ευρυγένη» με προσκεκλημένο ομιλητή τον Αν. Καθηγητή Ι. Κτιστάκι, Δικαστή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου – 22 Απριλίου 2024 283

ΧΑΛΥΒΟΠΟΥΛΟΥ (Μ.),

- Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Βόρεια Μακεδονία "Further strengthening the capacities for effective implementation of the acquis in the field of industrial pollution" (MK 20 IPA EN 02 22) – Τέταρτη συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής 145
- Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Βόρεια Μακεδονία "Further strengthening the capacities for effective implementation of the acquis in the field of industrial pollution" – (MK 20 IPA EN 02 22) – Study Visit στη Θεσσαλονίκη 285
- Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Βόρεια Μακεδονία "Further strengthening the capacities for effective implementation of the acquis in the field of industrial pollution" (MK 20 IPA EN 02 22) – Πέμπτη συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής 445
- Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Βόρεια Μακεδονία "Further strengthening the capacities for effective implementation of the acquis in the field of industrial pollution" (MK 20 IPA EN 02 22) – Έκτη συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής 445
- Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Βόρεια Μακεδονία "Further strengthening the capacities for effective implementation of the acquis in the field of industrial pollution" (MK 20 IPA EN 02 22) – Έβδομη συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής 624
- Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Βόρεια Μακεδονία "Strengthening the capacities for enforcement of the environmental legislation" (MK 20 IPA EN 01 23) – Κατακύρωση Προγράμματος 285
- Πρόγραμμα διδυμοποίησης με τη Σερβία "Support to improving working conditions and preparing the Republic of Serbia to participate in EURES" (SR 22 IPA SO 01 24) – Κατακύρωση Προγράμματος 623
- Πρόγραμμα διδυμοποίησης με την Ιορδανία "Support digital transition in Jordan through Personal Data Protection and Artificial Intelligence" (JO 22 NDICI TE 01 24) – Κατακύρωση Προγράμματος 623
- Πρόγραμμα διδυμοποίησης με το Ισραήλ "Support Israel Alignment with Union Acquis Regulations on issues related to Food Safety" (IL 18 ENI HE 02 22) – Δεύτερη συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής 283
- Πρόγραμμα διδυμοποίησης με το Ισραήλ "Support Israel Alignment with Union Acquis Regulations on issues related to Food Safety" (IL 18 ENI HE 02 22) – Τρίτη συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής 445
- Πρόγραμμα διδυμοποίησης με το Ισραήλ "Support Israel Alignment with Union Acquis Regulations on issues related to Food Safety" (IL 18 ENI HE 02 22) – Τέταρτη συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής 623

8. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

ΓΚΟΥΠΙΔΕΝΗ (Λ.),

- Βιβλία ΚΔΕΟΔ 2024 – Α' 147
- Βιβλία ΚΔΕΟΔ 2024 – Β' 447

ΕΚΜΕΚΤΣΟΓΛΟΥ (Ε.),

- ΙΩΑΝΝΑ ΠΕΡΒΟΥ, Η προστασία της υγείας στη διεθνή έννομη τάξη, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2024, 216 σελ. 287

ΣΩΜΗ (Σ.),

- Το δίκαιο της ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά (Α' Εξάμηνο 2024) 289
- Το δίκαιο της ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά (Β' Εξάμηνο 2024) 625

II. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

1. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

C-537/22	Global Ink Trade	11.01.2024	41
C-181/21 και C-269/21	G. (Nomination des juges de droit commun en Pologne)	09.01.2024	42
C-54/22 P	Ρουμανία/Επιτροπή	22.02.2024	43
C-124/21 P	International Skating Union/Επιτροπή	21.12.2023	43
C-333/21	European Superleague Company	21.12.2023	45
C-251/22 P	P, Scania κ.λπ./Επιτροπή	01.02.2024	47
C-797/22 P	Ελλάδα/Επιτροπή	28.02.2024	48
C-701/21 P και C-739/21 P	Mytilinaios/DEI και Επιτροπή	22.02.2024	49
C-451/21 P και C-454/21 P	Λουξεμβούργο/Επιτροπή	05.12.2023	51
C-457/21 P	Επιτροπή/Amazon.com κ.λπ.	14.12.2023	53
C-488/21	Chief Appeals Officer κ.λπ.	21.12.2023	55
C-491/21	Direcţia pentru Evidenţa Persoanelor şi Administrarea Bazelor de Date	22.02.2024	56
C-340/22	Cofidis	21.12.2023	58
C-206/22	Sparkasse Südpfalz	14.12.2023	59
C-218/22	Comune di Copertino	18.01.2024	61
C-631/22	Ca Na Negreta	18.01.2024	64
C-261/22	GN (Motif de refus fondé sur l'intérêt supérieur de l'enfant)	21.12.2023	65
C-281/22	G. K. κ.λπ. (Parquet européen)	21.12.2023	66
C-621/21	Intervyuirasht organ na DAB pri MS (Femmes victimes de violences domestiques)	16.01.2024	67, 102
C-560/20	Landeshauptmann von Wien (Regroupement familial avec un mineur réfugié)	30.01.2024	67
C-216/22	Bundesrepublik Deutschland (Recevabilité d'une demande ultérieure)	08.02.2024	68
C-222/22	Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl Conversion religieuse ultérieure)	29.02.2024	69
C-371/22	G (Frais de résiliation anticipée)	11.01.2024	70
C-277/22	Global NRG	25.01.2024	73
C-122/22 P	Dyson κ.λπ./Επιτροπή	11.01.2024	76
C-96/22	CDIL	21.12.2023	78
C-634/21	SCHUFA Holding (Scoring)	07.12.2023	79
C-231/22	Βελγικό Δημόσιο (Données traitées par un journal officiel)	11.01.2024	80
C-118/22	Direktor na Glavna direktsia "Natsionalna politsia" pri MVR – Sofia	30.01.2024	81
C-33/22	Österreichische Datenschutzbehörde	16.01.2024	82
C-588/21 P	Public.Resource.Org και Right to Know/Επιτροπή κ.λπ.	05.03.2024	85
C-252/22	Societatea Civilă Profesională de Avocaţi Plopeanu & Ionescu	11.01.2024	89
C-752/22	EP (Απομάκρυνση επί μακρόν διαμένοντος)	14.03.2024	95, 211
C-61/22	Landeshauptstadt Wiesbaden	21.03.2024	107, 225
C-479/22 P	OC/Επιτροπή	07.03.2024	191
C-115/22	NADA κ.λπ.	07.05.2024	192
C-605/21	Heureka Group (Comparateurs de prix en ligne)	18.04.2024	194
C-516/22	Επιτροπή/Ηνωμένο Βασίλειο (Arrêt de la Cour suprême)	14.03.2024	196
C-558/22	Fallimento Esperia και GSE	07.03.2024	197

C-27/23	Hocinx	16.05.2024	201
C-276/22	Edil Work 2 και S.T.	25.04.2024	202
C-10/22	LEA	21.03.2024	203
C-695/22	Fondee	16.05.2024	205
C-706/22	Konzernbetriebsrat	16.05.2024	206
C-673/22	INSS (Congés d'une mère de famille monoparentale)	16.05.2024	207
C-15/24 PPU	Stachev	14.05.2024	208
C-670/22	M.N. (EncroChat)	30.04.2024	210
C-359/22	Minister for Justice (Clause discrétionnaire - Recours)	18.04.2024	212
C-90/22	Gjensidige	21.03.2024	213
C-133/23	Omya CZ	18.04.2024	215
C-657/22	Bitulpetrolium Serv	25.04.2024	216
C-743/22	DISA	30.05.2024	218
C-395/22 και C-428/22	"Trade Express-L"	30.04.2024	220
C-755/21 P	Kočner/Ευρωπόλ	05.03.2024	223
C-46/23	Újpesti Polgármesteri Hivatal	14.03.2024	224
C-626/22	Ilva κ.λπ.	25.06.2024	227
C-646/21	Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Femmes s'identifiant à la valeur de l'égalité entre les sexes)	11.06.2024	232, 382
C-665/22	Amazon Services Europe	30.05.2024	236
C-551/21	Επιτροπή/Συμβούλιο (Signature d'accords internationaux)	09.04.2024	241
C-123/22	Επιτροπή/Ουγγαρία (Accueil des demandeurs de protection international II)	13.06.2024	363
C-554/21, C-622/21 και C-727/21	Hann-Invest	11.07.2024	364, 402
C-119/23	Valančius	29.07.2024	364
C-298/22	Banco BPN/BIC Português κ.λπ.	29.07.2024	365
C-70/23 P	Westfälische Drahtindustrie κ.λπ./Επιτροπή	04.07.2024	366
C-425/22	MOL	04.07.2024	368
C-40/23 P	Επιτροπή/Κάτω Χώρες (Appréciation de compatibilité d'une mesure non qualifiée d'aide d'État)	13.06.2024	369
C-697/22 P	Koiviston Auto Helsinki/Επιτροπή	29.07.2024	372
C-420/23	Faurécia	20.06.2024	373
C-39/23	Keva κ.λπ.	29.07.2024	374
C-540/22	Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Détachement de travailleurs de pays tiers)	20.06.2024	375
C-184/22 και C-185/22	KfH Kuratorium für Dialyse und Nierentransplantation	29.07.2024	377
C-196/23	Plamaro	11.07.2024	378
C-202/24	Alchaster	29.07.2024	379
C-318/24 PPU	Breian	29.07.2024	381
C-352/22	Generalstaatsanwaltschaft Hamm (Demande d'extradition d'un réfugié vers la Turquie)	18.06.2024	383
C-753/22	Bundesrepublik Deutschland (Effet d'une décision d'octroi du statut de réfugié)	18.06.2024	384
C-774/22	FTI Touristik (Élément d'extranéité)	29.07.2024	385, 393

C-266/23	Dyrektor Izby Administracji Skarbowej w Bydgoszczy (Coût réel de l'énergie)	13.06.2024	385
C-624/22	BP France	29.07.2024	387
C-182/22 και C-189/22	Scalable Capital	20.06.2024	390
C-757/22	Meta Platforms Ireland (Action représentative)	11.07.2024	391
C-792/22	Energotehnica	26.09.2024	397
C-249/23 P	ClientEarth/Επιτροπή	05.09.2024	517
C-600/22 P	Puigdemont i Casamajó και Comín I Oliveres/Κοινοβούλιο	26.09.2024	518
C-326/23	Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji I Konsumentów	07.11.2024	520
C-86/23	HUK-COBURG-Allgemeine Versicherung II	05.09.2024	524
C-611/22 P και C-625/22 P	Illumina/Επιτροπή	03.09.2024	530
C-48/22 P	Google και Alphabet/Επιτροπή (Google Shopping)	10.09.2024	531
C-264/23	Booking.com και Booking.com (Deutschland)	19.09.2024	533
C-465/20 P	Επιτροπή/Ιρλανδία κ.λπ.	10.09.2024	534
C-794/21 P και C-800/21 P	Γερμανία/Infineon Technologies Dresden κ.λπ.	26.09.2024	540
C-555/22 P, C-556/22 P και C-564/22 P	Ηνωμένο Βασίλειο/Επιτροπή κ.λπ.	19.09.2024	541
C-4/23	Mirin	04.10.2024	546
C-88/23	Parfümerie Akzente	19.09.2024	548
C-387/22	Nord Vest Pro Sani Pro	26.09.2024	549
C-441/23	Omnitel Comunicaciones κ.λπ.	24.10.2024	551
C-349/23	Zetschek	17.10.2024	552
C-314/23	Air Nostrum	04.10.2024	553
C-603/22	M.S. κ.λπ. (Droits procéduraux d'une personne mineure)	05.09.2024	554
C-126/23	Burdene	07.11.2024	555
C-293/23	ENGIE Deutschland	28.11.2024	564
C-21/23	Lindenapotheke	04.10.2024	567
C-446/21	Schrems (Communication de données au grand public)	04.10.2024	569
C-200/23	Agentsia po vpisvaniyata	04.10.2024	570
C-169/23	Másdi	28.11.2024	572
C-80/23	Ministerstvo na vatreshnite raboti () και génétiques II)	28.11.2024	574
C-406/22	Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor azylové a migrační politiky	04.10.2024	556, 577
C-633/22	Real Madrid Club de Fútbol	04.10.2024	581
C-808/21	Επιτροπή/Τσεχική Δημοκρατία () και qualité de membre d'un parti politique)	19.11.2024	585

2. ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

T-375/22	Izuzquiza κ.λπ./Κοινοβούλιο	08.05.2024	193
T-28/22	Ryanair/Επιτροπή (Condor ; aide à la restructuration)	08.05.2024	199
T-671/22	Vima World/Επιτροπή (Zone franche de Madère)	19.06.2024	370
T-386/19	CQ/Ελεγκτικό Συνέδριο	11.09.2024	521

T-386/21 και T-406/21	Crédit agricole και Crédit agricole Corporate & Investment Bank/Επιτροπή () και d'agences)	06.11.2024	525
T-561/21	HSBC Holdings κ.λπ./Επιτροπή	27.11.2024	529
T-624/15 RENV, T-694/15 RENV και T-704/15 RENV	European Food κ.λπ./Επιτροπή	02.10.2024	543
T-141/23	Merlin κ.λπ./Επιτροπή	13.11.2024	545
T-485/21	BNetzA/ACER	25.09.2024	556
T-484/21	Polskie sieci elektroenergetyczne/ACER	25.09.2024	557
T-483/21	Polskie sieci elektroenergetyczne/ACER	25.09.2024	558
T-482/21	TenneT TSO και TenneT TSO/ACER	25.09.2024	559
T-476/21	TransnetBW/ACER	25.09.2024	561
T-472/21	RTE/ACER	25.09.2024	562
T-446/21	CRE/ACER	25.09.2024	563
T-526/19 RENV	Nord Stream 2/Κοινοβούλιο και Συμβούλιο	27.11.2024	566

3. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

44715/20 και 47930/21	A.L. και E.J. κατά Γαλλίας	24.09.2024	609
3566/16	Alkhatib και λοιποί κατά Ελλάδας	16.01.2024	113
31030/19 και 61775/19	Bayram και Astoiani κατά Ελλάδας	16.05.2024	407
76581/16	British Airways PLC κατά Σερβίας	03.09.2024	607
34749/16 και 79607/17	Domenjoud κατά Γαλλίας	16.05.2024	426
39371/20	Duarte Agostinho και λοιποί κατά Πορτογαλίας και άλλων 32 χωρών	09.04.2024	258
16760/22 και 10 άλλες	Executief van de Moslims van België και άλλοι κατά Βελγίου	13.02.2024	266
59433/18, 59477/18, 59481/18 και άλλα	Humpert και λοιποί κατά Γερμανίας	14.12.2023	128
35271/19	J. Paul Getty Trust και λοιποί κατά Ιταλίας	02.05.2024	422
18269/18	Krachunova κατά Βουλγαρίας	28.11.2023	115
32483/19 και 35049/19	Nealon και Hallam κατά Ηνωμένου Βασιλείου	11.06.2024	417
27985/19	Nsingi κατά Ελλάδας	15.10.2024	595, 617
71555/12 και 48256/13	O.G. κ.α. κατά Ελλάδας	23.01.2024	126, 133
24622/22	Pasquinelli και λοιποί κατά Αγίου Μαρίνου	29.08.2024	599
15541/20	Pindo Mulla κατά Ισπανίας	17.09.2024	429, 601
31970/20	Validity Foundation εκ μέρους της T.J. κατά Ουγγαρίας	10.10.2024	613
53600/20	Verein KlimaSeniorinnen Schweiz και λοιποί κατά Ελβετίας	09.04.2024	251
65275/19	W.S. κατά Ελλάδας	23.05.2024	407
50849/21	Wałęsa κατά Πολωνίας	23.11.2023	118
P16-2023-001	Γνωμοδότηση που ζητήθηκε από το Συνταγματικό Δικαστήριο του Βελγίου	14.12.2023	123
57246/21	Ζουμπουλίδης κατά Ελλάδας	04.06.2024	410, 433
13337/19	Η.Τ. κατά Γερμανίας και Ελλάδας	15.10.2024	594
28345/16	Θωμαΐδης κατά Ελλάδας	07.05.2024	271, 420

82623/17 και 83043/17	Κανέλλης και άλλοι κατά Ελλάδας	15.10.2024	604
15192/20 και 3 άλλες	Μ.Α. κατά Ελλάδας	03.10.2024	593
51031/16, 51040/16 και 51054/16	Παλιούρας κ.α. κατά Ελλάδας	10.09.2024	596
31022/20	Τζιουμάκα κατά Ελλάδας	09.04.2024	261
38588/21	Χ. κατά Ελλάδας	13.02.2024	265

4. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

Συμβούλιο της Επικρατείας (Τμ. Ε'), Απόφαση αριθμός 100/2024	22.01.2024	139
Συμβούλιο της Επικρατείας Ολομ., Απόφαση αριθμός 211/2024	16.02.2024	277
Συμβούλιο της Επικρατείας (Τμ. Δ'), Απόφαση αριθμός 1107/2024	12.07.2024	441

III. ΛΗΜΜΑΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

Ανθρώπινα δικαιώματα (ΕΕ)

- Αγωγή αποζημίωσης κατά του Δημοσίου 407
- Αεροπορικό δυστύχημα 607
- Ανθρώπινη αξιοπρέπεια 161
- Αντιφατική αιτιολογία απόφασης 597
- Απαγόρευση απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης 407, 594
- Απαγόρευση της δουλείας και των καταναγκαστικών έργων 115
- Απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης 593
- Απεργία 128
- Άρθρο 8 ΕΣΔΑ υπό το πρίσμα του άρθρου 9 429
- Αρχή αναλογικότητας 161, 216
- Αστική ευθύνη του Δημοσίου από ζημιογόνες πράξεις δικαστικών οργάνων κατά την άσκηση δικαιοδοτικής αρμοδιότητας 433
- Ασυνόδευτοι ανήλικοι 407
- Διαταγή κατάσχεσης αγάλματος 422
- Δίκαιη δίκη 364, 402
- Δικαίωμα διαγραφής 81, 224, 225
- Δικαίωμα δικαστικής ακροάσεως 397, 543
- Δικαίωμα ενημέρωσης 554
- Δικαίωμα ιδιοκτησίας 220
- Δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης 67
- Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής 68, 73, 556
- Δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας 208, 554
- Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής 107, 126, 265, 429
- Δικαίωμα στη ζωή 113, 613
- Δικαίωμα στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης 118
- Δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές καθώς και στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στο κράτος μέλος κατοικίας υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους 585
- Δικαίωμα χρηστής διοίκησης 47,191
- Δικαστική πλάνη 417
- Ελευθερία έκφρασης 271
- Ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας 123
- Ελευθερία της έκφρασης και του Τύπου 582
- Ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι 128
- Έλλειψη αποτελεσματικής έρευνας 265
- Εμβολιασμός κατά του Covid-19 599
- Εμπορία ανθρώπων 115
- Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας 609
- Θρησκευτική λατρεία 266
- Κατάσταση έκτακτης ανάγκης 426
- Κράτος δικαίου 161
- Μάρτυρας του Ιεχωβά 601
- Μερική άρνηση χορήγησης πρόσβασης 517
- Παντελής έλλειψη αιτιολογίας δικαστικής απόφασης 617
- Περιθώριο εκτίμησης των εθνικών δικαστηρίων 271
- Πρόδηλο σφάλμα δικαστών 410
- Πρόσβαση στα έγγραφα των θεσμικών οργάνων της ΕΕ 85, 193, 517
- Πρόσβαση στη δικαιοσύνη 433
- Πυρήνας θεμελιωδών δικαιωμάτων 161
- Συκοφαντική δυσφήμιση 604
- Συμμετοχή σε θρησκευτική ομάδα 123
- Συνθήκες κράτησης 407
- Συστημικές ελλείψεις από το εναγόμενο κράτος 613
- Υποχρέωση λήψης γενικών μέτρων 613
- Φορμαλισμός δικαστικής απόφασης 595, 617

Ανταγωνισμός

- Αντιμονοπωλιακή νομοθεσία 32
- Απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να εξετάσει την πράξη συγκέντρωσης 530
- Απόφαση που κηρύσσει το καθεστώς ενισχύσεων ασυμβίβαστο με την εσωτερική αγορά 540
- Άρθρο 102 ΣΛΕΕ 194
- Αρχή της αποτελεσματικότητας 194
- Αρχή του πλήρους ανταγωνισμού 535
- Διεξαγωγή και εμπορική εκμετάλλευση διοργανώσεων 45
- Δικαιολογημένη εμπιστοσύνη 370, 543
- Ενιαία και διαρκής παράβαση 525
- Έννοιες του αντίθετου προς τον ανταγωνισμό «αντικείμενου» και «αποτελέσματος» 43, 45
- Κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης 531
- Κρατικές ενισχύσεις 48, 49, 51, 53, 197, 199, 369, 370, 371, 534, 540, 541, 545
- Νόθευση του ανταγωνισμού 365
- Παράλληλη άσκηση οικονομικών δραστηριοτήτων 43

- Περιορισμός του ανταγωνισμού ως εκ του αντικειμένου 525
- Προσφυγή κατά παραλείψεως 545
- Ρήτρες καλύτερης τιμής 533
- Συγκεντρώσεις 530
- Συμπράξεις 47, 365, 366, 525, 529
- Συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων 533
- Υγιής ανταγωνισμός ή αντίθετη προς τους κανόνες του ανταγωνισμού πρακτική 531
- Φορολόγηση των μη εμπορικών κερδών χρηματοδότησης των ελεγχόμενων αλλοδαπών εταιρειών (ΕΑΕ) 541

Άσυλο

- Έννοια «ασφαλούς χώρας καταγωγής» 556, 577
- Οδηγία 2013/32/ΕΕ 68
- Οριστική χορήγηση του καθεστώτος πρόσφυγα από κράτος μέλος 383, 384
- Πολιτική ασύλου 212, 556, 577
- Πρόθεση καταχρηστικότητας και καταστρατήγησης της εφαρμοστέας διαδικασίας 69
- Προϋποθέσεις για την παροχή διεθνούς προστασίας 69
- Προϋποθέσεις χορήγησης του καθεστώτος πρόσφυγα 67, 102, 232, 382
- Ρήτρα διακριτικής ευχέρειας 212

Δημοσιονομική πολιτική

- Δημοσιονομική πειθαρχία 467
- Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση 467
- Κανόνας αιρεσιμότητας 31
- Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης 467

Διαιτησία

- Διμερείς εμπορικές συμφωνίες 305
- Εκτέλεση διαιτητικής απόφασης και υποχρέωση αναστολής 196
- Καταλογισμός διαιτητικής απόφασης στο κράτος 49
- Ρήτρα διαιτησίας 543

Διανοητική ιδιοκτησία

- Εναρμονισμένα πρότυπα που έχουν εγκριθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Τυποποίησης (CEN) 85
- Μεταβίβαση του περιουσιακού δικαιώματος 151
- Συλλογική διαχείριση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικών δικαιωμάτων 203
- Σύμβαση μεταβίβασης δικαιώματος διανοητικής ιδιοκτησίας 151

Διεθνές δίκαιο

- Διεθνής σύμβαση μεταξύ κρατών μελών και τρίτων χωρών συναφθείσα πριν από την ημερομηνία προσχώρησής τους στην Ένωση 196

Δίκαιο δημοσίων συμβάσεων

- Αρχή της ασφάλειας δικαίου και αρχή της ίσης μεταχείρισης στο δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων 277
- Διαχρονικό δίκαιο 277

Δικονομικό δίκαιο

- Δημόσια τάξη του κράτους μέλους εκτελέσεως 582
- Διεθνής δικαιοδοσία, αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις 367, 385, 393, 581
- Διεθνής δικαιοδοσία σε συμβάσεις καταναλωτών 393
- Έννοια της «δημόσιας τάξης» 213
- Κανονισμός (ΕΕ) 1215/2012 213
- Προσδιορισμός της διεθνούς δικαιοδοσίας και της κατά τόπον αρμοδιότητας των δικαστηρίων κράτους μέλους 385
- Συμφωνία παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας 213

Εθνικό δίκαιο

- Αρχή της ασφάλειας δικαίου και αρχή της ίσης μεταχείρισης στο δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων 277
- Διαχρονικό δίκαιο 277
- Επιτακτικοί λόγοι εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης 441
- Εύλογη διάρκεια δίκης 139
- Συστημικά προβλήματα της εθνικής νομοθεσίας και πρακτικής 118

Εκπαίδευση

- Erasmus+ 34, 177
- Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών 43
- Ευρωπαϊκό πτυχίο 34

Ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων

- Τέλος χαρτοσήμου 373
- Φορολογική μεταχείριση μερισμάτων 374

Ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων

- Διατήρηση της ιδιότητας του συντηρούμενου προσώπου στο κράτος μέλος υποδοχής 55
- Διατήρηση του δικαιώματος διαμονής 55
- Κανονισμός (ΕΕ) 2019/1157 107
- Κοινωνικά πλεονεκτήματα 201
- Οικογενειακό επίδομα 201
- Προϋπόθεση να κατοικεί ο αιτών στο κράτος μέλος εκδόσεως του εγγράφου 56

Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών

- Απόσπαση υπηκόων τρίτων χωρών από επιχείρηση κράτους μέλους με σκοπό την εκτέλεση εργασιών σε άλλο κράτος μέλος 375
- Κατασκευαστικός τομέας 549
- Κοινωνική προστασία των εργαζομένων 550
- Υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας 548
- Υποχρέωση παροχής πληροφοριών σχετικά με την οικονομική κατάσταση ενός παρόχου επιγραμμικών υπηρεσιών διαμεσολάβησης 236
- Φορείς παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας 236

Ελευθερία εγκατάστασης

- Αναλογικότητα 202
- Εταιρεία εγκατεστημένη σε κράτος μέλος η οποία όμως ασκεί τις δραστηριότητές της σε άλλο κράτος μέλος 202
- Περιορισμός της ελευθερίας εγκατάστασης 202

Εμπορική πολιτική

- Διμερείς εμπορικές συμφωνίες 305
- Επιχειρηματική ελευθερία 220
- Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου 305

Ενέργεια

- Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας 178
- Αρχή της αναλογικότητας 216
- Διαχείριση του συστήματος διανομής 564
- Δίκτυο μεταφοράς φυσικού αερίου 73
- Εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας 70, 556, 557, 558, 560, 561, 562, 563, 564
- Εσωτερική αγορά φυσικού αερίου 73, 566
- Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία 30, 178, 179
- Ηλεκτρική ενέργεια 178
- Καθορισμός του κατώτατου ορίου των νόμιμων βροχοειδών ροών 556, 557, 562, 563
- Κριτήρια αειφορίας και μειώσεως των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου – επαλήθευση της συμμορφώσεως προς τα κριτήρια αυτά 387
- Οδηγία 2010/30/ΕΕ 75
- Ορυκτά καύσιμα 179
- Προώθηση της χρήσεως ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές 387
- Υποχρέωση των κρατών μελών να διατηρούν αποθέματα έκτακτης ανάγκης 220
- Φορολογία των ενεργειακών προϊόντων και της ηλεκτρικής ενέργειας 215, 216, 218, 385

Επενδύσεις

- Αγορές χρηματοπιστωτικών μέσων 205
- Διμερής επενδυτική συμφωνία 543
- Εξαιρούμενος επενδυτικός διαμεσολαβητής 205

Έρευνα

- Ευρωπαϊκός Χώρος Έρευνας (ΕΧΕ) 509
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Καινοτομίας (ΕΣΚ) 509

Θεσμικό δίκαιο

- Αμοιβαία αναγνώριση 19
- Αμοιβαία εμπιστοσύνη 19
- Ανεξαρτησία των δικαστών 42, 402
- Άρθρο 218 ΣΛΕΕ 241
- Αρχές της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας 192
- Αρχές της φορολογικής ουδετερότητας και της ασφάλειας δικαίου 41
- Δαπάνες που θεωρούνται αδικαιολόγητες 521
- Εγγυήσεις ανεξαρτησίας 364
- Έννοια του όρου «δικαστήριο» 520

- Εξουσίες του Κοινοβουλίου 518
- Εξωσυμβατική ευθύνη της Ένωσης 76, 191, 521
- Καλόπιστη συνεργασία μεταξύ των θεσμικών οργάνων της Ένωσης 241
- Παράβαση κράτους μέλους 363
- Υπεροχή του δικαίου της ΕΕ 397

Ιθαγένεια της Ένωσης

- Διατήρηση της ιδιότητας του συντηρούμενου προσώπου στο κράτος μέλος υποδοχής 55
- Διατήρηση του δικαιώματος διαμονής 55
- Δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών 55, 56, 546, 585
- Ζήτημα αν ασκεί επιρροή η αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση 546
- Χορήγηση δελτίου ταυτότητας 56

Ισότητα – Ίση μεταχείριση

- Απαγόρευση διακρίσεων λόγω ηλικίας 552
- Απουσία δικαιολογητικού λόγου 201
- Εύλογες προσαρμογές 64
- Ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης 377, 553
- Οδηγία 2000/78/ΕΚ 64

Κοινωνική πολιτική

- Αγορά εργασίας 33
- Άδεια μητρότητας 551
- Άκυρη ή καταχρηστική απόλυση 551
- Αναλογικότητα 181
- Απαγόρευση διακρίσεων λόγω ηλικίας 552
- Απαγόρευση μεταχειρίσεως των εργαζομένων μερικής απασχολήσεως κατά τρόπο λιγότερο ευνοϊκό από ό,τι αντιμετωπίζονται οι συγκρίσιμοι εργαζόμενοι πλήρους απασχολήσεως 377
- Διεθνής οργάνωση εργασίας 321
- Επαγγελματικά προσόντα 353
- Εργατικό ατύχημα 64
- Ευρωπαϊκή εταιρεία 206
- Ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης 377, 553
- Ίση μεταχείριση στην απασχόληση και στην εργασία 64, 552
- Κοινωνική προστασία των εργαζομένων 550
- Μονογονεϊκή οικογένεια 207
- Ομαδικές απολύσεις 378
- Οργάνωση του χρόνου εργασίας 59
- Όροι εργασίας 33
- Παράταση της άδειας μητρότητας 207
- Προστασία από την απόλυση 321
- Προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων 59, 397
- Προσωρινή απασχόληση 551
- Χρηματική αποζημίωση για τις ημέρες μη ληφθείσας άδειας καταβαλλόμενη κατά τη λήξη της σχέσης εργασίας 61

Κρατικές ενισχύσεις

- Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας 178
- Αναστολή της χορήγησης ενίσχυσης 196
- Διευρωπαϊκό δίκτυο μεταφορών 353
- Δικαιολογημένη εμπιστοσύνη 451, 543
- Δικαίωμα του δικαιούχου της ενίσχυσης να διατυπώσει τις παρατηρήσεις του 371
- Εισαγωγή ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές σε άλλο κράτος μέλος 197
- Ενισχύσεις ήσσονος σημασίας 508
- Ενίσχυση διάσωσης προβληματικής επιχείρησης υπό εξαγορά 199
- Έννοια της κρατικής ενίσχυσης 543
- Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία 507
- Ηλεκτρική ενέργεια 178
- Πρωτογενής γεωργικός τομέας 180
- Υποχρέωση αναστολής (standstill obligation) 451

Μέσα ενημέρωσης

- Υπέρβαση των ορίων της υπεύθυνης δημοσιογραφίας 420

Μεταναστευτική πολιτική

- Eurodac 181
- Δικαίωμα διαμονής στην επικράτεια 363

- Δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης 67
- Δυνατότητα να εξαρτηθεί η οικογενειακή επανένωση από πρόσθετες προϋποθέσεις 67
- Ενισχυμένη προστασία από την απέλαση 95, 210
- Καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες 210
- Οδηγία 2003/109/ΕΚ 95
- Οδηγία 2011/95/ΕΕ 67, 102
- Υποδοχή 181

Νομική πληροφορική

- Απόκτηση ηλεκτρονικής υπογραφής εξ αποστάσεως 511
- Απόφαση του ΔΕΕ για τα προγράμματα Η/Υ 511
- Άρειος Πάγος: δικαστική ιδιότητα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης 39
- Εργοστάσια τεχνητής νοημοσύνης στην ΕΕ 514
- Ευρωπαϊκή ψηφιακή ταυτότητα 187
- Εφαρμογή της πράξης για τις ψηφιακές υπηρεσίες στην ΕΕ 38
- Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ερευνά Temu και Shein 357
- Καταγγελίες στην ΕΕΤΤ και μέσω gov.gr 188
- Κατάρτιση δημοσίων υπαλλήλων στην Τεχνητή Νοημοσύνη 358
- Οδηγός Προστασίας Δεδομένων για Μικρές Επιχειρήσεις 359
- Οι Αρχές προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων για την Τεχνητή Νοημοσύνη 359

Οικογενειακό δίκαιο

- Ενδοοικογενειακή βία 67, 102
- Επιμέλεια ανήλικων τέκνων 261

Περιβάλλον

- rescEU 203
- Αποθήκευση άνθρακα 507
- Αστικά λύματα 354
- Βιομηχανικές εκπομπές 227
- Βιοποικιλότητα 501
- Δασικές πυρκαγιές 203
- Διάσκεψη για το περιβάλλον 426
- Δικαίωμα σε καθαρό, υγιές και βιώσιμο περιβάλλον 227
- Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία 30, 178, 179
- Κλίμα 509
- Κλιματική αλλαγή 251, 258
- Οδηγία για τις πλημμύρες (Οδηγία 2007/60/ΕΚ) 30
- Περιβαλλοντικό έγκλημα 501
- Πλαίσιο για τα ύδατα (Οδηγία 2000/60/ΕΚ) 30
- Πρόσβαση στη δικαιοσύνη 89, 251
- Σύμβαση του Aarhus 89
- Φυσικές καταστροφές 509

Προσωπικά δεδομένα

- Αναγκαιότητα της διαβίβασης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για συγκεκριμένο σκοπό δημοσίου συμφέροντος 193
- Αποθήκευση των δεδομένων υποκειμένου μέχρι τον θάνατό του 81
- Αρμοδιότητα της εποπτικής αρχής 572
- Δεδομένα που αφορούν τον γενετήσιο προσανατολισμό 569
- Δεδομένα που έχουν δημοσιοποιηθεί από το υποκείμενο των δεδομένων 569
- Δεδομένα τα οποία δεν έχουν συλλεγεί από το υποκείμενο των δεδομένων 572
- Δημοσιοποίηση ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων 126
- Δικαίωμα διαγραφής 570
- Δικαίωμα υποβολής καταγγελίας σε εποπτική αρχή 82
- Έλλειψη συγκατάθεσης του υποκειμένου των δεδομένων 570
- Εξαίρεση που αφορά την προστασία της ιδιωτικής ζωής και της ακεραιότητας του ατόμου 193
- Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 79, 80, 82, 107, 570, 572
- Κατάχρηση ή υποκλοπή ταυτότητας 390
- Παράνομη επεξεργασία δεδομένων 223
- Προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα 79, 191, 224, 225, 390, 391, 567, 569, 570, 572, 574
- Υποχρέωση ενημέρωσης την οποία υπέχει ο υπεύθυνος επεξεργασίας 391

Σχέσεις δικαίου της Ένωσης και εθνικού δικαίου

- Αντίφαση μεταξύ της νομολογίας εθνικού δικαστη-

ρίου και του δικαίου της Ένωσης 41
- Αποτελεσματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης 364, 402
- Αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου να αποφαίνεται επί της ουσίας μιας τέτοιας αίτησης όταν η απόφαση απόρριψης της αίτησης ως απαράδεκτης στερείται νομιμότητας 68
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Γεωργίας και Τροφίμων 506
- Ευρωπαϊκό ποινικό δίκαιο 13
- Ευρωπαίοι γεωργοί 31
- ΚΕΠΠΑ 13
- Κλίμα 509
- Κοινή αλιευτική πολιτική 545
- Κοινή γεωργική πολιτική 31
- Φυσικές καταστροφές 509

Συγκριτικό δίκαιο

- Αποδοχή του ξένου δικαίου 3
- Επιπολιτισμός (acculturation) 3
- Θεωρία της δικαιικής αλλαγής 155
- Νομικές μεταφυτεύσεις (legal transplants) 3, 155
- Νομικός πολιτισμός 3

Τεχνολογία

- Μέσα κοινωνικής δικτύωσης 351
- Τεχνητή νοημοσύνη 180, 185, 352
- Ψηφιακές αγορές 351

Υγεία

- Αναστολή λειτουργίας δικαστηρίων για την προστασία της δημόσιας υγείας από την πανδημία του κορωνοϊού COVID-19 139
- Δημόσιος σκοπός προστασίας της υγείας της κοινωνίας 133
- Ιός SARS-Cov-2 59
- Σχέση ευαλωτότητας και HIV 133

Φορολογία

- Eurofisc 30
- Απάτη στον τομέα του ΦΠΑ 30
- Δασμοί 352, 508
- Έννοια του πλεονεκτήματος 51, 53
- Ηλεκτρονικό εμπόριο 30, 548
- Θέσπιση φόρου επί των υποχρεώσεων των πιστωτικών ιδρυμάτων, με σκοπό τη χρηματοδότηση του εθνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης 58
- Ποσοτικοί περιορισμοί επί των εισαγωγών 78
- Φορολογική αυτονομία των κρατών μελών 370

Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης

- Αρμοδιότητα της δικαστικής αρχής εκτέλεσης 379, 381
- Αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή άνευ νόμου» 379, 381
- Διαδικασία παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών 65
- Διασυνοριακές έρευνες 66
- Δικαίωμα ενημέρωσης 554
- Δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας 208, 554
- Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις 213, 367, 385, 393, 524, 581
- Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις 65, 66, 208, 210, 554, 555
- Ευρωπαϊκή Εισαγγελία 66
- Ευρωπαϊκή εντολή έρευνας σε ποινικές υποθέσεις 210
- Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης 19
- Κοινή πολιτική στον τομέα του ασύλου 382
- Συνεκτίμηση του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού 65, 232, 382
- Τεκμήριο αθωότητας 191
- Τήρηση των δικαιωμάτων της υπεράσπισης και της δίκαιης διεξαγωγής της δίκης 208
- Χρήση αποδεικτικών στοιχείων που αποκτήθηκαν κατά παράβαση του δικαίου της Ένωσης 210

Brexit

- Αποχώρηση 29, 177, 351, 505
- Διασυνοριακές υπεραστικές σιδηροδρομικές υπηρεσίες 178
- Δικαίωμα διαμονής 178
- Επιχειρήσεις με έδρα το Ηνωμένο Βασίλειο 505
- Παραπομπή της Επιτροπής κατά του Ηνωμένου Βασιλείου 506
- Περιοχή του Γιβραλτάρ 177
- Πλαίσιο του Ουίνσδορ 29

- Προδικαστική παραπομπή 505
- Συμφωνία εμπορίου και συνεργασίας ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου 29, 177, 505
- Τεχνικές συζητήσεις ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου 505

IV. ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 2024

ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
LLM International and European Energy Law, LLM European Law, Δικηγόρος [501]
ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ ΕΛΕΝΗ
Δ.Ν., Νομική Σχολή ΑΠΘ [321]
ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Ε. ΧΑΡΗΣ
Δ.Ν., LLM, Δικηγόρος [151]
ΒΑΝΕΖΟΥ ΣΥΛΒΑΝΑ
MA in Philology, LLM, PhD(c) in Law, Πρώτη Λειτουργός Ερευνών, Μελετών και Εκδόσεων, Βουλή των Αντιπροσώπων Κυπριακής Δημοκρατίας [155]
ΒΟΥΒΟΝΙΚΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ-ΟΡΕΣΤΗΣ
Δρ. Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο (2021 – 2023), Δικηγόρος [467]
ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
Δ.Ν., Δικηγόρος, Ειδικός Νομικός Σύμβουλος Διοίκησης ΕΑΓΜΕ, Εντεταλμένος Διδασκαλίας Νομικής Σχολής ΔΠΘ [305]
ΓΑΪΤΑΝΙΔΟΥ ΑΘΗΝΑ
ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις Γραφείου Προγραμμάτων, ΚΔΕΟΔ [77]
ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
Διδάκτωρ ευρωπαϊκού συνταγματικού δικαίου της Νομικής Σχολής Αθηνών, Μεταδιδακτορικός ερευνητής ευρωπαϊκού δικαίου, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης ΕΚΠΑ [161]
ΓΕΩΡΓΑΛΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ-ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ
ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΠΑΔΙΣ [277]
ΓΚΕΚΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ-ΕΛΕΝΗ
ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ [54, 58, 107, 202, 203, 227, 373, 375, 397, 546, 548, 586]
ΓΚΟΥΠΙΔΕΝΗ ΛΑΜΠΡΙΝΗ
Βιβλιοθηκονόμος ΚΔΕΟΔ [147, 447]
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ-ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ
Ομ. Καθηγήτρια της Νομικής Σχολής ΑΠΘ, Διευθύντρια ΚΔΕΟΔ [3]
ΕΚΜΕΚΤΣΟΓΛΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ
ΜΔΕ, Ασκ. Δικηγόρος, Υπότροφος «Ε. Βασιλακάκη», ΚΔΕΟΔ [133, 271, 287, 351, 377, 429, 505, 517, 551, 613]
ΖΗΣΗ ΑΝΝΑ
ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΠΑΔΙΣ [402, 441, 577]
ΖΗΣΙΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ
Δ.Ν., Δικηγόρος [70, 214, 385, 556]
ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Π. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
LLM, Δικηγόρος [37, 185, 357, 511]
ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΥ ΕΥΤΥΧΙΑ
Δ.Ν., Πάρεδρος Ελεγκτικού Συνεδρίου [451]
ΛΑΜΠΡΑΚΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ
ΜΤΠ «Εθνική και Ενωσιακή Διοίκηση» Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης Παντείου Πανεπιστημίου, Δόκιμη ερευνήτρια στο Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων (ΙΔΙΣ) του Παντείου Πανεπιστημίου [59, 201, 379]
ΛΟΡΑΜ Κ. ΕΡΡΙΚΑ
LLM, Δικηγόρος [113, 251, 407, 593]
ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ ΟΛΓΑ
Master 1, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ [29, 41, 102, 177, 191, 232, 363, 393]
ΞΟΥΦΛΑΚΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ
ΜΔΕ, LLM, Δικηγόρος, Ασκούμενος στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή («Blue Book traineeship») [19]
ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ ΛΥΔΙΑ
ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΠΑΔΙΣ [139, 433, 583]
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΚΥΡΙΑΚΗ
Ασκ. Δικηγόρος, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια της Νομικής Σχολής ΑΠΘ [617]
ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ
ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος MoKE [95, 433, 581]
ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ ΜΑΡΙΑ
ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ [43, 194, 241, 283, 365, 445, 525, 623]
ΣΟΥΓΛΗ ΕΜΜΑΝΟΥΕΛΑ-ΡΑΦΑΕΛΑ
ΜΔΕ, Δικηγόρος [236]
ΣΤΑΘΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ
Δικηγόρος-Οικονομολόγος [29, 177, 351, 505]
ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΚΑΤΕΡΙΝΑ
ΜΔΕ, Ασκ. Δικηγόρος [89]
ΣΩΜΗ ΣΟΦΙΑ
Βιβλιοθηκονόμος ΚΔΕΟΔ [289, 625]
ΤΖΟΥΛΙΑ ΕΛΕΝΗ
Δικηγόρος, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια της Νομικής Σχολής ΑΠΘ [85]
ΤΖΩΡΤΖΗ ΒΙΡΓΙΝΙΑ
Επίκ. Καθηγήτρια της Νομικής Σχολής ΔΠΘ, Γραμματέας ΚΔΕΟΔ, Δικηγόρος [1, 149, 303, 449]
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ-ΜΑΡΙΑ
Φοιτήτρια της Νομικής Σχολής ΑΠΘ [59, 206]
ΤΣΙΤΣΙΠΑ ΕΛΛΗ
ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις Γραφείου Προγραμμάτων, ΚΔΕΟΔ [65, 78, 208, 223, 379, 390, 554, 567]
ΧΑΛΥΒΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ
Γραφείο Προγραμμάτων, ΚΔΕΟΔ [145, 283, 285, 445, 623, 624]
ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ Δ. ΜΙΧΑΛΗΣ
Ομ. Καθηγητής της Νομικής Σχολής ΔΠΘ [13]